ISSN 0142-0843

ПЕДАГОГИКА сериясы
№ 3(79)/2015
Серия ПЕДАГОГИКА

Шілде–тамыз–қыркүйек
30 қыркүйек 2015 ж.
1996 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

Июль–август–сентябрь
30 сентября 2015 г.
Издается с 1996 года
Выходит 4 раза в год

ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК КАРАГАНДИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Собственник РГП **Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова**

Бас редакторы — Главный редактор
Е.К.КУБЕЕВ,
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор

Зам. главного редактора Х.Б.Омаров, д-р техн. наук
Ответственный секретарь Г.Ю.Аманбаева, д-р филол. наук

Сериянық редакция алқасы — Редакционная коллегия серии

Б.А.Жетписбаева, редактор д-р пед. наук;
М.Н.Сарыбеков, д-р пед. наук;
К.М.Арынгазин, д-р пед. наук;
С.Т.Каргин, д-р пед. наук;
Л.А.Шкутина, д-р пед. наук;
Г.О.Тажигулова, д-р пед. наук;
Н.Э.Пфейфер, д-р пед. наук;
Ш.М.Мухтарова, д-р пед. наук;
С.К.Абильдина, д-р пед. наук;
Н.Б.Михайлова, д-р PhD (Германия);
А.Миколайчак, д-р PhD (Польша);
Т.В.Машарова, д-р пед. наук (Россия);
И.А.Федосеева, д-р пед. наук (Россия);
Д.А.Казимова, ответственный секретарь канд. пед. наук

Адрес редакции: 100028, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы *Ж.Т.Нұрмұханова*
Редактор *И.Д.Рожнова*
Техн. редактор *Д.Н.Муртазина*

Издательство Карагандинского государственного университета им. Е.А.Букетова
100012, г. Караганда, ул. Гоголя, 38,
тел.: (7212) 51-38-20
e-mail: izd_kargu@mail.ru

Басуға 29.09.2015 ж. қол қойылды.
Пішімі 60×84 1/8.
Офсеттік қағазы.
Көлемі 34,25 б.т.
Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс № 276.

Подписано в печать 29.09.2015 г.
Формат 60×84 1/8.
Бумага офсетная.
Объем 34,25 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 276.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова

© Карагандинский государственный университет, 2015

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 13107–Ж от 23.10.2012 г.

М А З М Ұ Н Ы

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

Жетпісбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Костина Е.А. Тілдік емес мамандықтар студенттерінің шетелдік кәсіби-коммуникативті біліктілігінің құрамдастары 5

Құдабаева П.А., Беркімбаев Қ.М. Болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық құзырлылықтарын зерттеу және қалыптастыру.. 12

Жетпісбаева Б.А., Шүнкеева С.А., Есқазинова Ж.А. Қазақстан жоғары оқу орындарында Болон үдерісін жүзеге асырудың мәселелері ... 19

Сүлеева К.М., Рамашов Н.Р., Бабушкин Г.Д. Жеткіншек бадминтоншыларды интегралды даярлау 24

Атемова Қ.Т., Исабекова Г.Б. Қазақ отбасындағы тәрбие жүйесі 30

Бабаева К.С. Дәрігер-ұстаз қызметінде құзыреттілік бағытының мәні мен маңызы 39

Күлейменов А.Ж., Күлейменова Л.М. Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруда ұлттық спорт түрлерінің рөлі 44

Семенчук Ю.О. Ағылшын тілінде студенттерді түйіндеме және іліспе хатты жазуға үйрету 50

Печерских Т.Ф., Пастушенко Т.А. Қазақстан Республикасында шетел тілін ерте жастан оқытуды енгізу алғышарттары 56

Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Григоркевич А.А., Бейсенбаев С.К. Мектептегі алғашқы әскери дайындық сабақтарында оқушылардың шығармашылығын арттырудың педагогикалық мәселелері 61

Сейтенова С.С., Есқазинова Ж.А., Әлиева Д.А. Шетелдік студенттерге қазақ тілінде кәсіби сөйлеу дағдыларын қалыптастыру 66

Ғалиева А.Н., Ахметова Г.Б. Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру жұмысын ұйымдастыру 74

Кащеева А.В. Шетел тілді жазба дискурсты оқытудың мазмұны ретінде оқу мәтінінің құрылымдық-мағыналық аспектісі 80

Тажинова Г.А., Стамбеков К.С. Мектепте оқытуда бейімдеудің психологиялық-педагогикалық талдауы 86

С О Д Е Р Ж А Н И Е

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Костина Е.А. Компоненты иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей 5

Kudabayeva P.A., Berkimbayev K.M. The study and formation of intercultural competence of future teachers of English 12

Zhetpisbayeva B.A., Shunkeyeva S.A., Eskazinova Zh.A. The issue of implementation Bologna process parameters in the universities of Kazakhstan 19

Сулеева К.М., Рамашов Н.Р., Бабушкин Г.Д. Интегральная подготовка юных бадминтонистов 24

Атемова К.Т., Исабекова Г.Б. Система воспитания в казахской семье 30

Бабаева К.С. Сущность и значение компетентностного подхода в деятельности врача-педагога 39

Кулейменов А.Ж., Кулейменова Л.М. Роль видов национального спорта в формировании здорового образа жизни учащихся 44

Semenchuk Yu.O. Teaching students writing employment documents in English 50

Pecherskikh T.F., Pastushenko T.A. Prerequisites of implementation of teaching foreign languages to young learners in the Republic of Kazakhstan 56

Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Григоркевич А.А., Бейсенбаев С.К. Педагогические технологии повышения творческого потенциала учеников на уроках начальной военной подготовки 61

Сейтенова С.С., Есказинова Ж.А., Алиева Д.А. Формирование навыков профессиональной речи на казахском языке у иноязычных студентов 66

Галиева А.Н., Ахметова Г.Б. Организация экологического воспитания детей дошкольного возраста 74

Кащеева А.В. Структурно-смысловой аспект учебного текста как содержание обучения иноязычному письменному дискурсу 80

Тажинова Г.А., Стамбеков К.С. Психолого-педагогический анализ адаптации детей к школьному обучению 86

Сейтенова С.С., Досжанова С.Е., Медеубаева К.Т. Білім беру мекемелерінде дарынды балалардың психологиялық-педагогикалық қамсыздандыру ерекшеліктері 92

Тажикеева А.Ш., Мун Н.Т., Шершнева В.Ю. Коммуникативтік тілдік құзыреттілік білім берудің мақсаты мен нәтижесі ретінде 99

Әшімханова С.З., Бектұрганова А.О., Омарова А.О. Тілдік мамандықтар студенттерінің лингвомәдени құзыреттілігін зоонимдері бар мақал-мәтелдер негізінде қалыптастыру 106

Күлшәріпова З.К., Садықова Г.Ж. Студенттердің диалогтық қауышу арқылы танымдық іс-әрекетін дамытудың шарттары туралы 112

Қағазбаев Ж., Ысқақнаби А. Мәдениетаралық қарым-қатынас аясында қытай тілін шетел тілі ретінде оқытудың кейбір ерекшеліктері..... 116

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯ МЕН ДӘСТҮРЛЕР

Беркімбаев Қ.М., Бақтыбаева С.А. Жартылай өткізгіштер физикасын оқыту үрдісінде инновациялық технологияларды пайдалану қажеттілігі 123

Мұқанова С.Д. Әлемдік іс-тәжірибесінде мектептік білім берудің даму үрдісі..... 129

Шкутина Л.А., Батырбаева Э.М. Позитивті ойлау аясында интернет тәуелділігінің кейбір мәселелері..... 139

Сарбасова Қ.А., Алшынбаева Ж.Е. Техникалық және кәсіптік білім берудің инновациялық жүйесін құрудың әдіснамалық негіздері 145

Ибраева К.Ж. Түркі халықтарының педагогикалық мұрасы мен тәрбиелік идеялары 151

Шкутина Л.А., Бимағамбетова Л.Ж., Михайлова Н.Б. «Топ» және «ұжым» түсінігінің бірлестігі: педагогикалық тұрғы 157

Мұқатаев А.А., Айтжанова А.Б. Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті педагогтың кәсіби дамуы сапасын арттыру факторы ретінде 162

Бодиков С.Ж., Кароглы А. Экодизайндағы табиғи материалдар пайдаланудағы жобалау әдістері..... 169

Мырзабаев А.Б., Мыңбаева А.К. Экология: әдіснама және тұжырымның дамуы 173

Ишанов П.З., Айтжанова А.Б. Болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттерін басқарудың педагогикалық шарттарын анықтау 178

Исина Г.И. Шет тілді білім беру аясындағы тілдік менталитет мәселесі 185

Сейтенова С., Досжанова С.Е., Медеубаева К.Т. Особенности психолого-педагогического сопровождения одаренных детей в образовательных учреждениях..... 92

Tazhikeyeva A.Sh., Mun N.T., Shershneva V.Yu. Communicative language competence as a purpose and result of education 99

Ashimkhanova S.Z., Bekturganova A.O., Omarova A.O. Formation of linguocultural competence of language specialties' students on the example of proverbs with zoonyms 106

Кульшарипова З.К., Садыкова Г.Ж. О диалогичности общения студентов в условиях развития познавательной деятельности..... 112

Кагазбаев Ж., Ыскакнаби А. Некоторые особенности обучения китайскому языку как иностранному на межкультурном уровне 116

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Беркимбаев К.М., Бахтибаева С.А. Необходимость использования информационных технологий в процессе обучения физике полупроводников..... 123

Муканова С.Д. Тенденции развития школьного образования в мировой практике 129

Шкутина Л.А., Батырбаева Э.М. Некоторые вопросы интернет-зависимости в контексте позитивного мышления 139

Сарбасова К.А., Алшынбаева Ж.Е. Методологические основы создания инновационной системы технического и профессионального образования..... 145

Ибраева К.Ж. Идеи воспитания в педагогическом наследии тюркских народов..... 151

Шкутина Л.А., Бимағамбетова Л.Ж., Михайлова Н.Б. О соотношении понятий «группа» и «коллектив»: педагогический контекст..... 157

Мухатаев А.А., Айтжанова А.Б. Научно-исследовательская деятельность как фактор повышения качества профессионального развития педагога 162

Бодиков С.Ж., Кароглы А. Использование природных материалов в экодизайне методами проектирования 169

Мырзабаев А.Б., Мынбаева А.К. Экология: развитие методологии и концепции 173

Ишанов П.З., Айтжанова А.Б. Определение педагогических условий управления познавательной деятельности будущих специалистов ... 178

Issina G.I. On the problem of language mentality in the context of foreign language education..... 185

Длимбетова Г.К., Әлиева А.Я., Калтэн Я., Акешова М.М. Жоғарғы білім беру жүйесінде болашақ экологтарды кәсіптік дайындау шарттарын талдау 191

Белгібаева Г.Қ., Смағұлова С.А. Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетіндегі үрей мәселесі 198

Айтпаева А.С., Григорьева И.В., Хаирова Г.М. Орыс тілін оқытуда интернет-технологияларды қолдану 204

Көксеген Ә.Е., Джұмағалиева А.М. «Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу» атты жобаның сипаттамасы 208

Мырзабаев А.Б., Мыңбаева А.К. Экологиялық мәдениеттің рухани формасы — экологиялық сана..... 215

Әлиева Д.А., Сейтенова С.С., Есқазинова Ж.А. Оқытудағы Кембридж тәсілінің тиімділігі..... 220

Мамерханова Ж.М. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беруді жаңғыртудың жекелеген бағыттарының әдіснамалық негіздерінің ортақтастығы 226

Зиндер Е.З., Юнатова И.Г. «Неге» жетекші аспектісі бар ESP оқытудағы мақсаттарға негізделген прагматикалық тәсіл 233

Прохорова А.А. Тұрақты көптілділікке өту: негізгі сұрақтар және мәселелер 240

Тәжібаева Э.Р. Ағылшын тілі сабағында мультимедиалық құралдар арқылы студенттердің шығармашылығын дамыту 246

Ткаченко О.В. Қазіргі замандағы білім беру аясындағы инклюзивті тәсіл..... 252

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ

Шкутина Л.А., Санхаева А.Н. Білім беру жүйесінің басқару қызметіне болашақ педагогтарды даярлау негізінің мазмұны..... 257

Жетпісбаева М.А. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі білім беру үрдісі сапасын бақылау технологиясы 264

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР…….. 272

Dlimbetova G.K., Aliyeva A.Ya., Kultan J., Akeshova M.M. The analysis of a condition of professional training of future ecologists in the system of higher education..... 191

Белгибаева Г.К., Смагулова С.А. Проблемы страха учителя в профессиональной деятельности 198

Aitpayeva A.S., Grigoryeva I.V., Khairova G.M. Use of Internet technologies in teaching Russian.... 204

Коксеген А.Е., Джумагалиева А.М. Описание проекта «Исследование процесса адаптации людей с ограниченными возможностями к компьютерному обучению» 208

Мырзабаев А.Б., Мынбаева А.К. Духовная форма экологической культуры — экологическое сознание..... 215

Алиева Д.А., Сейтенова С.С., Есказинова Ж.А. Эффективность преподавания по методу Кембриджского подхода..... 220

Мамерханова Ж.М. К общности методологических оснований отдельных направлений модернизации общего среднего образования Республики Казахстан..... 226

Zinder E.Z., Yunatova I.G. The pragmatic goal-based approach to ESP teaching with «Why» as the leading aspect 233

Prokhorova A.A. Moving towards sustainable multilingualism: key developments and challenges.... 240

Tazhibayeva E.R. Multimedia tools for developing creativity in the English classroom..... 246

Tkachenko O.V. An inclusive approach in the context of modern education 252

СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ

Shkutina L.A., Sankhayeva A.N. Contents of readiness of future teachers to management in the system of education..... 257

Жетписбаева М.А. Технология мониторинга качества образовательного процесса в системе повышения квалификации..... 264

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ..... 272

УДК 378.147.016:81’243

Б.А.Жетписбаева[1], Ж.Г.Шайхызада[1], Е.А.Костина[2]

[1]Карагандниский государственный университет им. Е.А.Букетова;
[2]Новосибирский государственный педагогический университет, Россия
(E-mail: shaikhyzada@yandex.ru)

Компоненты иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей

В статье рассматриваются компоненты иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей вуза, которые включают в себя понятия коммуникативной и профессиональной компетенций. На основе требований, предъявляемых к выпускникам современным рынком труда, дано описание структуры компетенции, показаны взаимосвязь и взаимозависимость структурных элементов. Даются определения коммуникативной и профессиональной компетенций, представлены содержание и специфика обучения профессионально ориентированному иностранному языку.

Ключевые слова: профессиональная подготовка студентов, обучение иностранному языку, профессионально ориентированный иностранный язык, компетенция, компетентность, формирование, структурные элементы, иноязычная коммуникативная компетенция, профессиональная компетенция, профессионально-коммуникативная компетенция.

На современном этапе развития общества происходят серьезные изменения в различных сферах жизнедеятельности человека, которые существенным образом затрагивают и систему образования. Современные процессы информатизации и глобализации выдвигают на передний план новые социально значимые задачи. Одной из них является совершенствование качества сознания людей, их умения адекватно понимать друг друга и, следовательно, конструктивно взаимодействовать, т.е. владеть коммуникативной компетенцией, а для успешной адаптации на международном рынке труда — иметь навыки иноязычной профессиональной коммуникации, т.е. обладать иноязычной профессионально-коммуникативной компетенцией.

Переход на уровневое образование, новые стандарты и программы курсов актуализировали необходимость уточнения и дополнения понятия иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции в контексте формирования профессиональной компетентности будущих специалистов. Исследуя указанную категорию как один из компонентов общей системы формирования профессиональной компетентности выпускников вуза, важно отметить, что как часть этой системы компетенция представляет собой определенную структуру и, соответственно, должна рассматриваться как система, состоящая из структурных компонентов подсистемы более низкого уровня, так как любая система «представляет собой целостный комплекс взаимосвязанных элементов, образует особое единство со средой, представляет собой элемент более высокого порядка, элементы любой исследуемой системы, в свою очередь, обычно выступают как системы более низкого порядка» [1]. Для определения самого понятия «иноязычная профессионально-коммуникативная компетенция» в первую очередь перед нами стоит задача определения тех структурных единиц, которые образуют саму систему исследуемой компетенции. При анализе категории «иноязычная профессионально-коммуникативная компетенция» в ее структуре представляется возможным выделить два основных аспекта: коммуникативный и профессиональный.

Коммуникативный, выраженный в категории «коммуникативная компетенция», широко рассматривается в трудах отечественных и зарубежных авторов (М.Н.Вятютнев, И.А. Зимняя, Н.И. Гез, Е.И. Пассов, И.Л.Бим, В.В.Сафонова, Дж.Савиньон, Г. Пифо, Д.Хаймз, Д. Равен и др.). Существуют различные мнения относительно ее структуры, множество интерпретаций её определения. Причинами неопределенности толкований иноязычной коммуникативной компетенции можно назвать: а) многоаспектность рассматриваемой категории; б) особенности перевода данного термина: в отечественном научном сознании английское выражение «communicative competence» обозначается как «коммуникативная компетенция» и как «коммуникативная компетентность». Нечеткость границ термина приводит к наличию многочисленных дефиниций: коммуникативное совершенство, речевая компетентность, коммуникативная грамотность, социолингвистическая компетентность, вербальная коммуникативная компетентность, коммуникативные способности, коммуникативные умения и др. Вслед за В.В.Сафоновой, А.В.Хуторским мы разделяем понятия «компетентность» и «компетенция». Если личностные качества обучающихся условно рассматривать как некую «данность», а приобретение коммуникативного опыта как перспективу, то именно от наличия (либо отсутствия) коммуникативной компетенции будет зависеть уровень профессионализма специалиста, его профессиональная коммуникативная компетентность. Понятие «компетентность» определяется как способность человека к практической деятельности, а «компетенция» — как содержательный компонент данной способности в виде знаний, умений, навыков [2].

В отечественной лингводидактике термин «коммуникативная компетенция» был введен в научный обиход М.Н.Вятютневым. Он предложил понимать коммуникативную компетенцию «как выбор и реализацию программ речевого поведения в зависимости от способности человека ориентироваться в той или иной обстановке общения; умение классифицировать ситуации в зависимости от темы, задач, коммуникативных установок, возникающих у учеников до беседы, а также во время беседы в процессе взаимной адаптации» [3]. Н.И. Гез, характеризуя сущность коммуникативной компетенции, определяет ее «как способность правильно использовать язык в разнообразных социально детерминированных ситуациях» [4]. Помимо знаний о языке, согласно формулировке автора, коммуникативная компетенция включает в себя умение «коммуникативно соотносить речевое высказывание с целями ситуации общения, с пониманием взаимоотношений общающихся сторон, а также умение правильно организовать речевое общение с учетом культурных и социальных норм коммуникативного поведения» [4]. С точки зрения психологии общения анализирует понятие коммуникативной компетенции И.Л. Зимняя, рассматривающая ее в качестве «определенной цели — результата обучения языку», как «способность субъекта осуществлять речевую деятельность, реализуя речевое поведение, адекватное по цели, средствам и способам, различным задачам и ситуациям общения» [5].

В понимании всех составляющих компонентов коммуникативной компетенции и механизма их взаимодействия не существует единства. Иноязычная коммуникативная компетенция имеет сложную многокомпонентную структуру. Согласно модели, предложенной в документе Совета Европы (1997), коммуникативная компетенция состоит из трех компонентов: лингвистического, социолингвистического и прагматического [6].

В рамках лингвистической компетенции выделяются следующие компетенции:

– лексическая (знание словарного состава языка, включающего лексические и грамматические элементы и способность их использования в речи (фразеологизмы, устойчивые сочетания, закрытые тематические группы слов));
– грамматическая (знание грамматических элементов и умение их использовать в речи; способность понимать и выражать определенный смысл, оформляя его в виде фраз и предложений, построенных по правилам данного языка);
– семантическая (знание возможных способов выражения определенного значения и умение их использовать);
– фонологическая (умение воспринимать и воспроизводить звуковые единства языка, фонетическую организацию слов, просодику, фонетическую редукцию);
– орфографическая (знание символов, используемых при создании письменного текста, а также умение их распознавать и изображать на письме);
– орфоэпическая (знание правил правописания, умение пользоваться словарем, умение определить по контексту значение слова).

В социолингвистическую компетенцию входят знания и умения, необходимые для эффективного использования языка в социальном контексте, а именно:

– лингвистические маркеры социальных отношений (выбор и использование формул приветствия, форм общения, умение вести диалог);
– правила вежливости (понятия «позитивная» и «негативная» вежливость, адекватное использование формул речевого этикета);
– пословицы, поговорки, идиомы;
– регистры общения (официальный, разговорный, интимный, торжественный, нейтральный);
– диалект и акцент (способность распознавать языковые особенности человека с точки зрения его социальной принадлежности, места проживания, происхождения, рода занятий).

Прагматическая компетенция включает:

– дискурсивную (знание правил построения высказываний, их объединения в текст);
– функциональную (использование устных и письменных высказываний для выполнения различных коммуникативных функций);
– компетенцию схематического построения речи (умение последовательно строить высказывание в соответствии со схемами взаимодействия).

Таким образом, лингвистический компонент включает фонологические, лексические, грамматические знания и умения. Социолингвистический компонент, определяемый социокультурными условиями использования языка, представляет собой связующее звено между коммуникативной и другими компетенциями. Прагматический компонент, помимо общих компетенций, включает экстралингвистические элементы, обеспечивающие общение (мимика, жестикуляция и др.).

В контексте «общеевропейских компетенций владения иностранным языком» в иноязычной коммуникативной компетенции зарубежные исследователи выделяют от трех до шести базовых компонентов. Ян Ван Эк выделяет такие компоненты, как лингвистический, социокультурный, социолингвистический, стратегический, дискурсивный, социальный. Четыре компонента описывает Дж. Савиньон: грамматический, социолингвистический, компенсаторный и компетенцию речевой стратегии [7]. Дискурсивная компетенция трактуется как способность порождать дискурс, т.е. использовать и интерпретировать формы слов и значения для создания текстов, владение навыками организации языкового материала в связный текст. Обладание стратегической (или компенсаторной) компетенцией предполагает использование вербальной и невербальной коммуникативных стратегий с целью компенсации недостатка знаний грамматического кода, при необходимости усиления риторического эффекта речевого сообщения или паузы в коммуникации. Социокультурная компетенция подразумевает знание учащимися национально-культурных особенностей социального и речевого поведения носителей языка (их обычаев, этикета, социальных стереотипов, истории и культуры страны) и способов пользоваться ими в процессе общения. Формирование данной компетенции проводится в контексте диалога культур, способствует достижению межкультурного понимания между людьми и становлению их толерантного отношения к инокультуре.

М.Н.Вятютнев предлагает иное содержание коммуникативной компетенции: 1) компоненты ситуации общения: роль, место, тема, интенция; лексический, грамматический и фонетический минимумы; 2) знания и умения, необходимые для понимания и порождения программ речевого поведения. Методически интерпретированное конкретное содержание коммуникативной компетенции выступает в качестве коммуникативной программы обучения, включающей три аспекта: 1) материальный аспект, или средства языка и речи, 2) процессуальный, или речевые действия в конкретных сферах и ситуациях общения, 3) идеальный аспект (предметы речи, темы, проблемы). Данные аспекты имеют двустороннюю связь со знаниями, навыками и умениями во всех видах речевой деятельности.

В.В.Сафонова выделяет следующие компоненты иноязычной коммуникативной компетенции: языковая (грамматическая, лингвистическая); речевая (прагматическая, стратегическая, дискурсивная); социокультурная (социолингвистическая, лингвострановедческая) компетенции [2]. Данные компоненты наиболее полно отражают содержание иноязычной коммуникативной компетенции и соответствуют целям обучения иностранному языку в неязыковом вузе. Эффективность и результативность работы по формированию иноязычной компетенции будущего специалиста определяются уровнем сформированности перечисленных компонентов.

Процесс формирования иноязычной коммуникативной компетенции будущего специалиста должен учитывать специфику обучения иностранному языку в неязыковом вузе и основывается на следующих педагогических условиях:

– определение состава содержания коммуникативной компетенции на основе анализа соответствующей профессиональной деятельности;
– поэтапность формирования иноязычной коммуникативной компетенции;
– интенсификация процесса формирования иноязычной коммуникативной компетенции;
– погружение в иноязычную среду посредством проведения конференций, ролевых и деловых игр, чтения оригинальной литературы.

Социальный заказ современного общества обучать иностранному языку не только как средству общения, но и формирования профессионально-компетентной полилингвальной и поликультурной личности выпускника вуза, готовой к межкультурному профессиональному и академическому общению, обусловливает необходимость формирования профессионального компонента иноязычной коммуникативной компетенции выпускников — будущих специалистов.

Заслуживает внимания тот факт, что ученые в авторских определениях рассматривают коммуникативную компетенцию не только с позиции языковых знаний, умений и навыков, но также ставят вопрос об их ситуативном употреблении, что предполагает и обусловливает наличие определенных сфер (бытовой, учебной, научной, профессиональной), в контексте которых они актуализируются. Таким образом, коммуникативная компетенция уже предполагает определенную направленность.

В этом контексте актуальным и необходимым является обращение к ряду исследований, где ученые рассматривают коммуникативную компетенцию с позиции профессиональной подготовки специалистов различного профиля. Так, Т.М. Балыхина определяет коммуникативную компетенцию как «способность посредством языка и социокультурных знаний устанавливать межличностное общение в профессиональной (учебной, научной, производственной) сфере и ситуациях человеческой деятельности» [8].

Можно согласиться с В.Ф. Аитовым, который рассматривает иноязычную коммуникативную компетенцию как готовность и способность специалиста, не изучавшего иностранный язык на языковом факультете, применять иноязычные лингвострановедческие, научные и предметные знания для осуществления полноценной иноязычной межкультурной коммуникации [9].

Анализ данных определений доказывает, что коммуникативная компетенция представляет собой не только единство продуктивных языковых и речевых средств, но и готовность, способность к их ситуативной актуализации в различных сферах деятельности, в том числе в деловой, академической и профессионально ориентированной.

В процессе профессионального овладения иностранным языком постепенно происходит усвоение знаний, умений и навыков профессионально-речевого поведения, норм в различных ситуациях профессионального общения, движение от искусственной речи к естественной, причем в разных видах иноязычной профессионально направленной речевой деятельности, что и обусловливает формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции.

В методической литературе профессионально-коммуникативная компетенция предполагает владение навыками общения в определенном профессиональном коллективе, умение создавать и интерпретировать профессионально значимые высказывания (тексты). А для этого будущему специалисту необходимо знать специфику профессионального общения в той или иной сфере деятельности, нормы речевого поведения, которые обеспечивают результативность и эффективность решения стоящих перед ним профессиональных задач [3].

На основе анализа исследования феноменов «коммуникативная компетенция» (И.А. Зимняя, Д.И. Изаренков, А.А. Леонтьев и др.) и «профессиональная компетенция» (А.А. Бодалёв, И.Ф. Исаев, А.К. Маркова и др.) мы определяем профессионально-коммуникативную компетенцию (ПКК) как комплексный профессионально-личностный языковой ресурс обучающихся, обеспечивающий осуществление ими коммуникации в конкретной речевой ситуации при соблюдении современных языковых/речевых норм, а также позволяющий регулировать коммуникативное поведение в профессиональной сфере общения. Иноязычная профессионально-коммуникативная компетенция является результатом коммуникативного обучения иностранному языку будущих специалистов основам профессионально-речевого общения. В ходе этого процесса студенты овладевают совокупностью взаимосвязанных теоретических знаний и практических навыков и умений.

В системе высшего образования Казахстана в течение последних 4 лет идёт работа по решению задачи обучения будущих специалистов профессиональной коммуникации на государственном, русском и иностранном языках. В рамках дисциплин «Профессионально ориентированный казахский язык», «Профессионально ориентированный русский язык» и «Профессионально ориентированный иностранный язык» студенты изучают языковой материал, включающий специальную лексику и грамматику, характерную для официально-делового и научного стилей речи, осваивают жанры устной и письменной коммуникации, используемые в профессионально-деловой сфере, темы и ситуации профессионально-делового общения, тем самым повышая уровень своей иноязычной коммуникативной компетенции в профессиональной сфере.

Процесс формирования профессионально-коммуникативной компетенции рассматривается нами как процесс овладения системой языка и коммуникативными знаниями, навыками и умениями, которые позволяют обеспечить наибольший эффект в достижении поставленных коммуникативных задач.

Структурными элементами ПКК выступают:

1) коммуникативный, представленный следующими аспектами:

а) применение языковых знаний (опознавание и правильное употребление в профессиональной речи социокультурно-маркированных языковых единиц, адекватный перевод данных языковых единиц на родной язык);

б) опыт взаимодействия (выбор приемлемого стиля общения, адекватная трактовка явлений иноязычной профессиональной культуры, способность разрешать конфликты в процессе общения и т.д.);

2) профессиональный, который выражается в системе специальных знаний, навыков и умений, в опыте выполнения профессиональных функций, а также в качествах личности, выступающей в той или иной социальной (профессиональной) роли;

3) рефлексивный, который «тестирует» ситуации профессионально-коммуникативного взаимодействия с целью корректировки собственного коммуникативного поведения в профессионально-речевой сфере общения, а также прогнозирует восприятие и поведение носителей изучаемого языка;

4) когнитивный, включающий в себя совокупность общепрофессиональных знаний, навыков и умений, способов деятельности, необходимых для познания инокультурной профессиональной действительности, а также знаний, навыков и умений иностранного языка, объединенных в языковой, коммуникативной, дискурсивной и др. компетенции;

5) психологический, выражающийся в формировании у студентов готовности к осуществлению того или иного вида профессиональной деятельности (роли), в готовности к восприятию инокультурной профессиональной действительности [10].

Профессионально-коммуникативная компетенция студентов неязыковых специальностей является законом правильного аутентичного коммуникативного поведения в условиях реального иноязычного профессионального общения. Становление ПКК ведет к достижению взаимопонимания в условиях иноязычной профессиональной действительности за счет:

а) формирования профессионально-культурных универсалий, т.е. овладения национально-специфическими моделями коммуникативного поведения в профессиональной сфере общения, принятыми в данной иносоциокультуре;

б) усвоения разнообразных языковых особенностей, овладения правилами употребления в профессиональной речи социокультурно-маркируемых языковых единиц, речевых клише.

Эффективность формирования ПКК зависит от следующих условий:

• интеграция коммуникативных и профессионально значимых целей, целенаправленное сочетание курса иностранного языка с предметами профессионального цикла, ориентированное не только на аудиторную, но и на внеаудиторную учебную деятельность;

• использование современных технологий обучения;

• рефлексивные взаимодействия (педагог – студент) являются ценностно-значимой средой формирования иноязычной ПКК и обеспечивают обмен знаниями, навыками и умениями.

Суммируя сказанное выше, мы можем отметить, что содержание обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей должно быть направлено на их успешную профессиональную самореализацию и интеграцию в мировое сообщество, что обеспечивается наличием целого комплекса компетенций, немаловажную роль среди которых играет иноязычная профессионально-коммуникативная компетенция. Формирование и развитие данной компетенции у студентов — процесс довольно долгий и трудоемкий, так как подразумевает овладение ими целым рядом знаний, уме-

ний и навыков, которые объединены в следующие структурные компоненты профессионально-коммуникативной компетенции: 1) коммуникативный; 2) профессиональный; 3) рефлексивный; 4) когнитивный; 5) психологический. Понимание структурных компонентов профессионально-коммуникативной компетенции дает возможность не только продумать содержание иноязычного образования в вузе, но и определить основополагающие принципы обучения иностранному языку, а также разработать траекторию обучения студентов иностранному языку в рамках дисциплин образовательных программ неязыковых специальностей.

Список литературы

1 *Садовский В.Н.* Задачи, методы и приложения общей теории систем // Исследования по общей теории систем: Собр. соч. — М.: Прогресс, 1969. — С. 3–22.

2 *Сафонова В.В.* Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., 1993. — 47 с.

3 *Вятютнев М.Н.* Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. — 1977. — № 6. — 38 с.

4 *Гез Н.И.* Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. — 1985. — № 2. — С. 17–24.

5 *Зимняя И.А.* Психология обучения иностранным языкам в школе. — М.: Просвещение, 1991. — 221 с.

6 Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка / Совет Европы. Департамент по языковой политике. — Страсбург, 2001.

7 *Savignon S.J.* Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. — (2nd ed.). — USA: McGraw-Hill, 1997. — 206 p.

8 *Балыхина Т.М.* Содержание и структура профессиональной компетенции филолога: Дис. ... д-ра пед. наук. — М., 2000. — 474 с.

9 *Аитов В.Ф.* Проблемно-проектный подход к формированию иноязычной профессиональной компетентности студентов: на примере неязыковых факультетов педагогических вузов: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — СПб., 2007. — 48 с.

10 *Кручинина Г.А., Патяева Н.В.* Формирование профессионально-иноязычной компетентности студентов инженерно-строительных специальностей в контекстном обучении. — Н.Новгород: НГАСУ, 2008. — 196 с.

Б.А.Жетпісбаева, Ж.Г.Шайхызада, Е.А.Костина

Тілдік емес мамандықтар студенттерінің шетелдік кәсіби-коммуникативті біліктілігінің құрамдастары

Мақалада жоғары оқу орнының тілдік емес мамандықтар студенттерінің шетелдік кәсіби-коммуникативті біліктілігінің құрамдастары, коммуникативті және кәсіби біліктілік ұғымдарын қамтитын құрылымы қарастырылған. Түлектерге қазіргі еңбек нарығының ұсынатын талаптарын талдау негізінде берілген біліктіліктің құрамы сипатталып, оның құрамдас бөліктерінің өзара байланысы мен тәуелділігі көрсетілген. Коммуникативті және кәсіби біліктіліктерге анықтама беріліп, кәсіби бағытталған шетел тілін оқытудың мазмұны мен ерекшеліктері ұсынылған.

B.A.Zhetpisbayeva, Zh.G.Shaikhyzada, E.A.Kostina

Components of foreign professional-and communicative competence of students of non-language majors

The article looks upon the components of the foreign professional-and-communicative competence of students of non-language majors in universities which comprises the notions of communicative and professional competences. Basing on the analysis of the contemporary labour market requirements to university graduates the article describes the structure of this competence and shows the interrelation and interdependence of its structural elements. The article also gives the definitions of communicative and professional competences, presents the content and characteristic features of teaching a foreign language for special purposes.

References

1 Sadovsky V.N. *Researches on general system theory*; Collection of works, Moscow: Progress, 1969, p. 3–22.

2 Safonova V.V. *Sociocultural approach to teaching a foreign language as a specialty*; author's thesis…doctor of pedagogical science, Moscow, 1993, 47 p.

3 Vyatyutnev M.N. *Russian language abroad*, 1977, 6, 38 p.

4 Gez N.I. *Foreign languages in schools*, 1985, 2, p. 17–24.

5 Zimnyaya I.A. *Psychology of teaching foreign languages in schools*, Moscow: Prosveshchenie, 1991, 221 p.

6 *Common European Framework of Reference:* learning, teaching, assessing/Council of Europe. Department of language policy, Strasburg, 2001.

7 Savignon S.J. *Communicative Competence:* Theory and Classroom Practice. (2nd ed.), USA: McGraw-Hill, 1997.

8 Balykhina T.M. *The content and structure of professional competence of philologists,* author's thesis…doctor of pedagogical science, Moscow, 2000, 474 p.

9 Aitov V.F. *Problem-and-project oriented approach to the formation of students' foreign professional competence: on the example of non-language faculties of pedagogical universities*, author's thesis…doctor of pedagogical science, Saint-Petersburg, 2007, 48 p.

10 Kruchinina G.A., Patyaeva N.V. *The formation of professional-and-foreign competence of students of engineering and building majors in contextual education*, Nizhniy Novgorod: NSAU, 2008, 196 p.

UDC 378. 196

P.A.Kudabayeva, K.M.Berkimbayev

Kh.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan
(E-mail: perizat_2003@mail.ru)

The study and formation of intercultural competence of future teachers of English

This article is devoted to the research and development of intercultural competence of future teachers of English. The definitions of the concepts of «competence», «intercultural competence», developed by recognized Western scholars and experts are given, also the research, structure and model of intercultural competence by foreign, Russian and Kazakh scientists are presented. The topicality of the theme is due to the definition of research problems and the formation of intercultural competence of future teachers of English in higher education with the purpose of preparing a competitive, professional, competent specialist, who is able to store national values and heritage.

Key words: innovative knowledge, communication, culture, ability, intercultural communication, competence, skills, intercultural competence, globalization, professional competence.

The president of our country N. Nazarbayev in his lecture «To the economic knowledge through innovation and education» says: «The main goal of our Kazakhstan in entering to 50 competitive countries in the world is to bring up a high qualified educated person who will easily master the scientific technology, manage himself and will be able to use his theoretical knowledge in practice. In the concept of education formation till 2015 year of the Republic of Kazakhstan the main aim of the competent education is characterized as «...the formation of an individual who is able to develop himself, on the basis of deep knowledge freely carry out himself and is able to solve the problems and take right decisions» [1].

The development of the modern information society is unthinkable without globalization, integration, innovation and ever-increasing intercultural interaction. These processes relate to all spheres of human life-consumer, cultural, scientific, political, economic, etc. Throughout our lives we are faced with different cultures, they could be neighbors, colleagues or acquaintances.

However, contact with them can be difficult because of the differences in the perception of the world, cultural differences, language barriers. This situation requires the development of tolerance and empathy, the ability to adapt quickly and have the flexibility of thinking, in order to successfully build communication and effective interaction. All this can be a general term «intercultural competence».

The desire to understand the definition of intercultural competence has led us to the following questions: What is the place of intercultural competence among other professional competences? How is it determined? And what is?

The process of globalization, developing at the moment, leads to increase interaction of different countries, peoples and their cultures. Influence comes true through cultural exchanges and direct contacts between public institutions, social groups, social movements, through scientific cooperation, trade, tourism, etc. the communication with foreigners is becoming a reality, and the collision with the representatives of other culture is a part of our daily life. Increasingly, schools will exchange students and school children, teachers organize joint projects and internships abroad, participating thus in intercultural communication and dialogue of cultures.

An achievement of mutual understanding in the process of intercultural communication promotes intercultural competence. Intercultural competence is the ability to carry out communication in a foreign language, taking into account cultural differences and stereotypes of thinking.

The study of the problems of intercultural communication assumes the acquaintance with the following phenomena and concepts: the principles of communication, the main functions of culture, the influence of culture on perception and communication in its various areas and species, parameters to describe the influence of culture on human activity and the development of society [2].

The topicality of this study is that the focus of formation of intercultural competence problem is in the high school that fully corresponds to the new federal state educational standards which are currently in the effect in all high schools of the country.

The subject of the research is intercultural communication and intercultural competence, as well as the formation of intercultural competence in the conditions of high school. The study of the problems of intercultural communication assumes the acquaintance with the following phenomena and concepts: the principles of communication, the main functions of culture, the influence of culture on perception and communication in its various areas and species, parameters to describe the influence of culture on human activity and the development of society.

The formation of interculturalcompetenceshould be consideredin connectionwith the development ofstudents' abilityto participate inthe dialogue of cultureson the basisof mutual respect principles,tolerance tocultural differencesandcultural barriers overcoming. Intercultural learning is aimed at developing students' ability to intercultural communication and promotes awareness of the students' belonging to a particular ethnic group, as well as familiarization with the traditions andcultural differencesof other cultures.

The analysis of scientific and pedagogical literature allows us to judge that the various aspects of intercultural competence of trainees personality were studied and presented in the theoretical writings (A.V. Annenkova, V.G. Apal'kov, K.E. Bezukladnikov, R.R. Bikiteeva, G.V. Elizarova, O. Leontovich, A.U. Muratov, O.G. Oberemko, L.P. Pavlova, M.V. Plekhanova, I.L. Pluzhnik, A.P. Sadokhin, Y.A. Sinitsina, E.R. Khakimov, A. Artamonova, A.E. Fantini, G. Ellis, E. Jung, T. Nakayama, T.B. Rogers, Y. Sarkees, G. Triandis and others).

The concepts of foreign researchers, revealing the specificity of the process of intercultural competence formation (M. Bennet, G. Chen, D.K. Deardorff, K. Knapp, J.M. Knight, C. Kramsch, A. Moosmüller, and others). A positive attitude towards cultural differences studied L.I. Korneeva, E.I. Passov, V.V. Safonova, A.N. Utekhhina, B. Coltrane, C.K. Kikoski, E. Peterson and others, the skills of interpersonal interaction within the native and foreign culture N.D. Galskova, N.I. Gezz, G.S. Denisov, M.R. Radovel, P.V. Sysoev, J. Barkman, D. Carbaugh, K. Cushner, G. Fischer.

Based on the analysis of sources on the problem under consideration, it can be argued that intercultural competence has an important place in the structure of the core competencies. V.V. Safonova defines intercultural competence as part of communicative competence of linguistic identity [3].

Our world today is exposed by constant changes, including globalization, the acceleration of the development of society, the transition to a postindustrial, information society, a dramatic expansion of intercultural interaction, the emergence and growth of global issues, the role of human capital. In this regard, the world needs a society which will be able not only to sustain this pace of development, but also tirelessly to set ourselves and to solve new tasks. Education plays a crucial role in shaping the society to a new level. Goals, paradigms, methods that were relevant ten years ago, must give place to new goals, paradigms and methods. If previously the result of the study was the student, who possesses all the knowledge, abilities and skills he had learned from his teachers, but today the result of learning is a person competent in the specific area of expertise.

A modern man, who speaks foreign languages, is involved in the process of communication with other people who are the representatives of their cultures. In this regard, studying a foreign language is required not only to have a rich vocabulary and pronunciation in a decent, well-known foreign language grammar, but also to form an intercultural competence. This competence involves achieving a level of proficiency that will, firstly, to respond flexibly to all kinds of unexpected twists and turns in the course of the conversation; secondly, to determine the adequate line of verbal behavior; thirdly, correctly select the specific means of a vast arsenal and, finally, fourth, to use these funds according to the proposed situation.

The formation of intercultural competence suggests the interaction of two cultures in several ways: an acquiantance with the culture of the target language with the help of foreign language and acquiring the model of a native speaker behavior of foreign language culture; the influence of a foreign language and foreign language culture on the development of the native language and model of behavior within the native culture; personal development under the influence of two cultures.

It is necessary to consider, how the formation of intercultural competence of students comes true taking into account the adopted directions.

Intercultural competence, according to N.D. Gal'skova, N.I. Gezz, there is the ability that allows the individual to realize himself in the dialogue of cultures, i.e. in terms of intercultural communication. Its formation is carried out in relation to the development of foreign language code and in the development of cultural experience, in which you can isolate the relationship of man to himself, to the world, as well as the experience of creative activity [4]. K. Knapp defines intercultural competence from the point of view of the linguistic approach as the ability to understand people of other cultures, as representatives of their own culture.

Also there is no consensus about the concept of intercultural competence among the scientists. The definition given in the textbook of A.P. Sadokhin is often used in domestic science: Intercultural competence is a complex of knowledge and skills that allow the individual in the process of intercultural communication to adequately assess the communicative situation effectively use verbal and nonverbal means, to put into practice the communicative intention and check up the results of communication with feedback [5].

S.I. Garaeva, exploring the characteristics of the formation of intercultural competence of students of non-linguistic universities by means of modern information and communication technologies, suggests that intercultural competence is the possession by students of a specific body of knowledge about the culture of the target language, ensuring cultural interaction [6].

In the process ofmastering a foreign language, thestudentslearn thematerial thatillustrates the operation ofthe languagein a natural environment, verbal and non verbal behavior of native speakers in different communication situations and reveals the peculiarities of behaviorsassociatedwith folk customs, traditions, social structure of the society, ethnic belonging. First of all,it comes withusingauthentic materials(original texts, audio recording,video films), which are the regulationsin terms oflanguageprocessing andcontains country information.

It is important to know the national and culturalfeatures of the behaviorof an alienin order to avoidpossible conflictsininternational communication.Thus,learning a foreignlanguage, the student must not onlylearnitslexical, grammaticalandsyntactic features, but also learn adequately to the situation react to the replicas of native speakers, appropriately use facial expressions and gestures, use the formula of speech etiquette and know the cultural and historical features of the country of learning language.

A.P. Sadokhin believes that intercultural competence means to understand, to appreciate and respect the contributing factors of culture and influence the perception, thought, review, and act as their own and other people, and, on this basis, the ability to build up a new scheme. This is evident in intercultural understanding, in communicative and behavioral adaptation to the behavior of representatives of other cultures, and to build new patterns of behavior based on the values and norms of different cultures [5].

It is necessary to connect their own and others' cultural identity and in the result of exchange of good examples of action and schemes of decision to go to a new synthesis of actions. According to A. P. Sadokhin [5; 78], intercultural competence implies the ability to exist and to effectively carry out professional activity in multicultural world.

S.I. Garaeva proposes to combine «competence» and «competency» in the concept of «intercultural competence», defining it as difficult personal education, including knowledge of native and foreign culture, ability and skills of practical application of their knowledge, as well as a set of personality traits that contribute to the implementation of these knowledge, skills, and, finally, the practical experience of their use in the course of interaction with representatives of other cultures [6].

Realization of intercultural communication supposes readiness of a man not only to accept the representative of another culture with all his national and mental features but also the ability to change. Studying a foreign language in all its variety, students run into the language and cultural phenomena and compare them with such in the mother tongue. So, for example, learning the lexical and grammatical system of a foreign language, students must turn to the knowledge gained in the classroom of the Kazakh language to highlight the similarities and differences in the field of linguistic phenomena and their use. The study of foreign language culture also leads the student to the need of turning to the cultural and historical facts of his country. Thus, learning a foreign language and participating in intercultural communication, the student deeply comprehends his native language and culture.

Solovova E.N. in her definition of intercultural competence uses the same key words (knowledge, skills, personality). Let’s consider what foreign scientists had meant by intercultural competence. According to Solovova E.N., intercultural competence suggests that a specialist should have a complex of social skills and abilities with which he can successfully communicate with partners from other cultures, both in domestic and in a professional context [7].

On the company's website Kwintessential, there are some definitions developed by recognized Western scholars and experts:

– «This simple definition, however, implies the ability to effectively and appropriately interact with members of another linguistic culture with their features» (DrAlvino E. Fantini) [8].

– «The knowledge of others; knowledge of self; skills to interpret and communication; skills of finding and/or interaction; evaluation of «other» values, beliefs, and behavior; and the relativization of himself» (Dr Darla Deardorff) [9].

– «In order to survive in today's complicated world, people need to understand different culture. Understanding another culture helps people to adapt to an unfamiliar environment in which they occur, to live and work with other people, who are representatives of different cultures. Adaptation and a positive attitude towards to different culture encourages people to play an active role in diverse societies. Thus, the acquisition of intercultural competence, which is the ability to change their knowledge, attitudes and behaviour in such a way as to be open and flexible to other cultures, has become a critical issue for people trying to survive in the globalized society of the 21st century» (G. Fisher) [10].

The formation of intercultural competence also involves the acquisition of the following skills: see in the representative of other culture not only what makes us different, but also what unites; change thee valuation as a result of understanding of other cultures; refuse stereo types; use knowledge of a foreign culture for a deeper knowledge of our own.

Intercultural competence is formed in the process of learning foreign language communication, taking into account cultural and mental differences of native speaker sand is a prerequisite for a successful dialogue between cultures.

Many authors engaged in research in this field, consider not so much intercultural competence as intercultural competence and a number of similarities with her competences (intercultural, ethno-cultural, multicultural, and others)

R.R. Bikiteeva, defining intercultural competence, adds motives and values to the knowledge and skills and emphasizes its developmental function [11]. A.E. Fantini defines an intercultural competence as «a stable capacity for effective and adequate communication with representatives of other cultures» [8].

A.P. Sadokhin using knowledge, skills and abilities in the definition of intercultural competences, puts on the first place «the ability and willingness to dialogue of cultures» on its base [5]. So S.I. Garaeva defines «ethnic and cultural competence» as a personality trait, mentioning again the knowledge, skills and abilities, promoting inter-ethnic understanding and collaboration [6].

L.Y. Danilov, defining multicultural competence approaches to intercultural competence of R.R. Bikiteeva [11]. D.K. Deardorff, M.R. Radovel and M.M. Volmer, unanimously describe «multicultural social competence as the ability to understand people of different cultures and interact with them [9].

Part of the research aimed at studying patterns of intercultural competence. In the study of O.V. Vassil'kova [12], the intercultural competence is understood as a complex category, which structure consists of linguistic, cognitive, and affective components when defining the role of linguistic governing the use of text as a unit of communication in general and intercultural dialogue, in particular. Intercultural competence is formed in the process of mastering a special kind of communication — intercultural communication.

According to A. Schmid [8] intercultural competence is: 1) a fundamental acceptance of people who are different from others outside their own culture; 2) the ability to interact with them in a truly constructive manner that is free from negative attitudes (e.g., prejudice, indifference, aggression and so on); 3) the ability to create a synthesis, something that is not «my» or «your», but true, that would not be possible, if we had not combined our different views and approaches.

Since the 1990s attempts to create models of intercultural competence (scientists Byram, Milhouse, Prechtl, Lund, Kim, Bradford and others) have been made. Most models contain three components: knowledge (knowledge), skills (skills) and attitudes/installation (attitudes). Spitzberg and Changnon identified several types of models:

– the composite model of intercultural competence (compositional models) reflect the estimated components of intercultural competence, establishing relationships between them. The significance of these models is that they have identified a number of possible related to intercultural competence traits, characteristics and skills;

– the oriented interaction model of intercultural competence (co-orientational models) reflect the achievement of intercultural competence in the interaction process;

– the process model of intercultural competence development (developmental models) — reflect the important role of time in intercultural interaction, highlighting leading to intercultural competence stage;

– the adaptive model of intercultural competence (adaptational models) reflect several parts of intercultural interaction and emphasize the interdependence and mutual adaptation of all parts; the model of intercultural competence, reflecting a causal relationship and the process (causal process models);

– reflect the specificity of relations between the components of intercultural competence. Due to the fact that these models give a clear structure to intercultural competence, they are used in the testing and as-

sessment of intercultural competence. Spitzberg and Changnon considered a number of models of intercultural competence, for the first time with schematic images [13].

Let's review some types of models observed by Russian researches. Sheina I.M. proposed the structure of intercultural communicative competence in her thesis, based on the stages of cognitive-communicative activity of a participant in a communicative act. There are 4 groups of personal property included in the intercultural communicative competence (defined as a citation in the form as stated by the author in Intercultural communication as a manifestation of linguistic and cultural experience [14].

The personal position:

1. The ability to recognize the objectivity of the differences in the paintings of the world in different people.

2. Willingness to the fact that the differences in estimates, opinions, attitudes will occur more often than the similarities.

3. Recognition of the uniqueness of each culture.

4. Respect their own identity and the recognition of the right to identity for others.

5. Low degree of anxiety in an ambiguous situation.

6. Internal locus of control.

7. Willingness not to exaggerate the negative aspects of the behavior of the interlocutor.

The skills associated with the recovery and the message of information:

1. The ability to take information from different channels: verbal, non-verbal, contextual.

2. The desire and ability to openly and, as far as possible, to accurately communicate information about themselves and the ability to promote to the same interlocutor.

The skills associated with the analysis and evaluation of information:

1. The ability to avoid hard valuation characteristics.

2. The ability to determine the needs and desires of the interlocutor.

3. The ability to direct attention to himself and others.

4. The ability to take into account the reaction of the interlocutor.

5. The ability to adequately assess the impact of personal characteristics and situational factors on the behavior of the interlocutor.

6. The willingness to find rational explanations for the behavior of the interlocutor.

The communicative and behavioral strategies

1. The ability to solve problems associated with joint activities, and to build a relationship with someone.

2. The ability to exercise self-observation and self-control.

3. The ability to modify their behavior to achieve the goal of a communicative act.

4. The ability to adapt in an ambiguous situation.

5. The ability to manage communicative interaction (to talk, to emphasize respect for the interlocutor, etc).

Sheina I.M. indicates that these abilities and skills are formed and can be purchased in the learning process. In the formation of intercultural communicative competence it is necessary to consider the dynamics of its development: knowledge -> skills -> experience (participation in activities) -> interpretation of the experience -> modification of knowledge and skills.

The Model of A.S.Kupovskaya

Kupovskaya A.S. uses the term ethno-cultural competence, wanting to emphasize the ethno-cultural component of the process of intercultural communication and to narrow the concept of «culture». However, she acknowledges that in the West, the term «intercultural competence» is more spreaded and the description of the structure of this competence is based on studies of intercultural competence [15].

In our opinion, the concept of «intercultural competence» is connected with this concept of «interaction». In education intercultural communication is a way of understanding the world picture. The most adequate concept picture of the world seems to be defining it as the original global image of the world, the underlying worldview of the person representing the essential properties of the world in the understanding of its carriers and which is the result of all spiritual activity of man. Picture of the world is dualistic in nature. It exists as nonsubjective element of consciousness and life of human activity, as well as objectified «traces», which appeared in the result of human activity. «Prints» picture of the world can be found in language, gestures, religious and secular art and music, rituals, things, etiquette, gestures, modes, ways of farming, tech-

nology, things, built with the «logic» glove world, fleshed out and embodied in various social and cultural patterns of conduct of men and so on.

In other words, on the one hand, the picture of the world explicit images of the world, associated with human activity, and on the other — is the process of creating images of the world, carried out during a special reflection of a systematic nature. It should be noted that individual picture of the world combines in itself the unity of «personal» and «folk». Because the picture of the world of different people have a common core, which is essentially a «people», they are commensurable quantities.

Thus, the analysis of various sources shows that intercultural competence is treated in research in different ways. Some researchers consider it as the ability of people of different sex and age peacefully and without mutual discrimination to exist in the same society, and others as the ability to participate in alien to this culture, others as identity, uniting knowledge and patterns of behavior, which are based on the principles of diversity of thought and awareness of cultural processes. In this regard, G. Fisher [10] defines intercultural competence as a certain quality of personality, based on a sober awareness of world history and readiness for action.

An awareness ofpossibleproblems inintercultural communicationof the representatives of different cultures, understanding the values andgenerally accepted normsof behaviorare quitesignificant factorsinlearning a foreign language. And whenstudentsare preparedto solve themproperly, they can avoid misunderstandings, inappropriateperceptionof behavior and potential conflictsthat may arisedue to improperuse of language,an erroneous interpretationof theinterlocutor's reaction andassess of the situation. Astudent's abilitytorefraction ofcultural valuesin his behaviorcontributes tothe establishment ofit asa good specialistin cooperation with the representatives of world community.

References

1 Лекция Н. Назарбаева «К экономике знаний через инновации и образование»: Н.А.Назарбаев и евразийство: Сб. избр. ст. и выст. Главы государства / Под ред. Е.Б. Сыдыкова. — Астана: Изд-во ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2012. — 222 с.

2 *Свиридов Р.А.* Формирование межкультурной компетенции будущих специалистов в области мировой экономики посредством делового английского // Инновационные образовательные технологии в преподавании иностранных языков: Сб. науч.-исслед. работ II Междунар. летней школы для молодых исследователей. — Томск: Изд-во ТГПУ, 2005. — С. 73.

3 *Сафонова В.В.* Изучение языков международного общения в контексте диалога культур. — Воронеж: Истоки, 2006. — С. 62.

4 *Гальскова Н.Д., Гез Н.И.* Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методология. — М.: Изд. дом «Академия», 2007. — С. 46.

5 *Садохин А.П.* Межкультурная компетенция: Учеб. пособие. — М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2009. — С. 78.

6 *Гараева С.И.* Формирование межкультурной компетентности студентов неязыковых вузов средствами современных информационных и коммуникационных технологий. — Чита, 2008. — С. 51.

7 *Соловова Е.Н.* Методика преподавания иностранных языков. — М.: Образование, 2002. — С. 23.

8 *Фантини А.Е.* Исследование межкультурной компетенции: Предложение конструкции. Документ, представленный на Национальный совет преподаваемых языков. — Арлингтон, Вирджиния, 2000. — С. 102.

9 *Деардорф Д.К.* Идентификация и оценка межкультурной компетенции как результат интернационализации студента // Журнал исследований по межкультурному образованию. — 2006. — № 10. — С. 89.

10 *Фишер Г.* Электронная почта в преподавании иностранных языков. На пути к созданию виртуальных занятий. — Тубинген, Германия: ШтауффенбургМедиен, 2008. — С. 68.

11 *Бикитеева Р.Р.* Формирование межкультурной компетенции студента: личностно-смысловой аспект. — Оренбург, 2007. — С. 12.

12 *Василькова О.В.* Межкультурная компетенция как компонент образовательной компетенции студентов неязыковых вузов // Формирование иноязычной компетенции студентов неязыковых вузов: Материалы регион. науч.-практ. конф., 18–19 апреля 2012 г. — Ижевск, 2012. — С. 39.

13 *Спитцберг Б.Х., Чангнон Г.* Концептуализация межкультурной компетенции. — А., 2009. — С. 17.

14 *Шеина И.М.* Формирование межкультурной коммуникативной компетенции как фактор развития академической мобильности. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.dissercat.com/content/formirovanie-kommunikativnoi-mobilnosti-studentov-ekonomicheskogo-vuza#ixzz3lJu7MHZh

15 *Куповская А.С.* Этнокультурологический компонент процесса межкультурной коммуникации. — М., 2011. — С. 71.

П.А.Құдабаева, Қ.М.Беркімбаев

Болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық құзырлылықтарын зерттеу және қалыптастыру

Мақала болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық құзырлылықтарын зерттеу мен қалыптастыру мәселелеріне арналған. «Құзырлылық», «мәдениетаралық құзырлылық» ұғымдарына шетел ғалымдары мен сарапшылары өңдеген анықтамалар келтірілді, сонымен қатар мәдениетаралық құзырлылық ұғымын, құрылымын және модельдерін зерттеген шетел, ресей және отандық ғалымдардың еңбектері қарастырылды. Тақырыптың өзектілігін бүгінгі қоғам талабына сай бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылықтыр мен мұраларымызды сақтай білетін, ұлттық ерекшелігімізді айқындай білетін, кәсіби, құзырлы маман даярлау мақсатында жоғары оқу орындарында болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық құзырлылықтарын зерттеу мен қалыптастыру мәселелері айқындайды.

П.А.Кудабаева, К.М.Беркимбаев

Исследование и формирование межкультурной компетенции будущих учителей английского языка

Статья посвящена исследованию и формированию межкультурной компетенции будущих учителей английского языка. Приводятся определения понятиям «компетенция», «межкультурная компетенция», разработанные признанными западными учеными и экспертами, а также рассматриваются исследования, структура и модели межкультурной компетенции зарубежными, российскими и отечественными учеными. Актуальность темы обусловливается определением проблем исследования и формирования межкультурной компетенции будущих учителей английского языка в высших учебных заведениях с целью подготовки конкурентоспособного, профессионального, компетентного специалиста, способного хранить национальные ценности и наследие.

References

1 Lecture of N. Nazarbayev «To the knowledge economy through innovations and education»: Nazarbayev and Eurasianism: a collection of selected articles and speeches Head of State, edit. by E.B. Sydykov, Astana: Publ. house of ENU named after L.N.Gumilev, 2012, p. 222.

2 Sviridov R.A. *Collection of research works of II International summer school for young researchers «Innovative educational technologies in teaching foreign languages»*, Tomsk: Publ. house of TSPU, 2005, p. 73.

3 Safonova V.V. *The Study of languages of international communication in the context of dialogue of cultures*, Voronezh: Origins, 2006, p. 62.

4 Gal'skova N.D., Gezz N.I. *The theory of teaching foreign languages. Linguodidactics and methodology*, Moscow: Publ. house «Academy», 2007, p. 46.

5 Sadokhin A.P. *Intercultural competence:* the training manual, Moscow: Al'pha-M; INFRA-M, 2009, p. 78.

6 Garaeva S.I. *Formation of intercultural competence of students of non-linguistic universities by means of modern information and communication technologies*: Chita, 2008, p. 51.

7 Solovova E.N. *Methods of teaching foreign languages*, Moscow: Education, 2002, p. 23.

8 Fantini A.E. *Exploring intercultural competence:* A construct proposal. Paper presented at the National Council of Less Commonly Taught Languages, Arlington, VA., 2000, p. 102.

9 Deardorff D.K. *Journal of Studies in Intercultural Education*, 10, 2006, p. 89.

10 Fischer G. *E-mail in foreign language teaching. Towards the creation of virtual classrooms*, Tübingen, Germany: StauffenburgMedien, 2008, p. 68.

11 Bikiteeva R.R. *The Formation of intercultural competence of the student: personal-semantic aspect*, Orenburg, 2007, p. 12.

12 Vassil'kova O.V. *The Formation of foreign language competence of students of non-linguistic universities:* Materials of Regional scientific-practical conference. April 18–19, 2012, Izhevsk; 2012, p. 39.

13 Spitzberg B.H., Changnon G. *Conceptualizing Intercultural Competence*, A. 2009, p. 17.

14 Sheina I.M. *Formation of cross-cultural communicative competence as factor of development of the academic mobility Scientific library of theses and abstracts disserCat*, [ER]. Access mode: http://www .dissercat.com/content/formirovanie-kommunikativnoi-mobilnosti-studentov-ekonomicheskogo-vuza#ixzz3lJu7MHZh

15 Kupovskaya A.S. *The ethno-cultural component of the process of intercultural communication*, Moscow, 2011, p. 71.

UDC 378.14

B.A.Zhetpisbayeva, S.A.Shunkeyeva, Zh.A.Eskazinova

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: saule_shunk@mail.ru)

The issue of implementation Bologna process parameters in the universities of Kazakhstan

This article discusses the issues of reforming the higher education system of the Republic of Kazakhstan in accordance with the principles of the Bologna process. The point at issue is about implementation in institutions of republic the required parameters of the Bologna process, as the implementation of three-level system of higher education, the implementation of credit technology of training, the academic mobility of students and university teachers, the use of European Diploma Supplement, quality control of higher education. However, despite the apparent success of reforming the higher education system of the Republic of Kazakhstan, there are still a number of issues related to the quality of the implementation of the basic parameters of the Bologna Process.

Key words: Bologna process, the parameters Bologna process, the system of higher education, academic mobility, the quality of education, three level system of higher education, academic mobility of students, foreign languages.

Reforming the system of higher education in the Republic of Kazakhstan began long before the official recognition of its compliance with European standards. At the time of joining of Kazakhstan to the Bologna process in 2010 to the ordinary meeting of education Ministers of countries participating in the Bologna process in Budapest (Hungary) — the higher education system of the Republic held a series of transformations corresponding to the basic parameters of the Bologna process.

Bologna reforms are characterized by the terms «focus on results» and «student-centered training» This involves an understanding of learning outcomes in a broad sense. They are designed to be an essential element of changes in teaching practice, assuming connection with ECTS, modularization and institutional freedom.

A balance between the three levels of the Bologna process: set goals at the European level, involving the government, higher education institutions and students; the central role of universities in the implementation process; the role of national policies and legislation in the compound of the first two levels, and to facilitate the process in each country.

Bologna process — a means of protection and improvement of higher education and scientific research in the European region, means of increasing transparency and mobility. The Bologna process recognizes the place of higher education in the public domain, focus on quality, but argues that maintaining and improving the quality will require increased public investment in the system and in its frames.

The impetus for process of reforming was the adoption of «Education Law» The Republic of Kazakhstan in 1999, i.e. changes in the system of higher education were fixed at the legislative level. According to the Law Graduate and post-graduate professional education began to develop in multilevel structure, which included such levels of educational programs such as undergraduate, higher vocational education and master's degree [1].

Another step towards accession to the Bologna process was the introduction from the 2001–2002 academic years in different universities of the country credit technology of training. One of the first universities in Kazakhstan, started the introduction of credit technology of training and working on methodical provision, were Kazakh National University named after Al-Farabi, Karaganda State University named after Ye.A.Buketov, Taraz State University named after M.H.Dulati etc. From 2003–2004 academic year, the number of universities (Karaganda State University named after Ye.A.Buketov, Taraz State University named after M.H.Dulati, Kazakh Economic University named after T.Ryskulov and others) were transferred Economics specialties in the mode of experiment training credit technology.

After the adoption of the new «Education Law» The Republic of Kazakhstan in 2007, all the universities have moved to a multi-level training: bachelor — master — doctorate [2].

Today, after more than ten years of reform, we can sum the subtotals of the modernization of the education system, to analyze the performance of those obligations assumed by Kazakhstan joined the Bologna process. Responsibility for execution of the main parameters spelled out in the State program of education

development of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020, which aims to increase the competitiveness of the education and development of human capital by ensuring access to quality education for sustainable economic growth [3]. This formulation of the purpose resonates with the goals of the Bologna process: strengthening the competitiveness and attractiveness of European higher education quality assurance in higher education.

The main parameters of the Bologna process are divided into mandatory and elective recommendation. This article describes the obligatory parameters of the Bologna process to evaluate the implementation process in higher education institutions of Kazakhstan.

It is known that the required parameters are considered as paramount to create a European Higher Education Area (EHEA) and to promote the European system of higher education around the world. These include:

- three level system of higher education;
- academic credits ECTS;
- academic mobility of students, teachers and administrative staff of universities;
- European Diploma Supplement;
- quality control of higher education;
- creation of a single European Research Area.

Nowadays the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan held a purposeful and consistent work on the approximation of the Kazakhstan system of higher education with the educational systems of countries participating in the Bologna process. Kazakhstan has created the necessary legal framework for the implementation of the required parameters of the Bologna process. All 6 parameters are fixed by the «Education Law», the State Programme for the Development of Education of Kazakhstan, the Strategic Plan of the Ministry of Education and Science, the Rules of the educational process for credit technology, the Rules of destinations to study abroad, etc.

Progress in implementing the required parameters of the Bologna process in higher education institutions of Kazakhstan is presented in the following table.

T a b l e

Progress in implementing the required parameters of the Bologna process in higher education institutions of Kazakhstan

Mandatory parameters of the Bologna process	The implementation of mandatory parameters of the Bologna process in higher education institutions of Kazakhstan
1	2
Three-level system of higher education	Successfully implemented in all higher education institutions of the Republic of Kazakhstan: universities are training in accordance with the three-level model
Academic credits ECTS	The credit technology of education were implemented in the universities of Kazakhstan: • Developed the rules of credit transfer ECTS credits; • The new rules were approved for the organization of educational process on credit technology of training, which include: – using the European system of transfer and accumulation of credits in the educational process; – organization of academic mobility on the Kazakhstani model of transferring credits by type ECTS; – modular design of educational programs.
Academic mobility of students, teachers and administrative staff of universities	It is in the process of implementation: – The Rules direction for study abroad is confirmed, including in the framework of academic mobility; – The strategy established for academic mobility in the Republic of Kazakhstan for 2012–2020; – The Concept of academic mobility established for students of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan; – In higher educational institutions of the republic level model of language learning is introduced in accordance with international standards in order to enhance multilingual education; – Ministry of Education and Science the Republic of Kazakhstan allocates funds for the implementation of international academic mobility of students and undergraduates;

1	2
	– State program of Ministry of Education and Science the Republic of Kazakhstan is realizing «Involvement foreign specialists in the higher educational institutions of Kazakhstan for training specialists with higher and postgraduate education».
The quality control of higher education	Successfully introduced and practiced: An integrated multi-level national system of education quality assessment (NSEQA) in the Republic has developed, which consists of the following elements: licensing, state certification, the state control, the unified national testing (UNT), external evaluation of educational achievements (intermediate state control), educational monitoring, rating, accreditation; – In Kazakhstan is formed the Institute of accreditation as a system of independent quality assessment, universities can pass an independent assessment of quality, both in national and in foreign accreditation agencies.
European Diploma Supplement (Diploma Supplement)	It is implemented only in some higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, although the preconditions for the development of institutions of higher education diploma Supplement (Diploma Supplement) were created: – National qualifications framework (NQF) is approved and comparable with the European qualifications framework (EQF); – Sectoral qualifications framework (SQF) is approved in the sphere of education and science, based on learning outcomes; – Methodological recommendations on the use of the diploma Supplement is developed (Diploma Supplement).
Creation of a single European Research Area	In the process of of implementation. Legislatively established new six-classification of higher educational institutions: the national research universities, national universities, research universities, universities, academies and institutes (Law «About Science» from 2011).

For analysis of the modern state system of higher education of the Republic of Kazakhstan we took based the data of the Report on the implementation of the Bologna process principles in Kazakhstan in 2012 the Center of Bologna process and academic mobility RK [4].

As it can be seen from the table, in Kazakhstan made a lot for the rapprochement of Kazakhstan's system of higher education with the education systems of the countries participating in the Bologna process in terms of meeting its required parameters. The structure of higher education was compatible and comparable, which primarily contributed to the introduction of the three-level model of instruction. The latter implies a movement from the general to the specific, ie first person gets a broad education in any direction (bachelor's degree), and then gradually switched to shorter training through educational programs focused on specialization (master, doctorate). Each cycle of education is completed, it is further output to a higher level. At the same time, students have the opportunity to combine knowledge, ie to obtain a bachelor's degree in one discipline and a master's degree in another.

Special attention must be paid to such a compulsory parameter of the Bologna process as academic mobility of students, teachers and administrative staff of universities. Participation in the process is increasing the competitiveness of Kazakhstan's educational services, recognition of qualifications of scientists and teachers. In this direction, the Ministry of Education and Science of Kazakhstan had taken real steps: development of legal documents governing the provision of academic mobility, funding universities for international academic mobility etc. It should be noted that institutions also contribute to the development of academic mobility through appropriate structural units. Thus, according to the results of monitoring, initiated by the Centre of the Bologna process and the academic mobility of the the Ministry of Education and Science of Kazakhstan, in 2012, 74% of the 98 higher educational institutions that participated in the monitoring carried out institutional support academic mobility [5].

Thus, according to the Report on the implementation of the principles of the Bologna process in Kazakhstan in 2012 on academic mobility programs abroad were trained 1,139 students. Including 662 students from 27 higher educational institutions and (395 bachelor students, 267 masters) from the state budget. As part of the internal academic mobility in the 2011–2012 academic year at the expense of universities traveled to other domestic institutions of higher education students in 1100 (0.3% of the total enrollment of full-time students), 251 masters (1.1%), 16 doctoral students (1, 2%), 360 teachers (0.8%) [6].

Perhaps as percentage it is not enough, considering the large number of students across the country, however, it must be emphasized that the data is only the first year of implementation of the Strategy of aca-

demic mobility in the Republic of Kazakhstan in 2012–2020, according to which every year should increase the number of students, as going the program of academic exchange within the framework of the external and internal mobility (from 10% to 50% annually), and coming to study in Kazakhstan (from 10% to 20% annually).

The value of academic mobility is obvious, since it gives great opportunities and advantages in expanding knowledge in other universities, especially abroad. Leaving to foreign universities, students have the opportunity to access and use educational resources in the world recognized as centers of knowledge, which has traditionally formed the leading scientific schools; obtain versatile (European) education in the chosen field of study. Academic mobility is important for personal development and for employment opportunities: a specialist will be more in demand in the labor market. In general, mobility contributes to a respect for cultural diversity and tolerance, encourages the study of foreign languages, increases the competitiveness of higher education institutions, promotes the expansion of direct ties with foreign higher educational institutions partner universities and international organizations.

However, the current is still the issue of the quality of external mobility. Higher educational institutions independently to search for partner institutions, which are not always the best educational institutions in the country and as a result, its handling easier come into contact and sign the relevant contract. So coming back to the data of the Report on the implementation of the Bologna process in Kazakhstan in 2012, we note the following information: «Among the highest priorities in the selection of countries were Poland, the Czech Republic, Lithuania, England. The smallest choice was made in the direction of Italy, Austria, Germany, due to the high requirements of the countries with the highest quality education ...» [7].

The main problems of external academic mobility, in our opinion, are the lack of language skills of students, issues of comparability content of educational programs, the lack of well developed system of transfer and accumulation of credits, mismatching of learning.

At the same time, it is possible to mention the fact that every year the numbers of invited foreign professors are not read-only guest lectures, but also to work as full-time teachers. This makes it possible not only to students listen to lectures by leading experts in their field, but also the faculty higher educational institutions to improve their skills within their university.

However, despite the apparent success of the reform of higher education system of the Republic of Kazakhstan, there are still many questions about the quality of the implementation of the basic parameters of the Bologna process in Kazakhstan. Changes in the system of higher education in the republic, cause an increase in labor costs of teachers. In addition, despite the trend towards universalization, which is based on the recognition of diplomas and postgraduate education, diplomas Kazakh universities with few exceptions are not recognized in Europe and America [8].

The process of entering the higher education system of Kazakhstan in the European area of higher education space have not yet been completed, although the objective conditions for this have already been created. The Bologna process and its basic parameters — it is not something abstract and unenforceable, it is — a reality in which the higher education system of Kazakhstan is alive and functioning effectively for over a decade. Today we can say that the Bologna process contributes to the integration of universities in Kazakhstan in the European research area, matching the national higher education system to European standards.

References

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании», 1999. — [ЭР]. Режим доступа: online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013384

2 Закон Республики Казахстан «Об образовании», 2007. — [ЭР]. Режим доступа: www.zakon.kz/141156-zakon-respubliki-kazakhstan-ot-27.html

3 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы. — [ЭР]. Режим доступа: tempuskaz.belight.net/files/pr_development_ru.doc

4 Закон Республики Казахстан «О науке», 2011. — [ЭР]. Режим доступа: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30938581

5 Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и болонские измерения / Под ред. В.И. Байденко. — Астана, 2010.

6 Отчет о реализации принципов Болонского процесса в Казахстане за 2012 г. — Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2012. — [ЭР]. Режим доступа: naric-kazakhstan.kz

7 Стратегия академической мобильности в РК на 2012–2020 годы. — [ЭР]. Режим доступа: naric-kazakhstan.kz

8 Тенденции обновления систем и образовательных стандартов высшего образования государств-участников СНГ в контексте Болонского процесса: итоговый аналит. докл. = Tendencies towards renovation of higher education; systems and educational standards of the CIS countries within the context of the Bologna process. — М.: ИЦПКПС, 2006.

Б.А.Жетпісбаева, С.А.Шүнкеева, Ж.А.Есказинова

Қазақстан жоғары оқу орындарында Болон үдерісін жүзеге асырудың мәселелері

Мақалада Болон үдерісінің қағидаттарына сәйкес Қазақстан Республикасы жоғары білім беру жүйесін реформалау мәселелері қарастырылған. Болон үдерісінің міндетті өлшемдерін республиканың жоғары оқу орындарында жүзеге асыру тұрғысында, үш деңгейлі жоғары білім беру жүйесі, кредиттік оқыту технологиясын енгізу, жоғары оқу орны студенттері мен оқытушыларының академиялық ұтқырлығы, Еуропалық қосымшаны дипломға пайдалану, жоғары білім беру сапасын бақылау жайлы дәйекті дәлелдер келтірген. Сонымен қатар авторлар Қазақстан Республикасы жоғары білім беру жүйесін реформалауда жетістіктерге қарамастан, Болон үдерісінің негізгі өлшемдерін жүзеге асыру сапасына байланысты бірқатар шешілмеген мәселелерді атап көрсеткен.

Б.А.Жетписбаева, С.А.Шункеева, Ж.А.Есказинова

К вопросу о реализации параметров Болонского процесса в вузах Казахстана

В статье рассматриваются вопросы реформирования системы высшего образования Республики Казахстан в соответствии с принципами Болонского процесса. Речь идет о реализации в вузах Казахстана таких обязательных параметров, как реализация трёхуровневой системы высшего образования, внедрение кредитной технологии обучения, академическая мобильность студентов и преподавателей вузов, использование европейского приложения к диплому, контроль качества высшего образования. Вместе с тем, отмечают авторы, несмотря на видимые успехи реформирования системы высшего образования Республики Казахстан, остается еще ряд вопросов, связанных с качеством реализации основных параметров Болонского процесса.

References

1 *«Education Law», The Republic of Kazakhstan*, 1999, [ER]. Access mode: online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013384

2 *«Education Law», The Republic of Kazakhstan*, 2007, [ER]. Access mode: www.zakon.kz/141156-zakon-respubliki-kazakhstan-ot-27.html

3 *The State Program for Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020*, [ER]. Access mode: tempuskaz.belight.net/files/pr_development_ru.doc

4 *«On Science Law», The Republic of Kazakhstan*, 2011, [ER]. Access mode: online.zakon.kz/Document/?doc_id=30938581

5 *Major trends in higher education:* global and Bologna measurement, under edit. V.I. Baydenko, Astana, 2010.

6 *Report on the implementation of the principles of the Bologna Process in Kazakhstan in 2012*, Center of Bologna process and academic mobility Ministry of Education and Science, 2012, [ER]. Access mode: naric-kazakhstan.kz

7 *Strategy of academic mobility in the Republic of Kazakhstan for 2012–2020*, [ER]. Access mode: naric-kazakhstan.kz

8 *Tendencies towards renovation of higher education; systems and educational standards of the CIS countries within the context of the Bologna process*, Moscow: ICPKPS, 2006.

УДК 796.799

К.М.Сулеева[1], Н.Р.Рамашов[1], Г.Д.Бабушкин[2]

[1]Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова;
[2]Сибирский государственный университет физической культуры и спорта, Омск, Россия
(E-mail: suleyevakm@mail.ru)

Интегральная подготовка юных бадминтонистов

В статье выявлена значимость интегральной подготовки бадминтонистов в соревновательной деятельности. Приведены формы проявления интегральной подготовки. Рассмотрены ведущие средства интегральной подготовки спортсменов, определены пути повышения её эффективности у бадминтонистов. Разработана методика совершенствования интегральной подготовки бадминтонистов, прошедшая экспериментальную проверку в процессе педагогического эксперимента с юными спортсменами экспериментальной группы отделения бадминтона. Приведены результаты эффективности применения разработанной методики.

Ключевые слова: бадминтон, интегральная подготовка, соревновательная деятельность, подготовка, результат, методы, тренировка, тестирование.

В процессе становления спортивных игр стремление лучше играть привело к необходимости предварительной подготовки к соревнованиям. Это выражалось в обучении приемам игры, освоении правил соревнований, проведении двусторонних игр, контрольных игр с другими командами, психологической настройке, разработке тактики игры с вероятным соперником. Накопление опыта, обобщение результатов научных исследований привели к становлению теории и методики тренировки и выделению ее разделов — технической, тактической и физической подготовки, а в дальнейшем — психологической и теоретической (интеллектуальной) подготовки [1; 115–140, 2; 98–110].

В настоящее время совершенствование тренировочного процесса по всем его составляющим привело к его глубокой дифференциации: разработка систем тренирующих воздействий по технической, тактической, физической подготовке, проведение учебно-тренировочных сборов по физической (функциональной, атлетической), технико-тактической подготовке, написание методических материалов, учебных пособий и т.п. Опыт показывает, что совершенствование в отдельных компонентах тренировки не дает непосредственных заметных сдвигов в эффективности соревновательной деятельности спортсмена. Требуется длительное время, чтобы «дифференцированные эффекты» тренировки существенно проявлялись в эффективности игрового (в двусторонних играх) и соревновательного (участия в соревнованиях) опыта. За счет же интеграции можно сократить срок выхода игрока на уровень высшего понимания игры и продлить период его пребывания в спорте высших достижений [3; 234–246]. Поэтому недостаточно на хорошем уровне решать задачи в каждом виде подготовки автономно, в надежде, что в учебных двусторонних играх и впоследствии в соревновательной деятельности эффект проявится сам по себе. Как уже упоминалось выше, это произойдет, но будет потеряно время, в течение которого спортсмен мог бы демонстрировать стабильно высокие результаты в спорте.

Соревновательная деятельность в бадминтоне сложна и многообразна, в ней системно, целостно проявляются взаимосвязи: физических качеств и приемов техники; физических качеств и тактических действий; приемов техники и тактических действий. Все это происходит в условиях взаимодействия всех сторон подготовленности бадминтонистов. Способность к реализации в соревновательной деятельности различных сторон подготовленности является интегральной подготовленностью спортсмена, которой на сегодня не уделяется должного внимания в теории и практике.

Интегральная подготовка — это процесс объединения, координации и реализации в соревновательной деятельности различных сторон подготовленности (физической, технической, тактической, психологической), а также качеств и способностей, развитых на тренировке. Основным средством проверки интегральной подготовки спортсмена является успешное выступление на соревнованиях [4; 180–198].

Понятие «интеграция» широко используется в различных областях — экономике, образовании, науке. Суть этого понятия (лат. *Integrotio* — восстановление, восполнение; *integer* — целый) означает объединение в целое каких-либо частей, элементов; процесс взаимного приспособления (например, расширенное экономическое сотрудничество, объединение в области физического воспитания и

спорта на международном уровне; объединение учебных дисциплин в интегративных курсах в образовательных учреждениях и др.) Интегрировать — означает производить интеграцию, объединять части в целое, а также включать новый элемент в существующую систему.

В литературе отмечается, что интеграция имеет важное значение в спортивных играх, и в частности в бадминтоне, для повышения эффективности обучения техническим приемам и тактическим действиям, актуализации специальных знаний обучаемых в процессе освоения технико-тактического арсенала и в соревнованиях [5]. В циклических видах спорта проблема интегральной подготовки не стоит так остро, как в игровых видах, ввиду ограниченного тактико-технического набора средств. Основным средством интегральной подготовки в бадминтоне является двусторонняя игра в условиях, максимально приближенных к соревновательным [4; 180–198].

Интегральная подготовка призвана реализовать в тренировке, в процессе обучения и совершенствования признак целостности соревновательной игровой деятельности с тем, чтобы тренировочные эффекты, каждый в отдельности, эффективно проявлялись в этих специфических соревновательных условиях.

С учетом специфики бадминтона процесс интеграции проявляется в следующих формах:

- взаимосвязь развития физических качеств в процессе физической подготовки;
- объединение движений в целостный технический рисунок игры;
- взаимосвязь тактических действий в процессе тактической подготовки;
- взаимосвязь физической подготовки с технической, интеграция физических качеств в технические приемы и тактические действия;
- взаимосвязь технической и тактической подготовок: интеграция технических приемов в тактические действия;
- интеграция технико-тактических действий при максимальной реализации двигательного потенциала спортсмена в игровую и соревновательную деятельность [5].

Взаимосвязь сторон подготовки спортсмена требует специального, целенаправленного воздействия. Это возможно при осуществлении интеграции — процесса формирования связей между компонентами тренировки с целью объединения их в единую целостную соревновательную деятельность. Значение данного процесса настолько велико, что в тренировочном процессе в спортивных играх, особенно наряду с другими, выделяется специальный раздел «Интегральная подготовка».

По определению Ю.Д. Железняка [3; 234–246], интегральная подготовка представляет собой систему тренировочных воздействий, призванную максимально реализовать тренировочные эффекты отдельных сторон подготовки — технической, тактической, физической в целостной игровой соревновательной деятельности спортсменов.

В достижении спортивного результата в спортивных играх условно можно выделить три ступени. Первая ступень: уровень физических качеств и морфофункциональных показателей, которые во многом обусловливают эффективность двигательного действия (приема игры*)*. Вторая ступень: реализация физических способностей через технику конкретных приемов игры. Третья ступень: реализация технических приемов через тактические действия, что и отражается на результате. Наблюдается целостный характер ступеней и факторов: чем шире арсенал техники и чем она совершеннее, тем больше у спортсмена возможности максимально использовать в игре свой физический (двигательный) потенциал; а чем разнообразнее и совершеннее тактика, тем больше возможностей максимально реализовать в игре свой технико-физический потенциал.

Положение усложняется тем, что в арсенале соревновательных действий у бадминтонистов (приемов игры) много и их надо выполнять многократно в течение одной встречи, а таких встреч в соревнованиях всегда несколько. Очень важно, применяя обширный состав средств, методов и т.д., составляющих отдельные виды подготовки, добиться, чтобы все, что осваивает на занятиях спортсмен, он смог реализовать в игровых действиях, в процессе соревновательного противоборства, где слиты воедино техника и тактика, знания, физические, моральные и волевые качества.

Нельзя, однако, сводить интегральную подготовку только к двусторонним играм и соревнованиям. В ней выделяют, во-первых, целенаправленный процесс выработки связей между факторами, обусловливающими эффективность (результат, выигрыш) игровых действий спортсменов и, во-вторых, комплексное воздействие целостной игровой деятельности, включая соревновательную. В задачи интегральной подготовки входит: осуществление связи между видами подготовки — физической и технической; технической и тактической; психологической и теоретической; волевой и фи-

зической, технико-тактической; теоретической и технико-тактической, физической; достижение стабильности игровых навыков в сложных ситуациях соревнований; реализация физической, технической, тактической, теоретической и психологической подготовленности в единстве в игровых действиях.

Ведущими средствами интегральной подготовки служат упражнения для решения задач двух видов подготовки совмещенно (сопряженно); упражнения в чередовании различных по характеру упражнений (подготовительные, по технике, тактике, на переключения); учебные двусторонние игры с заданиями по технике и тактике, контрольные и календарные игры с так называемыми установками на игру.

Существуют различные приемы повышения эффективности интегральной подготовки. Наиболее часто используемыми из них являются: облегченные условия (устройства); уменьшение или увеличение количества игроков (на площадке, в команде); тренировочные игры с более слабым или «удобным» соперником; принудительное лидирование или гонки за лидером; усложнение условий за счет увеличения размеров площадки; проведение тренировочных игр в другой климатической зоне, временном поясе; организация игр с более сложным, сильным и неудобным соперником; увеличение продолжительности соревновательной деятельности, утяжеление снарядов и др.

Главные методы интегральной подготовки — методы совмещенных (сопряженных) воздействий, игровой, соревновательный. Высшей формой интегральной подготовки являются учебные, контрольные и соревновательные игры [3; 234–246, 6; 97–110, 7; 147–162].

Соревнования составляют отличительную особенность вида спорта. Они являются важнейшим компонентом системы подготовки спортсменов и ориентиром для построения спортивной тренировки. Специфика соревновательной деятельности во многом определяет направление и содержание многолетней подготовки спортсменов (принципы, средства, методы, программирование процесса тренировки, отбор, оценка тренированности, оценка способностей спортсмена, контроль за его текущим состоянием и др.) [8; 87–102].

Учебно-тренировочная работа и соревнования — единый процесс, где соревнования служат проверкой уровня подготовленности бадминтонистов, стимулом для дальнейшего совершенствования их спортивного мастерства [5].Также соревнования являются средством проявления всех сил и возможностей человека, воспитания его воли и характера. Соревнования требуют особой подготовки, цель которой — правильно подойти к наиболее важным соревнованиям. Да и само участие в соревнованиях требует соблюдения научно обоснованных положений и правил. Система спортивных соревнований является специфичным методом управления подготовкой спортсмена [9; 72–88].

Соревновательная деятельность тесно связана со спортивным результатом. Это обусловливает необходимость тщательного изучения ее содержания, выявления факторов, определяющих достижение высоких спортивных результатов [3; 234–246, 8; 87–102]. Соревнования бывают разными по цели, масштабу и степени психической напряженности. В связи с задачами подготовки и состоянием тренированности спортсмена преимущественная направленность соревнований может быть различной: на победу, на рекорд, контрольная, тренировочная, тактическая, приучение к условиям «поля боя» [7; 147–162]. В основе классификации соревнований по бадминтону лежат цели, задачи и характер зачета результатов. Классификационные — проводятся по общепринятым правилам и преследуют основную цель — повышение уровня спортивного мастерства. Первенства–чемпионаты — такие соревнования могут быть личными, командными и лично-командными. Товарищеские, или матчевые, встречи — между двумя или более командами. Показательные соревнования — преследуют цель пропаганды, агитации за данный вид спорта. Отборочные соревнования (прикидки) — проводят в преддверии крупных соревнований с целью определения сильнейших для комплектования сборных команд [10; 312–325, 11; 52–67]. Участие в соревнованиях с любой целью оказывает многостороннее воздействие на физические и психические качества спортсмена, дает знания и опыт [7; 147–162]. Структура соревновательной деятельности и факторы, обусловливающие ее эффективность, служат основой при построении процесса подготовки спортсменов и эффективного управления этим процессом [12; 154–169].

Невозможно достичь высоких стабильных результатов, редко выступая на соревнованиях. Именно на соревнованиях проявляются потенциальные возможности спортсмена и его мастерство, выявляются недостатки в технике, воспитываются волевые качества. Вот почему отличительной чертой современной методики спортивной тренировки является включение в неё интегральной подготовки спортсмена. Успех в соревнованиях обеспечивается многолетней тренировкой, в которой пре-

дусматривается (должна предусматриваться) интегральная подготовка, подготовка к соревнованиям. Она осуществляется постоянно в процессе годичной тренировки. Наряду с этим необходима и специальная, в том числе и психологическая, подготовка. Наибольшее значение имеет приучение к условиям «поля боя» — тренировка в условиях, моделирующих соревновательные.

Слова «тяжело в ученье, легко в бою» хорошо подходят и к спортивной подготовке. При этом увеличение трудностей, психической напряженности осуществляется как в условиях, моделирующих главное соревнование, так и вне их, например, проводить тренировку и товарищеские соревнования под магнитофонную запись шума и криков зрителей с трибун, при слабом или мигающем освещении, бежать кросс по особо трудному маршруту, прыгать в высоту через твердое препятствие. Очень редко, но все же встречаются в соревновательных условиях чрезвычайные обстоятельства. Поэтому полезно проводить иногда тренировку в невероятно осложненных условиях. Это не только моделирование случаев, возможных в будущем, сколько воспитание характера, хладнокровия и психической устойчивости. Надо также иметь в виду, что увеличение трудностей в тренировке, требующих от спортсменов предельной мобилизации всех сил и возможностей, является мощным средством дальнейшего улучшения их подготовленности [13; 182–197, 14, 15; 67–88].

Нами разработан вариант интегральной подготовки юных бадминтонистов, который прошел экспериментальную проверку. В экспериментальной группе использовались следующие методические приемы:

1) соревновательный метод. Упражнения на отработку техники и точности различных ударов выполняются с подсчетом правильно выполненных элементов упражнения. В ходе выполнения технической комбинации спортсмены должны набрать максимальное количество очков;

2) принудительное лидирование или гонки за лидером. Во время бега лидер становится во главе шеренги, и именно он задает темп, все остальные спортсмены, которые бегут за ним, должны соблюдать этот темп;

3) усложнение условий за счет увеличения или уменьшения размеров площадки. Игры на счет на определенной части площадки. Тренер задает углы, части или стороны площадки, в которые спортсмены должны направлять удары во время игры;

4) усложнение условий за счет увеличения количества соперников. Один игрок играет против двух и более игроков. При этом может лимитироваться количество ударов, которые могут выполнить игроки в большем составе;

5) организация игровых матчей с более сложными, неудобными и сильными соперниками.

6) интенсивная соревновательная деятельность за счет уменьшения времени матча. Игроки играют на счет не до контрольного очка, определенного правилами игры, а в определенном временном отрезке. При этом тренер не сообщает, сколько будет длиться игра по времени. Игрок должен успеть набрать за это время максимальное количество очков. За счет этого, как правило, повышается темп игры;

7) организация игровых матчей с более слабым или «удобным» соперником. Более сильному игроку ставится определенная задача, он должен либо отрабатывать во время игры определенные удары, либо, наоборот, не использовать во время игры тот или иной удар;

8) вовлечение спортсменов в творческий процесс планирования тренировочных занятий. Каждую тренировку назначается спортсмен для проведения разминки. Тем самым спортсмен участвует в процессе планирования тренировки и при этом учится управлять людьми, борется с нерешительностью, проявляет инициативу, а также участвует в поиске новых средств и методов тренировки, тем самым развивает свои знания в области физкультуры и спорта;

9) присутствие постоянного разнообразия и новизны в учебно-тренировочных занятиях, смена партнеров, задач, средств и методов;

10) упражнения, повышающие точность выполнения различных ударов. Во время выполнения упражнения ставятся мишени или ограничения, в которые спортсмен должен попасть, отрабатывая тот или иной удар;

11) увеличение продолжительности соревновательной деятельности;

12) утяжеление снарядов, используемых во время тренировочного процесса. Имитационные упражнения выполняются теннисными ракетками либо во время выполнения того или иного упражнения на спортсмена надеваются специальные утяжелители.

Для проверки эффективности предложенных практических рекомендаций был проведен педагогический эксперимент в течение шести месяцев. Спортсмены контрольной группы занимались

по общепринятой методике подготовки бадминтонистов. Результаты тестирования технической подготовленности бадминтонистов контрольной и экспериментальной групп в конце педагогического эксперимента (табл.) свидетельствуют о существенном повышении уровня следующих технических действий: укороченный удар по диагонали; подачи короткая и высоко-далекая. Все действия выполнялись из 10 попыток, засчитывалось правильно выполненное действие.

Таблица

Показатели технической подготовленности бадминтонистов экспериментальной группы до и после эксперимента

Группы	Этапы	Подача короткая	Подача высоко-далекая	Укорот по линии	Укорот по диагонали	Смэш по линии	Смэш по диагонали
Контрольная	До эксперимента	8,25	8,4	8,5	7,83	8,83	8,33
Экспериментальная		8,41	8,66	8,5	8	8,83	8,33
P		>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05
Контрольная	После эксперимента	8,4	8,58	8,8	8,25	8,83	8,58
Экспериментальная		8,8	8,9	9	9,08	9	8,9
P		< 0,05	< 0,05	> 0,05	< 0,05	> 0,05	> 0,05

Выводы. В исследовании выявлен недостаточно высокий уровень некоторых показателей физической и технической подготовленности бадминтонистов. Для повышения уровня развития технической подготовленности юных бадминтонистов разработаны практические рекомендации, предполагающие интеграцию физической и технической подготовки. Проведенный шестимесячный педагогический эксперимент позволил существенно повысить уровень технической подготовленности (короткие и высоко-далекие подачи волана, укорот по диагонали), что свидетельствует о том, что интегральная подготовка призвана реализовать в тренировке, в процессе обучения и совершенствования признак целостности соревновательной игровой деятельности с тем, чтобы тренировочные эффекты, каждый в отдельности, эффективно проявлялись в этих специфических соревновательных условиях. Цель моделирования при этом — апробировать выработанный замысел и план в условиях, как можно больше совпадающих с условиями предстоящего состязаниях. Интегральная подготовка — это процесс объединения, координации и реализации в соревновательной деятельности различных сторон подготовленности, качеств и способностей, развитых на тренировке.

Список литературы

1 *Платонов В.Н.* Подготовка квалифицированных спортсменов. — М.: Физкультура и спорт, 1986. — 288 с.

2 *Матвеев Л.П.* Воспитание скоростных и силовых способностей // Теория и методика физической культуры. — 1991. — 181 с.

3 *Железняк Ю.Д., Портнов Ю.М., Савин В.П., Лексаков А.В.* Спортивные игры: Техника, тактика, методика обучения: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Академия, 2001. — 520 с.

4 *Матвеев Л.П.* Теория и методика физической культуры: Учебник для ин-тов физической культуры. — М.: Физкультура и спорт, 1991. — 543 с.

5 *Просад Н.* Дети в спорте // Спортивная медицина. — Киев: Олимпийская лит., 2003. — С. 260–264.

6 *Матвеев Л.П., Новиков А.Д.* Воспитание скоростных способностей // Теория и методика физического воспитания. — 1976. — 256 с.

7 *Озолин Н.Г.* Молодому коллеге. — М.: Физкультура и спорт, 1988. — 286 с.

8 *Портнов Ю.М.* Основы управления тренировочно-соревновательным процессом в спортивных играх. — М.: VIR Print, 1996. — 200 с.

9 *Баладин В.И., Блудов Ю.М., Плахтиенко В.А.* Прогнозирование в спорте. — М.: Физкультура и спорт, 1986. — 193 с.

10 *Холодов Ж.К., Кузнецов В.С.* Теория и методика физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студентов вузов физ.культуры. — М.: Академия, 2004. — 479 с.

11 *Смирнов Ю.Н.* Учебник для институтов физической культуры. — М.: Физкультура и спорт, 1990. — 159 с.

12 Теория и методика детского и юношеского спорта: Учебник для ин-тов физкультуры / Под ред. Л.В. Волкова. — Киев, 2002. — 294 с.

13 *Матвеев Л.П.* Основы общей теории и спорта и системы подготовки спортсменов. — Киев: Олимпийская лит., 1999. — 320 с.

14 *Голомазов С.В., Усмангалиев М.Ж.* Влияние темпа, времени прослеживания и скорости полета мяча на технику и точность ударов в настольном теннисе // Теория и практика физической культуры. — 1989. — № 5. — С. 23–26.

15 *Даунид Д.* Побеждайте в парных играх. — Лондон, 1984. — 127 с.

К.М.Сүлеева, Н.Р.Рамашов, Г.Д.Бабушкин

Жеткіншек бадминтоншыларды интегралды даярлау

Мақалада бадминтоншыларды интегралды дайындау барысындағы қажеттілік көрсетілген. Бадминтоншыларды жарыс кезінде интегралды даярлау түрлері жайлы айтылған. Спортшылардың интегралды дайындығының негізгі құралдары қарастырылған. Спортшылардың интегралды дайындығын арттыру жолдарының тиімділігі сараланған, сондай-ақ жетілдіру әдістемесі жасалып, эксперименталды тексерістен өткен. Құрастырылған әдістеменің қолданудағы тиімділігінің нәтижелері келтірілген.

K.M.Suleyeva, N.R.Ramashov, G.D.Babushkin

Integrated training of young badminton players

In article the importance of integrated training of badminton players in competitive activity is revealed. Reduced forms of manifestation of integrated preparation in competitive activity of badminton players. The leading means of integrated training of athletes are considered. The ways of increase of efficiency of integrated training of badminton players are defined. The technique of improvement of integrated training of badminton players which underwent experimental testing in the course of pedagogical experiment with young athletes of experimental group of office of badminton is developed. The results of efficiency of application of the developed technique are given.

References

1 Platonov V.N. *Training of the qualified athletes*, Moscow: Physical culture and sport, 1986, 288 p.

2 Matveev L.P. *Theory and technique of physical culture*, 1991, 181 p.

3 Zheleznyak Yu.D., Portnov Yu.M., Savin V.P., Leksakov A.V. *Sports: Equipment, tactics, training technique*, studies. for the student. high. ped. studies. Institutions, Moscow: «Academy», 2001, 520 p.

4 Matveev L.P. *Theory and technique of physical culture:* the textbook for institutes of physical culture, Moscow: Physical culture and sport, 1991, 543 p.

5 Prosad N. *Sports medicine*, Kiev: Olympic literature, 2003, p. 260–264.

6 Matveev L.P., Novikov A.D. *Theory and technique of physical training*, 1976, 256 p.

7 Ozolin N.G. *To the young colleague*, Moscow: Physical culture and sport, 1988, 286 p.

8 Portnov Yu.M. *Bases of management train — competitive process in sports*, Moscow: VIR Print, 1996, 200 p.

9 Baladin V.I., Bludov Yu.M., Plakhtienko V.A. *Forecasting in sport*, Moscow: Fizkul'tura i sport, 1986, 193 p.

10 Kholodov Zh.K., Kuznetsov V.S. *Theory and technique of physical training and sport*, studies. a grant for students of higher education institutions of a fiz.culture, Moscow: «Academy», 2004, 479 p.

11 Smirnov Yu.N. *The textbook for institutes of physical culture*, Moscow: Fizkul'tura and sport, 1990, 159 p.

12 *Theory and technique of children's and youthful sport;* the textbook for physical culture in-t, under the editorship of Volkov L.V., Kiev, 2002, 294 p.

13 Matveev L.P. *Bases of the general theory and sport and system of training of athletes*, Kiev: Olympic literature, 1999, 320 p.

14 Golomazov S.V., Usmangaliyev M.Zh. *The theory and practice of physical culture*, 1989, 5, p. 23–26.

15 Daunid D. *Win in doubles*, London, 1984, 127 p.

УДК 37.018.1

К.Т.Атемова, Г.Б.Исабекова

Международный казахско-турецкий университет им. Х.А.Ясави, РК, Туркестан
(E-mail: atemova_kalipa@mail.ru)

Система воспитания в казахской семье

В статье рассматривается проблема формирования казахской семьи в течение нескольких веков. Описываются и анализируются понятие семьи, взаимосвязь с возрастающими изменениями в обществе. Показаны традиции семейного воспитания, национальные ценности и бытовые необходимости в истории казахского народа. Сформированы основные принципы традиционного семейного воспитания казахского народа и факторы, влияющие на него, приводятся воспитательные средства и методы. Показана роль родителей и пожилых людей в воспитании, указываются семейные обязанности, рассматривающиеся в связи с изменениями в обществе.

Ключевые слова: семья, воспитание, традиция, казахский народ, юрта, поколение, национальные ценности, кочевники, принципы воспитания, фактор.

1. Казахская семья. Структура казахской семьи. Семья — это главная опора и основной источник воспитания. Первые уроки воспитания ребенок получает в семье, где формируется основа всего процесса воспитания нравственности и гуманизма человека. Традиции и высокие идеалы, передаваемые из поколения в поколение, прививаются и формируются именно в семье. Традиции любви и уважения к окружающим, ведущие к взаимопониманию между людьми, тоже формируются только в здоровой семье.

Так как семейное воспитание оказывает серьезное влияние на рост и развитие личности, его изучение занимает особое место в социологических, психологических и педагогических исследованиях. В философском словаре Р.Н.Нургалиева дается следующее определение понятия «семья»: «Семья — вид социального объединения, союз супругов и родственных связей, где сосуществуют мужчины и женщины, родители и дети, братья и сестры и другие кровные родственники, ведущие совместное хозяйство» [1]. С точки зрения Ж. Коянбаева, «Семья — группа совместно проживающих родственников, связанных браком либо кровными узами (родители, дети и т.д.)» [2]. Семья является коллективом, открывающим жизненный путь для ребенка, посредством которого ребенок постигает реалии окружающего мира и получает первые впечатления от существования в нем. Так у него формируются первые знания, привычки, поведение и мировоззрение.

На формирование аула как социальной единицы повлияли хозяйственные, экономические и другие естественные причины. Жители аула в своем большинстве представляли собой выходцев из одного рода, из одного племени. Представители других родов, племен и даже наций являлись «пришлыми», они входили в аул, в казахское общество через браки своих родственников. И выделить их могли только старики, тщательно следящие за родословной своих родов.

Это подтверждают взгляды иностранных ученых. Отношение к женщинам у казахского народа, всегда было уважительное, они имели более значительные права, чем у других народов. Так Ю.К.Малницкий пишет: «В жизни и быту казахского народа женщина является главным достоянием семейного хозяйства. Во-вторых, в сравнении с другими тюркскими народами, где получил распространение ислам, у казахов девушки были значительно более свободными и обладали большими правами и уважением. Их сажали на тор — самое почетное место, туда, где обычно садились гости. Вместе с этим у казахских женщин всегда было право голоса на семейном совете. Таким образом, казахские женщины были отличными наездницами, участвовали в приеме гостей, угощали их кумысом и кымраном (верблюжьим молоком), а порой — и беседовали с ними» [3].

Кочевой образ жизни казахского народа всегда был связан с постоянными переездами, вызывающими определенные трудности. Поэтому народ не мог накопить ничего, кроме духовного богатства. Казахи не строили высоких домов, их не особо интересовали материальные ценности, поэтому на чужие богатства они смотрели без зависти и не вступали ради этого в войны, не пытались отобрать силой. Многие иностранные ученые в своих исследованиях проявляют активный интерес к подобному простому образу жизни казахов. Казахский народ, предпочитавший материальному

богатству духовные ценности, обладал глубоким философским мировоззрением. А все его материальное достояние заключалось в юрте и необходимых предметах быта, которые можно было перевезти в любой момент как угодно и куда угодно, и в скоте, который всегда следовал вместе с кочевьем.

Структура юрты точно соответствует законам движения и расположения небесных тел. Шанырак, расположенный на самом верху юрты и похожий на свод или купол, отображает восход солнца, лучи которого падают на все стороны света. Семь предметов быта внутри юрты можно охарактеризовать как планеты. Каждая жердь, исходящая от шанырака, представляется как солнечный луч. А круговое соединение жердей напоминает круговую траекторию движения небесных тел. Посреди юрты горит огонь, над которым висит казан, словно вокруг горящего солнца кружат планеты. Остов юрты очень крепкий, делается из ветвей деревьев, которые встречаются практически на всей территории Казахстана, поэтому создавать юрту не вызывает затруднений. Юрта накрывается войлоком, сделанным из лучшей овечьей шерсти. Такой дом летом защищает от жары и дождя, а зимой — от холода и ветра.

Некоторые части юрты со временем приходят в негодность, и их меняют. Однако шанырак практически вечен и не требует замены. Дым, выходящий сквозь потолок, окрашивает его в черный цвет. Поэтому эта часть юрты, передаваемая из поколения в поколение, так и и называется — *қара шаңырақ* — черный шанырак. Если кто-нибудь входил в юрту даже ненадолго, он должен был присесть, отдавая дань уважения шанырaку. Отсюда же пошла традиция отведать еды со стола хозяев.

Особое внимание влиянию жизни и быта казахов на воспитание подрастающего поколения в своих работах уделяет Отейбойдак Тилеукабылулы. Природу казахских родов он классифицирует следующим образом: «Несколько домов составляют один аул, а еще больше домов — большой аул, а несколько больших аулов образуют род, далее, несколько родов — это племя, несколько племен — это союз, несколько союзов образуют улус, несколько улусов — это уже страна». Такое заключение подтверждает, что с древних времен казахи были единым народом, проживающим в мире и согласии.

Казахский народ кочевал по бескрайним степям, однако его традиции и обряды по сути не сильно отличались от традиций и обрядов оседлых народов, потому что даже несмотря на постоянные переезды, аулы, роды и племена находились между собой в тесной связи. По этой же причине сохранилось и, более того, получило развитие удивительное единство казахского языка.

В работе «От истоков до нас настоящих» Казыбек бек очень глубоко и широко раскрывает психологическую и педагогическую сущность духовной жизни, процессов обучения и воспитания казахского народа. Он говорит: «У нас характер — как у лошадей: мы упорно преодолеваем трудности, доводим до конца дело, которое нам по душе, а результаты используем с пользой для всех». Это показывает особое воспитательное значение «большого шанырака», которое встречается не у каждого народа и присуще только казахам. Кроме того, Казыбек бек, говоря, что «дом предков — это центр ученья», подчеркивает особое место «большого дома» в жизни казахов [4].

В 1924–1925 гг. в уезд Аулиеата была направлена экспедиция под руководством О.Жандосова, на основании результатов которой В.Г.Соколовский в 1936 г. опубликовал в Ташкенте работу под названием «Казахский аул». Сведения, представленные в этой работе, были подробно прокомментированы в работе Х.Аргынбаева «Казахская семья» [5]. В.Г.Соколовский, после исследования большого количества аулов, приходит к выводу, что каждый из них состоит, по большей части, из сыновей, внуков и правнуков одного предка, т.е. из 3–4 поколений потомков, причем среди них проживают и те, кто еще не вышел на отдельное проживание.

Казахская семья чаще всего проживала не только в составе «муж–жена–дети», она включала в себя более старших предков — дедушек и бабушек, а также уже женатых сыновей, а порой и женившихся внуков и их потомков. Совместное проживание диктовали не только экономические интересы, здесь следует учитывать кровные узы и моральные устои. Такие семьи собирались за одним столом и совместно решали все семейные вопросы. А это, в свою очередь, позволяло эффективно организовать воспитательный процесс. Жизненный уклад казахской семьи воспитывал в детях коммуникабельность, спокойствие, учтивость и отзывчивость. И даже те, кто уже вышел проживать отдельно, делают это под руководством отца и не остаются без присмотра, причем при необходимости всегда могут обратиться за помощью и советом к родителям. Главные семейные вопросы решал глава семейства. И такие семьи были очень сплоченными, дружными, их нельзя было разрушить просто так, они воспитывали взаимную поддержку и единство.

В книге «Каков казахский народ?» Абуали Кайдар пишет: «... насколько обширным было потомство одной семьи, настолько сильны были позиции этой семьи в народе, потому что для защиты и торжества справедливости вставала вся семья. Поэтому, если надо было поднять казахов на какое-либо свершение, более эффективным было не согласие хана, а помощь глав самых крупных семейств». Такая характеристика показывает, насколько важным было иметь большое, уважаемое потомство. Поэтому эффективность воспитания в частности заключалась в количестве потомков [6].

Акын Актамберди говорит: «Если у отца шесть сыновей, то сердце его покрыто золотом счастья. А если только один ребенок, то холодно его сердцу от одиночества». — Он приводил пример того, насколько сложным было будущее тех, кто имел незначительное потомство, в частности, всего одного ребенка в семье. Когда было такое, чтобы казахи не хотели иметь много детей? В народе считалось, что чем больше детей, тем лучше благосостояние. В такой семье существовало разделение обязанностей по хозяйству, взаимное сотрудничество, оказывалась помощь родителям, а кроме того, такая семья имела больший авторитет и право решающего голоса в общественных делах, что очень точно подмечено в следующем выражении: «Растет, растет, у Ораза сын растет, вместе с братьями растет, и растут его стада, счастье, радость без конца. Ну а если сына нет, где тогда авторитет? Нет потомков — то беда, горемыка навсегда» [7].

Такими выражениями казахи показывали, насколько сложна была жизнь тех, кто не имел многочисленного потомства, потому что они не имели силы и влияния, не обладали весом в обществе. А примером была всегда семья, имеющая много родственников. По мнению казахов, одиночество и единственность присущи только Всевышнему, поэтому человек не должен быть одинок. Многочисленность порождала взаимопомощь, утешение и надежду, а еще сильную поддержку, поэтому оратор, имеющий за собой многочисленных родственников, практически никогда не уступал любому искусному, но одинокому выступающему.

2. Воспитательные положения и преемственность поколений в казахской семье. Воспитание в казахской семье опиралось на определенные положения, которые можно охарактеризовать следующим образом:

Положение об уважении к старшему. У казахского народа самыми почитаемыми людьми были дедушки и бабушки. Им оказывали необыкновенное уважение, говоря при этом: «Дом, где есть старики, полон славы и богатства». Старики и молодежь осваивают и понимают суть своих обязанностей в процессе отношений с родственниками, имеющими детей. Такие отношения определяются прежде всего понятием «взаимоуважение».

Образцовые отношения между родственниками создаются на основе взаимоуважения старших и младших, отзывчивости, скромности, обходительности, верности, преданности и искренности. Формирование мышления и характера молодого поколения напрямую связано с полученным воспитанием и примерами, взятыми из окружающего их мира. Поэтому с древних времен в отношениях между старшими и младшими братьями и сестрами проповедовались мирные отношения, согласие, отзывчивость и сердечность. За дастарханом первым блюдо пробует самый старший из сидящих мужчин. Если среди сидящих отсутствуют взрослые мужчины, то тогда начинает старшая женщина. Только после этого к еде может приступить молодежь.

Еще одной важной особенностью в отношениях между взрослыми (стариками) и детьми можно назвать постоянную готовность молодежи оказать услугу, помочь старшим. Если родители пожилые, то забота о них является прямой обязанностью детей, причем им, т.е. родителям, оказывали максимальный почет и уважение. В казахской семье сформировалось понятие: какое воспитание ты дашь ребенку, такое уважение ты получишь в старости. В народе по этому поводу говорят: «Что посеешь, то и пожнешь», «Потрудись в молодости, получишь плоды в старости» и т.д., причем эти пословицы и поговорки нашли широкий отклик в трудах казахстанских ученых.

Традиция уважать и слушать старших охватывает также этикет приветствия, потому что у казахов уважительное отношение начиналось уже в момент приветствия. Поэтому в народе с детских лет прививают традицию вежливого, уважительного приветствия. В свою очередь, проявление такого приветствия при встрече с аксакалом либо при поездке в другие аулы показывало воспитанность молодого человека.

У казахов нельзя пересекать путь старшему, это признак неуважительного отношения. Кроме того, женщины стараются не пересекать путь представителям мужского пола, независимо от возраста. Такому отношению детей учат с самого раннего возраста.

Значение приветствия — это, в первую очередь, желание узнать состояние человека, определить его бытие, выразить ему свои чувства и пожелания: расспросить друг друга о здоровье и настроении, узнать, как себя чувствует собеседник, радоваться его существованию и выразить свои искренние пожелания.

У нас, вне зависимости от того, знакомы ли здоровающиеся, первым приветствует более младший. И мы, в свою очередь, поддерживая наш национальный дух и традиции, возвращаясь к народным истокам, должны дома, в детском саду, средних и высших учебных заведениях возрождать традиции вежливого приветствия старших младшими, при посещении мест, где собирается большое количество народа, и т.д.

Еще один путь правильного воспитания в народе осуществляется на основе *положения о народности воспитания*.

Много повидавшие на своем веку уважаемые старики принимали активное участие в воспитании подрастающего поколения как дома, так и за его пределами. Они умели быть покровителями, учить уму-разуму, потому что обладали глубокой, всеобъемлющей мудростью народа. Поэтому в казахском ауле в воспитании ребенка принимали участие все взрослые. Если они видели грубое, дерзкое поведение, то имели право остановить его, поругать или объяснить, что так делать нельзя.

Положение о добродетельности и доброжелательности воспитания. Доброжелательность и уважительность казахского народа в первую очередь проявляются в его гостеприимстве. Поэтому все лучшее в доме предлагали гостю. В понимании народа счастье, богатство, изобилие в дом приходят вместе с гостями. Поэтому в гости ходили как по специальному приглашению, так и без него.

У казахского народа любой путник мог свободно зайти в аул и быть гостем. Причина этому следующая. Ученый А.Сейдимбек в работе «Казахский мир» пишет о «неразделенном наследстве». Слово «енші» в тюркских языках проходит как «инчу», главное значение которого можно передать словом «наследство, наследие». В толковом словаре казахского языка указано: «Енші — скот и имущество, выделяемое родителями детям, выходящим на отдельное проживание» [8].

«Неразделенное наследство» — это специальный обед в честь прибывшего гостя. Определенная часть наследства, выделяемого либо оставляемого родителями ребенку, считается «неразделенным наследством», принадлежащим гостю, поэтому предоставлялась в виде угощения при встрече гостей. Это стало непререкаемой традицией казахского общества. То есть эта традиция сформировалась в форме морально-этического эталона. Уставшие путники были полностью уверены в наличии принадлежащего им «неразделенного имущества» в любом доме, встретившемся им по дороге, поэтому свободно перешагивали порог и пользовались гостеприимством хозяев.

В семейном воспитании казахский народ всегда учитывал особенности возраста и индивидуальности ребенка. Эту народную мудрость можно увидеть в следующем выражении: «До пяти лет ухаживай за ребенком как за королем, от пяти до тринадцати — заставляй работать как можно больше, а с тринадцати — обращайся с ним как с равным и делись опытом». Причина — после тринадцати лет ребенок считается «тринадцатилетним хозяином, который имеет право выделиться из отцовского дома», а с физиологической точки зрения он не сильно отличается от взрослых, поэтому было необходимо считаться с его мнением и готовить к взрослой жизни. Здесь мы видим, что в казахском семейном воспитании также руководствовались *положением о внимании к возрастным особенностям ребенка*.

Таким образом, учитывая возрастные особенности, у казахов с пониманием относились к капризам и избалованности ребенка до пяти лет, говоря: «Когда наберется ума-разума — сам перестанет».

В семейном воспитании к маленьким детям всегда относились очень тепло и ласково. Мировоззрение народа не позволяло использовать методы телесных наказаний, приносящих боль. По этому поводу И.Букин и Р.Карута, говоря о любви к детям у казахского народа, писали: «Кыргызы с младых лет не наказывают детей. Даже когда дети становились подростками, их не били, а успокаивали словами «Получишь у меня!» [5].

У казахского народа очень хорошо развита наблюдательность. При использовании пословиц, поговорок, песен и поверий в воспитании ребенка учитывалось не только прямое значение слов, но и их сакральный смысл, нацеленный на *воспитание наблюдательности*.

Положение о связи семейного воспитания с религией. Казахский народ воспитывал в детях понятие совести, которая лежит в основе народных традиций и сформировалась в процессе жизнедеятельности казахов. К любой деятельности они подходили очень взвешенно, будучи

уверенными, что все их действия находятся под контролем Аллаха. Чистота совести не позволяла сбиться с пути, даже когда никто ничего не видел и не слышал. Поэтому на двери не вешали замок и не выставляли охрану. Будучи высоконравственным и каждый отвечал перед своей совестью и каждый знал, что находится под неусыпным оком Аллаха.

Когда несколько поколений проживали одной семьей, старшее поколение непосредственно участвовало в жизни внуков, т.е. молодые семьи получали поддержку и наставления в воспитании детей и организации семейной жизни. Таким же образом традиции семейного воспитания передавались из поколения в поколение. В народе говорят: «Где есть старики — там есть богатство», потому что именно к ним прислушивались в процессе организации обучения будущих поколений, именно они обучали молодые семьи традициям и требованиям по уходу за детьми. И уже после того, когда молодые были полностью готовы к отдельной от всех семейной жизни, их выпускали во взрослую жизнь.

3. Методы и средства воспитания в казахской семье. «Доброе слово — половина дела», но наряду с добрым словом обязанностью родителей и воспитателей является формирование в ребенке скромности, вежливости и учтивости.

Поэтому, предостерегая ребенка от совершения тех или иных действий, необходимо объяснять причины такого запрета, что позволяет предотвратить повторное совершение такого поступка и заставит его повернуть на путь добрых дел. В противном случае, не поняв значения совершенных проступков, ребенок забудет о них и совершит нечто подобное снова.

Поэтому мы решили, что будет правильным пояснить значение некторых запретов и наставлений, касающихся семейного воспитания. Здесь указываются не только сам запрет, но и его смысл, а также воспитательное значение. Например, запрет *не пересекать путь старшего* имеет в основе две причины: во-первых, пересечение пути старшего является признаком невоспитанности и неучтивости, ведь пропустить старшего — это значит оказать ему уважение. Поэтому эти слова говорятся для того, чтобы в первую очередь воспитать в детях уважение к старшим. А во-вторых, пересечь путь старшего — это значит забрать у него удачу на этом пути. Поэтому он может обидеться и тяжело переживать такой проступок младшего, выражая свое недовольство. А получить благословение старшего для молодежи играло очень важную роль. Поэтому такой поступок мог в результате привести к неудачам обеих сторон.

Еще одним запретом было *не опираться на руку*. Это считалось неучтивым, а повелось все от того, что как-то, в связи со смертью близкого, человек плакал, опираясь на руку. Поэтому это стало плохой приметой. У казахов есть выражение «доброе слово — половина удачи». А потому некоторые действия характеризовались как негативные потому, что они приводили к неудачам, вследствие чего на них накладывался запрет.

Таким образом взрослые контролировали жизненный путь молодежи, требуя от нее правильного, сформированного на основе древних традиций поведения.

Не закрывай лица, плохо будет. Все мы знаем, что лицо обычно закрывают умершему, а потому — это плохая примета. Если вы, войдя в дом, увидите лежащего человека с закрытым лицом, вы испугаетесь, как минимум, почувствуете тревогу. Это будет выглядеть нелепо, вызовет дискомфорт. Поэтому понимающий человек не станет закрывать лицо лежащего либо спящего человека. Во-вторых, спать с закрытым лицом неудобно, мешает нормальному дыханию. Поэтому это также является воспитанием у детей правильного образа жизни и гигиены.

Не стреляй в лебедей. Ведь лебедь — священная птица. Если человек убил лебедя, он должен был обязательно загладить вину, принеся жертву богу. Если не принести жертву, можно было накликать беду. Вместе с этим лебедь был символом любви, потому что эта птица не может жить в одиночестве. Считая, что стрелять в лебедей является плохой приметой, мы воспитываем в подрастающем поколении любовь к красоте, понимание ценности природы, желание сохранить и уберечь ее.

Казахстанский ученый Г.А.Акпанбек делает вывод, что «все приметы имеют научную почву», и доказывает это научными методами. Например, вспомним выражение о том, чтобы все лучшее от самых уважаемых людей перешло к нам. Приговаривая «Пусть станет таким, как он!», люди клали ненадолго младенцев на то место, где сидели батыры, бии или святые люди. Старались идти по следам святых людей и мудрецов. Если же на жизненном пути встречался очень плохой человек, то говорили: «Держись от него подальше», «Не наступай на его следы». Какие основания имеются

у этих примет и запретов? Как могут повлиять на жизнь человека нарушения этих запретов или неверие в приметы? И откуда об этом знает народ? На все эти вопросы дается научное обоснование [9].

Можно привести здесь еще одно правило: «Не пытайся защищать неправедного человека, надеясь на лучшее». Пророк говорил: «...только у того, кто общается с хорошими людьми, появятся добрые наклонности и привычки» [10].

В понятиях казахского народа мы уже выделяли, что появление счастья, удачи и благосостояния в семье связано с приходом/приездом гостей. Взаимоотношения с гостями тоже имели воспитательное значение.

Серьезной школой воспитания являются традиции поведения за столом. Именно здесь особенно ярко проявляются традиции уважения старших младшими и процесс образцового отношения и воспитания старшими младших.

В семейном воспитании у казахского народа ребенка приучали к справедливости, гуманизму, внимательному отношению к тому, что говорят родители, а также умели внедрить в сознание ребенка все то доброе и хорошее, что имели. Одним из средств воспитания становилась песня или песенный речитатив — *терме*. Казахские терме обладали очень глубоким воспитательным и назидательным смыслом, где говорилось о святости семейного очага, рассказывались правила и устои образования новой семьи и совместного проживания, сосуществования старших и младших, их права и обязанности в семье и обществе.

У казахского народа роль *социальных факторов* выполняли добрососедские отношения, правильный выбор друзей, гостеприимство и т.д. в организации семейного воспитания. Будучи родственниками и соседями, они строят те или иные взаимоотношения как дома, так и за его пределами, навещая друг друга и делая соответствующие подарки и гостинцы. Для того чтобы среда оказывала положительное влияние на воспитание ребенка, родители учитывают это обстоятельство при приобретении дома. В этом случае наиболее часто упоминаются поговорки: «Приобретай не дом, а соседей» либо «Вырастет дочь — отдай туда, где хорошие соседи, вырастет сын — сделай так, чтобы у него были хорошие соседи». Вместе с этим при организации социальной среды ребенка наиболее важным фактором являлась правильная организация его свободного времени. Наш великий предок Абай по этому поводу говорил: «Набитый живот и безделье обедняют человека духовно» [11], а великий ученый Ю.Баласагунский писал: «Смотри, не давай ребенку болтаться без дела, от этого он будет творить всякие бесчинства» [12].

Ко всему прочему, наибольшая ответственность в казахской семье падала на первенца, потому что он был старшим и поэтому являлся примером для младших детей, открывая им путь в жизни, о чем казахи говорили: «Из родника, из которого пил старший брат, будет пить и младший брат», «Младший брат растет, одевая одежду после старшего брата, а младшая сестра — то, что осталось от старшей. И растут они, глядя на старших своих братьев и сестер». Так характеризовались отношения между старшими и младшими братьями и сестрами, для которых одни являлись примером, а другие — объектом заботы и опеки.

4. Система воспитания в казахской семье. Воспитание в казахской семье начиналось с выбора будущей супруги/супруга. Парень ищет себе девушку, которая не являлась бы его родственницей, вплоть до седьмого колена, потому что казахи вели здоровый образ жизни и не допускали смешения крови. Поэтому при выборе девушки смотрели ее родословную до седьмого колена — отцов, дедов, прадедов и т.д., чтобы они не являлись родственниками парню.

Адил Бек Каба в своей статье «Чиста ли твоя кровь, брат мой?» доказывает, что каждый род позволял вступать в брак только тем, кто не имел родственных связей на протяжении почти 500 лет. За эти 500 лет кровь настолько очищалась, что в ней не оставалось родственно-генетических связей, а если и оставались — то только в виде частных особенностей [13]. Он говорил о необходимости избегать родственных браков по следующим причинам. Во-первых, *генетическая составляющая*. Современные ученые говорят, что многие современные заболевания (слепота, умственная отсталость, проблемы с сердцем, почками, костной структурой и сосудами) передаются из поколение в поколение генетическим путем. Если род будет мешать кровь с представителями других родов, то велика вероятность, что эти генетические недостатки растворятся и совсем исчезнут, т.е. «доноры» — представительницы других родов — изменят кровь к лучшему и послужат ее обновлению.

Во-вторых, *медицинская составляющая*. Брак близких родственников очень часто сопровождается рождением больных детей. И единственный путь — брать в жены девушку, не имеющую родственных связей с парнем.

В-третьих, *единство, цельность нации*, т.е. ее своеобразные особенности. Это единство подтверждается тем, что никакой другой народ не знает своих предков настолько исторически глубоко, вплоть до поколений, проживавших 500 лет назад. Да и среди других тюркских народов казахи выделяются своим стремлением сохранить чистоту крови. Например, у турков, уйгуров, узбеков, татар и других народов довольно часты случаи, когда в брак вступают довольно близкие родственники. А тщательное сохранение чистоты крови присуще только казахам. При этом казахи считают всех представителей своего рода братьями и сестрами. Независимо от расстояний, если издалека к ним прибудет представитель того же рода, его встречают как родного. То есть это объединяет народ, сохраняя и укрепляя единство нации.

Таким образом, создание семьи у казахов начиналось с выбора невесты. Среди главных задач семейного воспитания у казахов наиболее ценной было сохранение и укрепление здоровья, о чем говорит следующая пословица: «Первое богатство — это здоровье, второе — хорошая жена, а третье — достаток».

Наши предки, постоянно помнили о том, что для здорового потомства необходимо брать девушку из здоровой, порядочной и воспитанной семьи. В частности, искали девушек из добропорядочных семей по линии снохи или зятя.

Казахский народ во многом опирался на шариат. Детей воспитывали, готовя их к тому периоду, когда самих родителей уже не будет. Они учитывали те требования, которые предъявит их потомкам будущее. По этому поводу казахский просветитель М.Жумабаев, говоря о воспитании детей, давал родителям следующий совет: «Родители не должны воспитывать детей полностью похожими на них самих, они должны быть более дальновидны, потому что их дети будут жить во время, в той или иной степени отличное от времени, в котором они живут сейчас» [14]. По существу, этот факт ни в чем не уступает научному заключению о воспитании последующих поколений согласно воспитательным требованиям, представленным в хадисах. Наоборот, основа этого научного заключения полностью подтверждает то, что лежит в основе мусульманства.

Организация семейного воспитания начинается с выбора имени ребенка. Казахи верят в приметы, поэтому придают особое значение выбору имени ребенка. Отсюда можно сделать вывод, что имя ребенка впоследствии влияет на его судьбу, поэтому давать красивое имя ребенку — это почетная обязанность родителей. Впрочем, у казахов встречаются случаи, когда детям дают дерзкие, грубые имена. Это делается в особых случаях для того, чтобы детей не сглазили.

У казахского народа воспитание ребенка начинается еще в чреве матери. Согласно этнопедагогическим исследованиям казахских ученых, семейное воспитание двигается по следующим направлениям: воспитание в чреве матери; воспитание в колыбели; воспитание девочек; воспитание мальчиков; воспитание невестки; воспитание мужчины.

Традиции и культура семейных отношений у казахского народа строятся на непосредственной связи с их правами и обязанностями, котрые четко определяют различные пословицы, бытующие в народе. Они касаются обязанностей родителей перед семьей, перед воспитательным процессом, их взаимотношений между собой. Например, пословица «Женщина, которая нравится мужчине, нравится и народу», говорит о том, что лучшее в женщине берет начало в семье, а утверждение «Держись подальше от женщины, которая не продумывает на три дня вперед, и от мужчины, который не продумывает на три года вперед» требует от мужчины обязательного обеспечения своей семьи, а «трехдневный срок» для женщины говорит об организации всего необходимого на ближайшие дни. Авторитет мужчины в семье чаще всего обеспечивается его умом и доходами, т.е. насколько полно удовлетворяет мужчина запросы семьи, настолько высоко его положение. В противном случае его авторитет падает. Казахская мудрость учла и этот случай: «Женщина смотрит на мужчину, а мужчина – в пол». Чтобы не «смотреть в пол», мужчина должен продумывать все на три года вперед и не забывать про свои обязанности.

Сохранение авторитета мужчины в семье связано и с женщиной. Взаимопонимание и взаимопомощь в делах дают возможность хорошей женщине исправить своего мужчину. Поэтому говорят: «Женщина — украшение дома, мужчина — украшение степи», когда мужчина уходит в степь за добычей, а женщина правильно распоряжается добытым. Как продолжение этой мысли: «Хорошая жена — это достаток, а плохая — это война». То есть умная жена будет так распоряжаться добытым, что в семье всегда будет достаток, а благосостояние только увеличится, тогда как глупая, недальновидная жена приведет семью к нищете. А в такой семье, конечно же, начинаются склоки и скандалы, порожденные нехваткой и отсутствием даже самого необходимого.

Таким образом: «Умный мужчина советуется с народом, умная жена — с мужчиной». Как видим, в семейных делах жене следует всегда советоваться с мужем, тогда в семье будут порядок и добрые отошения.

Несмотря на то, что у детей одни родители, в семейном воспитании можно заметить разницу в формировании характера детей, что связано с их особенностями: «Пестрость животного снаружи, а человека — внутри», т.е. вроде бы схожие дети в звисимости от различных факторов формируются совершенно по-разному. Кроме того, выражение «Не радуйся что от плохого родилось хорошее, и не печалься, что от хорошего родилось плохое. По сути их все равно притянет к своей основе» говорит о том, что ребенок по характеру или поведению в той или иной мере станет продолжением своих родителей. Такие положения, бытующие у казахов, свидетельствуют о том, что народ хорошо понимал влияние одного из внутренних факторов — наследственности — на формирование и жизнь ребенка. Такое мировоззрение характеризует важность родовых черт в формировании ребенка: «Лучше взять порядочную не глядя, чем красивую, увидев».

Вместе с этим на разницу в формировании детей влияет еще один фактор — окружение и среда: «Бывает, что от плохого родится такой хороший, что не поверишь; а бывает, что от хорошего родится такой плохой, что даже яйца выеденного не стоит».

Воспитание играет особую роль в формировании ребенка. Результат воспитания — это зачастую результат усилий тех или иных лиц, о которых говорят: «У хорошего учителя и принципы хорошие». У кого ты учился? Чему ты научился? Ответами на такие вопросы давали оценку воспитанию ребенка и делали соответствующие выводы. У казахов такие характеристики, как «отсутствие учтивости» и «невежество» были одними из самых негативных выводов, очень сильно влияющих на отношение к ребенку, к человеку.

Не зря в народе говорится: «Если есть старший брат — есть опора, если есть младший брат — дышится легко», «Когда старший говорит — младший не мешает, а когда старшая сестра — младшая не встревает», «Младший растет, глядя на брата, а сестренка — глядя на сестру». Образцовые отношения между родственниками создаются на основе взаимоуважения старших и младших, отзывчивости, скромности, обходительности, верности, преданности и искренности. Формирование мышления и характера молодого поколения напрямую связано с полученным воспитанием и примерами, взятыми из окружающего их мира. Поэтому с древних времен между старшими и младшими братьями и сестрами проповедовались мирные отношения, согласие, отзывчивость и сердечность.

Таким образом, в любой ситуации казахская семья оставалась воспитательным институтом, формировавшим из ребенка гражданина своего времени.

Список литературы

1 *Нургалиев Р.Н.* Философский словарь. — Алматы: Ана-тілі, 1990. — 423 с.
2 *Коянбаев Ж., Қоянбаев Р.М.* Педагогика. — Алматы: Жалын, 1995. — 276 с.
3 *Калиев С., Жарыкбаев К.* Казахское обучение и воспитание. — Алматы: Санат, 1996. — 350 с.
4 Казахская юрта. Национальное отображение мира // Подготовил: Б.Кайырбеков. — Алматы: Родной яз., 1998. — 80 с.
5 *Аргынбаев Х.А.* Казахская семья. — Алматы: Кайнар, 1996. — 288 с.
6 *Кайдар А*. Каков казахский народ? — Алматы: Дайк-Пресс, 2008. — 652 с.
7 Бес ғасыр жырлайды: двухтомник. — Алматы: Жазушы, 1989. — 496 с.
8 *Сейдимбек А.* Казахский мир. — Алматы: Санат, 1997. — 464 с.
9 *Акпанбек Г.А.* Есть ли научная основа в казахских традициях? // Ак желкен. — 1995. — № 1. — С. 14–15.
10 Хадисы / Ред. М.Г.Мынбаев. — Т. 1. — Алматы: Жалын, 2003. — 224 с.
11 *Кунанбаев А*. Слова назидания. — Алматы: Ана-тілі, 1993. — 91 с.
12 *Баласагунский Ю*. Құтты білік. — Алматы: Жазушы, 1986. — 358 б.
13 *Осеров Н., Естаев Ж.* Ислам и традиции казахов. — Алматы: Казахстан, 1992. — 150 с.
14 *Жумабаев М.* Педагогика. — Алматы: Родной яз., 1992. — 160 с.

Қ.Т.Атемова, Г.Б.Исабекова

Қазақ отбасындағы тәрбие жүйесі

Мақалада қазақ отбасы тәрбиесінің ғасырлар қойнауында қалыптасқан жүйесі сипатталды. Онда отбасы ұғымының қоғамдық дамуға сәйкес өзгеруі мен оның құрылымы қазақ қоғамының заңдылықтары негізінде сипатталып, баяндалды. Қазақ халқының тарихи болмысындағы отбасылық тәрбие дәстүрлері мен ұлттық құндылықтары олардың тұрмыстық қажеттіліктері мен өмір сүру салттары негізімен байланысты, дәлелді ақпараттармен берілді. Сонымен қатар қазақ халқының отбасылық тәрбие дәстүрлерінің негізгі қағидалары мен олардың қалыптасуына ықпал еткен факторлар, тәрбие құралдары мен әдіс-тәсілдері өзара сабақтастықта зерттелді. Қазақ отбасы тәрбиесінің өзегі болған ата-аналар мен отбасындағы қарттардың орны мен тәрбиедегі рөлі, тіпті отбасылық қызметтері нақтылы көрсетіліп, бүгінгі қоғамдағы өзгерістерімен байланыста талданды. Авторлар қазақ отбасы тәрбиесінің тарихи дамуындағы құнды дәстүрлерінің бүгінгі күні де өзекті болып отырғандығын дәлелдеп сипаттады.

K.T.Atemova, G.B.Issabekova

The system of education in kazakh family

The article is devoted to the problem of formation of the Kazakh family for several centuries. Also, it describes and analyzes the overall concept of the family, which is interconnected with the growing changes in society. The article informed about the tradition of family education, national values and household necessity in the history of the Kazakh people. Also, it formed the basic principles of the traditional family education of the Kazakh people and influencing factors, presents educational tools and methods. The basis of the Kazakh family education is the role of parents in the education and the elderly, even indicated family responsibilities, and discusses the changes in society today. At the end of the article describes that, nevertheless, to date, the development of society shows that the tradition of education in Kazakh families so exceeds demand in society.

References

1 Nurgaliyev R.N. *Philosophical dictionary*, Almaty: Ana-tili, 1990, 423 p.
2 Koyanbaev Zh., Koyanbaev R.M. *Pedagogy*, Almaty: Zhalyn 1995, 276 p.
3 Kaliev S., Zharykbaev K. *Kazakh education and training*, Almaty: Sanat, 1996, 350 p.
4 *Kazakh yurt. National mapping of the world*, Prepared B. Kayyrbekov, Almaty: Rodnoi yazyk, 1998, 80 p.
5 Argynbaev H.A. *Kazakh family*, Almaty: Kainar, 1996, 288 p.
6 Kaydar A. *What Kazakh people?* Almaty: Dyke-Press, 2008, 652 p.
7 *Bes gasyr zhyrlaydy:* two volumes, Almaty: Zhazushy, 1989, 496 p.
8 Seidimbek A. *Kazakh world*, Almaty: Sanat, 1997, 464 p.
9 Akpanbek G.A. *Ak Zeljko*, 1995, 1, p. 14, 15.
10 *Hadith*, edit. M.G. Mynbaev, 1, Almaty: Zhalyn, 2003, 224 p.
11 Kunanbayev A. *Words of edification*, Almaty: Ana-tili, 1993, 91 p.
12 Balasagunsky Yu. *Kutty bilik*, Almaty: Zhazushy, 1986, 358 p.
13 Oserov N., Estaev Zh. *Islam and the traditions of the Kazakhs*, Almaty: Kazakhstan, 1992, 150 p.
14 Zhumabaev M. *Pedagogy*, Almaty: Rodnoi yazyk, 1992, 160 p.

ӘОЖ 610.1

К.С.Бабаева

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан
(E-mail: altinay.babayeva@iktu.kz)

Дәрігер-ұстаз қызметінде құзыреттілік бағытының мәні мен маңызы

Мақалада «құзыреттілік» және «құзыретті мүмкіндіктер» (компетенции) ұғымдары қарастырылды. Болашақ дәрігер оқу-үйретіміне құзыреттілік, құзыретті мүмкіндіктер бағытын енгізу қажеттілігі айқындалып, кезігетін қиыншылықты проблемалар талқы-сарапқа салынды. Дәрігер-педагогтарды оқыту үдерісінде құзыреттілік бағытын қолдануды үйретудегі біздің әдістемеміз мысалға алынды. Тәжірибелік жұмыстар нәтижелерінде дәрігердің, оқытушының және оқытушы-дәрігердің пәндік, пәнаралық, тұлғалық және әлеуметтік құзыреттіліктері белгіленді. Мамандыққа сәйкес тәжірибелік сабақтарды құзыреттілік бағытында ұйымдастыру талқыланды.

Кілт сөздер: құзыреттілік, құзыретті мүмкіндіктер, ұстаз құзыреттілігі, дәрігер құзыреттілігі, педагог-дәрігер құзыреттілігі, құзыреттіліктерді дамыту, портфолио.

Қазақстан Республикасының Болон декларациясына қол қоюы өз ізімен білім беру сапасын жақсартуды негізгі мақсат ретінде қабылдап, еліміздің жоғары оқу орындары жоғары мектепті реформалау үдерісіне белсенділікпен кірісті. Соңғы уақытқа дейін барша отандық жоо-ы мамандар дайындығында БЕД (оқу орнының өз түлегіне күні ілгері берген Білімдері, Ептіліктері, Дағдылары) арқылы өрнектелетін модельді арқау ететін. Алайда мұндай бағыт-бағдар бүгінгі таңда заман талаптарына сай келмейді. Жаңа шешімдердің қажеттігі әлемде инновациялық индустрияландыру «Нұрлы жол» бағдарламасына түскен елімізде қарқынды жүріп жатқан ұнамды өзгерістерге байланысты туындауда. Ең алдымен, экономиканың жаһандық сипат алуы мен бұрын-соңды болмаған технологиялардың екпінді дамуы. Білімнің даму шапшаңдығы соншалықты — түлек дайындығының айналымы аяқталмай тұрып-ақ, ол ескіреді, осыдан «білімдік» парадигманы ұстану түлектердің өздерін де, жұмысқа тартушыларды да қанағаттандырмайды. Тіпті, мықты іргелі пәндік білімдердің өздері табысты кәсіби қызметтің кепілі бола алмайды. Жоғары деңгейлі маман болу үшін пәндік білімдерден өзге пәнаралық білімдер, ептіліктер және дағдылар қажет. Мұндай пәндер тоғысында пайда болған білімдерді қалыптастыру әрі дамыту әбден қажет, ал жоғары мектеп осы мәселенің шешімін беретін бірегей ғылыми-зерттеу мекемесі.

Маман дайындау мен тәлім сапасын жақсартудың негізгі талаптары ретінде еуропалық ғылыми-педагогикалық қауымдастық тарапынан оқытудың құзыреттілік бағыты алға тартылған, «құзыреттілік» ұғымы да 2010 жылға дейінгі кезеңде қазақстандық оқыту үдерісін модернизациялау тұжырымына енгізілген болатын. Осыған орай жоғары мектеп бұл бағытты іске асыру мен түлектердің оқу-үйренімі аяқталғаннан соңғы жалпы да арнайы құзыреттілігін өрнектеуге байланысты маңызды міндеттердің шешімін табуы қажет.

Жоғары медициналық мектепте құзыреттілік бағытты қолдануға қатысты мәселелер ақпарат көздерінде кең талқыға алынуына қарамастан, осы күнге дейін шешімін тапқан емес. Бұл салаға орай зерттеулер де жоқтың қасы, ғылыми әдебиеттер де жоқ. Ең алдымен, баршаны қанағаттандырғандай болашақ дәрігерлерге байланысты құзыреттілік ұғымы да анықталмай отыр. Жалпы құзыреттілік мәселесімен айналысқан академик И.А.Зимняя құзыреттілікке келесідей анықтама ұсынады: «Құзыреттілік — бұл кейбір әлеуетті, жасырын психологиялық жаңа құрылымдар (білімдер, түсініктер, іс-әрекеттер бағдарламасы, құндылықтар мен қатынастар жүйесі), кейін бұлар адам құзыреттілігінде көкейкесті, ісшеңдік сапа түрінде көрінеді» [1]. «Құзырет мүмкіндігі» ұғымын құзыреттілікті арқау етіп анықтаудың өзі бұл екі ұғымның мазмұнын ашу мүмкіндігін бермейді.

Мәндік тұрғыдан жақын келетін жалпы анықтаманы академик А.В.Хуторской берген: «Құзырет мүмкіндігі — бұл сапалы да тиімді іс-әрекет үшін қажет заттар мен үдерістердің белгілі тобына орайлас берілетін тұлғаның өзара байланысқан сапаларының бірігімі» [2]. Бұл анықтамада психологиялық көзқарас тұрғысынан білімдер мен ептіліктерді, іс-әрекет дағдылары мен амалдарды тұлға сапалары ретінде қарастыру, сондай-ақ адам сапаларын заттар мен үдерістер шеңберіне қатысты «беруге» болатындығы күдік тудырады. Тұлғалық сапалар адам бойында әрқашан жасырын

қалыпта болады, ал білімдер, ептіліктер мен дағдылардың өздері, Платонов түсінімінде, «жеке-дара мәдениет», «дайындық» не «тәжірибе» [3].

Бұл екі анықтаманы біріктіруші маңызды да ортақ түсінім кәсіби іс-әрекеттің табысты іске асырылуына қатысты түлектің құзырет мүмкіндігінің мәнділігін мойындаудан туындап отыр. Мұның және бір қыры — жаңа құрылымдардың — құзырет мүмкіндігі мен құзыреттіліктің — екі деңгейін айыра қарастыру.

Әңгіме арқауы болған «құзыреттілік» мәселесінің бізді аса қызықтыратын тараптары — бұл аталған категорияның екі тарапы, яғни 1) оның мазмұндық функциясы мен 2) құрастырушылық-техникалық қызметі.

Құзыреттіліктің мазмұндық функциясы — бұл сапаның болашақ дайындығының алғашқы қадамынан бастап, соңғы нәтижеге дейін көрініс беретіні. Қандай да құбылыс, заттың барша қажетті байланысын ашумен бірге, сол құбылыстың өзін, яғни клиникалық ауытқуды үздіксіз қозғалыста, басқа да тұлғаның қоршаған ортадағы жағдайларымен, пайда болуы және «жойылу» үдерістерімен өзара бірлікте қарастыруға ойыстырушы диалектикалық логикаға арқа сүйеу. Қай теорияда да, практикада да «диалектика» бөлек қарастырылатын анықтамалар өздігіне бірі біріне өтеді, кірігеді, өз болмыстарының табиғи күштерімен бірлікке келеді [4].

Сонымен, болашақ дәрігердің құзыреттілік сапасын қалаудағы мазмұндық функцияда ең алдымен назар аударатын өзекті мәселе ол дәрігердің кәсіби қызметі нысанының шексіз дамып баруы, соның нәтижесінде үздіксіз жетілуі. Болашақ дәрігер үшін кәсіби қызмет нысанын игеру – бұл медициналық оқу-үйретім/үйренім үдерісінде атқарылатын арнайы байсалды дайындықты білдіреді. Осы үдерісте дәрігерлік, емдеу технологиялары іске асып барады. Болашақ дәрігер бойында құзыреттілік, құзыреттілік мүмкіндіктерді қалыптастыруға арналған біртұтас педагогикалық үдеріс мәні дәрігер-педагог пен дәрігер-студенттің арасындағы қызметтер алмасуы ғана емес, сол қызметтердің (педагогтың ұстаздық қызметі мен студенттің шәкірттік қызметінің) әрқандай құбылыс ретінде дамуында өріс жайып өркендеуіне [5]. Құзыреттілік категориясының мазмұндық функциясы медициналық тәлім үдерісінің дамуын алға тартушы қозғаушы күштерді, білуде, туындап жататын қайшылықтарды айқындап, талдай алу ептілігінде, шынайы медициналық мәселеге сәйкес оларды әрекетке келтіруде айқын көрініске келеді.

Болашақ дәрігер субъекттің нысан (науқас) мазмұнын бейнелей алу құзыреттілігі тереңдей теориялық білімдерді, практикалық ептіліктер мен дағдыларды талап етеді. Болашақ дәрігерлердің кәсіби құзыреттілік дайындығында медициналық ғылымдардың теориялық «іргетасын», іс-қызмет құзыреттілігін сүйеніш ету білімдер мазмұнын түбегейлі пайдалана білуге әбден қажет.

Дәрігер-педагогтарымыздың көтерілген мәселеге байланысты және бір назар аударған проблемасы — бұл «құзыреттілік» категориясының құрастырушылық-техникалық функциясы. Бұл қызмет және бірде «қолданбалық немесе нормативтік» деп те аталады [5]. Дәрігерлік кәсіби қызметте құзыреттілік, құзыреттілік мүмкіндіктер функциясы екі қырымен қажеттілік танытады:

1) теориялық білімдер жүйесі ретінде;

2) ғылыми-зерттеушілік, яғни практикалық, іс-қызмет жүйесі ретінде.

Ғылыми-практикалық іс-әрекет жүйесінде субъект құзыреттілігі тікелей әдіснамалық зерттеулер жүргізуге, сондай-ақ дәрігерлік зерттеу ісін әдіснамалық қамсыздандыруға әбден қажет. Алғашқысында біртұтас медициналық тәлімнің практикамен байланысындағы даму заңдылықтары мен бағдар-бағытын, дәрігерлік тұжырымның тиімділігін және сапасын көтерудің принциптерін ашып, солардың түсініктеме аппараттарын талдап, құрамдас бөліктерін тануға мүмкіндік ашылады. Осыдан клиникалық жұмыстың мазмұндық сапасы негізделеді және бағаланады.

Құзыреттіліктің құрастырушылық-техникалық функциясы төмендегі аталған қызметтер бабымен айқындалады:

– таңдалған медициналық (дәрігерлік) ғылым саласын меңгеру;
– дәрігерлік іс-қызмет сипатын, оның медициналық ғылым аймағындағы ерешеліктерін анықтау;
– зерттеу нысанын айырып алу;
– әрқилы зерттеу шаралары мен әдістерін пайдалану;
– мазмұн іріктеуде шығармашылдық сапаларды іс жүзінде көрсете білу;
– дәрігерлік зерттеу жұмыстарының даму критерийлерін, көрсеткіштері, өрістеу динамикасын құрастыру;
– қолданған (қолданылатын) дәрігерлік танымның көкейкестілігін, өткізу логикасын негіздеу.

Әрине, бұл құзыреттілік қызметтердің бәрінің де орындалуы дәрігер-педагог үшін де, оның шәкірті үшін оңай болмастығы айдан анық, солай бола тұрса да осыларға үйрету-үйрену медициналық факультет қабырғасындағы аса қажетті міндет.

Біздің пайымдауымызда, құзыреттілік психологиялық жаңа құрылым ретінде құзыретті тұлғаның бірігімді, тұрақты сипаттамасы. Біз ойлағандай, құзыретті адам өзіне пікір айтуға, жауапкершілікпен шешім қабылдауға, яғни нақты салада тиімді болуға, мүмкіндік беретін қажетті шамадағы білімдер мен ептіліктерге ие. Бұл орайда, біздің пікірімізше, *құзыреттілік* мазмұнына білімдер, ептіліктер мен дағдылар ғана емес, сонымен бірге тұлғалық қатынастарды, қалыптасқан құндылықтар жүйесін де қамтиды. Ал *құзырет мүмкіндіктері* — бұл өз ішіне әлеуметтік мәнді сапаларды қамтыған, әрбір нақты пәнге үйретуде күтілетін нәтиже есебіндегі алдын ала белгіленген нормалар.

Мұндай пайымда, «құзырет мүмкіндігі» ұғымы соңғы уақыттарға дейін танымды болып келген білім, ептілік және дағдылардың бірігімді ұғымынан мән-мағына тұрғысында анағұрлым кең, әрі ол өз ішіне жауапкершілік пен өзіндік дербес тәжірибені қамтиды. Осылайша, жоғары мектеп нақты саладағы кәсіпкерді ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік кемелді тұлғаны дайындауға тапсырыс алады. Кейінгі кезге дейін оқу-үйренімнің соңғы нәтижесі ретінде қабылданған білім, ептілік және дағдылар маманға қажет қасиеттерді әрқилы деңгейлерге «тарата тартып» келген болса, енді әр құзырет мүмкіндігінің белгілі, нақты мазмұнына (жалпы пәндік не кәсіптік) білімдерге, ептіліктерге, дағдыларға енгізіледі. Осыдан әрбір құзырет мүмкіндігі тәжірибенің барша деңгейлік қасиеттерін біріктіруші жүйелі ұғым мәнін алады. Бұл маман дайындауда жүйелі бағыт-бағдар қолдануға мүмкіндік береді. Құзыреттілік бағытты ұстану маманның жеке пәндік те, пәнаралық білімдері, ептіліктері мен дағдыларына қойылатын талаптарды бірыңғай құзырет мүмкіндігі мен олардың ансамблінде біріктіруге болады.

Жоғары медициналық тәлімде құзыреттілік бағыт мәнін түсіну проблемасы ойлағаннан гөрі біршама шапшаң шешімін тауып, іске асты, себебі барша медициналық тәлім студенттің оқу-үйретім/үйренімінің тиімділігін бағалауда әрқашан да болашақ дәрігердің әрқилы мамандануына белгіленетін білімдер, ептіліктер мен дағдыларды сүйеніш еткен [6].

Жоғары білімді реформалау қажеттігін түсіну мен құзыреттілік бағыт көкейкестілігі, оны іске қосу шешімін күткен проблема болып қалуда. Бұл проблеманың мәні — құзыреттілік бағыттың әдіснамалық сипатын түсіну және оның практикаға енуін іске асыру. Ең алдымен аталатын жайт — студенттің кәсіби-біліктілік моделін сипаттау үшін қолданылатын өзекті құзырет мүмкіндіктерінің бірыңғай келісілген тізімі бүгінгі таңда жасалмаған. Тәлімдік үдерісті құру, оқу-үйренімді бағалау мен сапаларды қамсыздандыру әдістеріне қатысты жұмыс тәсілдерін өзгерту қажеттілігіне байланысты біршама күрделіліктер әлі сақталуда.

Мұндай және ұқсас қиыншылықтарға Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің медицина факультеті педагог-ұстаздарының да кезігіп жатқанын түсіне отырып, факультет құрамында ұйымдастырылған үздіксіз кәсіби даму секторында медицина ғылымдарының докторы Ж.С.Шалхарованың басшылығымен өз жұмысын бастаған курста «Құзыреттілік бағытында оқу-үйретім/үйренім және бағалау әдістерін әзірлеу» модулі бойынша семинарлар өткізілуде. Бұл семинарларда педагог-мамандар құзыреттілік және құзырет мүмкіндігі ұғымдарының анықтамасымен және оқу үдерісін құзыреттілік бағыты арнасында ұйымдастырудың негізгі жолдарымен танысты.

Оқу-үйретім/үйренім сабақтары уақытының көп бөлігі тыңдаушылардың өзіндік жұмыстарына бөлініп, олардың белсенділігі негізінде жүргізілді. Алғашқы семинарда барша топты белсенді жұмысқа қосуға, тыңдаушылардың көпшілігінде құлшыныс оятатын мегажоспарлы әдістер қолданылды. Бұл семинардың негізгі мақсаты — болашақ дәрігер-түлектерге қажетті кәсіби құзыреттіліктерді бөле ажыратуда ұстаздарға жәрдемдесу, сонымен бірге өз қызметін құзыреттілік бағытында табысты іске асыруда педагогтардың өздеріне керекті құзырет мүмкіндіктерін саналы сезінуге көмектесу.

Тыңдаушылар үш топқа бөлініп дәрігердің, педагогтың, дәрігер-педагогтың өзекті құзыреттіліктерін қалыптастыру бойынша өзіндік жұмысқа тартылды. Дәрігердің өзекті құзыреттіліктеріне медициналық білімдер, ептіліктер мен дағдылары болған медициналық амалдарды біліктілікпен орындау, диагноз дәлдігін сақтау, қызметтік техниканы меңгеру, медициналық құжаттарды сауатты толтыру және т.б. тұлғалық және әлеуметтік құзыреттіліктер жатады. Дәрігердің тұлғалық құзыреттіліктері арасында тыңдаушылар келесілерін атады: өз жауапкершілігіне алу

ептілігі, рефлексия (өз әрекеттері мен эмоционалдық қалпын талдау), өзіндік реттеу-түзету, сындарлы (ақпарат ағымына, жарнамаға қатысты), өзіндік даму қажеттілігі мен оған ұмтылыс. Әлеуметтік құзыреттіліктері арасында көбіне пациентпен және олардың туысқандарымен сұхбаттасуептілігі, әріптестерге деген сыйластық және олармен таласты жағдайларды ашық талқылау қабілеті, пациентті емделуге ынталандыру, пациенттер құқығын сақтау мен олардың діни әрі ұлттық ерекшеліктерін құрметтеу.

Жоо ұстаздарының өзекті құзырет мүмкіндіктері арасында курс тыңдаушылары әдістемелік мәселелер ретінде қажет деп атағандары: өз пәні бойынша замандық ақпараттарды меңгеру, оқу-үйретім/үйренім үдерісінде ақпараттық технологияларды, студент жетістіктерін бағалаудың прогрессивті формаларын пайдалану және т.б. Сонымен бірге ерекше назар әлеуметтік және тұлғалық құзырет мүмкіндіктеріне аударылды. Әлеуметтік құзырет мүмкіндіктеріне байланысты ұстаздың қарым-қатынас түзуептілігі, студенттерді сыйлау, ортақтасу адалдығы, оқу материалын түсінікті баяндау ептілігі, басқаларды ынталандыру шеберлігі және т.б. Тұлғалық құзырет мүмкіндіктеріне байланысты рефлексия, көңіл-күй тұрақтылығы, көрегенді шығармашылдық, орынды өзіндік баға, тағы басқалар аталды.

Педагог-дәрігердің басты құзырет мүмкіндігін жоғарыда өз алдына бөлек аталған дәрігер мен ұстаздың құзырет мүмкіндіктерін олардың қосындысына телуге әбден болмайды. Бұл тұста ерекше деңгейлік «дәрігер-науқас» және «ұстаз-студент» нақты ситуациялар шеңберіне сыймайтын, кең мәнді жағдай құзыретін ажырата білу қажет. Бұл деңгейге тыңдаушылар жаппай медициналық жүйеге деген жаһандық жауапкершілікті жатқызды, себебі дәрігер-педагогтар іскерлікпен қызметін атқарып жүрген клиницистер ғана емес, олар дәрігерлердің жаңа әулетін тәрбиелеуде, осы тұрғыдан олар бойында практикалық емдеу сапа-қасиеттерінің болуы, тыңдаушылар пікірінше, міндетті. Өздерінің кәсіби іс-әрекетін бұлайша түсінуінен педагог-дәрігер студенттермен қатынасын кіші әріптестерімен байланыс жасаудың бірегей мүмкіндігі деп біледі, яғни ол ендігі қызметін «ұстаз-студент» деңгейінде ғана түзіп шектелместен, «дәрігер-дәрігер» деңгейінде атқаратын болады. Осыдан студенттің ынта-ықыласы арта түседі, оқу-үйренім, ғылыми іс-әрекет белсенділігі көтеріледі, ұстаздың абырой-беделі шыңдала түседі.

Екінші кезең — бұл әрқилы деңгейлі құзырет мүмкіндіктерінің дамуын көрнекі пайымдауға арналған практикалық сабақтарды дайындауға бағытталды. Осы кезеңде педагогтар елеулі қиыншылықтарға кезігіп, келесідей сұрақтар қыспағына түсті: әлеуметтік және тұлғалық деңгейлі құзырет мүмкіндіктерінің дамуын дәріс құрылымына қалай енгізуге болады, бұрын өрнектелген құзырет мүмкіндіктерінің даму деңгейін қандай жолмен бағалау қажет, егер студент пәндік құзыреттерден жақсы білімдер мен ептіліктер байқата білсе, бірақ әлеуметтік және тұлғалық құзыреттен қателік жіберген болса, педагог оның бағасын төмендетуге құқы бар ма? Студенттердің жетістіктерін бағалауда субъективтіктен қалай құтылуға болады? Алайда дәрігер кәсібі ежелден «адам-адам» деңгейінде іске асырылатын кәсіпке жататынына қарамастан, жоғарыда аталған сұрақтар қайталанудан тиылар емес, демек, белгілі әлеуметтік және тұлғалық сапалар дамуына негізделген деонтологиялық көзқарас көпшілік пәндерді игеруде өз мән-маңызын сақтауда.

Шешім көзі — нақты пәнді өткеннен кейін студент меңгеруі тиіс қажетті құзыреттіліктердің ресмилестірілген тізімінің, сол құзыреттіліктерге қойылатын бағаның айқын болуы. Бұл студенттерге оқу-үйретім/үйренім бастауынан құзыреттілікке сай дағдылардың қалыптасуына саналылықпен атсалысуға, әрі олардың кәсіби маңызды болатыны, баға не балл қойылуда есепке алынатыны жөнінде түсінім дамытуға көмектеседі. Осыдан педагог-дәрігер студенттің нақты құзыреттілікті игеру дәрежесіне сай баға қоя алады.

Мұндай құзырет мүмкіндіктерін өрнектеу студенттердің оқу-үйретім/үйренім практикасына белсенді үйрену әдістерін, рольдік ойындарын, клиникалық жағдайлар талдауын енгізу арқылы ғана мүмкін. Себебі дәл осы үйретім/үйренім тәсілдерінде жеке пәндік кәсіби құзырет мүмкіндіктері ғана емес, солармен бірге дәрігердің әлеуметтік те, тұлғалық та құзырет мүмкіндіктері интегралдық байланысқа түскен.

Дәрігер-педагогтың өзіндік құзырет мүмкіндіктерін түсіне, пайымдауда «Портфолио» технологиясының жәрдемі орасан. Курс дәрістерінде тыңдаушылар осы технологияны үлкен қызығушылықпен игеру жұмыстарын орындады. Тыңдаушылар пікірінше, мұндай технология курс барысында меңгерген, өзіндік кәсіби тәжірибеден не әріптестер практикасынан алған ақпараттарды талдауға септігін тигізді. Бұдан өзге, «Портфолио» өзіндік құзыреттіліктерді іштей сезіммен түсіне тануға көмектесіп, оларды әрі қарай жетілдіріп отыруға ынталандырады. Бұл сынды мазмұны бай

жұмыс үйретуші педагогқа өзінің ұстаздық құзыреттіліктерінен дәрігер құзыреттіліктеріне, одан соң дәрігер-педагог құзыреттіліктеріне біртіндеп өтіп, студенттер бойында болашақ дәрігердің құзыреттіліктерін тіктеп, одан шынайы маман қалыптастыруға айдын жол ашып береді.

Әдебиттер тізімі

1 *Зимняя И.А.* Ключевые компетенции — новая парадигма результата современного образования. — [ЭР]. Режим доступа: www.eidos.ru

2 *Хуторской А.В.* Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. — [ЭР]. Режим доступа: www.eidos.ru

3 *Безродная Г.В., Севостьянов Д.А., Шпикс Т.А.* Принципы компетентностного подхода в медицинском вузе // Медицина и образование в Сибири. — 2008. — № 2. — С. 12, 13.

4 *Дайкер А.Ф., Нечитайлова Е.П., Успанов К.С., Сманова Г.Т.* Общее и особенное в формировании профессионально-значимых качеств учителя // Под науч. ред. Н.Д. Хмель. — Алматы, 1990.

5 *Рысбаева А.К.* Категории педагогики в системе научного знания: Учеб. пособие. — Астана: ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, 2005.

6 *Русина Н.А., Алексеева С.В.* Компетентностный подход в деятельности врача-преподавателя // Медицина и образование в Сибири. — 2008. — № 2. — С. 14, 15.

К.С.Бабаева

Сущность и значение компетентностного подхода в деятельности врача-педагога

В статье рассматриваются понятия «компетентность» и «компетенции». Раскрывается необходимость введения в систему образования будущих специалистов-врачей компетентностного подхода к обучению. Обсуждаются проблемы, встречающиеся при введении этого направления в процесс обучения. Приводятся примеры из практики по обучению врачей-педагогов применению компетентностного подхода в процессе обучения. В результате практических работ определяются дисциплинарные, междисциплинарные, а также личностные и социальные компетенции врачей, педагогов и врачей-педагогов. Обсуждаются вопросы по организации практических занятий на основе компетентностного подхода.

K.S.Babayeva

The nature and significance of competent approach in activities of physicians and educators

The article discusses the concept of «competency» and «competence». The need to introduce competence-based approach in learning into the system of education of future specialists doctors reveals. The problems encountered in the introduction of this trend in the learning process. There are given examples from our practice of training doctors and educators in using the competence approach in training. As a result of practical work are determined by the disciplinary, interdisciplinary, as well as personal and social competence of doctors, lecturers and doctors-educators. The questions for the organization of practical lessons on the basis of competence approach.

References

1 *Zimnyaya I.A. Key competences — a new paradigm of modern education results*, [ER]. Access mode: www.eidos.ru

2 Hutorskoi *A.V. Determination obschepredmetnogo content and key competences as a characteristic of the new approach to the design of educational standards*, [ER]. Access mode: www.eidos.ru

3 Bezrodnaya G.V., Sevostiyanov D.A., Shpiks T.A. *Health and education in Siberia*, 2008, 2, p. 12, 13.

4 Daiker A.F., Nechitailova E.P., Uspanov K.S., Smanova G.T. *General and especial in the formation of professionally significant qualities of the teacher* // Under scientific edition of Hmel N.D., 1990.

5 Risbayeva A.K. *Categories pedagogy in the system of scientific knowledge*, textbook, Astana: ENU imeni L.N.Gumilyova, 2005.

6 Rusina N.A., Alekseeva S.V. *Health and education in Siberia*, 2008, 2, p. 14, 15.

ӘОЖ 37.396.11 (574)

А.Ж.Күлейменов[1], Л.М.Күлейменова[2]

[1]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;
[2]Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті
(E-mail: ardak-k68@mail.ru)

Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруда ұлттық спорт түрлерінің рөлі

Мақалада оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізгі мәселелері қарастырылған. Авторлар өскелең ұрпақ тәрбиесіндегі педагогикалық үдерістің негізгі фаторларының бірі ретіндегі ұлттық ойындардың түрлерін зерделеген. Мәдениетті шығармашылық тұрғыдан игерудің жалпыға бірдей түрі ретіндегі қазақтың ұлттық ойындары және оның дамытушы функциялары туралы жинақталған түсінік тұжырымдалған. Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері жөніндегі психологиялық-педагогикалық аспектілерге талдау жасалған.

Кілт сөздер: ұлттық спорт, ұлттық ойындар, салауатты өмір салты, денсаулық, дене шынықтыру, дене тәрбиесі, денсаулықты нығайту, рухани тәрбие, адамзаттық құндылықтар.

Еліміздің Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында — «Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқаты» тармағында «азаматтарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сай болуы және оларды қоршаған ортаның таза болуы үшін азаматтарды салауатты өмір салтына әзірлеу» қажеттігі көрсетілген [1].

Дене тәрбиесі мен спорт қоғамдағы белгілі бір тарихи жағдайлардың жемісі ретінде адамдардың рухани қызметінің тарихи нәтижесінде пайда болған жиынтығын құрайды. Жыл сайын түрлі елдерде өткізіліп келе жатқан «Қазіргі қоғамдағы спорт», «Олимпиадалық спорт және баршаға арналған спорт» атты әлемдік конгресс жұмыстарында денсаулықты нығайту мен салауатты өмір салтын қалыптастыру саласында пайдалау мүмкіндігіне, әлеуметтік және ұлттық жағдайларда дене тәрбиесі мен спорт саласындағы ғылыми зерттеулерді қолдануды жинақтаудың маңызына үлкен мән берілді.

Дене тәрбиесі мен спорт элементтері адамзат қоғамы пайда болған кезден бастап өмір сүріп келеді. Түрлі ойындар мен жарыстардың көмегі арқылы әлеуметтік байланыстар орнап, тәжірибе алмасу шеңбері кеңейе түсетін.

Уақыт өткен сайын жекелеген рулар арасындағы, сонан соң тайпалар мен тайпалық одақтар арасындағы қарым-қатынастар тұрақты және ғаламдық сипатқа ие болды. Бірге өткізген ойындар мен жарыстар осы үдерістің дами түсуіне ықпал етті, бірте-бірте әр түрлі рулық қоғамдағы адамдардың мінез-құлық мәдениеті мен этикалық нормаларын қалыптастырады. Бұл жайында Қазақстан аумағында ертеден келе жатқан мәдени байланыстар мен жанасулар, түрліше қарым-қатынастар баяндайды.

Дене тәрбиесі мен спорт дене шынықтырудың жүйелік бөлігі ретінде жалпыға бірдей және әлемдік құбылыс болып табылады, ұлтаралық қарым-қатынас аспектіне ену арқылы мемлекеттік, экономикалық және құқықтық мәселелермен шектеліп қалмайды. Дене тәрбиесі мен спортта әлеуметтік болмыстың барлық салаларындағы ең маңызды деген сандық және сапалық өзгерістер, ұлттар мен ұлыстардың материалдық және рухани өмірі өз көрінісін табады, адамзат қоғамының қалыптасу нәтижелері мен қарқыны, денсаулық мәдениеті мен салауатты өмір салтын сақтау туралы және жеке адам мен қоғамның көзқарастар жүйесі мен мінез-құлық нормалары жайлы төрелік айтуға мүмкіндік береді.

Дене тәрбиесі мен спорттың табиғаты халықтар арасындағы достықтың нығаюына, әр түрлі ұлт өкілдерінің әлеуметтік жағдайы мен ешбір діни наным сеніміне қарамастан, жақындасуына базалық негізде ықпал жасайтын ықпал ретінде қызмет атқарады, бірақ ол субъективті фактор — адамдар мен ұжымдардың белсенді араласуынсыз бұл феномендерді дүниеге әкеле алмайды. Егер қоғамдық, дене шынықтыру мен спорттық ұжымдар бұл феномендерді жетілдіру жұмысымен шұғылданбайтын болса, қателіктер мен бұрмалауға жол берсе, онда прогресшіл даму үдерісін тежейтіндей алғышарттар пайда болады.

Елімізде дене тәрбиесі мен спорттың жаңа жүйесіндегі мақсатты ұлттық спорт түрлері мен бірлігінің көп түрлілігі, олардың этникалық және гуманистік негіздері прогресшіл сипатқа ие.

Олардың негізін құрайтын қасиеттердің бірі — халықшылдығы, адамзаттың қоғам өмірінде бұрыннан бар ұлттық және интернационалдық дәстүрлерді мақсатқа сай ары қарай дамытуды көздейтіндігі. Бұл үдеріс ұлттық идеямен үздіксіз түрде байланысқандықтан, осы дәстүр көптеген елдерде қалыптасты және халықаралық ұйымдар арқылы күнделікті қолданысқа ие болды.

Демократиялық және құқықтық елдерге тән ұлттық және интернационалдық дәстүрлердің жарасымды түрде кірігуіне сәйкес дене тәрбиесі мен спорт біздің жастарымыздың тек дене ғана емес, рухани тәрбиесін, салауатты өмір салтын қалыптастыратын ең мықты құралына айналып отыр.

Дене тәрбиесі мен спорт саласындағы атқарылып жатқан қызмет жеке тұлғаның психикалық сапаларына тура және жанама түрде нақты, бірақ тұрақсыз жағдайларда әсер етеді. Біздің зерттеу жұмыстарымыз көрсеткендей, ұлттық спорт түрлерімен шұғылдану оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға және әр адам мен қоғам үшін тұтастай алғанда ұлы құндылық болып табылатын денсаулық нығайтуға ықпал етеді. Спорт адам жеке тұлғасының барлық жағына, соның ішінде адамгершілік пен психикалық саласына, интеллектуалдық пен коммуникативті қабілеттеріне, өз денсаулығы мен бүкіл қоғам денсаулығына деген мәдениетті және құндылықты қатынасқа тәрбиелеу арқылы әсер етеді.

Қоғам дамуының жаңа сатысындағы жұмыс барысында қарастырылып отырған мәселелердің теориялық тұрғыдан жасалынбауы және практикалық маңыздылығы денсаулық пен салауатты өмір салтының, денсаулық пен қозғалыс белсенділігінің өзара байланыс бірлігінің негіздемесі мен ашуға бағытталған ұлттық спорт түрлерінің әдістері мен тәсілдерін пайдалану арқылы жекелеген тараулардың маңыздылығын анықтайды.

Негізгі міндет мынада болып тұр, салауатты өмір салтын қалыптастыру әдістерін қолдану үшін дене тәрбиесі мен спорттағы жағдайларды теориялық тұрғыдан негіздеу мен аша түсу, адамдардың өмірлік қызметіне тікелей қолданылатын, салауатты менталитет қалыптастыратын диалектиканың алға шығатындай нақты кезеңдерін айқындау. Тәрбиенің тұтас жүйесінен бөлініп шыққан дене тәрбиесі мен спорт теориясы мен практикасының кесіндісі оқушылардың денсаулығы мен салауатты өмір салтының өзара іс-қимылы арқылы анағұрлым жарқын да мазмұнды түрде көрінуі мүмкін.

Соңғы жылдары дене тәрбиесіндегі халықтық педагогика мәселелері жайлы көп айтылып жүр. Дене тәрбиесінің халықтық тәсілдері жайлы бағдарламалық құжаттарда ол қоғам мәдениетінің, оқушыларды тәрбиелеудің маңызды бір түрі ретінде қаралуы қажеттілігі атап көрсетіледі. Сондықтан да ұлттық спорт түрлері мен халықтық ойындар өмір салты төңірегінде топтастырылып, жеке тұлғаның даму деңгейіндегі көрсеткіші болуы тиіс.

Бұдан келіп шығатыны ұлттық спорт түрлері мен халықтық ойындар ұлттық мәдениеттің өзіндік элементтері есебінде ғана пайдаланылып қоймай, дене тәрбиесінің қазіргі міндеттерін шешудің тәсілі ретінде де пайдаланылады.

Ерекше көзқарасты халықтық қозғалмалы ойындарды пайдалану керек етуде. Қазіргі кезде қолда бар жекелеген ғылыми жұмыстар оларды мектеп жасындағы балалар мен жеткіншектер арасында пайдалану мәселесін сөз етеді. Дегенмен, бұл мәселені анағұрлым кең көлемде қарастырған жөн. Ойын әдісі қозғалыс белсенділігін кешенді түрде жетілдірудің ерекше бір әдісі екендігі баршаға мәлім. Демек, бұл әдісті спорт педагогикасында түрлі спорт түрлері бойынша пайдалануға болады. Осы жұмыста бұл мәселе ұлттық спорт түрлеріне арналған сабақтарда халықтық қозғалмалы ойындарды пайдалану үлгісінде қарастырылған.

Әр халықтың тарихында ұлттық мәдениеттің жоғары жетістігін көрсете білетін ойшылдары болады. Қазақ халқында осындай орынға ие болған ұлы Абай. Оның шығармашылығы жайлы өте көптеген жұмыстар бар. Ол қазақ мәдениетінің классигі ретінде ұлы да жан-жақты тұлға ғана емес, сонымен бірге ол заманауи тұлға. Бүгінде біздерді Абайдың қазақтың халық спорты жайлы ойлары таң қалдырады. Ақынның бұл ойлары дене тәрбиесі мен спорттың қазіргі тұжырымдамасына лайық келеді. Ұлттық спорт пен ойын түрлері дене тәрбиесінің маңызды құралы ретінде сөз болып отырған қазіргі кезде көз алдымызға ұлы Абайдың өлеңдері мен қара сөздеріне тиек болған данышпан да кемеңгер ойлары елестейді. Оның осы саладағы көріпкелдігі ерекше деп атауға тұрарлық. Дене тәрбиесінің ертедегі түрлерін зерттеу археология, этнография мен тарих жайлы әдебиеттермен байланысты.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру бағытындағы жұмыстардың белсенділігін арттыру қажеттігі елімізде «Салауатты өмір салтын қалыптастыру бағытындағы бұқаралық жұмыстардың әры қарайғы белсенділігін арттыру мен кеңейте түсу» атты бұйрығына сәйкес дене шынықтыру тәсілдерін пайдалану бойынша жұмыстарды, соның ішінде салауатты өмір салтын қалыптастыруға

арналған ұлттық спорт түрлерін күшейтуге нұсқау берілген. Осы мәселе жайында егжей-тегжейлі түрде ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған Жолдауында айтылған болатын [2].

Әрбір адамның денсаулығын нығайту мен тиімділігін қамтамасыз ету және қоғам мен мемлекеттің прогресті дамуы үшін оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру қажеттілігі ешкімнің бойында күдік тудырмайтыны мәлім. Дегенмен, соңғы жылдары балалар мен оқушылардың денсаулығы ерекше нашарлап бара жатқандығы белең алуда, ол еліміздің түрлі аймақтарында өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, экологиялық жағдайдың нашарлауына және оқу орындарындағы оқу-тәрбие мәселелеріндегі кемшіліктерге байланысты болып отыр.

Жоғарыда аталғандармен байланысты жұмыстың алдына келесі міндет қойылды — ұлттық спорт түрлерінің тәсілдері арқылы оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мүмкіндіктерін зерттеу. Ол үшін халықтық спорт түрімен шұғылданушылар арасында анкеталық сауалнама жүргізілді және ол спортшылардың бірқатар көрсеткіштерінің өзара байланысын есепке алуы тиіс еді.

Жас ұрпақты тәрбиелеу ісіне, оқушылар белсенді және қоғамдық пайдалы іс-әрекетке тәрбиелеу жұмысына және оларды жан-жақты дамыту мақсатында кешенді көзқарастарды кеңінен пайдалану қажет. Ол үшін үнемі азаматтық, жұмысқа деген шығармашылықты қатынас, адамдардың рухани қызығушылығы мен қажеттілігін қалыптастыру жолдарын жетілдіріп отыру керек. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларды тәрбиелеудің негізгі құралы болып табылады. Мектеп өскелең ұрпақты біліммен қаруландырады, көзқарасын қалыптастырады, өмірге, еңбекке дайындайды. Білім мен тәрбие — біртұтас үдеріс. Адам білім бері үдерісі арқылы тәрбиеленеді, әрине, егер бұл үдеріс дұрыс ұйымдастырылған жағдайда.

Білім беру мен тәрбиелеу міндеттерін білуде ерекше орын дене шынықтыруға беріледі. Бүгінгі таңдағы дене шынықтыру көп қырлы құбылыс болып келеді, бірсыпыра бағыттары, түрлері және сабақ түрлері бар. Дене тәрбиесінің көптеген тәсілдері арасында халықтық педагогикаға ерекше орын берілген.

Қозғалыс белсенділігімен байланысты ойындар мен дене жаттығулары, түрлі ермектер мен көңіл көтерулер дене тәрбиесінің халықтық педагогикасындағы негізгі тәсілдері болып табылады.

Оқушылардың оқу-тәрбие үдерісіндегі негізгі бағыттарының бірі сабақтан тыс уақыттарда ұлттық спорт түрлерімен шұғылдану болып келеді. Бұл зерттеу осы мәселеге арналған. Бұл мәселенің барлық егжей-тегжейлерін құзырлы маман сарапшылар арқылы анкеталық сауалнама жолымен зерттеу жұмыстарын жүргізу ұлттық спорт түрлерінің тәсілдері арқылы оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастырудың кешендік жүйесін жасап шығуға мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысы көрсеткендей, кезінде кең тараған ұлттық спорт түрлері ұмытылғандықтан, қазірде оларды қайта өмірге әкелу мәселесі қарастырылуда. Оларға жататындар: қамшыгелік, ат омыраулыстыру, үкілі пошта, жамбы ату, ат үстіндегі көп сайыс, алма ілу. Оларды қайта өмірге әкелу үшін, алдымен, қолда бар спорт құрылыстары мен ипподромға реконструция жасап, «ҚР ұлттық спорт түрлері мен халық ойындарын дамыту тұжырымдамасына» сүйене отырып, адамдар көп орналасқан орындар мен демалыс орындарында жаңасын салуды қарастыру қажет.

Жоғары білікті спортшыларда спорт және басқа қызмет саласында болсын сәттілікке итермелейтін жеке тұлғалық сапалар мен қасиеттер қалыптасады. Оған жататындар: мықты денсаулық, өзіне деген сенімділік, жеке басын дамытуға деген талпыныс, өзін-өзі жақсы сезіну, өзін қалпына келтіру қабілеті, өзін бақылауы мен өзін ұстауы. Психологтар мен зерттеушілер ойынша, егер адам алға қойған мақсатқа ұмтылатын болса (жоғары спорттық жетістіктер мен кәсіби қызмет барысындағы тиімділікке), онда ол өз мақсат-мұраттарымен төңірегіндегілерге де жағымды әсер етеді және оларға өзі суындаған қайнар бұлақтай жарасымдылықпен өзінің өмірлік жағдайларына шақыра біледі [3].

Ұлттық спорт түрлері мен халық ойындары өскелең ұрпақты жарасымды тәрбиелеудің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазіргі дене шынықтыру практикасында халықтың ғасырлар бойы жинақтаған және іріктеуден өткен аса бай тәжірибесін өскелең ұрпақты халықтық ойындар мен ұлттық спорт түрлерінің тәсілдері негізінде тәрбиелеу жұмысында пайдалану қажет.

Халықтық педагогиканың сарқылмас қазынасы қазіргі жағдайда аса мықты тәрбие құралы болып табылады, себебі онда салауатты өмір салты қағидаттарын нығайта түсетін және халықтар арасында бұқаралық дене шынықтыру-сауықтыру және бұқаралық спорт жұмысын, әсіресе біздің еліміздің ауылдық жерлерінде тұратын тұрғындар арасында дамытудың дайын тәсілдері бар. Ұлттық спорт

түрлері мен халық ойындарын дамыту Қазақстанда тұратын халықтардың достығы мен өзара түсіністігін нығайту жұмысында үлкен рөл атқарады.

Қазіргі уақытта ұлттық спорт түрлері мен халық ойындарының ерекшеліктерін ескере отырып, балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері жайлы ережелерге түзетулер дайындалды, күрес, ат спорт түрелері, тоғызқұмалақ, саятшылық бойынша балалар мен жасөспірімдер спорт мектептеріне арналған бағдарлама аяқталуға дайын тұр.

Ұлттық спорт түрлері мен халық ойындарының дамуына тұсау салып тұрған мәселенің бірі отандық арнайы мамандырылған мүліктер мен құрал-жабдықтардың болмауы, арнайы спорттық мектептерінің бөлімдері балалар мен жеткіншектердің ұлттық спорт түрімен шұғылдану қажеттілігін қанағаттандырмайды.

Сонымен қатар ұлттық спорт түрлері мен халық ойындары бойынша ғылыми-әдістемелік материалдармен қамтамасыз ету мәселелері, нормативті-құқықтық, медициналық, ақпараттық базаларды дамыту мәселелері шешімін таппай келеді.

Өз кезінде кең тараған ұлттық спорт түрлерін зерттеу жұмысы көрсеткендей, көбісі ұмытылғандықтан, қазірде оларды қайта өмірге әкелу мәселесі қарастырылуда.

Кең тараған командалық көкпар ойыны бойынша команда клубтарын жасақтауға арналған шаралар ұйымдастыруды қолға алған жөн. Әр облыс сайын футбол, хоккей және басқа да спорт ойындары түрлеріне арналған клубтар сияқты кем дегенде бір команда клубын ұйымдастыру қажет [4].

Ұлттық спорт түрлері бойынша чемпионаттар және тағы басқа республиклық спартакиада мен жарыстар өткізу ары қарай жетілдіруді талап етіп тұр. Қолда бар спорт құрылыстары мен ипподромдарға жөндеулер жүргізіп, адамдар көп орналасқан аумақтар мен демалыс орындарында жаңасын салуды қарастыру қажет. Ұлттық спорт түрлері мен халық ойындарына халықты тарту жұмысы ақпараттық насихат жұмысынсыз іске асуы мүмкін емес. Ол үшін ұлттық спорт түрлері мен халық ойындарын насихаттауға арналған арнайы баспа өнімдерінің, түрлі-түсті безендірілген плакат, буклет, күнтізбе, бейнеролик, төс белгілер жасау мәселелерін қарастыру қажет.

Ұлттық ойын жарыстарында денсаулықты сақтау жолы да, өзін-өзі қорғау амалдары да айқын. Денсаулықты сақтаудың шарты — денені шынықтыратын қозғалыс пен жаттығуда, ағза мен жүйке тамырлардың тынысын реттеуде, рухты жоғары ұстай білуде.

Дене шынықтыру — денсаулық көзі, денсаулықты сақтау үшін әрекет, адамның күш мүмкіншілігін дамыту, жеңіске деген жігерін шыңдау, қиыншылыққа төзу қимыл-әрекетін шоғырландыра білу, соларға үйрену:

– дене еңбегімен үнемі шұғылданып, жаттыққан адамның бұлшық ет талшықтары тез өседі, бойының күш-қуаты қалыптасады;

– сыртқы ортаның түрлі қолайсыз жағдайларына төзімдірек келеді;

– қозғалысы жинақы, ширақ, тез, әдемі жарасқан, қарым-қатынастық ережеге бейімделуі жоғары;

– сезіну, ойлану және еңбектену қабілеттері бір-бірімен үйлесімді және бірін-бірі толықтырады. Аз қозғалыссыз ортада нерв талшықтары тез тозады, қан айналым жүйкесі біртіндеп ауруға шалдығады, жүрек қабынады, бойды әуре-сарсаң құрыстырады. Жүрегі шынықпаған адам тез шаршайды, тырысқақ немесе ашушаң келеді. Жалқаулық жекенің де, ұлттың да қасіреті. Онда санасыздық басым. Жүрегі шынықкан адамның мінезі де төзімді, кеңпейіл, батыл соғады, қарсыласынан қайтпайтын тынымсыз, күрескер келеді. Жүрегі ашық жан қиыншылықтан құтылудың, қуанышқа жетудің саналы жолын таңдайды, өзін қарапайымдылық пен қайырымдылықтан ауытқыта бермейді. Өзін емдеудің, сергітудің тиімді тәсілдерін қолданады.

Халқымызда қозғалмалы ойындардың түрі кең таралған. Мамандар қозғалмалы ойындарды төрт топқа бөледі:

1. Табиғи заттарды қолданып ойнайтын ойындар: *асық, бестас, лек жалау, сиқырлы таяқ, бақай пісті, жылмаң* т.б.

2. Жануарлар бейнесін елестетіп ойнайтын ойындар: *соқыр теке, түйе-түйе, ақ байпақ, көк сиыр* және т.б.

3. Мүліктік бұйымдарды қолданып ойнайтын ойындар: *шалма, бөрік жасырмақ, түйілген шыт, тақия телпек, белбеу тастау, орамал тастау* т.б.

4. Құрал-жабдықсыз ойнайтын ойындар: *айгөлек, ақсерек-көксерек, шымбике, мәлке тотай, тоқтышақ, шертпек, жасырынбақ, бұғынай* т.б. [5].

Ер адамдардың ойын-сауықтары әрқалай қалыптасады. Оның бірінші тобына қозғалмалы ойындар — *ақсүйек, ақшамшық, алтыбақан, көрші, тиын салу, қысқұлақ, айдап сал, қарамырза, белбеу тастау* сияқтылар жатады; екінші топқа спорттық дара ойындар — *аударыспақ, арқан тартыс, ат омырауластыру, аламан бәйге, бәйге, көкпар, қыз қуу, күміс алу, жаяу көкпар, жаяу жарыс, жігіт қуу, жорға жарыс, түйе жарыс, қазақша күрес, тұмақ қуу, сайыс, таяқ жүгірту* сияқтылар жатады; үшінші топты саяси-әлеуметтік өмірдің даму ерекшеліктерін көрсететін ойындар — *хан жақсыма, қаһарлы бану, ұжымақ-тозақ, мырш-мырш, сиқырлы таяқ, тобық ойнау* сияқтылар құрайды [6].

Өнерпаздық — ұқыптылық пен ынталылық нәтижесі, тәртіптілік пен қабілеттілік көрінісі, халықтың болашақ дамуының кепілі. Онда рухани жетістіктер іріктелінеді, құндылықтар қолдау табады. Өнерпаздарда бостандыққа деген сүйіспеншілік, кісіге деген кішіпейілділік, ертеңіне деген сенім, білімге деген құмарлық басым. Өнерпаздар өз ырқымен киелі қасиеттерді көпке таратады, жекенің өтінішін көпшілікке жеткізеді. Өнерпаз өтініштен бас тартпады, шамасы келгенше көңілден шығуға тырысады. Ойы мен еркі, пайымдауы мен парқы, денелік шапшаңдығы мен шеберлігі үйлескен жандар ойын-сауықтың бас кейіпкеріне айналады. Өнерпаз өрескелдікті қабылдамайды, бұйрыққа жүрмейді. Жаны таза, рухы биік, денесі шымырлар ғана ойын-сауықтың беташарына жарайды, ойын тәртібін сақтады. Өзін ұстай біледі, бақылаулы және бақылаусыз кеңістікті ажырата алады. Бақылаудан тыс қалмайды, біреудің жетегіне жүре бермейді. Ойынның бір түрінен қанағат таппаса, қызықтыратын басқа түрлеріне ауысады. Мұндай еркін таңдауда мәселе де, қарсылас та, тәртіп түрі де өзгеріп, жаңарып отырады. Үлкен мұрат үшін тер төккен өнерпаздан халық сый-құрметін аямайды, өнерпаз да еңбегі мен талантын құрметтегенді жақсы көреді. Құрмет көңіл ашады, шабытына шабыт қосады.

Ойын-сауық жарыссыз, бәйгесіз қызбайды. Жарыс — ой мен сөздің, мінез бен қимыл-әрекеттің жарысы, үміт пен үлгінің жарысы. Бәйге бас қостыратын, өнер жарыстыратын, үлкен мен кішіні, алыс пен жақынды табыстыратын үлкен оқиға. Бәйге — Тәңір мен ата-баба аруағын дәріптейтін халықтық мерекенің оттығы. Бәсекенің қан қыздырар бір түрі — жігіттер сайысы. Оған *аударыспақ, күрес, ат жарысы, көкпар* жатады.

Ұлт ойындарының бойында бүгінгі жас ұрпақтың бойына дарытарлық ұлттық жағымды қасиеттері ұшан-теңіз. Соның бәрі әлеуметтік-педагогикалық талаптарды үнемі шыңдап, қоғам талаптарына сай жастарды тәрбиелеу ісіне қосар үлесі мол екені даусыз [7].

Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру — қазіргі міндеттердің бірі.

Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Осымен байланысты бағдарлама халқымызға тән әдептілік, қонақжайлық, мейірімділік, т.б. сияқты қасиеттер, табиғатқа деген қарым-қатынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер. Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы.

Халық педагогикасының адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеу туралы арман-мақсаттарын, орныққан пікірлерін, ұсыныстарын қамтып көрсететін педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлері өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді.

Ұлттық ойындар — халық тәрбиесінің дәстүрлі табиғатының жалғасы. Ежелден дәстүрлі ойындарда халықтың өмір сүру әдісі, тұрмыс-тіршілік еңбегі, ұлттық дәстүрлері, батырлық-батылдық туралы түсінігі, адалдыққа, күштілікке ұмтылуы, шыдамдылық, т.б. құндылықтарға мән берілуі — халық данышпандығының белгісі.

Әдебиеттер тізімі

1 ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол — болашаққа бастар жол» Жолдауы (2014 ж. 11 қараша). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://yandex.kz/yandsearch

2 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен және Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «Салауатты өмір салты» бағдарламасын жүзеге асыру бойынша шараларды ұйымдастыру туралы сәйкес бұйрығымен

бекітілген 2011–2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» бағдарламасы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://yandex.kz/yandsearch

3 ҚР үздіксіз білім беру жүйесінде «Салауатты денсаулықты сақтау бағдарламасы бойынша салауатты өмір салтын қалыптастыру» тұжырымдамасы // Валеология, дене тәрбиесі. — 2003. — № 1. — 11, 12-б.

4 *Ордабеков С.* Медициналық валеология. Тараз: Изд. дом Тараза, 2005. — 256 с.

5 *Брехман И.И. Валеология* — наука о здоровье. — М.: Физкультура и спорт, 1990. — 180 с.

6 *Сағындықов Е.С.* Қазақтың ұлттық ойындары. — Алматы: Рауан, 1991. — 175 б.

7 *Дорошкевич М.П., Нашкевич М.А., Муравьева Д.М. и др.* Основы валеологии и школьной гигиены: Учеб. пособие для вузов. — М.: Физкультура и спорт, 2003. — 238 с.

А.Ж.Кулейменов, Л.М.Кулейменова

Роль видов национального спорта в формировании здорового образа жизни учащихся

В статье рассматриваются основные вопросы формирования здорового образа жизни учащихся. Авторами изучены виды национальных игр как один из факторов педагогического процесса в воспитании подрастающего поколения. Сформулировано обобщенное представление о народных казахских играх как всеобщей форме творческого освоения культуры и их развивающих функциях. Проанализированы психолого-педагогические аспекты формирования здорового образа жизни учащихся.

A.Zh.Kuleimenov, L.M.Kuleimenova

Role of types of national sport in formation of the healthy lifestyle of pupils

In article the main questions of formation of a healthy lifestyle of pupils are considered. Authors studied types of national games, as one of factors of pedagogical process in education of younger generation. Are formulated a general concept about national Kazakh games, as a general form of creative development of culture and its developing functions. Psychology and pedagogical aspects concerning formation of a healthy lifestyle of pupils are analysed.

References

1 *Message of the President of the Republic of Kazakhstan 'Nurly Jol — way of the future'(11/11/2014)*, [ER]. Access mode: http://yandex.kz/yandsearch

2 The «Healthy Lifestyle of Kazakhstan for 2011–2015» program approved by the Resolution of the government of the Republic of Kazakhstan and the Order of Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan «About the organization of action for implementation of the «Healthy Lifestyle of Kazakhstan» program, [ER]. Access mode: http://yandex.kz/yandsearch

3 *Concept «Healthy lifestyle formations according to the program of a sensible way of life» in system of a continuous obazovaniye in the Republic of Kazakhstan — Valueology, physical culture*, 2003, 1, p. 11–12.

4 Ordabekov S. *Medical valueology*, Taraz: Izd.D Taraza, 2005, 256 p.

5 Brekhman I.I. *Valueology — science about health*, Moscow: Fizkul'tura i sport, 1990, 180 p.

6 Sagyndykov E.S. *Kazakh national games*, Almaty: Rauan, 1991, 175 p.

7 Doroshkevich of M.P., Nashkevich M.A., Muravyeva D.M. et al. *Bases of valueology and school hygiene:* Manual for higher education institutions, Moscow: Fizkul'tura i sport, 2003, 238 p.

UDC 378.147:811.111:651.74

Yu.O.Semenchuk

Ternopil National Economic University, Ukraine
(E-mail: yulian24semenchuk@gmail.com)

Teaching students writing employment documents in English

Social and economic transformations in the world and changes in educational paradigm open an opportunity for future specialists to academic mobility and possible integration into the world labor market. Consequently, the problem of teaching students how to write such employment documents as a cover letter and a resume in English is the focus of this article. The need for acquiring writing skills by students of economic specialties enhances the teachers of ESP to find and elaborate effective tasks and approaches to teaching writing. The overview of the pedagogical literature and practice analyzed in the article helps to define theoretical prerequisites of writing and suggest ways for mastering writing skills by students in accordance with the latest trends in the methodology of teaching ESP.

Key words: professional writing, cover letter, resume, theoretical background, methodology of teaching ESP.

Introduction

The opportunity to travel and work abroad gives a chance for Ukrainian students to be a part of the world labor market, so they need to learn the standards of foreign companies in employment process, to acquire the knowledge of the work search procedure. Thus university students need to master their writing skills when preparing employment documents as the first step in building their career. In that context it is significant for ESP teachers to put forward effective means of teaching writing as a meaningful communication for satisfying essential needs of students and assist them in realizing their objectives. One of such means is interactive techniques of teaching, when students work in small groups, in pairs to collaborate their linguistic, cognitive, social and creative efforts in order to present a final product of their activity.

This study examines theoretical research works and findings of prominent scholars devoted to facilitating the teaching/learning writing, which can create a basis for elaborating effective writing exercises for students. Also, the task of this article is to find ways for enhancing motivation to write employment documents, raising students' awareness of the writing process, develop their writing styles as a part of their communicative competence formation. Learning different concepts about academic writing and handling written tasks is aimed at mastering English as a powerful means of international communication nowadays.

Having defined the tasks of the research, we can determine the ***purpose of this paper*** which is condensed to the analysis of the relevant literature, description of the modern trends in teaching writing with the emphasis on interactive methods, establishing peculiarities of designing and writing cover letters and resumes, elaborating recommendations for developing effective exercises aimed at handling writing problems while creating employment documents. So we can formulate the following ***thesis statement***: the need to build a successful career motivates the students to learn how to prepare and present effective employment documents, in particular, a cover letter and a resume, so the teachers' task is to organize a proper educational environment for interactive teaching/learning activities with the help of elaborated exercises for enhancing students' willingness to write, to assess and evaluate critically their pieces of writing.

Review of Relevant Literature

The problem of teaching students writing different texts, such as essays, reports, business letters, memos, abstracts and so on, has always been in the center of scholars' attention. The ability to write according to conventions adopted in the Western culture will permit future specialists to cope with the tasks at work, especially when they do business and develop mutual economic relations with foreign business partners. Researchers (C.L. Bovee, M. Doherty, M. Guffey, L. Lougheed, S. Ober, J.F. Trimmer, M. Wilson and others) studied psycho-linguistic and didactic preconditions, necessary for substantiating their theories aimed at improving students' writing skills and mastering their communicative competence. Numerous methods how to organize the writing process and motivate students to create their pieces of writing, which reflect different genres, have been proposed. In particular, specialists in academic writing pay much attention to teaching

writing essays [1; 137, 2; 145]. Researchers state that writing as a «productive skill in which students are expected to communicate their ideas with others in a written form» is one of the most challenging tasks for English language learners because it is «an accuracy focused activity as well as an act of communication where one can practice their skills of using grammar, vocabulary and also put their ideas in a coherent fashion» [3; 9].

Besides researchers' works devoted to the methodology of teaching students writing essays, there are a lot of studies focused on the problem of teaching writing abstracts. Students need to know certain rules of writing such texts if they want to publish their articles in scientific journals or conference proceedings. Sometimes abstract as a part of a scientific publication is confused with resume, which in Western culture is meant to be used in employment practice, so students need to know the difference between these two genres. Some researchers (T. Korzh, N. Glazko, L. Gavrilov, I. Sannikova, E. Timofeeva and others) pay much attention to the problem of teaching students writing abstracts, which is «a 'lighthouse' in the world with overcrowded and saturated information systems» [4; 38]. Professor P. Sysoev in one of his articles also dwells upon that issue as students need to be taught how to describe briefly their research project when applying for a grant or when publishing the results of their research activity [5].

So we can witness a great number of works which highlight the peculiarities of teaching students writing, describe the methodology and offer relevant exercises. At the same time despite numerous works of researchers and considerable contribution to the methodology of teaching writing, the problem of teaching students writing employment documents in the course of ESP remains actual. That is why this problem requires further research to provide teachers/students with a sustainable theoretical foundation of the effective teaching/learning method, with elaborated practical recommendations, which will enhance the quality of training. Hence, we move to the discussion and presenting the main part of our research.

Discussion

In the paradigm of competence approach to teaching ESP it is necessary to prepare students for performing future professional activity with the help of acquired skills, including writing ones, which future specialists will use both within their own country and abroad. An important skill is the one connected with handling employment procedure, when would-be employees will have to fill in application forms, compose cover letters and compile resumes in the first part of their job search activity. Teaching students with the purpose of acquiring such skills requires also providing them with the knowledge of socio-cultural peculiarities of application procedure, because in the majority of post-Soviet countries, including Ukraine, abovementioned employment documents are still rarely used by companies. Hence, it is necessary to teach students not only writing employment documents, but also take into account socio-cultural context of using such documents in real situations, whether in Ukrainian or Western companies [6]. Also teaching process should reflect recent and most effective methods and technologies, which can provide up-to-date organization of class activities aimed at developing writing skills. Having undertaken a special research [7], we proved that interactive teaching can be an appropriate way for forming communicative competence, a part of which is developing writing skills with learning socio-cultural peculiarities of business discourse. Therefore we will further describe the main features of employment documents with the overview of writing process and consider some interactive techniques, which we recommend using in order to enhance writing activity of students.

First of all we would like to consider such a document as a resume, which is known to be widely used by different companies in the recruitment process. A resume is a brief account of one's educational and professional experience and qualifications, neatly written and submitted to the chosen company's human resource department. There are different types of resume: chronological, functional, combination. Each company may put forward its own requirements as to the content, structure and layout of this document, but in general it has some common features and sections. The most important information, in our opinion, is the information about the applicant, namely, his/her first and last names, address, and also a profile, which is a short statement about what the applicant's objectives are. In other words, the writer must say what he/she is looking for, using positive language, for example, *«A dynamic Competitive Intelligence (CI) professional seeking challenges in sales and marketing».* The profile may be written in italics or it is possible to put a box around it. Some companies want the applicant's photo to be put in the either corner of a one-page resume. The remaining parts of the resume contain information about the applicant's education and qualifications gained at different courses (starting with the most recent dates), work experience (if any) with the indication of the company's name, performed duties (responsibilities), and also there must be a list of relevant for the applied position competencies the applicant has acquired. When writing their resume, students as future ap-

plicants should include any volunteer or unpaid activities because this information can characterize them as responsible and reliable persons ready to help others. It is worth mentioning that job hunters need resumes with so called 'action' words: *participated in, assisted, filed, sold, promoted, etc.* An example of accomplishments list may be as follows: *Increased company revenue by 30% through a new marketing plan; Secured $2 million in capital funding; Directed $500 million purchase of a natural gas company; Created intelligence systems to monitor competitors; Increased energy sales by $1 million through weather analysis.* Mentioning computer skills **(**Microsoft Office — Word, Excel, Access and PowerPoint; Microsoft Project 98; HTML, Website Creation, Internet Search Engines and Directory Listings) is favorable for the job seeker. Also it is necessary to be precise and short when writing about such competencies, as team player, communicator, etc. For example, it is not enough to say/write that the applicant is good at languages. Instead, the job seeker must specify his/her mother tongue and assess his/her level in understanding, speaking, and writing in the indicated foreign language according to the descriptions of Common European Framework of Reference for Languages. Giving references in the resume is optional.

Furthermore, job application procedure requires writing a cover letter, which is usually attached to the resume. As S. Ober defines it, a job application letter (a cover letter) is a «sales letter» [8; 264] and its writer should apply the following approaches when writing:

- Selecting a central selling theme;
- Gaining the reader's attention;
- Creating interest and building desire;
- Motivating action.

When learning how to write a cover letter, the students must know that it is necessary to follow the requirements common for writing any business letter. Typically a cover letter contains information about the addressee and the date, greeting, three or four paragraphs, formal ending, and signing off. Such a letter must be clear and concise, correct and courteous to create a positive and favorable impression. In the body of the letter it is necessary to include information which does not repeat the one in the resume. It can be a reference to the advertisement where the applicant learned about the vacancy, details of relevant education and/or previous job, a willingness to attend for a job interview. The job seeker may highlight his/her skills and experience that can contribute to the company. All in all the writer must emphasize his/her suitability for the post in question, express his/her enthusiasm to work for the company. It is necessary to concentrate on positive aspects of the job, underline the potential for promotion if the candidate is employed.

So we have mentioned some peculiarities of job search documents, samples or templates of which can be easily found on the Internet. Keeping that information in mind, it will be possible to elaborate effective tasks/exercises to teach students how to prepare such pieces of writing so that they can receive an invitation for the job interview from the prospective employer. In our opinion, based on numerous research works, elaborated exercises must be done in interactive format of class activity, because applying interactive means of teaching can motivate students to write, provide them with necessary knowledge and assistance to acquire the writing skills. That is why now we want to dwell on applying interactive approach to teaching students writing employment documents.

The importance of using interactive activity, which can take different forms in the classroom, has been long proved by various researchers (H.G. Widdowson, N. Brieger, M. Ellis, Ch. Johnson, J.M. Dobson, J. Comfort, D. Nunan and others). They emphasize the effectiveness of cooperative learning, which implies full participation of both teacher and student and the interaction of student with student with the purpose of planning classroom and independent activities, organizing vocabulary, drawing lexical charts, doing other tasks (for example, preparing a project). Interactive learning also implies small-group activity, large group instruction, interacting in pairs, while the teacher becomes an advisor, guide, helper, supporter, and partner in cooperative venture. According to M. Williams and R. Burden [9; 59], learners in the language classroom can be treated as partners by involving them in decisions about what activities to carry out, asking them what topics they are interested in or allowing them to select books to read. Such an approach to teacher-student relations can ensure mutual respect and responsibility for the results of studying, provide information for discussions and writing different texts, which all together promote interaction as a powerful means of forming communicative competence and successful language learning. Interaction in the classroom can be stimulated if the teacher creates a friendly and business-like atmosphere, in which students feel free to communicate using their knowledge and demonstrating acquired skills and thus learn writing in the process of meaningful and appropriate to the context communication, which corresponds with the requirements of communicative and student-oriented approach to foreign language teaching. So we can deduce that the process of mastering

basics of written business communication in the ESP course by the students must be organized in interactive forms of work with sample documents, authentic texts for reading and/or listening in order to learn the structure of business letters, style of writing, special terminology. Also students in interactive activity will expand the knowledge of socio-cultural context of business contacts and learn how to apply this knowledge in modelling situations of business communication. The use of interactive teaching methods in the classroom and individual work will allow students to solve business problems, develop their creative abilities in the process of doing professionally oriented tasks and learn cross-cultural communication standards of writing documentation [10].

The purpose of interactive teaching, as A. Obskov states, is creating by the teacher certain conditions, in which learners can themselves «open, acquire and construct knowledge» [11; 121]. Using interactive teaching methods also stimulates all-round development of students, which implies forming one's own point of view and expressing it in the classroom, supporting one's opinion with arguments, analyzing received information, using creative approach to the learning material [12; 195]. Researchers single out plenty of activities aimed at developing writing skills: (a) work in pairs or small groups of three or four students when organizing presentations and disputes; (b) professionally oriented role plays and case studies while analyzing business documentation and preparing these documents for further use (for example, during the job interview). No doubt, all these activities proved to be useful and must be practiced in the classroom as they promote communication, which in its turn enhances learning vocabulary of business writing, structure and style of business correspondence, socio-cultural peculiarities of the items, which are different for non-native speakers of English. Such an approach to interactive teaching/learning pays a considerable attention to developing communication, to acquiring knowledge about language elements, to carrying out communicative functions in a written form (for example, asking for an interview and/or rejecting the offer, agreeing to accept the position and/or denying some information, and the like). Participating in a meaningful communication, students choose activities they best satisfy their needs as communicators in different social and professional (or, rather, quasi-professional) roles. Pointing out interactive forms of activity as the most efficient in the process of teaching/learning a foreign language, including mastering vocabulary and professional terminology, we can provide students with a powerful means and techniques to form their communicative competence. That is why it is necessary to prepare various tasks for developing writing skills in the interactive format of classroom and individual activities.

As it has been noticed by many researchers, writing allows to present a product of this activity, a piece of text, which serves a criterion of the quality of learning, shows the degree of competence in writing, and in the long run testifies the success of education. Writing as a process requires following certain steps: create ideas, organize them, write a rough draft and polish it by editing and making revisions. To create ideas prior to writing a resume, students need to read relevant materials about it, take notes and evaluate critically peculiarities of the structure and style. Discussing each type of a resume, students interact in small groups of three or four students to express different views so then one speaker from each group presents the results to the whole group. In such a way all students will acquire basic knowledge about the types of resume and will invent ideas how to write them. Also students will discuss the best way of organizing essential structural components of the resume in one coherent text when they get acquainted with the samples and templates of the resume. Reading samples will enhance receptive skills while filling in blanks in the template will develop reproductive and productive skills. In the interactive activity of discussing, arguing, debating students will start working on revising and editing the final text, which may serve as a model for writing a resume which reflects actual information of each student. Also students are engaged in peer evaluation of the written resume, which is interactive in its nature and fosters such skills as listening, responding, agreeing, denying, etc. Students receive feedback from their colleagues (which might be more effective than the feedback from the teacher) and learn in the activity that involves much speaking and listening. So in the described above mode of work students will demonstrate their skills in reading, speaking, listening and writing, providing one of the basic principles of interconnected teaching in all kinds of speech activity. Free samples of resumes can be retrieved, for example, from the web-page https://career.eng.ohio-state.edu/student/resume-templates.php and given to students for reading, analyzing, discussing, evaluating and further creating their own resumes.

The same procedure like writing resumes can be applied when teaching students writing cover letters. First of all it is necessary to plan the letter, to make a list of items that must be incorporated in it. The letter should contain all points in a logical sequence, linking up sentences and paragraphs by means of 'transitions', such as *however, moreover, for this reason, therefore, etc.,* to provide unity and coherence. The first paragraph of the letter states the general purpose; middle paragraphs (body of the letter) provide information

the writer wants to find out (to clarify, to request, to order, etc.). The final paragraph rounds off the letter with a friendly (complimentary) closing line: *We hope to hear from you soon; We are looking forward to your reply; Please contact us (me) if you would like further (more) information.* It is advisable to use the American block system: begin every new paragraph at the left-hand margin with no indentation. Whichever style is used, the writer must be consistent and use that style throughout the letter. Accuracy is also important because careless spelling, punctuation and grammar mistakes in a letter create a bad impression on the reader. All these points about the structure and style should be explained to the students and discussed with them when reading samples and analyzing each part of the letter. This activity can be conducted with the whole class while writing students' personal letters can be done individually and in pairs so that each partner can evaluate the written product of each other (peer evaluation) and express his/her remarks aimed at improving the final text before submitting it to the teacher. Samples of cover letters for reading, analyzing and further writing can be retrieved, for example, from the web page http://www.career.vt.edu/JobSearchGuide/CoverLetterSamples.html#Sample34.

Conclusions

Thus we have analyzed typical features of a resume and a cover letter that students are supposed to know in order to prepare such documents and present them to their desired employers in the process of their job search. In the cover letter and resume would-be applicants present a picture of themselves that highlights their abilities and accomplishments and quickly communicates that they have enough qualifications for a job interview. A cover letter serves as a sales letter for the applicant's services, so it must be neat, clear, polite, purposeful, accurate, and technically correct not only to make a good impression on the reader, but persuade him/her that its writer is a proper person to be offered a job. Keeping this information in mind, students will in their interactive activity both in class and out of class acquire the knowledge of resume and cover letter peculiarities, obtain skills of writing these employment documents as it is required by the studying program. Also students will learn socio-cultural features of such documents, which will enable them to present their resumes and cover letters in a real job seeking process. So teachers of ESP should pay considerable attention to the problem of developing students' skills in writing employment documents, which will help future specialists to be knowledgeable and competitive on the labor market. This research does not embrace all the aspects of teaching students writing employment documents, so the perspective of our further research will tackle the problem of creating effective tasks aimed at polishing students' writing abilities and preparing them for the second step in the job search process, namely for the job interview and post-interview activities.

References

1 *Leki I.* Academic Writing: exploring processes and strategies. — 2nd Ed. — Cambridge: CUP, 2004. — 432 p.

2 *Oshima A., Hogue A.* Introduction to Academic Writing. — 3rd Ed. — N.Y.: Pearson Education, 2007. — 221 p.

3 *Zhetpisbayeva B.A., Beiysenbayeva B.A.* Classroom activities for developing students writing skills // Karaganda University Herald. Pedagogic Series. — 2014. — № 4 (76). — P. 9–14.

4 *Benčič S.* Theoretical and Practical Outlines for Writing Abstract in English // Karaganda University Herald. Pedagogic Series. — 2014. — 4 (76). — P. 38–41.

5 *Sysoev P.V.* Abstract Writing Rules // Foreign Languages at School. — 2009. — № 4. — P. 81–83.

6 *Semenchuk Yu.O.* The Development of Cross-Cultural Communication Skills during the Foreign Language Classes // Foreign Languages. — 2011. — № 3 (67). — P. 32–37.

7 *Semenchuk Yu.O.* Forming English lexical competence with students of economic specialties by means of interactive teaching // Thesis for a PhD degree in Applied Linguistics. — Kyiv: KLNU, 2007. — 280 p.

8 *Ober S.* Contemporary Business Communication. — 6th Ed. — Boston: Houghton Miffin Co., 2006. — 644 p.

9 *Williams M., Burden R.L.* Psychology for Language Teachers: a Social Constructivist Approach. — Cambridge: CUP, 1997. — 240 p.

10 *Semenchuk Yu.O.* Using Interactive Technologies in Teaching Students English Economic Terminology // Foreign Languages. — 2010. — № 1. — P. 31–35.

11 *Obskov A.V.* The Problem of Interactive Study of Teaching Foreign Language at Higher School // Tomsk State Pedagogical University Bulletin. — 2012. — № 11 (126). — P. 120–124.

12 *Aikenova R.* The Role of Interactive Methods and Techniques of Teaching in Forming Computer Linguistic Competence // Omsk Scientific Herald. — 2010. — 1 (85). — P. 194–196.

Ю.О.Семенчук

Ағылшын тілінде студенттерді түйіндеме және іліспе хатты жазуға үйрету

Әлеуметтік-экономикалық әлемдегі өзгерістер мен ғаламдық еңбек нарығындағы академиялық ұтқырлық және интеграциялау мүмкіндіктері болашақ мамандарға білім беру парадигмасының өзгерістерін ашады. Сондықтан ағылшын тілінде студенттерге осындай ілеспе хат және түйіндеме жазу құралдар әдісін оқыту проблемасы осы мақаланың негізгі бағыты болып табылады. Экономикалық мамандық бойынша студенттерге жазу дағдыларын меңгеруі қажеттілігі оқытушылар жазбаша сөйлеуге оқытуында әр түрлі тиімді құралдар мен әдістерді өңдейді. Арнайы мақсаттар үшін ағылшын тілін оқыту әдістемесін студенттердің жазу дағдыларын дамыту түрлері көрсетіліп, теориялық нәтижелерін анықтау жолдарына педагогикалық әдебиеттерге шолу және талдау тәжірибесі жасалған.

Ю.О.Семенчук

Обучение студентов написанию резюме и сопроводительного письма на английском языке

В статье отмечено, что социально-экономические преобразования в мире и изменения в образовательной парадигме открывают для будущих специалистов возможности академической мобильности и интеграции в мировой рынок труда. В центре внимания статьи находится проблема обучения студентов методике написания таких документов, как сопроводительное письмо и резюме на английском языке. Потребность в приобретении навыков письма студентами экономических специальностей побуждает преподавателей найти и разработать эффективные средства и подходы к обучению письменной речи. Обзор педагогической литературы и анализ практики, представленные автором, помогут определить теоретические предпосылки обучения письму и предложить пути для освоения навыков письма студентами в соответствии с последними тенденциями в методике преподавания английского языка для специальных целей.

UDC 372.3/.4

T.F.Pecherskikh, T.A.Pastushenko

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: thaliia@mail.ru)

Prerequisites of implementation of teaching foreign languages to young learners in the Republic of Kazakhstan

In the modern system of education of the Republic of Kazakhstan the issue of teaching foreign languages at early age is becoming more actual. The changes of economical, political and social conditions of life of Kazakhstan people and modernization of economics, international cooperation and political dialogue force parents to look for new possibilities for learning foreign languages from early age. In spite of big quantity of works devoted to this issue many questions are remain still without scientific and practical solution. In this article is considered the state reforms, programs and projects in sphere of education aimed at formation of polylingual culture of modern citizen of Kazakhstan and also pedagogical and psychological conditions for successful implementation of teaching foreign languages at early age.

Key words: English language, teaching English to young learners, EFL (English as foreign language), teaching, psychological characteristics, system of education, polylingual culture, implementation, primary education, cognitive abilities.

Tell me and I forget.
Teach me and I remember.
Involve me and I learn.
Benjamin Franklin

As English has become the dominant, international, common language in the world, it has also become one of the components of tertiary, secondary, primary and even pre-school education in the EFL teaching contexts. Thus, the concept of young learners has started to cover a larger age range than it did 2 or 3 decades ago. This change can clearly be seen in the quality and quantity of coursebooks written for different ages and levels of young English language learners, and the publications made in this area. Moreover, it also brings a demand for competent English language teachers to teach (very) young language learners [1]. Ironically, today in the Republic of Kazakhstan all English language teachers of young learners teaching in the primary education or in some cases pre-school education (kindergarten and nursery) have never been a young foreign language learner themselves or never experienced being a student in a young learner English class. Besides, not all teachers with an ELT diploma had taken a special course, training or education on teaching English to young learners during their undergraduate education.

In the Republic of Kazakhstan progressive development and modernization of education are possible due to understanding the country leaders of need and importance of development of the human capital and full support at initiation and carrying out reforms in education.

Since 2005 in Kazakhstan the following state programs were developed and accepted:

• A state program of development of technical and professional education in the Republic of Kazakhstan for 2008–2012 [1],

• National cultural project «Trinity of Languages» [2],

• A state program of a development of education in the Republic of Kazakhstan for 2005–2010 [3],

• The Children of Kazakhstan program for 2007–2011 [4],

• The program for providing children with preschool education of «Balapang» for 2010–2014 [5],

• A state program of a development of education in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 [6].

The realization of the international grant of the President of the Republic of Kazakhstan of «Bolashak» giving opportunity to gifted young Kazakhstan citizens to get an education at the best universities of the world became an essential contribution to development of the human capital of the country also. The international experience confirms that investments into the human capital, and, in particular, in education, since the early childhood to mature age, promote progress in the sphere of economy and in society.

Teaching English to young learners in Kazakhstan is an integral part of programs of polylingual education within the national cultural project «Trinity of Languages». Introduction a tree-language education at elementary school is reasoned by the experimental data of modern science testifying to intensity of informative processes of formation of language competence at school students of elementary grades. Besides especially didactic aspect, trekhyazychy forms feeling of an invariance and firmness of ethnic characteristics, psychological and intellectual openness to other languages and cultures that is an important element in education and training of younger generation in the modern globalized world in the identity of school students. Realization of an educational program of three-language education meets priorities of language policy in the Republic of Kazakhstan and is aimed at formation of polylingual culture of the modern citizen of Kazakhstan. Practice of teaching languages at elementary school confirms high extent of assimilation of a foreign language and formation of motivation to further studying of languages [7].

Increase of value of early training is among universal tendencies. It in turn demands realization of the following problems of the State program of a development of education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020:

• updating of the content of preschool education and training;

• ensuring full coverage of children with high-quality preschool education and training

• ensuring full coverage of children with high-quality preschool education and training, equal access for children to various programs of preschool education and training for their preparation for school;

• implementation of transition to 12-year model of training with updating of the content of education which will be aimed at formation at comprehensive schools intellectual, physically and spiritually developed citizen of the Republic of Kazakhstan [6].

Thus, the special attention is paid to value of preschool and initial school education and training within which basic values and background knowledge are put. It is scientifically proved that the early grade level is rather effective for development of foreign languages. This fact is considered in problems of the State program of a development of education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020.

Realization of the tasks set in this program in part «Updating of the content of preschool education and training» have the following prospects:

• to promote reduction in uniform system of fragmentary acquired practice of early training in foreign languages and foreign experience;

• to provide system scientific and methodical maintenance of activity of subjects of early training in foreign languages;

• to guarantee a continuity of foreign-language education and continuity of educational programs, and also development of a cross-cultural and communicative paradigm of modern language education;

• to cause high quality and efficiency of formation of the polylanguage personality as one of essential factors of development of intellectual potential of the country [7].

As it was already told, according to this program primary foreign-language education is the first step of new 12-year school. After all efficiency of learning of foreign language since early years is confirmed by theoretical calculations of many foreign and domestic scientists. In particular, it is proved that the most optimum age to start studying of foreign language is from 5 to 8 years when the system of native language is rather acquired by the child and to new language the conscious relation develops. At this age still there aren't enough stamps of speech behavior, and also there is no fear of communication in foreign language.

As the concept «teaching English to young learners» suggests, age plays a crucial role in what to teach and how to teach it, since a young learner class is different from an adult and/or a teenager class in terms of the learners' language learning needs, the language competences emphasized, and the cognitive skills addressed. That's why, it is highly important to show the differences of these three learner groups keeping in mind the fact that every learner is unique and such lists can only reflect generalizations [8]. The data is shown in table 1 «Psychological peculiarities of different learners groups».

Table 1

Psychological peculiarities of different learners groups

Young Children	Adolescents	Adults
– They respond although they do not understand. – They learn from everything around them: they learn indirectly rather than directly. – They understand mostly when they see, hear, touch and interact rather than from explanations. – Abstract concepts are difficult to deal with. – They generally display a curiosity about the world and an enthusiasm for learning a language. – They like talking about themselves and respond to learning that uses their lives as the main topic. – They love discovering things, making or drawing things, using their imagination, moving from one place to another, solving puzzles. – They have a short attention span; they can easily get bored after 5–10 minutes. – Teachers should have a rich repertoire of activities to help young children receive information from a variety of sources and plan a range of activities for a given time period. – Teachers should work with students individually or in groups — Teachers need to be aware of the students' interests to motivate them. – The classroom should be colorful and bright with enough room for different activities	– Despite their success in language learning, they are seen like problematic students. – They commit passionately when they are engaged – Most of them start to understand the need for learning. – Attention span is longer as a result of intellectual development. — They can talk about abstract issues to a certain point. – They can use many different ways of studying and practicing language. – They search for identity and selfesteem; thus they need to feel good about themselves and valued. – They need teacher and peer approval and are sensitive to criticism of their own age group. – Teachers should link teaching to their everyday interests and experiences.	– They can engage with abstract thought — They have a whole range of (positive or negative) life and learning experiences. – They have expectations about the learning process and they have their own patterns of learning – They are more disciplined than the other age groups and know how to struggle on despite boredom – Unlike other groups, they know why they are learning and what they want to have at the end. – They sustain a level of motivation even for a distant goal, which is difficult for the other groups. – They can be critical of teaching methods or they may feel uncomfortable with unfamiliar methods. – Older ones worry that their intellectual powers diminish by age. – They have a longer concentration span to continue an activity than the other groups. – Teachers should consider their (positive or negative) learning experiences.

As one year of age makes a huge difference among children, the generalizations made for young learners may need more detailed analysis and some subcategorization. Although different sources classify young learners taken into account different ages or grade levels, the following grouping reflects the EFL teaching environment and the learners of English in the primary education in the Republic of Kazakhstan (table 2).

Table 2

Classification of young learners

Very Young Learners	Young Learners	Older/ Late Young Learners
1	2	3
Age: 3–6 years old	Age: 7–9 years old	Age: 10–12 years old
Grade: Pre-school Education	Grade: 1 st – 3 rd grade	Grade: 4 th–6 th grade
Language Focus/ Skills Used: Listening & Speaking Vocabulary Items (concrete & familiar objects) No Grammar Teaching or metalanguage (can't analyze language but may be exposed to chunks through songs, classroom language) No reading & writing (may recognize letters or short words)	*Language Focus/ Skills Used*: Listening & Speaking Vocabulary Items (concrete & familiar and new objects) New in Reading and Writing (word to sentence level) No Grammar Teaching or metalanguage (chunks through songs and classroom language)	*Language Focus/ Skills Used*: Listening/Speaking/Reading/Writing Vocabulary Items (concrete & abstract) Grammar (inductive)

1	2	3
Characteristics: *Low concentration span but easily excited *High motivation; active involvement *Love talking but problems in sharing *Short memory: Learn slowly Forget easily *Repetition and revision is necessary *Limited motor skills (using a pen and scissors) but kinesthetic and energetic *Learn holistically *Love stories, fantasy, imagination, art, drawing and coloring	*Characteristics:* *Low concentration span: Wide variety of activities needed *Short memory: frequent revision is needed *Logical-analytical: Asking questions *Problems in sharing in group work * Developing confidence in expressing themselves * Developing world knowledge *Limited motor skills (left-right) *Reasonable amount of input *Love stories, fantasy, imagination, drawing & coloring	*Characteristics:* *Longer attention span but still children *Taking learning seriously *World knowledge *More cooperation in groups and in pairs *Developed social, motor and intellectual skills *Learning strategies are used and developing

Obvious is also that fact that early studying of foreign language has not only intellectual, but and educational value. Children receive bases of knowledge of foreign language, culture, traditions and life, arts and crafts creativity. Early training develops the child, his language, cross-cultural and social competences, the child becomes more open, active. Studying of foreign language promotes development of flexibility in communication and confidence in itself. Children develop cognitive abilities through own knowledge of the surrounding world, etc.

In addition, researches and experience of the leading universities of the USA and Canada showed that at bilingual children cognitive abilities develop better, than at monolingual. Live and open character of bilingual children, ability to the decision multitasks, high adaptability and positive perception of life — the remarkable qualities necessary for the person for full-fledged life in our prompt and changeable world. Therefore, for Kazakhstan as the countries with the bilingual environment effective realization of early language training is guaranteed.

It is possible to give experience of introduction of early training in a foreign language in preschool institutions of the city of Karaganda as a positive example (Erfolg training center, kindergartens of «Altynay», «Akniyet», «Malinka», et al.) within the joint international project of E.A. Buketov Karaganda state university and Goethe — Institute which is realized since 2012. Productivity of implementation of the project for these 2 years is that:

– the new programs the practician including a component of early training are created;
– there is an adoption deed of the «Development of Skills of Speaking in Early Training in German» project executed by the student Popova Yu.V. during passing of work practice;
– separate aspects of problems of early teaching foreign languages are investigated within degree, master and doctor's theses;
– scientific and applied articles on subject of early teaching foreign languages are published;
– 4 training seminars for 40 hours by the animator Goethe institute in Karaganda are held, about 50 students and teachers of faculty are captured;
– experience was reflected within a seminar of «Bilderbücher im Fremdsprachenunterricht» in the XV national congress of teachers of German 09.11.2013g. in Almaty, a master class «Early teaching foreign languages» on the international lingvo-methodical school «Innovations in Training Foreign Languages» on the basis of Novosibirsk state pedagogical university in March, 2014 and at the Regional seminar on problems of early training in German in Minsk (Belarus), June, 2014.
– also is held work in respect of the international cooperation with the Chelyabinsk State university (Russia) and with the Euroasian university is conducted (Slovakia).

So, considering theoretical and practical practices of former decades, modern tendencies and requirements of time, it is necessary to recognize that early language education becomes necessary for our society. Therefore, the solution of the tasks providing the maximum comfort and efficiency of this stage in a context of continuous language education has to become the perspective direction of methodical science and practice.

For this purpose it is necessary to undertake the following of a measure for realization of early language education:

– to develop standard legal support of process of language formation of the Republic of Kazakhstan (standard training programs and plans, regulations on the organization of language education at an early grade level, long-term and short-term plans of a phased transition on early language education);
– to revise the content of education, namely, to develop educational and methodical complexes of disciplines in the conditions of transition to 12 years' education according to levels of proficiency in a foreign language according to the European standards taking into account national specifics and content of the Republic of Kazakhstan;
– to provide possibility of retraining and training of teachers of foreign languages according to a new educational paradigm;
– to consider possibility of obligatory introduction in educational process of higher education institutions of the Republic of Kazakhstan of the courses «Technique of Teaching a Foreign Language at an Early Grade Level» with the subsequent passing of work (pedagogical) practice trained in all links of education (the preschool — school).

References

1 [ER]. Access mode: http://invest.nauka.kz/law/obrazovanie.php
2 [ER]. Access mode: http://www.elibrary.kz/download/zhurnal_st/st15209
3 [ER]. Access mode: http://www.akorda.kz/ru/category/gos_programmi_razvitiya
4 [ER]. Access mode: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30149498
5 [ER]. Access mode: http://edu.resurs.kz/elegal/balapan-2011-2020
6 [ER]. Access mode: http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/gosudarstvennaja_programma_razvitija_obrazovanija/gosudarstvennaja_programma_razvitija_obrazovanija_respubliki_kazakhstan_na_2011_2020_gody/
7 *Wendy A.Scott, Lisbeth H.Ytreberg* Teaching English to children. — London: Longman, 2001. — 263 p.
8 *Jeremy Harmer.* The Practice of English Language Teaching 4th edition. — London: Longman, 2008. — 452 p.

Т.Ф.Печерских, Т.А.Пастушенко

Қазақстан Республикасында шетел тілін ерте жастан оқытуды енгізу алғышарттары

Қазақстан Республикасы заманауи білім беру жүйесінде шетел тілін ерте жастан оқыту мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақстандықтардың экономикалық, саяси, әлеуметтік өмір сүру жағдайларының өзгерістері, атап айтқанда, экономиканы жетілдірілуі, халықаралық ынтымақтастық және саяси диалог ата-аналар мен педагогтарды шетел тілін ерте жастан оқытудың жаңа мүмкіндіктерін іздеуге ынталандырады. Қарастырылып отырған мәселеге көптеген жұмыстар жүргізілгеніне қарамастан, мәселелер өзінің ғылыми және тәжірибелік шешімін тапқан жоқ. Мақалада Қазақстанның қазіргі заманға сай азаматынында полилингвалды мәдениет қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік реформалар, білім жүйесіндегі бағдарламалар мен жобалар, сонымен қатар шетел тілін ерте жастан оқытуды сәтті түрде енгізудің педагогикалық, психологиялық және тағы басқа жағдайлары қарастырылған.

Т.Ф.Печерских, Т.А.Пастушенко

Предпосылки внедрения раннего обучения иностранным языкам в Республике Казахстан

В статье рассматривается проблема раннего обучения иностранным языкам в современной системе образования Республики Казахстан. Несмотря на значительное количество работ по данной проблематике, многие вопросы все еще не получили должного научного и практического разрешения. Авторами проанализированы государственные программы и проекты по реализации раннего обучения иностранным языкам в сфере образования, нацеленные на формирование полилингвальной культуры современного гражданина Казахстана, а также выделены педагогические, психологические и другие условия для успешного внедрения раннего обучения иностранным языкам.

ӘОЖ 371.3

А.Н.Иманбетов[1], А.С.Сармантаев[1], А.А.Григоркевич[1], С.К.Бейсенбаев[2]

[1]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;
[2]Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты
(E-mail: aman_imanbetov@mail.ru)

Мектептегі алғашқы әскери дайындық сабақтарында оқушылардың шығармашылығын арттырудың педагогикалық мәселелері

Мақалада оқушылардың шығармашылық деңгейін жетілдіру алғашқы әскери дайындық сабағы арқылы педагогикалық технологияны пайдалану сұрақтары қарастырылды. «Педагогикалық технология» түсінігінің мазмұны мен мәні талданған. Авторлар оқушылардың машықтанудағы түрлі технологияларды оның оқыту мазмұнына, жас және психологиялық ерекшеліктерін таңдауына негізгі назарын аудара білді.

Кілт сөздер: мектеп, педагогикалық технологиялар, алғашқы әскери дайындық, оқушылар, әдістер, сабақ, машықтану, білім беру, іс-әрекет, шығармашылық.

Мектептегі «Алғашқы әскери дайындық» сабақтарында өз Отанын сүйетін шәкірттерді тәрбиелеу болса, ал жоғары оқу орындарында осы үрдіске мұғалімдерді кәсіби дайындау міндеті жүктеліп отыр. Осы мақсатта мектептегі «Алғашқы әскери дайындық» сабағының сапасын арттыруға ерекше көңіл бөлінуде.

Жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі туралы идея, озат тәжірибелер мазмұны түрлі елдерде тарихи кезеңдерде философтар мен педагогтардың, психологтардың тұжырымдарына негізделген [1].

Бүгінгі таңда мектеп қабырғасында «Алғашқы әскери дайындық» сабағын оқытудың айқындалған көптеген технологияларын пайдаланып жатқандығы белгілі. Егер мектеп өскелең ұрпаққа жинақталған тәжірибе беру бойынша міндеттерді нәтижелі шешетін болса, үздіксіз білім беру идеясы казіргі заманғы жағдайда іске асуы мүмкін.

Өскелең ұрпаққа тәжірибе беруде ақпаратпен жұмыс істеу әдістеріне, жаңа білімдерді көру әдістеріне, ең маңыздысы әлемнің дамуы туралы білімдердің қажетті деңгейін қалыптастыратын әдістерге үйрету.

Шетел сөздіктерінде «технология» — өндірістік процестерді жүргізу құралдары мен әдістері туралы білімдердің жиынтығы. Технологиялардың көмегімен ақыл-ой ақпараты практикалық шешімдердің тіліне аударылады. Технология — бұл білім беру әдістері, сонымен қатар жеке түрінде білім беруде қатысады.

Кез келген білім беру не технология, болмаса өнер болуы мүмкін. Өнер — интуицияға, ал технология ғылымға негізделген. Бүкіл процесс қайтадан басталуы үшін өнерден басталады, технологиямен аяқталады [2].

«Технология» ұғымының мәнін өндірістік процестерге байланысты «технология (технологиялық процесс) өндірістік процестің негізгі бөлігі деп бөлінеді. Осындай мәнде өндіру, өңдеу, қайта өңдеу, тасымалдау және т.б., өндірісті техникалық бақылау, сондай-ақ өндірістік процестерді сипаттауды және оларды орындау бойынша нұсқауды технология деп айта келе, шикізатты алу, өңдеу және қайта өңдеу тәсілдері мен амалдарын даярлайтын және жетілдіретін ғылыми пәнді технология деп атайтынын жазады [3].

Педагогикалық іс-әрекет саласына «технология» деген сөздікте енгізу «индустриялдық» технология (Ф.Б.Гильбрейт, Ф.У.Тейлор және т.б.) деген идеяға негізделген және ол оқытуда техникалық жабдықтарды қолданумен байланысты.

Алғашқы әскери дайындық сабақтарындағы педагогикалық технологияның басқа бағыттары оқу материалын талдау техникасын, мұғалім мен оқушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыруға, сонымен қатар педагогикалық технология ұстаздар мен оқушылардың аз ғана күш жұмсап ең жақсы нәтижелерге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған.

Білім берудегі қазіргі заманғы технологиялардың көмегімен жаңа білім беру парадигмасы іске асатын құрал ретінде қарастырылады.

Білім беру технологияларының даму тенденциялары тұлғаның өзін-өзі тануына және өзін-өзі дамуына мүмкіндік беретін гуманитарлық білім берумен тікелей байланысты. «Білім беру

технологиялары» термині «оқыту технологияларына» қарағанда көлемді. Өйткені білім беру технологиясында оқушының тұлғалық сапасын дамыту және құрумен байланысты болатын тәрбиелік аспекті бар.

Сонымен, технология көмегімен білімдерді, дағдыларды, біліктілікті игеру процесінде тұлғалық қасиеттің дамуында нәтижелі шешімге жету мүмкіндігі қамтамасыз етіледі.

Қазіргі заманғы ғылыми-теориялық әдебиеттерде және атақты отандық педагогтардың іс-тәжірибелерінде технология негізгі үш түрге бөлінеді:

1. Техникалық.
2. Экономикалық.
3. Гуманитарлық.

Гуманитарлық технологиялар басқару гуманитарлық (адаммен) педагогикалық және психологиялық болып бөлінеді. Гуманитарлық технология — адамдардың өзін көрсету, олардың интеллектуалдық қасиеттерін өздері жүзеге асыру технологиясы.

Педагогикалық технологияға берілген басқа да анықтамалар бар, ол оқыту процесін жүзеге асырудың мазмұндық техникасы (В.П.Беспалько), педагогикалық ұйымдастыру мен жүзеге асырудың жобасы (алгоритмі), оқыту процесін ұйымдастыру мен жүргізуді жобалау барысындағы бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің моделі (В.М.Монахов), барлық сабақ беру процесін жасаудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі, білімді меңгерудегі техникалық және адам мен ортаның өзара әрекеттерін ескеру (ЮНЕСКО), мазмұнын қорытындалау (Г.К.Селевко). В.А. Сластениннің ойы бойынша, педагогикалық технология деген — ол қатал ғылыми жоспарлау және, дәлірек айтканда, педагогикалық әрекеттін жетістігін қамтамасыз ететін елестету.

Педагогикалық технологияның тақырыбы болып мұғалім мен оқушының әр түрлі жағдайлардағы нақты өзара іс-қимылдары олардың құрастырылған, жүйеленген, бағдарланған, оқыту және тәрбиелеу стандарттарына сай тәсілдер негізінде компьютер мен техникалық құралдар қолдану арқылы ұйымдастырылады.

Педагогикалық технологияның міндеттері: әр түрлі қызмет саласындағы іскерлік пен дағдылары мен шығармашылығын шыңдау, білімнің тереңдігін, беріктігін арттыру; мінез-құлықтағы әлеуметтік құнды әдеттер мен формаларды нығайту және арттыру; технологиялық құрал-саймандармен жұмыс істеуте үйрету; технологиялық ойлау дағдыларын дамыту; оқу міндеттері мен қоғамдық пайдалы еңбек ұйымдастыруда технологиялық тәртіпке сай нақты әдеттерді тәрбиелеу.

Жалпы, педагогикалық технологияның тереңдік мағынасы төмендегідей болып табылады.

Біріншіден, педагогикалық технология тәжірибе жүзінде бұрынғы педагогикалық эксперимент жоққа шығарып, оны алдына жобаланған оқу-тәрбие процесс жолына аударады, кейін бұл жобаның сыныпта жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді. Бұл дидактикалық (тәрбие) түсініктеме тілдерінде мүмкін болып табылады.

Екіншіден, бұрынғы мұғалімдерге арналған сабақ жоспарларынан өзгеше, педагогикалық технология оқушының өзіндік жұмыс мазмұнын анықтайтын оқу-тәрбие процесіндегі жоба ұсынады, яғни бұл оқу танымдық жұмыс жобалануы кез келген оқушылар санын жоғарғы тұрақты табысқа жетуге болады дегенді білдіреді.

Үшіншіден, педагогикалық технологияның айшықты қасиеті, мақсаты — білімділік процесі. Бұл педагогикалық технологияның негізгі мәселесі дәстүрлі педагогикадан басты айырмашылығы. Ол екі қырынан талқыланады:

– мақсат білімділіктің болжамы және оқушылардың оқу бағдарламасын сапалы меңгеруін объективті бақылау;
– жалпы тұлғаның дамуы.

Төртіншіден, педагогикалық технологияны нақты педагогикалық жобасы ретінде білу арқасында оның маңызды қағидаларының бірі бүкіл оқу-тәрбие процесінің тұтастық қағидасын (құрылымдық және мазмұндық) тұжырымдауға болады. Тұтастық қағидасы педагогикалық жүйенің барлық элементтерінің үйлесімділігі.

Тұтастық қағидасы болашақ кез келген педагогикалық жүйенің барлық элементтерінің үйлесімділігін, өзара іс-қимылына қол жеткізу қажеттілігін көрсетеді. Педагогикалық жүйенің бір элементіне өзгеріс енгізу үшін, басқа да элементтерді қайта құруға тура келеді. Мысалы, оқу мақсаттарын өзгерте отырып, бірақ оның мазмұнын және оқу процесін сол қалпында қалдырсақ, деформацияланған педагогикалық жүйеге тап боламыз. Тәжірибе көрсеткендей, олар өміршең

болмайды. Бірақ әлемде жалпы «педагогикалық технология» деген не және оның ішінде жеке оқу «технологиясы» туралы түсініктемелер қалыптасып келеді [4].

«Педагогикалық технология», оның ішінде «оқыту технологиясы» ұғымын анықтауда, басым көпшілік мамандар оларды үш маңызды жағдайлармен біріктіреді:

– оқушылардың бақылаған іс-әрекетінің жинағы түріндегі қажет ететін үлгіні дәл анықтау негізінде оқытуды жоспарлау;
– оқытуды талап ететін әрекетті (алғыс және жаза) қалыптастыруды іріктеген мұғалімнің қатаң тізбекті әрекеті түріндегі оқытудың барлық процесін «бағдарламалау»;
– алғашқы белгіленген эталон мен оқытудың нәтижесін салыстыру.

Білім беру процесінің түйінді стратегиясы оның айқын құрылымын болжайды және төмендегідей әрекет реттілігін ұсынады.

Бірінші кезең оқушының бақылаған іс-әрекетінің жинағы түрінде қажет етілген үлгі негізінде оқытуды жоспарлау.

Екінші кезең бақыланатын әрекеттердің бастапқы деңгейін анықтау — диагностикалау. Оқушылардың кандай білім алғанын, одан арғы танымдық ілгерілеуін жобамен емес әрқайсысын жеке-жеке тексеру.

Үшінші кезең рецептуралық: оның құрылымында бағдарламалық оқытудың нәтижесі немесе іс-әрекеттің дамуы қарастырылады.

Төртінші кезең белгіленген жоспарды жүзеге асыру: оқытудың шарттарын қамтамасыз етуді ұйымдастыру, қарастырылған технологияны әрекетке енгізу.

Біз отандық және шетелдік авторлардың педагогикалық технологияларының белгілерін талдай келе:

– диагностикалық мақсаттылық және нәтижелілік оқыту процесінің мақсаты мен тиімділігіне жетуге кепілдік береді;
– экономикалылығы оқу уақытының қорын қамтамасыз етеді, мұғалім еңбегін оңтайландырады және аз уақыт ішінде жоспарланған нәтижеге қол жеткізеді;
– түзетушілігі оперативтік кері байланыстың дұрыс, нақты мақсаттарға бағыт беру мүмкіндігі болатынын көрсетеді.

Б.Қуанбаева өзінің зерттеуінде әдістемелік жүйені технологиялық негізде жетілдіруді төмендегідей дидактикалық талаптарының орындалу негізін белгілейді:

а) оқытудың мақсаты диагностикалық операционалды анықтаулы тиіс, яғни иерархиялық тізбек түрінде берілген мақсаттар таксономиясы құрылуы қажет;

ә) білім мазмұны мақсаттар таксономиясына сәйкес анықталып, оны анықтау принциптері ізгілендіру тұрғысында қайта қаралуы қажет;

б) оқытудың белсенді әдістерін басым түрде пайдаланып, оқыту әдістерінің басты аспектілерін ескерілген үш деңгейлі моделі қылып, кеңінен пайдалануы қажет;

в) оқытудың формасы оқушының жеке даму траекториясын, сондай-ақ педагогикалық жағдайларға сәйкес жеке, жұптық және топтық формалардың тиімді үйлесуін қамтамасыз ететіндей түрде жетілдіруі тиіс;

г) оқыту құралдарын жетілдіру компьютерлік техника мен ақпараттық технологияларды олардың дидактикалық мүмкіндіктерін ақты анықталып, дәстүрлі құралдармен үйлесімді бірге пайдалануға бағытталуы қажет [5].

Педагогикалық технология жөніндегі қатаң түсініктің басты белгілері болып мыналар табылады:

– мақсаттың диагностикалық сипаттамасы;
– педагогикалық процестің өндірушілігі (оның ішінде оқытудың мақсатына және оқытушы мен оқушы іс-әрекетінің (қызметінің) сипатына сай кезеңдердің жасалуы);
– педагогикалық нәтижелердің өндірушілігі.

Қазіргі педагогикалық технологиялар келесідей негізгі сапаға ие болуы қажет:

– құрылымға;
– технологиялық өлшемдерге;
– тұжырымдылық;
– жүйелілікке;
– басқарушылыққа;
– нәтиже бойынша тиімді және шығын бойынша оңтайлы, өндірушілікке.

Жоғарыдағы айтылған мәселелерді қорытындылай келе, алғашқы әскери дайындық сабақтарында оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін оқыту технологиялар арқылы қалыптастыру ісі нәтижелі болуы үшін оқытудың жаңа технологияларын дұрыс пайдаланудың мәні зор деген тұжырым жасадық.

Қазіргі өскелең ұрпақты өмір талаптарына сай жастарға білім және тәрбие беру, оларды жан-жақты дамыту қоғам алдында тұрған басты міндеттерінің бірі. Білім беру — бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік интеллектуалдық мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие беру мен оқытудың үздіксіз процесі. Білім беру ісінің дамуы қоғам дамуының әлеуметтік-экономикалық міндеттеріне әсер етеді, әр ұлттық ерекшеліктерімен сипатталады. Қазақстан Республикасында жастарға білім беру процесі халқымыздың ұлттық салт-дәстүріне, мәдениетіне, экономикасына және саяси өміріне негізделіп, іске асырылады.

Білім беру мазмұны — жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі бойынша білімдер жүйесі (кешені). Білім беру мазмұны білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде әзірленетін білім беретін оқу бағдарламаларымен айқындалады.

Оқытудың жалпы білім беретін оқу бағдарламалары іс-әрекет түрлерінің мектеп жасындағы балалар үшін ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының негізінде әзірленеді.

Жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары білім алушылардың бағдарланатын кәсіпке дейінгі даярлығын жүзеге асыру үшін әлеуметтік-гуманитарлық, жаратылыстану ғылыми, технологиялық және басқа да бағыттар бойынша бейіндік оқытуды енгізе отырып саралау, интеграциялау және білім беру мазмұнын кәсіптік бағдарлау негізінде әзірленген.

Қазіргі заман жағдайында жоғары білім беру жүйесіне бірінші кезектегі міндеті жоғары білікті мамандарды оздыра даярлау болып табылатын, оны айрықша сала ретінде түсінуді көздейтін жаңа сапа мен қоғамдық мәртебе, икемділік пен бейімділік беру қажет.

Жоғары білім берудің мақсаты — қоғамның, мемлекеттің және жеке тұлғаның сапалы жоғары білім алуға деген мүдделерін қанағаттандыру, әрбір адамға оқытудың мазмұнын, нысанын және мерзімдерін таңдауға кеңінен мүмкіндік беру.

Қазақстан Республикасының 2007 жылы шыққан «Білім туралы» Заңының 35-бабында «Жоғары білім беру» туралы былай деген еді [6].

Жоғары білімді жалпы орта немесе техникалық және кәсіптік немесе орта білімнен кейінгі білімі бар азаматтар алады. Азаматтың конкурстық негізде тегін жоғары білім алуға құқысы бар.

Жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламалары негізгі түрлері университет, академия, институт және оларға теңестірілгендер (консерватория, жоғары мектеп, жоғары училище) болып табылатын жоғары оқу орындарында іске асырылады.

Инновациялық білім беру бағдарламаларын енгізетін университеттер инновациялық университеттер болып табылады. Жоғары оқу орындарының филиалдары, лицензиялауға жататын білім беру қызметінің кіші түрлерін қоспағанда, білім беру қызметін жүзеге асыруға құқылы.

Жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламаларын меңгеру бойынша қорытынды аттестаттаудан табысты өткен білім алушыға біліктілік және (немесе) «бакалавр» академиялық дәрежесі беріледі.

Білім беру бағдарламаларын іске асыру және ғылыми-қолданбалы зерттеулерді жүргізу үшін жоғары оқу орындары инновациялық-білім беру консорциумын құруға және (немесе) оған кіруге құқылы.

Мектептегі алғашқы әскери дайындық сабағын жүргізуде мұғалімнен шығармашылықты шыңдау талап етіледі. Өйткені қазіргі заман талабына сай ыждағаттылықты талап етеді. Сонымен қатар педагогикалық шеберлікті үнемі шыңдап отыруды қажет ететіні сөзсіз. Мұның барлығы мектептегі «Алғашқы әскери дайындық» сабағында оқушылардың шығармашылығын арттырудың педагогикалық мәселелерін шешуге өз септігін тигізеді деген ой білдіреміз.

Әдебиеттер тізімі

1 *Ильин В.В.* Философия и акмеология. — СПб.: Политехника, 2003. — 395 с.

2 Педагогика. — Алматы: Абай атындағы МПУ, 2003. — 226 б.

3 *Беспалко В.П.* Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1999. — 55 с.

4 *Кларин М.В.* Технологии обучения: идеал и реальность. — Рига: Эксперимент, 2001. — С. 13, 14.

5 *Қуанбаева Б.* Оқытудың педагогикалық жүйесін технологиялық негізде жетілдірудің дидактикалық шарттары. — Алматы: Мектеп, 2005. — 56–59-б.

6 Қазақстан Республикасының 2007 жылы шыққан «Білім туралы» Заңының 35-бабы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://news.nur.kz/279646.htm

А.Н.Иманбетов, А.С.Сармантаев, А.А.Григоркевич, С.К.Бейсенбаев

Педагогические технологии повышения творческого потенциала учеников на уроках начальной военной подготовки

В статье рассматриваются вопросы повышения творческого потенциала учащихся посредством применения педагогических технологий на уроках начальной военной подготовки. Проанализированы сущность и содержание понятий «педагогические технологии». Основное внимание авторами уделено выбору различных технологий обучения, соответствующих учебному содержанию, возрастным и психологическим особенностям учеников.

A.N.Imanbetov, A.S.Sarmantayev, A.A.Grigorkevich, S.K.Beisenbaev

Pedagogical technologies of improvement of pupil’s potential on military training lessons

This article deals with the problems of improvement of pupils' creativity by means of usage of pedagogical technologies at basic military training lessons. The essence and the content of the concepts «pedagogical technologies» are analysed. The main attention is paid by authors to choice of various technologies of training, to the educational contents, age and psychological features of pupils.

References

1 Ilyin V.V. *Philosophy and acmeology*, Saint Petersburg: Polytechnics, 2003, 395 p.

2 *Pedagogics*, Almaty: SPU named after Abay, 2003, 226 p.

3 Bespalko V.P. *Components of pedagogical technologies*, Moscow: Pedafogics, 1999, 55 p.

4 Klarin M.V. *The technologies of studying: ideal and reality*, Riga: Experiment, 2001, p. 13–14.

5 Kuanbayeva B. *Didactic conditions of improvement on the basis of pedagogical system teaching*, Almaty, 2005, 56–59 p.

6 Article 35 of the Law of RK «Education», 2007, [ER]. Access mode: http://news.nur.kz/279646.htm

УДК 371.31

С.С.Сейтенова[1], Ж.А.Есказинова[2], Д.А.Алиева[3]

[1]Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова;
[2]Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова;
[3]Костанайский государственный педагогический университет
(E-mail: martbek3@mail.ru)

Формирование навыков профессиональной речи на казахском языке у иноязычных студентов

В данной статье рассматриваются основные принципы обучения иноязычных студентов профессиональному общению на казахском языке. При проведении работ, связанных с формированием профессионально ориентированных речевых навыков, предполагается развитие таких способностей, как наблюдательность, развитие мышления, сравнение, анализ, сбор, обобщение, конкретизация предметов и явлений. На их основе необходимо научить студентов делать самостоятельные научные выводы. Также авторами рассмотрены проблемы профессионально ориентированного обучения казахскому языку студентов специальности «Педагогика и психология» в высших учебных заведениях. Представлена эффективная методическая система обучения по этой специальности «Педагогика и психология».

Ключевые слова: профессиональные речи, принцип речевого общения, принцип активности, государственный язык, научить студента, мысли, письменно и устно, на профессиональном языке, профессиональное общение, профессионально направленные тексты, специальность.

Казахский язык в вузе является дисциплиной, выполняющей многостороннюю функцию в подготовке специалиста. Прежде всего, она оказывает определенное гуманитарное, общеобразовательное воздействие на личность студента, и вместе с тем казахский язык является частью профессиональной подготовки специалиста. Современный этап политических, экономических, технических отношений характеризуется острой необходимостью овладения казахским языком специалистами для общения и для осуществления деловых контактов по специальности со своими коллегами. Отсюда закономерно, что поток информации на казахском языке и доступность ее получения растут с каждым днем, и студентам неизбежно придется столкнуться с необходимостью использования литературы на государственном языке по своей специальности. Без соответствующих умений и навыков это сделать невозможно, и задача преподавателя состоит в том, чтобы помочь студентам их приобрести и усовершенствовать [1].

Традиционные цели и задачи языковой подготовки студентов высших учебных заведений Республики Казахстан постоянно подвергаются конструктивным изменениям в связи со стремительно меняющимся миром и возрастающими потребностями специалистов в социальном и профессиональном общении. В настоящее время сложились условия, когда востребованность специалиста на рынке труда, его конкурентоспособность в значительной степени зависят от умения активно общаться, от знания приемов речевого воздействия, от наличия у специалистов сформированной компетенции действовать в изменяющихся условиях, в условиях риска и неопределенности.

Тенденция развития современного высшего образования выдвигает новые требования к профессиональной подготовке выпускника. Конкурентоспособность современнного специалиста определяется не только его высокой квалификацией в профессиональной сфере, но и готовностью решать профессиональные задачи в условиях иноязычной коммуникации. Владение государственным и иностранными языками — необходимое условие его профессионализма, позволяющее работать с информацией, доступной мировому сообществу, а также общаться с коллегами по профессии в других регионах и в разных странах [2].

Поэтому необходим поиск эффективных путей обучения государственному языку, основанных на инновационных технологиях. В последнее время внимание исследователей уделено повышению уровня речевой деятельности государственного языка. Можно выделить несколько трудов, посвященных обучению профессионально ориентированному государственному языку иноязычных студентов. Например, в кандидатской диссертации С.С.Сейтеновой была предложена методика освоения профессиональной лексики студентами, обучающимися в высших учебных заведениях

по специальности «Автомобильное дело» [3]. Данные исследования показывают, что сфера применения казахского языка как государственного развивается в соответствии с потребностями общества.

Вопросами обучения навыкам профессионального общения в соответствии с будущей специальностью студентов высших учебных заведений также занимаются и российские исследователи. К примеру, С.В.Маталова в своей работе отмечает: «Умение общаться на родном и иностранных языках в настоящее время является важным условием профессиональной и социальной успешности человека и рассматривается в качестве одной из ключевых компетенций, на формирование которых должно быть направлено профессиональное образование. Это отмечено в текстах таких документов, как: материалы Совета Европы по ключевым компетенциям (1997), Федеральный закон Российской Федерации «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» (2001), Национальная доктрина образования Российской Федерации до 2025 года и др.» [4; 2].

Таким образом, при формировании навыков профессиональной речи на казахском языке у студентов имеют большое значение развитие их словарного запаса, повышение их речевой активности. При проведении работ, связанных с формированием речевых навыков профессионального общения студентов, предполагается развитие таких способностей, как наблюдательность, развитие мышления, сравнения, анализа, сбор, обобщение, конкретизация предметов и явлений. На их основе необходимо научить студентов делать самостоятельные научные выводы. Правильное формирование этих способностей способствует их систематическому, содержательному общению. В этих целях в результате проводимых систематических работ студент, используя профессиональную лексику, приобретает умения ясно выражать свои мысли, доносить их до слушателей. Только тогда между словами и мыслями студента не будет большого расстояния, мысли будут собранными, языковой фонд его обогатится, появится возможность донесения своих мыслей систематизированно.

Научить студента выражать свои мысли письменно и устно на профессиональном языке невозможно за короткий срок. Поэтому обучение иноязычных студентов профессиональному общению на казахском языке необходимо организовывать на основе определенных принципов.

Модернизация современного образования, диктующая необходимость серьезного обновления его содержания, социальная потребность в совершенствовании педагогического мастерства преподавателя, в повышении роли коммуникативной направленности вузовского обучения определяют актуальность развития коммуникативной компетенции студентов в образовании. Одной из основных коммуникативных целей обучения казахскому языку в современных условиях является овладение обучающимися фонетически, грамматически, лексически и стилистически корректными речевыми навыками на изучаемом языке. Перед преподавателем казахского языка высшего учебного заведения стоит сложная задача — за очень короткий срок научить студентов практическому владению языком, т.е. умению читать оригинальную литературу на казахском языке по специальности, и пробудить в них интерес к использованию языка в профессиональной деятельности. Задача практического овладения языком требует поиска путей совершенствования как методики обучения речевым умениям, так и большого внимания к организации языкового материала.

Как известно, взаимоотношения между людьми осуществляются посредством языка. Поэтому язык — это средство общения. Таким образом, в процессе привития иноязычной аудитории навыков профессионального общения главную роль выполняет речевой принцип. А принцип речевого общения определяет выбор языкового материала, конкретизации речевой ситуации, т.е. выявляет, какие навыки необходимы для осуществления устного и письменного речевого общения, какими способами необходимо обеспечить овладение функцией языкового общения. Также этот принцип, требуя соблюдения условий, образующих речевую ситуацию, способствует результативной коммуникации между студентом и преподавателем, студентом и студентом.

Если студент не научится в вузе профессиональному речевому общению, если он не может полно и систематизированно донести свои мысли до других, то это значит, что он не овладел функцией речевого общения в полной мере. Поэтому студенты должны научиться использовать отобранный в соответствии с их будущей профессией учебный материал для языкового общения. Таким образом, необходимо уделять внимание обучению студентов как устной, так и письменной языковой коммуникации.

Если виды работ, направленные на овладение языковой коммуникацией, будут правильно организованы, то у студентов будет возможность научиться говорить в соответствии с нормами языка. А задания, направленные на развитие навыков речевого общения, должны заинтересовать студентов, соответствовать целям развития их профессионально ориентированной речи. Языковые упражнения,

задания должны быть направлены на развитие речи студентов. Только в том случае, когда студент будет правильно применять языковые единицы в процессе речи, речевого общения, будут реализованы его речевые навыки. Так, по речевому принципу должны быть охвачены следующие моменты: умение выбрать ситуацию, вызывающую речевое общение; обеспечение активного участия студентов в речевом общении; умение правильно отбирать упражнения и задания в соответствии с целью общения.

На первом этапе обучения в процессе работы над тематическим материалом в рамках модуля социального общения уделяется большое внимание формированию речевой (социолингвистической) и социокультурной коммуникации, в частности:

– формированию умения устанавливать и поддерживать необходимые контакты в социально-бытовой и профессиональной сфере (в этих целях отрабатываются формулы приветствия, прощания, представления, обращения к отдельным лицам и к аудитории в целом, в зависимости от ситуации общения);
– формированию умения инициировать и поддерживать беседу;
– формированию умения выражать свое мнение, согласие или несогласие с точкой зрения собеседника, используя соответствующие речевые клише;
– формированию умения осуществлять речевое поведение в соответствии с ситуацией общения с учетом речевого этикета и стилевого регистра при построении высказывания.

Особое внимание уделяется формированию академических умений: написанию эссе, подготовке презентации. Предлагается также проектная работа, которая, помимо предметных компетенций, предполагает развитие социальной компетенции студентов, т.е. умение применить полученные знания, навыки и умения в практической деятельности в социуме. Благодаря проектной работе студенты выходят на реальное (квазиреальное) общение на изучаемом языке.

На втором этапе обучения в рамках модуля профессионального общения, тематическое содержание которого формируется кафедрой с учетом специфики специальности студентов, уделяется внимание формированию таких профессионально-значимых умений, как:

– реферирование и аннотирование общенаучных текстов по специальности с учетом разной степени смысловой компрессии, участие в дискуссии по обсуждаемой проблеме;
– аргументированное обоснование своей точки зрения;
– участие в ролевых и деловых играх, включающих комплекс проблемных ситуационных задач.

С целью формирования иноязычной компоненты профессиональной коммуникации специалиста предложена и реализована система спецкурсов и факультативных занятий, дополняющая основной курс казахского языка.

При организации педагогического процесса на всех этапах обучения осуществляется интегрированный подход к развитию навыков и умений всех видов речевой деятельности.

Содержательный компонент модели профессионально ориентированного обучения казахскому языку включает в себя следующие структурные элементы:

– *коммуникативные умения* по видам речевой деятельности (*говорению*, *аудированию*, *чтению*, *письму*) на основе общей и профессиональной лексики;
– *языковые знания и навыки*, которые включают в себя знания фонетических явлений, грамматических форм, правил словообразования, лексических единиц, терминологии, характерной для определенной профессии. Эти знания и навыки представляют собой составную часть сложных умений — *говорения*, *аудирования*, *чтения*, *письма*;
– *социокультурные знания*, которые имеют целью приобщение обучающихся не только к новому способу речевого общения, но и к культуре народа, говорящего на изучаемом языке;
– *учебные умения*, рациональные приемы умственного труда, обеспечивающие культуру усвоения языка в учебных условиях и культуру общения с его носителями.

Работа по формированию у студентов навыков профессионально ориентированной речи напрямую зависит, в первую очередь, от их активности, поскольку, если студент не будет стремиться к повышению культуры своей речи, совершенствованию будущего профессионального мастерства, не будет проявлять активности, он не сможет пополнить свой словарный фонд, не сможет научиться говорить систематизированно и содержательно. Поэтому большое значение в обучении студентов профессионально ориентрованной речи имеет принцип активности. В умении заинтересовать студентов главную роль выполняют системность, привлекательность проводимых работ в соответствии с целя-

ми обучения профессионально ориентированной речи на занятиях. Поэтому наиболее велико влияние умения преподавателей уместно использовать различные методы, стимулирующие студентов к профессиональному общению. Виды работ, направленные на развитие речи как на занятиях, так и вне занятий, должны быть на таком уровне, чтобы пробудить у студентов их эмоциональную активность. Поэтому при использовании таких эффективных методов обучения, как деловые игры, диспуты, дискуссии, повышается активность студентов.

Развитие профессиональной речи обучающихся — это наиболее сложная проблема в методике обучения казахскому языку, поскольку у развития речи должны быть собственные содержание, средства обучения, критерии оценивания уровня развития языка студента. Повышение качества профессионального языкового общения студентов в вузах осуществляется посредством проведения комплексных работ. Поэтому овладение профессиональной лексикой, в особенности овладение умениями правильно различать и использовать в языковом общении значение терминов по специальности должно осуществляться при помощи комплексных работ. Такие работы будут результативными, если будут выполняться в комплексе заданий: профессионально-ситуативные задания, деловые игры, обсуждение, диспут, творческие задания и т.д. Подобные работы помогут студентам придавать значение каждому произносимому слову, его содержательности, системности выражения, использовать богатство словарного запаса, терминов по своей профессии. Таким образом, студент приобретает навыки отбора языковых средств при речевом общении, учится говорить системно. Культура, кругозор, мировоззрение студента как личности, его умение говорить грамотно на профессиональном уровне являются залогом становления его как хорошего специалиста. Все эти требования могут быть выполнены при условии проведения комплексных работ по развитию профессиональной речи.

Наряду с практической целью — обучение общению, языковое обучение в вузе ставит образовательные и воспитательные цели. Достижение образовательных целей означает расширение кругозора студентов, повышение уровня их общей культуры и образования, а также культуры мышления, общения и речи. Реализация воспитательного потенциала языкового обучения проявляется в готовности студентов как будущих специалистов содействовать налаживанию межкультурных и научных связей, представлять свой вуз, страну на международных конференциях и симпозиумах, относиться с уважением к духовным ценностям других стран и народов [5].

Развивающийся в настоящее время процесс глобализации стирает политические, идеологические и культурные границы между странами и народами и этническими группами. Современные средства коммуникации, глобальная информационная сеть интернет сблизили людей, сделали мир настолько тесным, что взаимодействие стран, народов и культур стало неизбежным. Сегодня невозможно найти такие нации и народности, которые не испытали бы на себе политическое, социальное и культурное влияние других народов. Это влияние осуществляется посредством обмена достижениями культур, прямых контактов между государственными институтами, общественными движениями, научного сотрудничества, торговли, туризма и т.д. Однако технический прогресс и бурное развитие различных форм международных контактов в настоящее время опережают развитие навыков коммуникации между представителями различных культур. Поэтому тема диалога и взаимопонимания культур стала актуальной, в которой все большее место занимает проблема специфики, самобытности и различий культур разных народов. Дело в том, что процесс глобализации, ведущий к унификации культур, порождает у некоторых народов стремление к культурному самоутверждению и вызывает желание сохранить собственные культурные ценности. По этой причине значительное число государств и народов демонстрирует свое категорическое неприятие происходящих культурных изменений. В этих существующих противоречивых условиях возникает потребность более внимательно и обстоятельно рассмотреть проблему общения и взаимопонимания различных народов и культур.

Осваивая каждый новый язык, человек расширяет не только свой кругозор, но и границы своего мировосприятия и мироощущения. То, как он воспринимает мир и что он в нем видит, всегда отражается в понятиях, сформированных у человека на основе исходного языка и с учетом всего многообразия присущих этому языку выразительных средств.

Современная ситуации вынуждает каждого из нас уметь сосуществовать в общем жизненном мире, что означает быть способным строить взаимовыгодный диалог со всеми субъектами этого общего жизненного пространства, уметь наводить гуманитарные межкультурные мосты между представителями разных профессий, культур. Важную роль в этом играет язык, являющийся единственно возможным инструментом, с помощью которого и становится реальным построить мосты взаимопонимания и взаимодействия между представителями разных лингвоэтносообществ. Отсюда очевидна

переориентация лингводидактических и методических исследований по проблеме межкультурной коммуникации на проблемы формирования у учащихся способности эффективно участвовать в ней.

Содержание обучения неродным языкам, его предметный аспект не являются рекламой чужого образа жизни, а становятся основой для развития способности уметь «смотреть на мир глазами носителя языка».

Бесспорно, использование преподавателями инновационных методов, методов формирования интереса к обучению (познавательные игры, учебные дискуссии, создание проблемных ситуаций и др.), долга и ответственности в обучении (поощрение, одобрение, порицание и др.), внедрение в образовательный процесс преподавателями и студентами новых технологий (презентаций учебного материала, электронных пособий, аудио- и видеоматериалов и пр.) активизируют процесс языкового обучения и способствуют эффективности усвоения казахского языка.

Чтобы повысить уровень коммуникативной функции государственного языка, нужно развивать также и профессионально ориентированое обучение языкам. Кроме того, в соответствии с современными социальными требованиями следует усилить практику профессионально ориентированного обучения языкам студентов высших учебных заведений и использовать ее как средство межнациональной коммуникации. На сегодняшний день для решения данной проблемы в нашей стране обучение государственному языку студентов реализуется по кредитной системе обучения и тесно взаимосвязано со специальностью студентов и с другими практически значимыми дисциплинами. Такой подход обеспечит будущему специалисту в своей дальнейшей трудовой деятельности возможность свободно изъясняться на профессиональном уровне, владеть специальной терминологией и обогащать свой словарный запас.

Преобладает ошибочное мнение, что знание одного английского «достаточно». Обучение другим языкам, кроме английского, находится в упадке. Это может оказаться дорогостоящей тенденцией для будущего выпускников в области машиностроения. В последнем исследовании навыков и знаний, необходимых на рабочем месте, проведенного Ассоциацией Академии инженеров и архитекторов в Финляндии (ТЭК), более 80 % респондентов признали, что знание языка играет главную роль в решении их профессиональных задач, однако только 50 % считают, что они выучили языки достаточно хорошо, чтобы выполнять эти задачи [6; 2].

Белое пятно в изучении иностранных языков в педагогическом образовании — вопрос о профессионально ориентированной подготовке учителей иностранного языка… В Финляндии университеты прикладных наук являются высшими междисциплинарными образовательными учреждениями, где обучение языкам и коммуникационное обучение включены в качестве обязательного компонента в учебные планы всех специальностей с 1990 г., благодаря дальновидной национальной политике о языках [7; 1, 2].

Изучение профессионально ориентированного языка способствует повышению мотивации. С точки зрения учителей, инженеров, возможность доступа и использования новой информации, которая может быть доступна только на другом языке, повысит ценность, потому что студенты узнают то, к чему другие не имеют доступа без знания языка. Это позволяет приобрести не только более богатый опыт обучения, но и преимущество на рынке труда, что говорит о контекстуальном принципе. Студенты учатся все больше взаимодействовать с экспертами, такими как профессора и работники промышленности, они строят сильное чувство общности и идентичности, которая отражается в принципе сотрудничества и взаимодействия... Наконец, приобретается ценная информация о содержании преподавания в другой области знаний. Открываются новые перспективы для преподавателя языка, это помогает в создании еще более целенаправленных учебных материалов для конкретных целей [8; 2].

Анализ педагогической практики обучения ИЯ на неязыковых факультетах вузов и казахского языка в группах с русским языком обучения свидетельствует о том, что для оптимизации учебного процесса в систему обучения целесообразно включать специальные методические приемы, учитывающие не только умственнные и творческие способности студентов, но и их профессиональную направленность [9; 43].

В настоящее время вследствие возрастающих стрессовых ситуаций люди стали чаще обращаться к психологам, поэтому все более повышается значимость этих специалистов. В связи с этим профессионально ориентированное обучение казахскому языку студентов спецальности «Педагогика и психология» представляется актуальной и насущной проблемой.

Профессионально ориентированное обучение студентов специальности «Педагогика и психология» казахскому языку имеет большое значение для свободного овладения будущими специалистами профессиональным казахским языком. Одним из эффективных методов профессионально ориентированного обучения является применение профессионально направленных текстов, которые позволяют студентам свободно общаться и обмениваться мнениями на государственном языке.

Определение проблемы и актуальности темы позволяет сфрмулировать достаточно конкретно цель исследования: создать эффективную методическую систему развития профессионального языка студентов специальности «Педагогика и психология», используя профессионально направленные тексты.

Основное направление развития профессиональной лексики — работа с текстом, так как именно в тексте представлены все составляющие языка: звук, слово, словосочетание, предложение [10; 514].

Профессионально направленные тексты — сложная коммуникативная единица, состоящая из лексичеких минимумов по определенной специальности, которые содержат практические знания, необходимые в будущей профессиональной деятельности. Профессионально направленные тексты применяются во всех видах речевой деятельности (чтение, письмо, устная речь, аудирование, произношение). Профессионально направленные тексты являются средством обучения устной монологической речи, так как в совокупности с языковыми аспектами влияют на правильную речь и грамотное письмо. Работая с текстами такого характера, студенты формируют навыки чтения, пересказывая его, развивают речь, составляя вопросы–ответы по тексту — расширяют словарный запас. Написание изложений и сочинений по тексту способствует развитию письма, при чтении формируется речевой слух, при высказывании собственного мнения по тексту развиваются навыки устной речи.

Обучение казахскому языку с помощью специальных текстов дает возможность формирования навыков восприятия и запоминания текстов; поиска ключевых слов, словосочетаний и предложений, определяющих смысл текста; умения различать логическую и грамматическую связь между составляющими элементами текста; составления аналогичного текста. Необходимо научить студентов делить текст на логические части, озаглавить каждую из них, составлять план текста. Особую роль работа с текстами занимает в обучении разговорной речи и в коммуникации. Студент, работая с текстом, использует все виды разговорной деятельности. Изучая текст, студент получает полную информацию, связанную со своей специальностью, следовательно, увеличивается его профессиональный словарный запас и повышается интерес к будущей профессии. Для работы с текстами такого типа следует тщательно подбирать лексико-грамматический материал. В качестве примера хотим представить примеры заданий к профессионально направленному тексту «Эмоции» для специальности «Педагогика и психология».

Текст 1: **Эмоции**

Дословный перевод термина «эмоция» — волновать, беспокоить. Эмоции — класс психологических явлений, представляющих состояния человека. Эмоции как бы «отражают» и «окрашивают» интеллект, потребности, мотивы человека. В зависимости от влияния на силу и активность человека эмоции делятся на стенические («стенос» в переводе с греческого — сильный) и астенические (слабые). Те эмоции, которые активизируют деятельность человека (радость, гнев), называются стеническими, а те эмоции, которые ее тормозят, — астеническими (страх, тоска). Аффектами называют сильные кратковременные эмоции, которые имеют ярко выраженную экспрессию. Это эмоции, которые в основном не поддаются контролю.

Настроение — слабо выраженная, но длительное время существующая эмоция, которая выражает собой общее состояние или настрой человека в данный момент времени. Психофизиология — наука, изучающая связь психических явлений с физиологическими процессами, происходящими в мозгу [10; 247].

Цель работы над текстом — определение лексического минимума по специальности, освоение профессиональных терминов.

1-е задание. Прочитайте текст выразительно, переведите текст со словарем и передайте его содержание. Найдите в тексте незнакомые слова и словосочетания. Найдите значение этих слов в словаре.

Результат — в процессе работы над текстом студенты осваивают практическое применение языкового материала, формируют навыки говорения, знакомятся со специальной терминологией,

развивают навыки работы со словарем. Также они делают анализ смысловых и языковых значений некоторых понятий: *эмоция, стенический, астенический, аффект*. Расширяется профессиональный лексический фонд.

2-е задание. Обсудите содержание текста в парах и дайте другое название. Какие дополнения вы бы внесли в текст? Найдите ключевые слова. Напишите изложение по тексту.

Результат — при выполнении упражнений происходит полное понимание содержания текста и значений терминов, осваиваются их смысловые особенности и место их применения. Студент собирает дополнительную информацию, учится учитывать мнение других [11; 70]. Изложенная информация в текстах для будущих специалистов-педагогов и психологов позволяет повысить мотивацию для изучения профессионально ориентированной лексики. Появляется стремление освоить не только казахский язык, но и профилирующие дисциплины по специальности. Так как отсутствие знаний по специальности может поставить его в неудобное положение, студент будет стараться пополнить свои теоретические знания. Эти задания, выполненные со студентами специальности «Педагогика и психология», направлены на умение различать стилистические особенности текста, понимать содержание текста, самостоятельно определить тематику текста, развивать навыки работы со словарем, раскрывать идею текста, различать направления текста — повествование, доклад, описание, обсуждение, понять содержание, грамотно высказывать свое мнение.

Таким образом, условия комплексного принципа можно определить следующим образом: предусмотреть цели развития умения устного и письменного профессионального общения; пополнять виды комплексных работ; непрерывно проводить комплексные работы; комплексные работы должны быть основным средством обогащения словарного запаса.

В заключение необходимо отметить, что при формировании навыков профессионально ориентированной речи у иноязычных студентов, руководствуясь конкретными принципами и используя интерактивные методы обучения, работа будет результативной.

Список литературы

1 *Курманбаева Ш.К.* О вопросах обучения казахскому языку посредством учебных текстов с применением компьютерной обучающей программы // Электронный научный журнал «Современные проблемы науки и образования». — 2015. — № 1.

2 *Seytenova S.S., Nakesheva S.T.* Training of experts in the Kazakhstan higher education institutions. Topical issues of modern science: Materials XIV of the International scientific and practical conference (issue 14), Feather publishing house. — Moscow, 2012. — P. 40–43.

3 *Сейтенова С.С.* Методика преподавания казахского языка в иноязычной аудитории: Афтореф. дис. … канд. пед. наук. — М., 2013.

4 *Маталова С.В.* Обучение иностранных студентов медицинских вузов профессиональному общению на русском языке. — Нижний Новгород: АКД, 2012. — 27 с.

5 Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: Монография. — Ақтөбе: Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, 2014. — 175 б.

6 Association of Academic Engineers and Architects in Finland (TEK), (2012), Kysely tekniikan alan vastavalmistuneille: LUT ja koko maa 2011, [ppt]. — [ER]. Access mode: http://intra.lut.fi pdf [Accessed on 25 March 2013]

7 *Haapanen P.* Development and Analysis of a Professional-Oriented CLIL Model for University Level Mechanical Engineering Education. — [ER]. Access mode: http://www.sefi.be/conference-2012/Papers/Papers/070.pdf

8 *Huhta Marjatta* Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia, The blind spot of foreign language teacher education. The Question of Professionally Oriented Foreign Language Teachers.

9 *Сейтенова С.С., Накешева С.Т.* Трёхъязычие в профессиональной подготовке специалистов в казахстанских вузах // Актуальные вопросы современной науки: Материалы XIV Междунар. науч.-практ. конф. — М.: Изд-во «Перо». — 2012. — С. 40–43.

10 *Немов Р.С.* Общая психология:Краткий курс. — СПб.: Питер. — 2006. — 304 с.

11 *Сейтенова С.С.* Казахский язык. Для студентов факультета «Педагогика и психология», обучающихся на русских отделениях педагогического института. — Актобе, 2010. — 206 с.

С.С.Сейтенова, Ж.А.Есқазинова, Д.А.Әлиева

Шетелдік студенттерге қазақ тілінде кәсіби сөйлеу дағдыларын қалыптастыру

Мақалада шетелдік студенттердің қазақ тілінде кәсіби қарым-қатынас арқылы оқытудың негізгі қағидаттары қарастырылған. Кәсіби-бағытталған тілдік біліктерді дамыту жұмыстарын жүргізу барысында бақылау, салыстыру, саралау, ойлауды дамыту, жинақтау, заттарды нақтылау, біріктіру, заттар мен құбылыстарды нақтылау сияқты икемділіктерді дамыту мен олардың негізінде студенттерге өзіндік ғылыми қорытынды жасауға үйрету болып табылады. Сонымен қатар жоғары оқу орнындағы педагогика және психология мамандығы студенттеріне кәсіби-бағытталған қазақ тіліне оқытудың мәселелері қарастырылған. Авторлар кәсіби-бағытталған қазақ тілінің «Педагогика және психология» мамандықтары студенттеріне арналған тиімді әдістемелік жүйесін ұсынған.

S.S.Seytenova, Zh.A.Eskazinova, D.A.Aliyeva

Formation of professional-oriented speaking skills of Kazakh among foreign language students

This article discusses the basic principles of teaching foreign students professional communication in Kazakh language. When conducting work associated with the formation of professionally oriented language skills is expected to develop abilities such as observation, reasoning, comparison, analysis, collection, generalization, concretization of objects and phenomena, to teach students to do independent scientific conclusions. And the article deals with the problems of professionally-oriented teaching of Kazakh students majoring in specialty pedagogy and psychology in higher educational institutions. The article presented an efficient methodical system of professionally-oriented teaching Kazakh language for students of specialty «pedagogy and psychology».

References

1 Kurmanbaeva Sh.K. *Modern problems of science and education*, Electronic scientific journal, 2015, 1.

2 Seytenova S.S., Nakesheva S.T. *Topical issues of modern science:* Materials XIV of the International scientific and practical conference (issue 14), Feather publishing house, Moscow, 2012, p. 40–43.

3 Seytenova S.S. *Methods of teaching Kazakh language in a foreign audience*, Resume thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, Moscow, 2013.

4 Matalova S.V. *Training of foreign medical students to professional dialogue in Russian*. Nizhny Novgorod, AKD, 2012, 27 p.

5 *Kazakh language teaching, scientific and methodological basis for the representatives of other nationalities*, monograph, Aktobe: Zhubanov Aktobe Regional State University, 2014, 175 p.

6 *Association of Academic Engineers and Architects in Finland (TEK)*, (2012), Kysely tekniikan alan vastavalmistuneille: LUT ja koko maa 2011, [ppt], Available at http://intra.lut.fi pdf [Accessed on 25 March 2013].

7 Haapanen P. *Development and Analysis of a Professional-Oriented CLIL Model for University Level Mechanical Engineering Education*, [ER]. Access mode: http://www.sefi.be/conference-2012/Papers/Papers/070.pdf

8 Huhta Marjatta *The Question of Professionally Oriented Foreign Language Teachers*.

9 Seitenova S.S., Nakeshova S.T. *Actual problems of modern science*: proceedings of the XIV International scientific-practical conference, Moscow: publishing house of the Pen, 2012, p. 40–43.

10 Nemov R.S. *General psychology:* a Short course, Saint Petersburg, 2006, 304 p.

11 Seitenova S.S. *Kazakh language. For students of the faculty of «Pedagogy and psychology» studying at Russian department of pedagogical Institute*, Aktobe, 2010, 206 p.

ӘОЖ 821.512.122 – 31

А.Н.Ғалиева, Г.Б.Ахметова

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған
(E-mail: nurai_gali@mail.ru)

Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру жұмысын ұйымдастыру

Мақалада оқу-тәрбие үрдісінде тиімді әдіс-тәсілдерді таңдай отырып, мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беру жұмыстары қарастырылған. Авторлар зерттеу жұмысында экология жайында алғашқы қарапайым ұғымдарын қалыптастыру жолдарын сипаттаған. Жұмыс түрлері балабақша бағдарламасына сай жоспарланған. Оқу-тәрбие үрдісіндегі экологиялық тәрбие беру жұмыстарында пәнаралық байланыстың (дүниетану, бейнелеу өнері, тіл дамыту және музыка) тиімділігі көрсетілген. Кешенді сабақ түрлерін ұтымды жақтары талданды. Зерттеу барысында Талдықорған қаласының № 42 балабақшасы негізінде жүргізілген эксперименттік-тәжірибелік сабақтар сипатталған.

Кілт сөздер: экология, балабақша, тәрбие, табиғат, экологиялық тәрбие, қызығушылық, әдіс-тәсілдер, пәнаралық байланыс, оқу-тәрбие үрдісі, эксперимент.

Бүгінгі таңда бүкіл адамзаттың алдында тұрған өмірлік маңызы бар ауқымды проблемалардың ішінде табиғатты қорғау мен табиғи ресурстарды тиімді пайдалану мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде.

Табиғатқа жанашыр болу адамзат қоғамына, оның келешегіне жанашырлық жасау болып табылады. Айнала бізді қоршаған табиғи ортаға қамқорлық жасау, оның бойындағы бар байлықты адам игілігі үшін мейлінше ұтымды пайдалану, қорғау және көркейту мәселесін ойдағыдай шешу — бүгінде бүкіл дүние жүзі халықтарының алдында тұрған ортақ міндет. Өйткені бүкіл Жер планетасы, айналадағы табиғи орта адамзат үшін ортақ. Бұл абыройлы міндетті бұлжытпай алға алып барушылар — еңбектің қадірін, еңбек өнімділігін арттырудағы табиғат байлығының рөлін толығынан түсіне білетін жастар. Сондықтан халқымыздың, әсіресе жастардың экологияға деген көзқарасын өзгерту шешуші фактор болып табылады. Бұл орайда педагогикалық мәселелер алғы шептен орын алады, өйткені өсіп келе жатқан жас ұрпақ отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, мектеп қабырғасында жүріп табиғат, оның адамзат үшін пайдасы туралы, айналадағы табиғи ортаны көздің қарашығындай сақтау және онымен дұрыс қарым-қатынас жасау туралы мақсатты түрде ең алғаш рет ғылыми мағлұмат алады. Міне, сондықтан балабақшадан бастап балаларға экологиялық тәрбие беру өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Табиғатты қорғау жұмыстарын жақсарту мақсатында экологиялық бағдарламаны әрі қарай жетілдіру көзделуде. Қазақстан Республикасының «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңы, «Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігін сақтау концепциясы», «Экологиялық білім бағдарламасы» шықты.

Тәрбиенің қай саласы болса да негізінен ол балаларға, жасөспірімдерге арналады. Ал оларды табиғатты сезініп, түсініп, қадірлей білуге баулу экологиялық тәрбие жүргізу арқылы іске асырылады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбие жұмысын ұйымдастыруға ұсынылатын материалдарда балалардың жас ерекшеліктерін, психологиялық физиологиялық қабылдау мүмкіндіктерін ескеріп, оны тәрбие процесінде тиімді пайдаланған дұрыс. Балалардың отбасында өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне деген қызығушылығы, оларды сырттай бақылауы, өсімдіктерді басып-жаншып сындырмау, өзен-көл суларын ластамау, қоршаған ортада тазалық сақтау сияқты адамға ғана тән табиғат қорғау іс-әрекеттерінің ата-аналардың ықпалымен жүргізілуі балалық шақтан дағдыға айналып, күнделікті өмірде орындауға тиісті міндеттерге айналуына мүмкіндік туғызады.

Балаға табиғаттың негізгі ерекшеліктерін, әр жыл мезгіліне байланысты қоршаған ортада, өсімдіктер мен жануарлар әлемінде болып жататын сан алуан өзгерістер мен құбылыстарды көрсету, сезіндіру, байқату барысында баланы дамыту мақсаты көзделеді. Тіпті, балалармен жүргізілетін барлық педагогикалық процестер, ақыл-ойын, тілін дамытуда пайдаланылатын ойындар, жұмбақ-мысалдар, әңгімелер, қолданылатын көрнекі құралдар мен ойыншықтар болсын, бәрі-бәрі табиғаттың жемісі екендігін ғалымдар әрқашан мойындаған.

Балабақшадағы экологиялық тәрбиенің мақсаты — табиғатты аялап, оны қамқорлыққа алып күту, табиғат жөнінде қарапайым білім бере отырып, тірі және өлі табиғаттағы құбылыстар жөнінде ұғымдар қалыптастыру.

Мектеп жасына дейінгі балаларға табиғат жайлы білім беру мәселесімен А.П. Усова, Н.Н. Поддъяков, Н.Ф. Виноградовалар өздерінің ғылыми зерттеулерінде көтереді.

А.П. Усова балаға табиғат туралы ұғым беру ісін екі теорияға бөліп қарады, біріншісі — қарапайым, яғни балаға білім арнайы оқытусыз күнделікті ойын, еңбек іс-әрекеттерінде бақылау арқылы жүргізіледі. Екіншісі — балаға күрделі ұғым тек арнайы ұйымдастырылған оқыту үрдісінде, сабақ кезінде ғана беріледі және екеуі де бір-бірімен байланысты жүргізіліуі керек. Бұлайша берілген білім нақты жүйелендірілген, бала ұғымына сай келетін табиғат құбылыстарының ерекшеліктерін, жыл мезгілдеріне байланысты адамдар өмірінде болатын өзгерістер мен олардың іс-әрекеті жайында, шынайы түсінікті қамтыған жағдайда ғана нәтижелі болады деп көрсеткен [1]. «Умственное воспитание детей в процессе ознакомления с природой» атты еңбегінде Н.Ф. Виноградова баланың ақыл-ойын, тілін дамыту мәселесіне өте үлкен мән берген. Ол мектеп жасына дейінгі баланың ойының және тілінің дамуы қоршаған ортаны табиғатты қабылдауына, бала тілінің жетілгендігі ақыл-ойдың даму нәтижесінен туындайды және тіл мен ой байланысты деген. Сондықтан да балабақшада тіл дамыту ісін табиғатпен таныстырумен байланыстырып бақылау, серуен, топсеруен кездерінде жүзеге асыруды ұсынды [2].

Н.Н.Поддъяковтың психологиялық зерттелуінде баланың логикалық ойының дамуы заттар мен табиғи құбылыстарды тікелей ұстау, сезіну, көру әрекетіне байланысты екендігі көрсетілген. Баланың мектепке жүйелі білім алуға жан-жақты әзір болуы үшін, психолог-ғалымдардың пікірінше, оның сөздік қоры, сөйлем құру мүмкіндігі, сапалы ойлау қабілеті дамыған, нақтырақ айтқанда, логикалық ойлану дағдысы жетіле бастаған болуы керек. Мұндай қабілеттердің біртіндеп қалыптасуына мүмкіндік беретін жағдайлардың бірі — балаларға өзін қоршаған орта, табиғи заттар мен құбылыстар туралы ғылыми ұғым беру деп көрсетеді [3]. Атақты психолог Л.С.Выготский өзінің психологиялық зерттеулерінде де баланы мектепке даярлау мәселесіне ерекше назар аударған. 5–6 жаста балалар табиғаттағы заттардың қайдан, қалай пайда болғандығына қызықтай қарап, олардың өсіп, дамуы жөнінде алған білімдері мен өздігінше бақылағандарын байланыстыра ой қорытындыларын жасауға тырысады. Себебі, бұл шақта баланың көрнекі-бейнелік ойлау қабілеті жетіліп, логикалық ойдың алғашқы элементтері қалыптаса бастайды. Бала жеке заттарды және табиғат құбылыстарын біліп қана қоймай, олардың себептерін түсінуге тырысып, үлкендерге жиі сұрақтар қояды, дейді [4].

Республикамызда балалардың дүниетанымын қалыптастыру мәселесіне ерекше көңіл бөлген ғалымдардың бірі Қ. Аймағамбетова болды. Оның 6 жасар және төменгі сынып балаларына арналған «Айналадағы дүниемен таныстыру», «Табиғат тануды оқыту және бала тәрбиесі» және тағы да басқа еңбектерінде сәбиді айналадағы дүниемен таныстыру, оларға өзін қоршаған табиғат құбылыстары туралы алғашқы ғылыми ұғым беру жолдарын қарастырған [5].

Біздің қарастырып отырған мақаламыздың мақсаты мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тәрбие беруде тиімді әдіс-тәсілдерді таңдай отырып, адам, табиғат, қоғамның біртұтастығы, өзара байланысы жайында қарапайым дүниетанымдық көзқарастары кеңейту болып табылады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбие мәселелерін зерттеу мақсатында Талдықорған қаласының № 42 балабақшасында эксперимент жұмысы жүргізілді. Зерттеу жұмысымызда экологиялық тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда тиімді әдістер талқыланды [6]. Жұмыс балабақша бағдарлама талабына сай жоспарланып, табиғатпен таныстыруды, оны ашық аспан аясында бақылау, сабақ, серуен, саяхат, табиғаттағы еңбек үрдісінде жүзеге асыруды және тәрбиенің негізгі салалары болып есептелетін адамгершілік, эстетикалық, еңбек тәрбиесі мен халықтық педагогиканы пайдалана отырып жүргізілді.

Жұмыс барысында балалардың дамуындағы жеке ерекшеліктерін ескере отырып, балабақша тәрбиешілері алдына мына міндеттер қойылды:

– табиғат құбылыстарының маусымдық өзгерістерін бақылату;
– көркем шығармаларды талдау, халық ауыз әдебиетін қолдана білу;
– проблемалық жағдаяттар туғызу, оларды тәжірибе жүргізу арқылы өздеріне қорытынды жасай білуге дағдыландыру.

Экологиялық тәрбие беру жұмыстарында пәнаралық байланысты (қоршаған ортамен таныстыру, тіл дамыту, еңбек, бейнелеу өнері мен музыкалық шығармаларды) пайдалана отырып, кешенді сабақ

түрлері ұйымдастырылды. Экологиялық тәрбие мазмұнының сабақтастыққа негізделген жүйесі құрылып, мектеп жасына дейінгі балаларының жас ерекшеліктеріне байланысты меңгерілетін экологиялық материалдар сұрыпталды. Табиғатқа деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу үшін оқу-тәрбие жұмыстарында дидактикалық әдістерді: экологиялық ертегілер, экологиялық жұмбақтар, экологиялық ойындар, экологиялық тақырыптағы мақал-мәтел мен жаңылтпаштар, экологиялық ертегілерді құрастыру, әңгіме-кеңестер өткізілді.

Қоршаған ортамен таныстыру бағытындағы экологиялық тәрбие беру жұмысы еңбек тәрбиесімен байланыстыра жүргізілді. Мысалы, өсімдіктерге су құйып, жапырағындағы шаңын сүрту, құстарға жем шашып, торларды тазалау балаларды еңбекке машықтандыруға көмектеседі. Күнделікті табиғат бұрышындағы еңбек түрлерін бақылауы еңбектің жеңіл түрлерімен айналысуы табиғатқа жауапкершілікпен қарау дағдыларын қалыптастырды, өсімдікті жұлмау, құстарды қорғау сияқты жағымды іс-әрекеттерге баулып, оларға деген аялы сезімдерін дамытты. Халық педагогикасындағы «Құстардың ұясын, құмырсқаның илеуін бұзба», «Аққуды атпа», «Жалғыз ағашты кеспе», «Суға түкірме» деген сөздер балаларды шынайы болмыс сырын түсініп-түйсінуге, өсіп-өнген және тіршілік етер қоршаған ортаны, табиғатты қорғауға, тіршілікке қастандық жасамауға баулиды.

Экологиялық тәрбие — бұл тек «жұлуға болмайды», «ластауға болмайды» деген жалаң ұран, үндеу тастау немесе тәртіпке шақыру ғана емес, сонымен бірге не себепті олай етуге болмайтындығын түсіндірумен байланысты жүзеге асты.

Қарапайым экологиялық түсініктерді меңгерту баланың қоршаған орта нысандарына танымдық қызығушылығын арттырумен тығыз байланысты. Баланың танымдық дамуы ойын барысында, табиғи нысандар мен құбылыстарға бақылау жасау, заттарды қарап, зерттеу кезінде, табиғат пен табиғат күнтізбесіндегі ауа райы жағдайына бақылау нәтижелерін айта білу, еңбек және басқа да әрекеттер барысында жүзеге асады. Қоршаған дүниемен таныстыру мектеп жасына дейінгі баланың сезіміне әсер етіп, оның тілін дамытуға жағдай жасап, айналадағы өмірді, табиғат құбылыстарын бағдарлап сінуге мүмкіндік туғызады. Мектеп жасына дейінгі баланың өмірдегі нақты заттар мен құбылыстар жөнінде, ол заттардың өсу, даму ерекшелігі, өзара айналасы жөнінде өздігінен ой қорытындыларын жасап, басқаларға түсіндіруге әрекеттенушілігі басым болады. 5–7 жастағы баланың көрнекті, образды ойлау қабілеттілігі басым болатыны белгілі.

Баланың қоршаған ортадан, табиғат құбылыстарынан алатын білімі, меңгеретін дағдысы экологиялық тәрбие берудің алғашқы негізі болмақ. Тәрбиеші мақсат қоя ұйымдастырылған іс-әрекеттері (ойын, топсаяхат, бақылау, серуен т.б.) арқылы мектеп жасына дейінгі баланың қоршаған орта жайында алғашқы мағлұматтар алып, айналасындағыны байқап, қызығушылықпен қарап, оны әңгімелеп айтып беруге талпынады.

Мектепке дейінгі балалық шақ кезеңінде баланың танымдық дамуы эмоционалдық қарым-қатынастар арқылы қалыптасады. Әрбір жеке бала — қоршаған ортаны қызығушылықпен қабылдайтын кішкентай зерттеуші. Бала белсенді әрекеттерге талпынады. Сондықтан да бақылау мен зерттеу сияқты әдістер балаға неғұрлым жақын болып табылады.

Педагогикалық эксперимент жұмысымызда байқағанымыздай, серуен кезінде ұйымдастырылатын бақылау үлгілері тәрбиешіге баланы қоршаған ортамен таныстыруға көмектесті.

Балабақшадағы серуен күн тәртібінің бір бөлігі болып табылады. Ол негізгі бес бөлімнен тұрады: бақылау, жеке жұмыс, қимылды ойын, табиғаттағы еңбек және дербес (еркін) ойындар. Бес бөлім бірін-бірі толықтырады. Серуен арқылы балаға айнала қоршаған орта туралы толық мағлұмат беруге болады. Бала ауа райын, табиғатты, күнді, желді, топырақты, ағаштар мен жануарларды, құстарды бақылай отырып, білімін жетілдіреді, өзі үшін жаңалық ашады.

Табиғатпен байланыс, ойластырылған байқауларды, серуендерді, әңгімелерді ұйымдастыру — экологиялық тәрбиені дұрыс жолға қою мен қажетті нәтижені алудың бастамасы ретінде аса жауапкершілікпен қарастырылды. Жеңілден ауырға қарай іс-әрекеттерінің мәселелерін аңғартып, кез келген құбылыстардың барлық қиындықтары мен көпқырлылығын көрсетуге тырыстық.

Серуендерді өткізгенде дидактикалық, қозғалыс, танымдық, сюжеттік ойындарға көңіл бөлініп отырды.

Бақылау — мектеп жасына дейінгі балаларды табиғат құбылыстарымен таныстырудың жетекші әдісі, сонымен бірге тәрбиеші басшылық жасайтын табиғатты танудың негізгі құралы. Мектеп жасына дейінгі баланың қабылдауы, көру, есту, иіскеу, тыңдау, сезу сияқты танымдық процестер

көмегімен жүзеге асады. Бақылау арқылы қабылдау сөзді белсенді пайдалануға негіз болып, оның ойлау, ой қорыту үрдісімен жалғасады.

Объектіге және мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшелігіне байланысты бақылау қысқа (ұзақтығы бірнеше минут) және ұзақ (бірнеше күн немесе тіпті апта бойына) болуы мүмкін. Біз жұмысымызда табиғат құбылыстарына бақылау жасау кезінде, әсіресе табиғатта болып және байқап көруге мүмкіндік туғызатын құбылыстарды бақылауды таңдадық (сүңгі, көктайғақ, нажағай т.б). Осы арқылы бірінші кезекте баланың танымдық қабылдауын жүзеге асыру қарастырылды. «Көктайғақ қалай пайда болды?», «Оның адам өмірінде қандай қауіпі бар?» т.б. сұрақтар арқылы олардың дұрыс қабылдауы жүзеге асырылды. Бақылау ізденістік сипатқа ие болды, балалар құбылыстың себебін табуға тырысуды, салыстыруға, қорытынды жасауға төселеді.

Балалар зерттеушілік, ой пайымдау, салыстыру әрекеттеріне төселіп, сөз қолдануға тырысады. Кейде бақыланатын құбылыс суреттегі бейнемен салыстырылады. Сондықтан балалардың назары олардың айырмашылықтарын белгілеумен бірге (қарлы боран, құмды боран) бірнеше құбылыстың ортақ белгілеріне (боран кезінде негізгі құбылыс желмен байланыс екендігі), әсіресе олардың елеулі жақтарына (жел) назар аударылып отырылады. Бақыланып отырған құбылысты салыстыруға тапсырма берілді. Сондай-ақ тек қиналған жағдайда ғана көмек көрсетіліп, салыстырылатын белгілерді анықтауда балаларға еркіндік берілді.

Бақылаудың нәтижелерін балалар өздерінің салған суреттерінде көрсете білді. Балалардың ойын жандандыруға, қорытынды жасай білуге, құбылыстарды, олардың себептерін айқындауға «Сен оны қалай білдің?» «ойыңды дәлелде» деген т.б. сұрақтар мен тапсырмалар берілді.

Бақылаудың ерекше түрі — эксперимент. Ол арнайы жасалған жағдайларда ұйымдастырылады. Сабақтарда, серуен кезінде немесе табиғат бұрышында және балабақшаның жер учаскесінде балаларды жеңіл-желпі тәжірибелер жүргізуге тарту олардың бақылағыштығын дамытып, объектілерге және табиғат құбылыстарына белсенді де дұрыс қарым-қатынасын тәрбиелеуде зор мәні бар. Қарапайым тәжірибелердің көмегімен балаларға судың қатуын, қар мен мұздың суға айналуын, кемпірқосақтың жасалуын және басқаларды көрсетуге болады, мысалы, «Толқынның жасалуы». Легенге суды құйып, балаларға қолды суға салып, онымен жан-жаққа қозғауды ұсыну керек. Олардың назарын су толқынының қалай пайда болатынына аудару керек. Егер қолмен қаттырақ қозғалтса, толқынның қозғалысы жылдамдайды.

Көктайғақ секілді құбылыстармен таныстыру кезінде көшедегі адамдардың, машиналардың жүрісіне бақылау жасалады. Мұз үстінде машинаны бірден тоқтатудың қиындығын балалар бақылау кезінде көріп білді. Мектептің жер учаскесіндегі жолдың бір бөлігіне су құйдық, ол мұз болып қатты. Содан соң балалар оның үстімен жүрудің қиын екенін, аяқ тайғанап, жығылып қалуға болатынын бақылады.

Тапсырмалар беруде алуан түрлі тәсілдерді пайдаланумен («Ойлан», «Салыстыр», «Айтып бер», «Есіңде сақта» т.б.) мектеп жасына дейінгі баланың бақылағаны туралы жүйелі түрде байланыстырып айтып беруге үйреттік.

Табиғаттың бір құбылысына бақылау ұйымдастыру және (мұз сүңгісінің және олардың еріп кетуі) соған тән өзгешеліктерді белгілеуді, салыстыруды, өзгерулерді анықтайтын жаңа белгілерді бөліп алуды, өлі табиғаттың бұл құбылысының не себепті адам өміріне қауіпті (сүмеленген мұз тұрған жерден жүруге болмайды) екенін жан-жақты қарап алуды ұсындық.

Бақылау жүргізу кезінде 5–7 жастағы логикалық ойлауын дамытуға көмектесетін түрлі тәсілдерді (салыстыруларды) пайдалануға болады. Бақылау жүргізіп жаттыққан балалар салыстыру тәсілін де меңгере біледі.

Ауаның серпімділігін, жеңілдігін дәлелдеу үшін допты, шарды үрлеп көрсету, доптың секіруі, ауа толған шардың, доптың суға батпайтындығы тәжірибе жүзінде көрсетілді.

Проблемалық жағдаяттар балаларды өлі табиғат заттарымен: сумен, оның күйінің игеруімен (қату, қар және мұздың еруі, буға айналуы); қатты денелермен (құм, мұз, тас); олардың қасиеттерімен; ауамен, оның қозғалысымен; желдің бағытымен және күшімен; электрлік және жарықтық құбылыстармен (электр шамының, кемпірқосақтың жасалуы, түрлі-түсті жолақтардың үлгісі мен орналасуы); магнитпен және оның қасиеттерімен таныстырдық.

«Судың қасиеті» тәжірибесі.

Балаларға стақандағы суды көруге ұсынамыз.

– Су қандай?

Енді балаларға суды шыны ыдысқа құйып, ыдыстағы су арқылы бір затты көруді ұсынамыз.

– Зат көріне ме?

Келесі кезекте суға бояу қосамыз.

– Су қандай түске боялды, енді зат көріне ме?

Суды матаға құямыз.

– Мата қандай болды?

Суды түрлі бокал, стакан, кесеге құямыз.

– Су құйылады. Су сұйық**.**

Суды үнемдеп пайдалану керек. Барлық тіршілік иелері суды қажет етеді. Адамдар, жануарлар, өсімдіктер, жәндіктердің бәрі де сусыз өмір сүре алмайтындығы түсіндірілді.

Салыстыру көмегімен заттардағы және құбылыстардағы ұқсас және ерекше белгілерді бөліп алуға, зерттелініп отырған объектілердің кейбір ортақ белгілерін табуға үйренеді. Мысалы, топырақ пен құмға су құю, су құйылған құммен ойнағанда, қолындағы құмның жабыспай түсіп қалуы, ал су құйылған топырақпен ойнағанда қолдың лай болып былғануы жөніндегі тәжірибе жүргізілді.

Мұндай сабақтарды ұйымдастыру кезінде өлі табиғат (ауа, су, жер т.с.с.) туралы ғылыми дұрыс ұғымдардың қалыптасуына мектеп жасына дейінгі баланың затты көріп қана қоймай, онымен тәжірибе жүзінде танысуы қамтамасыз етілді. Сол себепті әр сабақтың негізгі мақсатын жүзеге асыру барысында тәжірибе жасау оның нәтижелерін қорытып, ұғымдарын ретке келтіру жағына баса көңіл бөлінді. Қоршаған дүниені дұрыс түсіну үшін балаға қолайлы жағдайлар жасалынды. Олардың тәжірибе жасауы жаңа ұғымдар дамытудың бірден-бір бастау бұлағы болды.

Жыл мезгіліндегі табиғаттағы өгерістер туралы білімдерін кеңейту мақсатында көркем шығармалар пайдаланылды. Мысалы, көктем мезгіліндегі өзгерістерді түсіндіру мақсатында «Қоянның үйшігі» ертегісіне байланысты суретті сериялар пайдаланылып ертегімен таныстырдық, сюжетті-рөлдік және дидактикалық ойындар ұйымдастырылды. «Біз не білдік?» сұрағына балалар көктемде қар ериді, күн жылынатындығын айтты. Көктем мен күз мезгіліндегі ерекшеліктерді салыстыруда сурет сабағында альбоммен жұмыс жүргізілді. Балалар көктем мен күз мезгілінің ерекшеліктері туралы әңгімелесіп, альбомдағы үлгіге қарап, қоңыр қарандашпен ағаштың суретін бояп, жасыл және сары түспен жапырақтарын салды.

Зерттеу жұмысымызда эксперимент мектеп жасына дейінгі балаға тек жаңа білімді хабарлау кезінде ғана емес, бұрынғы білімдерін тұжырымдау барысында да қолданылды. Осының нәтижесінде бұрын мектеп жасына дейінгі баланың ескермеген заттың жаңа қасиеттері ендігі жерде ол бірінші қатарға шығады. Баланың әрбір құбылысты көрнекілік арқылы-ақ таратып, белгілерін анықтай алады.

Эксперимент жұмысымызды қорыта келе, экологиялық тәрбие беру мақсатындағы сабақтарды өткізгенде тәрбиеші көрсететін затты балалардың өздері сезінетіндей жағдай жасалды. Сонда ғана балалар сұрақтарға жауап қайтарып, өздігінен жасаған тәжірибелеріне сүйеніп, байқаған қасиеттерінің дұрыстығына көздерін жеткізді. Біз өткізген тәжірибелік сабақтар кезінде баланың ойын өрбіту мақсатымен үнемі проблемалық жағдаяттарға сүйеніп жасалып отырды. Бұл жағдайды олар өздерінде бұрыннан бар ұғымдарына әлі таныс емес құбылыстар мен заттарды, олардың ерекшеліктерін нақты қалпында қабылдады, қызықты педагогикалық жағдаяттарды шешуі табиғат құбылысының ерекшеліктеріне деген қызығушылықтарын арттырды.

Жұмыс барысында пайдаланылған көркем туындылар баланың тілін, қиялын дамытып, олардың өз ойларын бейнелеп жеткізе білуге әсер етті. Экологиялық тәрбие беруде кешенді сабақ формаларын пайдалану әдістемесінің тиімділігі дәлелденді.

Осы бағытта жүргізілген жұмыстар мектеп жасына дейінгі балалардың табиғатқа жауапкершілік сезімдерін, экологиялық тәрбиелігін дамытуға мүмкіндік беретініне зерттеу жұмысымыздың барысында көз жеткіздік.

Әдебиеттер тізімі

1 *Усова А.П.* Обучение в детском саду // Под ред. А.В. Запорожца. — М.: Просвещение, 1981. — 176 с., ил.

2 *Виноградова Н.Ф.* Окружающий мир: Учеб. пособие для 1-го класса. — М.: Просвещение, 2012. — 185 с.

3 *Поддъяков Н.Н.* Творчество и саморазвитие детей дошкольного возраста: Концептуальный аспект. — Волгоград: Перемена, 1995. — 28 с.

4 *Выготский Л.С.* Мышление и речь / Л.С.Выготский. — М.: Лабиринт, 2008. — 352 с.

5 *Аймағамбетова Қ.А.* Дүниетану. Жалпы білім беретін 11 жылдық мектептің 1-сыныбына арналған оқулық. — Алматы: Алматыкітап, 2009. — 144 б., сур.

6 Активные методы обучения. Электронный курс. Международный институт развития «ЭкоПро», Образовательный портал «Мой университет». — [ЭР]. Режим доступа: http://www.moi-universitet.ru/

А.Н.Галиева, Г.Б.Ахметова

Организация экологического воспитания детей дошкольного возраста

В статье рассмотрена организация экологического воспитания детей дошкольного возраста посредством выбора наиболее эффективных методов обучения в учебно-воспитательном процессе. Авторами проанализированы пути формирования элементарных экологических представлений. Все проводимые виды работ планировались в соответствии с программой детского сада. В учебно-воспитательном процессе выделены эффективные методы через межпредметную связь (окружающий мир, изобразительное искусство, развитие речи и музыка). Показана эффективность комплексных видов занятий. Описаны практические занятия, проведенные на базе детского сада № 42 г. Талдыкоргана.

A.N.Galiyeva, G.B.Akhmetova

Organization of environmental education of children of preschool age

The article deals with the organization of ecological education of preschool children by choosing the most effective teaching methods in the educational process. In the research the authors analyzed the way of formation of elementary environmental performance. All types of work carried out in accordance with the planned program of kindergarten. In the educational process marked by effective methods of interdisciplinary communication (the world, fine arts, speech and music). Showing the effectiveness of complex types of employment. We describe the experimental workshops held on the basis of the kindergarten № 42 Taldykorgan.

References

1 Usova A.P. *Education in kindergarten*, edit. A.V.Zaporozhets, Moscow: Prosveshchenie, 1981, 176 p.

2 Vinogradova N.F. *World around us. Ouch. Manual for 1st class*, Moscow: Prosveshchenie, 2012, 185 p.

3 Poddiakov N.N. *Creativity and self-development of preschool children: conceptual aspect*, Volgograd: Peremena, 1995, 28 p.

4 Vygotsky L.S. *Thought and Speech* / L.S.Vygotskiy, Moscow: Labyrinth, 2008, 352 p.

5 Aymagambetova K.A. *Knowledge of the world*, textbook for Class 17, Almaty: Almatykitap, 2009, 144 p.

6 *Active learning methods. E-course. International Institute for Development «EcoProm» Educational Portal «My university»*, [ER]. Access mode: http://www.moi-universitet.ru/

УДК 372.881.1

А.В.Кащеева

Тамбовский государственный университет им. Г.Р.Державина, Россия
(E-mail: kashcheyeva@mail.ru)

Структурно-смысловой аспект учебного текста как содержание обучения иноязычному письменному дискурсу

В статье ставится задача проанализировать особенности смысловой структуры учебного текста как основной единицы обучения письменному дискурсу. В качестве проблемы обозначена недостаточная степень сформированности навыков смысловой организации учебного текста обучающимися. Автор опирается на когнитивно-прагматический подход в обучении иностранным языкам, исследования в области дискурсивного анализа применительно к прикладной лингвистике, существующие подходы к тексту как компоненту содержания иноязычного дискурса. В результате сделан вывод о том, что смысловая организация текста является основным предметом обучения иноязычному письменному дискурсу. Подчеркнуто, что важными элементами смысловой структуры учебного текста являются тема, идеи, факты и аргументы. Умения распознавать и логически организовывать эти элементы в тексте являются частью дискурсивной компетенции, так как способствуют созданию когерентного дискурса. Включение этих элементов в подготовительные, тренировочные и творческие задания позволит эффективнее организовать процесс обучения письменному иноязычному дискурсу. Результаты анализа могут быть использованы в практике обучения иностранным языкам. Развитие проблемы возможно в русле когнитивно-прагматического и коммуникативного подходов к обучению иностранным языкам и в дальнейших исследованиях дискурсивной деятельности и способов её языкового выражения.

Ключевые слова: письменный дискурс, содержание обучения, смысловая структура, учебный текст, обучение письменному дискурсу, дискурсивный анализ, предмет обучения.

В настоящее время формирование дискурсивной компетенции обучающихся является неотъемлемой частью содержания обучения устной и письменной речи на иностранном языке на любом этапе. Внимание исследователей привлекают характеристики разных аспектов письменного и устного дискурса, которые могут стать частью содержания обучения. Подходы к обучению дискурсу включают типы дискурса, его жанровые характеристики, языковые способы выражения коммуникативных функций и когезии, а также элементы когерентности. В данной статье поднимается вопрос об особенностях смысловой структуры учебного письменного текста и их использовании в учебном процессе.

В отечественной методической литературе под содержанием дискурсивной компетенции понимается формирование «способности использовать определенную стратегию и тактику общения для конструирования и интерпретации связных текстов» или создавать отрезки устной и письменной речи для коммуникативных целей [1, 2].

Таким образом, учебный текст считается ключевым элементом содержания обучения письменному дискурсу. Он одновременно является и сложным лингвистическим продуктом письма как дискурсивной деятельности, и отражением взаимосвязанных мыслительных процессов человека, которые составляют дискурсивную деятельность.

Самыми очевидными характеристиками текста как сложного явления, необходимыми для правильной организации содержания обучения, являются его структура и семантика [1]. Создавая любой учебный текст, обучающийся выражает свои мысли доступными ему лингвистическими средствами, в первую очередь словами — так, чтобы текст был понятен реципиенту [2]. Безусловно, построение текста не ограничивается простым выбором слов и составлением синтаксически правильных предложений, которые сами по себе не обеспечивают смысловой связности текста. Не случайно при рассмотрении текстов как компонентов обучения письменному дискурсу отмечается, в первую очередь, необходимость присутствия в них «связной последовательности» высказываний, как порождаемых, так и интерпретируемых, которая характеризует естественную речь носителей языка [1, 3]. Эту последовательность можно назвать смысловой структурой текста, которая намного глубже и сложнее, чем формальная поверхностная структура, или план текста, традиционно используемая в учебных пособиях для обучения письменной речи.

По мнению В.Г. Борботько, носители языка неосознанно владеют «неким ключевым принципом», пронизывающим все языковые уровни, который легко позволяет им создавать смысловые отрезки и осуществлять взаимодействие языковых единиц [4]. В отношении иностранных языков, по нашему мнению, этот «принцип» необходимо формировать, что подтверждают и мнение исследователей, и собственный практический опыт.

Поскольку мыслительные операции формируются у человека независимо от того, на каком языке он говорит, то в обучении иноязычному письменному дискурсу необходимо не только соблюдать их логическую последовательность, но и сформировать способность «соединять» их с нужным языковым материалом. Это подтверждается многочисленными высказываниями о том, что обучение языку должно строиться на знаниях о том, как он функционирует [1, 3].

Так, по мнению В.Е. Чернявской, текст представляет собой «эмпирический материал для анализа дискурса», а дискурсивный анализ заключается в том, чтобы ответить на вопрос о взаимосвязи языковых явлений и конкретных условий общения, которые «позволили отправителю сообщений связать с этими словами смысл…» [5]. Следовательно, семантикой автор называет не только узкое значение дискурсивных единиц, но и совокупность значений в массиве текстов, принадлежащих к одному типу дискурса.

Кроме того, Маккарти и Картер акцентируют внимание на лингвистических средствах, используемых для передачи смысла, которые они называют средствами или способом коммуникации и относят к главному дискурсивному признаку, используемому при создании учебных материалов [3].

Сказанное выразилось в подходе к обучению иностранным языкам, названном когнитивным. Он смещает акцент с реализуемых коммуникативных функций на ментальные внутренние процессы и когнитивную активность обучающихся [6, 7]. Отмечая тесную взаимосвязь когнитивного процесса со структурой знаний, С.В. Беспалова, в частности, предлагает использовать в обучении такую концептуальную модель (схему), частью которой являются содержание и структура дискурса [7].

В рамках отдельной статьи невозможно детально описать, что включают в себя понятия содержания и структуры письменного дискурса, поэтому мы остановимся на тех характеристиках, которые являются частью содержания обучения в теории и практике.

На наш взгляд, сложнее представить модель содержания дискурса, чем его организационную структуру, поскольку дискурсивная деятельность, направленная на создание содержания, во многом индивидуальна. Однако, по мнению В.Г. Борботько, механизм взаимодействия этих двух понятий довольно прост, и именно структура (композиция) является «генератором смысла» [4]. Данное утверждение спорно, на наш взгляд, в отношении «живого» дискурса носителей языка, но в процессе обучения его справедливо можно отнести к учебному заданию, которое ориентирует обучающихся на создание определенного продукта.

С другой стороны, в процессе создания текста обучающийся выражает свое мнение и суждение о реальном мире [1]. Он отбирает, обобщает и соотносит предметные признаки объектов действительности с планируемым замыслом высказывания, в чем проявляется когнитивная природа текста. Одновременно отражение действительности в тексте должно строиться на следующих принципах, или «максимах», в терминологии Грайса, — ясности, правдивости и подлинности [8].

Принцип ясности заключается в том, что обучающийся должен организовать свои мысли в тексте так, чтобы они были понятны читающему. Правдивость содержания означает, что текст построен только на основе фактов, известных пишущему, а подлинность предполагает наличие у читающего представлений о предмете или теме текста [8].

Очевидно, что тема является главной характеристикой письменного дискурса, широко используемой в обучении и объединяющей когнитивный и функциональный подходы в анализе дискурса. По мнению Маккарти и Картера, тема помогает обучающимся построить связанные по смыслу и развивающие её абзацы, объединенные в когерентный текст [3].

Другой важной характеристикой дискурса является жанр. С одной стороны, дискурсивные жанры основаны на глубинных текстах-прототипах [3], позволяющих трансформировать их в письменный текст с определенными языковыми характеристиками, что характеризует содержание текста. С другой стороны, жанровый подход в обучении письменному дискурсу проявляется, прежде всего, в том, что в содержание обучения включаются только виды, реализующие наиболее типичные прагматические функции. К ним относят повествование, сообщение, выражение собственного мнения, аргументацию, описание, воспоминание, отчет, письмо, обзор дискурса [3, 9].

Выбор жанров повествования, аргументации и сообщения в качестве наиболее общих можно объяснить тем, что они являются главными культурными проявлениями и формами, посредством которых человек воспринимает мир, и владение этими жанрами означает сформированность дискурсивной компетенции [3].

В настоящее время в практике вуза в большей степени реализуется именно обучение информативному или творческому письму, называемому в методической литературе термином «expository writing». Экспозитарный (информационный) вид письменного дискурса, по мнению Н.Д. Гальсковой и Н.И. Гез, относится к наиболее трудному виду письма работ, поскольку предполагает самостоятельный отбор фактов или событий [1]. Трудности процесса овладения названным видом письма до сих пор не преодолены.

Авторы утверждают, что главная трудность состоит в недостаточной сформированности умения свободного оперирования большим языковым материалом. Но это не единственная причина. Опрос студентов после выполнения письменных творческих заданий на иностранном языке и данные исследований подтверждают, что поиск нужных аргументов [2], их разнообразие, а также построение смысловых связей в тексте до сих пор представляют наибольшую трудность. В общих словах её можно выразить как «не знаю, что писать».

Приведем лишь некоторые примеры. Студенты четвертого курса, обучающиеся по направлению подготовки «Лингвистика», в конце изучения тематического раздела получили задание письменно выразить свое мнение по проблеме: является ли талант врожденным или приобретенным качеством человека. Все работы соответствовали заданному формату эссе и содержали нужное количество абзацев в правильной последовательности: вступление, основная часть и заключение. Большинство работ было оценено высоко, однако в работах студентов, получивших удовлетворительные и неудовлетворительные оценки, помимо языковых ошибок, наблюдались, в основном, ошибки содержания.

Среди типичных можно отметить следующие недостатки. В одном абзаце отсутствовали факты, иллюстрирующие главную идею абзаца, они были заменены на серию разных аргументов в поддержку своего мнения. Часть студентов не сумели четко выразить идею или аргумент, прибегая к общей лексике (vague language). Другие повторяли аргументы в абзаце, выражающем собственную и оппозиционную точки зрения.

Некоторые студенты в качестве иллюстративных предложений приводили факты, не относящиеся к теме. Например, предложение о том, что Моцарт был беден и происходил из многодетной семьи, служило иллюстрацией к основной мысли абзаца: мы живем в эпоху стандартов. Таких примеров можно привести достаточно много, но все они свидетельствуют о недостаточной сформированности умения создавать текст, в котором единый смысл развивается от абзаца к абзацу в рамках заданной темы.

Именно поэтому содержание письменного дискурса, на наш взгляд, должно стать объектом особого внимания преподавателя. Обучение содержательной стороне письменного дискурса должно опираться на знания обучающихся о когезии и когерентности дискурса, процессуальные операции с информацией текста (извлечение основной и дополнительной информации, развитие темы), риторические (адресат, кому предназначен текст) и трансакциональные стратегии, реализующие его функции и структуру [3]. Эти стратегии должны быть непосредственно включены в процесс создания учебного письменного дискурса.

Тем не менее из сказанного очевидно, что логическая организация текста в немалой степени способствует его когерентности. Среди основных образцов логической структуры письменного текста называют следующие: проблема и её решение, что наиболее типично для экспозитарного дискурса; противопоставление предположения и реальности; общее и частное [3].

Еще одним неотъемлемым компонентом письменного текста, помимо адресата, цели и предмета (темы), называют материал [1, 2, 8]. Термин «материал» был использован Хэмр-Лайонс и Хизли. Он объединяет все факты, конкретные знания и вспомогательный материал, который является необходимым в построении содержания. Понятие «материал» включает в себя собственно идеи, факты и аргументы [8].

Способ формирования каждого компонента материала отличается, в зависимости от уровня владения иностранным языком. Например, к базовым навыкам создания учебного письменного текста относят способность к категоризации лексики [8] по подобию когнитивных операций. Классификация происходит на уровне отдельных слов, а не на уровне дискурса. Для этого широко используется

прием составления ассоциативных лексических карт. На продвинутых этапах категоризация затрагивает материал в целом на уровне идей в тексте.

Свойство материала объединять мыслительные операции разных уровней, на наш взгляд, позволяет считать материал необходимой частью содержания обучения как структуре, так и содержанию письменного дискурса. Единство идей, фактов и аргументов предполагает их правильную организацию для создания когерентного письменного текста. Иначе говоря, умение выстроить дискурсивный смысл напрямую зависит от того, насколько обучающийся умеет организовать материал.

Тем не менее большинство пособий для обучения письменной речи на иностранном языке не содержит достаточного количества заданий, которые позволяют обучающимся четко понимать разницу между идеей, фактом и аргументом иноязычного письменного текста. Они ограничиваются лишь темой задания, как наиболее общей характеристикой содержания, и планом трансакциональной организации текста в виде количества и последовательности абзацев, прагматической функцией каждого из них и лингвистическими способами её выражения.

В подтверждение мы проанализировали учебно-методическое пособие для обучения письму на иностранном языке среднего, продвинутого и профессионального уровней Виржинии Эванс [9]. В качестве примера в пособии каждого из трех уровней был выбран раздел, обучающий написанию экспозитарного эссе с прагматической функцией выражения собственного мнения. Было отмечено, что, в отличие от традиционной классификации этого жанра как одного из видов эссе, автор отнес его не только к разряду дискурсивных видов письма, но и к разделу журнальных и газетных статей, в которых этот формат имеет место.

Под форматом эссе – выражения собственного мнения автор понимает учебный текст, который должен отвечать на утверждение или точку зрения по определенной теме. Этот принцип последовательно реализуется в серии подготовительных упражнений, предполагающих и контролируемое, и полутворческое письмо. Например, обучающиеся должны выбрать из данных слов ключевые слова по теме и добавить свои; написать в одном предложении свое мнение по заданному утверждению (является ли неполный рабочий день самым подходящим выходом для работающих родителей). Эти виды упражнений активизируют наиболее общие представления обучающихся о теме задания и лексику, через которую они реализуются.

Тема является в этом пособии, очевидно, главным элементом обучения содержанию эссе. Ряд упражнений среднего уровня направлен на формулирование того, что Хэмп-Лайонс и Хизли назвали идеей (главной мыслью) и фактами. В серии упражнений обучающиеся должны написать предложения, иллюстрирующие главную мысль-образец в отдельных абзацах. В качестве примера приведем задание, в котором обучающиеся должны подобрать предложения, иллюстрирующие утверждение об отрицательном влиянии телевидения на подростков. На продвинутом уровне требуется соединить идею с примерами её языкового выражения.

Следующий аспект содержания обучения эссе – выражению собственного мнения составляют прагматические функции абзацев. На разных уровнях обучающиеся должны: определить, является ли абзац-образец вступительной, основной частью или заключением, темой и мнением, противоположным мнением, первым аргументом или вторым аргументом, с примерами или выводом; подобрать вступительную или заключительную часть к абзацу-образцу основной части из нескольких данных примеров; сравнить эссе форматов «за и против» и «выражение собственного мнения».

По мере повышения уровня в пособие включены тексты-образцы эссе большего объема с усложняющимся языковым материалом, среди которого особое место занимают слова-связки, реализующие прагматическую функцию абзаца и являющиеся показателем когезии текста.

Большое внимание автор пособия уделяет структуре эссе – выражения собственного мнения. В заданиях даны готовые образцы абзацев, их логическая последовательность, объясняется структура каждого абзаца (тематическое предложение и иллюстрирующие его факты).

Таким образом, обучение письменному дискурсу в данном пособии строится, на наш взгляд, с большим акцентом на структуру, чем содержание. Очевидно отсутствие промежуточных заданий между объяснением структуры, демонстрацией примерных структуры и содержания эссе и собственно написанием. Недостаточное внимание в анализируемом разделе пособия уделяется формированию ассоциативных лексических связей. Примером может быть резкий переход от задания «найти ключевые слова» к заданию «написать эссе» по предлагаемой схеме, что заведомо может вызвать трудность.

Наиболее эффективным в этой связи нам представляется углубленное обучение каждому из элементов содержания эссе в классификации Хэмп-Лайонс и Хизли: идеи — факты — аргументы [8]. Серия специальных упражнений — от демонстрации и сопоставления этих элементов содержания

в образцах до трансформации образцов и формулирования собственных предложений — может способствовать формированию у обучающихся более четкого представления о содержании иноязычного письменного дискурса и минимизировать затруднения, возникающие в подборе аргументации.

Такую же логику поддерживает пособие О.В. Акимовой для обучения письму с целью подготовки к международному экзамену. Планирование содержания эссе занимает отдельную главу в пособии. Автор объясняет разницу между понятиями «тема» и «тезис» или «идея», а также демонстрирует практические способы организации аргументов с помощью одной из плановых структур (хронологической, иерархической, сравнительно-сопоставительной, причинно-следственной, аналитической, логической и креативной) [10]. Все названные элементы структурной организации письменного дискурса иллюстрируются конкретными примерами.

Такой практический подход, на наш взгляд, позволяет студентам структурировать материал для создания письменного учебного текста, перейдя от этапа «мозгового штурма» и планирования содержания к написанию абзацев.

Таким образом, формирование дискурсивной компетенции при обучении письменной речи на иностранном языке должно опираться на когнитивную деятельность обучающихся для создания письменных учебных текстов, отличающихся смысловым единством и формально-логической структурой. Текст является одновременно и сложным лингвистическим объектом, и основной единицей обучения. Содержание обучения должно включать, помимо языкового материала, такие элементы смысловой структуры текста, как факты, идеи и аргументы, позволяющие обучающимся эффективнее осуществлять мыслительные операции в процессе создания письменного дискурса.

Список литературы

1 *Гальскова Н.Д., Гез Н.И.* Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. — М., 2005.

2 *Мильруд Р.П.* Теория обучения языку. Лингвистическая дидактика. — Тамбов: ТГУ, 2003.

3 *McCarthy M., Carter R.* Language as Discourse. Longman. — 1995.

4 *Борботько В.Г.* Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. — М., 2009.

5 *Чернявская В.Е.* От анализа текста к анализу дискурса: немецкая школа дискурсивного анализа // Филологические науки. — 2003. — № 3. — С. 68–76.

6 *Шамов А.Н.* Когнитивная парадигма в обучении лексической стороне иноязычной речи: Монография. — Н.Новгород, 2009.

7 *Беспалова С.В.* Содержание обучения дискурсу: когнитивный аспект (на материале немецкого языка) // Вестн. НГЛУ. Межкультурная коммуникация и обучение иностранным языкам. — Н.Новгород, 2008. — Вып. 2. — С. 108–113.

8 *Hamp-Lyons L., Heasley B.* Study Writing. — CUP, 2006.

9 *Evans V.* Successful Writing. Intermediate. Upper-Intermediate. — Proficiency. Express Publishing, 2000.

10 *Акимова О.В.* Международный экзамен по английскому языку. Стратегия и тактика письма. — СПб., 2007. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.iprbookshop.ru (дата обращения 25.05.2015).

А.В.Кащеева

Шетел тілді жазба дискурсты оқытудың мазмұны ретінде оқу мәтінінің құрылымдық-мағыналық аспектісі

Мақалада жазбаша дискурсқа оқытудың негізгі бірлігі ретінде оқу мәтінінің мағыналық құрылымының ерекшеліктерін талдау мақсаты қойылды. Мәселе ретінде білім алушылардың оқу мәтінін мағыналық ұйымдастыру дағдыларының толық қалыптаспағандығы қарастырылды. Автор шетел тілдерін оқытудағы когнитивті-прагматикалық тәсілге сүйенеді, дискурсивті талдау саласындағы зерттеулер қолданбалы лингвистикаға қатысты жүзеге асырылады, мәтін шетел тіліндегі дискурс мазмұнының компоненті ретінде қарастырылды. Нәтижесінде мәтіннің мағыналық құрылымы жазбаша дискурсты оқытудың негізгі пәні болып есептеледі деген қорытынды жасалды. Оқу мәтінінің маңызды элементтері болып тақырып, идеялар, айғақтар мен дәлелдер табылатындығы туралы негіз бар. Бұл элементтерді анықтау және логикалық тұрғыдан ұйымдастыру іскерліктері дискурсивті құзыреттіліктің бөлігі болып табылады, себебі когерентті дискурстың қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұл элементтерді дайындық, жаттықтыру және шығармашылық тапсырмаларына қосу жазбаша шетел тіліндегі дискурсқа оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Талдау нәтижелерін шетел тілдерін оқыту тәжірибесінде қолдануға болады. Мәселені одан әрі қарастыру шетел тілдерін оқытудың когнитивті-прагматикалық және коммуникативті тәсілдері аясында және дискурсивті іс-әрекет пен оның тілдік көрінісін зерттеу барысында жүзеге асады.

A.V.Kashcheyeva

Structural and semantic aspect of the educational text as the content of training in a foreign-language written discourse.

The article aims to analyze the characteristics of semantic structure of academic texts, which are a basic element of constructing written discourse syllabus. The problem stated is the lack of practical skills in building a consistent meaningful structure of academic texts which brings about learners' problems. The author uses cognitive-pragmatic approach to teaching English as a second language alongside with different aspects of discourse analysis and applied linguistics, approaches to text as an element of syllabus in teaching discourse to second language students. The article concludes that semantic structure of academic texts is the key subject in teaching written discourse. Other important elements of semantic structure are the topic, ideas, arguments and facts. As these elements help to build coherent discourse, to develop discourse competence a learner should acquire skills to differentiate between these elements and to organize them structurally. Incorporating the elements of semantic structure into pre-, while and post-activities in teaching written discourse can make the teaching process more effective. The results of the analysis given in the article can be used in ELT practice. The problem may as well be viewed from the cognitive-pragmatic and communicative approach put together and should be developed in a further study of discourse as a human activity and linguistic phenomena.

References

1 Galskova N.D., Gez N.I. *Theory of foreign languages teaching:* Lingvodidaktika and technique, Moscow, 2005.

2 Milrud R.P. *Theory of language teaching. Linguistic didactics*, Tambov: TGU, 2003.

3 McCarthy M., Carter R. *Language as Discourse*, Longman, 1995.

4 Borbotko V.G. *Principles of discourse formation:* From psycholinguistics to a lingvosinergetika, Moscow, 2009.

5 Chernyavskaya V.E. *Philological sciences*, 2003, 3, p. 68–76.

6 Shamov A.N. *A cognitive paradigm in training of the foreign-language speech in the lexical party:* monograph. N. Novgorod, 2009.

7 Bespalova S.V. *The NGLU Bulletin. Cross-cultural communication and training in foreign languages*, Nizhniy Novgorod, 2008, 2, p. 108–113.

8 Hamp-Lyons L., Heasley B. *Study Writing. CUP*, 2006.

9 Evans V. *Successful Writing. Intermediate. Upper-Intermediate. Proficiency. Express Publishing*, 2000.

10 Akimova O.V. *International examination in English. Strategy and tactics of the letter*, SPb, 2007, [ER]. Access mode: http://www.iprbookshop.ru (date of the address 25.05.2015).

УДК 37.1

Г.А.Тажинова, К.С.Стамбеков

Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, Талдыкорган
(E-mail: Gulnara71.a@mail.ru)

Психолого-педагогический анализ адаптации детей к школьному обучению

В статье рассматриваются современные требования к образованию и сохранению здоровья школьников в условиях возрастающих психоэмоциональных и информационных нагрузок. Авторами проанализированы психолого-педагогические исследования по проблемам формирования интереса к содержанию учебной деятельности. Выделены эффективные методы развития восприятия, опирающиеся на наглядность и конкретные жизненные примеры. Описаны этапы экспериментальной работы, проведенной на базе средней школы-гимназии № 19 г. Талдыкоргана на третьем месяце обучения.

Ключевые слова: адаптация, психоэмоциональное и информационное напряжение, кризис, ведущая деятельность, индивидуальный подход, трудности и противоречия в развитии.

На современном этапе модернизации системы образования перед школой стоит важная задача — разработка принципиально новых психолого-педагогических подходов к обучению, обеспечивающих наиболее полную адаптацию первоклассников к новой социальной среде, формированию у них интереса к получению знаний.

Первый год обучения в школе — чрезвычайно сложный, переломный, кризисный период в жизни ребенка, так как видоизменяются не только его место в системе общественных отношений, но и весь уклад его жизни, возрастает психоэмоциональная нагрузка. На смену беззаботным играм приходят ежедневные учебные занятия, которые требуют от него напряженного умственного труда, активизации внимания, сосредоточенной работы на уроках и относительно неподвижного положения тела, удержания правильной рабочей позы, а для ребенка шести-семи лет эта так называемая статическая нагрузка весьма трудна и непривычна. Именно в первом классе закладывается основа отношения ребенка к школе и обучению. Для обеспечения адекватной и наиболее быстрой адаптации необходимо знать и ежедневно учитывать особенности психического и физиологического состояния детей, присущего им на начальном этапе обучения в школе.

На значимость адаптации указывали А.А.Венгер, Ю.М.Десятникова. Они утверждают, что «социальная среда является главной детерминантой формирования навыков общения, поведения и деятельности, ибо именно она даёт школьнику возможность самоутвердиться, реализовать свои потребности, интересы и возможности, использовать свой потенциал для собственного развития» [1; 12]. Ребенок, пришедший впервые в школу, попадает в качественно новый социум, в котором существуют определенные правила взаимоотношений детей и взрослых, появляется необходимость установить контакты со многими сверстниками и педагогами, которые весьма различны в проявлениях своей индивидуальности и привычек. Тем не менее нужно научиться соблюдать требования школьной дисциплины и выполнять новые обязанности, связанные с учебой. Опыт показывает, что не все дети готовы к этому. Некоторые первоклассники, даже с высоким уровнем интеллектуального развития, с трудом переносят нагрузку, связанную со школьным обучением. И в этой связи у многих первоклассников, и особенно шестилеток, социальная адаптация занимает определенный промежуток времени, примерно месяц, два или более. В этот период особенно важно «мягкое», бережное отношение к каждому ребенку, создание постоянной ситуации успешности деятельности, демократический стиль общения, индивидуальный подход к каждому ребенку. Резкие замечания, такие реплики, как «неправильно», «не стараешься», «невнимателен», как правило, снижают интерес к учебным занятиям и разрушают положительное отношение первоклассника к деятельности. Поскольку школа с первых дней требует мобилизации интеллектуальных и физических сил ребенка, многое зависит от психологической готовности к обучению, наличия предварительной подготовки, а также от индивидуальных особенностей детей, состояния здоровья ребенка и уровня его физиологического развития.

Как известно, к 6–7 годам у детей повышается подвижность нервных процессов, отмечается большее, чем у дошкольников, равновесие процессов возбуждения и торможения. Но процессы возбуждения все еще доминируют над процессами торможения, что определяет такие характерные осо-

бенности первоклассников, как непоседливость и сильная эмоциональная возбудимость, и поэтому дети быстро устают при выполнении мелких движений (письмо). Большинство детей испытывают высокую утомляемость от школьных занятий, так как приходится много сидеть при их жизненной потребности в движении. Работоспособность ребенка резко падает через 25–30 минут после начала урока и может резко снизиться уже на 2-м уроке. Необходимо учитывать, что дети сильно утомляются при повышенной эмоциональной насыщенности уроков.

Как справедливо отмечает М.С.Яницкий, «отставание в развитии одного из компонентов психологической готовности к школе влечёт за собой, как правило, отставание развития других, что определяет своеобразные для каждого варианты перехода от дошкольного детства к младшему школьному возрасту» [2; 79].

С первых дней обучения в школе у детей необходимо развивать внимание, так как без сформированности этой психической функции процесс познания невозможен. На уроке учитель привлекает внимание учеников к учебному материалу сменой видов деятельности и использованием игровых элементов, которые еще так необходимы первоклассникам, а также физической разрядкой в виде отдельных двигательных упражнений. Л.С.Выготский подчёркивал, что именно игра «является источником развития и создаёт новые зоны ближайшего развития» [3; 92]. В развитии у детей восприятия учебного материала чрезвычайно велика роль учителя, который специально организует деятельность учащихся, учит выявлять существенные признаки, свойства предметов и явлений. Одним из эффективных методов развития восприятия является сравнение, опирающееся на наглядность и конкретные жизненные примеры. Восприятие при этом становится более глубоким, количество ошибок уменьшается.

Л.С.Выготский также отмечал, что весьма характерно для детей данного возраста интенсивное развитие мышления. С поступлением ребёнка в школу устанавливается новая социальная ситуация развития, направляемая учителем. Доминирующей функцией развития в младшем школьном возрасте становится мышление. Завершается наметившийся в дошкольном возрасте переход от наглядно-образного к словесно-логическому мышлению. Образное мышление все меньше и меньше оказывается необходимым в учебной деятельности. Мышление конкретными категориями ведёт к качественной перестройке восприятия и памяти, превращению их в регулируемые, произвольные процессы, происходит переход к стадии формальных операций, которые связаны с определенным уровнем развития способностей детей и наличия подготовки их к школе в дошкольный период. Под влиянием обучения память развивается в двух направлениях: усиливается роль и растет удельный вес словесно-логического, смыслового запоминания (по сравнению с наглядно-образным). При этом необходимо учитывать, что недостаточно подготовленный к школьному обучению ребенок еще плохо владеет речью, ему легче заучить все, чем воспроизводить текст своими словами. Первоклассники еще не умеют организовывать смысловое запоминание: разбивать материал на смысловые группы, выделять опорные пункты для запоминания, составлять логический план текста. У мальчиков и девочек младшего школьного возраста есть некоторые различия в запоминании. Девочки умеют заставить себя, настроить на запоминание, их произвольная механическая память лучше, чем у мальчиков. Мальчики оказываются более успешными в овладении способами запоминания, поэтому в ряде случаев их опосредованная память оказывается более эффективной, чем у девочек.

Высокая сензитивность этого возрастного периода определяет большие потенциальные возможности разностороннего развития ребёнка. Однако уроки в школе, а также увлечение многих первоклассников телевизионными передачами, иногда занятия музыкой, иностранным языком приводят к тому, что двигательная активность ребенка становится в два раза меньше, чем это было до поступления в школу. Потребность же в движении остается большой.

Согласно теории Л.С.Выготского, специфика развития младших школьников состоит в том, что цели деятельности задаются детям преимущественно взрослыми. Учителя и родители определяют, что можно и что нельзя делать ребёнку, какие задания выполнять, каким правилам подчиняться. Даже среди тех школьников, которые охотно берутся выполнить поручение взрослого, довольно частыми являются случаи, когда дети не справляются с заданиями, поскольку не усвоили его сути, быстро утратили первоначальный интерес к заданию или просто забыли выполнить его в срок. Характер младшего школьника импульсивен, недостаточно развита воля, поэтому школьник 7 лет еще не умеет длительно следовать намеченной цели, упорно преодолевать трудности. Капризность и упрямство объясняются недостатками семейного воспитания: ребенок привык, чтобы все его желания и требования удовлетворялись. Капризность и упрямство — своеобразная форма протеста ребенка против

тех требований, которые ему предъявляет школа, против необходимости жертвовать тем, чего «хочется», во имя того, что «надо».

С первых дней учебы необходимо формировать у детей трудолюбие, прилежание, дисциплинированность и аккуратность. Постепенно развиваются способность к волевой регуляции своего поведения, умение сдерживаться и контролировать свои поступки, не поддаваться непосредственным импульсам. У первоклассника формируется интерес к самому процессу учебной деятельности (первоклассники могут увлеченно и старательно делать то, что им в жизни никогда не пригодится, например, срисовывать японские иероглифы). Затем формируется интерес к результату своего труда, например: мальчик на улице впервые самостоятельно прочитал вывеску и был очень этому рад. После возникновения интереса к результатам учебного труда у первоклассников формируются интерес к содержанию учебной деятельности, потребность приобретать знания. Формирование интереса к содержанию учебной деятельности, приобретению знаний связано с осознанием школьниками чувства удовлетворения от своих достижений. А стимулирует это чувство одобрение учителя, взрослого. В начале обучения также формируется самооценка школьника на основе результатов учебы. Недовольство собой у детей этого возраста порождает тревожность и распространяется не только на общение с одноклассниками, но и на учебную деятельность. У некоторых детей может возникнуть страх перед наказанием или лишением чего-то (например, возможности играть), который Р.В.Овчарова характеризует как «эмоционально заостренное ощущение предстоящей угрозы» [4; 30], и это, в свою очередь, еще больше будет формировать негативизм по отношению к учёбе. На эмоциональное состояние ребенка может влиять и то, как складываются его отношения с товарищами, что часто зависит от успехов в учебе и отношений с учителями. Психологическая природа детских страхов и динамика их формирования были глубоко проанализированы в работе А.М.Прихожан, в которой указывается на необходимость работы с родителями таких детей, их психологического просвещения и раскрываются пути снятия эмоционального дискомфорта, тревожности и страхов у детей [5; 87].

Эти трудности можно избежать, если учитывать возможности детей, не переутомляя их большими учебными нагрузками, давая им возможность поиграть и через игру соблюдать определённые правила. По мнению А.И.Захарова, «тревожность не является устойчивой чертой характера и относительно обратима при проведении соответствующих психолого-педагогических мероприятий» [6; 19].

Таким образом, начало школьного обучения означает переход от игровой деятельности к учебной, как ведущей деятельности младшего школьного возраста. Это кризисный период развития, в котором формируются основные психические новообразования. При этом не менее важна и психофизиологическая адаптация, которая предполагает «формирование адекватного соответствия между психическими и физиологическими характеристиками человека» [7; 3].

Большое значение имеет формирование мотивации у школьников. Это: познавательные мотивы, т.е. стремление овладеть способами самостоятельного приобретения знаний, и социальные мотивы, связанные со стремлением получить одобрение старших товарищей, добиться успеха и избежать неудач. Дети стараются не получить плохую отметку, чтобы не было тех последствий, которые она влечет за собой, — недовольство учителя, санкции родителей (будут ругать, запретят гулять, смотреть телевизор и т.д.). От плохой оценки деятельности школьника у него в отдельных случаях возникают тяжелые переживания и школьная дезадаптация. У неуспевающих и крайне слабых учеников систематические неудачи и низкие оценки снижают их уверенность в себе, своих возможностях.

В определенной степени тревожной является ситуация новизны. Ребенок переживает эмоциональный дискомфорт, прежде всего из-за неопределенности представлений об особенностях и условиях обучения, о ценностях и нормах поведения в учебном коллективе. Это состояние можно охарактеризовать как состояние внутренней напряженности и тревожности, которая часто приводит к школьной дезадаптации, когда ребенок становится недисциплинированным, невнимательным, безответственным, отстает в учебе, быстро утомляется и в результате не хочет идти в школу. Чаще всего это ослабленные дети (а их, к сожалению, из года в год становится все больше и больше) и с теми или иными нарушениями развития.

Ю.А.Александровский, характеризуя психическую дезадаптацию школьника как «поломку» в механизмах психического приспособления при эмоциональном стрессе, указывает на «совокупность признаков, свидетельствующих о несоответствии социально-психологического и психофизиологического статуса ребенка требованиям ситуации школьного обучения», в силу чего обучение становится затруднительным» [8; 34].

Анализ и оценка адаптации учащихся к учебным нагрузкам в конкретных экологических, социальных условиях являются актуальными. Изучение особенностей адаптации к учебному процессу в современных условиях повышения информационных нагрузок и качества обучения имеет большое теоретическое и практическое значение.

Полноценное развитие личности предполагает формирование чувства компетентности, которое Э. Эриксон считает главным новообразованием данного возраста. Учебная деятельность — основная деятельность для младшего школьника, и если в ней ребёнок не чувствует себя компетентным, его личностное развитие искажается.

Следовательно, адаптация к школе — это многоплановый процесс. Его составляющими являются физиологическая адаптация (физиологическая перестройка ритма жизнедеятельности) и социально-психологическая адаптация к учителям и их требованиям, к одноклассникам. От успешности адаптации к школе зависит продуктивность учебной деятельности, а также сохранение физического и психического здоровья учащихся. «Занятия с группой детей, испытывающих трудности в обучении, направленные на развитие социальных и коммуникативных навыков, развитие когнитивных умений и способностей, приёмов учебной деятельности, произвольности психической деятельности, а также формирование стойкой мотивации», рекомендуют казахстанские авторы, разработавшие специальную коррекционную программу для развития первоклассников [9; 6].

У значительной части детей (по разным данным 20–30 %) уже при поступлении в школу «выявляются некоторые парциальные отставания в развитии психических познавательных процессов, что не позволяет им осваивать школьную программу, а следовательно, ведет к стойкой школьной дезадаптации и последующему нарушению процесса социализации» [10; 16].

Дети, имеющие недостатки в развитии, как правило, приходят в школу плохо подготовленными к учебной деятельности. У них отсутствует интерес к учению, снижено внимание, они легко отвлекаются, быстро устают. Это требует более широкого разнообразия методов работы, вызывающих интерес к учению: в первую очередь, использование познавательных игр, создание занимательных ситуаций и т. д. [11; 28].

Л.П. Фролова отмечает, что «в процессе учебной деятельности младшие школьники встречают различные по своей природе и содержанию трудности, вызванные как педагогическими условиями, особенностями учебно-воспитательного процесса, внешними условиями и факторами, отношениями между людьми, так и внутренними причинами, присущими субъекту учебной деятельности. У первоклассников в связи с трудностями в обучении возможно появление внутриличностных противоречий, которые обусловлены рядом факторов: учебной деятельностью, интеллектуальными возможностями, индивидуально-характерологическими особенностями личности. По мнению ученого, «снижение эмоциональной напряженности» у детей повышает их интеллектуальные возможности [12; 8], в то время как в результате дискомфорта и перенапряжения в школе у части детей могут нарушаться сон, аппетит, обостряться хронические заболевания.

В нашем исследовании, проведенном на базе средней школы-гимназии № 19 г. Талдыкоргана на третьем месяце обучения, были использованы методы наблюдения и следующие методики: «Измерение уровня адаптации Тейлора (адаптированная Т.А.Немчиновым), «тест на оценку уровня мотивации к обучению в школе» Н.Г.Лускановой и «опросник для учителя» Л.М.Ковалевой. В результате проведенных исследований среди первоклассников было выявлено, что 36,5 % учащихся имели средний уровень адаптации (уроки у этих детей не вызывали ни отрицательных переживаний, ни особого интереса), 41,4 % — низкий уровень (отрицательное или безразличное отношение к школе), а признаки дезадаптации (нежелание ходить в школу; трудности в освоении материала; нестабильные отношения с одноклассниками и учителями) наблюдались у 22,1 % учащихся.

Было отмечено, что при недостаточной требовательности со стороны учителя дети были очень шумными, крикливыми (17,2 %), отвлекались во время уроков (12,1 %) либо капризничали (5,4 %). Другие же становились очень скованными, робкими, старались держаться незаметно (23 %), не слушали, когда к ним обращались взрослые (19 %), при малейшей неудаче и замечаниях плакали (6,3 %).

Особое внимание требуется детям «группы риска» — это дети с синдромом дефицита внимания, чрезмерно активные и суетливые, т.е. гиперактивные. Так, в исследуемом классе 18,3 % гиперактивных мальчиков и 6,8 % девочек. У них наблюдались нарушения эмоционально-волевой сферы: агрессивность, эмоциональная расторможенность; 3,4 % составили леворукие дети, которым был присущ плохой почерк, не могут держать строчку, ошибки при определении «право» и «лево», пропуск и пе-

рестановка букв при письме, а также эмоциональная неустойчивость, обидчивость, тревожность, сниженная работоспособность. Это дети застенчивые, тревожные, ранимые.

Поскольку не все дети способны успешно справиться с проблемами адаптационного периода, то они нуждались в помощи со стороны психолога, учителей и родителей. На основе психолого-педагогического анализа процесса адаптации первоклассников были даны рекомендации, позволившие ускорить процесс их адаптации к школьному обучению.

В работе с гиперактивными детьми было предложено игнорировать их вызывающие поступки и обращать внимание лишь на хорошие действия, обеспечить им двигательную разрядку. Для адаптации леворуких детей рекомендовано: располагать их у окна, слева за партой, требовать правонаклонный разворот в тетради и не настаивать на безотрывном письме.

Адаптационный процесс можно считать позитивно завершенным лишь тогда, когда поведение школьника приходит в соответствие с моделью поведения большинства группы, т.е. осуществятся «трансформация его прежних взглядов, установок, ориентаций в соответствии с новой ситуацией, существенное изменение в моделях поведения» [13; 48], что и было достигнуто у большинства детей.

Можно заключить, что именно социальная адаптация детей начальной школы к условиям школьной среды помогает сформировать систему их отношений со сверстниками и взрослыми, базовые учебные установки, которые в существенной мере определят в средней школе успешность обучения, эффективность стиля общения с учениками и взрослыми людьми, возможность личностной самореализации.

В адаптационный период необходимо создать условия для обеспечения эмоционального комфорта, чувства защищенности у первоклассников при вхождении в школьную жизнь. Доброжелательная атмосфера в классе является самым необходимым условием для развития у детей уверенности в себе. Ребёнку необходима моральная и эмоциональная поддержка (поменьше ругать, побольше не просто хвалить, а хвалить именно тогда, когда он что-то делает) и ни в коем случае нельзя сравнивать его посредственные результаты с достижениями других детей.

Педагогу необходимо организовать такое взаимодействие между детьми, которое будет способствовать групповой сплоченности класса и формированию навыков учебного сотрудничества как важнейшего элемента успешной социализации первоклассников, что будет способствовать созданию комфортных и благоприятных условий учебно-воспитательного процесса для успешной и скоротечной адаптации первоклассников.

Благополучная адаптация ребенка к школьной жизни — залог его успешности и личностного благополучия.

Список литературы

1 *Венгер А.А., Десятникова Ю.М.* Групповая работа со школьниками, направленная на их адаптацию к новым социальным условиям // Вопросы психологии. — 2005. — № 4. — С. 12.

2 *Яницкий М.С.* Адаптационный процесс: психологические механизмы и закономерности динамики. — Кемерово: Кемеровский гос. ун-т, 1999. — С. 79.

3 *Выготский Л.С.* Собрание сочинений в 6-ти томах. — Т. 4. — М.: Просвещение, 1984. — С. 92.

4 *Овчарова Р.В*. Практическая психология. — М.: Просвещение, 1996. — С. 30.

5 *Прихожан А.М.* Тревожность у детей. — М.: Просвещение, 2000. — С. 87.

6 *Захаров А.И.* Как предупредить отклонения в поведении детей. — М.: Просвещение, 1993. — С. 19.

7 *Безруких М.М., Ефимова С.П.* Знаете ли Вы своего ученика? Проблемы психологической адаптации. — М.: Просвещение, 2004. — С. 3.

8 *Александровский Ю.А.* Состояния психической дезадаптации и их компенсация. — М.: Медицина, 2004. — С. 34.

9 *Шерьязданова Х.Т., Ермекбаева Л.К.* Коррекционная тренинг-программа по устранению трудностей в обучении для детей младшего школьного возраста. — Алматы: Практическая психология, 2006. — С. 6.

10 Коррекционная педагогика / Под ред. Б.П. Пузанова. — М.: Просвещение, 1998. — С. 16.

11 Организация деятельности коррекционных образовательных учреждений / Сост. Ф.Ф. Водоватов и др. — М.: Просвещение, 2008. — С. 28.

12 *Фролова Л.П.* Психологические особенности внутриличностных противоречий у детей младшего школьного возраста с трудностями в обучении. — М.: Просвещение, 2003. — С. 8.

13 *Казначеев В.И.* Современные аспекты адаптации. — Новосибирск: Наука, 2000. — С. 48.

Г.А.Тажинова, К.С.Стамбеков

Мектепте оқытуда бейімдеудің психологиялық-педагогикалық талдауы

Мақалада қазіргі заманғы білім беру мен оқушылардың психологиялық-эмоционалдық және ақпараттық жүктемелер кезіндегі денсаулығын сақтау талаптары қарастырылды. Авторлар оқу қызметіне қызығушылығын қалыптастыруда психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдады. Қабылдаудың көрнекі және нақты өмір мысалдар негізінде тиімді әдістерін көрсетті. Талдықорған қаласының № 19 мектеп негізінде оқытудың үшінші айындағы жүргізілген эксперименттік жұмыстың кезеңдері жан-жақты сипатталды.

G.A.Tazhinova, K.S.Stambekov

Psychological and pedagogical analysis of adaptation of children to school education

In this article is discussed the requirements of modern education and the preservation of the health of school-children in an increasingly information and psycho-emotional stress. The authors analyzed the psychological and pedagogical research on the formation of interest in the content of educational activities. Highlighted the development of effective methods of perception, based on the visibility and specific life examples. The stages of the experimental work conducted on the basis of secondary school-gymnasium № 19 in Taldykorgan in the third month of training.

References

1 Wenger A.A., Desyatnikova Yu.M. *Question of psychology*, 2005, 4, p. 12.

2 Yanitskiy M.S. *Adaptational process: psychological mechanisms and laws of dynamics*, Kemerovo: Kemerov State University, 1999 p. 79.

3 Vygotsky L.S. *Coll. Of compositions in 6 volume*, 4, Moscow: Prosveshchenie, 1984, p. 92.

4 Ovcharova R.V. *Practical psychology*, Moscow: Prosveshchenie, 1996, p. 30.

5 Prihozhin A.M. *Anxiety of children*, Moscow: Prosveshchenie, 2000, p. 87.

6 Zakharov A.I. *How to prevent deviations in the behavior of children*, Moscow: Prosveshchenie, 1993, p. 19.

7 Bezrukikh M.M., Efimova S.P. *Do you know your pupil? Problems of psychological adaptation*, Moscow: Prosveshchenie, 2004, p. 3.

8 Alexandrovskiy Yu.A. *Status of mental maladjustment and their compensation*, Moscow: Medicine, 2004, p. 34.

9 Sheryazdanova H.T., Ermekbaeva L.K. *Correctional training program for elimination of difficulties in training for primary school children*, Almaty: Practical psychology, 2006, p. 6.

10 *Correctional pedagogy*, edit. P.B.Puzanov, Moscow: Prosveshchenie, 1998, p. 16.

11 *The activities of correctional educational institutions*, Comp. F.F.Vodovatov et al., Moscow: Prosveshchenie, 2008, p. 28.

12 Frolova L.P. *Psychological features of intrapersonal contradictions in primary school children connected with learning difficulties*, Moscow: Prosveshchenie, 2003, p. 8.

13 Kaznacheev V.I. *Modern aspects of adaptation*, Novosibirsk: Nauka, 2000, p. 48.

УДК 371.2

С.С.Сейтенова[1], С.Е.Досжанова[1], К.Т.Медеубаева[2]

[1]Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова;
[2]Казахский государственный женский педагогический университет, Almaty
(E-mail: seitenova_ss@mail.ru)

Особенности психолого-педагогического сопровождения одаренных детей в образовательных учреждениях

В статье рассматриваются возможности психолого-педагогического сопровождения работы с одаренными детьми в условиях образовательного учреждения, а также особенности взаимодействия педагога и одаренного ребенка. Кроме того, показано, что осознание роли и места психологической работы как фактора, обеспечивающего целостный подход к сложному и многообразному явлению детской одаренности, в процессе совершенствования образования одаренных детей произошло закономерно.

Ключевые слова: одаренность, актуальность, потребность общества, творческая личность, нестандартное поведение, сознание детской одаренности, творческое мышление, исследователи детской одаренности.

Инновационное развитие образования — одно из приоритетных направлений государственной политики в Республике Казахстан. В последнее время реализуемый комплексный проект модернизации достаточно существенно меняет сами организационные основы системы образования, приобретая все более системный и масштабный характер.

Психологическая безопасность тех или иных инноваций в образовании может рассматриваться как один из критериев их целесообразности. Очевидной является задача психологического благополучия и здоровья детей, подростков и юношей, всех участников образовательного процесса. В этой ситуации меняется роль службы психологического сопровождения образования, которая в течение вот уже двух десятилетий, сама являясь образовательной инновацией для образовательной практики, стала ее необходимым компонентом. Стоит отметить, что, несмотря на все сложности организации и развития психологической службы, она действительно доказала, что способна решать множество сложнейших проблем. Среди них и сопровождение в образовательном процессе детей с трудностями в обучении, с девиантным поведением, одаренных детей, детей-сирот, и повышение психологической компетентности педагогов, и минимизация традиционных «школьных факторов риска».

Современное образование, переживающее процесс модернизации в условиях перехода на 12-летнее обучение, испытывает потребность в психологическом обеспечении. Причем со временем такая необходимость должна только усиливаться, а сама психологическая служба — заново определять свою роль и место, адекватные ситуации и имеющимся ресурсам.

Проблема одаренности в настоящее время становится все более актуальной. Это, прежде всего, связано с потребностью общества в неординарной творческой личности. При неопределенности современной окружающей среды требуются не только высокая активность человека, но и его умения, способности, нестандартное поведение. Осознание роли и места психологической работы как фактора, обеспечивающего целостный подход к сложному и многообразному явлению детской одаренности, в процессе совершенствования образования одаренных детей произошло закономерно.

Исследователи детской одаренности (Д.Б.Богоявленская, Н.С. Лейтес, А.И.Савенков и др.) считают необходимым создание таких психолого-педагогических условий, при которых возможно развитие у одаренных школьников мотивационных, интеллектуальных и творческих возможностей для их самореализации в творческой деятельности и самоактуализации в профессиональной деятельности.

Организация психолого-педагогического сопровождения одаренных учащихся выделяется рядом исследователей в качестве необходимого условия развития потенциальных способностей одаренных школьников (М.Н.Акимова, А.И.Доровской, Л.И.Ларионова, А.Н.Матюшкин, Н.В.Семенова, Н.Ю.Синягина, Е.Г.Чирковская и др.).

Теоретические и практические аспекты психологического сопровождения одаренных детей достаточно полно отражены в работах современных ученых (А.В.Леонтович, Е.И.Щелбанова, В.С.Юркевич и др.) Особое внимание исследователи обращают на его механизмы, направления, виды, способы и условия.

В словаре В.Даля слово «сопровождение» имеет следующие значения: «сопутствовать», «идти вместе», «следовать» [1].

Э.Ф.Зеер отмечает, что психологическое сопровождение — это движение вместе с изменяющейся личностью, своевременное оказание возможных путей, помощь и поддержка [2]. Сопровождение — это способ включения индивида в процесс взаимодействия с целью создания условий для саморазвития, самодвижения в деятельности всех субъектов взаимодействия.

Психолого-педагогическое сопровождение одаренных детей — это система деятельности, направленная на создание социально-психологических условий для успешного обучения и развития ребенка. В условиях школы оно является особенно актуальным, так как является гарантом в обеспечении его высокого качества.

Психолого-педагогическое сопровождение одаренных учащихся — комплексная педагогическая, психологическая, медицинская, социальная проблема, поэтому ее решение возможно лишь при объединении усилий специалистов разного профиля. На необходимость работы с данным контингентом учащихся широкого круга специалистов указывают М.Н.Акимова, Ю.Д.Бабаева, М.М.Безруких, М.Р.Битянова, М.И.Буянов, Н.П.Вайзман, А.И.Доровской, В.Т.Козлова, В.Б.Новичкова, Н.Б.Шумакова, Е.Л.Яковлева и другие.

Ранние выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляют одну из главных задач совершенствования системы образования. Однако недостаточный психологический уровень подготовки педагогов для работы с детьми, проявляющими нестандартность в поведении и мышлении, приводит к неадекватной оценке их личностных качеств и всей их деятельности. Нередко творческое мышление одаренного ребенка рассматривается как отклонение от нормы или негативизм.

Одаренные дети часто оказываются неудобными, требующими слишком много внимания, слишком отличающимися от остальных детей, потому и часто бывают отвергаемыми учителями, одноклассниками, родителями. Создается впечатление, что детская одаренность — процесс аномальный и ему всегда сопутствуют различного рода трудности. Однако одаренный ребенок — ребенок, который развивается по-другому, требует изменения установившихся норм взаимоотношений, других учебных программ. Особенно трудно своевременно «заметить» такого ребенка. Идентифицировать ребенка как «одаренного» либо как «неодаренного» на данный момент времени — значит искусственно вмешаться в его судьбу заранее, предопределяя его субъективные ожидания. Следует помнить, что одаренность у разных детей может быть выражена в более или менее очевидной форме. Анализируя особенности поведения ребенка, педагог должен иметь в виду, что существуют дети, чью одаренность они пока не смогли увидеть. Также важно учитывать, что признаки одаренности, проявляющиеся в детстве, даже при самых благоприятных условиях в дальнейшем могут постепенно исчезнуть. В детской психологии существует термин «затухание одаренности», которое может быть обусловлено разными причинами. Одна из них — отсутствие в структуре одаренности творческого компонента. Еще одна возможная причина связана с изменениями внешних условий, к которым ребенок не был своевременно подготовлен. Чаще всего это происходит из-за несоответствия потребностей дальнейшего развития одаренного ребенка условиям обучения и воспитания в так называемом смешанном классе. Школа с ее нивелирующей системой обучения мешает развивать способности одаренных детей, если нет благожелательного развивающего подхода со стороны родителей и учителей. Если ребенку не помогли выработать умение учиться, «затухание» становится более вероятным, порождая многочисленные проблемы, среди которых неприязнь к школе, снижение академической успеваемости, нереалистические цели, нетерпимость и т.д.

Однако если по отношению ко всем обычным детям при возникновении у них трудностей в учебе, поведении, общении педагог, психолог и родитель ищут пути помощи и коррекции через выявление их причин, то принципиально иначе обстоит дело с одаренными. Чтобы работа с одаренными детьми была эффективной, необходимы анализ и выявление подлинных механизмов, порождающих эти проблемы, и понимание, что одаренность — это не просто результат высоких способностей ребенка, в первую очередь, это проблема становления его личности.

За проблемами в поведении, общении и обучении, сопровождающими феномен детской одаренности, стоят различные факторы. Это может быть следствием: нарушений в онтогенетическом развитии — запаздывания или инверсии (нарушения последовательности) в прохождении определенных генетических программ, функциональной незрелости в развитии высших психических функций

(ВПФ), а также неадекватного проживания возрастных этапов и несформированности познавательной мотивации.

Эксперименты, проведенные во многих странах мира, убедительно показали, насколько сложно перестроить систему образования, изменить отношение педагога к одаренному ребенку, снять барьеры, блокирующие его таланты [3].

Несмотря на то, что в подавляющем большинстве исследований, посвященных изучению вопроса организации работы с одаренными учащимися, отмечается необходимость *комплексной* работы специалистов, проблема организации их совместной работы в школе по сопровождению одаренных детей является по-прежнему недостаточно разработанной. Открытым остается вопрос *организации* психолого-педагогического сопровождения одаренных учащихся.

Психолого-педагогическое сопровождение одаренных детей предполагает реализацию следующих его *направлений:*

• диагностическое;
• консультационное;
• развивающее;
• коррекционное.

Исследователи особо выделяют также *педагогическое просвещение и образование*, направленные на формирование педагогической культуры, развитие компетентности учащихся, педагогов, родителей.

Психолого-педагогическое сопровождение одаренных детей предусматривает и экспертизу программ, проектов, пособий, образовательной среды, профессиональной деятельности специалистов образовательных учреждений.

Рассмотрим каждое из направлений более подробно.

Диагностическое направление нацелено на изучение индивидуальных и личностных особенностей одаренных детей, их интересов и склонностей. При реализации данного направления педагогам и психологам необходимо помочь одаренным школьникам осуществить выбор деятельности в учреждении дополнительного образования в соответствии с их интересами, психофизиологическими и личностными свойствами и особенностями.

Диагностика одаренности должна опираться на следующие принципы: комплексность оценивания разных сторон поведения и деятельности ребенка; анализ поведения ребенка в тех сферах деятельности, которые в максимальной степени соответствуют его склонностям и интересам; оценка признаков одаренности ребенка с учетом зоны его ближайшего развития и др.

Для образовательной практики оценка ребенка как одаренного не должна являться самоцелью. Диагностику одаренных детей необходимо связывать с задачами их обучения и воспитания, а также с оказанием им психологической помощи и поддержки. Иначе говоря, диагностика детской одаренности должна быть ориентирована не на результат, а на процесс: от диагностики отбора необходимо перейти к диагностике прогноза и развития.

Консультационное направление призвано не только поддержать одаренного школьника в его выборе деятельности, но и обеспечить формирование самой способности к сознательному, ответственному выбору. Предметом пристального внимания специалистов должна стать способность учащихся к проектированию индивидуальной траектории (маршрута) обучения, профессионализации, а также собственного жизненного пути.

Развивающее и коррекционное направление работы. Основной смысл развивающей работы с одаренными детьми — это раскрытие потенциальных возможностей ребенка. Поэтому главные цели всей коррекционно-развивающей работы должны быть направлены на:

– формирование у одаренных детей уверенности в успехе и признании, возможности совершить то или иное действие, осуществить намеченное, почувствовать свою значимость и защищенность;
– развитие форм и навыков личностного общения в группе сверстников, способов взаимопонимания; овладение способами регуляции поведения, эмоциональных состояний;
– развитие коммуникативных навыков;
– снижение уровня тревожности;
– формирование адекватной самооценки;
– обучение методам релаксации и визуализации.

Основные направления развивающей работы с одаренными детьми могут быть представлены как организация групповой и индивидуальной рефлексии; групповые тренинги, нацеленные на освоение учащимися способов самопрезентации, самоанализа, самоконтроля, организации труда, планирования, эффективной коммуникации и т.д.

Специалисты системы сопровождения имеют определенные эталоны психического развития при проведении *коррекционной работы*. Поэтому за ней, как правило, закрепляется смысл «исправления» отклонений.

Педагогическое просвещение и образование. Данное направление требует от специалистов организации *работы с родителями* одаренных детей как участниками учебно-воспитательного процесса. Работу с родительской общественностью следует рассматривать как важнейшую задачу, решаемую в системе психолого-педагогического сопровождения как в традиционных формах консультирования и просвещения, так и в достаточно новой для системы сопровождения форме совместных (родители и дети) семинаров-тренингов по развитию навыков общения, сотрудничества, разрешения конфликтов, которые позволяют преодолеть недостаток знаний в области педагогики и психологии и повысить педагогическую и психологическую культуру при реализации задач развития одаренного ребенка [4].

Учитывая все названные выше особенности одаренных детей и основные направления деятельности с ними, необходимо правильно организовать учебно-воспитательный процесс, выработать индивидуальный маршрут комплексного сопровождения таких детей.

Педагогическое просвещение и образование необходимы и педагогам. К работе с одаренными детьми педагоги должны быть особым образом подготовлены. В.С. Юркевич отмечает, что педагог выбирает работу с одаренными детьми зачастую потому, что определенные характеристики одаренности в той или иной мере характеризуют и его самого (яркие познавательные интересы, высокая потребность в самореализации, особая эмоциональная чувствительность и т.д.).

Среди ряда задач психолого-педагогического сопровождения одаренных детей исследователи определяют развитие высокой профессиональной компетентности педагога, работающего с одаренным ребенком. К профессиональной компетентности мы относим психолого-педагогические знания, умения и навыки, являющиеся результатом активного усвоения психологии и педагогики одаренности:

- знания:
  - об одаренности, ее видах, психологических основах, критериях и принципах выявления;
  - о психологических особенностях одаренных детей, их возрастном и индивидуальном развитии;
  - об особенностях профессиональной квалификации специалистов для работы с одаренными детьми;
  - о направлениях и формах работы с одаренными детьми, о принципах и стратегиях разработки программ и технологий обучения одаренных детей;
- умения и навыки в области:
  - разработки и реализации методов выявления одаренных детей на основе признаков одаренности;
  - дидактики и методики обучения одаренных детей с учетом видов и особенностей одаренности учащихся, их контингента и конкретных условий обучения;
  - психолого-педагогического консультирования одаренных детей, их родителей и других членов семьи.

Немаловажной составляющей профессиональной компетентности являются и профессионально значимые личностные качества педагогов:

- высокие уровни развития познавательной и внутренней профессиональной мотивации, эмпатии;
- внутренний локус контроля;
- высокая и адекватная самооценка;
- стремление к личностному росту.

Все названные выше качества срабатывают эффективно лишь в системе и тогда, когда подчинены важнейшему качеству педагога — «желанию жить в ученике» [5].

Часто дети с признаками одаренности вольно или невольно создают своим поведением нестандартные ситуации, для решения которых сформировавшиеся ранее «учительские» стереотипы вредны

как для ребенка, так и для самого учителя. Поэтому, учитывая психологические, дидактические и иные особенности обучения и развития одаренных детей, основным требованием к подготовке педагогов для работы с ними является изменение педагогического сознания. Важным является изменение стереотипов восприятия ученика, образовательного процесса и, особенно, самого себя. Опыт работы показывает, что один из наиболее распространенных стереотипов традиционного учительского сознания заключается в том, что ученик рассматривается как объект педагогического воздействия, но не как субъект совместного образовательного процесса, т.е. учитель изначально не принимает ученика как индивидуальность со своими уже сложившимися особенностями. Это означает, что, работая с одаренными детьми, педагог должен уметь вставать в рефлексивную позицию к самому себе.

Бытует мнение, что одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Однако в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы к сенсорным стимулам и лучше понимают отношения и связи. Одаренный ребенок склонен к критическому отношению не только к себе, но и к окружающим. Поэтому педагоги, работающие с одаренными детьми, должны быть достаточно терпимы к критике вообще и себя в частности. Талантливые дети часто воспринимают невербальные сигналы как проявление неприятия себя окружающими. В результате такой ребенок может производить впечатление отвлекающегося, непоседливого, постоянно на все реагирующего. Для них не существует стандартных требований (все как у всех), им сложно быть конформистами, особенно если существующие нормы и правила идут вразрез с их интересами и кажутся бессмысленными. Для одаренного ребенка утверждение, что так принято, не является аргументом. Ему важно знать и понимать, кем это правило принято, когда и зачем.

Одаренные дети достаточно требовательны к себе, часто ставят перед собой не осуществимые в данный момент цели, что приводит к эмоциональному расстройству и дестабилизации поведения. Такие дети нередко с недостаточной терпимостью относятся к детям, стоящим ниже их в плане развития способностей. Эти и другие особенности таких ребят влияют на их социальный статус, когда они оказываются в положении «неодобряемых». В этой связи необходимо добиваться изменения такой позиции, и прежде всего это связано с подготовкой самих педагогов для работы с одаренными детьми [6].

В настоящее время в системе психолого-педагогического сопровождения, наряду с рассмотренными выше традиционными видами деятельности, реализуется такое комплексное направление, как разработка (проектирование) и *экспертиза образовательных программ*. Создаваемые в соответствии со стратегиями образования программы развития детской одаренности в условиях дополнительного общего образования должны быть направлены на совершенствование когнитивных, поведенческих, эмоциональных и мотивационных сфер личности ребенка, предусматривать использование разнообразных источников информации и личностно-ориентированных технологий обучения, способствовать развитию самопознания и социализации личности. Такая программа должна умело сочетать в себе элементы традиционного обучения и методы активного психологического обучения (тренинг, ролевая игра, работа проблемной группы, групповая дискуссия по принятию общего решения и т.д.) и выполнять не только обучающую, но и диагностическую, прогностическую, коррекционную функции, что предполагает изучение стартовых возможностей и динамики развития ребенка в процессе освоения программы.

Нынешний век новых технологий требует уникумов, поэтому образовательная система стала вмещать в себя огромное количество нововведений. И главное звено этой системы — педагог — должен обладать рядом важных не только профессиональных, но и личностных особенностей для работы с одаренными детьми.

Взаимодействие педагога и ребенка зачастую строится на основе лишь нормативно-ролевых предписаний (субъектно-объектные отношения): «Ребенок пришел ко мне заниматься, я как педагог с ним работаю». Для одаренных детей такой стиль не приемлем. «Мы — две личности, два неповторимых человека на Земле (субъектно-субъектные отношения) вместе открываем, исследуем этот мир». А для этого педагог должен реально осознавать себя субъектом. Еще А.А. Ухтомский сказал, что природа наша делаемая, поэтому совершенствовать себя, работать над своим личностным ростом можно и нужно в любое время. Прежде всего, у педагога должно быть такое качество, как гибкость в поведении, мышлении, эмоциональном реагировании. Он должен мочь легко отказываться от не соответствующих ситуации или задаче средств деятельности, приемов мышления, способов поведения

и уметь вырабатывать или принимать новые, оригинальные подходы к разрешению различных ситуаций при неизменных целях и идейно-нравственных основаниях.

Педагог, направленный на развитие творческого потенциала детей, отличается ярко выраженным стремлением к саморазвитию и самоактивизации, верой в собственные силы, самоуважением. Он смел и энергичен, склонен к экспериментированию, у него творческий стиль деятельности. Педагоги, работающие с одаренными детьми, имеют внутреннюю мотивацию к труду. Они эффективны в общении с детьми, и влияние осуществляется не через поучение (делай так и не делай этого), а через трансляцию своих целей на жизненные цели и ценности своих маленьких коллег по творчеству.

В формировании профессиональной и творческой активности педагога выделяются две стороны: воспитание профессионализма и развитие его личности. Если о профессиональной подготовке думают как педагог, так и государственные институты, то о развитии личности мыслей немного у всех. А ведь профессионализм всегда опосредован индивидуальными качествами, которые и позволяют наиболее полно реализовать творческий потенциал человека.

В соответствии с этим подготовка педагогов для работы с одаренными детьми должна строиться с учетом принципа единства и дифференциации общего и специального обучения, этапности обучения, принципа единства теоретической и практической подготовки [7].

При проведении психолого-педагогического мониторинга эффективности сопровождения одаренных детей в образовательном учреждении необходимо учитывать следующие составляющие:

- комплексный подход к процессу организации сопровождения одаренного ребенка, с привлечением всех участников образовательного процесса (педагогов, администрации, родителей);
- обязательный учет зоны ближайшего развития при разработке индивидуальной программы сопровождения ребенка;
- комплексность оценивания всех сторон поведения и деятельности ребенка, с использованием различных источников информации и длительности наблюдений;
- разнообразное включение ребенка в специально организованные сферы деятельности, которые соответствуют его интересам и склонностям;
- тщательная экспертиза продуктов деятельности детей, с использованием метода компетентных судей, и анализ реальных достижений одаренных детей (участие в олимпиадах, конкурсах, школьных конференциях, спортивных соревнованиях, фестивалях, смотрах и т.д.).

Соответственно все названные выше составляющие психолого-педагогической компетентности педагога и эффективности организации психолого-педагогического мониторинга в образовательном учреждении позволяют сделать вывод, что для сопровождения одаренного ребенка требуется «одаренный» педагог. Высокие способности — это тот плацдарм, на котором одаренность может базироваться, но только при условии терпеливого, внимательного и бережного отношения взрослых к проблеме развития способностей ребенка, к вопросу формирования его личности.

Таким образом, мы можем прийти к выводу, что в настоящее время психолого-педагогическое сопровождение обучающихся выступает как неотъемлемый элемент системы образования, который способствует развитию детской одаренности, а значит, у педагогов и родителей есть возможность воспитать гармоничного и всесторонне сумевшего себя реализовать ребенка.

Список литературы

1 *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. — Т. IV. — М.: Рус. яз. — 1980. — С. 272.

2 *Зеер Э.Ф.* Психология профессионального образования: Учеб. пособие. — 2-е изд. — М.: Изд-во Моск. психолого-социального ин-та. — Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003.

3 Детская одаренность как цель, средство и результат образовательной практики / Под ред. В.Б.Новичкова. — М.: Перспектива, 2002.

4 *Богоявленская Д.Б.* Основные современные концепции творчества и одаренности. — Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. — 448 р.

5 *Семенова Н.В.* Психологическое сопровождение работы с одаренными детьми // Актуальные проблемы психологии образования: Материалы второй регион. науч.-практ. конф. — Н.Новгород: НГЦ, 2001. — С. 86–89.

6 *Бабаева Ю.Д.* Личностные проблемы одаренных детей и особенности их самооценки / психология одаренности детей и подростков. — М.: Изд. центр «Академия», 1996. — 416 с.

7 *Синягина Н.Ю., Чирковская Е.Г.* Личностно-ориентированный учебно-воспитательный процесс и развитие одаренности / Под ред. А.А.Деркача, И.В.Калиш. — М.: Изд. центр «Академия», 2001. — 258 с.

С.С.Сейтенова, С.Е.Досжанова, К.Т.Медеубаева

Білім беру мекемелерінде дарынды балалардың психологиялық-педагогикалық қамсыздандыру ерекшеліктері

Мақалада білім беру мекеменің жағдайындағы дарынды балалармен жұмыс жасау барысында психологиялық-педагогикалық мүмкіндіктер, сонымен қатар педагог пен дарынды баланың өзара іс-қатынасының ерекшеліктері қарастырылған. Психологиялық жұмыстың рөлі мен орнын ұғыну, яғни, балалардың күрделі және көп қырлы дарындылық құбылыстарын біртұтас қамтамасыз ететін факторлар, дарынды балаларды оқытуды жетілдіру заңдылығы болып табылады.

S.S.Seitenova, S.E.Doszhanova, K.T.Medeubaeyva

Features of psychological-pedagogical support of gifted children in educational institutions

The article discusses the possibility of psychological and pedagogical support of gifted children in terms of educational institutions, as well as the peculiarities of interaction between the teacher and the gifted child. Awareness of the role of psychological work as a factor that provides a holistic approach to the complex and diverse phenomenon of children's giftedness, in the process of improving education for gifted children occurred naturally.

References

1 Dal V. *Dictionary of Great Russian language*, IV, Moscow: Russkiy yazyk, 1980, p. 272.

2 Zeer E.F. *Psychology of professional education*, textbook, 2-ed., Moscow: Publ. house of Moscow psycho-social institution, Voronezh: Publ. house of the NGO «MODEK», 2003.

3 *Children's talent as the goal, the means and the result of educational practice*, edit. V.B.Novichkova, Moscow: Perspektiva, 2002.

4 Bogoyavlenskaya D.B. *The basic modern concepts of creativity and talent*, Voronezh: NPO «MODEK», 1997, 448 p.

5 Semenova N.V. *Actual problems of educational psychology:* Materials of the second regional scientific-practical conference, Nizhny Novgorod: NGC, 2001, p. 86–89.

6 Babayeva Yu.D. *Personal problems of gifted children and especially their self assesment* / psychology of gifted children and adolescents, Moscow: Publ. center «Akademiya», 1996, 416 p.

7 Sinyagina N.Yu., Chirkovskaya E.G. *Student-centered educational process and the development of giftedness*, edit. A.A.Derkach, I.V.Kalish, Moscow: Publ. center «Akademiya», 2001, 258 p.

UDC 811.111:378.096

A.Sh.Tazhikeyeva, N.T.Mun, V.Yu.Shershneva

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: nuray28@mail.ru)

Communicative language competence as a purpose and result of education

The article considers the main issues of formation of communicative language competence as a purpose and result of education. It is noted that one of the trends of recent years is the revision of concepts relating to not only educational content, but also rethinking its goals and results. In this regard, the reorientation of education evaluation takes place shifting from the concepts of «readiness», «education», «common culture» to the concepts «competence» and «proficiency». To determine the methodological differences between the subject-knowledge and competence approaches, it's necessary to define the conceptual content of the two terms that form the basis of this approach: «competence» and «proficiency».

Key words: Competence, competence approach, foreign language teaching, learners, multilingual education, English language teaching, foreign language learning.

For the first time the definition of communicative competence was given by D.Haymz. He stated that the statement has its own rules, which are subject to the rules of grammar, and learning, and their acquisition provides the ability to use the language in the process of communication. Then A. Hollidey defined communicative competence as an internal willingness and ability to verbal communication. Later, the description of communicative competence was given by Van Eck, who singled out the components of communicative competence:

• linguistic component — knowledge of vocabulary and grammar rules;

• socio-linguistic component — the ability to use and interpret linguistic forms in accordance with the situation, context;

• discourse component — the ability to understand and logically build separate statements in order to achieve semantic communication;

• strategic component — the ability to use verbal and nonverbal strategies to compensate for missing knowledge;

• socio-cultural component — a certain degree of familiarity with socio-cultural context;

• social component — the desire and willingness to cooperation with others, ability to manage a situation [1].

Therefore, competence is much broader than the most profound knowledge and in-depth skills, although it is formed on their basis.

It is still difficult to solve the problem of criteria for assessing the formation of competences and procedures of the assessment process. The active search for technology to solve this problem is under way abroad and at research and educational institutions of our republic.

Researchers identify different types of competence for different types of activity. For example, the Council of Europe (1990) highlights strategic, social, sociolinguistic, language and learning competences for language competence / proficiency. At the same time, in Russia the book by L.A. Petrovskaya appeared, which considered not only communicative competence itself, but also offers specific forms of training for the formation of «personality traits» [2]. Competence is much wider than the amount of knowledge and skills, as it implies experience of independent activity on the basis of the strongest skills of in-depth knowledge acquired not only at school, but also through self-education, in a club, from the mass media - under the influence of the whole educational area, natural, economic, social and cultural environment.

The fullest description of communicative competence belongs to L. Bachmann and V. Rivers. He uses the term «communicative language skills» and calls the following competencies:

• language (linguistic) competence — producing statements in a foreign language is possible only on the basis of acquired knowledge and understanding of a language as a system;

• discourse competence — coherence, logical statements;

• pragmatic competence — ability to transmit communicative content in accordance with the social context;

• spoken competence — ability to talk coherently without stress, in a natural pace, without lingering pauses to search for language forms;

• socio-linguistic competence — ability to choose language forms, «to know when to speak and when not to, when, where and in what manner»;

• strategic competence — ability to use communication strategies to compensate for missing knowledge in a real language communication;

• speech-thinking competence — willingness to establish communicative content at the result of speech-thinking activity, interaction of problems, knowledge and research [3].

Another researcher R.P. Milrood added informative competence to this classification, which is considered as an important component of communicative competence and the most important condition for inclusion in the process of communication. According to his point of view, it is necessary to shape information framework for the development of informative competence , i.e. the set of necessary concepts, such as established knowledge, language picture of the world, background and general outlook. The scientist defines communicative competence in a broad sense as an «area of successful communication» that exists as knowledge of the subject and the ability to extract a language out of memory, communication skills within the meaning of actions in the situation of communication, the usage of language outside the learning situation. The successful usage of competence approach to language learning means that students know a language, demonstrate communication skills and are able to operate successfully in the real world [4].

Classification of competencies presented in the table doesn't claim to have the comprehensive coverage of competence types. Our challenge is the need to classify the components directly included in the concept of «communicative language competence», or could have significant influence on the formation and development of competence in the language. In this regard, we consider these components from a pedagogical point of view, as a phenomena of the same order, interconnected ones, that are able to transform, to move from one to another (table).

T a b l e

Classification of components of communicative language competence

Types of competence	Definitions
1	2
Social	Ability to communication, teamwork, conflict resolution and identification, understanding of others sociability, tolerance, social responsibility;
Strategic	Ability to identify and build the strategy and tactics of communication, to dwell on the future;
Subject	Knowledge and skills related to the phenomena of the world in their objective significance at the level of lexical and grammatical units;
Language	It involves the development of the necessary knowledge of a language as a sign system and a social phenomenon, its structure, development and functioning;
Linguistic	Mastering the basic norms of the literary language, enriching vocabulary and grammatical structure of speech of learners; the formation of the ability to analysis and assessment of linguistic phenomena and facts; possess the necessary knowledge of linguistics as a science
Professional	Practical skills of speech material selection and variety of forms corresponding with professional goals, conscious professional attitude to the linguistic material, motivation, willingness to achieve results;
Thesaurus	Ability to the adequate understanding of the picture of the world, understanding other languages and other cultures, harmony and comfortable existence in a multicultural society, dignified behavior, respect for the culture of other nations, the adequacy of its development and appropriation;
Pragmatic	Possibility of speech activity In accordance with the objectives of the communicative skills of cooperation, the perception of critics, provision and acceptance of feedback between the addressees of speech;
Rhetorical	Ability to apply skills of constructing persuasive speech in conjunction with language material in a situation of real communication;
Political	Ability to be responsible from positions of language policy, to participate in joint decision-making, manage conflicts nonviolently, to participate in the operation and improvement of democratic public institutions;
Discourse	Ability and opportunity to build discourse in educational, professional, social purpose, to build the logic of verbal behavior of participants of communication;

1	2
Informational	Ability to handle technology of finding and selecting information, understanding of their application, knowledge of the sides and ways of critical judgment concerning new information promoted by the mass media and advertising;
Communicative	It requires mastering all kinds of speech activity and culture basics of speaking and writing, basic skills of using language in the vital areas for age and communication situations;
Key	Ability to mobilize acquired knowledge and skills in a situation of real communication as well as practical experience in order to achieve the desired result;
Cultural	It involves understanding a language as a form of expression of the national culture, the relationship of language and history of people, cultural identity language, possession of norms of speech etiquette, culture of international communication.

When we speak about the communicative competence, some psychologists and linguists use two concepts to define the same phenomenon: «communicative competence» and «communicative proficiency». According to V. Sokolova these concepts should be distinguished. She believes that «in a broad sense communicative competence is presented as the ability to communicate, communicative competence — as the realization of this ability in the form of specific skills». Hence, the concept «communicative proficiency» is defined as: «This is an array of knowledge and skills in the field of verbal and non-verbal means for the adequate perception and reflection of reality in different situations of communication» [5; 99].

Justifying the concept of key competencies in communicating in the Kazakh, Russian, Uighur and Uzbek languages, K.L. Kabdolova takes into account «... kinds of speech activity and forms of speech:

• development of the ability to perceive oral communication;
• development of the ability to reproduce oral communication;
• development of the ability to perceive a written message;
• development of the ability to reproduce a written message;
• development of the interest in learning the language of an ethnic group, as well as creation of favorable attitudes toward culture and civilization in terms of a language space» [6; 111].

Another researcher N.Sh. Gallyamova considers the communication process as a special form of activity, a complex hierarchical organized structure with its own laws and mechanisms. This is a complex multifaceted process that can act as at the same time as a process of interpersonal interaction, and informational process, and as people's attitudes and influence on each other. This activity acts as a dialectical unity of its two sides: the inner side — speech activity and outer side — verbal behavior. The form of manifestation of verbal communication is verbal behavior of interlocutors and its content is their speech activity. «Thus, communicative competence determining successful communication is a complex multi-dimensional category, which is a synthesis of linguistic, cultural, psychological and social knowledge. Successful communication involves not just mastery of language, linguistic skills, but skills related to the knowledge of the laws of verbal communication with all its components» [7; 134].

The knowledge and skills of the strategic plan are complemented by abilities and skills of a particular character: the speaker’s ability to simulate the listener’s world and in accordance with that to organize their speech; the listener’s ability to penetrate into the communicative intent of the speaker, and in connection with this plan for their communicative behavior; mastering of speech strategies and tactics that determine the deployment of speech communication, knowledge of genre peculiarities of speech strategies and tactics, the ability to read the interlocutor’s nonverbal behavior. All this makes it possible to look for patterns of adequate, effective communication not only in the moral and ethical categories, language structures and intralinguistic system links, but also deeper — in certain cognitive and socio-cultural and psychological patterns underlying on the ground of communication.

Summing up all said above, we should note that the communicative competence, that ensures the success of the communication process, consists of several levels:

– Basic knowledge of linguistic laws and rules of the language studied that ensure the formation of thought and its expression in a statement;
– Knowledge of the laws of logical thinking, that are responsible for the display and interpretation of reality in the content of a speech utterance;
– Knowledge of the laws and norms of communicative behavior, the mastery of which allows us to achieve the speaker’s optimum speech influence on the recipient and in accordance with adequate conditions of communication to build their verbal behavior;

– Knowledge of cultural character, penetrating into the target language and allowing to form the basics of the worldview of other cultures.

Language competence includes knowledge of language units and the rules of their connections. Knowledge of grammar in abstraction from the generation of units of communicative purpose is the database of communication acts. From this perspective, language competence is two-sided: it combines language and speech, and characterizes a person as a human being, speaking a language and the ability to use a language based on grammatical rules.

Linguistic competence, as opposed to language one, has a nature of knowledge relating to linguistics as a science. This aspect is realized by persons engaged in linguistics according to professional interests.

Subject competence is an integral part of communicative competence. Language reflects the words of the objects of the world and the relationship between them and forms a worldview in the speaker's mind. Subject competence develops on the basis of mastering common vocabulary.

Pragmatic competence is the ability of speech activities due to the communicative goals. Pragmatic competence involves the selection of language material, the ability to use variation forms. Pragmatic competence, as a basic component of communicative competence, implies that the speaker is able to communicate and can produce any statement, taking into account any condition in which the act of speaking is done, the recipient's status, the object of discussion, etc. On the other hand, pragmatic competence is the choice of the necessary forms, including the variant ones, choice of the type of speech, account of functional-stylistic varieties of statements.

Professional competence is close to pragmatic one. It includes elements of language and subject competences and implies the possibility of speech activities due to the peculiarities of the speaker's specialty, the content of professional duties, the specificity of communicative relationship of the staff and all participants to communicative acts. Professional competence requires the selection of language material and the variation forms, which correspond to the professional field of communication and reflect the originality of communicants' specialty. It means that speech competence is a part of professional competence and its achievement is possible on the basis of taking into account the specificity of a profession and the language of a specialty. However, a well-known term «professionally-oriented language», which is often referred to the concept of professional linguistic competence, we consider it to be one-sided, superficial.

In linguistics and lingvodidactics there is a concept of thesaurus and thesaurus competence. L.K.Zhanalina writes: «Language system is the content of language competence and linguistic picture of the world — thesaurus competence. The first one correlates with a language in the current understanding of linguistics and creates a verbal (semantic) level of language identity. The second one is related to the thesaurus (cognitive) levels of language identity. It occupies a special position, is correlated with a language as the existing structure, and with speech, because it is constantly a refined understanding of reality, is deepened, supplemented, especially because of speech activity: it is constantly accompanied by the knowledge of the speaker and the listener's knowledge. The adequacy of understanding the world picture, the availability of thesaurus depend on the competence of understanding another culture, harmony and comfortable existence in a multicultural society, dignified behavior, respect for the culture of other nations, the adequacy of its development and appropriation. Thesaurus competence connects the first component of language learning — knowledge of a language with the second one — the usage of language» [8; 18].

It is necessary to agree with the scientists' opinion in many respects, because it is reasonable, fair and convincing. However, in our point of view thesaurus competence can be seen as the main component of communicative competence when it comes to learning the second language, understanding of the language picture of the other world as the main goal of the learning process. Otherwise, thesaurus competence will be considered by us as one of the components of communicative language competence, which may be updated, and be a priority at some certain stages of the learning process.

In our point of view, we the classification of competences in the language should be supplemented by an important component — rhetorical competence. Apart from the linguistic and lingvopragmatic aspects of teaching, formation of communicative competence should be linked to lingvocultural aspect, implying such an organization of language phenomena, which are updated by the cultural factors of thought and word.

The basis of this organization is the synthesis of linguistic and rhetorical knowledge of the structure of rhetoric as a discipline, integrated lingvorhetoric course, studying native or second language with elements of rhetorical knowledge. Regardless of how learning process will be built, we sat one goal — to form a communicatively competent language personality possessing rhetorical competence along with the other components of communicative language competence.

In the works by M.R. Kondubaeva communication is seen as a complex speech activity, including its receptive and expressive types. According to the researcher, rhetoric is the science which provides a holistic approach to the establishment and development of a bilingual person, combining European and oriental culture. It is regarded as the norm of humanitarian education as the most important philological science that studies the formation of thought and speech, ways of its construction in all areas of speech activity. Rhetorical competence is a necessary component of professional skills of specialists in the humanitarian area [9].

In our opinion, we should consider the urgency of rhetorical competence for a personality in a wider sense, it is connected not only with a profession but also with activity in general. Language and speech being in opposition to each other, make up the language system. In any language system, regardless of the person there is its global component, subjected to the tendency of phylogeny. It is inextricably linked with the generative-transformational component of the language system as a whole and the tendency of ontogenesis related to dissipative phenomena of the same language system.

Rhetoric as an independent lingvocultural discipline reflects the characteristics of the speech ideal, historically formed and accepted in a given culture. The course of modern rhetoric allows students to understand both the culture of word and the culture of thought about the subject elected. The syllabus on the subject of «Rhetoric» is aimed at the development of a multicultural personality, having skills of persuasive speech and language competence.

The main task of the teacher is to provide student's understanding of the basic elements of the process of verbal communication in order to develop skills that are required for effective speech behavior and solving communication problems in a real situation of communication. It is important that the acquired knowledge and skills were perceived as sufficient, but not complete, and as a basis for future development of rhetorical competence, which should last during the life. Rhetorical aspect of language learning means understanding the principles and methods of work at speech, the ability to put into practice the skills of public speaking skills, to convince others by means of language and speech, to demonstrate their competence in the form of rhetorical complete speech acts that have persuasive force of impact.

Rhetorical competence, in our opinion, is the ability to apply in a situation of real communication skills in building persuasive speech in conjunction with language material, it is such a level of techniques and principles of rhetoric, which ensures the effectiveness of verbal behavior of the individual.

Scholars in the field of linguodidactics consider a competence as «the ability to select and implement programs of verbal communication and behavior on the background of the cultural context of the country of a language studied, as the ability to navigate in different situations, to assess a situation taking into account a topic, communication systems that participants of communication may have» [10; 5]. A.E. Carlinsky writes: «Competence is a static part and speech activity is a dynamic part of self-organizing communicative system» [11; 151].

Kazakh scholars in the field of linguodidactics are in the process of finding a particular central core of education, which is formed on the basis of core competences. To form and denote them there is a number of items, which are not completely linked: fundamental competencies, basic competencies, key qualifications, fundamental forms. These concepts are not equivalent, but each of them represents an attempt to approach to the level of education.

For instance, L.N. Karabaeva highlights personal competence, which «... is a regulator of personal achievements, pursuits of personal meanings in the communication with students, driving force of self-discovery, professional development, improvement of skills, sense of activity, development of reflexive abilities and formation of their own didactic style» [12; 13]. The researcher also notes that competence is the acquisition of ethnic and socio-psychological standards, stereotypes of behavior, the degree of handling communication techniques, and therefore, in communicative methodic systems one should foresee practical mastery of communication technique, rules of politeness, norms of behavior along with the mastery of language knowledge.

D.N. Kulibayeva highlights intercultural communicative competence as one of the basic competences in intellectual and creative model of the graduate from the school of international type such as: «Intercultural communicative competence as a final, quality result, reflects the mastery of a foreign language and is based on the lingvocultural conception of foreign education, where the subject of mastery is a comprehensive interdisciplinary construct, «other language — other culture-personality», and the purpose and achievable result in the conditions of national secondary school is the result of intercultural communicative competence with the main components that include the following: conceptual-cognitive, informational- accumulating, pragmatic-representing, context-communicative» [13; 272].

The analysis of research positions demonstrates that competence approach aims at the formation of skills and competences and it presents one of the most effective ways to achieve the result of education, which should be implemented firstly, based on the activity theory of learning. The responsibility to the society, demand, rather than the distribution of specialists, products, services, professional, not ideological orientation, personal attitude, but not passive performance, competence, rather than formal knowledge — the criteria defined a new perspective on education, the development of personality have nominated the phenomenon of human activity as the leading category in industrial and social life of society, updated the activity aspect in education.

References

1 *Hymes D.* Toward ethnography of communicative events // Language in social context. Ed.by P.P.Giglioli. — Harmondsworth, 1972.

2 *Петровская Л.А.* Компетентность в общении: социально-психологический тренинг. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — 216 с.

3 *Rivers W.* The Psychologist and the Foreign Language Teacher. — Chicago, 1979.

4 *Milrood C.*, Language in social context. — Harmondsworth, 1972.

5 *Соколова В.В.* Речевая культура школьников. — Горький: Волго-Вятское кн. изд-во, 1989. — 143 с.

6 *Кабдолова К.Л.* Теория и методика взаимосвязанного обучения комплексным единицам словообразования в условиях учебного двуязычия национальной школы: Дис. … д-ра пед. наук. — Алматы, 2007. — 309 с.

7 *Галлямова Н.Ш.* Еще раз к вопросу о коммуникативной компетенции // Теория и практика преподавания языка и литературы: современное состояние, проблемы, перспективы: Материалы междунар. науч.-практ. конф. — Алматы, 2008. — С. 34.

8 *Жаналина Л.К.* Подготовка учителя-билингва в педагогическом вузе. — Алматы: Ана тілі, 1993. — 192 с.

9 *Кондубаева М.Р.* Научно-исторические основы формирования культуры речи двуязычного учителя-словесника: Дис. ... д-ра пед. наук. — Алматы, 1995. — 339 с.

10 *Михалкина Г.Н.* Историческая лингвистика и типология. — М.: Наука, 1991. — 172 с.

11 *Карлинский А.Е.* Влияние двуязычия на интеллект // Мышление и общение: Материалы Всесоюз. симпозиума. — Алма-Ата, 1973. — С. 277–280.

12 *Карабаева Л.Н.* Педагогические условия формирования коммуникативной компетенции преподавателей иностранного языка в вузе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Туркестан, 2007. — 28 с.

13 *Кулибаева Д.Н.* Методологические основы управления образовательной системой школ международного типа. — Алматы: Изд. КАЗУМОиМЯ, 2006. — 480 с.

А.Ш.Тажикеева, Н.Т.Мун, В.Ю.Шершнева

Коммуникативтік тілдік құзыреттілік білім берудің мақсаты мен нәтижесі ретінде

Мақалада білім берудің мақсаты мен нәтижесі ретінде коммуникативті тілдік құзыреттіліктің қалыптасуының басты мәселелері қарастырылған. Соңғы жылдардағы ұстанымдардың бірі білім беру мазмұнындағы концепциялармен қатар, оның мақсаты мен нәтижелерін қайта ой елегінен өткізуге бағытталғаны айтылады. Бұл орайда білім беруді бағалаудың қайта бейімделуі «дайындық», «білім», «жалпы мәдениет», «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарымен қатар жүреді. Пәндік білім мен құзыретті көзқарастардың әдіснамалық тұрғыдағы айырмашылықтарын анықтау үшін, бұл көзқарастың негізін қалайтын «құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдарының концептуалды мазмұнын айқындау қажет.

А.Ш.Тажикеева, Н.Т.Мун, В.Ю.Шершнева

Коммуникативная языковая компетенция как цель и результат образования

В статье рассмотрены основные вопросы формирования коммуникативной языковой компетенции как цели и результата образования. Выделено, что одна из тенденций последних лет заключается в пересмотре концепций не только содержания образования, но и переосмысления его целей и результатов. В этой связи происходит переориентация оценки результата образования с понятий «подготовленность», «образованность», «общая культура» на понятия «компетенция», «компетентность». Авторы отмечают, что для определения методологического отличия предметно-знаниевого подхода от компетентностного необходимо определиться в понятийном содержании двух терминов, составляющих основу данного подхода, — «компетентность» и «компетенция».

References

1 Hymes D. *Language in social context*, edit. by P.P.Giglioli, Harmondsworth, 1972.

2 Petrovskaya L.A. *Competence in communication:* socio-psychological training, Moscow: MGU, 1989, 216 p.

3 Rivers W. *The Psychologist and the Foreign Language Teacher*, Chicago, 1979.

4 Milrood C. *Language in social context*, Harmondsworth, 1972.

5 Sokolova V.V. *Speech culture of students*, Gorkiy: Volgo-Vyatskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1989, 143 p.

6 Kabdolova K.L. *Theory and Technique of the interconnected training complex units of word formation in a bilingual national school:* dis. ... doctor PhD, Almaty, 2007, 309 p.

7 Gallyamova N.Sh. *Theory and practice of teaching language and literature:* current status, problems and prospects // Materials of Int. scientific and practical. conf., Almaty, 2008, p. 34.

8 Zhanalina L.K. *Training teachers in bilingual ped. university*, Almaty: Ana tili, 1993, 192 p.

9 Kondubaeva M.R. *Scientific and historical bases of bilingual. teacher culture speech formation:* dis. ... Doctor. ped. Sciences, Almaty, 1995, 339 p.

10 Mikhalkina G.N. *Historical linguistics and typology*, Moscow: Nauka, 1991, 172 p.

11 Carlinskiy A.E. *Thinking and communication,* materials of simpozium, Union, Alma-Ata, 1973, p. 277–280.

12 Karabaeva L.N. *Ped. conditions of formation of communicative. competence of foreign languages teachers in high school:* the Author. ... cand.ped.science, Turkestan, 2007, 28 p.

13 Kulibayeva D.N. *Methodol. bases of management of the educational system of international-type schools*, Almaty: Publ. KazUIR and WL, 2006, 480 p.

UDC 811.111:378.069

S.Z.Ashimkhanova, A.O.Bekturganova, A.O.Omarova

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: asel_bekturganova1990@mail.ru)

Formation of linguocultural competence of language specialties' students on the example of proverbs with zoonyms

The article deals with the formation of linguocultural competence of language specialties' students on the example of proverbs with zoonyms. Modern studies on methods of teaching English language is focused on the relation between language, history and culture. The acknowledgement of the importance of the cultural component in research is closely connected with the usage of cognitive approach. Taking into consideration linguocultural aspect of teaching foreign languages authors offer set of tasks which help to develop linguocultural competence of the students.

Key words: linguocultural competence, zoonyms, proverbs, language specialties' students, culture, animal images, symbol, history, customs.

Teaching and learning a language are teaching and learning a culture. These two elements cannot be separated. By teaching the proverbs, English teachers can help their student to penetrate to English culture excitingly and interestingly and to obtain linguocultural competence. Moreover, English language learners, often struggling with a limited vocabulary, find these memorable proverbs easy to learn and fun to use. Learning proverbs helps students to remember the structures and vocabularies carried in the proverbs easily.

A large portion of proverbs in English, Russian as well as in Kazakh contain zoonyms. There are some outstanding similarities and differences between them. Within understanding this, English teachers and English learners can deal with proverbs much easier. Like in many other languages, proverbs in Kazakh, Russian and English use a lot of proverbs with animals' images. Most of those animals are familiar to human. The dominant animals among them, as it shown in the Table 1, domestic animals such as dogs, cats, asses, cocks, horses, and pigs etc. take a large portion, then comes the typical animals in the wild such as foxes, wolves, oxen, and birds. Maybe those points are also the common points for proverbs in most languages in the world.

In selecting zoo-proverbs of English, Russian and Kazakh languages we come across difficulties, associated with differing semantic fields of idioms in the three languages, which are dictated as extra linguistic factors: culture, history and life of peoples. In terms of matching of the zoo-proverbs in different languages we would like to identify the following groups and generally speaking, there are five kinds of situations in understanding the differences as they are shown in the following tables.

In order to form and develop of linguocultural competence of language specialties' students on the example of proverbs with zoonyms the students should be given certain tasks. We have developed such kind of tasks. Firstly, we will give students the task, in which they have to find three proverbs, which are quite identical in the English, Russian and Kazakh languages i.e. the same zoonyms are used in all three languages in the proverbs depicting one meaning. For example:

Task 1. Find the equivalents of the following English proverbs in the Kazakh and Russian languages keeping the zoonym (Z-Z-Z):

English proverbs	Russian	Kazakh
1. Don't teach fish to swim. Don't teach dog to bark	…….	…….
2. He killed two birds with one stone	…….	…….
3. If you run after two hares, you will catch neither	…….	…….
4. It is a good horse that never stumbles	…….	…….
5. When the cat is away, — the mice will play	…….	…….
6. Fish begins to stink at the head	…….	…….
7. Barking dogs seldom bite	…….	…….
8. Love me, love my dog	…….	…….
9. The dogs bark, but the caravan goes on	…….	…….

*Proverbs were taken fron different dictionaries. English proverbs are from The Oxford Dictionary of English Proverbs [1; 3–680], Russian proverbs were taken from V.I.Dal's dictionary of Russian proverbs [2; 5–610], Kazakh proverbs were found in M. Alimbayev's work [3; 3–143].

Answers:

English proverbs	Russian	Kazakh
1. Don't teach fish to swim. Don't teach dog to bark	Не учи рыбу плавать, а собаку лаять	Балыққа жүзуді үйретпе. Күшікті үруге үйретпе
2. He killed two birds with one stone	Одним выстрелом убил двух зайцев	Екі қоянды бір оқпен ату
3. If you run after two hares, you will catch neither	За двумя зайцами погонишься — ни одного не поймаешь	Екі қоянды қуған біреуін де ұстай алмайды.
4. It is a good horse that never stumbles	Хороша та лошадь, которая никогда не спотыкается	Сүрінбейтін ат жақсы
5. When the cat is away, — the mice will play	Без кота мышам раздолье = Кошка из дома — мышкам воля	Мысық жоқта тышқан кісінейді
6. Fish begins to stink at the head	Рыба гниет с головы	Балық басынан шіриді
7. Barking dogs seldom bite	Лающие собаки редко кусают	Үрген ит кісі қаппас
8. Love me, love my dog	Любишь меня, люби и мою собаку	Мені сүйсең, итімді де сүй
9. The dogs bark, but the caravan goes on	Собака лает, караван идет (ветер носит)	Ит үреді керуен көшеді.

The first situation: as we all know, human beings have similar capabilities of thought, similar laws of cognition. So, looking closer to the proverbs in the English, Russian and Kazakh languages we can see that there are even more equivalent proverbs that have amazing similarities in images, form and implied messages. For example, in the proverb *«Fish begins to stink at the head — Рыба гниет с головы — Балық басынан шіриді»* zoo lexeme fish is saved in equivalents of both Russian and Kazakh languages. It shows that people from different cultures may have proverbs that use the same image of animals and carry the same message. The reason for this might be that some animals have the same important role in people's lives in these two cultures, and have the same attributes and features.

Task 2. Find the equivalents of the following English proverbs in the Russian languages keeping the zoonym but using other zoonym in the equivalent of the Kazakh language (Z-Z-Z1):

English proverbs	Russian	Kazakh
1. It is ill to waken sleeping dogs. Let sleeping dogs lie	……. Не следует будить спящих собак (Не буди лихо, пока оно спит)	……. Жатқан жыланның құйрығын баспа
2. If one sheep leaps over the ditch, all the rest will follow	……. Куда один баран, туда и все стадо	……. Көшеге бір ит шықса үн көтеріп, қалғаны түгел шығар шу көтеріп
3. A bird may be known by its flight	……. Птица видна по полету	……. Болатын өгіз бұзауынан белгілі
4. To count one's chickens before they are hatched	……. Считать своих цыплят прежде, чем они высижены	……. Тумаған тайыншаның піспеген уызына қарама
5. Take heed of the snake in the grass	……. Берегись в траве змеи (т.е. опасайся коварных и вероломных людей).	……. Бөрі жоқ деме бөрік астында.

The second kind of situation is that the English and Russian proverbs contain identical zoonyms, but in Kazakh language, we have another zoonym. For example, we use *сауысқан (*magpie*)* to impress the curiosity and say *«Сауысқан сұқтығынан өледі»* in Kazakh, but in English and Russian it is related to

cat: «*Curiosity killed the cat — Любопытство убило кошку»*. We also use *құмырсқа (an ant)* in the proverb as *«Құмырсқаның да сауыры бар»,* but in English and Russian this proverb is related to *sheep*: *«Every family has a black sheep. — В каждой семье есть черная овца. Ср. В семье не без урода».* And we think that these kinds of language usage are mostly decided by the western way of thinking. The westerners separate the one thing from another and then analyze it, and this kind of think is the logic analyze. For our Kazakh we seek a kind of compromise and harmonious. So it is no wonder that sometimes the westerners use animal proverbs to say something directly, but we Kazakh prefer to use some mild and indirect way to express.

Task 3. Find the equivalents of the following English proverbs in the Russian language and Kazakh equivalents without any zoonyms (Z-Z-0):

English proverbs	Russian	Kazakh
1. A wild goose never laid a tame egg	……. От дикого гуся домашний не родится	……. Ағаш қандай болса, жемісі сондай
2. The fox is not taken twice in the same snare	……. Старую лису дважды не проведешь	……. Бір шалынған тұяқ, екінші рет ор баспас
3. Geese with geese and women with women	……. Гусь свинье не товарищ	……. Арбалыға жорғалы жолдас болмас
4. One scabbed sheep will mar a whole flock	……. Одна паршивая овца все стадо портит	……. Бір құмалақ бір қарын майды шірітеді
5. Even a worm will turn	……. Даже червяк на дыбы встанет	……. Шыдамның да шегі бар. Судың да сұрауы бар.
6. A black hen lays a white egg	……. Черная курица несет белое яйцо	……. Қисық бұтаққа қызыл жиде бітеді. Қараша үйден ханша шығар
7. Every mother thinks her own gosling a swan	……. Каждая мать считает своего гусенка лебедем	……. Әркімдікі өзіне ай көрінер көзіне
8. You cannot flay the same ox twice	……. С одного вола двух шкур не дерут	……. Бір тойда екі жар жоқ
9. Don’t look a gift horse in the mouth	……. Дареному коню в зубы не смотрят	……. Бек берсе бетіне қарама

The third kind of situation is that the zoonym which is used in the English proverb is translated into Russian saving its zoo-component, but in Kazakh equivalent doesn’t have zoonym e.g. *All lay loads on a willing horse. — Весь груз взваливают на добросовестную лошадь. Ср. Охочая лошадка всю поклажу везет. Кто везет, того и погоняют. Жұмсақ ағаш құртқа жем, жұмсақ адам жұртқа жем. Бұға берсең , сұға береді.*In this case it is obvious that the Kazakh language has the proverbs with the same semantic meanings but without zoonym.

We may continue the tasks in different ways, for example:

Task 4. Find the equivalents of the following English proverbs keeping the formula Z-0-0. For example, in the proverb *«I will either win the saddle or lose the horse — Либо пан, либо пропал — Не мойын кетер, не құрық кетер»* or *«Cats hide their claws — Гладка шерстка, да коготок остер — Қанжар қынында қалғиды. Жұдырық жең ішінде түйілер»* there is no zoonym in the equivalents of the Russian and Kazakh languages but meaning is the same. The first proverb expresses *a risk* and the second *hypocrisy.* Although

the equivalents of the English proverbs are different in expression and show different perspectives, thay are similar in meaning;

Task 4. Find the equivalents of the following English proverbs keeping the formula Z-Z1-Z2. Foe example, «*Итке ерген үреді»*, the English say that *«With foxes we must play the fox»*, the Russian say *«С волками жить — по-волчьи выть»*. In the proverb *«Burn not your house to fright the mouse away. Ср. Не стреляй из пушки по воробьям. Битке өкпелеп тоныңды отқа жақпа»* three different zoonyms are used: in English — *fox*, in Russian — *воробей* (мн.ч. воробьи — sparrow), and in Kazakh — *бит (lice)*. Also in the proverb *«Two dogs over one bone seldom agree. Два медведя в одной берлоге не уживутся. Екі қошқардың басы бір қазанға сыймас»* three different zoonyms are used: in English — *dog*, in Russian — *медведь (bear)*, and in Kazakh — *қошқар (sheep)*.

Proverbs are always results of social, cultural, historical and political values [4; 52]. Despite the universal features, there still be distinct features that differentiate one culture from another. Therefore, we can say that there are two types of proverbs and idioms: those with a common, universal morality, similar in most cultures, if not in the form, at least in the message; and those born from a historical fact, a local custom or a specific event in a particular culture. They have their own identity signs which characterize the place or time of origin and are the distinct features of that culture. Cultural connotations of some animal words in English, Russian and Kazakh are closely related to the religion, customs, mentality and the history of the nation. That is why proverbs and sayings related to animals in these three languages are different in their cultural connotations. And it causes a lot of difficulties for people from one country to learn the language of the other.

English, Russian and Kazakh have different concepts about the world, especially the animal world. Each culture highly values the animals that have more contribution to their life. That is why though three languages have proverbs using the images of dogs, horses, buffaloes, the messages carried are varied through cultures.

The English, Russian and Kazakh languages share the same kind of point of view over some of the proverbs with zoonyms. During the long history of human life English, Russian and Kazakh people may have the same idea of some kind of animals; for example, fox is the most common animal that the English, Russian and Kazakh culture share the same view. It is the symbol of duplicity and suspiciousness. So in Kazakh we often use «түлкідей қу, түлкідей айлакер» to describe a man who is cunning as well as clever, as in the traditional Russian history fox spirit symbolizing hypocrisy, so in English too, e.g. *Don't set the fox to keep your geese. — Не позволяй лисе сторожить гусей. Ср. не пускай козла в огород. Түлкіге қаз бақтырма.*

Also we use «кәрі қу түлкі» to describe some bully people by flaunting by other people's power. And in the English and Russian languages, the same kind of usage can also be seen, as we often say «he's a sly old fox» and the proverbs *«when the fox preaches, take care of your geese. — Когда лиса читает проповеди, береги своих гусей. Ср. Льстивые слова говорит, а сам в карман норовит. Богу молится, а с чертом водится. Түлкі Құран оқығанда тауығыңды тық, Түлкі қайырымдылықты айтып қақсай берсе, қазыңа сақ бол».*

Another kind of animal that we share the same view point is rat. Rat is a kind of animal that can be seen in every part of the world. They lead a dirty life and cowardice is their instinct so it is no wonder to hear *Суға батып бара жатқан кемеден тышқан да қашады* in our Kazakh Language. And for the English and Russian people they often use rat to indicate someone who is not loyal. And '*A rat leaving a sinking ship — Крысы бегут с тонущего корабля*' is used to say someone who cannot share adversity with.

What is more, we also have the common understanding over wolf. It is a kind of figure that stands for barbarity and greedy. In Kazakh we often say *Қасқырды қанша асырысаң да, орманға қарап ұлиды, Қой терісін жамылған бөрі* as to express that man has an evil mind just like a dog and never changed this bad side, and in the English and Russian languages wolf is also be consider to someone that is regarded as predatory, rapacious, and fierce. Take '*wolf in sheep's clothing — волк в овечьей шкуре*' for example, it is used to describe one who feigns congeniality while actually holding malevolent intentions. So from this example we can see that although we have different culture background, we have the same feeling to some kind of animal and this can easily be seen from the two different languages.

Also the English, Russian and Kazakh languages share the same kind of point of view over the proverbs with zoonym of bee. In all three languages the bee is a universal symbol of industriousness and organization. The bee also considered to be a good symbol, is an exemplar of hard work. Among qualities attributed to the bee diligence, tireless work and chastity. For instance, *As busy as a bee. — Занятой (трудолюбивый), как пчела. Арадай еңбекқор. A busy bee has no time for sorrow. — Трудолюбивой пчелке некогда грустить.*

Ср. *Не бывает скуки, коли заняты руки. Шебер қол шет қалмайды*. *No bees, no honey*. *— Без пчел не получишь меда; без работы не получишь денег*. Ср. *Хочешь есть калачи, не лежи на печи. Мал баққанға бітеді*.

The ass has also been considered a symbol of stubbornness, and in other circles a symbol of patience and folly in the English, Russian and Kazakh languages. The «patience» symbolism is possibly due to the fact that it can carry a heavy load. *Jest with ass and he will flap you in the face with his tail. — Пошутишь с ослом, а он тебя хвостом в лицо ударит.* Ср. *С дураками шутить опасно. Кто шутки не понимает, над тем не шути. Сиыр сипағанды білмейді*, сұм сыйлығанды білмейді. *If the ass (donkey) bray at you, don't bray at him. — Если осел ревет, не реви в ответ на него по-ослиному*. Ср. *Не уподобляйся дураку*. Кесірлімен керіспе, керме иықпен егеспе. *All asses wag their ears. — Все ослы поводят ушами.* Ср. *Не всяк умен, кто с головою*. *Үндемегеннің бәрі данышпан емес. «Есек құлағының ұзындығына мақтанар, есалаң бетінің қызылдығына мақтанар».*

We share completely different idea on the same kind of animal. And maybe this mainly cause by the culture back ground and their living habits. Their brilliant traditional culture variation may also play an important role in forming their point of view. Also way of taste of beauty, and different social mentality is considered to be a significant factor. And here is the example; the first kind of animal is dog.

Dog is a kind of animal that company us though the human history. Both English and Russian people think that dog is a kind of animal that stands for loyalty. In the English and Russian culture, dogs help human beings lots of work. They watch the houses, keep farm animals like sheep, goats and help hunting wild animals. Therefore, dogs are highly valued and are considered human's best friend. There are many proverbs showing the importance of dogs such as:

– *love me love my dog* (любишь меня, люби и мою собаку);
– *every dog has its day*: everyone can be successful at something at some time in their life (У каждой собаки свой праздник бывает);
– *a man's best friend is his dog* (собака — друг человека).

But in Kazakh dog have another deep meaning in the proverb, and it is often use to say someone who is baseness and evil. Though dogs help watching houses, Kazakh people in general dislike the behavior of dogs. So, dog is used to describe the bad guys, those who are cruel and unscrupulous. We use *«Итжанды адам»* to say a man with a bad spirit, who is snobbery, and look down the common people. *«Ит иттігін қылмай қоймас»*, *«Итке ерген үреді», «Иттің боқ жемесе, басы ауырады», «Ит құтырса иесін қабады»* someone who is a bad natured, *«Шөп үстінде ит жатыр, өзі де жемейді, өзгеге де бермейді»* someone who is greedy. On the contrary, the English people as well as Russian people consider dog as their lovely pet, or their loyal friend. When your friend win a game it is very common to say *«you won, you lucky do»*. Also Russian people appreciate a dog, often say *«любишь меня, люби и мою собаку», «собака — друг человека».*

During the long history horse is a king of meal and transport or a companion. Kazakh have deep feeling towards horse. The horse is a representative of the Maximum world, a symbol of mind, intelligence. In the Kazakh oral national work the horse often accompanies with the hero as the reliable friend and the adviser. «The boy who did not sit on a horse he is not Dzhigit», — speak in people. A horse — is a gift which protect, but we can share with it: «It is possible to give a horse, but it is impossible to sell its equipment». When the number of horse goes beyond the capacity, we often chose to eat it and this habit goes on. For these reasons, we like horse meat and beef mutton. But in England, things are different, they do not have the habit of keeping animals in large seize. Englishmen keep horse as their friend and may consider the behavior of eating horse unbelievable. They are the animal that has more usage as riding but not as a meal. In the English society horses represent the strength, willing to work and they are the pride of their owners, and so in the Kazakh culture. Attitude of Russian toward the horse is more loyal even indifferent.

For these differences we should pay special attention to proverbs, and shouldn't take animal proverbs just for granted. And we want to list some reasons for the variations.

One of the most important elements that differentiate the proverbs in English, Russian and Kazakh is the differences in culture and mentality. All three have different concepts about the world, especially the animal world. Each culture highly values the animals that have more contribution to their life. That is why though three languages have proverbs using the images of dogs, horses, buffaloes; the messages carried are varied through cultures. It should be noted that if English learners do not know about the custom of English culture they will encounter lots of difficulties in communicating, especially with proverbs. Nomads and farmers used the ground differently and it influences in it differently. In Steppe a way of life differs from

English, Russian people's life. The way of life defined harmonious system of sights at the world surrounding it. On the average world the person is in space between four sides of world. The underground world can be seen through fairy tales. There all to the contrary. Because of geographical position English, Russian and Kazakh people have different points of view over some animals.

Secondly, there is a big difference between the religion of English, Russian and Kazakh people. The Kazakh religion can be considered as Islam, while most English and Russian people believe in Christianity. That is why the concepts of people about some animals in three countries are different.

In short, English, Kazakh and Russian languages are rich in images and have a lot of proverbs. And among them proverbs using the images of animals i.e. *zoonyms* take a large portion. Both cultures share the same capabilities of thought, the same laws of cognition and a common, universal morality. Moreover, some animals have the same important role in people's lives in the two cultures, and have the same attributes and features. Therefore, we have a large number of similar proverbs and idioms related to animals, both in the form and in the message.

References

1 *Wilson F.P.* The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd ed. — Oxford: Clarendon Press, 1970. — 682 p.
2 *Даль В.И.* Пословицы русского народа. — М.: «ННН», 1994. — 616 с.
3 *Әлімбаев М.* Халық-ғажап тәлімгер. — Алматы: Рауан, 1994. — 144 б.
4 Hjelmslev L. Prolegomena to a Theory of Language. — Baltimore: University of Wisconsin Press, 1961. — 574 p.

С.З.Әшімханова, А.О.Бектұрғанова, А.О.Омарова

Тілдік мамандықтар студенттерінің лингвомәдени құзыреттілігін зоонимдері бар мақал-мәтелдер негізінде қалыптастыру

Мақалада тілдік мамандықтар студенттерінің лингвомәдени құзыреттілігін зоонимдері бар мақал-мәтелдер негізінде қалыптастыру мәселесі қарастырылды. Қазіргі таңда ағылшын тілін оқытудың әдістерін зерттеу тіл, тарих және мәдениеттің өзара байланысын тыңғылықты қарастыруға бағытталған. Зерттеудегі мәдени компоненттің маңыздылығын мойындау когнитивті тәсілдің қолданылуымен тығыз байланысты. Шетел тілдерін оқытудың лингвомәдени аспектісін ескере отырып, авторлар студенттердің лингвомәдени құзыреттіліктерін қалыптастыруға арналған тапсырмаларды ұсынды.

С.З.Ашимханова, А.О.Бектурганова, А.О.Омарова

Формирование лингвокультурологической компетенции студентов языковых специальностей на примере изучения пословиц с зоонимами

В данной статье рассматривается процесс формирования лингвокультурологической компетенции студентов языковых специальностей на примере изучения пословиц с компонентом «зоонимы». Современное исследование методов преподавания английского языка направлено на пристальное изучение взаимосвязи между языком, историей и культурой. Признание значимости культурного компонента в исследовании тесно связано с использованием когнитивного подхода. Принимая во внимание лингвокультурологический аспект преподавания иностранных языков, авторы предлагают ряд заданий на формирование лингвокультурологических компетенций студентов.

References

1 Wilson F.P. *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, 3rd edit., Oxford: Clarendon Press, 1970, 682 p.
2 Dal V.I. *Proverbs of the Russian people*, Moscow: «NNN», 1994, 616 p.
3 Alimbayev M. *Narod — the great mentor*б Almaty: Rauan, 1994, 144 p.
4 Hjelmslev L. *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore: University of Wisconsin Press, 1961, 574 p.

УДК 808

З.К.Кульшарипова[1], Г.Ж.Садыкова[2]

[1]Павлодарский государственный педагогический институт;
[2]Университет «Кайнар-Семей», Семей
(E-mail: miss.syrymbetova@mail.ru)

О диалогичности общения студентов в условиях развития познавательной деятельности

В статье говорится о проблемах эффективной подготовки студентов к будущей работе с детьми в школе, развития личных качеств студентов, что делает будущих педагогов профессиональными специалистами. Авторами подчеркнуто, что педагогическое общение, как часть образования и культуры, требует высокой коммуникативной компетенции от преподавателя и сформированного в процессе обучения коммуникативного потенциала от будущего специалиста.

Ключевые слова: будущий учитель, коммуникация, педагогическое общение, педагог, студент, система образования, инновационная система образования, педагогика сотрудничества.

Проблематика общения занимает одно из центральных мест в структуре психологического знания, являясь давней и традиционной темой теоретических и экспериментальных исследований. Особо пристального внимания требует проблема общения в системе педагогического образования. Профессиональная деятельность в реальных условиях является частью совместной деятельности. Ее успешное осуществление предполагает умение сотрудничать с другими людьми, устанавливать с ними доверительные, диалогичные отношения.

Современную ситуацию в системе образования и воспитания можно определить как время размышлений и поисков новых путей развития, и это естественно, так как меняются условия жизни, переоцениваются моральные категории, принимаются новые законы, оказывающие свое влияние на сферу педагогического образования. Важной характеристикой педагогического образования является диалогическое общение.

Следует отметить, что формирование социально активной личности — важнейшая задача высшей школы. Каким должен быть студент, как более эффективно подготовить его к будущей работе с детьми, какими личностными качествами должен обладать будущий учитель — вот круг вопросов, волнующих не одно поколение психологов и педагогов. Все это обусловливает актуальность психологического осмысления и развития педагогики сотрудничества, всестороннее изучение различных аспектов и условий формирования открытого, доверительного общения [1].

Освоение, анализ проблемы индивидуально-личностных факторов готовности студентов к диалогичному общению, несомненно, актуальны. Практически важно выявить проблемы развития диалогического общения, пути формирования готовности к такому общению будущих учителей.

Общение является неотъемлемой частью образования. В современных условиях образование рассматривается как компонент культуры, являющейся основным средством развития гуманистической сущности человека. Основной культурной ценностью является сам человек. Отношение к человеку как к высшей ценности бытия берется за основу современного образовательного процесса. Гуманистическая сущность педагогической науки и практики широко освещена в многочисленных современных исследованиях. Гуманистические принципы образования в современной педагогической науке призваны выполнять культуросозидательную функцию, способствовать приобщению личности к общечеловеческим ценностям и к развитию индивидуальной культуры студента через осознание им собственной самоценности и возможности самореализации. Образование и культура диалогичны. Их существование возможно только в условиях общения [2].

Между тем общение — это и источник, и канал информации, поэтому в образовании оно выполняет ведущую роль. В общении передаются идеи, факты, представления, а также ценностные отношения, интересы, настроение, чувства. В общении осуществляются рациональное, эмоциональное и волевое взаимовлияние и взаимодействие педагога и учащихся, врача и пациента, выявляется и формируется общность взглядов, мыслей, настроений.

В общении достигается взаимопонимание, осуществляются передача и усвоение знаний, опыта, создаются сплоченность и солидарность, характеризующие групповую и коллективную деятельность.

Педагогическое общение формирует и передает социальные установки, отношение к пациентам, образ жизни. Общение является важным условием для выявления и раскрытия лучших сторон личности, для формирования сознания и самосознания личности, для ее развития.

При общении и преподаватель, и студент анализируют отношения других к себе, осуществляют саморефлексию, обнаруживают потребность в самосовершенствовании и реализуют эту потребность в процессе саморазвития [3].

В общении проявляется механизм «заражения» и подражания. Это способствует формированию у студентов идеального образа педагога с набором качеств и свойств, которые хотелось бы приобрести.

В результате общения преподаватель должен стать для студентов эталоном или идеалом его будущей профессии. Для студентов главный мотив выбора профессии — это принятие его в данную профессиональную группу.

К сожалению, проведенные исследования среди студентов показывают, что авторитет преподавателя среди студентов невысок. В анкете при ранжировании значимости для студентов требований, исходящих из разных источников, на первом месте — собственные требования, на втором — требования друзей, на третьем — семьи, на четвертом — общества, на пятом месте — коллектива студенческой группы и лишь на шестом, последнем, — требования преподавателей.

Только 58 % анкетируемых студентов смогли назвать среди своих преподавателей таких, чьи человеческие и профессиональные качества совпадают с их представлениями об образе специалиста-педагога.

В связи с этим преподавателю необходимо формировать высокий уровень педагогического мастерства, профессиональной педагогической компетентности, основной составляющей которой и является педагогическое общение.

Из качеств, которые современные студенты больше всего ценят в преподавателях, обычно называют широкий кругозор, знание и увлеченность предметом, интерес к личности студента, уважение, терпимость, понимание, доброжелательность, справедливость.

Среди негативных личностных качеств они часто выделяют низкий уровень культуры, невежество, нетерпимость, фальшь, унижение достоинства студента, высокомерие, жестокость, злость.

Чтобы педагогическое общение было эффективным, педагогу необходимо понимать:

– закономерности общения;
– структуру общения, особенности реализации коммуникативной, интерактивной и перцептивной функций общения;
– методики изучения общения и межличностных отношений;
– основные психолого-педагогические требования по организации педагогического и межличностного общения.

Одним из компонентов личности педагога является его коммуникативная компетентность, включающая:

– уважение и внимательность к собеседнику, «беспристрастную заинтересованность»;
– способность устанавливать контакт;
– способность слушать и слышать;
– эмпатию (чувство сопереживания);
– искусство помощи собеседнику в высказывании своего мнения;
– способность адекватно выражать собственную позицию;
– коммуникативную гибкость и конструктивность;
– готовность разрешать межличностные проблемы;
– способность работать в команде;
– владение коммуникативными умениями и навыками [4].

В структуру педагогического общения включаются функции, феномены и закономерности процесса общения.

Различают три основные функции общения:

- информационная функция (получение и передача информации в общении с целью возможности овладеть опытом, накопленным человечеством);
- перцептивная функция (при общении передача и восприятие эмоций и чувств, отношения к событию, важности и значимости его для данного человека);
- интерактивная функция (с помощью общения происходит взаимодействие [1].

Таким образом, взаимопонимание участников общения имеет большое значение. Возникновение и успешное развитие межличностного общения возможно лишь в том случае, если между его участниками существует взаимопонимание. Процесс общения во многом определяет то, в какой мере люди отражают черты и чувства друг друга, воспринимают и понимают других, а через них и самих себя. Следовательно, процесс познания и понимания одним человеком другого выступает как обязательная составная часть общения.

Вместе с тем одним из основных секретов эффективного общения является умение «правильно» слушать собеседника. «Секрет влияния на людей не в умении говорить, а в умении быть хорошим слушателем», — писал Дейл Карнеги. Все дело в том, что слушание — это не только и не столько молчание, а процесс более сложный, активный, в ходе которого устанавливаются невидимые связи между людьми, возникает взаимопонимание, которое делает эффективным любое общение.

Общение принесет положительные результаты, если партнеры настроены на одну волну. Для этого желательно определить и учитывать индивидуальные особенности собеседника, а также существующие правила общения.

Переход к гуманистической, межличностно-ориентированной педагогике предъявляет огромные требования к организации процесса общения педагога со студентами. Такими требованиями могут быть доверительность, диалогичность, психологический контакт, взаимопонимание и взаимоуважение, способность отказаться от воздействия и перейти к взаимодействию, сотрудничеству.

Исследования и опыт многих педагогов показывают, что овладение сложным искусством педагогического общения вполне возможно. Для этого необходимо самопознание и профессиональное самовоспитание.

Педагог работает обычно с группой студентов, поэтому он должен знать закономерности, принципы и механизмы создания, развития и обеспечения функционирования коллектива. Исследования доказали влияние на самоорганизацию группы различных стилей руководства. Курт Левин выделил три основных стиля руководства группой: авторитарный, попустительский (либеральный) и демократический. Ранее в традиционной системе образования преобладал авторитарный стиль, а сейчас в инновационной системе образования все большее место занимает демократический стиль, при котором руководитель группы не заставляет принимать навязанное извне решение, а поощряет разрабатывать самостоятельно свои собственные варианты. На этих принципах и строится педагогика сотрудничества, отметающая «общение – запугивание», «общение – заигрывание», «общение – дистанцию» и другие формы искаженного педагогического воздействия. В результате у студентов формируется уверенность в себе, повышаются самооценка, ответственность, развивается самоуправление в студенческой группе. Опираясь на гуманистические традиции, преподаватели должны воплотить в жизнь педагогику сотрудничества, постепенно переводя ее в педагогику сотворчества, цель — всестороннее развитие личности каждого обучающегося. Личностное равенство субъектов — субъектные отношения — достигается:

– ориентацией на потребности и интересы студентов;
– накоплением потенциала согласия и сотрудничества вместо принуждения и манипулирования;
– свободным обменом мнениями с признанием права на ошибку и студента, и преподавателя;
– стремлением к творчеству, профессиональному и личностному росту;
– стремлением к объективному контролю учебной деятельности и к индивидуальному подходу к каждому студенту.

Следовательно, педагогическое общение, как часть образования и культуры, требует высокой коммуникативной компетенции от преподавателя и сформированного в процессе обучения коммуникативного потенциала от будущего специалиста.

Список литературы

1 *Батаршев А.В.* Диагностика способности к общению. — М.: Питер, 2006. — С. 51.

2 *Баева О.А.* Ораторское искусство и деловое общение. — Минск: Новое знание, 2001. — С. 328.

3 *Жуланова Е.А.* Диалогичность учебно-научного монолога в речевой ситуации обучения: Автореф. дис. … канд. филол. наук. — Екатеринбург, 2002. — 24 с.

4 *Еремина И.А.* Рассуждение как переходный тип речи между монологом и диалогом: Дис. ... канд. филол. наук. — М., 2004. — 151 с.

З.К.Күлшәріпова, Г.Ж.Садықова

Студенттердің диалогтық қауышу арқылы танымдық іс-әрекетін дамытудың шарттары туралы

Мақалада студенттерді болашақта балалармен жұмыс істеуге қалай дайындауға болады, болашақ мұғалімнің қандай жеке қасиеттерге ие болуы керек деген мәселелер көптен бері психолог және педагогтарды ойландырып келетіні жайлы айтылған. Мұның бәрі, авторлардың пайымдауынша, психологиялық ұғыну және ынтымақтастық педагогикасын дамытудың өзектілігінің, ашық және сенімді қатынас құрудың түрлі аспектілері мен шарттарының жан-жақты зерттеудің алғышарттары.

Z.K.Kulsharipova, G.Zh.Sadykova

About dialogicality of students communication in the conditions of the development of cognitive activity

How to effectively prepare students for future work with children, what personal qualities does a future teacher have to possess — these are the issues concerning many generations of psychologists and educators. All these determine relevance of psychological apprehension and development of cooperative pedagogy, comprehensive study of various aspects and conditions of forming an open, trust-based communication.

References

1 Batarshev A.V. *Diagnostics of ability to communication*, Moscow: Piter, 2006. p. 51.

2 Bayeva O.A. *Oratory and business communication*, Minsk: Novoe znanie, 2001, p. 328.

3 Zhulanova E.A. *Dialogichnost of an educational and scientific monologue in a speech situation of training,* avtoref. yew. … edging. philol. sciences, Yekaterinburg, 2002, 24 p.

4 Eremina I.A. *Rassuzhdeniye as transitional type of the speech between a monologue and dialogue,* dis. ... edging. philol. sciences, Moscow, 2004, 151 p.

ӘОЖ 811.581

Ж.Қағазбаев, А.Ысқақнаби

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: zhan_1952@mail.ru)

Мәдениетаралық қарым-қатынас аясында қытай тілін шетел тілі ретінде оқытудың кейбір ерекшеліктері

Мақалада қытай тілінің Біріккен Ұлттар Ұйымының ресми тілдерінің арасында алатын орны нақтыланып, мәдениетаралық білім беру саласында қытай тілінің мандарин диалектісіне оқытудың кейбір ерекшеліктері қарастырылған. Соның ішінде Қытайдың иероглифтік жазба тілінің фонетикалық транскрипция жүйесін (пиньинді) меңгерудің тиімді амал-тәсілдері көрсетілген. Дауысты, дауыссыз дыбыстарды және қытай тілінің тондарын үйреткенде авторлардың ұсынған әдістемелік нұсқаулары назар аудартады. Айтылатын ойдың грамматикалық тұрғыдан дұрыс болуына, сөз қорын байытуға өзіндік үлес қосатын, лексика аясында қызмет ететін сандық сөздердің қытай мен қазақ тілдерінде салыстырмалы түрде қолданыс аясы тілге тиек етілген.

Кілт сіздер: мәдениетаралық қарым-қатынас, қытай тілі, мандарин диалектісі, пиньин, сандық сөздер, білім алушы, тон, дауысты және дауыссыз дыбыстар, әуен ырғағы (интонация).

Әлем дамуының индустрияландыру сатысынан кейінгі кезең жаһандану сипатындағы үдерістермен тығыз байланысты. Қоғам дамуының барлық саласындағы геосаяси, коммуникациялық және ақпараттық жаңару мен өзгерістер олардың жанданып орын алуына бірден бір себеп болды. Әлемдік нарық аясының кеңеюі бұқаралық мәдениет қалыптарының қанат жаюына ерекше әсерін тигізді. Мемлекеттер арасындағы күшейе түскен интеграция үдерістері гуманистік құндылықтар арасында дәнекер болатын, шетел тілдері мен мәдениеттерін айқындайтын мәдениетаралық білім беру жүйесін де қамтиды. Сондай жаһандық тілдердің бірі және бірегейі қытай тілі болып саналады. Қытай елі болса, халық саны жағынан әлемдегі ірі елдердің көшбасында. Сонымен қатар қытай елінің экономикасының дамуы, ғылым мен техника жетістігінің әлемге таралуы, күнделікті өндіріс пен тұрмыста қолданылатын құрал-жабдықтар, қондырғылар, киім-кешек, азық-түлік, басқа да толып жатқан заттар Қытайдан шығарылып, біздің елге келіп жатқаны баршаға мәлім. Сондықтан, көрші Қытай Халық Республикасының тілін мен мәдениетін үйрену біз үшін және әлем елдері үшін маңызды болып тұр.

Қытай тілі әлемде кең таралған сино-тибеттік тіл тумасының маңызды бір өкілі болып келеді. Қазіргі заманда бұл тілде тек қана Қытай Халық Республикасының тұрғындары сөйлеп қоймай (шамамен 1,3 млрд адам), оның сыртында оңтүстік-шығыс Азия елдері, соның ішінде Тайланд, Индонезия, Лаос, Сингапур мемлекеттерінің азаматтары қолданып отыр. Қытай Халық Республикасының аумағынан тыс жерлерде кем дегенде 450 миллион этникалық қытайлар осы тілді сақтап қалған. Бұл дегеніміз — Жер шарында тұратын әрбір 5 адамның біреуі осы тілде қарым-қатынас жасайды деген сөз. Бүгінгі күні қытай тілі Біріккен Ұлттар Ұйымының ресми алты тілінің біреуі болып саналады. Қытай тілі жеті үлкен диалектіге бөлінеді. Әр диалекті өз кезегінде көптеген өзіндік ерекшелігі бар біліктерге және жергілікті топтарға жіктеледі. Диалектілердің сан жағынан көп болғандығы олардың арасындағы айырмашылықтарды қолданып жүрген тұрғындардың сөз әрекетінен бірден аңғару мүмкін емес. Ал оңтүстік пен солтүстік диалектілерінің арасындағы өзіндік ерекшеліктерді байқау қиындық тудырмайды. Осы аталып отырған диалектілердің қолданыс аясында қытай әдеби тілі(普通话 putonghua) аса маңызды рөл атқарады. Былайша айтқанда, жалпы халыққа танылған ортақ тіл. Бұл диалект негізінен солтүстік және солтүстік-шығыс жерінде өзара қатынас жасайтын топтардан пайда болса керек (官话 guanghua, немесе «шенеунік тілі» деп аталып кеткен). Қытай шенеуніктерін батыс-еуропалық тарихи-географиялық дәстүріне сәйкес «мандариндар» деп атайды. Сондықтан аталған «шенеунік тілінің» негізгі өкілі Бейжиң диалектісі болып саналады және елдің батысында кейде оларды «мандариндық қытай тілі» десе керек (Mandarin Chinese).

Бүгінгі біздің арнайы мектептерде және жоғары оқу орындарында оқытылып жатқан қытай тілі дәл осы әңгіме өзегі болып отырған ортақ тіл «普通话». Сонымен қатар бұл диалекті Қытай Халық Республикасының барлық ақпарат құралдары, соның ішінде теледидар және радиохабарларында, басылымдарында көрініс табады. Алайда осындай сан алуан диалектілер түрлері өзіндік бір сипаттарымен бір-бірімен тығыз байланысты. Осы байланыстардың негізінде жалпы ортақ біріктірілген жазба дәстүрі иероглиф (汉字 hanzi) жатыр. Бұл елдің тіршілігінде таңғажайып бір құбылыс бар. Қытай елінің адамдары өзара ауызба-ауыз сөйлесіп ұғыса алмаған жағдайда, қолдарына қағаз-қалам алып, бір-бірін жазысу арқылы түсіне беретініне қызығасыз. Қытай тілінде кез келген жазбаша мәтін жоғарыда айтылған әр түрлі диалектілерде сөйлейтіндерге әбден түсінікті. Иероглиф (汉字 hanzi) тік жазба әлі күнге дейін әлемде қытай тілінде сұхбаттасушылардың тілдік тұлға ретінде қалыптасуында маңызды рөл атқарып келеді. Қытай жазбасы (иероглифі) — бөлекше бір буын немесе бір түсінік беретін әрбір белгімен қолданылады. Қытай иероглифінің жалпы саны 80 мыңнан асып түссе, олардың көп бөлігін тек әдеби ескерткіштерден немесе сөздіктерден кездестіруге болады. Бұл иероглифтердің 1500 түрін ауызекі тілде, 3 000 түрін оқу үшін игеріп танығанда қалыпты жағдайдағы сауаттылыққа жатқызылады, ал бірақ толық сөздік ретінде жасақталған иероглифтер саны 87019 белгіні құрайды. Қытай Халық Республикасындағы иероглифтер (汉字 hanzi) жай бір қысқартылған түрінде пайдаланылса, олардың дәстүрлі түрі Тайвань, Гонконг, Сингапур және Макао елдерінде қолданылады. Қытай сөздерін әліпби жазба түрлерімен білдіру көптеген жүйелерде қолданыста бар. Латын түрінде қолданылатын жүйе (Қытайдың пиньин әрпі) ресми мәртебеге лайық Қытай Халық Республикасында және Біріккен Ұлттар Ұйымында қолданыста болса, орыс әліпбиіндегі жүйе (Палладия жүйесі) кең көлемде пайдаланылуда. Қытай тілі фонетикасы қытай тілінің заттық қабығы, қытай ұлтының өзара қарым-қатынас жасау барысындағы дағдыға айналған, мағына білдіретін дыбыстар (фонемалар) жүйесі.

Қытай тілін меңгерудің бүкіл барысы жөнінде айтқанда, қытай тілінің фонетикасын үйрену өте маңызды. Тіл қарым-қатынас құралы ретінде дыбыстық сұлбада өмір сүреді. Адам айтылған ақпаратты дыбыс жүйесі арқылы қабылдап, өз ойын да сол арқылы білдіреді, айтылымды прагматикалық жағынан іске асырады (хабарлау, әңгімелеу, келісу, көзін жеткізу, сұрау т.б.). С.Ф.Шатиловтың сөзімен айтқанда, нақты фонетикада «тілдің лексикасы мен грамматикасы өз көрінісін табады» [1]. Қытай тілінің фонетикасы дұрыс оқытылмаған жағдайда, сөйлеген сөздерімізді, айтылған ойымызды жаңсақ түсіну орын алуымен қатар, қытай тілінде қарым-қатынас жасау үдерісі қиындап кетуі әбден мүмкін. Сондықтан қытай тілінің дыбыстау жүйесін үйрену осы тілді оқудың бастамасы, мақсатты тілді талап деңгейіне сай меңгерудің алғышарты болып табылады.

Төменде қытай тілі дыбыс құрау жобасының әліпбилік кестесін (*han yu pin fang an*) ұсынып отырмыз.

Әріп	Aa	Bb	Cc	Dd	Ee	Ff	Gg	Hh	Ii
Аталуы	А	Бы	Цы	Ды	Ы	Еф	Гы	Хы	И
Әріп	Jj	Kk	Ll	Mm	Nn	Oo	Pp	Qq	Rr
Аталуы	Жи	Кы	Лы	Мы	Ны	О	Пы	Чи	рЫ
Әріп	Ss	Tt	Uu	Vv	Ww	Xx	Yy	Zz	
Аталуы	Сы	Ты	у	Вы	Уу	Ши	Й	Зы	

Ескерту. Vv әріпі тек шетел тілінде, Қытайдағы аз санды ұлттардың тілінде және диалектілерінде кірме сөздерді жазуда қолданылады [2]. Қалыпты дыбыстау жүйесін меңгеру білім алушылардың коммуникативтік іс-әрекетінің табысты болуының бірден-бір кепілі болып табылады, сондықтан Ресей және отандық әдістеме саласында дыбыстар мен әуен ырғағы (интонация) жүйесін оқытуда қалыптасқан «апроксимация» қағидатының қолдану аясын неғұрлым тарылту қажет деп есептейміз.

Қытай әріптері сызықтардан құралатындықтан, иероглифты құрайтын сызық атын білумен бірге олардың сызылуы, яғни, жазылу тәртібін үйрену маңызды. Олар төмендегідей:

笔画	名　称	例 字	笔画	名　称	例 字
丶	点	广	㇀	横　钩	写
一	横	王	㇆	横折 钩	月
丨	竖	巾	㇈	横折弯钩	九
丿	撇	白	㇋	横撇弯钩	那
乀	捺	八	㇊	横折折折钩	奶
㇀	提	打	㇉	竖折折钩	与
㇇	撇 点	巡	㇄	竖　弯	四
㇂	竖 提	农	㇇	横折 弯	沿
㇁	横折提	论	㇁	横　折	口
亅	弯 钩	承	ㄴ	竖　折	山
亅	竖 钩	小	厶	撇　折	云
乚	竖弯钩	屯	乀	横　撇	水
乚	斜 钩	浅	㇋	横折折撇	建
乚	卧 钩	心	厶	竖折 撇	专

Қытай тілінің дыбыс жүйесін сөздікпен жұмыс істеп үйренудің нәтижесі елеулі болмақ. Әр түрлі сөздіктерді түрліше жолдармен қарап дыбыстарды үйренуге болады. Әсіресе үнемі қолданып жүрген «Қытайша-қазақша үлкен сөздік» және «Сөз теңізі», «Түсіндірме сөздік» сияқты басылымдардан зерделеп, қытай әріптерінің дыбыстық оқылуын білу үшін, алдымен, «Қытай тілі дыбыстық әріптерінің буындық көрсеткішіне» көңіл аударып, одан соң сөздіктегі көрсетілген бет саны бойынша сөздіктің бет нөмірінен оның оқылуы мен мағынасын табу керек. Енді бір әдіс, қытай әріпінің дыбыстық оқылуын білмеген жағдайда, алдымен сол әріптің басты бөлігін, қытай әрпінің басты бөліктер мазмұнынан тауып алып, одан соң әріп іздеу кестесінен көріп, сонда көрсетілген бет нөмірі бойынша әріптің оқылуы мен мағынасын айқындау қажет. Қытай әріпінің басты жан бөлігін табуда мыналарды ескергеніміз жөн. Ең әуелі пішін мен дыбыстан құралған әріптерді дыбысталуынан емес, пішінінен қарау керек. Кейбір әріптердің пішіні сол жақта, дыбысталуы оң жақта болып келеді. Мысалы:钢 gang «болат», 姐 jie «әпке», мұндағы әріптерді іздегенде钅, 女 басты жан біліктеріне көңіл аударған абзал. Ал кейбір әріптердің пішіні оң жақта, дыбысталуы сол жақта болып келеді. Мысалы: 预 yu «алдымен», 飘 piao «желбіреу», 政 zheng «саяси» деген әріптерде 页, 风, 攵 сияқты басты жан бөліктері маңызды болады. Енді кейбір әріптердің пішіні үстінде, дыбысталуы астында болып келеді. Мысалы: 花 hua гүл», 空 kong «бос», 箱 xiang «кебеже (әбдіре)», деген әріптерді艹, 穴, 竹 сияқты бас жан бөлектеріне қарап ажыратқан дұрыс. Ал, керісінше, пішіні астында, дыбысталуы үстінде болып келетін әріптер бар. Мысалы: 堡bao «қамал», 资 zi «капитал», 忠zhong «адал» деген әріптерді 土, 贝, 心 басты бөліктерінен қарап табу керек. Пішіні сыртында, дыбысталуы ішінде болып келетін әріптер бар. Мысалы: 园yuan «бақша», 阁ge «сарай» деген әріптерді 口,门 сияқты сыртқы бөлігінен қарау керек. Бұлардан басқа да көптеген әріптерді зерделегенде қарау, тану, айыру белгілеріне назар аударғанымыз жөн. Айталық, әріптің алғашқы сызығынан, нүктесінен асты-үсті бөлігі және оң, сол жан бөліктеріне бірдей қарау керек. Ал, кейбір таңбалар іздері жеке әріп болып, әрі басқа әріптердің жан бөліктері де болып келеді. Мұнда қай жағынан қараса да, асты-үсті жан бөліктерді есте сақтап үйренген жөн. Басқаша сөзбен ойымызды жалғастырсақ, қытай әріптерін тез іздеп тану үшін ең әуелі әріптердің басты біліктеріне қанық болуымыз немесе есте мықты ұстауымыз керек. Қытай әріптерін үйренгенде (1) солдан оңға, (2) жоғарыдан төменге, (3) ішінен сыртына, (4) сыртынан ішіне қарай жазу тәртіптері бойынша сол әріптердің басты бөліктерін табуымыз керек. Қытай тілі дыбыстарын көп дыбыстаумен қатар, көп тыңдау сондай-ақ қытай әріптерін көп жазу, әсіресе, ауада көп жазып жаттау мақсатты тілді меңгеруде тиімді әдіс-амал болып табылады [3]. Нақтылап айтсақ, қытай тіліндегі 27 дауысты дыбыстарды айтып меңгеруді мынадай тәртіппен іске асыру қажет: *a, i. u; ai, ei, au, ou; an, ang, en, eng, ong.* Ал, дауыссыз дыбыстарды мынадай тәртіппен үйрету абзал: *b, d, g, z, zh, sh, q*, содан кейін ғана барып қалған 15 дауыссыз дыбыстарды меңгерту керек. Тағы, бір жағынан, қытай тілінде ағылшын тілімен өте ұқсас оннан аса дыбыстар бар. Сондықтан, ағылшын тілін білетін білім алушыларға ағылшын тілімен ұқсастығы жоқ дыбыстарды үйретуге көбірек көңіл білу қажет. Дауысты дыбыстарды үйреткенде монофтонгтардан

бастап, содан кейін дифтонгтарға көшіп, күрделі дыбыстармен аяқтаған жөн. Тағы бір айта кететін жайт, қытай тілін оқытқанда осы тілдегі тірт тон ырғағын қолданып үйрету де маңызды. Өйткені олар сөз бен айтылымдардың сөз әрекетіндегі қызметін анықтайды. Соның ішінде жоғары көтерілетін және төмен түсетін тон ырғақтары ерекше қиыншылық туғызуы мүмкін. Дыбыстау жүйесін оқытқанда жеке сөздің тон ырғағының айтылуы сөз ағымында өзгеріске ұшырайтынын білім алушылардың есіне салып отыру қажет.

Қытай тілі типологиялық жағынан дара өзіндік қасиеті бар, тілдер тобына жатады. Қытай тілінің негізгі ерекшеліктері деп сөздердің морфологиялық, яғни, тұлғалық өзгерістерге түспеуін, сөздердің орын тәртібі және көмекші сөздер арқылы грамматикалық мағына білдіруін, сандық сөздер ерекше көп қолданылуын атауға болады. Жүйесі бір-біріне ұқсамайтын тілдердің негізгі ерекшеліктерін салғастырмалы зерттеудің жалпы тіл білімімен қатар, шет тілдерін оқыту жұмыстарында да мәні зор, маңызды. Бір тілді екінші бір тілмен, әсіресе генетикалық жағынан бір-бірінен алшақ жатқан тілдерді контрастивті түрде салыстырудың лингводидактикалық мәні шетел тілін оқу мен оқыту кезінде олардың ұқсас сипаттарын тани отырып және таныта отырып, ерекшелік жақтарын саналы түрде пайымдаудан көрінеді. Қытай тіл бөлімінің дамуы ертеден басталған, дегенмен, көне заман қытай тілі грамматикасы туралы біршама жүйелі жазылған еңбектердің аз екендігі шындық. Бірақ бұдан қытай тілі грамматикасы мүлде зерттелмеді деген пікір тумауы тиіс.

Қытай тілінде өзара қатысымға түскенде айтылатын ойдың грамматикалық тұрғыдан дұрыс болуында сандық сөздердің алатын орны ерекше. Қытай тіліндегі сандық сөздерді сауыт-сүйек жазбаларынан (甲骨文) кездестіреміз. Бұлар сандық сөздер тұрмыстағы қажет бұйымдардың, сауда-саттықта қолданылатын сөздердің негізінде пайда болғандығының дәлелі. Екі хан (两汉) дәуірі кезінде сандық сөздердің саны көбейіп, атқаратын қызметі нақтыланып, өзінше даралана бастады. Мысалы, 马 – 匹атқа [pi] сандық сөзі, 牛 – 头 сиырәа [tou] сандық сөзі, 羊 – 头қойға [tou] сандық сөзі қолданылған. Қазіргі сандық сөздер қолданылуы жағынан көне қытай тіліндегі сандық сөздерден мүлде өзгеше. Кейбір сандық сөздер құралып-қосылу барысында зат есімдермен немесе етістіктермен біртіндеп тұрақты қатынастар орнатып, жиі қолданыс табуының арқасында, бірте-бірте қазіргі қытай тіліндегі сандық сөздер қалыптасқан. Сандық сөздерді зерттеуде, болмаса қытай тілін шетелдіктерге үйретуде мұның мәні зор екендігіне сенімдіміз.

本 (ben) «本》-нің негізгі мағынасы — «тамыр», Сюй Шэнь《说文解字》«Иероглифтерді талқылау» кітабында «тамыр» ұғымының шығу тегіне былайша түсініктеме береді: «本下曰本», 徐笺“凡木命根为柢，旁根为根，通曰本». Бұл «本»-нің бастапқы мағынасы өсімдік тамырын білдіреді. Ол сандық сөзге айналғанда, әрине, өсімдіктердің мөлшерін білдіре алады. Мысалы: 百本薤, 五十本葱（汉书·循吏）*Жүз түп көк ағаш, елу түп шөп.* Адамдардың басым бөлігі өсімдіктердің санын білдіруде «本»-ді қолданады, оның «тамыр» деген мәнінен туындаған ауыспалы мағынамен, ал оны кітаптар санын білдіру үшін қолдану әдісі «本»-нің «түп-тамыр» (қазық, қайнар) мәнінен келіп шыққан ауыспалы мағынамен байланысты деп есептейді. Сандық сөз – қытай тіліндегі ең негізгі грамматикалық ерекшеліктердің бірі. Қытай тілінде әдетте заттың санын білдіру үшін сан есім мен зат есім бірден тіркесе алмайды, олардың арасында міндетті түрде сандық сөздер қосылып айтылады. Мысалы:一个人*[Yi ge ren] бір адам,* 一本书*[yi ben shu] бір кітап,* 一辆车*[yi liang che] бір арба,* 三件衣服*[san jian yi fu] үш киім,* 拉一把*[La yi ba] бір тарту,* 考一次*[kao yi ci] бір рет сынақ тапсыру*, 住一年*[zhu yi nian] бір жыл тұру,* 看了一遍*[kan le yi bian] бір рет қарады.* Мысалы: *бір тұтам шөп, бір қазан ет, бір сауым сүт, бір орам жіп, бір атым насыбай, бір уыс тары* т.б. Осындағы *тұтам, қазан, сауым, орам, атым, уыс* сөздері аталған тіркестердегі зат есімнің мөлшерін (шамасын) білдіріп тұр. Бірақ мұндай сөздер қазақ тілінде жеке сөз табы ретінде қарастырылмаған. Біріншіден, олар жеке тұрғанда тілімізде басқа сөз табына (жоғарыда келтірілген сөздер зат есімге) тәуелді сөздер. Екіншіден, қазақ тілінде әдетте сан есім мен зат есім сөздері тікелей тіркесе береді. Мысалы: *бір адам, екі үстел, үш орындық* т.б. Ал қытай тілінде олай емес, кей жағдайда болмаса, сан есім мен зат есімдер сандық сөздерсіз тіркесе алмайды. Заттық сандық сөздер адам не заттың санын білдіреді. Мысалы*:* 一个人*[yi ge ren] бір адам,* 一张桌子 *[yi zhang zhou zi] бір стол,* 一斤米 *[yi jin mi] бір фунт күріш,* 两本书*[liang ben shu] екі кітап.* Заттардың формасына қарай қолданылатын сандық сөздер 条[tiao] сырт көрінісі ұзын, жіңішке заттарға қолданылады:一条板凳 *[yi tiao ban deng] бір ұзын орындық,* 一条绳子*[yi tiao sheng zi] бір арқан* т.б., 张[zhang] тегіс, жалпақ және кейбір ашылатын

заттарға қолданылады: 一张桌子*[yi zhang zhuo zi] бір үстел,*一张剧票 *[yi zhang ju piao] бір театр билеті* т.б. Жинақтық сандық сіздер заттардың және адамдардың жұбын, жиынын есептейтін, санайтын бірлік ретінде қолданылады: 副*[fu],* 双*[shuang],* 对*[dui],* 帮*[bang],* 班*[ban],* 套*[tao],* 大*[da],* 伙*[huo],* 群*[qun]* т.б. жатады. Сандық сөздердің бұл түрі заттардың жиынтығын білдіреді. *Мысалы:* 副 *[fu]* 一副手套*[yi fu shou tao] бір жұп қолғап,* 一副对联*,* 一副眼镜*[yi fu yan jing] бір жұп көзәйнек,* 群*[qun]* 一群马*[yi qun ma] бір үйір жылқы,* 一群孩子 *[yi qun hai zi] бір топ бала,* 一群人*[yi qun ren] бір қора кісі.*

Қытай және қазақ тілдеріндегі жинақтық сандық сөздерге жасалған салыстырмалы талдау олардың өзіндік айырмашылықтары бар екенін көрсетеді. Қытай және қазақ тілдеріндегі сандық сөздердің ұқсастығы — туыс емес екі тілде де жинақтық сандық сөздердің болуының, ал бірақ жасалу жолдарында айырмашылықтар бар екенінің дәлелі. Қытай тілінде сандық сөздердің жасалу жолдары көп жағдайда зат есімінің көпше түрінің қолдануымен байланысты. Қазақ тілінде жинақтық сандық сөздердің жасалу тәсілдері де әр алуан болып келеді. Белгісіздік сандық сөздер әдетте белгісіз сандық шаманы білдіреді. Олар 些 [*xie*], *бірнеше, біраз* және 点儿[*dianr*] *біраз, азырақ* сөздерінің кімегімен белгісіздік шаманы көрсетеді. Мысалы*:* 一些 *[yi xie] бірнеше,* 一些人*[yi xie ren] бірнеше адам,* 好些东西 *[hao xie dong xi] біраз жақсы заттар,* 点儿 *[dian er] азырақ,* 一点儿东西 *[yi dian er dong xi] азырақ заттар*. Белгісіздік шаманы білдіретін сөздер сан есімдермен тіркескенде, тек қана [*yi*] *бір* санымен тіркесе алады. Кейде сандық сіздер сан есімдерсіз зат есіммен тікелей тіркеседі. Мысалы: *来了些人 [Lai le xie ren] бірнеше адам келді, 买点儿苹果 [mai dianr ping guo] біраз алма сатып алады* т.б. Заттың белгісіздік мөлшер мағынасы қоршаған ақиқат болмыстағы нәрселердің (адамдардың, жансыз және жанды заттардың т.б.) болжалды санын білдіреді. Қазақ тілінде заттың белгісіздік мөлшерін білдіруде *кіп, кібірек, аз (емес), азғантай, қалың, дүйім, сан* т.б. сөздер де қолданылады. Қытай және қазақ тілдеріндегі белгісіздік сандық сөздер ұқсас болып келеді. Қытай тілінде些 [*xie*], *бірнеше, біраз* және 点儿 [*dianr*] *біраз, азырақ* сияқты сөздермен, қазақ тілінде *кіп, аз, азырақ, қалың, т.б.*, сөздермен сіз тіркестері жасалады. Уақытқа қатысты (потенционалды) сандық сіздерге 准量词: *年жыл ， 星期 anta, 天 күн, 小时 сағат* жатады. *Мысалы:三年 үш жыл, 五天 бес күн, 一小时бір сағат* т.б. Қытай тіліндегі өлшем бірлікті білдіретін сандық сөздер екі топқа бөлініп қарастырылады. Бірі — метрикалық санау бірліктері: ұзындық өлшемдері（长度）: *微米 [wei mi]микрометр* т.б.; аудан өлшемдері（面积和地积）:*公亩 [gong mu] ар,公顷 [gongqing] гектар* т.б.; сыйымдылық өлшемдері（容量）: *毫升 [hao sheng] миллилитр,升 [sheng] литр* т.б.; салмақ өлшемдері（重量）*:克 [ke] грамм, 百克 [bai ke] гектограмм, 公斤 [gongjin] килограмм, 公担 [gongdan] центнер, 斤 [jin] жарты килограмм, 吨 [dun] тонна*; көлемдік өлшемдер（体积）:*立方厘米 [lifanglimi] текше сантиметр, 立方分米 [lifangfenmi] текше.* Екіншісі — қытай халқының өзіне тән өлшемдік, салмақтық бірліктері бар: ұзындық өлшемдері *市毫 [shi hao] хао， 市里 [shi li] ли* т.б.аудан өлшемдері *平方市寸 [ping fangshi cun] шаршы сунь,平方市尺 [ping fang shi chi] шаршы чи* т.б. сыйымдылық өлшемдері *市勺 [shi shao]，市合 [shi he]* т.б. салмақ өлшемдері*市丝 [shi si], 市毫 [shi hao]，* т.б. көлемдік өлшемдер（体积）: *立方市寸[li fang shi cun], 立方市尺 [li fang shi chi], 立方市丈 [li fang shi zhang]*. Ауыспалы сандық сіздер (借用名量词) — сыйымдылықты білдіретін және басқа сөз табынан ауысып келіп (қосымша) қызмет атқаратын сөздер. Қазіргі қытай тілінде мұндай сандық сөздерді зат есім мен етістіктен ауысып келген сіздер құрайды. Мысалы:*一杯茶 бір кесе шай, 一头牛 бір бас сиыр, 一粒珍珠 бір тал інжу-маржан, 一串葡萄 бір сабақ жүзім， 一朵花 бір шоқ гүл, 一束鲜花 бір бума гүл* т.б. Уақытша сандық сөздерде (临时名量词) зат есім немесе етістік мөлшерлік мағынада қолданылып, зат есім немесе етістіктің өздері бейнелейтін зат немесе қимылдың көлемін екінші бір заттың саны ретінде білдіреді. Мысалы:*一书架书 бір сөре кітап, 一脸汗 жүзін тер басу, 一瓶子牛奶 бір бөтелке сүт, 一屋子人 адам толы бөлме, 一箱子衣服 бір сандық киім, 一身泥денесі мұтас балшық, 桌子[zhuo zi] (үстел /зат есім/ 一桌子书 [yi zhou zi shu] бір үстел кітап, 一裙子水 етегі су болу,捆 [kun] орам /емістік/ 一捆嫁 [yi kun jia] бір орам жасау.*

Қазақ тіліндегі ауыспалы сандық сөздерді тұрақты тіркестер жасайды. Олар негізінен зат есім және етістіктен ауысып келген сөздер болады. Мұндай сөздер қазақ тілінде дара сандық сөздер деп те

аталады. Мәселен, қазақ тілінде зат есімнен немесе етістіктен ауысқан сандық сөздер өте көп: *бір кесе су, бір тостаған қымыз, бір бас сиыр, бір тал алма* т.б. Қытай тілі аса күрделі тіл болғандықтан, онда сандық сөздердің саны көп және әрбір сандық сөздің ойды анықтайтын, толықтайтын, сипаттайтын өзіне тән қызметі бар. Сондықтан оларды бірінің орнына бірін ауыстырып қолдануға болмайды. Қытай тіліндегі сандық сөздердің қолданылуы сөз тіркесінде немесе сөйлемде білдіретін мағынасы жағынан, мөлшерлік мағынасымен, құрылымдық қызметі жағынан жіктеліп, ерекшеленеді. Ал қазақ тілінде сандық сөздер жеке сөз табы ретінде қарастырылмағанымен, тілде атқаратын қызметтеріне қарай сан есімдердің құрамындағы өлшем сөздер немесе есептік сөздер деп аталып жүр [4].

Қорыта айтқанда, қытай тілінің фонетикасын қытай пиньин әрпімен, қытай тілі лексикасы ретінде қытай иероглифтері (汉字 hanzi) құрайтын таяқшаларынан, одан соң басты бөліктері арқылы қытай иероглифтерін (汉字 hanzi) меңгеру, сөз қорын дамыту, грамматикалық білім тұрғысынан сандық сөздерді де үйреніп қолдана білген абзал. Қытай тілін үйренуде білім алушы оқытушының көмегіне сүйене отырып, алдына мақсат қойып, табандылық және жауапкершілік көрсете алса, тілді белгілі деңгейде толық меңгеруге болады деген сенімдеміз. Тілді үйрену, соның ішінде көрші ірі аспанасты елдің тілін меңгеру Қазақстан азаматтары үшін өте маңызды. Тілді білу үшін, біріншіден, орта; екіншіден, тіл үйренуге қызығушылық, әуестік керек; үшіншіден, талаптанушының тілді үйренудің өзіндік әдіс-тәсілдерін қолдануы сапалы білім алудың кепілі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 *Шатилов С.Ф.* Методика обучения немецкому языку в средней школе. — М.: Просвещение, 1986. — 256 с.

2 *Мәсімхан Д., Мамытан Қ.* Қытай тілі фонетикасының негіздері: Оқу құралы. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2001. — 162 б.

3 *Найман С.* Қытайша-қазақша үлкен сөздік — Үрімжі: «Han-Ha da cidian» Шыңжаң Халық баспасы, 2006. — 2265 б.

4 *Әкімбай Жапарұлы*. Қазақша-қытайша тұрмыс сөздерінен 500 сөйлем. — Үрімжі: Шыңжаң жастар — өрендер баспасы, 2011. — 228 б.

Ж.Кагазбаев, А.Искакнаби

Некоторые особенности обучения китайскому языку как иностранному на межкультурном уровне

В статье рассмотрены роль и значение китайского языка среди официальных языков Организации Объединенных Наций. Изложены некоторые особенности обучения пекинскому диалекту китайского языка. Предложены эффективные приемы обучения фонетической системе китайской иероглифической письменности — пиньину. Авторы считают необходимым обратить внимание учителей и преподавателей на методические пояснения при обучении гласным и согласным звукам, а также четырем тонам китайского языка. На сравнительном уровне описывается своеобразное использование числительных в словосочетаниях, которые способствуют грамматически правильному построению фраз и предложений, обогащению словарного запаса обучающихся.

Zh.Kagazbayev, A.Iskaknaby

Some peculiarities of teaching Chinese as a foreign language at a cross — cultural level

The learned article deals with defining the place and role of Chinese among official languages of United Nations Organization, in different branches of economy. It also highlights important issues relating to teaching Mandarin Chinese. Some effective techniques of acquiring pronunciation system of Chinese hieroglyphic written language (Pinyin) have been suggested. The authors attract teachers' attention to methodical explanation in teaching vowels and consonants, four terminal tones. An object of further study is peculiar use of numerals with word combinations in Chinese and Kazak languages that enable to construct grammatically correct phrases and sentences, enrich vocabulary of learners.

References

1 Shatilov S.F. *Methods of teaching German in a secondary school*, Moscow: Prosveshchenie, 1986, 256 p.
2 Masimkhan D., Mamytan K. *Basis of Chinese Phonetics*: Coursebook, Almaty: Kazakh University publ., 2001, 162 p.
3 Naiman C. *New Chinese — Kazakh dictionary* (*Han-Ha da cidian*), Urumchi: Tsynzyan People's Publ. house, 2006, 2265 p.
4 Akimbay Zhaparuly. *Kazakh — Chinese 500 phrases from everyday use*. Urumchi: Tsynzyan Youth Publ. house, 2011, 228 p.

УДК 378.147

К.М.Беркимбаев, С.А.Бахтибаева

Международный казахско-турецкий университет им. Х.А.Ясави, Туркестан
(E-mail: kamalbey@mail.ru)

Необходимость использования информационных технологий в процессе обучения физике полупроводников

В статье рассматриваются основы внедрения компьютерных технологий в практику обучения, проанализирована классическая система учебной деятельности. Дано описание четырех компонентов системы учебной деятельности. Обсуждаются перспективные возможности информационных технологий в модернизации образовательного процесса по физике, создающие предпосылки для формирования конкурентоспособного специалиста. Обосновывается педагогическая целесообразность применения информационных технологий для увеличения эффективности учебного процесса при объяснении сложного материала, в котором невозможен натурный эксперимент.

Ключевые слова: физика полупроводников, информационные технологии, информационная дидактика, учебная деятельность, моделирование, физические процессы, лабораторный практикум.

Развитие современного общества, непосредственно связанное с быстрообновляющимися наукоемкими технологиями, приводит к необходимости изменения процесса образования. Растущее значение технической грамотности делается все более важным в связи с необходимостью обеспечения условий для построения систем обучения различным дисциплинам, традиционно входящим в подготовку студентов технического вуза.

Государство осуществляет программу модернизации системы образования, и одной из важнейших задач является формирование конкурентоспособного специалиста, готового постоянно овладевать навыками работы на самом передовом оборудовании самого современного производства [1]. Как отмечается в «Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана», необходимо обеспечить развитие системы инженерного образования и современных технических специальностей с присвоением сертификатов международного образца [1]. Реализация данной задачи невозможна без качественного информационного обеспечения системы образования в сфере инженерного образования и современных технических специальностей. Очевидного прогресса в области подготовки специалистов можно достичь на основе комплексного повсеместного внедрения современных информационных и телекоммуникационных технологий в систему обучения общеобразовательным и техническим дисциплинам [2].

Сегодня современная модель образования представляет собой взаимодействие традиционного и информационного образования. Традиционная дидактика в условиях информационного общества приобретает особенности, нацеленные на развитие коммуникационной и информационной грамотности. Информационная дидактика включает в себя теорию классической дидактики и принципы информационного образовательного процесса, сформированные на основе технического, информационного и учебно-методического обеспечения.

По мнению В.Э. Штейнберга, безынструментальная методика обучения ограничивала такие немаловажные параметры, как устойчивость результатов обучения, управляемость процесса учения, влияние субъективных факторов. Исследуя инструментальную дидактику, он утверждает: «Развитие дидактики пошло по пути создания различных организационно-методических форм процесса обуче-

ния: проблемного, модульного, проектного и т.д. Несомненно, созданные формы обучения сыграли определенную роль в повышении эффективности обучения, но, учитывая, что основные задачи обучения решаются на уровне микротехнологии процесса восприятия, переработки и применения знаний учащимися, главные барьеры повышения эффективности обучения остались непреодоленными. Эти барьеры — недостаточный объем моделирующих дидактических средств в составе обеспечения учебного процесса и недостаточные знания о механизмах мышления человека или антропологических основаниях дидактики» [3]. Применение информационных технологий является одним из результативных дидактических инструментов, повышающих эффективность процесса обучения. Развитие новых информационных технологий и их практическое использование становятся актуальными в современных условиях.

По мнению экспертов, применение информационных технологий в процессе преподавания повышает эффективность практических и лабораторных работ по естественнонаучным дисциплинам не менее чем на 30 %.

Ряд исследователей в вопросе совершенствования эффективности процесса обучения также отмечают важный момент информатизации образования, способствующего положительному отношению студентов к учебе.

Исследуя процесс внедрения ускоренной информатизации в сферу образования, Б.С. Гершунский в качестве значимых факторов называет [4]:

1) повышение качества подготовки специалистов — освоение новых информационных технологий в процессе обучения;
2) овладение навыками пользования компьютером — формирование информационной культуры, т.е. информационных знаний и умений программировать;
3) внутренние потребности самой системы образования — разработка учебного процесса на основе информационных технологий, внедрение новых информационных технологий в процесс обучения.

Согласно стратегии «Казахстан 2050» одним из приоритетных направлений является модернизация методик преподавания, основанная на интенсивном внедрении инновационных методов в отечественную систему образования. Если мы хотим понять, что мы можем предложить студентам в преподавании физики полупроводников, мы должны анализировать содержание, тщательно наблюдать, как студенты слышат и интерпретируют материал, предоставленный им. Сильный акцент должен быть сделан на том, чтобы студенты учились «мыслить вслух». Иногда студенты «сталкиваются» с трудностями в обучении физики полупроводников, поэтому целесообразно создавать учебные программы, которые были бы направлены на более эффективное преподавание. Использование инновационных методов в образовательных процессах имеет цель повысить эффективность обучения. Вследствие того, что выстраивание образовательной среды, как правило, замыкается на преподавателе, который не всегда готов к изменениям педагогических подходов, а также на недостаточности разработок методики применения информационных технологий в образовательном процессе, происходит нарастание разрыва между уровнями интеллектуальной деятельности в научно-производственной сфере и образованием. С помощью новейших технологий возможно получить образование высокого качества быстро и эффективно. Информационные и телекоммуникационные технологии привнесли много новшеств в область преподавания.

В.В. Лаптев выделяет три подхода к внедрению компьютерных технологий в практику обучения:

1) достижение начальной компьютерной осведомленности;

2) предметный подход — изучение компьютеров как самостоятельной области знания;

3) общий подход, который заключается в использовании компьютерной и микропроцессорной техники как технического средства для решения различного рода задач по всем учебным дисциплинам.

Учебную деятельность В.В. Лаптев представляет как систему из четырёх принципиально различных видов деятельности, показанных на рисунке:

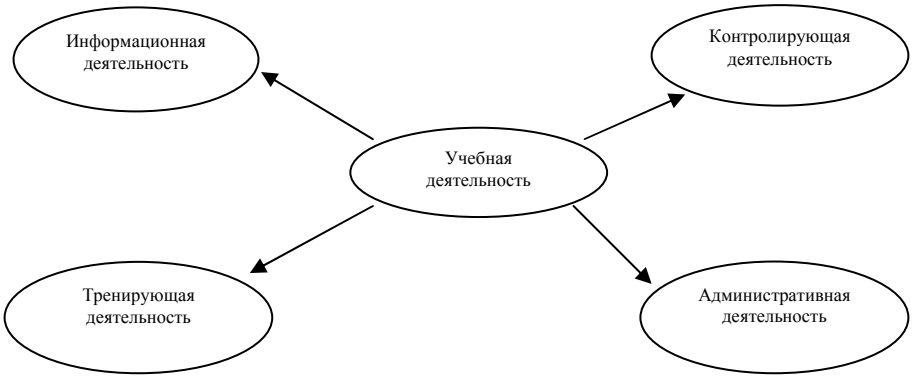

Рисунок. Система учебной деятельности

Информационная деятельность в учебном процессе — это деятельность, основанная на информационном взаимодействии между студентом, преподавателем и средствами новых информационных технологий, направленная на достижение учебных целей. Этот вид включает следующие виды деятельности: регистрация, сбор, накопление, хранение, обработка информации об изучаемых объектах, явлениях, процессах; передача достаточно больших объёмов информации, представленной в различной форме; интерактивный диалог; управление реальными объектами; управление отображением на экране моделей различных объектов. В конкретной педагогической ситуации применяются те или иные простые информационные процессы отдельно или во взаимосвязи.

Тренирующая деятельность представляет собой: решение задач — студент учится применять полученные знания на практике, решая задачи; проведение виртуального эксперимента, который подготавливает студента к реальному эксперименту, тренирует его умения и дает предварительные результаты, позволяющие в дальнейшем проанализировать результаты реального эксперимента.

Информационная и тренирующая деятельности — основные для обучаемого и осуществляются под управлением преподавателя. Контролирующая и административная деятельности организовывают обратную связь в процессе обучения и осуществляются преподавателем.

Достичь заметных качественных сдвигов в обучении при широком использовании средств информатизации, по мнению В.В. Лаптева, возможно лишь при условии кардинальных качественных изменений в педагогических подходах, образовательных технологиях, с учетом протекания информационных и коммуникационных процессов в среде глобальных взаимодействий, в которых вырастает современная молодежь [5].

Физика полупроводников является обязательным курсом для обучения студентов, специализирующихся в микроэлектронике. Это основа инженерного образования, обеспечивающая реализацию профессиональной деятельности в условиях усложняющихся технологий.

Все большее число физиков изучает технологические инновации. В этой связи педагоги заинтересованы в информации о тех нововведениях, которые могут быть применены в передаче знаний студентам. Преподаватель должен изо всех сил стараться распространять знания так, как понял он. В конечном счете, преподаватель должен быть удовлетворен, когда добился понимания студентами его идей и мнений. Хотелось бы процитировать высказывания физика Н.В. Мицкевича: «Прежде всего, нужен интерес, нужна, как говорится, охота. Слова же и картинки должны помочь вам обрести эту «охоту», и такая «приманка» — не обман, ибо настоящее, глубокое знакомство с физикой неизбежно оправдает себя, принесет и удовлетворение, и ту вечную неудовлетворенность, которая неразлучна с поиском». Поэтому преподавание зависит от успешного общения и инноваций, и любые методы коммуникации, которые служат этой цели, можно рассматривать как инновационные методы обучения. Инновационные технологии, становящиеся все более популярными в преподавании физики, приносящие пользу и студентам и преподавателям, являются качественным инструментом для устранения недостатков традиционного обучения. В обучении студентов важную роль играют: деятельность студентов, взаимодействие преподавателя и студента, а также хорошо структурированная база знаний.

Необходимо сконцентрироваться на использовании интерактивных технологий в качестве средства инновационного преподавания и обучения в учебной среде. Это поможет преподавателю представить содержимое материала в более значимом образе.

На протяжении нескольких лет проблемный метод обучения становится более популярным в образовательных учреждениях. Проблемно-ориентированная система обучения — это обучение физике при интерактивном взаимодействии между субъектами учебного процесса, оперативном управлении методиками и средствами обучения для обеспечения творческой самостоятельной работы студентов, основой которой является поисковая учебно-исследовательская деятельность с использованием информационных и телекоммуникационных технологий, ориентированная на овладение методами поиска проблемных ситуаций и решения задач, соответствующих актуальным вопросам науки и практики. Проблемно-ориентированное обучение требует от студентов быть активными. Здесь знание создается на собственном опыте, делается акцент на самостоятельное обучение. Появляется как бы новая парадигма преподавания и обучения, где роль студента становится важнее роли преподавателя, но значимость ее зависит от педагогического искусства последнего.

О.Ф. Левичев использует законы кибернетики в создании обновленной теории обучения [6]:

1) эффективность обучения прямо пропорциональна частоте и обратной связи;
2) качество знаний зависит от эффективности контроля;
3) качество обучения прямо пропорционально качеству управления учебным процессом;
4) эффективность управления находится в прямой пропорциональной зависимости от количества и качества управляющей информации, состояний и возможностей студентов, воспринимающих и перерабатывающих управляющие воздействия.

Организация деятельности студентов должна деформироваться в сторону побуждения студента работать самостоятельно, активно стремиться к самообразованию. Выполнение заданий самостоятельной работы должно учить мыслить, анализировать, учитывать условия, ставить задачи, решать возникающие проблемы, т.е. процесс самостоятельной работы постепенно должен превращаться в творческий [2]. Поэтому сами студенты могут создавать мультимедийные проекты. Это научит их сотрудничать, быть творческими, применять приобретенные знания, а возможно и дополнять их. Еще 2500 лет назад китайский философ Конфуций сказал: «Что я слышу — я забываю, что я вижу — я помню, что я делаю — я понимаю», поэтому для содействия обработки глубокого уровня информации в сознании обучающихся, для улучшения понимания в физике большое значение имеет экспериментальный метод исследования, и именно физический эксперимент подтверждает или опровергает истинность той или иной физической теории.

Сегодня уделяется большое внимание вопросу внедрения новых информационных технологий (НИТ) в некоторых курсах физики высшей школы: используются НИТ при изучении квантовой физики, применяются НИТ в процессе преподавания раздела «Специальные главы физики твердого тела» в курсе общей физики, разрабатываются НИТ на практических занятиях по основным разделам части общего курса физики. Разрабатываются компьютерные моделирования в лабораторном практикуме: М.Ю. Демина, Л.С. Полугрудова (лабораторные работы по атомной и ядерной физике), Д.А. Саватеев (применение компьютерных моделей при изучении электромагнитных явлений и процессов).

Лабораторный практикум остается центральным и важным компонентом учебного процесса. Необходимость создания виртуальных работ диктуется дороговизной лабораторного оборудования и недостаточностью временных ресурсов. Современные информационные технологии при изучении физики позволяют в дальнейшем анализировать результаты реального эксперимента.

Опыт обучения студентов дисциплине «Физика полупроводников» показывает, что изучение и восприятие предмета сопряжены с рядом трудностей: физика полупроводников оперирует множеством абстрактных понятий, что затрудняет восприятие материала студентами; во многих случаях имеют место недостаточная наглядность и невозможность провести учебный эксперимент. Это приводит к тому, что у студентов формируются недостаточно прочные и глубокие знания основ физики полупроводников, многие не имеют глубокого понимания явлений, процессов, описанных в данном курсе. Поэтому для решения этих проблем необходимо совершенствование методики изучения теоретической базы данного курса, отбор учебного материала, совершенствование экспериментальной поддержки курса с использованием новых информационных технологий, введение новых компьютерных экспериментов. При изложении сложных тем необходимо продемонстрировать студентам определенные физические явления при помощи специального оборудования, которым кафедра не располагает, поэтому достаточно эффективно использовать компьютерные презентации. Использование компьютерных анимаций физических процессов дает возможность повысить наглядность при введении сложных и абстрактных физических понятий и при объяснении сложных физических явле-

ний и законов. Это обеспечивает более высокий уровень проведения лекций. Использование моделирующих программ и лабораторных практикумов по тем разделам, в которых невозможен натурный эксперимент, является достаточно результативным альтернативным методом проведения экспериментов. При этом традиционные формы проведения лабораторных работ сохраняют своё положение и роль в учебном процессе.

Наше государство взяло курс на построение «зеленой» экономики, это один из стратегических приоритетов. Обладая значительными запасами традиционных энергоресурсов, наша страна последовательно принимает меры по использованию альтернативных источников энергии. Президент Казахстана Н.А.Назарбаев в своем выступлении отметил, что мы должны развивать производство альтернативных видов энергии, активно внедрять технологии, использующие энергию солнца и ветра. Успешное движение к этому немыслимо без техники, созданной по последнему слову науки. Новейшие физические открытия очень быстро находят применение в технике, медицине и в других областях. Сегодня наука непосредственно участвует в процессах производства: она не только напрямую снабжает промышленную сферу технологиями, но и придаёт промышленности такую же инновационную заострённость, какой обладает сама. Это проявляется в процессах постоянного обучения промышленного персонала новым научно-прикладным достижениям, а также в непрерывной перестройке самого производства, готовности оперативно реагировать на любые новшества, способные оптимизировать промышленность [7]. Можно без преувеличения сказать, что современное развитие науки и техники во многом зависит от достижений физики полупроводников и технологии производства полупроводниковых приборов. Однако научные знания (и фундаментальные, и прикладные) сами по себе не превращаются в технологии.

Таким образом, чтобы ускорить процесс и повысить качество преподавания физики полупроводников, необходимо хотя бы частично реализовать в обучающей системе умение управлять образовательным процессом, используя информационные ресурсы. Продолжает оставаться актуальным вопрос о совершенствовании процесса обучения физике полупроводников. Улучшение подготовки студентов в этом направлении предполагает:

– рассмотрение особенностей реализации форм организации учебной деятельности с применением информационных технологий;
– создание соответствующих методических материалов;
– создание компьютерных демонстрационных экспериментов;
– создание лабораторного практикума с применением информационных технологий;
– разработку методики проведения демонстрационных экспериментов и лабораторного практикума с использованием информационных технологий;
– проектирование учебного процесса с учетом достижений науки.

Сегодня подготовка специалистов не должна осуществляться без научно-исследовательской работы. Для целенаправленного развития технологии необходимы специальные условия: наличие профильных корпоративных институтов с постоянно действующими научными площадками и лабораториями; специальная подготовка профессиональных кадров с помощью новых информационных, психолого-педагогических разработок и программ [7]. Необходимо создавать новые возможности в вузе, где образовательная среда центрируется не только на преподавателе, но и студент начинает управлять своими образовательными действиями, корректируя образовательный процесс. Для достижения максимального результата обучения студентам необходимо мобилизовать свои способности. В университете должны быть созданы условия для самообразования, самоорганизации, развития творческого мышления. В такой среде студент не только понимает цели образовательного процесса, но и дополняет их собственными целями и задачами, выбирает способы достижения поставленных целей. Это воспитает стремление к самообразованию, повышению профессиональной компетентности, способности решать социальные и профессиональные задачи.

Список литературы

1 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 14 декабря 2012 г. // www.akorda.kz/.../page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhs.

2 *Гриншкун В.В., Сотникова О.А.* Особенности информатизации образовательного процесса в инновационном техническом вузе // Вестн. РУДН. — 2012. — № 3. — С. 24–30.

3 *Штейнберг В.Э.* Концепция дидактического дизайна // Современный образовательный процесс: опыт, проблемы и перспективы: Материалы межрегиональной науч.-практ. конф. — Уфа, 2007. — С. 427–428.

4 *Гершунский Б.С.* Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы. — М.: Педагогика, 1987. — 264 с.

5 *Лаптев В.В., Носкова Т.Н.* Профессиональная подготовка в условиях электронной сетевой среды // Высшее образование в России. — 2013. — № 2. — С. 79–83.

6 *Левичев О.Ф.* Закон сохранения информации в дидактике // Интернет-журнал «Эйдос», 2009. — [ЭР]. Режим доступа: http: //www.eidos.ru/journal/2009/0831-4.htm.

7 *Скрябина А.М., Якурнова А.В*. Инженерно-техническое образование как основа модернизации экономики // Вестн. РУДН. — 2012. — № 4. — С. 57–60.

Қ.М.Беркімбаев, С.А.Бақтыбаева

Жартылай өткізгіштер физикасын оқыту үрдісінде инновациялық технологияларды пайдалану қажеттілігі

Мақалада компьютерлік технологиялар негіздерін оқыту тәжірибесіне енгізу мәселелері және оқыту қызметінің классикалық жүйесі талданды. Білім беру қызметін жүйесінің негізгі компоненттерінің сипаттамасы жан-жақты талқыланды. Авторлар жартылай өткізгіштер физикасы бойынша оқыту үдерісін жетілдірудегі ақпараттық технологиялардың келешектегі мүмкіндіктерін қарастырып, ақпараттық технологияларды пайдалану нақты экспериментті жүргізу мүмкін емес жағдайда күрделі материалды түсіндіру кезінде оқыту үдерісінің тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді деген қорытындыға келді.

K.M.Berkimbayev, S.A.Bakhtibayeva

The need to use innovative technologies in the learning process in semiconductor physics

In this article the basics of computer technologies in teaching. The classical system of educational activity is analyzed. The description of the major components of the system of educational activity. The article presents the foundations of information didactics as the emerging field of scientific knowledge. We discuss the promising potential of information technology in the modernization of the educational process in physics as the preconditions for the formation of a competitive specialist. The pedagogical usefulness of information technology are substantiated for increase of the efficiency of the educational process in explaining complex material, in which is not possible full-scale experiment.

References

1 The message from the President of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan December 14, 2012, [ER]. Access mode: www.akorda.kz/.../page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhs.

2 Grinshkun V.V., Sotnikova O.A. *Bull. RUDN*, 2012, 3, p. 24–30.

3 Steinberg V.E. *The modern educational process: experience, problems and prospects:* Materials of the Interregional Scientific and Practical Conference, Ufa, 2007, p. 427–428.

4 Gershunsky B.S. *Computerization in the education: problems and prospects*, Moscow: Pedagogy, 1987, 264 p.

5 Laptev V.B., Noskova T.N. *Higher Education in Russia*, 2013, 2, p. 79–83.

6 Levichev O.F. *Web Magazine «Eidos»*, 2009, [ER]. Access mode: http: //www.eidos.ru/journal/2009/0831-4.htm.

7 Scriabina A.M., Yakurnova A.V. *Bull. RUDN*, 2012, 4, p. 57–60.

УДК 316.422

С.Д.Муканова

Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области
(E-mail: mukanova_s@mail.ru)

Тенденции развития школьного образования в мировой практике

В статье рассмотрены общие тенденции развития международных систем образования. Выявлены и проанализированы инварианты организации школьного уровня образования, составлено объективное представление о стратегиях его развития в XXI в. с целью дальнейшего синтеза знаний о путях управления инновационным обновлением данного уровня образования. На основе анализа теоретико-методологических основ развития школьного образования, тенденций развития доуниверситетского образования в международной практике определено содержание парадигмальных характеристик обновления как ориентиров развития доуниверситетского образования в Казахстане.

Ключевые слова: доуниверситетское образование, человеческий потенциал, образовательные реформы, стандарт образования, личностно-ориентированное образование.

Последнее десятилетие XX в. стало для международных систем образования в целом периодом интенсивного поиска новых концептуальных идей, путей развития, так как общественное развитие потребовало от систем образования своевременных изменений, способствующих улучшению организации образовательного процесса согласно заранее поставленным целям. Социально-экономические перемены в обществе задали новые параметры обучения и воспитания подрастающего поколения, выдвинули новые требования к уровню доуниверситетского образования, потребовали кардинального пересмотра традиционных методов преподавания. Поэтому многие страны в последней четверти XX в. начали глубокие и многоплановые реформы в структуре и содержании среднего общего образования как важного уровня в системе непрерывного образования.

В последнюю четверть XX в. ведущие страны мира, оказавшись перед необходимостью решать одни и те же задачи в сфере воспитания и образования населения с целью поступательного развития общества, вступили на путь активного преобразования своих школьных образовательных систем. В целом содержание реформ за рубежом, как отмечал Г.И.Ванюрихин, учитывало необходимость нацеленности глобальных целей образования «на обеспечение основных положительных тенденций развития мировой цивилизации» [1; 17].

Рассмотрение общих тенденций развития международных систем образования позволит нам выявить и проанализировать инварианты организации школьного уровня образования, дать объективное представление о стратегиях его развития в XXI в. с целью дальнейшего синтеза знаний о путях управления инновационным обновлением данного уровня образования.

В начале отметим, что школьные реформы зарубежных стран можно разделить на две группы. В основе одной из них лежат мотивы признания высокой эффективности образовательной системы для развития страны, в основе другой — аргументы в пользу максимального расширения возможностей облегчения доступа к образованию и тем самым утверждения социальной справедливости и предоставления всем равных образовательных возможностей. Первая группа аргументов реализует экономические, технократические задачи общества, вторая — социальные.

Концепция Всемирной декларации об образовании для всех (Джомтьен, 1990) к числу ключевых аспектов и принципов образования относит:

– всеобщий доступ к обучению;
– акцент на равноправие;
– уделение особого внимания учебным результатам;
– расширение средств и масштабов базового образования;
– обогащение среды обучения;
– упрочение партнерских отношений.

В соответствии с Джомтьенской декларацией масштабы потребностей в базовом образовании и методы их удовлетворения являются различными в зависимости от конкретных стран и культур, и они неизбежно меняются с течением времени. «Интеграция в общество зависит от характера этого

общества. Поэтому образование имеет национальный характер, а в некоторых случаях и субнациональный характер» [2; 65]. В целом системы образования и некоторые важные принципы организации учебно-воспитательного процесса в зарубежных странах обнаруживают значительные различия, а общие тенденции проявляются, как правило, в своеобразных национальных формах.

Программа развития ООН в отчётах о развитии человеческого потенциала использует *Индекс развития человеческого потенциала* (ИРЧП) — интегральный показатель, рассчитываемый ежегодно для межстранового сравнения и измерения уровня жизни, грамотности, образованности и долголетия как основных характеристик человеческого потенциала исследуемой территории.

Данные таблицы 1 [3] свидетельствуют, что к государствам группы с высоким Индексом развития человеческого потенциала относятся страны, для которых характерно становление высокотехнологичного постиндустриального общества. В этих странах, во-первых, выдвигаются принципиально новые требования к организации и содержанию образования, в том числе школьного, во-вторых, именно образование рассматривается как инструмент достижения высоких результатов социально-экономического развития государства.

Таблица 1

Распределение Индекса развития человеческого потенциала (2013 г.)

Рейтинг	*Страна*	*Индекс*	*Рейтинг*	*Страна*	*Индекс*
1	Норвегия	0.955	11	Канада	0.911
2	Австралия	0.938	12	Республика Корея	0.909
3	США	0.937	13	Гонконг	0.906
4	Нидерланды	0.921	14	Исландия	0.906
5	Германия	0.920	15	Дания	0.901
6	Новая Зеландия	0.919	16	Израиль	0.900
7	Ирландия	0.916	17	Бельгия	0.897
8	Швеция	0.916	18	Австрия	0.895
9	Швейцария	0.913	19	Сингапур	0.895
10	Япония	0.912	20	Франция	0.893
Примечание. Казахстан — 0.754 (69 место в рейтинге).					

В.Б.Миронов, исследуя перспективы развития образования, к характерным особенностям стран постиндустриального развития отнес следующие:

1. Страны представляют собой устойчивые политические и социально-экономические системы, имеющие давние культурные традиции.

2. Характер общественных отношений и уровень экономического развития создали более открытый тип общества. Упор в таких обществах делается на свободное выявление способностей человека.

3. Воспитательно-образовательные системы восприимчивы к освоению достижений других.

4. Характер образования прагматический, без «голой умозрительности, заоблачной медитации, блуждания в идеализированной среде» [4].

Сегодня очевидно, что качественное влияние на процессы развития систем среднего образования зарубежных стран оказывают процессы глобализации политических и социально-экономических сторон жизни общества, понимание новой роли и значения образования XXI в., а также новые концепции качества доуниверситетского образования. С середины 1980-х гг. национальные системы общего среднего образования развитых стран мира стали осваивать новые характеристики, в том числе:

– доминирование интегрированных целей обучения над предметными целями;
– вытеснение деятельностным подходом в обучении подхода формирования элементарных умений и навыков;
– реализация компетентностного подхода в обучении;
– переход на новую систему оценки качества школьного образования обучающихся;
– замена авторитаризма в отношениях между учащимися и учителями сотрудничеством, партнерством в учебной деятельности [5].

В третьем тысячелетии в большинстве развитых стран мира принята парадигма определения результатов среднего образования в виде ожидаемых результатов образования в ключе компетенций и навыков широкого спектра. Международное сообщество видит в этом основу создания личностно-

ориентированного образования, позволяющего учащимся школы быть компетентными в решении жизненных ситуаций, выпускникам — эффективно трудиться на протяжении жизни [6].

В перспективе проводимого исследования для нас важен вывод о том, что в международной практике ориентированность на результат «работы» системы среднего образования в виде компетенций находит отражение в новой методологии отбора содержания образования и управления процессом обучения [7]. К тенденциям развития международных систем доуниверситетского образования возможно отнесение ряда позиций:

Первая позиция. Стандарт образования рассматривается как система целей образования в виде ожидаемых результатов.

Перспективность организации среднего образования с ориентированностью на достижение ожидаемых результатов образования для каждого уровня школьного образования в виде компетенций рассматривается в зарубежном педагогическом сообществе как условие планирования непрерывного развития школы и образовательной системы в целом.

Вторая позиция. Реформирование осуществляется с учетом международных критериев оценки достижения ожидаемых результатов образования, таких как:

– TIMSS (Third International Mathematics and Science Study) по математике и естественным наукам;
– программа международной оценки учащихся PISA (Programmer for International Student Assessment);
– международное исследование умения читать PIRLS (Progress In International Reading Literacy Study).

Третья позиция. На основе учета этапов естественного психологического и физиологического развития детей и необходимости «состыковки» с требованиями рынка труда происходит совершенствование структуры школы.

Отметим, при рассмотрении структур организации школьного образования, составных полного среднего образования международные соглашения в области образования [8] рекомендуют не прибегать к автоматическому сравнению продолжительности среднего образования (ст. IV.1 Конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе, Лиссабон, 1997).

Четвертая позиция. Увеличение продолжительности доуниверситетского образования рассматривается как условие повышения общеобразовательного уровня населения через вовлечение в образовательные программы старшей ступени. Согласно Декларации Совета Европы (1992) в мировом образовательном пространстве 12-летнее среднее образование реализуется в 136 странах, в том числе в США, Японии, Германии, Франции и т.д. Из стран СНГ среднее общее образование продолжительностью в 12 лет имеет место в Беларуси, Украине, Узбекистане и странах Балтии [9].

Научно-технический прогресс XX в., с одной стороны, привел к отказу от необходимости начала трудовой деятельности в раннем возрасте, а с другой — есть понимание, что каждый год вносит значительный вклад в интеллектуальное развитие школьников, его социализацию. Поэтому увеличение сроков школьного обучения оправдано с точки зрения *расширения образовательных возможностей граждан.* Системы доуниверситетского образования большинства стран мира отреагировали на это увеличением продолжительности сроков обучения, продолжительности обучения в школе.

В целом для наиболее развитых и эффективно функционирующих систем образования полный цикл обучения в настоящее время соответствует 16 годам [10].

Пятая позиция. Успешность развития национальных систем образования обеспечивается открытостью, партнерскими связями всех субъектов образовательного пространства и местного сообщества [11].

Необходимо подчеркнуть определенное «своеобразие» нынешнего этапа развития образовательных систем мира: под влиянием новых социально-экономических процессов централизованная и децентрализованная системы управления обнаруживают заметную тенденцию к конвергенции. При этом практически везде расширяется участие общественности в процессе принятия важных решений, касающихся перспектив развития системы образования. В целом, на наш взгляд, в условиях глобализации социальная сфера может эффективно функционировать, если ее дополнят институты демократического государства и гражданского общества.

Мы указали выше на такой аспект реформ систем образования, как учет международных критериев оценки достижения учащимися ожидаемых результатов образования. В связи с этим считаем

целесообразным приведение полученного в рамках международных исследований вывода о том, что внешние обстоятельства оказывают на школу большее влияние, чем сама школа (Садлер).

Далее, имеющие место определенные сходства в поисках решения странами ряда общих проблем не отрицают наличия в образовательных системах мира специфических отличий. Так, согласно материалам Всероссийской научно-практической конференции «Проблемы совершенствования содержания общего среднего образования» (2001), ни в одном международном исследовании не выделено ни одного фактора, связанного с содержанием образования или методикой обучения, которые бы оказывали одинаковое влияние на результаты обучения во всех странах. Наоборот, итоги анализа убедительно свидетельствуют о том, что социально-экономические условия и культурные традиции стран могут оказывать более сильное влияние на результаты обучения, чем целенаправленная деятельность школы. Система образования в каждой стране является уникальной по характеру взаимодействия различных факторов. Этот факт нельзя не учитывать при реформировании образования и определении направлений модернизации. Это означает, что реформа будет эффективной только при комплексном, системном ее проведении и только при условии, если государство и общество осознают необходимость школьной реформы и объединятся в ее проведении.

В странах Европы, Америки важность образования и подготовки выпускников школы к грамотному выбору дальнейшего пути связывают с тенденциями развития рыночной экономики и глобализации всех сфер социальной жизни. Изменения в мировой экономике, породившие необходимость приспособления к более конкурентной экономической среде, обострили проблемы качества образования, поскольку «образовательный интеллект» населения (людской капитал) рассматривается как важнейший стратегический ресурс. Таким образом, высокое качество образования имплицитно предполагает перестройку его в соответствии с нуждами рыночной экономики и открытого общества (Дж.Сокнат).

Анализ материалов по содержанию образовательных реформ позволяет нам говорить о том, что характер изменений в организации международных школьных систем образования связан с целым рядом задач социально-экономического развития государств, в том числе: удовлетворение потребностей в навыках на рынке труда и научно-технологических разработках, политическое и гражданское участие и пожизненное обучение. Более того, существует высокая степень политической заинтересованности в социальной вовлеченности юных граждан, в равенстве возможностей в получении среднего образования [2].

Так, образование в *Австралии* отражает стремление к социальной справедливости, равным возможностям и развитию индивидуального потенциала. *Англия* видит возможность построить инклюзивное образование и конкурентоспособную экономику через реализацию каждым гражданином предоставленного шанса на образование, подготовку и работу. Общая цель обучения во *Франции* представлена в рамках персонального развития. Однако трудоустройство и интеграция в рабочую жизнь обеспечиваются «принципом, что каждому молодому человеку нужно дать возможность получить профессиональное обучение до того, как он/она покинут систему образования, независимо от того, какое образование они получили». *Новая Зеландия* воспитывает справедливость, толерантность, самостоятельность и информационное участие в обществе. Основная задача системы образования *Сингапура* состоит в «формировании будущего нации», а это значит, что образование играет роль силы, которая формирует характер и экономические возможности людей, повышая национальное и культурное самосознание. Задача школы *Швеции* — помочь учащимся в тесном сотрудничестве с семьей развиться в ответственных людей и членов общества, способных критически оценивать факты и взаимоотношения, используя предоставленные им возможности [2].

Одним из лидеров организации системы образования является *Сингапур*. Так, согласно Отчету о Глобальной Конкурентоспособности 2010–2011 Всемирного экономического форума Сингапур занимает 1 место по позиции «Качество системы образования», согласно Глобальному образовательному опросу Pearson Group (2012) — 5-е место в мире по качеству системы образования. В Международных исследованиях функциональной грамотности школьников PIRLS, PISA, TIMSS у Сингапура неизменно позиция лидера.

Основной целью современного этапа развития образовательной системы в Сингапуре является создание стимулирующей среды, «которая мотивировала бы каждого человека учиться на протяжении всей жизни, получать новые знания и навыки, осваивать новые технологии, развивать дух инноваций и предпринимательства, уметь рисковать и брать на себя ответственность и обязательства».

В 1997 г. в Сингапуре была запущена программа «Думающая школа, просвещенная нация». Фокус внимания переносится на создание для каждого учащегося таких условий, при которых он смог бы максимально раскрыть свой потенциал. Для выполнения этой задачи школы получили еще большую свободу, но одновременно приняли на себя и еще большую ответственность за то, как они будут учить детей и руководить ими. Учителя получили еще большую независимость в своей педагогической деятельности, а директора школ — в решении вопросов, касающихся управления школами [12].

Мировым сообществом к наиболее успешным системам образования относят южнокорейскую. Так, в рейтинге, составленном британской компанией Person в 2012 г., Корея занимает 2-е место среди 120 государств мира. Приоритетным направлением в образовательной политике Южной Кореи является подготовка подрастающего поколения к самостоятельной жизни в условиях динамично меняющегося мира. Значительная часть государственных инвестиций направляется на ассигнование организации электронного обучения, проектов глобального сотрудничества. Как и в большинстве развитых стран мира, в Корее меняется парадигма образования со знаниевой на компетентностно-ориентированную для поколения Digital Native.

Согласно материалам отчетов сотрудников АО «НЦПК «Өрлеу», изучивших опыт организации системы образования в Корее «Technology Innovation For Unified Educational Environment of Schools and Universities» (2013), сегодня электронное обучение в Республике Корея рассматривается инструментом повышения качества человеческих ресурсов. Главная цель модели SMART-образования — создание среды, обеспечивающей максимально высокий уровень конкурентоспособности образования за счет развития у учащихся востребованных в информационном обществе XXI в. знаний и навыков:

– сотрудничества;

– коммуникации;

– социальной ответственности;

– способности критически мыслить;

– оперативного и качественного решения проблем.

Анализ литературы показал, что в каждой стране процесс организации образования учащихся на заключительной стадии среднего общего образования обнаруживает специфические черты. В то же время выявляются общие тенденции. Обозначим некоторые из выявленных нами тенденций [11, 13; 79–84]:

1. В последние годы в США и Западной Европе ведутся поиски путей интеграции дошкольной подготовки и обучения в начальной школе. Разрабатываются проекты, согласно которым в период первого десятилетия XXI в. будет создана единая начальная ступень образования для детей от 3–4 до 11–12 лет.

2. В рекомендациях Европейского союза указывается, что сформировалось представление о том, что стандартное (или «полное») среднее образование должно иметь продолжительность не менее 12 лет и обязательно включать заключительную стадию углубленного и дифференцированного обучения в направлении будущего высшего образования длительностью 3 или более лет.

3. Наблюдается переход от привычной отлаженной системы подготовки меньшинства лучших учеников на заключительной стадии среднего образования к обучению наибольшего количества.

4. В большинстве ведущих стран ведутся работы по унификации содержания образования на основной ступени среднего образования для всех учащихся и организации дифференцированного образования на старшей ступени.

5. Количество направлений дифференциации невелико: от двух (в англоязычных странах) до трех (например, во Франции, Германии).

6. В тактике реформирования образовательных систем зарубежных стран с целью достижения более высокого уровня качества образования для большинства наблюдается постепенный отход от доминировавшей в прошлом практики ранней специализации учащихся, разделения на потоки.

В контексте нашего исследования интересен опыт развития образовательных систем стран Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ). Страны этой части континента, находясь в начале 90-х годов XX в. на переходном этапе государственного «самоопределения», сформулировали ряд общих, практических универсальных целей:

– уход от централизованного управления к децентрализованному руководству и управлению;

– движение к политическому плюрализму и все более демократическим моделям управления;

– движение к более открытому, гражданскому обществу, в котором существенно возрастает роль отдельной личности;
– создание (воссоздание) сильного чувства национальной самобытности как внутри страны, так и в международном масштабе;
– содействие экономическому росту в условиях всемирной конкурентной рыночной экономики;
– содействие более активному политическому, экономическому и социальному сотрудничеству в Европе [14].

В 2004 г. в рамках программы международных встреч в румынском отделении Сети сотрудничества в области образования в Юго-Восточной Европе мы получили возможность познакомиться с ключевыми позициями реформы доуниверситетского образования в Румынии, что позволило утвердиться нам в следующих выводах:

1. Реформирование системы образования обусловлено социально-экономической ситуацией в стране.

2. Принятые обществом ценности трансформируются в цели системы образования, достижение которых возможно через системные изменения структуры и содержания образования, оценки достижения заявленных результатов образования.

3. Инновационная активность профессиональной среды, ее открытость определяют во многом успех заявляемой реформы образования [11, 15].

Эти выводы актуальны и сегодня.

В условиях определения траектории развития казахстанской системы образования целесообразно учитывать оценки международных экспертов. К примеру, к проблемам формирования образовательной политики в переходный период эксперты Института «Открытое общество» относят следующие тенденции:

– разрушение старого деления на обучение знаниям и обучение навыкам труда;
– создание совершенной среды обучения для юных учащихся и для взрослых;
– использование возможностей познания на основе решения сложных проблем;
– организация обучения через сети с использованием разнообразных ресурсов социальной среды;
– публичное признание и вознаграждение учебных достижений путем оценки и официальной сертификации;
– создание куррикулумов, которые:
  - гибко реагируют на социальные изменения и культурный плюрализм;
  - учитывают индивидуальные и общественные потребности;
  - практикуют целевое использование ресурсов (финансовых, человеческих и социальных) для тех лиц и групп, где есть риск исключения из социальных процессов;
  - поддерживают учащихся посредством самой передовой педагогики и искусных педагогов.

Рассматривая основные тренды (направления) реформ образования в мире, Габор Халош отнес к концептуальным факторам изменений следующие позиции: демографические изменения; открытость; новые знания; новые технологии; новые игроки; новые пути обучения; региональная «интервенция» (так, 20–30 % общих изменений в образовании Венгрии определяются Европой).

В этих условиях, по мнению зарубежного исследователя, наблюдаются изменения по переносу «фокуса» внимания в целом ряде аспектов организации образовательного процесса, в том числе:

– от преподавания — к самостоятельному обучению;
– от навыков — к компетенциям;
– больше о результатах обучения;
– достижимые цели;
– внимание оценке результатов достижения;
– диалог между структурами;
– от линейности — к динамическому мышлению.

Такой анализ позволил Г.Халошу выделить следующие виды современных реформ в системе школьного образования:

– обучение на основе результатов (компетенций);
– развитие навыков учителей;

– введение новых технологий обучения;
– ответственность, автономность школ;
– персонификация ученика;
– улучшение управления;
– участие родителей, СМИ, гражданского общества;
– использование связи системы образования и других секторов [16].

Алан Уильямс, тренер-консультант Центра педагогического мастерства АОО «Назарбаев интеллектуальные школы» (Великобритания) отмечает: «Принципиально изменились наши ценности и понимание обучения и то, какой цели оно служит…. Возможно, что перед тем, как мы осознаем, что наша практика устарела, в нашем сознании должна произойти революция. Однако интересы правительства остались прежними, исходя из экономических соображений. Проблема в том, что ожидания выпускников школ сегодня отличаются от тех, которые были, скажем, 50 лет назад. … От нас ожидается, что мы будем гибкими, многофункциональными людьми, которые могут усваивать новые идеи и быстро использовать их на практике. Ответственность лежит на каждом из нас в том, чтобы уметь самостоятельно решать вопросы, а не ждать, когда нам укажут, что делать. В идеале у нас есть навыки во всех видах коммуникации, и мы можем взять на себя роль лидера в случае необходимости» [17; 213].

Эксперты АОО «Назарбаев интеллектуальные школы» к вызовам современного мира, определяющим содержание изменений в системе образования, относят следующие факторы:
– глобализация общества;
– мобильность человеческих ресурсов;
– гигантские перемены в сфере ИКТ;
– переход к доступной и многообразной информации (Интернет);
– растущее влияние СМИ и технологий;
– инновации в науке.

С учетом вызовов внешней среды определен следующий перечень возможных инноваций в образовании:
– уточнение ожидаемых результатов образования;
– обновление содержания образования;
– новые методы и подходы преподавания;
– оъективная система оценивания;
– обновление образовательной среды;
– обучение в течение всей жизни (LLL);
– иновационная и прозрачная система управления школой.

Рассмотрение теоретико-методологических основ развития школьного образования, тенденций развития доуниверситетского образования в международной практике позволяет определить содержание трех парадигмальных характеристик обновления как ориентиров развития данного уровня образования в Казахстане (табл. 2).

Обобщая рассмотренный материал тенденций развития школьного образования в мировой практике, можно сделать следующие выводы:

1. Общественное развитие потребовало от систем образования своевременных изменений с учетом тенденций развития мировой цивилизации. Необходимость приспособления к экономическим реалиям постиндустриального общества, конкурентная внешняя среда актуализировали проблему рассмотрения людского капитала в качестве важнейшего стратегического ресурса государства.

2. Социально-экономические перемены задали новые параметры обучения и воспитания на уровне доуниверситетского образования. Акцент в организации образования на поддержание индивидуальности личности, развитие ее творческих способностей, в целом рассмотрение образования в качестве инструмента достижения высоких результатов социально-экономического развития позволяют странам постиндустриального общества достигать высокого уровня развития человеческого потенциала и тем самым — быть конкурентоспособными на мировой арене.

3. Системы образования ведущих стран мира осваивают новые характеристики, в том числе: деятельностный подход в обучении, ожидаемые результаты образования в ключе компетенций и

навыков широкого спектра, новая система оценки качества образования учащихся, сотрудничество и партнерство ученика и учителя в образовательном процессе.

4. Реализация новых целей системы образования основана на целом ряде аспектов содержания организуемых реформ в системе образования, в том числе:

– развитие стандартизации общего среднего образования;
– децентрализованное руководство и управление;
– инновационная активность профессиональной среды, ее открытость;
– политический плюрализм и все более демократические модели управления;
– открытое гражданское общество, в котором существенно возрастает роль отдельной личности и др.

Таблица 2

Характеристики системы образования Казахстана XXI века

Характеристика	Сущность
Целевая	Система образования Казахстана должна готовить выпускника: • к целенаправленному преобразованию мира на основе синтеза нового знания; • к принятию позиции о востребованности и успешности мыслящего, творческого, созидающего и гуманного человека.
Содержательная	Содержание образования должно быть: • направлено на самореализацию сущностных сил, способностей и дарований человека; • организовано с учетом необходимости развития духовного потенциала ученика, приобщения к человеческой культуре; • направлено на подготовку ученика к самостоятельному выбору ценностей, самоопределению в мире культуры и творческой самореализации.
Процессуальная	Гуманизация образовательного процесса предусматривает: • отрицание манипулятивного подхода к детям; • личностный подход как ведущий ориентир и главный критерий успешности обучения; • деятельностный подход; социальная направленность и коллективистский подход; • технологический подход; • инновационный подход; • установление гуманных, доверительных отношений между субъектами образовательного процесса.

Таким образом, сформулированные выше нами тенденции стали ответом международного профессионального сообщества в ситуации необходимости построения личностно-ориентированной системы образования на фоне глубокого кризиса системы образования, который обнаружился в 90-е годы XX в. во всех странах мира в большей или меньшей степени. Эти тенденции, в свою очередь, стали основой развития систем управления уровнем доуниверситетского образования.

Список литературы

1 *Ванюрихин Г.И.* Развивающее обучение на современном этапе // Качество образования: концепции, проблемы: Материалы III междунар. науч.-метод. конф. / Под общ. ред. А.С.Вострикова. — Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2000. — 380 с.

2 Образование, ориентированное на результат: международный опыт развития национального куррикулума базового и среднего общего образования: Материалы конференции. — Астана, 2003. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.inca.org.uk

3 [ЭР]. Режим доступа: http//ru.wikipedia.org/wiki

4 *Миронов В.Б.* Образование в странах Запада в конце XX века // Советская педагогика. — 1990. — № 2. — С. 136–142.

5 *Борисов П.П.* Компетентностно-деятельностный подход и модернизация содержания общего образования // Стандарты и мониторинг. — 2003. — № 1. — С. 58–61.

6 *Жадрина М.Ж.* Результаты образования: традиции и новые тенденции // Творческая педагогика. — 2003. — № 4. — С. 3–10.

7 *Ирсалиев С.А., Каликова С.А., Жадрина М.Ж., Муканова С.Д. и др.* Стандарты общего среднего образования Республики Казахстан: состояние, поиск и перспективы. Рабочий документ для обсуждения. — Алматы: Казахстаника, 2003. — 27 с.

8 Конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе. — Лиссабон, 1997.

9 Концепция 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан. Одобрена Коллегией МОиН РК. Приказ МОиН РК от 21 декабря 2005. — № 31. — Астана, 2006. — 42 с.

10 *Гинецинский В.И.* Проблема структурирования мирового образовательного пространства // Педагогика. — 1997. — № 3. — С. 10–15.

11 *Муканова С.Д.* Тенденции организации структуры среднего образования в зарубежных странах // Открытая школа. — 2003. — № 11 (24). — С. 11–15.

12 *Жалмагамбетова Б.Ч., Шакурова Н.Ш.* Развитие профессионального мастерства учителя: опыт Сингапура. — Павлодар: Brand Print, 2013. — 108 с.

13 *Муканова С.Д.* Тенденции развития структуры школьного образования / Теоретико-методологические аспекты развития школьного и дошкольного образования в условиях ориентации на результат: Коллективная монография: Джадрина М.Ж., Байжасарова Г.З., Лактионова С.Н. и др. / Под общей ред. М.Ж.Джадриной, Г.З.Байжасаровой. — Алматы: Зият Пресс, 2006. — 256 с.

14 *Беттел Дж.* Реформа системы экзаменов и оценивания: обзор опыта стран Центральной и Восточной Европы. — [ЭР]. Режим доступа: www.osi.hu/esp /Материалы к заседанию Рабочей группы по формированию новых подходов к разработке государственных общеобязательных стандартов среднего общего образования РК. — Алматы: ФСК, 2003.

15 *Муканова С.Д.* Юго-Восточная Европа: практика реформ общего образования // Открытая школа. — 2004. — № 8 (33). — С. 13–16.

16 Новая школа: пространство возможностей: Материалы Центрально-Азиатской науч.-практ. конф. 22–25 марта 2006 г., г.Бишкек: Вып. I. — Б.: ФПОИ, 2006. — 369 с.

17 *Уильямс А.* Развитие образовательного процесса на основе личностно-ориентированного подхода в обучении // Педагогический диалог. — 2013. — № 2. — С. 211–217.

С.Д.Мұқанова

Әлемдік іс-тәжірибесінде мектептік білім берудің даму үрдісі

Мақалада білім берудің халықаралық жүйесін дамытудың жалпы үрдістері қарастырылған. Білім берудің мектептік деңгейін ұйымдастырудың инварианты анықталған және талданған, білім берудің осы деңгейін инновациялық жаңартумен басқару жолдары туралы білімнің әрі қарайғы синтезі мақсатында, XXI ғасырда оның дамуының стратегиялары жөнінде объективті ұсыныс жасалған. Мектептегі білім беруді дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздерін, университетке дейінгі білімді дамыту үрдістерін талдау негізінде, халықаралық тәжірибеде жаңартудың парадигмалық сипаттамаларының мазмұны Қазақстанда білім берудің осы деңгейін дамыту бағдары ретінде анықталды.

S.D.Mukanova

Tendencies of development of school education in world practice

General progress of the international systems of education trends are considered in the article. The invariants of organization of school level of education are educed and analyzed, an objective idea is made about strategies of his development in the XXI century with the purpose of further synthesis of knowledge about the ways of management the innovative updating of this level of education. On the basis of analysis of theoretical and methodological bases of development of school education, progress of school education trends in international practice maintenance of paradigm descriptions of updating is certain as reference-points of development of this level of education in Kazakhstan.

References

1 Vanyurikhin G.I. *Quality of education: concepts, problems:* Materials III of the international scientific and methodical conference. Under a general edition of A.S. Vostrikov, Novosibirsk: Publ. house of NGTU, 2000, 380 p.

2 *Conference materials «The education focused on result: international experience of development of a national kurrikulum of the basic and secondary general education»*, Astana, 2003, [ER]. Access mode: http://www .inca.org.uk

3 [ER]. Access mode: http//ru.wikipedia.org/wiki

4 Mironov V.B. *The Soviet pedagogics*, 1990, 2, p. 136–142.

5 Borisov P.P. *Standards and monitoring*, 2003, 1, p. 58–61.

6 Zhadrina M.Zh. *Creative pedagogics*, 2003, 4, p. 3–10.

7 Irsaliyev S.A., Kalikova S.A., Zhadrina M.Zh., Mukanova S.D. et al. *Standards of the general secondary education of the Republic of Kazakhstan: state, search and prospects. A brief for discussion*, Almaty: Kazakhstanika, 2003, 27 p.

8 The convention on recognition of the qualifications relating to the higher education in the European region, Lisbon, 1997.

9 The concept of the 12-year secondary general education in the Republic of Kazakhstan. It is approved by MOIN RK Board. The order MOIN RK of December 21, 2005, 31, Astana, 2006, 42 p.

10 Ginetsinsky V.I. *Pedagogics*, 1997, 3, p. 10–15.

11 Mukanova S.D. *Open school*, 2003, 11 (24), p. 11–15.

12 Zhalmagambetova B.Ch., Shakurova N.Sh. *Development of professional skill of the teacher: experience of Singapore*, Pavlodar: Brand Print, 2013, 108 p.

13 Mukanova S.D. *Teoretical-metodology aspects of development of school and preschool education in the conditions of orientation to result*, Almaty: «Ziit the Press», 2006, 256 p.

14 Bettel Dzh. *Reform of system of examinations and estimation: review of experience of the countries of the Central and Eastern Europe*, [ER]. Access mode: www.osi.hu/esp/materials to a meeting of the Working group on formation of new approaches to development of the state obligatory standards of the secondary general education of RK, Almaty: FGC, 2003.

15 Mukanova S.D. *Open school*, 2004, 8 (33), p. 13–16.

16 *New school: space of opportunities: Materials of Central Asian scientific and practical conference on March 22–25*, 2006, Bishkek: Vyp. I. – Bishkek: FPOI, 2006, 369 p.

17 Williams A. *Pedagogical dialogue*, 2013, 2, p. 211–217.

УДК 782

Л.А.Шкутина, Э.М.Батырбаева

Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: arlarisa@yandex.ru)

Некоторые вопросы интернет-зависимости в контексте позитивного мышления

В статье сделана попытка установить корреляцию между интернет-зависимостью и двумя типами мышления. Анализ исследований доказывает явную устремленность интернет-зависимости к негативному подходу в развитии личностных качеств человека. Интервью, проведенное в двух фокус-группах, свидетельствует о необходимости, прежде всего, профилактических работ для предотвращения потенциально негативных последствий интернет-зависимости. При этом основной формой профилактики авторы считают просветительскую пропаганду среди самых широких слоев населения, но в первую очередь среди родительской общественности. Результаты интервьюирования показали, что следует повышать мотивацию профилактики интернет-зависимости у молодых родителей.

Ключевые слова: позитивное мышление, негативное мышление, интернет-зависимость, психические расстройства, профилактическая работа.

Для большинства людей интернет стал неотъемлемой частью жизни за последнее десятилетие. Сегодня любой современный человек хоть раз в день — для общения, работы или просто поиска нужной информации посещает сети всемирной паутины. Безусловно, интернет имеет огромное значение в современном мире и приносит большую пользу человечеству: как неиссякаемый источник информации, доступный способ приобретения навыков и знаний, незаменимый помощник в работе и бизнесе, средство проведения и планирования досуга, место для знакомств и способ поддержания связи. В то же время он имеет и отрицательные стороны, например, появилось в последнее время такое явление, которое получило название «интренет-зависимость». Интернет-зависимость (или интернет-адди́кция) — навязчивое стремление использовать Интернет, избыточное пользование им, проведение большого количества времени в сети.

Ассоциативный ряд понятия «зависимость» в психологическом плане не отличается широким разнообразием и, как правило, коррелирует с негативной картиной. Само понятие «зависимость» заимствовано из терминологии психиатров, т.е. имеет патологическую направленность. Исключение не составляет и интернет-зависимость (порой этот термин заменяется понятием «компьютерная зависимость»).

По определению компьютерная и интернет-зависимость — это состояние, когда человека постоянно (или почти постоянно) и непреодолимо (или почти непреодолимо) тянет побыстрее попасть за компьютер, чтобы открыть определенные игры, программы, подключиться к Интернету, зайти на определенный сайт, начать общаться в социальной сети. Также данное состояние характеризуется неспособностью своевременно и самостоятельно выйти из-за компьютера, даже если это действительно необходимо.

По мнению ученых-исследователей и психологов-практиков, это состояние следует отнести к категории психического расстройства, несмотря на то, что официально интернет-зависимость считается вредной привычкой, за исключением Китая, который еще в 2008 г. заявил о намерении признать интернет-зависимость болезнью. Не случайно в Китае, США и некоторых других странах уже открыты специальные клиники и реабилитационные центры. Изучение научной литературы по данной проблеме позволяет утверждать, что ученые практически единодушно выделяют следующие типы интернет-зависимости:

– навязчивый веб-серфинг — бесконечные путешествия по сети, поиск разнообразной информации, приводящие к информационной перегрузке;
– пристрастие к виртуальному общению и к виртуальным знакомствам;
– игровая зависимость — навязчивое увлечение сетевыми играми;
– навязчивая финансовая потребность — игра по сети в азартные игры, ненужные покупки в интернет-магазинах, постоянные участия в интернет-аукционах;
– пристрастие к просмотру фильмов через Интернет;
– киберсексуальная зависимость — навязчивое посещение порно-сайтов.

Трудно не согласиться, что эти характеристики ясно коррелируют с признаками негативного мышления.

Как известно, в психологии существует два основных подхода к развитию личности: негативный и позитивный. Первый встречается значительно чаще, имеет характер непрекращающейся борьбы человека с собственными недостатками. В силу этого у человека постепенно уменьшаются такие качества, как сердечность, благодарность и естественность, усиливающиеся умения контролировать и рефлексировать приобретают не вполне положительную направленность. Второй подход основан на том, что человек, опираясь на свои сильные качества, совершенствует то или иное качество, ту или иную способность, которые для него в определенный момент наиболее актуальны. В результате человек заполняет свою жизнь позитивом.

Второй подход связан с позитивным мышлением (иногда оно интерпретируется как оптимистическое мышление). Это такой тип мышления, когда при возникновении проблем человек видит:

– преимущественно достоинства, но не недостатки;
– удачи, успехи и жизненные уроки, но не ошибки и невезение;
– цели и задачи, но не проблемы;
– возможности, но не препятствия;
– свои желания и ресурсы, но не нужды и потребности.

Важно помнить, что позитивное мышление соединяет в себе элементы и позитива, и конструктива [1].

Каким же образом влияет на формирование позитивного мышления интернет-зависимость человека?

Видимо, для этого следует проанализировать возможные факторы интернет-зависимости. Изучая соответствующую литературу, мы ознакомились с моделью ACE (Accessibility, Control, and Excitement) доктора Кимберли Янг, которую она разработала в 1999 г. для исследования проблем интернет-зависимости.

Согласно модели влечение к Интернету развивается благодаря трем главным факторам:

– доступность информации, интерактивных зон и порнографических изображений;
– персональный контроль и анонимность передаваемой информации;
– внутренние чувства, которые на подсознательном уровне устанавливают больший уровень доверия к общению в режиме онлайн.

Главенствующим фактором интернет-зависимости, как показали исследования К.Янг, является анонимность личности в Сети. Именно она увязана с четырьмя главными расстройствами:

1) усиление различных отклонений от нормы, широкая возможность для проявления лжи, совершения криминальных действий (к примеру, скачивание картинок);
2) усиление желания сбежать из реального мира в комфортный мир виртуальности;
3) ослабление стабильности семейных отношений (киберизмены);
4) возможность создания альтернативных он-лайн персонажей, референтных для человека в конкретной эмоциональной ситуации.

Среди симптомов интернет-зависимости доктор Кимберли Янг выделяет:

– чрезмерное время, проводимое в сети;
– увеличивающееся беспокойство при нахождении в реальном мире;
– ложь или скрывание количества времени, проведенного в киберпространстве;
– вялое функционирование в реальном мире [2].

Частично исследование также доказывает, что злоупотребление Интернетом ведет к социальной изоляции, увеличивающейся депрессии, распаду семьи, неудачам в учебе, финансовому неблагополучию и к потере работы.

Но особого внимания требуют те результаты проводимых исследований, которые свидетельствуют о том, что:

– интернет-зависимость часто является либо следствием наркотической или алкогольной зависимости, либо, наоборот, такая зависимость следует за пристрастием к Интернету;
– прослеживается четкая связь между интернет-зависимостью и невротической симптоматикой (расстройство сна, потеря аппетита, депрессия, раздражительность, навязчивые мысли и страхи, снижение трудоспособности).

По мнению практикующих психологов, следует ввести в МКБ (Международную Классификацию Болезней) специальную рубрику для расстройств, наступивших вследствие неблагоприятного информационного воздействия, тогда интернет-зависимость будет признана психическим расстройством (а не просто вредной привычкой).

Изучая эту проблему, мы предположили, что при общих основаниях интернет-зависимость в каждой поколенческой субкультуре имеет свои особенности. Для проверки этой гипотезы мы провели интервью в двух фокус-группах: среди пожилых родителей (27 человек) и среди молодых родителей (32 человека).

Как выяснилось, первая группа не особо поощряет (68 % респондентов) времяпрепровождение своих детей и внуков за компьютером, поясняя это своими опасениями по поводу ухудшения их здоровья (особенно зрения), 33 % отслеживают время и начинают бить тревогу, если их дети или внуки проводят за компьютером более 3-х часов без перерыва, 61 % радуются, почти умиляются умениями малышей (3–4-летние внуки) обращаться с гаджетами, не вполне осознавая, что этим самым одобряют их интерес. 51 % респондентов не знают, как поступать в тех случаях, когда дети (особенно малыши) начинают капризничать или устраивать истерику в случае жестких запретов со стороны родителей.

Во второй группе подавляющее большинство родителей (91 % респондентов) признались, что практически не обращают внимания на то, сколько времени проводят их дети в Интернет-сети, не знают точно, из каких источников и какую информацию они получают.

Иными словами, если старшее поколение все же проявляет определенное беспокойство по поводу времяпрепровождения своих детей и внуков за компьютером, то среднее поколение не особо задумывается над потенциальными угрозами.

Общей для обеих групп является их неосведомленность (87 %) в вопросах интернет-зависимости. В целом интерес к этой проблеме возник у них во время интервью. Особое оживление во время интервью они проявили, когда им было предложено протестировать себя на интернет-зависимость. Для этого мы использовали краткий тест доктора Янг:

1. Чувствуете ли Вы себя озабоченным Интернетом (думаете ли Вы о предыдущих онлайн сеансах и предвкушаете ли последующие)?
2. Ощущаете ли Вы потребность в увеличении времени, проведенного в Сети?
3. Были ли у Вас безуспешные попытки контролировать, ограничить или прекратить использование Интернета?
4. Чувствуете ли Вы себя усталым, угнетенным или раздраженным при попытках ограничить или прекратить пользование Интернетом?
5. Находитесь ли Вы онлайн больше, чем предполагали?
6. Были ли у Вас случаи, когда Вы рисковали получить проблемы на работе, в учебе или в личной жизни из-за Интернета?
7. Случалось ли Вам лгать членам семьи, врачам или другим людям, чтобы скрыть время пребывания в Сети?
8. Используете ли Вы Интернет для того, чтобы уйти от проблем или от дурного настроения (например, от чувства беспомощности, виновности, раздраженности или депрессии)?

(респондент считается интернет-зависимым в случае пяти или более положительных ответов на эти вопросы).

По итогам тестирования выяснилось, что интернет-зависимых в числе опрошенных не оказалось (табл. 1, рис.). Но все участники фокус-групп единодушно признались в необходимости такого тестирования среди членов своей семьи.

Таблица 1

Сравнительные показатели интернет-зависимости среди родителей

	Число положительных ответов													
	1		2		3		4		5		6		7	
	Число	Доля	Число	Доля	Число	Доля	Число	Доля	Число	Доля	Число	Доля	Число	Доля
1-я фокус-группа	3	11,1	2	7 ,4	1	3,7	0	0,0	0	0	0	0	0	0
2-я фокус-группа	8	25,0	7	21,9	6	18,8	4	12,5	0	0	0	0	0	0
Среднее значение	7	23,6	5,5	18,3	4	13,1	2	6,3	0	0	0	0	0	0

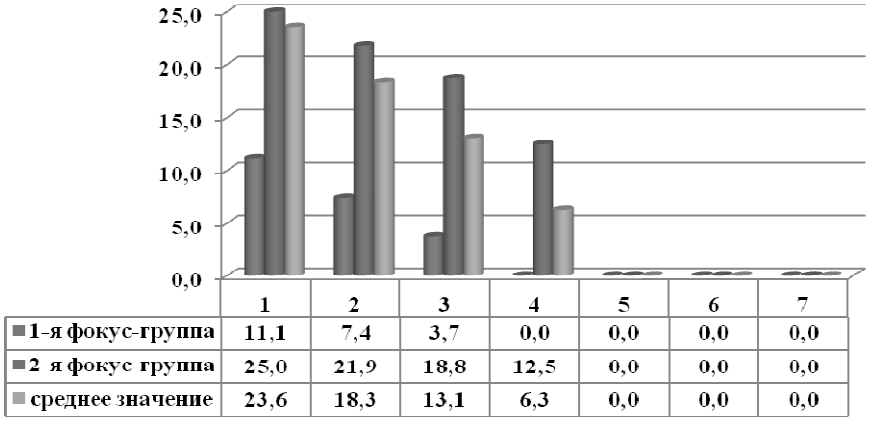

Рисунок. Показатели интернет-зависимости среди родителей

Приведенная гистограмма указывает на то, что среди опрошенных в обеих фокус-группах нет интернет-зависимых, так как число положительных ответов на вопросы теста не превышает 5. Но есть потенциальная опасность интернет-зависимости среди молодых родителей (представители среднего поколения), так как 12,5 % опрошенных из числа 2-й фокус-группы набирают 4 положительных ответа. Условно эту группу протестированных можно отнести к группе риска. Следует отметить, что после оглашения результатов теста все респонденты данной группы проявили беспокойство и твердое намерение пройти соответствующие тренинги позитивного мышления.

Также следует отметить, что пожилые родители (старшее поколение) менее всего подвержены риску интернет-зависимости.

Потенциальной опасности интернет-зависимости в большей степени подвержены те респонденты, которые выбирают положительный ответ на 8-й вопрос (табл. 2), именно на него утвердительно ответили подавляющее большинство респондентов обеих фокус-групп, молодые родители в этом числе занимают лидирующие позиции (66,3 %).

56,3 % респондентов 2-й фокус-группы дали положительный ответ на 5-й вопрос, что свидетельствует о необходимости контролировать время, которое они проводят в Сети, установить определенный режим работы с компьютером, особенно в свободное от работы время.

В целом респонденты 2-й фокус-группы, в отличие от 1-й, показывают довольно высокую степень предрасположенности к интернет-зависимости (табл. 2).

Таблица 2

Распределение положительных ответов

№ вопроса	Вопросы	Распределение положительных ответов (в %)	
		1-я фокус-группа	2-я фокус-группа
I	Чувствуете ли Вы себя озабоченным Интернетом (думаете ли Вы о предыдущих онлайн сеансах и предвкушаете ли последующие)?	0,0	1,9
II	Ощущаете ли Вы потребность в увеличении времени, проведенного в Сети?	2,3	12,9
III	Были ли у Вас безуспешные попытки контролировать, ограничить или прекратить использование Интернета?	12,4	29,8
IV	Чувствуете ли Вы себя усталым, угнетенным или раздраженным при попытках ограничить или прекратить пользование Интернетом?	3,8	13,6
V	Находитесь ли Вы онлайн больше, чем предполагали?	1,2	56,3
VI	Были ли у Вас случаи, когда Вы рисковали получить проблемы в работе, учебе или в личной жизни из-за Интернета?	0,0	7,8
VII	Случалось ли Вам лгать членам семьи, врачам или другим людям чтобы скрыть время пребывания в Сети?	1,6	39,1
VIII	Используете ли Вы Интернет для того, чтобы уйти от проблем или от дурного настроения (например, от чувства беспомощности, виновности, раздраженности или депрессии)?	17,9	66,3

В конце интервью родителям было предложено следующее сообщение: «Николас Карр, известный американский ученый-публицист, эксперт в области процессов управления и передачи информации совместно с созданной им группой исследователей-психологов пришел к неутешительным выводам — быстрое и регулярное просматривание сайтов ведет к тому, что мозг человека утрачивает способность к углубленному аналитическому мышлению, превращая постоянных пользователей сети в импульсивных и не способных к интеллектуальной работе людей» [3]. В результате обсуждения данного тезиса все участники фокус-групп выразили твердое намерение отслеживать своих детей и внуков на предмет потенциальной интернет-зависимости.

На основе проведенного нами исследования сделаны выводы. Мы полагаем: необходимо во всех учебных заведениях проводить среди родителей и самих обучающихся для начала просветительскую работу, это во-первых. Во-вторых, педагогам следует регулярно проводить мониторинг на предмет выявления степени интернет-зависимости школьников. И на основе анализа данных мониторинга осуществлять целенаправленную работу по ее предупреждению среди детей. Но при этом следует четко себе представлять, что Интернет несет огромную пользу. И не следует быть категоричным, говоря об опасности Сети для человека. Исходной позицией для педагогов и родителей должно явиться следующее правило: воспитывать культуру интернет-пользования.

Список литературы

1 *Рунова Н.Б.* Тренинг оптимистического мышления у подростков. — [ЭР]. Режим доступа: http://nsportal.ru/shkola/psikhologiya/library/2015/03/03/trening-optimisticheskogo-myshleniya-u-podrostkov.

2 *Кимберли С.* Янг. Диагноз — интернет-зависимость. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.narcom.ru/ideas/common/15.html.

3 Интернет-зависимость: понятия, виды, симптомы, стадии и причины развития, лечения и профилактики. — [ЭР]. Режим доступа: http://constructorus.ru/zdorovie/internet-zavisimost.html

Л.А.Шкутина, Э.М.Батырбаева

Позитивті ойлау аясында интернет тәуелділігінің кейбір мәселелері

Мақалада тұлғаның интернет тәуелділігі мен екі типті ойлау қабілеті арасында түзету мүмкіндігі ұсынылған. Зерттеулерді талдау барысында тұлғаның интернет тәуелділігі адамның өзіндік қасиеттерін дамытуда кері әсерін тигізеді деген пікір айтылды. Эксперимент топтарында өткізілген интервью кері әсер тигізуді болдырмауда алдын алу жұмыстарын жүргізу қажет екенін айқындады. Бұл бағытта халықпен, әсіресе ата-аналармен насихаттау алдын алу жұмыстың негізгі формасы деп есептелді. Интервью нәтижесі бойынша интернет тәуелділіктің алдын алу жұмыстарын жас ата-аналар арасында өткізу қажеттігі дәлелденді.

L.A.Shkutina, E.M.Batyrbaeva

Some questions of Internet dependence in the context of positive thinking

In the current study the authors made an attempt to establish correlation between Internet dependence and two types of thinking. Studying of specialized literature and the express research allow to approve obvious tendency of Internet dependence to negative approach in personal qualities development. The interview conducted in two focus groups testifies to need of scheduled maintenance for prevention of potentially negative consequences of Internet dependence. Thus, the authors consider the main form of prevention is educational promotion among the general population and, first of all, among the parents. Results of interview showed that it is necessary to increase motivation of prevention of Internet dependence at young parents.

References

1 Renova N.B. *Training optimistic thinking in adolescents*, [ER]. Access mode: http://nsportal.ru/shkola/psikhologiya/library/2015/03/03/trening-optimisticheskogo-myshleniya-u-podrostkov.

2 Kimberly S. *Young. The diagnosis of Internet addiction*, [ER]. Access mode: http://www.narcom.ru/ideas/common/15.html.

3 *Internet addiction: definition, types, symptoms, stages and causes of development, treatment and prevention*, [ER]. Access mode: http://constructorus.ru/zdorovie/internet-zavisimost.html

ӘОЖ 378

Қ.А.Сарбасова, Ж.Е.Алшынбаева

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана
(E-mail: Zhuldyz_eldosovna@mail.ru)

Техникалық және кәсіптік білім берудің инновациялық жүйесін құрудың әдіснамалық негіздері

Мақалада техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін реформалаудың және модернизациялау процесіне байланысты өзекті мәселелер қарастырылған. Авторлар Қазақстан экономикасының индустриялық-инновациялық даму, техникалық және кәсіптік оқыту мамандарын даярлауда жаңа сапалы оқытудың талаптарына байланысты сұрақтарды талдады. Кәсіптік оқытуды ұйымдастырумен тиімді модельдеуді қамтамасыз етудің бастапқы жағдайы анықталды және қалыптастырылды. Еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес білім беру және кәсіби біліктілікті интеграциялау — негізгі мақсатына жету үшін кәсіптік оқытудың нақты инновациялық жолдарының тиімділігі жоғары екендігі дәлелденді.

Кілт сөздер: техникалық және кәсіптік білім беру, білім парадигмасы, кәсіби құзыреттілік, инновация, дуалды оқыту жүйесі, білім беру жүйесі, кәсіптік оқыту, модель.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев ««Қазақстан – 2050» жаңа бағытын ескере отырып, Үкіметке «2013 ж. бастап халықаралық үлгідегі куәліктер беру арқылы инженерлік білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамытуды қамтамасыз етуді тапсырамын. Кәсіби-техникалық және жоғары білім ең бірінші кезекте ұлттық экономиканың мамандарға деген қазіргі және келешектегі сұранысын барынша өтеуге бағдар ұстауы керек. Көп жағынан бұл халықты еңбекпен қамту мәселесін шешіп береді», — деп атап көрсетті [1].

Қазіргі замандағы білім берудің негізгі мақсаты — еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, өз жұмысын жақсы білетін, жан-жағына бағыт-бағдармен қарайтын, әлемдік стандарт деңгейінде нәтижелі жұмысқа, кәсіби өсуге, әлеуметтік-саяси оңтайлы тез әрекет жасауға, болып жатқан өзгерістерге тез бейімделуге қабілетті білікті маман, индустриалды-инновациялық жағдайды шешуге лайық, өз қалауы мен қоғам талабына сай өзін көрсете білуге бейім, өз ойын еркін айта алатын, жоғары білімді, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық және әлемдік мәдениетті бойына қалыптастырған, шығармашыл, оңтайлы кәсіби маман дайындау.

Техникалық және кәсіптік білім берудің мақсаты — қоғамның және экономиканың индустриялық-инновациялық даму сұраныстарына сәйкес техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін жаңғырту, әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу, педагог мамандығының беделін көтеру, білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Білім беру жүйесіндегі жаңа білім парадигмасы білім, білік, дағды жиынтығын толық меңгерген, қоғам өміріне белсене араласатын, шығармашылықпен ойлайтын, өзін-өзі көрсете алатын, өздігінен ақпаратты іздеп, талдайтын және оны дамытуға қабілетті, кәсіби құзыретті, функционалды сауатты жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

Мемлекетіміздің тек саясат пен экономика емес, білім беру жүйесіне де үнемі назар аударуы еліміздің болашағы жайындағы кемел ойлардан туындап отырғаны түсінікті. Қай қоғамда болмасын шешуші фактор адам және жеке тұлға болып қала бермек.

Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер, республиканың әлемдік деңгейде білім беру жүйесіне жетуде жасаған қадамдары осы кезге дейін педагогика теориясы мен практикасында бекітілген білім беру парадигмаларын, жүйелерін, әдістерін, формаларын жетілдіру талабын қойды. Білім берудегі жаңашылдықтар — ізгіліктік педагогика, студенттердің тұлғалық әлеуетін анықтау және дамыту, әлеуметтік үдерістер мен тұлғааралық қарым-қатынастарды ұйымдастырудың ерекше формасы ретінде танылатын оқыту үдерісінің тиімділігін арттыру болып отыр.

Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіндегі білім беру мен тәрбие жұмыстарының талапқа сай жетілдірілуі студенттердің болашақ кәсіби құзыретті маман болып қалыптасуына зор ықпал етеді.

Қазіргі таңда білікті маман даярлаушы техникалық және кәсіптік білім жүйесінде бәсекеге қабілетті маман қалыптастыру үшін, алдымен, маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру керек деген әр түрлі пікірлер жиі айтылуда.

Осыған орай, болашақ кәсіби құзыретті маман осы ақпараттық қоғамнан тыс қалмай, жедел ойлаушы, жедел шешім қабылдаушы, ерекше ұйымдастырушылық қабілетті, нақты бағыт-бағдар беруші болып шығуы — бұл қазіргі заманның басты талабы [2].

Техникалық және кәсіптік білім беруде оқу орындары мен әлеуметтік серіктестіктердің байланысының жақсарғандығын осы секілді игі бастамалардан аңғаруға болады.

Техникалық және кәсіптік білім беруге қазіргі таңда ел көлемінде айрықша мән беріліп отыр. Кәсіптік-техникалық білімнің бәсекеге лайық ілгерілеп дамуы мемлекет, бизнес құрылымдарының және азаматтардың әлеуметтік жағдайына орасан серпін берері сөзсіз. Елдің экономикалық қуаты да осы аталып отырған сала мамандарына тәуелді екені ақиқат. Жалпы бұл сала мамандарына біздің өңірімізде де сұраныс жоғары. Үкіметтің арнайы қаулысымен бекітілген тұжырымдамасында жастардың халықаралық стандарттарға сәйкес келетін отандық кәсіптік білім алуына жағдай жасау, жастарды жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру деңгейін арттыру мәселелері де қарастырылған. Ал оны іске асыру ортақ мүдде болғандықтан, сала мамандарының әріптестік жұмысы оң нәтижелерге қолжеткізетіні анық.

Кәсіптік білім жастарымыздың мамандық таңдауы үшін қажетті өрісті қамтамасыз етуге, ал ересектер үшін олардың жаңа жоспарлы іспен айналысуына, кәсіби шеберлігін жетілдіруіне бейімделген. Осының негізінде қазіргі жастардың кәсіптік білімге деген қызығушылықтарының арта бастағанын байқауға болады.

Теориялық білім тәжірибемен ұштасқанда ғана маман кәсібіне төселіп, көш ілгері жұмыс атқаруға қабілеті артады. Осыған байланысты, өндірістік тәжірибеге тарту жұмысына да елеулі көңіл бөлініп отырғанын байқаймыз. Қазіргі таңда жұмыс берушілер кадрларды мақсатты даярлауға көптеген қаражат бөліп отыр.

Бұл негізде техникалық және кәсіптік білім берудің инновациялық жүйесіне білім жүйесін жаңғырту аясында дуальды кәсіби білім беруді дамыту, жұмысшы кадрларының зәрулігін еңсеру үшін қолданбалы мамандықтардың заманауи орталықтарын құру міндеттері қойылды. Дуальды жүйенің негізі оқу орны мен өндірісте қатар оқыту болып табылады. Бұл кәсіптік-техникалық білім берудегі басты проблема — оқу орнындағы теория мен заманауи өндіріс практикасы арасындағы алшақтықты жоюға мүмкіндік береді. Дуальды оқытуда теория мен практиканың өзара байланысы принципі жүзеге асырылады, мұның өзі болашақ маманға кәсіпорында жұмыс істеу кезінде қажетті біліктілікке ие болуға көмектеседі. Мұндай оқыту өндірістің нақты сұраныстарына барынша жақындатады да жұмыс берушілер дайын мамандарға ие болады. Бүгінгі таңда еңбек нарығында жоғары білікті мамандар тапшылығы орын алуда. Қалыптасқан жағдайдың негізгі себепшісі білім беру үрдісін ұйымдастыру, яғни, жас маманның бойынан табылуға тиісті тәжірибелік дағды, білім мен тәжірибені талап ететін нақты өндірістік жағдайлардан теориялық білім берудің алшақтап кетуі болып табылады. Қалыптасқан жағдайда теория мен практиканың арасында алшақтықты жою мәселесімен жұмыс берушіге күресуге тура келеді, себебі білікті мамандармен қамтамасыз ету — бұл жетістікке қол жеткізудің кепілі.

Дуальды оқыту жүйесі дегеніміз — теорияны өндіріспен ұштастыра оқыту технологиясы. Ол алғаш Германияда пайда болып, негізі қаланды. Дуальды оқыту жүйесінің кәсіби мамандар даярлауда тиімділігі мен нәтижелілігі зор екендігі тәжірибеде дәлелденген. Дуальды оқыту жүйесі қазіргі дүниежүзілік тәжірибеде бар дүние. Оған мысал ретінде Германиядағы кәсіптік-техникалық білім берудегі даярлаудың дуальдық жүйесін алуға болады. Мұнда оқушылар уақытының үштен екі бөлігінде еңбек ете жүріп өндірістен қол үзбей оқиды, тек уақытының үшінші бөлігін теориялық оқуға, білімді ұйымдастыруға арнайды.

Дуальды оқыту жүйесінің негізгі мақсаты — техникалық-кәсіптік оқу орындарының жұмыс беруші жеке сектордағы өндіріс, шаруашылық мекемелерімен серіктестік ретінде бірлесе отырып, нарық заманында бәсекелестікке төтеп бере алатын, жаңа инновациялық-технологиялық бағдарламаларды меңгеруге дайын жұмысшы мамандар даярлау.

Қазіргі кезде әлемде оқытудың дуальды жүйесі-техникалық және кәсіптік мамандар даярлаудың ең тиімді жолдарының бірі болып отыр. Нақты өндіріс жағдайларына бейімделген, жұмыс орнында дағды мен білімді тікелей игеруге бағытталған, практикалық сағаттардың оқыту бағдарламасына

барынша үйлесіммен біріктірілетін білікті мамандарды дайындау қазіргі таңда білім берудің дуальды жүйесі деген атпен белгілі [3].

Дуальды оқыту жүйесі — теориямен қоса практиканы пайдалану деген сөз. Түлектер теориялық жағынан емес, практикалық жағынан да сауатты болмақ.

Қазақстанның әлеуметті-экономикалық даму мақсатын жүзеге асыруда кәсіптік білім беретін оқу орындарында бәсекелестікке қабілеті бар болашақ мамандарға әр түрлі өндірістік салаларға даярлау деңгейі білім беру жағдайларымен анықталады. Қазіргі кезде жан-жақты маман даярлау олардың әлеуметтік, кәсіптік, өздік жұмыс жасай алу қабілеттерін дамытумен белгіленеді. Себебі әлеуметтік сала экономикасын дамытудың болашақ мамандардан төмендегідей шарттардың орындалуын талап етеді:

– жүйелі ойлауды;
– құқықтық ақпараттық мәдениетті;
– кәсіпкерлік мәдениетті;
– өзін-өзі тануды;
– басқаларға ұсынуды;
– өз қызметін білімді талдауды;
– жаңа білімді;
– нанотехнологияларды меңгеруді;
– кейбір өндірістік жағдайларда өз бетімен дұрыс шешім қабылдауды;
– бәсекелестікті және өмір талаптарына сай қызмет етуді;
– әр іске жауапкершілікпен қарауды;
– нәтижеге бағытталған істерді жасауды.

Білім ордасында студенттер арнайы пәннің өздеріне керек және маңызды екенін сезінуі қажет. Мамандықтар бойынша арнайы пәндер арқылы білім беру мемлекеттік білім стандарттары негізінде құрылған типтік жұмыстар бағдарламалары, оның негізінде дайындалған оқу, жұмыс бағдарламалары, тақырыптық-күнтізбелік жоспарлар, оқу-әдістемелік кешендер, электрондық оқулықтар, жаңа ақпараттық технологиялар, тірек-сызба, сын тұрғысынан ойлау, рефлексия әдістері қолданылады. Бұлардың барлығы маман моделінің нарықтық экономикада қажеттілігін туғызуға бағыттауды негіздейді. Себебі соңғы кезде білім саласында біліктілік моделінің құзыреттілік моделіне ауытқуы көп қарастырылып келе жатқан мәселе, яғни жұмыс берушіні көбіне біліктілік емес, құқық, ақпарат, әлеуметтік сала жағынан құзыретті мамандар қызықтырады. Осыған орай біліктілікке қосымша құзыреттілік бірге жүрген жағдайда маман моделі жүйелі әрі сапалы болады.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңартылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты мақаласында: «Дуальды кәсіптік білім беруді дамытудың маңызы зор. Бұқаралық маман кадрларының жетіспеушілігін еңсеруге мүмкіндік беретін заманауи қолданбалы біліктілік орталықтары қажет», — деді [4]. Мемлекет басшысы колледждерде дуальды оқыту әдісін енгізу туралы нақты тапсырма да жүктеді. Қазақстан Халқы Ассамблеясының XIX-шы сессиясында «Самұрық-Қазына» қорына арқаулық кәсіпорындар тізімін белгілеп, дуальды модельді бірте-бірте енгізудің жоспарын әзірлеуді тапсырған болатын.

Дуальды жүйенің негізі — оқушыны оқу орны мен өндірісте қатар оқыту. Дуальды оқыту әдісі әлемнің көптеген елдерінде, мысалы, Германия, Австрия, Дания, Нидерланды, Швеция, Англия, Оңтүстік Корея сияқты дамыған мемлекеттерде табысты жұмыс істеуде.

Бастысы, түлектердің жұмысқа орналасу көрсеткіші жоғары деңгейде болатындығында. Бір сөзбен айтқанда, дуальды жүйе бойынша білім алған колледж түлегі жұмыссыз қалмайды.

Дуальды оқыту әдісінің келесі бір ерекшелігі — еңбек нарығына қажетті жас мамандарды даярлауға тек білім мекемелерінің ғана емес, сонымен қоса жұмыс беруші мекемелердің де жауапкершілігін арттырады.

Дуальды оқыту жүйесіндегі ерекшеліктердің бірі оқу орындары өздеріне әлеуметтік серіктес табуы керек. Яғни оқушылар тәжірибе сабақтарын өткізуі үшін өздерінде даярланатын мамандықтарға сәйкес келетін кәсіпорындармен келісім-шартқа отыруы тиіс.

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, білім берудің дуальды оқыту жүйесі мамандардың кәсіби дайындығын жоғарылатуға ықпал етеді. Еңбек өнімділігі артады, халықтың көшіп-қонуы азаяды, әлеуметтік шиеленіске жол берілмейтіндігі жайлы мәселелер өз шешімін табады.

Іс жүзінде дуальды оқыту үлгісі бизнестің, болашақ маман мен мемлекеттің мүдделерінің бірлестігі болып саналады.

Дуальды жүйе оған қатысып тұрған барлық жақтардың, яғни кәсіпорынның, жұмыскерлердің, мемлекеттің, талабына жауап бере алады. Кәсіпорын үшін — бұл өзіне кадр дайындау, жұмыскерлерді іздеп табуға, оларды қайта даярлауға және бейімдетуге кететін шығындары азайтуға мүмкіндік беретін оң жақтары да бар. Жастар үшін дуальды жүйе ерте кезден бастап дербестік алуға және ересек өмірге оңайырақ бейімделуге болатындай зор мүмкіндік береді. Оқу барысында олар өз еңбектері үшін мекемеде ақшалай сыйақы, ал оны бітірген соң жақсы дайындалған жұмысқа ие болады. Германияда мектептен кейін шамамен жастардың жартысы дуальды жүйе арқасында мемлекетпен ресми түрде мойындалған 350 мамандық ішінен бір мамандық иесі бола алады. Кәсіпке үйрену көптеген елдерге тән таза мектептегі кәсіптік оқытудан айырмашылығы бар. Мекемеде аптасына 3–4 күн практикалық сабақ болса, ал кәсіптік мектепте мамандық теориясы аптасына 1–2 күн оқытылады. Оқытудың мерзімі — 2 жылдан бастап 3,5 жылға дейін. Оқушылар орнының 80 %-ын орта және кіші фирмалар береді. Дуальды жүйе болуының арқасында Германияда кәсібі жоқ жас адамдардың біршама үлесі салыстырмалы түрде аз: барлығы 15–19 жас арасында — 4,2 %. Германиядағы жұмыссыздық мәселесі болса, онда орта есеппен жұмыссыз саны — 7,8 %. Егер 25 жас аралығындағы жастардың жұмыссыздық мәселесі туралы айтсақ, онда Германияда ол — 7 %, Грецияда — 45, Испанияда — 43, Словакияда — 33, Францияда — 30 %. Осылайша, сандар неміс дуальды жүйесінің артықшылығын айқын көрсетіп тұр. Теория мен практиканың үйлесімі жоғары мамандырылған жұмыскерлер мен қолөнершілердің бар болуына кепілдік берген [5].

Кәсіптік оқыту — бұл әрі қарай білім алу кезінде ұста, яғни шебер, болуға мүмкіндік беретін мансаптың басы. Дуальды білім берудің талассыз артықшылығына төмендегілерді жатқызуға болады:

• Біріншіден, жұмыс берушінің талабына толығымен сай келгені үшін жас түлектерді жұмыспен қамсыздандырудың үлкен пайызы пайда болады. Білім беру өндірістің сұранысына максималды түрде жақындатылған.

• Екіншіден, білім алудың жоғарғы талпынысы пайда болады. Болашақ жұмыскердің жаңа психологиясы құрылады. Студенттер, алдымен, кәсіпорында, мүмкін, жұмыскер ретінде көрініп, басқаша, сезініп және қызығып оқиды. Оқу ақпаратының пассивті тұтынышысының позициясы өндірісте шешім қабылдайтын және олар үшін жауапты болатын маманның ынталы позициясымен ауысады. Студент ұжымдағы өндірістік қарым-қатынасқа ерте бейімделеді, әлеуметтік іс-әрекетке үйренеді.

• Үшіншіден, «практикадан теорияға» ұстанымы іске асады, студент енді текстпен және белгі жүйесімен жұмыс істемейді, ол өндірістік жағдайлармен жұмыс істейді. Қиын теорияларды практика және нағыз кәсіби мәселені шешу арқылы меңгеру оңайырақ.

• Төртіншіден, мамандарды даярлау сапасын бағалау жұмыс берушілердің өздерімен іске асады. Алғашқы күннен бастап оқушы уақыттың көп бөлігін жұмыс орнында өткізеді, өзінің дағдысын және талпынысын көрсетеді. Жұмыс берушілер өндірістік жағдайларда болашақ мамандардың дайындық деңгейін бағалай алу мүмкіндігіне ие бола алады.

• Бесіншіден, ұстаздар тек жақсы теориялық білім иегері емес, сонымен қатар өндірістегі барлық жаңалықтарды меңгеру қажет.

• Алтыншыдан, бюджетке жүктеме азаяды. Кәсіптік оқыту бойынша шығындардың бөлігін мекеме өзіне алады [6].

Әлемдік тәжірибеден алынған оқыту жүйесінің тиімді жақтарының көп екендігін байқауымызға болады. Оған басты себеп, ел экономикасын көтеруде техникалық мамандықтағы жоғары инновациялық технологияны меңгерген мамандар азшылық етуде, сондай-ақ қоғамдағы жұмыссыздық мәселесінің шешуде де алар орны ерекше. Білімді де, білікті маман қалыптастыру талабы білім берудің мазмұнын өзгертуді, білімді тасымалдау негізінде беруді емес, білім алу жолдарын игертудің маңыздылығын алға тартып отыр. Яғни, әр адам қоғамнан өз орнын бағдарлай алуы, өзіне қажетті білім алатын ортаны, білім мазмұны мен қажет пәндерді таңдай білуі тиіс.

Осы негізде, оқытудың сипаты да өзгеріп, оның негізінен білім алушылардың өздерін ұйымдастыруға бағыттау қажеттігі туындайды.

Жастардың табысты еңбек етуі төмендегі факторлармен тығыз байланысты: біріншіден, қазіргі таңдағы білім алу көзі кеңейіп, өз бетімен білім алушыларға мол мүмкіндік туып отыр; екіншіден, білім әлемінде өз жолын тауып, өздігінен білім алуға ұмтылыс жасау; үшіншіден, адамның өзіндік

қызығушылығы, түрлі мотивтері болуы; төртіншіден, жұмыс істейтін орында оның үнемі даму үстінде болуына жағдай жасалуы мен шет елдермен тәжірибе алмасу.

Қорыта айтқанда, Н.Ә. Назарбаев: «Мен сөзімді, әсіресе, жастарымызға арнағым келеді. Бүгін мен жариялаған жаңа саяси және экономикалық бағыт сіздерге жақсы білім беруді, яғни бұдан да лайықтырақ болашақ сыйлауды, көздейді. Мен сіздерге — жаңа буын қазақстандықтарға сенім артамын. Сіздер жаңа бағыттың қозғаушы күшіне айналуға тиіссіздер... Сендердің азат ойларың мен кемел білімдерің — елімізді қазір бізге көз жетпес алыста, қол жетпес қиянда көрінетін тың мақсаттарға апаратын құдіретті күш» [1], — деп жастарға зор үміт артып, қазіргі замандағы білім алудағы басты мақсат қандай дегенге тоқталар болсақ: жастардың өз елінің нағыз патриоты бола отырып, өз елінің дамып, әлемдік елдер арасында өз орнын айқындайтындай мемлекетке айналуына септілігін тигізетін, техникалық және кәсіптік білім берудің инновациялық жүйесін құруды меңгерген, қоғамға адал қызмет ететін тұлға болып қалыптасу.

Әдебиеттер тізімі

1 *Назарбаев Н.Ә.* «Қазақстан – 2050» Стратегиясы — қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // Егемен Қазақстан. — 2012. — № 106 (28143). — 14 желт. — 6, 7-б.

2 *Азгальдов Г.Г., Костин А.В.* Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия // Экономические стратегии. — 2008. — № 2 (60). — С. 162–164.

3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. — Алматы, 2010. — 52–54-б.

4 *Назарбаев Н.Ә.* Қазақстанның әлеуметтік жаңартылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам // Егемен Қазақстан. — 2012. — № 97 (28456). — 10 шілде. — 6, 7-б.

5 *Базылқызы Г.* Әлемдік тәжірибе: дуальды оқыту әдісі. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://i-news.kz/news/2013/02/21/6895375.html. 06.03.2013. — 4, 5-б.

6 *Унайбаев Б.Ж.* Дуальная модель профессионально-технического образования. — [ЭР]. Режим доступа: http://forum.eitiedu.kz/index.php/2012/01/04/dualnaya-model-p-t-obrazovaniya/ 10.03.2013. — С. 5, 6.

К.А.Сарбасова, Ж.Е.Алшынбаева

Методологические основы создания инновационной системы технического и профессионального образования

В статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с процессом реформирования и модернизации системы технического и профессионального образования. Авторами проанализированы вопросы индустриально-инновационного развития казахстанской экономики, которые предъявляют качественно новые требования к подготовке специалистов технического и профессионального образования. Выявлены и сформулированы исходные положения, обеспечивающие эффективное моделирование и организацию профессионального обучения. Доказана высокая эффективность именно инновационного пути профессионального обучения с позиции достижения основной цели — интегрирования образования и профессиональных квалификаций с потребностями рынка труда.

K.A.Sarbassova, Zh.E.Alshynbayeva

The methodological fundamentals of creation of innovative system of technical and vocational education

The relevance of the issue have related to the process of reform and modernization of technical and vocational education. The Industrial and innovative development of economy of Kazakhstan makes y new requirements to training of specialists of technical and vocational education. The problem of this research is development of methodological fundamentals of creation of innovative system of technical and vocational education. The present paper aimed to identify and formulate principles to ensure effective modeling and organization of vocational training. High efficiency is an innovative way of vocational training from the standpoint of achieving the main goal — the integration of education professional qualifications with the requirements of the labor market.

References

1 Nazarbayev N.A. *Kazakhstanskaya pravda,* 2012, 106 (28143), December, 14, p. 6, 7.

2 Azgaldov G.G., Kostin A.V. *The economic strategy*, 2008, 2 (60), p. 162–164.

3 *Development Educational State program of the Republic of Kazakhstan for the years 2011–2020*, Almaty, 2010, p. 52–54.

4 Nazarbayev N.A. *Kazakhstanskaya pravda*, 2012, July 10, 97 (28456), p. 6, 7.

5 Bazylkyzy G. *World experience: dual training method*, [ER]. Access mode: http://i-news.kz/news/2013/02/21/6895375.html. 06.03.2013, p. 4, 5.

6 Wnaybaev B.Zh. *Dual model of professional-technical education*, [ER]. Access mode: http://forum.eitiedu.kz/index.php/ 2012/01/04/dualnaya-model-pt-obrazovaniya/ 10.03.2013, p. 5, 6.

ӘОЖ 37.02

К.Ж.Ибраева

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана
(E-mail: ibraeva_kz@mail.ru)

Түркі халықтарының педагогикалық мұрасы мен тәрбиелік идеялары

Мақалада түрік халықтарының тәжірибесінде тәрбиені зерттеудің теориялық әдіснамалық, әлеуметтік, тарихи-педагогикалық қажеттілігі жалпы көзқарастары бар. Бұл бүтін бір тарихи кезеңнің мінез-құлқын бойына сіңірген, қоғамдық, саяси, әлеуметтік бітімі қанық, моральдық, этикалық, рухани қазынамыздың негізі, арқау боларлық дүние. Ондағы бүгінгі тілімізге, ой-толғамымызға төркіндес, етене жақын орамдарды көргенде, қазақ әдебиетінің солармен тікелей сабақтаса жалғасқан дидактикалық поэзия мен шешендік сөздердің, билердің орағытып, ой тастайтын кең тыныстық толғамдарының дәстүрлі бірлігі «мен мұндалап» тұрады. Автор қоғам мүшелерінің мінез-құлық және әдеп-ғұрып нормаларын жыр еткен этикалық-дидактикалық мазмұндағы көркем туындыны талданған.

Кілт сөздер: Құтты білік, Ж.Баласағұн, әдеби жәдігерлер, асыл мұра, ұлттық мінез-құлық, гуманизм, тарих, дидактикалық поэзия мен шешендік сөздер.

Әйел алмақ болсақ, егер қарарсың
Жіті бағып, таңдаулысын аларсың.
Жақсы болсын тегі, заты, ұрығы
Пәк ұятты болсын жанның тұнығы.

Дұрыс үйдің қызын ал, қол тимеген,
Сенен өзге еркек жүзін көрмеген.
Сені сүйіп, басқа жанды білмесін,
Жаман, тексіз қылық істеп жүрмесін.
(4475)

Қазіргі өмірдің әлеуметтік-экономикалық тәртіптері ортақтығы жағдайында дамыған этнопедагогика халықтың еңбек пен тұрмысы, оның педагогикалық идеялары, ғасырлар бойы білім ұмтылысы, тарихи өзгерулердегі әлеуметтік әділетсіздікке қарсы күресі, отбасындағы өз балаларының жақсы болашағы туралы үмітін бейнелейді.

Бұның толық бейнесі, әсіресе, тілде, отбасының күнделікті өмірінде, оның тәрбие тәжірибесінде, отбасы-тұрмыстық мәдениетінде, сонымен бірге тәрбиенің фольклор сияқты маңызды түрлерінде дейміз.

Гуманизм, табиғатпен үйлесімділік, халықтық, еңбекке тәрбиелеу, сезімталдық, тәрбиенің жүйелілігі мен бірізділігі, талапкер бірлігі, бала тұлғасына ілтипат пен құрмет — бұлар ұрпақ тәрбиелеудің халықтық жетекші бастаулары жүйесін құрайды деп білеміз. Ал халықтық тәрбиенің құрамды бөлігі — отбасы тәрбиесінің жалпы бағытын, оның мақсаты, мазмұнын және ұйымдастыру әдістемесін анықтайды [1].

Қазіргі кезде отбасы, бала тәрбиесіне көңіл бөлінгенмен көптеген кемшіліктеріміз әлі де әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты жоқ емес. Бала, отбасы тәрбиесі әр қоғамның кезінде болса да күрделі мәселе.

Көне түркі заманын толғаған бұл туындыда да осынау өмірлік мәні терең тақырып арнайы орын алған. Яғни, Баласағұнның шығармасындағы 62-тарауында (4475–4503) — қандай әйелді алу керектігі жайында өте терең, түсінікті жастарымызға ұғымды, әрбір отбасы ұлы мен қызына қазіргі күнде де ескертіп түсіндіруге болады.

Ежелгі қоғам дәстүрінің қазір де халық санасында жалғасқанының куәсі боламыз. Ақын үйленудің, өмірлік жар таңдаудың оңай еместігін, отбасының тағдырын шешуші келешекте әйел баланың өмір, тұрмыс, денсаулығына байланысты екенін түсіндіріп, ұрпақ келешегі, ел келешегі осыдан басталатынын ескереді. Белгілі ақын, ежелгі түркі әдебиетін зерттеуші-ғалым Асқар Егеубаевтың кісілік кітабы ғылыми эссесінде бұл тараудың мазмұны туралы былай депті: «Әйелдерді

төрт-бес топқа «бөліп» мінездегенде, таңдағанда мән беретін ең бір елеулі мәселе ретінде әлеуметтік жағдайды меңзейді». Ауқатты жерден шыққан әйел, төменгі кедей ортасынан шыққан әйелдің мінез-құлқы, қылығы жырланады. Сұлулыққа табынғаннан да опа таппайсың. Бектігіне қызығып та бақытты бола алмассың. Текті бай жерден де рахат жоқ. Әйел алмай, қайын алғандай болу да бейшаралық... Ақылды, есті жігіт ақылды, пәк, жаны мейірімді жарды қалар, Ақылды әйел кездессе, жаныңды сал, үйлен гін. Ондай жардан жоғарыда айтылған әйелдерге тән жақсы қасиеттердің бәрін де табасың», — дейді Жүсіп Баласағұн [2].

Ғұламаның осындай ретті өсиетіне неге көңіл аудармасқа бүгінгі жастарға? Біз жаңа қоғам құру үстіндеміз. Алды-артымызды толық жинақтай алмай жатырмыз. Бүгінгі күні отбасы тәрбиесіне немқұрайлылық таныту қай елдің болмасын болашағына балта шабар зобалаң екенін естен шығармауымыз керек. «Ұлын өсіріп ұлттымен, қызын өсіріп қылықтымен ауылдас» болатын халыққа, «Ана — үйдің берекесі, бала — үйдің мерекесі» деген қазақ халқы. Қазіргі қазақ неке отбасының тәрбиесінің жәй-күйіне байланысты жасыруы болмайтын тағы бір үлкен шындық — ол жастар мәселесінің мемлекет тарапынан ескерусіз қалуы. Отан отбасынан басталғанмен үлкен өмірге жолдама алар балабақша, мектеп, жоғары оқу орындарындағы мардымсыз тәрбие көздері бітелгендей күйде. Бұл қасірет. Бұл шет елдің әдепсіз менталитетіне көзсіз еліктеуге әкеп жол ашады. Осы орайда рухани бос кеңістіктерімізді тек қана имандылық нұрына суғарылған ата-баба дәстүрі ғана алатынын тағы да баса айтқанымыз жөн. Неке-отбасы тәрбиесіне мемлекеттік тұрғыда шара қолданбай тәуелсіздік тұғырынан сәулетті ету мүмкін емес. Әрине, ұрпақ тәрбиесі — ұлт болашағы, ал ана тілі ұлт бесігі. Адамды адам ететін қоршаған орта және отбасындағы өнегелі тәрбие десек, сол ортаны танып білуге көмек беріп, көрсетуіміз абзал.

Мәселен, «Аға болсаң, ақыл айт, ақыл айтсаң мақұл айт», Інісі сабырлы болмай, Ағасы қадірлі болмас», «Арбаның алдыңғы дөңгелегі қалай дөңгелесе, соңғы дөңгелекте солай дөңгелейді» деген аталы сөздер бір жан ұядағы балалардың біріне-бірін үлгі-өнеге тұтуға үйретіп, тәрбиелеген. Олар бірінің білмегенін екіншісі толықтырып, бір-бірне қол ұшын беріп, қамқоршы әрі қорған болып, намысын қорғауға баулиды. Олар үлкенді-кішіге ізет көрсетіп, өзін қамқоршы ретінде ұстайды. А.С.Макаренко айтқандай, бала тұлғасының қалыптасуы отбасының өмір сүру тәсілінен, олардың тәжірибесін қабылдауымен сипатталады.

Қазақтарда «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деген мақалды ерекше бағалаған. Ақын Баласағұнда бала тәрбиесіне арналған тарауында осы проблеманы қоғамдық-әлеуметтік деңгейге көтере жырлайды. Жалпы дастанда бала, ұрпақ мәселесіне қайта-қайта оралып отырып көптеген кеңес-нұсқауларын жастарға жолдаған.

Ұлттық тәрбиенің әліппесін нәресте шыр етіп жерге түскен күнінен бастап, тіпті анасының құрсағында жатқанда-ақ сана-сезіммен ақыл-ойының, әдет-ғұрпының өнегелі түрде қалыптасуына, үнемі ықпал етіп отыру қажет. Халқымыз «Жастан берген тәрбие — жас шыбықты игенмен тең» дейтін нақыл сөзді бекер айтпаған. «Ұл мен «ұлы» сөзінің түбірі, төркіні бір. Ақынның тікелей бала тәрбиесі жөнінде, адам пендесі бақ-байлық, даңқ қуып өлерінде ғана есін жиып, бала тауып, бала өсір деп өкінер деген 63 тарауы арналған. «Тәрбиеші ал ізгілікті, киелі, Ұл-қыз жақсы, таза болып өседі. Ұл-қызыңа әдет үйрет, білім бер, қос жалғанда нәсіп көріп, күлімдер. Әйел әпер ұлға, қызды ерге бер, Қайғы-мұңсыз тірлікке не тең келер! Ұлыңды үйрет күллі өнер, білімге. Ол өнермен дүние табар түбінде деген ойшыл бабамыз халқымызға.

Бұл өлеңінде халқымыздың дүние танымынан өрбіген жаңұя, балалар мен ата-аналар жөніндегі ұғымдарын, түсініктерін ашып көрсетуге үлкен орын берілген. Осы үрдіс халқымыздың тұрмыс-тіршілігінен, өмір тәжірибесінен шыққан ежелгі дәстүр. Ата-ананы сыйлау, пір тұту — түркі халықтарының айнымас қасиетінің бірі. Өмір беріп, өнеге көрсеткен әке, ақ сүтін беріп, тоғыз ай, тоғыз күн құрсағында сақтап, құрсақ тәрбиесінен бастап, әлпештеп аялап өсірген ана алдындағы қарыз сезімі әр адамның адамгершілік деңгейінің өлшемі болып табылады. Ата-ананы құрмет тұту халқымыздың қанында барлығы дінімізде, салтымызда, ақынымызда, жырымызда, әнімізде, күйіміз де қолдап бірін-бірі толықтырып дәлелдей түседі деп білеміз.

Қазақ халқымыз отбасындағы осындай өзіне тән тәрбиелік ережесі ұрпақтың ауыз бірлігін, бірін-бірі жолына қарай құрмет көрсетуі ішкі жан сезімінің сүйкімділігін, мінез-құлық ережесінің қалыптасуының негізгі шарттары.

Дүниеге келген баланың бала болып өмір сүріп кете салуы да оңай емес. Үлкен күтім, жылы алақан, қамқор әке, ата, әже, ана еңбектері керек. Сондықтан әрбір отбасының мүшелерінің

қарттарын қадірлеп сый-құрмет көрсетілуін, ол нағыз адам болатынына тән адамгершілік қасиет деп түсіндіреді.

Халқымыздың тарихында аты әлемге әйгілі, ұл-қыз өсіріп, еліне елеулі, халқына қалаулы болған аталар болған. Аналар атымен аталған рулар мен жер аттарын кездестіреміз. Олар: Домалақ ене, Қарашаш ана, Мұрын ана, Дәулет бике, Қарқабат ана сияқты аналарымыз еліне әйгілі боларлық ұл-қыз өсіріп, бір ру тайпаның атын иеленіп, өнегелі істері аңызға айналып, бүгінгі жастарымызға жетті деп білеміз.

Осыған орай қазіргі жастарға да, ескеру керегі — ол жар таңдау, ұл болса қызды таңдап, дұрыс жүр шыңдап қарап, сынап теңін алу, қыз болса, құлқы жақсы болу, келісті жағымды мінез, қылықтары болу керек деп ескертуіміз қажет. Қыз баланы тәрбиелеу бір жөн де сақтап, құтты қонысқа қондыру — әке-шешенің қарызы.

Жас келіннің бойына бала біткенін сезісімен, енесі оны өз қаморлығына алып, оны пәле-жаладан, тіл-көзден сақтау шараларын істей береді. Яғни, қазақта бала тәрбиесі баланың шешесінің бойына бітуінен басталады десек, артық айтқандық болмас. Тіл-көз тимесін деп молдаға дұға жаздырып, бой тұмар жасатып береді.

Қазақ халқы қызында, ұлын да тәрбиеден тыс қалдырмаған. Ана құрсағында басталған тәрбие мектебі дүниеге келген күннен жалғасын тауып, есейіп-еңкейген шақта да өзінің ролін жоймағандығын ғылыми педагогиканы зерттеушілер әрбір халықтың өзіндік ерекшелігін ескере отыра, тәрбиенің ғылыми болжамын жүргізуді жалғастырса керек деген.

Баласағұнның қыз баланы тәрбиелеу жөнінде ойлары мағынасы терең. Бала көңілі орнықпаған, әрбір жақсы-жаман жағдайларға еліктегіш деп қыз балаға қазақтың «қызды қырық жерден тыю» дегенге тоқталып: «Қызыңды үйде бексіз ұзақ ұстама, Ауырмай-ақ өлерсің сен, құсадан» — ұл-қызына орынсыз жүргізбей, бейбастыққа да жібермей, «үйіңде өсір, бөтен жерде қалдырма!», дейді. Әрине, ата-ана тәрбиесін көрмеген ұрпақ — көргенсіз. Ұрпақ — болашағың, осыған орай халықтық сипаттың, ұлттық мінез-құлық ерекшеліктерінің қайнар көзі осы «Құтты білікте» айқындалған. Халықтың ұлттық ерекшелігінің көріністері, наным-сенім, сана, салт-дәстүр белгілері, оның жалпы адамзаттық, адамдық қасиеттермен ұласатын көріністері осы Баласағұн дастан мен қазақ әдебиетінің түйінді байланыстарынан да көрінеді. Халқымыздың қанына сіңген қасиеттер; үлкенге құрмет, кішіге ізет, барға қанағат, қонақ-жай жомарттық, мейірімділік, бала тәрбиесіндегі ұстамдылық пен балажандылық, кішіпейілділік, отбасындағы ізгі сипат белгілері, мемлекеттік іс, тұрмыс, өмір, мораль, этика тақырыптарын толғаған.

Өте құнды жастарға жазған «Үйлену туралы тақырыбында: «Қалыңдықты алу оңай. Тойда оңай, Табу қиын, осы жағын ойлағай, Таңдағанда — ақылына қарарсың, әдептісін, ісімерін қаларсың?!» — депті ақын, адамшылық қасиеттерге сүйеніп адам, қыз сынау керектігін ескерген. Әрмен қарай: «Адал жарда болмаса ізі күдіктің — Бақыты сол, байлығы сол жігіттің», — деп жігітке жар таңдағанда жаны таза, ақылды, ақ ниетті, әдептісін таңдаған, байлығың да, жақсы мінездісін де, яғни, барлық жақсылықты қолыңа қондырарсың, дейді [3].

Ал, жігіттерге де «адамшылыққа — адамшылдық, (600, 601) қайырымға — қайырым ету туралы өсиеттерінде, «Адамшылық — адамға тән қазына, солай қазір, солай болғын бағыдан, деп қайырымды болу керектігін», қызмет еткен азаматша жанында, Жайдай көріп, ар жолынан жаңылма! деген. Жастардың назарын әдептілікке, сыйласымдыққа мейірімділікке бейімдеуді үлкен мәселе етіп қояды.

Жүсіп Баласағұн өз шығармасында заманның бұзылғандығы, достардан жапа шеккендігі туралы баяндайды.

Кісілер көп, кісілікке кендеміз,
Адалы аз, адам атты пендеміз.
Кісі сирек емес, сирек кісілік,
Кісіліктің қадірін біл, түсініп! —

деп адамдардан кісіліктің жоқтығы, ағайын-достық арасындағы қарым-қатынаста жаттан айырмашылығының болмауы, халық арасында иман, сенім мен жақсы қасиеттің қалмағанын өкіне баяндайды. Сонымен бірге жігіттікке ашынып, өкініп, қарттық туралы да айта келе, ол өзіне ақыл-кеңес беру арқылы, қоғам мүшелеріне ықпал еткісі келеді. Ақынның дастан жолдарында айтылған мына сөздері:

Сөзді тура, ащы, қатты сөйледім,
Түзу сөзді ұғар түзу ел дедім.

Оқушыға аса ауыр келмесін,
Ашық айтып, көрінгенді термедім! —

оның шын мәнінде ел жағдайына немқұрайлы қарамағандығын көрсетеді.

Жалпы ақын адамның кемелдену жолдарын айқындайды. Оның барлық көріністері өлең жолдарында айтылады және оның сапалық белгілері мынада деп ойлаймыз: 1. Адам баласының қадір-қасиеті — білім мен ақылда. Ол адам кемелденуінің алғашқы жолы. Ғылым іздеу — мұсылманның бір парызы; 2. Тілдің пайдасы мен зияны бірдей; 3. Ізгілік — адамзат үшін ең қажетті қасиет; 4. Даңқ пен дәулетке мастанба, ол бір орнында тұрмайды; 5. Әділеттің жолын қу, шыншыл бол; 6. Сараңдық пен ашкөздіктен аулақ бол; 7. Иттердің басшысы арыстан болса, иттер де арыстандай күркірер, ал арыстандардың басшысы ит болса, иттің тірлігін қылар; 8. Тексіз кісі уәзір бола алмайды. Бек қандай болса, уәзірі де сондай; 9. Намысшыл ер бол; 10. Өз пайдаңнан гөрі ел пайдасын ойла. Қайырымды бол.

Еліміздің Президенті Н.Назарбаев «Мәдени мұра» бағдарламасын іске асыру жөніндегі мәжілісте сөйлеген сөзінде атап көрсеткендей-ақ, «адамзат тарихының күретамыры — мәдениет, ал мәдениеттің күретамыры адамзаттың ақыл-ойы мен іс-әрекетін дүниеге әкелген материалдық құндылықтар болып табылады. Бұл бәрімізге белгілі ақиқат. Қай халықтың болмасын өзге жұртқа ұқсамайтын, бөлек болмыс-бітімін даралап, өзіндік тағдырын айқындайтын басты белгі — мәдениеті. Мәдениет — ұлттың бет-бейнесі, рухани болмысы, жаны, ақыл-ойы, парасаты. Өркениетті ұлт, ең алдымен, тарихымен, мәдениетімен, ұлтын ұлықтаған ұлы тұлғаларымен, әлемдік мәдениеттің алтын қорына қосқан үлкенді-кішілі үлесімен мақтанады. Сөйтіп, тек өзінің ұлттық төл мәдениеті арқылы ғана басқаға танылады» [2].

Ал мәдениет жетістіктерінің бір айғағы болып табылатын халықтың әдебиет тарихын — сол халықтың қоғамдық санасы мен әлеуметтік ой-пікірінің даму тарихы деуге болады. Елдің ой-өрісі мен философиялық даму дәрежесін анықтау үшін ең алдымен сол халықтың фольклоры мен ежелгі әдеби, мәдени мұраларына көз салынатыны мәлім. Өйткені халықтың рухани мұрасы көптеген ғасырлардан бері жиналған жемісі болып табылады.

Міне, сондай мұраларымыздың бірі — Жүсіп Баласағұнның моральдық-этикалық мәселелерді көтеретін «Құтты білік» дастаны. Бұл шығарма мемлекетті басқару әдістерін, адамгершілік принциптерін, қоғамдық-саяси мәні бар түрлі ережелер мен заңдарды, әдет-ғұрыптар нормасын қамтыған, энциклопедиялық дәрежеде жазылған көркем туынды болып табылады. «Құтты білік» — әлем өркениетінен мәңгілік орын алған ақылман дастан. XI ғасырда қазақ жерінде жазылған, түрік тектес халықтардың тұңғыш классикалық шығармасы. Заманында ірандықтар — «Туран шахнамасы», Шын жұрты — «Хандардың әдеп-қағидалары», машындықтар — «Мемлекеттің дәстүрі», күллі шығыс — «Өмір зейнеті», «Падишаларға насихат» деп таныған. Ал осы кітапты дүниежүзілік асыл қазынаға қосқан түрік жұртының өзі «Құтты білік» деп атап, әзіз кітап ұлылықтың негізі деп білген. Парасат пен ақыл-ой сұлулығын ұрпақтан ұрпаққа мұраға қалдырған осы еңбекте жар таңдау, бала тәрбиесі, ақыл-білім, тіл ұстартудан бастап елдік құру, мемлекет түзу, ел басқаруға дейінгі өмірлік, әлеуметтік мәні аса зор мәселелер жырланған.

«Құтты білік» қазақ тіліне тұңғыш рет аударылып, 1986 ж. жеке том болып жарияланған. 1989 ж. Пекиннің «Ұлттар» баспасы оның қазақша аудармасын араб әрпімен екінші қайтара шығарды. «Құтты білік» кітабы осыдан он ғасыр бұрынғы елдік, халықтық қасиетімізді толық танытатын еңбек болған.

Дастанның басты идеялары төрт принципке негізделіп жазылған: 1) мемлекетті дұрыс басқару үшін әділ заңның болуы; 2) бақ-дәулеттің басқа қонуы; 3) ақыл-парасаттың қоғамдық рөлі; 4) қанағатшылдық мәселесі. Осы принциптерді ұстанған еңбектің негізі әділдік (Күнтолды), бақыт (Айтолды), ақыл (Ойтолды), молшылық (Жетелеуші) сияқты кейіпкерлердің сұхбаты іспеттес жүргізіледі. Адамгершілік, имандылықты насихаттайтын саяси-философиялық трактат идеясы әл-Фарабидің «Қайырымды қаланың тұрғындарының көзқарастар жайындағы» ойлармен ұқсас. Бұл еңбек өз уақытында Қытай, Үндістан, Араб, Парсы ғұламалары тарапынан жоғары бағаға ие болды.

Аталған еңбектері ұрпақ тәрбиесіне айрықша мән беру адамгершілікке жетелейді. Кең байтақ өлкемізде буыннан буынға жалғасып, ұяттылық, әдептілік, имандылық, көрегенділік, мейірімділік, шарапаттылық, ізет пен ілтипат танытып отыру — әдеп нормалары, ұлттық тәлімнің ең көкейтестісі. Міне, сол қымбат қасиеттердің бәрі отбасы, ошақ қасында басталады. «Ел боламын десең, бесігіңді

түзе» деген қазақ атамыз. Жастарға рухани тәрбие беру құндылықтары — ар, ұят, адамгершілік, адамдық қасиеттерді ардақтау және сақтау.

Әрбір адамның болашағы балалық және жастық шағындағы көргендері мен алған әсеріне тікелей байланысты. Жастар адамның рухын шыңдап, жігер беретін ортада ақыл-ойы ұшқыр, көргенді боп өседі. Ізгілік — адамдықтың негізі, әрі адамгершілік қасиеттерінің жиынтығы.

Құт пен ізгілік — егіз ұғым. Құт пен бақтың бір жерде тұрақтамай, көшіп-қонған кезбе күйі заманына, адамына қарай қалыптасқан салыстырмалы, шартты түсінік. Көрген көз, естіген құлақ, сөйтіп түйін түйген танымда жазық жоқ. Адамдық қасиет пен тірліктің шыңына шығып, басындағы бағын мәңгілік еткен адам аз. Содан да құт пен бақ өзіне жайлы орын таппай, ізгілік іздеп, шарқ ұрып кезбе атанған. Ал ізгілік — мәңгілік кепілі.

Жүсіп Баласағұн таныған кісіге түпкі ой-арманы ізгілік екенін байқатады. Ізгілікті дәріптеу арқылы екі ақын түпкі ой-армандарын табыстырады. Ізгілікті дәріптеп, марапаттауға екі ақын өзіндік таным, қабылдауларын қолданған. «Құтты білік» дастанының мазмұны соншалық бай әрі ауқымды. Жүсіп Баласағұн адамдық әлемді мүсіндеуге әр қырынан келеді. Сөйтсе де әр түрлі тақырыптар бір ғана ізгіліктің қыр-сыры мен құдіретін ашып, танытуға жұмсалады. Дастанның аты «Құтты білік» болса, сол құт пен бақты табатын білік — ізгілік. Әр түрлі астарлы ойлар мен түсінігі тереңге тартып кететін түрлі таным тарауларын таратып бақсақ, тағы да сол ізгіліктің қасиетін тани түсеміз. Ізгілік — Ж. Баласағұнның ең басты айтар ойы.

Ізгілік Ж. Баласағұнның ең басты айтар ойы екенін айттық. Осы ізгілік туралы айтуды ақындағы ізгілікке құштарлық пен ізгілікке іңкәрліктен бастаған жөн. Әрбір кейіпкер өз аты мен затына айналған ұғым, қасиетті таныту қамында көрінеді. Айтолды — құт-береке, бақтың көрінісі. Оқиға мен әңгіме-сұхбаттың басталар тұсында Айтолды тірлігі тақуалыққа жақын еді.

Бірде өзін-өзі сөгіп қамыққан;
Өнерім — мың, қалдым оқшау халықтан!
Неге мұнда бекер жүріп құрайын...

«Адамға өткен дәуір бәрі — сабақ» дегендей, бабалар тәжірибесінен сұрыпталған ой-пікірлер кейінгі ұрпаққа аса қымбат. Олар болашақ мұғалімді қызмет барысында ізгі ұстанымдарға жүгінуге, өзін-өзі басқара білуге, өзін-өзі жетілдіре беруге т.б. кәсіби шеберлікке қажетті қасиеттерге жетелеуге бағытталған. Ата-бабаларымыз сөзге, оның мағынасына терең мән берген.

Өз заманында шоқтығы биік дара тұлға — Ж. Баласағұн. Ол мемлекет басқарудың еліне құт, бақ әкелу өнерін ізгілікті ұстанымға бағдарлау мәселесін «Құтты білік» еңбегінде нұсқалы тұрғыда тұжырымдап берген. Бұл еңбекте мемлекет басқару ісіне қатысы бар барлық тұлғалардың, қызметкерлердің, күтушілердің, т. б. болмыс-бітімін сипаттауда өз ісіне деген парызы мен қарызын айырықша жауаптылықпен орындауына қатысты үлгілер құрған. Аталған еңбектен біз зерттеу жұмысымызға қатысты (ақыл, парасат, ниеті түзу, сөзі шырын, өнерлі, білімді, қолы ашық, пейілі кең, кек сақтамайтын әсем құлықтар т.б.) құнды сөздерді болашақ мамандарға асыл қасиеттерді уағыздайтын өнеге-ғибрат үлгісі ретінде қолдана аламыз [3].

Баласағұн өз пікірлерінде өскен ортаның, кісінің кісілігінің қалыптасуына әсер ететіндігін өте жақсы білген. Сондықтан ол «Азаматсың, бір күн дәмін татқанға, Түбінде бір рахметің қайтқанда. Қайырымды бол, қырық қатар ғаламға, Көзіңді ашып, білім берген адамға» (599) деген ғой ақылды бабамыз. Мұндай ортаның ең бастысы, сайып келгенде жас ұрпаққа кісілік қасиеттерін қалыптастыруына шешуші әсер ететін фактор өз отбасы, ата-әжесі мен өз әке-шешесі, өз аға-жеңгесі, ағалары. Осындай ой-пікірлері ұл да, қыз да ең алдымен өздерінен, әке-шеше, аға-жеңгелерінен үлкенді сыйлау, өзінен кішілерді де кіші деп ілтипатынан қалдырмауға, жомарттылықты да, үйрететін мына бір ақыл сөздерінен байқаймыз: «Досың болса, алға тартқан ақылын, Хан көтер сен, сенсін саған жақының. Қайда жүрсең, жасай көрме бетсіздік». Самарқаулық, ұмытшақтық — тексіздік. Бауырыңдай демеу болған жігітке, Сырт айналма, адамдықтан түңілтпе!» (3.599).

Қорыта айтқанда, Баласағұнның жырларында, шешендік сөздерінде қазіргі мәдениетімізде тығыз ұштасады. Мұндай туындылардан сол кездегі адамдардың, азаматтық қасиеттері мен ұлттық ерекшеліктері жан-жақты көрінеді. Дұрыс жар таңдау, ерге лайықты ат, отау құру — мұның бәрін қазақ жігіт-қыздарына көрсетуіміз абзал.

Таза рух, келісімді мінез-құлық қасиетке толы қадір мен салт-сана, ақыл-парасат, адалдық, инабаттылық бойына сіңген адам кемелденген толық адам болып қалыптасады.

Төл төзімді, салт-дәстүрімізді, тарихымызды ұрпақтан ұрпаққа жалғастырып отыру — тәлім-тәрбие істерін саналы түрде жүзден асырудың алғышарты.

Әдебиеттер тізімі

1 *Назарбаев Н.Ә.* Қазақстан – 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: https://ru.wikipedia.org/wiki/Казахстан-2030

2 Мемлекетік «Мәдени мұра» бағдарламасы // Егемен Қазақстан. — 2003. — № 311–312. — 29 қараша. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: ansya.ru/health/ltti-tlim-trbie-dis.../pg-8.html

3 *Баласағұн Жүсіп* Құтты білік / Көне түркі тілінен аударған және алғысөзі мен түсінік. Жазғ. А.Егеубаев. — Алматы: Жазушы, 1986. — 616 б.

К.Ж.Ибраева

Идеи воспитания в педагогическом наследии тюркских народов

В педагогической науке исследование воспитательного опыта тюркских народов с теоретико-методологической точки зрения имеет общественную, социальную, историко-педагогическую важность. Исторические данные свидетельствуют, что значение и содержание патриотического воспитания меняются в соответствии с общественными требованиями. Автор рассматривает основы патриотического воспитания и их использование в назидательном опыте и педагогическом наследии тюркских народов. Как правило, отмечено в статье, тюркский патриотизм, опираясь на тюркские идеи, составляет воспитательную систему, основанную на общетюркской целостности и имеющую историко-педагогическую важность. В современном воспитании, подчеркивает автор, привитие личностью патриотического духа посредством назидательного опыта и педагогического наследия тюркских народов имеет большое значение.

K.Zh.Ibrayeva

Ideas of education and pedagogical heritage of Turkic peoples

In a pedagogical science the research of patriotic education from the theoretical-methodological point of view has public, social, historical-pedagogical importance. The historical items of information testify, that the meaning and contents of patriotic education varies according to the public requirements. We consider its basis in connection with patriotic education in instructive experience and pedagogical heritages of the turkish peoples. As a rule turkish patriotizm basing on turkish idea, makes educational system based on turkish integrity and having historical-pedagogical importance. In the given time to impart the persons patriotic spirit by means of instructive experience and pedagogical heritages of the turkish peoples has great meaning.

References

1 Nazarbayev N.A. *Kazakhstan – 2030. Presidential message to the people of Kazakhstan, A. Bilim*, 1998. p. 90. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan, [ER]. Access mode: https://ru.wikipedia.org/wiki/Казахстан-2030

2 State programme «Cultural inheritance», Yegemen Kazakhstan, 2003, 311–312, November, 29, [ER]. Access mode: ansya.ru/health/ltti-tlim-trbie-dis.../pg-8.html

3 Yusuf Balasuguni. *Kutadgu Bilig*, translated from ancient turki language and wrote an introduction part and concepts. A.Yegeubayev, Almaty: Zhazushy, 1986, 616 p.

УДК 378.6:355

Л.А.Шкутина[1], Л.Ж.Бимагамбетова[1], Н.Б.Михайлова[2]

[1]Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова;
[2]Международный Центр повышения квалификации, Дюссельдорф, Германия
(E-mail: arlarisa@yandex.ru)

О соотношении понятий «группа» и «коллектив»: педагогический контекст

В статье предпринята попытка размежевать понятия «группа» и «коллектив» путем сравнительной характеристики двух систем обучения: традиционной — классно-урочной системы и инновационной — коллективного способа обучения. Проведенный сравнительный анализ позволяет утверждать, что в классно-урочной системе преобладает групповая форма работы, а при коллективном способе обучения — коллективная. Авторы обосновывают свое педагогическое объяснение соотношению понятий «группа» и «коллектив», построенное на раскрытии сущности индивидуальной, парной, групповой, коллективной форм организации учебного процесса.

Ключевые слова: группа, коллектив, индивидуальная, парная, групповая, коллективная форма организации учебного процесса, классно-урочная система, коллективный способ обучения.

Теория коллективов на сегодня является одной из наиболее разработанных в гуманитарных науках [1–14]. Исключение не составляет и педагогика. Причем данная проблема в педагогике рассматривается в двух основных аспектах: ученический коллектив и педагогический коллектив. Оба аспекта имеют весьма сложную архитектуру. Касательно первого аспекта эти проблемы связаны с формированием детского коллектива, очень разнородного и динамичного как по возрастному составу, так и по другим социальным категориям, и с организацией учебного процесса, где основной формой, как известно, является урок. При классно-урочной системе (КУС), по которой обучают во всем мире уже на протяжении 300 лет, четко выделяется групповая форма работы. Будучи основной формой организации, урок не располагает факторами *прямого* (курсив наш. — *Авт.*) воздействия на формирование ученического коллектива.

Попробуем это пояснить.

В общепринятой трактовке коллектив представляет собой ту же группу, но только на высшей стадии своего развития [15]. Как известно, в диалектике формирования и развития группы можно выделить несколько этапов, каждый из которых имеет свое содержание и преследует специфические цели, в частности:

1-й этап — объединение людей на основе их территориальной близости в данный момент времени *(так называемая случайная группа)*;

2-й этап — добровольное объединение людей на основе некоторого совпадения интересов и целей, как правило, недолгосрочных, оперативных (номинальная группа, конгломерат);

3-й этап — объединение людей, при котором возникают общие цели, требующие совместных действий. На третьем этапе выделяются несколько уровней: 1) *уровень ассоциации*, которая по истечении определенного временного периода или прекращает свое существование, или переходит на более высокий уровень; 2) уровень *кооперации, которая отличается* более осознанной деятельностью и организованностью; 3) уровень *автономизации*, где четкая организационная структура и согласованность действий, цели и мотивы деятельности отличаются внутренним единством; 4) наконец, *коллектив*, как *высший уровень* группового объединения людей.

Коллектив — понятие латинского происхождения, означающее «собранность» или целостность, сохраняющую неприкосновенность индивидуальности.

Здесь, в свою очередь, выделяются уже стадии развития: 1) стадия социального единства; 2) стадия корпоративного товарищества; 3) стадия социальной зрелости и 4) стадия самоуправления.

Итак, эти две ключевые категории социологических наук имеют общие основания, а именно:

– наличие интегральных психологических характеристик, включающих общественное мнение, психологический климат, групповые нормы, групповые интересы, установки, которые формируются по мере развития группы;
– наличие свойств единого целого (композиция, структура, групповые процессы, социальный контроль;

– наличие идентификации — осознания принадлежности к группе, которое лежит в основе самоопределения личности;

– наличие определенных отношений между членами группы.

Их различие определяется качественными параметрами — чем выше это качество, тем выше уровень развития группы. Но именно здесь и возникают сложности размежевания группы от коллектива. В силу этого объективно сложно дать четкое определение этим двум понятиям: изучение и анализ многочисленных дефиниций свидетельствуют об их идентичности и даже тождественности.

Задавшись целью все же выяснить их отличительные признаки и свойства, мы посчитали возможным обратиться к такой форме организации учебного процесса, как коллективный способ обучения (КСО), искренне полагая, что она представляет собой альтернативу классно-урочной системе.

Поскольку эта система, точнее, технология, в отличие от рассматриваемых феноменов, малоизученная область педагогической науки, мы решили чуть подробнее остановиться на истории вопроса [16] (табл.).

Таблица

Основные этапы развития КСО

Этапы развития КСО	Характеристика этапов
1	2
Предыстория	**А.Г. Ривин:** инициация идеи организации учебных занятий на основе взаимодействия учащихся в динамических парах. **В.К. Дьяченко:** выяснение сущности обучения; введение понятий общих и конкретных форм организации обучения, общественно-исторических способов организации обучения; выделение четырёх общих форм и трёх способов организации обучения; оформление основных противоречий группового способа обучения; разработка принципов коллективного способа обучения.
1983/84 уч. год	Красноярский государственный университет переходит на новый способ обучения: создан и апробирован ряд методик: взаимопередача тем, взаимообмен заданиями, доводящяя карточка, взаимопроверка индивидуальных заданий, взаимотренаж, методика, обратная ривинской
1986–1988 гг.	**Период массовой работы с учителями,** распространение идей и опыта коллективного обучения (школа № 98 г. Красноярска-26 (ныне г. Железногорска), школа № 4 г. Саяногорска (Республика Хакассия), педагогический колледж г. Ачинска)
1988–93 гг.	**Создание педагогических площадок, организационно-деятельностные игры;** экспериментальные площадки в городах Красноярск (школы №141, №144 и №21), Джезказган (школа № 22), Караганда (школа № 38), Ярославль (школа № 72), Павлодар (школа № 12), Казань (частная школа), Лангепас (школа № 6), Новокузнецк (школа № 12), Якутск (школа № 33) и др.; разработана и освоена методология осуществления третьей фазы перехода к коллективному способу обучения
1993–2000 гг.	**Период политических признаний:** издание с 1995 г. специализированного журнала «Коллективный способ обучения»; создание Красноярского краевого инновационного комплекса (наиболее значимыми были школы №№ 141, 144, 29, 4, 56, 99, школа–детский дом № 59 г. Красноярска, Ермолаевская СШ Березовского района, СШ № 16 г. Минусинска, СШ № 9 г. Дивногорска, СШ № 15 г. Ачинска, СШ № 5 г. Шарыпово, Грузенская СШ Балахтинского района, Казанцевская СШ Шушенского района, Колбинская и Первоманская СШ Манского района, СШ № 2 г. Лесосибирска, СШ № 1 п. Северо-Енисейска); ежегодные летние сборы КСОшников; появление специализированных научно-методических лабораторий и кабинетов по вопросам построения КСО (Павлодарским ИПК педагогических кадров Республики Казахстан была создана лаборатория методологии и развития инновационных процессов, а в Красноярском ИПК работников образования ― лаборатория методологии и новых образовательных технологий); регулярное проведение разнообразных научно-практических конференций и повсеместное появление педагогических площадок (Россия, Казахстан, Армения)

1	2
Первое десятилетие XXI в.	**Развитие теории и практики КСО** в рамках I-й фазы перехода к КСО разработана и активно используется так называемая «четырехтактная» структура урока (термин И.Г. Литвинской), построенная на сочетании всех четырёх общих организационных форм обучения; разработаны концепции, созданы разнообразные формы образовательных пространств: *коллективные учебные занятия, организационно-деятельностные игры*, *краевые инновационные комплексы, университет непрерывного образования*, *сетевая организация образовательного пространства.*

При КСО в школе нет привычных расписаний уроков, нет одновозрастных классных групп, вместо этого:

– есть только учебные кабинеты (по предметам или предметным областям);
– школьники занимаются в разновозрастных и разноуровневых группах (все учащиеся школы, кроме первого класса, одновременно в конкретном учебном кабинете);
– в учебном кабинете работает тьютор или учитель-предметник, который выдает задания каждому ученику;
– ученик, получив задание, самостоятельно выполняет задания, затем дважды обсуждает свои решения в паре с другими учениками (независимо от возраста), т.е. задания выполняются в парах сменного состава;
– при затруднении он обращается к учителю-предметнику за дополнительной консультацией (расписание консультаций учителей утверждаются заранее);
– после выполнения заданий в паре сменного состава в разновозрастной группе ученик сдает выполненное задание тьютору;
– затем учитель проверяет задание и выставляет оценку в журнале.

Как известно, все формы организации процесса обучения делятся на **общие** и **конкретные**. **Общие формы** не зависят от конкретных дидактических задач и определяются только структурой общения между обучающимися и обучаемыми. Таких форм четыре: **индивидуальная, парная, групповая, коллективная.** Индивидуальная, парная, групповая формы организации учебных занятий являются традиционными. Ни одна из этих форм не является коллективной. **Коллективной формой** организации процесса обучения является только работа учащихся **в парах сменного состава** (общение либо с каждым отдельно, либо по очереди). Работая в парах, ученики обмениваются карточками с заданиями. При этом один из пары становится учителем, другой — учеником. Учитель дает свою карточку ученику, предлагает прочесть задачу и затем ставит вопросы по содержанию задачи и ее решению. Когда решение закончено, карточка передается тому, кто по ней отвечал, т. е. ученику. Теперь ученик становится учителем и ставит вопросы своему «бывшему» учителю по своей карточке. Партнеры обмениваются карточками и работают в других парах. В результате все обучают каждого и каждый всех, активизируются межличностные отношения (ученик — ученик), обучение ведется на основе и в атмосфере взаимопонимания и сотрудничества. Постепенно и неуклонно ученики оказываются в такой среде взаимоотношений, для которой характерны совпадение индивидуальных целей в процессе совместной деятельности и возникающая на этой основе глубокая общность основных социально-психологических характеристик. Именно эти характеристики и отличают коллектив от группы.

Особо важным при этом является то, что происходит ориентация на индивидуальные способности детей, обучение происходит в соответствии с их особенностями. Исследователи рассматриваемой нами проблемы выявили следующую закономерность: чем ближе по уровню своего развития группа находится к коллективу, тем более благоприятные условия она создаёт для проявления лучших сторон в личности и торможения того, что в ней есть худшего. И напротив, чем больше группа по уровню своего развития отличается от коллектива и чем ближе она находится к корпорации, тем значительнее возможности она предоставляет для проявления в системе взаимоотношений худших сторон личности с одновременным торможением лучших личностных устремлений. При КСО вторая позиция нейтрализуется практически полностью, так как такому объединению учащихся присущи все признаки коллектива как высшей стадии развития группы, а именно:

– совместная деятельность;
– наличие общих интересов, целей и задач;
– единая организация и управление;
– относительная устойчивость и длительность функционирования.

В целом при коллективной форме обучения формируются такие социально-психологические характеристики, как **сплоченность** (способность противостоять неблагоприятным внешним воздействиям, выражающая стремление каждого следовать целям деятельности и нормам группы, хорошая организационная структура, четкое распределение ролей между членами; наличие стимулов для членов группы, личная привлекательность и высокая степень симпатии членов группы друг для друга), **совместимость** (способность продуктивно работать вместе, успешно решать задачи, требующие согласованности действий и хорошего взаимопонимания, общность взглядов, ценностных ориентаций; высокая мотивация участия в группе; совместимость психофизиологических качеств членов группы; разнополярность индивидуальных особенностей; загруженность целенаправленной деятельностью; высокая критичность к себе и терпимость к окружающим), **сработанность** (результат координированного взаимодействия участников деятельности, складывающаяся в рамках организационной структуры коллектива) и др.

Итак, педагогическое объяснение соотношения понятий «группа» и «коллектив» основывается на соотношении традиционной формы организации учебного процесса — классно-урочной системы, при которой преобладает групповая форма работы, и альтернативной системы — коллективного способа обучения, при котором преобладает именно коллективная форма работы.

Список литературы

1 *Андреева Г.М.* Социальная психология. — М.: Аспект Пресс. — 2000. — 256 с.

2 *Божович Л.И.* Личность и ее формирование в детском возрасте. — М.: Просвещение, 1988. — 180 с.

3 Динамика социально-психологических явлений в изменяющемся обществе / Отв. ред. А.Л. Журавлев. — М.: Ин-т психологии РАН, 1996. — 215 с.

4 *Еникеев М.И.* Основы общей и юридической психологии. — М.: Просвещение, 1996. — 250 с.

5 *Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М.* Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты. — М.: Изд-во МГУ, 1993. — 245 с.

6 *Лебедев С.* Антиобщественные традиции, обычаи и их влияние на преступность. — Омск, 1999. — 315 с.

7 *Немов Р.С.* Психология. — М.: Владос, 1999. — 320 с.

8 Общая психология / Сост. Е.И. Рогов. — М.: Владос, 1995. — 345 с.

9 *Ольшанский В.Б.* Практическая психология для учителей. — М.: Просвещение, 1994. — 270 с.

10 *Позняков В.П.* Психологии малых групп // Современная психология; Справочное руководство / Отв. ред. В.Н.Дружинин. — М.: Инфра-М, 1999. — 290 с.

11 *Радугин А.А.* Психология. — М.: Центр. — 2001. — 450 с.

12 Социальная психология в трудах отечественных психологов. — СПб.: Изд-во «Питер», 2000. — 265 с.

13 Социальная психология / Под ред. А.Л. Журавлева. — М.: Инфра-М, 2000. — 330 с.

14 *Фридман Л.И., Кулагина И.Ю.* Психологический справочник учителя. — М.: Просвещение, 1991. — 160 с.

15 [ЭР]. Режим доступа: www.psi.webzone.ru

16 *Мкртчян М.А.* Становление коллективного способа обучения. — Красноярск, 2010. — С. 56–67.

Л.А.Шкутина, Л.Ж.Бимағамбетова, Н.Б.Михайлова

«Топ» және «ұжым» түсінігінің бірлестігі: педагогикалық тұрғы

Мақалада екі түрлі оқыту жүйелерін (дәстүрлі — сыныптық-сабақтық жүйе мен инновациялық ұжымды оқыту әдісі) салыстыру негізінде «топ» және «ұжым» түсініктерінің айырмашылықтары келтірілген. Салыстырмалы талдау негізінде сыныптық-сабақтық жүйеде топтық оқыту формасы басым болады, ал ұжымды оқыту әдісінде ұжымдық оқыту формасы басым демек. Авторлар жеке, жұптық, ұжымдық түсініктерін ашу негізінде «топ» және «ұжым» анықтамаларына педагогикалық сипат береді.

L.A.Shkutina, L.Zh.Bimagambetova, N.B.Mikhaylova

About a ratio of concepts «group» and «collective»: pedagogical context

In this article authors made an attempt to demarcate concepts «group» and «collective», basing on the comparative characteristic of two systems of teaching: traditional — class-and-lesson system (CLS) and innovative — the collective way of teaching (CWT). The carried-out comparative analysis allows to claim that in class-and-lesson system the group form of work prevails, and at collective way of teaching collective form of work prevails. Authors base the pedagogical explanation for the ratio of concepts «group» and «collective» on it which is constructed on disclosure of essence of individual, pair, group, collective forms of the organization of educational process.

References

1 Andreyeva G.M. *Social psychology*, Moscow: Aspect Press, 2000, 256 p.

2 Bozhovic L.I. *Personality and its formation at children's age*, Moscow: Prosveshchenie, 1988, 180 p.

3 *Dynamics of the social and psychological phenomena in the changing society*, Executive editor A.L. Zhuravlev, Moscow: Institute of psychology of the Russian Academy of Sciences, 1996, 215 p.

4 Enikeev M.I. *Fundamentals of the general and legal psychology*, Moscow: Prosveshchenie, 1996, 250 p.

5 Krichevsky R.L., Dubovskaya E.M. *Psychology of small group:* theoretical and applied aspects, Moscow: Publ. house of MSU, 1993, 245 p.

6 Lebedev S. *Antisocial traditions, customs and their influence on crime*, Omsk, 1999, 315 p.

7 Nemov R.S. *Psychology*, Moscow: Vlados, 1999, 320 p.

8 *General psychology*, Author E.I. Rogov, Moscow: Vlados, 1995, 345 p.

9 Olshansky V.B. *Practical psychology for teachers*, Moscow: Prosveshchenie, 1994, 270 p.

10 Poznyakov V.P. *Modern psychology*; Reference guide / Executive editor V.N. Druzhinin, Moscow: Infra-M, 1999, 290 p.

11 Radugin A.A. *Psychology*, Moscow: Center, 2001, 450 p.

12 *Social psychology in the works of domestic psychologists*, Saint Petersburg: Publ. house «Piter», 2000, 265 p.

13 *Social psychology*, under the editorship of A.L.Zhuravlev, Moscow, Infra-M, 2000, 330 p.

14 Friedman L.I., Kulagina I.Yu. *Psychological reference book of the teacher*, Moscow: Prosveshchenie, 1991, 160 p.

15 [ER]. Access mode: www.psi.webzone.ru

16 Mkrtchyan M.A. *Formation of a collective way of teaching*, Krasnoyarsk, 2010, p. 56–67.

УДК 001.892

А.А.Мухатаев[1], А.Б.Айтжанова[2]

[1]Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области
[2]Южно-Казахстанский государственный университет им. М.О.Ауэзова, Шымкент
(E-mail: mukhatayev_a@mail.ru)

Научно-исследовательская деятельность как фактор повышения качества профессионального развития педагога

В статье рассматриваются вопросы организации научно-исследовательской работы в системе повышения квалификации педагогических работников, обоснована актуальность проблемы. Научно-исследовательская деятельность, являясь катализатором качественной организации образования, становится неотъемлемой частью процесса в институтах повышения квалификации. Научные исследования — важнейшие ресурс и инструмент по формированию у педагогов компетентностей, навыков поиска, анализа, освоения и обновления информации, обеспечивающих успешность профессиональной деятельности

Ключевые слова: наука, научно-исследовательская деятельность, повышение квалификации, организация НИР, научно-методическое обеспечение.

Система повышения квалификации педагогических работников призвана обеспечивать качество сферы образования в целом, «выполняя обслуживающую функцию для всех уровней системы непрерывного образования». То есть развитие систем дошкольного воспитания и обучения, среднего образования, технического и профессионального, высшего и послевузовского образования напрямую связано и зависит от системы повышения квалификации, так как главной движущей силой всех уровней является потенциал педагогических кадров [1]. В этой связи приоритет Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 гг. — обеспечение системы образования высококвалифицированными кадрами и обновление содержания и структуры образования на основе отечественных традиций, мирового опыта и принципов устойчивого развития [2]. Реализация этих задач в первую очередь зависит от эффективной деятельности системы повышения квалификации педагогов.

На основе анализа научно-педагогической литературы деятельность организаций повышения квалификации можно классифицировать следующим образом:

1) учебная деятельность — организация и проведение курсов повышения квалификации;

2) методическая работа — деятельность по развитию профессиональной компетентности педагогических работников в курсовой и межкурсовой период;

3) научно-исследовательская деятельность — проведение исследований по совершенствованию непрерывного образования педагогических работников, в том числе повышения квалификации;

4) развитие человеческих ресурсов организаций повышения квалификации [1; 7].

Модернизация системы повышения квалификации должна способствовать качественному обновлению педагогического корпуса, формированию механизмов опережающего обновления содержания образования, созданию высокотехнологичной образовательной среды [3]. Это невозможно представить без научного сопровождения процесса, так как в основании современного образовательного процесса лежит научная картина мира, а сама сфера образования опирается на научно апробированные и рекомендуемые методы. Современная образовательная система использует научно обоснованные подходы, в которых учитываются особенности нейрофизиологической, умственной и эмоционально-волевой сферы деятельности субъектов образовательного процесса.

Роль науки в образовании заключается в том, что она охватывает все компоненты образовательного процесса: цели, средства, результаты, принципы, формы и методы. Основными единицами образовательной матрицы выступают научные смыслы, которые включают личность обучаемого в реальный процесс жизнедеятельности. «Образовательный процесс выступает в качестве «исходной территории», на которой происходят встреча индивида и науки, а также его подготовка к жизнедеятельности в данном обществе и формирование зрелой личности» [4].

С помощью науки разрабатывается подходящая методология для учащейся молодежи; наука в существенной мере расширяет кругозор учащихся, ибо все новое в школу приходит через науку [5].

Ученый изучает новый объект, тем самым происходит расширение мировоззрения человека. Формирование научного мировоззрения происходит тоже благодаря системе образования, которая играет существенную роль в формировании личности. Современная цивилизация стремится к тому, чтобы подготовить и использовать огромный потенциал специалистов с высшим образованием. Об этом свидетельствует тот факт, что объем научной деятельности, рост научной информации, открытий, число научных работников удваиваются в среднем примерно каждые 5–10 лет [6].

Наука предполагает направленное воздействие на образовательный процесс и может в случае необходимости санкционировать изменение всей структуры обучения. Научно-мировоззренческие основоположения присутствуют в составе мыслительной деятельности педагога, они передаются обучаемым. Научные подходы пронизывают и все содержание учебно-образовательного процесса. Сами образовательные модели опираются на сугубо научные обоснования и достижения многообразных наук о человеке, в частности, антропологии, педагогики, психологии, физиологии, дидактики и пр. Образовательный процесс имеет не только собственные технологии, среди которых информационные в настоящее время заявляют о своем приоритетном положении, но и закономерности. Это предполагает наличие методик, программ, планов, методологических и дидактических материалов.

Как отметил профессор А.К. Кусаинов, для повышения качества образования необходимо вести целенаправленные научно-исследовательские работы, так как качество и уровень развития системы образования зависят от достижений педагогической науки в целом [7]. По его словам, в области образования, как и в других отраслях знаний, должны быть проведены фундаментальные и прикладные исследования. Содержание образования, даже в сочетании с хорошей учебно-лабораторной базой, не может дать эффективного результата без новых педагогических технологий, опирающихся на достижения науки [8].

Мировой опыт организации науки в университетах показывает также, что современная образовательная система обязана обеспечить резкое увеличение использования инновационного потенциала науки [9], так как одной из приоритетных задач высшей школы во всем мире является развитие прикладных и фундаментальных научных исследований, которые служат базисом для получения новых знаний, сохранения и развития научно-педагогических школ, подготовки конкурентоспособных специалистов. Это касается и системы повышения квалификации кадров.

По определению ученых, одним из важных принципов, заложенных в основу процесса повышения квалификации, является принцип научности, который предполагает нацеленность на достижение соответствия всей системы повышения квалификации современным научным достижениям в самых различных областях [10].

Проектирование процесса научно-методической деятельности в системе повышения квалификации в настоящее время является актуальной задачей, требует глубокого профессионального осмысления и творческого подхода.

Богатый по своему содержанию и направленности педагогический опыт зачастую выглядит неубедительным с точки зрения связи с современными достижениями и передовыми научными идеями. Поэтому необходимо дать теоретическое обоснование перспективным моделям образовательных систем, обеспечивающим современное качество образования и их практическую интерпретацию. Построение таких моделей выполняет превентивную функцию. Они являются своего рода ориентировочной основой, пользуясь которой, реальные субъекты внедрения — образовательные учреждения — могли бы разрабатывать конкретные технологии, методики, программы и проекты совершенствования различных сторон образовательной деятельности [11]. В своей же совокупности данные модели образовательных систем дают панорамное представление о тех задачах, которые сегодня стоят перед современной школой, осуществляющей переход на новые стандарты.

Не случайно, что в некоторых странах научно-исследовательской деятельности в системе повышения квалификации уделяется внимание на государственном уровне. Так, приказом Минобрнауки России № 1324 от 10 декабря 2013 г. «Об утверждении показателей деятельности образовательной организации, подлежащей самообследованию» утверждены показатели деятельности организации ДПО, подлежащей самообследованию. Выделены блоки показателей образовательной, научно-исследовательской и финансово-экономической деятельности, а также инфраструктуры. В блоке «Научно-исследовательская деятельность» определено:

– количество цитирований в индексируемой системе цитирования Web of Science в расчете на 100 научно-педагогических работников;

– количество цитирований в индексируемой системе цитирования Scopus в расчете на 100 научно-педагогических работников;
– количество цитирований в РИНЦ в расчете на 100 научно-педагогических работников;
– количество статей в научной периодике, индексируемой в системе цитирования Web of Science в расчете на 100 научно-педагогических работников;
– количество статей в научной периодике, индексируемой в системе цитирования Scopus в расчете на 100 научно-педагогических работников;
– количество публикаций в РИНЦ в расчете на 100 научно-педагогических работников;
– общий объем НИОКР;
– количество подготовленных печатных учебных изданий (включая учебники и учебные пособия), методических и периодических изданий;
– количество проведенных международных и всероссийских (межрегиональных) научных семинаров и конференций;
– число научных журналов, в том числе и электронных, издаваемых образовательной организацией, и др. [12].

В Беларуси объединение научного потенциала профессорско-преподавательского состава с практическим опытом методистов рассматривается как отличительная черта деятельности СПК. Деятельность в сфере координирует Совет по повышению квалификации и переподготовки кадров образования (с 1996 г.). Академия постдипломного образования и ИПК участвуют в научных исследованиях в рамках Государственной программы фундаментальных исследований «Непрерывное образование», отраслевой научно-технической программы «Образование и кадры», по отдельным заданиям Министерства образования. В основном НИР проводятся по двум направлениям:
– исследование проблем развития образования, включая проблемы качества образования, создания новых методов и инструментов его контроля, преемственности различных ступеней образования, управления, информатизации, воспитательной и внешкольной работы;
– исследование инновационных форм, разработка содержания и технологий, информационного и научно-методического обеспечения, учебных планов и программ повышения квалификации и переподготовки руководящих работников и специалистов образования в условиях реформирования системы образования [13].

В Казахстане деятельность организаций системы повышения квалификации не лицензируется. Тем не менее в «Типовых правилах деятельности видов организаций дополнительного образования для взрослых», утвержденных приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 11 сентября 2013 г. №370, «проведение научных исследований, опытно-методических работ по новым перспективным направлениям дополнительного образования» определено одной из основных функций таких организаций [14].

Для активизации научно-исследовательской деятельности в филиалах, АО «НЦПК «Өрлеу» разработаны и внедрены в процесс «Положение об Ученом совете филиалов АО «НЦПК «Өрлеу» и «Положение об организации научно-исследовательской деятельности АО «НЦПК «Өрлеу» (утверждены 27 мая 2014 г.).

Согласно указанным документам научно-исследовательская деятельность неразрывно связана с образовательной и является обязательной и важнейшей составляющей межкурсовой деятельности ППС филиалов АО «НЦПК «Өрлеу». Основными требованиями, предъявляемыми к научно-исследовательской деятельности, являются актуальность, теоретическая и практическая значимость научных исследований и взаимосвязь с образовательным процессом филиалов АО «НЦПК «Өрлеу» по повышению квалификации педагогических работников системы образования РК.

В «Положении об организации научно-исследовательской деятельности АО «НЦПК «Өрлеу» определена основная цель научно-исследовательской деятельности: научно-методическое обеспечение образовательного процесса в системе повышения квалификации педагогических работников, а также поддержка инновационных процессов в образовательных учреждениях. Для достижения цели предполагается решение следующих задач:
– обеспечение высокого нучно-методического уровня курсов повышения квалификации (далее – курсов ПК) педагогических кадров на основе новейших достижений фундаментальных исследований;

– приоритетное развитие актуальных и практически значимых научных исследований как основы для создания новых знаний, развития кафедр, центров уровневых программ и творческих научных коллективов;
– эффективное использование и развитие потенциала профессорско-преподавательского состава;
– расширение сотрудничества с учебными заведениями, научно-исследовательскими учреждениями, органами государственной власти и местного управления Республики Казахстан и зарубежных стран, проведение совместных научных исследований;
– поддержка и развитие инновационных технологий в области повышения квалификации педагогических работников;
– широкое привлечение к исследовательской деятельности в процессе курсовой и межкурсовой подготовки учителей, педагогов-практиков, стимулирование их активного участия в опытно-экспериментальной работе.

Научно-исследовательская деятельность, проводимая в АО «НЦПК «Өрлеу», должна привести к следующему:

– совершенствование образовательного процесса в системе повышения квалификации педагогических работников дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального, высшего педагогического, дополнительного образования, а также руководящих и научно-педагогических работников системы образования РК;
– внедрение инноваций и эффективных педагогических технологий в систему повышения квалификации педагогических работников перечисленных выше категорий;
– развитие научного творчества слушателей, навыков исследовательской работы.

Таким образом, можно констатировать, что научно-исследовательская деятельность в системе повышения квалификации в конечном итоге ориентирована на повышение качества образования, создавая мультипликативный эффект (*по цепочке* качество (профессионализм) ППС СПК — качество (профессиональная компетентность) педагога — качество (функциональная грамотность) обучающегося — качество образования).

Опыт организаций системы повышения квалификации работников образования еще раз доказывает, что качество образовательной деятельности и эффективность развития профессиональной компетентности педагогов напрямую коррелируются с качеством научно-исследовательской деятельности.

Согласно Стратегическому плану действий АО «НЦПК «Өрлеу» миссией Центра определено системное повышение квалификации педагогических кадров, обеспечивающее высокое качество образования на основе корпоративного управления, трансляции мирового и казахстанского опыта [15]. Одним из главных условий выполнения миссии является интеграция науки и образования для обеспечения качества повышения квалификации работников образования [16].

Поэтому в разработанном в 2014 г. «Стратегическом плане развития Карагандинского областного института повышения квалификации педагогических работников на 2014–2016 гг. «Сильный регион — сильный Центр» [17] в числе стратегических направлений развития выделены научно-исследовательская, инновационная деятельность и международное сотрудничество и определены следующие проблемы в этом направлении:

– недостаточная интеграция образовательной и научно-исследовательской деятельности Института;
– недостаточный уровень исследовательской культуры профессорско-преподавательского состава (далее — ППС);
– недостаточная информированность о результативном инновационном опыте педагогов и организаций образования региона (далее — ОО);
– минимальное количество публикаций в международных рейтинговых изданиях;
– низкий уровень международного сотрудничества.

Для решения проблем перед коллективом были поставлены конкретные задачи:

1) разработать и внедрить программу научно-исследовательской работы института, ориентированной на дальнейшее прикладное использование ее результатов в научной, инновационной, образовательной, методической и издательской деятельности организаций образования;

2) обеспечить преемственность программы научно-исследовательской работы (далее — НИР) института и содержания методологического семинара, тематики исследовательских работ ППС, работы с базовыми ОО и экспериментальными площадками;

3) активизировать сотрудничество (в т.ч. международное) в сфере образовательной и научно-инновационной деятельности.

Для решения определенных выше проблем сотрудниками института разработана Программа научно-иследовательской деятельности филиала на основе «Положения об организации научно-исследовательской деятельности АО «НЦПК «Өрлеу», Устава ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области и Стратегического плана развития Карагандинского ИПК ПР на 2014–2016 гг. «Сильный регион — сильный Центр».

Для обеспечения систематизации и эффективности работ научно-исследовательская деятельность института объединена общей темой «Модернизация системы повышения квалификации педагогических работников в условиях инновационного развития системы образования». Главной, системообразующей целью Программы являются обоснование и разработка инновационной модели повышения квалификации (далее — Программа) педагогических работников, которая, в свою очередь, должна была охватить весь спектр проводимых научных изысканий в институте по разным направлениям. Проведение научно-исследовательских работ по направлениям отражено в задачах НИР:

1) раскрыть методологические основы повышения квалификации педагогических работников;

2) провести анализ отечественного и зарубежного опыта и тенденций развития системы повышения квалификации;

3) разработать концепцию развития системы повышения квалификации с учетом факторов инновационного развития системы образования;

4) разработать модель повышения квалификации педагогических работников в условиях инновационного развития системы образования, включающую:

а) систему развития профессиональной компетентности воспитателя дошкольной организации образования в работе с детьми раннего возраста;

б) научно-методические основы непрерывного профессионального развития педагога малокомплектной школы;

в) систему подготовки педагогов к развитию функциональной грамотности младших школьников;

г) условия совершенствования профессиональной компетентности педагога системы ТиПО в условиях индустриально-инновационного развития экономики;

д) систему подготовки педагогических работников к реализации инклюзивного образования;

5) представить механизмы внедрения модели повышения квалификации педагогических работников и разработать рекомендации по интеграции предлагаемой модели в системе непрерывного образования.

Как видно из обозначенных задач, в Программе охвачены наиболее актуальные проблемы системы повышения квалификации.

При определении темы НИР стояла задача научно-методического обеспечения эффективности процесса повышения качества профессионального развития педагога в системе повышения квалификации педагогических работников. Это объясняется тем, что для успешного формирования и развития экономики знаний особое значение имеет система непрерывного образования, деятельность которой должна быть направлена на подготовку кадров в соответствии с мировыми стандартами, реализацию принципа «образование в течение всей жизни».

Очевидно, развертывание научных исследований на базе института станет важнейшим ресурсом и инструментом по формированию у педагогических работников образования компетентностей, навыков поиска, анализа, освоения и обновления информации, обеспечивающих успешность профессиональной деятельности. Научно-методическое содержание работы позволит профессорско-педагогическому составу института на качественно ином уровне подойти к подготовке педагогов к работе в условиях обновления содержания всех уровней образования.

Список литературы

1 *Муканова С.Д., Мухатаев А.А.* Организация учебно-методической работы в системе повышения квалификации: Метод. рекомендации. — Караганда: ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области, 2015. — 34 с.

2 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 гг. — [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118

3 *Возгова З.В.* Андрагогические особенности профессиональной подготовки в процессе непрерывного повышения квалификации научно-педагогических работников // Фундаментальные исследования. — 2013. — № 6. — С. 730–734.

4 *Кохановский В.П.* Основа философии науки: Учеб. пособие для аспирантов / В.П. Кохановский (и др.). 3-е изд., Ростов-н/Д., 2006. — С. 61.

5 *Новиков А.Г.* Роль науки в современном образовании. — [ЭР]. Режим доступа: http://do.gendocs.ru/download/docs-291715/291715.doc

6 *Кохановский В.П.* Философия для аспирантов / В.П. Кохановский, Е.В. Золотухина и др. — Ростов-н/Д., 2003. — С. 153.

7 *Кусаинов А.К.* Качество образования в мире и в Казахстане. — Алматы, 2013. — С. 165.

8 Креативная педагогика. Методология, теория, практика: Монография / Под ред. В.В. Попова, Ю.Г. Круглова. — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. — С. 14.

9 *Филиппов В.* Российское образование: состояние, проблемы, перспективы: Доклад на Всероссийском совещании работников образования // Народное образование. — 2000. — № 2. — С. 42–51.

10 *Юрьевич С.Н.* Научное обеспечение процесса повышения квалификации педагогов // Научное обеспечение процесса повышения квалификации кадров (Науч.-метод. журнал). — 2009. — Вып. 2. — С. 29–33.

11 *Кеспиков В.Н., Солодкова М.И., Ильясов Д.Ф., Ильина А.В.* Особенности научно-исследовательской деятельности учреждения дополнительного образования в условиях модернизации образования // Научное обеспечение процесса повышения квалификации кадров (Науч.-метод. журнал). — 2012. — Выпуск 4. — С. 40–45.

12 Методические рекомендации по самооценке, оценке результативности и эффективности деятельности организации дополнительного профессионального образования и управлению качеством ДПО: Практ. пособие / Н.Н. Анискина, Л.Э. Ковалева, Т.В. Федосеева. — Ярославль: Изд. дом Н.П. Пастухова, 2013. — 37 с.

13 *Тавгень О.И.* Система повышения квалификации педагогических кадров в условиях реформирования национального образования Республики Беларусь // Человек и образование: Академ. вестн. Ин-та образования взрослых Российской академии образования. — 2006. — № 7. — С. 28–31.

14 Типовые правила деятельности видов организаций дополнительного образования для взрослых. — [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008829

15 Стратегия развития АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу». — [ЭР] Режим доступа: http://www.orleu-edu.kz/Strategy

16 *Мухатаев А.А.* Интеграция науки и образования // Справочник руководителя образовательного учреждения. — 2013. — № 10 (82). — С. 55–57.

17 Сильный регион — сильный центр: Стратегический план развития Карагандинского института повышения квалификации педагогических работников на 2014–2016 гг. — Қарағанда, 2014. — 42 б. (каз., орыс тілдерінде).

А.А.Мұқатаев, А.Б.Айтжанова

Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті педагогтың кәсіби дамуы сапасын арттыру факторы ретінде

Мақалада педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру жүйесінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру мәселелері қарастырылған, мәселенің көкейкестілігі негізделген. Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті білім беруді сапалы ұйымдастырудың катализаторы бола отырып, біліктілікті арттыру институттары үдерісінің бөлінбес бөлігіне айналады. Ғылыми зерттеулер педагогтардың кәсіби іс-әрекетінің табыстылығын қамтамасыз ететін құзырлылықтарды, ақпаратты іздеу, талдау игеру және жаңарту дағдыларын қалыптастыратын маңызды ресурс және құрал болып табылады.

A.A.Mukhatayev, A.B.Aitzhanova

Research activity as the factor of quality of professional development of teachers

In the article are examined the questions of organization of research work in the system training of pedagogical workers, actuality of problem is reasonable. Research activity, being the catalyst of quality organization of education, becomes inalienable part of process in the training institutes. Scientific researches are an essential resource and instrument on forming of teachers competencies, skills of search, analysis, mastering and updating of information, providing success of professional activity.

References

1 Mukanova S.D., Muhataev A.A. *Organization of teaching work in the training: Methodological recommendations*, Karaganda: Branch of JSC «NCPD «Orleu» IPD of Karaganda region, 2015, 34 p.

2 *The State Program for Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020*, [ER]. Access mode: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118

3 Vozgova Z.V. *Basic Research*, 2013, 6, p. 730–734.

4 Kochanowski V.P. *The basis of the philosophy of science: textbook for graduate students*, edit. Third, Rostov-on-Don, 2006, p. 61.

5 Novikov A.G. *The role of science in modern education*, [ER]. Access mode: http://do.gendocs.ru/download/docs-291715/291715.doc

6 Kochanowski V.P. *Philosophy postgraduate*, Rostov-on-Don, 2003, p. 153.

7 Kusainov A.K. *The quality of education in the world and in Kazakhstan*, Almaty, 2013, p. 165.

8 *Creative pedagogy. Methodology, the theory, practice:* Monograph, edited. V.V. Popov, Yu.G. Kruglov, Moscow: BINOM. Laboratoriya znaniy, 2012, p. 14.

9 Filippov V. *Narodnoe obrazovanie*, 2000, 2, p. 42–51.

10 Yuryevich S.N. *Scientific provision of advanced training (Scientific-methodical magazine)*, 2009, Issue 2, p. 29–33.

11 Kespikov V.N., Solodkova M.I., Ilyasov D.F., Ilyina A.V. *Scientific provision of skills development (scientific and methodical magazine)*, 2012, Issue 4, p. 40–45.

12 *Guidelines for self-evaluation, assessment of the effectiveness and efficiency of the organization of additional vocational training and quality management DPO:* a practical guide / N.N. Aniskina, L.E. Kovaleva, T. Fedoseyeva, Yaroslavl: Publishing House N.P. Pastukhov, 2013, 37 p.

13 Tavgen O.I. *Man and education: Academic Herald Institute of Adult Education of Russian Academy of Education*, 2006, 7, p. 28–31.

14 *Model Rules of activity types of organizations of additional education for adults*, [ER]. Access mode: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008829

15 *Development Strategy of JSC «National Centre of Excellence «Orleu»*, [ER]. Access mode: http://www.orleu-edu.kz/Strategy

16 Muhatayev A.A. *Directory head of the educational institution*, 2013, 10 (82), p. 55–57.

17 *Strong regions — strong center*: Strategic plan for the development of the Branch of JSC «National center for professional development «Orleu» Institute for professional development of Karaganda region for 2014–2016, Karaganda, 2014, 42 p.

ӘОЖ 62:7,05

С.Ж.Бодиков[1], А.Кароглы[2]

[1]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;
[2]Гази университеті, Түркия
(E-mail: seyfolla_aa@mail.ru)

Экодизайндағы табиғи материалдар пайдаланудағы жобалау әдістері

Мақалада сәулеттік нысандарды жобалаудағы экологиялық дәстүрлі және заманауи материалдарды пайдаланудың жаңа жолдары мен тәсілдері қарастырылған. Авторлар жобалаудағы жаңа әдістерді қолдану экологиялық жаңа талаптар және аймақтағы климаттық ерекшеліктерді ескере отырып, талдаған. Дизайндық нысандарды және заттарды жобалаудағы әр түрлі табиғи материалдар қолданудың үздік үлгілері ұсынылған. Сәулеттік нысандардың әлемдік үлгілерін зерттей отырып, экодизайн мәселелерін жоғары оқу орнында оқытудың әдіснамасы сарапталған.

Кілт сөздер: экодизайн, қанықкан бояу, тұтынушы, қоғам, экология, дизайнер, сәулет, интерьер, табиғи материал.

Егер жоба жағдайларын жан-жақты ұғыну материалдар саласында заттың жұмыс істейтін әлеуметтік-мәдени нормасы, орындау және қолдану технологиясы тұтынушы адамның өміріндегі материалдық үдерістер үшін кедергі болады деген қорытындыға келсе, онда дизайнер аспаптық ұстаныммен айналысады. Нақты заттық әлемге жататын осы ұстаным негізінде адамның бейнесі бар. Бұл дизайнерді затты көруге, онда ең алдымен тіршіліктің өндірістік-технологиялық үдерістерін бейнелеуге шабыттандырады. Зат материалдық үлгі сияқты түсіндіріледі, бағаланады және көрінеді немесе тиімді жұмыс істейтін құрылма, онда барлық мәдени-тарихи жамылғылар тасталғандай. Заттың осындай монистік баян етілуі оның үлгісін ұйымдастыруға — тұрмысқа бейімділігіне басты талапты анықтайды. Көбінесе бәрінен де заттың жайлылығы, ықшамдылығы, жабдықталынуы, икемділігі, тиімділігі, тазалығы және т.б. бағаланады. Жобалау-бейнелеу үлгісінде заттар құрылманың толық жоспары сияқты. Мұндай қосылыстар аспаптық көзқарас тұрғысынан материал, қызметтің техникалық шешімі (құрылма), технологиясы әсерлі құралдар, шығарманың мазмұнын білдірудің материалдық тілі дегенді білдіреді. Дизайнердің затқа көзқарасы қандай болса да, оның бейнесінің негізін, яғни шындықтың өзінен жобаның мақсатын іздеуі тиіс. Ізденістің жалпы қағидасы (осы жағдайда — материалдық үлгі сияқты зат) нақты әлеуметтік-техникалық ортамен заттың мүлтіксіз үлгісін оймен келтіру болып табылады. Мұнда затқа аспаптық көзқарас тұрғысынан қойылған негізгі көркемдік жобалау міндеттерін тұжырымдау көмектеседі: жалпы қабылданған норманы қайта қалыптастыру, тіршіліктің өндірістік-технологиялық үдерісін тиімді ұйымдастыру пайдасына стереотиптерді бұзу.

Заманауи қоғам — бұл тұтынушы қоғам. Біздің айналамыз зиянды және қауіпті материалдардан жасалған нәрселерге толы және үйіміз, жұмыс орны және өзге де ғимараттар әр түрлі ластанудың көзі болып табылады. Және де бізді шу, ойын-сауық, күнделікті жарнама, бетонды пейзаж және қанықкан бояудағы алыстан мен мұндалаған ашық түстегі ілінген жарнамалар кері әсерін тигізеді.

Дизайн мен сәулеттің жаңа үрдісінің негізі — табиғат. Бұл үрдіс экодизайн деп аталады. Бұл ағымның шеңберінде жоспарға азық-түліктің мол мөлшерін қысқарту, сонымен қатар материал мен технологияны, қажеттіліктің жаңа құрылымын түбегейлі қайта қарастыру кіреді. Адамның физикалық және психикалық денсаулығы арасындағы байланысты ешкім де жоққа шығара алмайды. Экодизайнның пайда болуы қоршаған ортаның кенеттен нашарлауына жауап берді, әсіресе «қайта тұтыну» дағдарысына жауап тапты. Экодизайнның сәулетшіге және дизайнерге қоятын негізгі талабы: бұйымды қауіпсіз пайдалану, денсаулыққа зиян келтірмеуі, шу, тербеліс, шығарулар, сәулеленудің аз мөлшері, экологиялық зиянды болдырмау. Міне, осыдан экодизайнның негізгі қағидалары шығады: материалдардың шығу тегіне, жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қорларды үнемдеу, қоршаған ортаны қорғаудан бастап, жануарларға да дұрыс қарым-қатынас жасау, адам құқығын қорғаумен аяқталады. Экологиялық дизайн мен сәулеттің дамуы біздің әрқайсымызға аса қажет. Экодизайн — адамға жайлы, әрі ыңғайлы, әрі үйлесімді болатын қоршаған ортаны қорғауға баса назар аудартатын дизайндағы және сәулеттегі ағым. Әдемі және ыңғайлылығы ғана емес, сонымен қатар жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қолданылатын

материалдардың сипаттамасы. Негізінде экологиялық таза, сондай-ақ бірегей материалдар және күнделікті қолданылатын, мысалы (жел, күн генераторы), энергияны табу көзі әлемде кеңінен танымал.

Қазіргі әлем азық-түлік пен қызмет көрсетулердің алуан түрін, мүмкіндігін ұсынады. Ал біз қоршаған ортамызды «лақтыруға қимайтын» ескі нәрселермен толтырдық. Осының бәрі адамның жүйке-тамырына және сана-сезіміне кері әсерін тигізетініне ешкім есеп бермейді [1].

Барлық жұмыстар негізгі мақсатта әзірленді — су қорларын сақтау қажеттілігі туралы және пластик қалдықтарының жағымсыз салдары туралы, пластик бөтелкелердің аз зиян келтірмейтіні жөнінде қоғамға мәлімдеу. Осындай керемет ойлар Австралияға таратылды. Таунсвиллдің жергілікті суретшісі Гарт Янкович техникалық жұмыс аяқталғаннан кейін су қоймасын суреттеп салды [2].

Дизайнер Анна Гарфрот қоршаған орта және табиғи ресурстар туралы әр түрлі ой білдіруге болады деп өз пікірін айтады. Мысалы, Лондонда мемлекеттік канал қоршауының шыбықтарында жазылған жай сөз «қайта ойлану» жобасы (негізгі ресурстар ретінде су, газ тұтынатын электр станциясы болып табылатын) түскен сарғайған жапырақтардың көмегімен өз көзқарастарын және ресурстарды тұрақты тұтыну және болашақ туралы ойлауды қайта қарастырады. Пластикалық бөтелкелерді пайдалануды үгіттейді. Лондон көшелерінде олар нағыз өнерге айналды. Егер сүт төгіліп немесе сүтті ішіп бөтелке бос қалса, бөтелкені тастау деген емес деп санайды. Қолданылған екі литр сүт бөтелкесін ашық түске бояп, экофигураға айналдырады. Экодизайн экологияға зиян келтірмейтін, мәселелерді шешуге назар аудартатын әрдайым әдемі және қажет, экодизайннің элементтерін әркімнің өз үйінде де пайдалануға кеңес береміз, мысалы, бокалдар жиынтығы экологиялық таза технологияны пайдалана отырып жасалады.

Интерьердегі замануи экодизайн (грек. *Eikos* — үй, тұрған жері) — «экологиялық» «нақыш», таза ауа және табиғатта жүргендей сезім тудыратын табиғи материалдардан жасалған интерьер. Бүгінгі күнде ең қажет заманауи нақышы болып табылады. Экодизайн — адам тұрған жерді табиғатпен байланыстыру. Экодизайнның мәні қоршаған ортамен оңтайлы үйлестірілген үйдің ішкі көрінісі. Адам «экологиялық» жайда өзін жақсы сезініп, қаланың қапырық ауасынан демалады. Экодизайн немесе табиғат нағыз табиғи материал, түс, пішінін дұрыстығы есебінен құралады.

Экодизайнның негізгі элементтері: негізгі материалдар — ағаш, тас, балшық, шыны, табиғи материалдан жасалған маталар. Негізгі түстер: ашық қоңыр, қоңыр, ақ (қара немесе қарақошқыл ағаш), нәзік түрлі-түсті. Көбінесе табиғи түстер қолданылады: ақшыл-жасыл, ақшыл-көкшіл, шөптің, судың, тастың, ағаштың түсі.

Табиғатқа жақын немесе жақындығын сезіну, жарық, кең бөлмеде рахатқа бөленіп, адам жеңіл демалады. Бұл нақышта даму тарихы, сонымен қатар сәулеттің атақты ескерткіштері де жоқ. Нақышты бірегей деп атау қиын. Мысалы, сәулетші Алвар Аалто — «модернизм әкесі» шатыры таралып өсетін ағашпен көмкерілген үй жобасын жасады. Экодизайн туралы XX ғ. аяғында айтыла бастады, өйткені адамдар экология мәселесінен шаршады және пәтерде, үйде өздерінің «таза» әлемін жасай бастады. Бұл дизайн табиғаттың өзінен туындағандықтан, өте қызықты. Адам дүние мен табиғаттың бір бөлігі болғандықтан, оны сақтауға тырысты, бұл сұлулықты пәтерде, үйде, саяжайда жасауға ұмтылды. Әрине, табиғатқа жүгіну басқа да нақыштарда кездеседі. Ол кескіндемеде, әшекейлеуде, текстурада, сәулет элементтерінде және мүсіндерде көрсетілді. Әсіресе табиғат тақырыбы модернде бейнеленді. Егер модерн классикалық нақыш элементтеріне сүйенсе, экодизайн табиғи емес техника және электроникадан тартынбай заманауи нақышқа сүйенді. Кантри экодизайн болып табылады. Экодизайнның «арғы бабасы» скандинавия дизайнерлері, сонымен қатар жапон дәстүрлестері болып саналады, олар табиғи материал мен жаңашылдық үлгінің қосылуының негізін жасады. Өзінің жағымды энергиясымен денсаулыққа және дұрыс өмір сүруге көңіл бөлуге әсерін тигізді, экодизайн өзіне табынушыларды тауып, заманауи үйлер мен пәтерлерде кеңінен қолданыла бастады. Бүгінде экодизайнның басқа нақыштармен араласуын жиі көруге болады, басқа сөзбен айтқанда интерьердің нақышқа келуі.

Әрине, зиянсыз және табиғи материалдарды ғана қолдануға болады деген ережеден басқа интерьерде экодизайнды жасауда кейбір аксиомаларға бағынуға болмайды. Сіздің мінезіңіз, әдетіңіз, құмарлығыңыз, жасыңыз, тіпті мәртебеңіз жасалған интерьерде бейнеленуі мүмкін дей тұрғанмен, экодизайнның қатарында болу даусыз. Интерьерде экодизайнды қолдану кеңінен таралған. Экодизайнның негізгі қағидасы — бәрі табиғи болуы керек. Сондықтан жиһаз бен декорда ДСП, пластик және хромдалған зат мүлдем болмауы тиіс [3].

Экодизайнның бір артықшылығы — бұл өз қиялыңды енгізу үшін мүмкіндіктің молдығы. Жиһазды өңдеу кезінде табиғи материалды және кез келген түсті пайдалануға болады. Қамысты немесе басқа да жапырақ, өзен тастарын қабырғаның қаптамасы ретінде қолдануға болады. Экологиялық нақышта табиғи материалдармен ресімделінеді. Бұл нақыш ағаш, тас, сабақтар, мақта, зығыр, күйдірілген балшықты ұсынады. Әр түрлі оюмен, бедермен, ашық бояумен және қызықты құрылмамен ауыстыру міндетті емес. Пәтердің белгілі бір ретпен қалыптастырылған әрі сәндеп жабдықталған ішкі кеңістігі тек қана қарапайым және табиғи болсын. Пәтер интерьерін қалыптастыруда оның сәулеттік шешімі және құрылыс жабдықтары: бөлменің саны мен өзара ыңғайластырылған, олардың көлемі, терезе мен есіктің, үй жылытқыштары, жапсарластырып салынған шкафтың, санитарлық аспаптардың, асханадағы ыдыс-аяқ жуғыш пен газ не электр плитаның т. б. орналасуын эко-дизайнмен байланыстыру елеулі рөл атқарады. Пәтер интерьері тұрмыстық аспаптардан, машиналар мен жарық түсіретін құралдардан және жиһаздан құралады.

Интерьерді жабдықтаудың қажетті шарты — қолайлылық пен әсемдік. Интерьердің барлық элементтері өзара әдемі үйлесуі, ал интерьер бүтіндей алғанда бірін-бірі толықтырып, көз тартарлық әсем болуы. Осының бәрін табиғи материалдардан тиіс [4].

Экодизайнның қабырғасы: ағаш тақта, тығындалған жабын, өсімдік оюлар мен қағаз түскиіздер, тіпті суретсіз немесе табиғи түскиіз, керамикалық тақталар әшекей тастар, ақ балшық. Экодизайнның төбесі; ағаш тақта немесе ақталған аппақ түстегі төбе — экодизайнның интерьеріне арналған нағыз шешім. Экодизайнның едені: эконақышта табиғи реңкпен тас немесе терракоттан салады. Эконақышта ағаш, тақтай, бамбук немесе тығын ағаш та қолданылады. Экодизайн жиһазы: табиғи ағаштан, тастан немесе мәрмәрдан жасалынады. Экодизайн жиһазының декормен, материалдармен, түстермен өзара үйлесімділігімен сипатталынады. Көшіп-қонуға ыңғайлы жеңіл материалдардан, әр түрлі пішінде, тасымалдауға оңай жиналмалы-құрастырмалы, адамға жайлы таза ағаштан жиһаздар жасалынады. Жиһаз әр түрлі нұсқалардың барынша үйлесуін қамтамасыз етеді. Құрастырмалы жиһазға қабырғаға жапсарластырып, көлденең орналастырылатын шкафтар, шкаф-қалқалар, құрастырмалы үстелдер, кереуеттер және т.б. жатады. Ауыстырмалы жиһаздың құралмасы бөлшектерінің орнын ауыстыру арқылы оның мақсаты мен көлемін өзгертуге мүмкіндік береді. Жиһазды негізінен ағаштан және ағаш материалдардан (ағаш жоңқалы немесе талшықты тақтайшалардан, үйеңкіден т.б.) жасайды. Қаптама жабынды ретінде табиғи шыбықтарды пайдаланады. Мысалға, ағаш төсекті алсақ — жатып тынығуға арналған жайлы жиһаз. Қайқылау келген екі басы жатуға ыңғайлы жалпақ арқалығымен бірге бөлек дайындалып, төрт аяғы сүйек, күміс, әр түрлі тастар, көксауыр былғары, қызғылт, күрең, сары, жасыл, қоңыр бояулармен өте әсем көркемделетін екі бетімен тұтасады. Қақ ағаштың түзу тақтайларынан құрастырылады. Ағаш төсек пішіні ұсталардың шеберлігіне, көркемдік талғамына, қолданылатын құрама материалдарына қарай, ағаш шабу өнерінің жергілікті дәстүрлеріне сай түрліше жасалуы мүмкін. Ағаш төсекке кейде сәндеп көрпе-төсек те жиналады [5].

Экодизайн маталары да басқаша энергетика береді. Жүннен жасалған кілем, алаша, жапқыштар, шыттан перделер, жиһазды қаптайтын мата, мақта маталары да экодизайнның бір бөлігі. Тіпті экодизайндегі заттарды алсақ: шыныдан немесе балшықтан жасалған гүл салғыштар, өрілген себеттер, сандықтар, ағаш бұтақтары, кептірілген жапырақтар табиғатпен ұштасып жатыр. Экодизайндегі ыдыс қарапайым, біркелкі жұмсақ түсте болуы тиіс. Ең жақсы керамикадан жасалған ыдыстар, ағаштан жасалған қасық, табақ, мақта сүлгілер, жез, күміс, қалайы сияқты табиғаттың жер асты байлықтарынан жасалған ыдыстар.

Балық салынған аквариум, террариум немесе тордағы құс — осының бәрі дерлік табиғат аясында отырғандай сезімге қалдырады.

Экодизайн кейіннен айтыла бастағанмен, ал қазақ халқы экодизайнды баяғы заманнан қолданылып келеді деп әбден айтуға болады. Киіз, кигіз — қойдың күзем жүнінен басылған, үй тұрмысында пайдаланылатын бұйым. Көшпелі халық өмірінде киіздің алатын орны ерекше. Киіз қазақ жеріндегі көшпелі тайпаларда б.з.б. І-мыңжылдықта белгілі болған. Киіз үйді алсақ, ондағы жиһаз, ыдыс, адамға қажет тұрмыс-тіршіліктің бәрі табиғи материалдардан жасалынып кеңінен қолданылған. Дастарқан ас қоюға арналған мата төсеніш, жүн жіптен тоқылған дорба, ағаштан жүкаяқ, теріден бөстек. Заманауи экодизайнде минимализмді талап етсе, дәстүрлі нақыштағы қазақ халқының киіз үйі, қолданылған тұрмыстық заттары қажеттілікке қарай жасалынып қолданылды. Артық зат болмаған. Экодизайн нақышты және әдемі үйдің ішкі көрінісі ғана емес, ол табиғат адамзаттың, жалпы тіршілік атаулының ежелден өмір сүріп келе жатқан ортасы, алтын бесігі. Табиғат —

сұлулықтың таусылмас көзі. Табиғат ана дем ал деп ауаны сыйлады. Сарқырап аққан өзен бен мөлдір таза бұлақ, адам аяғы баспаған орман-тоғай, сырын ішіне бүккен тау-тас — табиғаттың таңғажайыбы.

Әдебиеттер тізімі

1 [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: ru.wikipedia.org/wiki/Экодизайн

2 *Уткин М.Ф., Шимко В.Т. и др.* Архитектурно-дизайнерское проектирование жилой среды. Городская застройка. — М.: Архитектура, 2010. — С. 200.

3 *Минервин Г.Б.* Дизайн архитектурной среды. Основы проектирования оборудования для жилых и общественных зданий. — М.: Архитектура–С, 2004.

4 Эстетические ценности предметно-пространственной среды / Под общ. ред. А.В.Иконникова; ВНИИ техн. эстетики. — М.: Стройиздат, 1990. — 336 с.:ил.

5 *Нестеренко О.И.* Краткая энциклопедия дизайна. — М.: Мол. гвардия, 1994. — 334 с.

С.Ж.Бодиков, А.Кароглы

Использование природных материалов в экодизайне методами проектирования

В статье рассматриваются особенности проблемы экологического дизайна и использования природных материалов при проектировании современных архитектурных объектов. Проанализированы современные методы проектирования архитектурных зданий и сооружений в свете современных экологических требований и климатических особенностей региона. Рассмотрены способы применения природных, а также современных строительных материалов при проектировании дизайн-объектов. Представлен анализ мировых аналогов архитектурных объектов.

S.Zh.Bodikov, A.Karoglu

Use of natural materials in ecodesign by design methods

In article features problems of ecological design and use of natural materials are considered at design of modern architectural objects. Modern methods of design of architectural buildings and constructions in the light of modern ecological requirements and climatic features of the region are analysed. Methods of application of natural, and also modern construction materials at proyektirovany design are considered — objects. Are studied and carried out the analysis of world analogs of architectural objects.

References

1 [ER]. Access mode: ru.wikipedia.org/wiki/Экодизайн

2 Utkin M.F., Shimko V.T. et al. *Architectural Design living environment*. Urban sprawl, Moscow: Architecture, 2010, p. 200.

3 Minervin G.B. *The design of the built environment. Fundamentals of design of equipment for residential and public buildings*, Moscow: Architecture–S, 2004.

4 *The aesthetic value of object-spatial environment*, under total., edit. A.V.Ikonnikova; Institute tehn. Aesthetics, Moscow: Stroyizdat, 1990, 336 p.: il.

5 Nesterenko O.I. *Short Encyclopedia of design*, Moscow: Molodaya gvardiya, 1994, 334 p.

ӘОЖ 37.02:574

А.Б.Мырзабаев[1], А.К.Мыңбаева[2]

[1]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мелекеттік университеті;
[2]Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы
(E-mail: mba_57@mail.ru)

Экология: әдіснама және тұжырымның дамуы

Мақала экологиялық проблемаға арналған. Тірі табиғатта организмдердің тіршілік етуіне сыртқы күштің әсері басым болуда. Бұл жағдай адамзат қоғамының табиғатпен әсерлесуінің күшеюінен. Осы мәселеге қатысты планетамыздағы жалғыз саналы тіршілік иесі адамның биосферамен бұл байланысы көп қырлы. Өйткені өзінің қажеттілігін қанағаттандыру үшін адам жүздеген, мыңдаған жабайы тірі ағзалар түрлерін пайдаланды. Бүгінгі таңда техномасса (бір жылда адамның жасап шығарғаны) биомассадан (жабайы тірі ағзалар салмағы) бірнеше есе асып түседі. Техникалық ландшафтар өндіріс қалдықтарынан жасалуда. Тұтас бір аймақта тіршілік белгілері жойылған. Табиғат тек қор ретінде қаралады, бұл техникамен қаруланған адамның қоршаған ортаға тигізген кері әсерінің анық жемісі екендігі айтылады.

Кілт сөздер: биосфера, биомасса, техномасса, әдіснама, гоминид эволюциясы, химиялық элементтер, коэволюция, геологиялық күш.

Тіршілік табиғаттың ерекше, аса күрделі құбылысы ретінде сыртқы қоршаған дүниеге сан түрлі әсер етеді. Тірі табиғат (тіршілік) әр түрлі тұрғыдағы (бір жасушалы микроағзадан бастап күрделі ағзаларға дейін) көрініс бола отырып тек қана өзінің тіршілік әрекетінің заттарын жасап қоймай, табиғатты да түпкілікті етіп басқа түрге енгізеді.

Экология биологиялық пән ретінде тарихи қажеттіліктен пайда болған, бірте-бірте ол күрделі жүйелі концепциялы және зерттеу негізінің әдіснамасы бар білімнің ғылымаралық саласына айналды. Қазіргі экологиялық білім эмпирикалық қорытындылар жиынтығы түрінде беріліп жүр. Келе-келе осы концепцияның эволюциясында биосферадағы адамның доминантты рөлін мойындау әдіснамалық және дүниетанымдық тұрғыдан құнды бола бастады. Осының салдарынан биосфераның дамуы үшін адамның жауапкершілігі жоғарылады. В.И. Вернадскийдің ноосфера жөніндегі ілімінде адамның қоршаған ортаны белсенді өзгертуі, қайта құруындағы ауқымды әрекетінің проблемасын оқып үйрену туралы пікірлер айтады. Онда ноосфера тек қана табиғатты іргелі өзгертумен емес, адамның өзін де іргелі өзгертумен байланысты биосфераның басқа қасиеттегі, жаңа көріністегі жоғарғы сатысы деп тұжырымдайды [1]. Ойланып қарасақ, осы күнге дейін адам ғылым мен білімді тек техниканың жоғары деңгейде дамуына ғана бағыттаған сияқты. Сондықтан қазір «техносфера» деген ұғым пайда болған. Әзірге ғылым мен техника негізінен табиғи қорларды мүмкіндігінше пайдалану және қайткен күнде де адам мен қоғамның қажеттілігін қанағаттандыруға қызмет етеді. Ал ғалымның ой-пікірі мен тілегі бұл емес. Бұл Жердегі пендешілік пиғылдан туындаған, әрбір адам өзін тек жерде «қонақ» сезінетін өткінші психология қалыптасқан. Адам табиғатта өзін жат сезінеді. Табиғи үрдістердің заңды нәтижесі адамның шығуына әкеліп отыр, сондықтан ми қалыптасып сананың негізі болды. Сана – ғылыми ой-пікірге, ол еңбек әрекетімен үйлесіп биосфераның ноосфераға айналуына жеткізеді. Олай болса адамның осы өзгертуші әрекеттерінің бәрі қатаң ғылыми, шын мәнінде, барлық жүріп жатқан үрдістерді саналы түйсініп, оларды «табиғат мүддесімен» сәйкестендіруі қажет [2].

Осы негізде бірінші болып дүниенің «экологиялық тұйықтығын» сезіну тұр. Педагогика саласының кез келген адамы осыны әуелі өзі түсінуі қажет. Ол әліппедегі дыбыстар мен әріпті алғаш танытқан ұстаз сияқты болуы тиіс. Адамзат жасап шығарған мериалдық мәдениет ауқымы аса кең және оның даму қарқыны үнемі ұлғаюда. Алдыңғы күні «запорожец» міндік, кеше «ракетаға» отырдық, бүгін адамды «клондап» біттік, ертең..., бүрсігүні ... А.С. Пушкиннің «Алтын балық» ертегісіндегінің кебін киіп қаламыз ба? Немесе Абайдың «Ескендір» поэмасындағы

Бұл — адам көз сүйегі, — деді ханға, —
Тоя ма адам көзі мың мен санға?
Жеміт көз жер жүзіне тоймаса да,
Өлсе тояр көзіне құм құйылғанда... —

дегендей болмасына кім кепіл?!

Бүгінгі таңда техномасса (бір жылда адамның жасап шығарғаны) биомассадан (жабайы тірі ағзалар салмағы) бірнеше есе асып түседі. Бұл үрейлі, табиғат — биосфера — адам жүйесіндегі теп-теңдікке ойлана қараудың қажеттілігін ұштай түседі. Техниканың биосфераға және табиғатқа жалпы алғандағы әсерін тек қана қолданбалы тұрғыда ғана емес, терең теориялық ұғыну тұрғысында да оқып үйренуді қажет етеді. Техника қазір адамға тек көмекші күш қана болудан қалып барады. Техносфера табиғатты одан әрі өзгертуде, бұрынғы ландшафтарды өзгерте отырып, жаңаларын жасауда. Жердің басқа (сфераларына) қабаттарына қарқынды әсер етуде, оның ішінде әсіресе биосфераға. Техникалық ландшафтар өндіріс қалдықтарынан жасалуда. Тұтас бір аймақта тіршілік белгілері жойылған. Табиғат тек қор ретінде қаралады, бұл — техникамен қаруланған адамның қоршаған ортаға тигізген кері әсерінің анық жемісі. Осының бәрін бұл проблеманы түйсінуде жаратылыстану және қоғамдық ғылымдардың өзара әсерлерінің жеткіліксіздігі деуге болады. Қазір адам өмірінде техниканың маңызы аса зор, ендеше, осымен қатар техносфераны ізгілендіру проблемасы өткірлене түсуде [3, 4].

Экологиялық проблемаларға өнегелілік тұрғысынан қарау бұрыннан айтылуда, ол қазір тіпті адам мен табиғат арақатынасы және бізді қоршаған әлем, дүние сияқты көнеленіп барады. Ата-бабаларымыз заманында ыстық-суыққа қарамай көшіп қонып жүріп-ақ, ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпақ жалғасып, табиғатпен үйлесімді өмір сүрген.

Шетел ғалымдары мынадай тәжірибе жасаған. Ағаш жапырақтарын жұлып әкеліп ертіндіге салып отырған, біраз уақыттан соң тағы да сол ағаштан жапырақтар жұлып әкелген де басқа тостағандағы ертіндіге салған. Осылай бірнеше рет қайталап әрбір ыдысқа салынған. Нәтижесінде бірінші жұлып әкелінген жапырақтар ертіндіге ешқандай зат бөлмеген. Бірте-бірте әрбір ыдыстағы ерітінді ақшыл-қоңырқай, одан қызыл түске дейін боялған. Соңғы ерітінділер у-ға айналған. Басқа, осыған дейін тиіспеген өсімдіктердің де жапырақтарында у пайда болған. Бұл нені көрсетеді? Өсімдіктер өзін-өзі қорғай бастайды, өзін жеуге жарамсыз ету үшін денелерінде у жасап шығарады. Онымен қоса маңайындағы басқа да өсімдіктерге «хабар» береді де («өсімдік тілі») оларда сақтанып, қорғануға көшіп денелерінде у пайда болады.

Осыдан мынадай ойға келуге болады: ата-бабаларымызыдың бір жерге малды қайта-қайта жая бермей жайлауға көп жерлер алып қоныстануы, күзекке, қыстауға т.б. жайылым ауыстырып отырулары ойландыратын жай. Бұл, біріншіден, табиғатты қорғау, Жер-ананы түсіну болса, екінші жағынан — өздерін ауру-сырқаудан, уланудан сақтаған.

Ал қазіргі күні ғылым мен техниканың дамуы неге біздерді тереңге, қашыққа көз тастауға үйретпейді? Тек тұрған жеріміздің ғана емес, тұтасымен алғанда тіршіліктің барлық көрінісінде табиғатпен үйлесімді байланыстан айырылғанбыз. Адамзат Жерде өзін уақытша ғана өсіп ұшып кететін қаңбақша сезінеді. Болашақты ойлап, ұрпақтың қамын жемейді. Бұл кездейсоқтық, уақытшалық психологияның санамызда мықтап бекітілгендігі.

Мысалы, кенгурулар Австралияда ауыл шаруашылығына көп «зиян» келтіретінін айтайық. Ағаштар көптеп қырқылған, жердің көбі егістік... адам өзін ғана ойлайды, өзі тоқ болса, өзі әдемі болса, өзіне зиян болмаса, өзіне қолайлы болса... т.б., кенгуру сияқтылар не болса ол болсын.

Сондықтан адам планетамыздың эволюциясына тікелей жауапты бұл ноосфера жөніндегі В.И. Вернадский ілімінің өзегі. Жалпы дамуымыздың, өркениеттік дамудың стихиялылығы биосфераны тіршілік мекеніне жарамсыз етеді. Осыған байланысты адам өз қажеттілігін биосфера мүмкіндігімен шамалауы керек. Табиғат, биосфера эволюциясының күрделі сипатын және носфераның пайда болуының, ондағы адамның орны мен рөлін анықтаудың қиындығы осында [1, 5].

«Homo sapiens» (ақыл ойы жетілген адам) ретінде адамның пайда болуы сол кезеңнің өзінен бастап биосфераға әсер етсе, қазіргі кезеңде ол тіпті биосфераны ғана өзгертіп қоймай, оның планеталық әсерін де қатты өзгертті.

Гоминид эволюциясының бастапқы кезінде алғашқы адам тәрізді маймылдардың сыртқы ортаға тигізетін әсері басқа өздері сияқты сүт қоректілер әсерінен айырмашылығы болмады. Негізінен кейінірек отты пайдаланудан басталған қоршаған ортаға тигізген әсер келе-келе адамды органикалық [6] және бейорганикалық заттарды өзгертетін шешуші факторға айналдырды. Сондықтан эволюциялық үрдісті, ондағы адамның рөлін зерттеп тану — бүгінгі таңда теориялық және практикалық маңызы бар мәселе.

Жерде тіршіліктің пайда болуының өзі осы планетаның кейіпін және оның құрам бөлігі — климат, температура, ландшафтын өзгертті. Биосфераның дамуы, — бұл табиғи құбылыс, — ол тірі ағзалар мен ортаның өзара әрекеттестігінің жоғары бір көрінісі. В.И.Вернадский пікірінде бұл

планеталық интеграция, яғни тірі және өлінің өзара байланысының, өзара әрекетінің ұлғаюы, дамуы [7]. Міне, мыңдаған жылдар бойы бұл әрекеттестікке үшінші бір күш араласып отыр, ол — адам. Планетамыздағы жалғыз саналы тіршілік иесі адамның биосферамен бұл байланысы көпқырлы. Өйткені өзінің қажеттілігін қанағаттандыру үшін адам жүздеген, мыңдаған жабайы тірі ағзалар түрлерін пайдаланды. Ол, бір жағынан, жабайы өсімдіктер мен жануарларды санадан тыс (әрі саналы) түрде жойып отырды, екінші жағынан (бұл да санадан тыс және саналы тұрғыда) өсімдіктерді мәдени формаларға айналдырып, жануарларды үй жануарларына айналдырып немесе осылардың жаңа мәдени түрлерін шығарды. Осы әрекеттің барлығы айналып келгенде биосферада бұрын болмаған әрекеттер — бір түрлердің жойылуы мен екінші бір түрлердің пайда болуына әкеліп соқтырды. Бұл «саналы адамның» атына сай келмейтін алғашқы қылықтарының жайы. Қазіргі таңдағы асқынған экологиялық жағдайдың, ауқымды экологиялық апаттың басы әріден басталғанын осыдан көруге болады.

... Адамзат, тұтасымен алғанда, қуатты геологиялық күш болып тұр. Оның алдында, оның ойы мен еңбегі алдында еркін ойлайтын адамзат мүддесі үшін биосфераны қайта құру мәселесі тұр. Бұл биосфераның жаңа күйі, біз оны байқамай оған жақындап келеміз, ол «ноосфера». Біздің демократияның үлгі, мұраты стихиялық геологиялық үрдіспен, табиғат заңдарымен бірлесе (үндесе) жылжып ноосфераға сай келеді. Сондықтан біздің болашағымызға сеніммен қарауға болады. Ол біздің қолымызда. «Біз оны босатпаймыз» [7] деген В.И.Вернадскийдің пікірі бар.

Осы айтылғандардан түйетін ой «адам қуатты геологиялық күш» болса, биосфераны қайта құруды қандай негізде қарағанымыз жөн. Ол ноосфераны құруды эволюциялық дамумен біртұтас қарау.

Адам санасында (балада да, үлкенде де) бір-біріне тәуелсіз екі ұғым қалыптасқан, ол экологиялық және эволюциялық. Осы ұғымдар санада қатар болады, бірақ өзара әрекеттеспейді, бұл — осы уақытқа дейін көңіл аударылмай келген мәселе. Олай болса, оқу-тәрбие үрдісінің барлық сатысында (балабақшадан — жоғарғы оқу орнына дейін) экология мен эволюция ұғымдарының тығыз байланысын адам санасына жеткізу қажет. Биосфераның тіршілік ету принциптерінде «тірі заттың әрекет ету тәсілдері» деген ұғым бар.

Тірі ағза жер қыртысының ажыратылмайтын бөлігі және оны өзгертушісі, ал тірі зат — геохимиялық үрдістерге қатынасатын ағзалар жиынтығы. Ағзалар қоршаған ортадан өз денелерін құрайтын химиялық элементтер алады. Ал, тіршілік әрекетінде және өлген соң оларды сол ортаға қайтарады. Сөйтіп, тіршілік және өлі зат химиялық элементтер айналымында өзара тығыз байланысты болады. Осында тірі зат негізгі жүйеқұраушы фактор болып биосфераны біртұтас етеді. Ендеше, биосфераның біртұтастығы — тарихи қалыптасқан, ұзақ эволюциялық және экологиялық «жетілудің» нәтижесі, динамикалық үндестіктің жоғарғы көрінісі.

Қазіргі жаратылыстануда «коэволюция» деген ұғым бар, ол — түрлердің өзара бейімделуі. Биоценозды жүйе ретінде бірге тіршілік етуін және тұрақтылығын көтеретін осы коэволюция. Осыдан адам және оның қоғамы мен биосфера арасында «коэволюция» қажеттігі түсінікті. Бұл өзара байланыс қалай, қандай негізде құрылуы тиіс? Осыған дейінгі адамзат тіршілігінде бұл байланыс болды ма, болса неге жеткізді дұрыс па, бұрыс па?

Ойлантатын жай, биосфера — тек кездейсоқ ағзалар жиынтығы емес, миллиондаған жылдардағы эволюцияның нәтижесі, ал адам кім, тірі ағза ретінде жалпы алғанда, ол да эволюция нәтижесі. Осыдан маймыл адамнан басталған дамудағы «саналы адам» қалай өзгерген.

Көпшілік ғалымдар, философтар «адамның мәні тек қана әлеуметтік, ал биологиялық, анығырақ айтсақ, әлеуметтік-биологиялық жағы тек оған қосымша (органикалық қосымша) болып, бағынышты, жанама түрдегі мазмұн сияқты» деген ортақ пікірде [5, 8]. Біз адамды оның қоғамдық байланыстар жүйесінен бөліп қараймыз, ал ол оның күнделікті тіршілік жағдайында көрініп тұр. Дұрысырақ айтсақ, адамдағы табиғаттың биологиялық сипаты және үрдістері әлеуметтік әсерге үнемі түсіп отырады. Әлеуметтік әсердің күші — өркениеттік қысымнан туындайды, қоғамның техникалық қарулануының ықпалы. Адамзат дамуының алғашқы кезеңдерінде ол өте аз болды.

Ғылымның алдыңғы шебі мәдениет жүйесінен бастау алып жаңа ой-пікірлер қысымымен дамиды. Зерттеу бағыттары үздіксіз қайта қаралып, ғалымдардың күш-жігері сан алуан көкейкесті проблемаларды шешуге бағытталады. Ал оқу құралдары жаңа пәндер тудырып жатқан ғылымның алдыңғы шебінен ондаған жылдарға қалып қояды. Жаңа туған білімнің проблемасы болады, онда қателіктер және адасулар орын алады.

Өкінішке орай, жалпы мәдениет деңгейіндегі ақтаңдақтар, адамдар ұрпағының бірнеше сатылары тіршілік әлемінің заңдылықтары мен ерекшеліктерін ескермеуі — бүгінгі таңдағы да шындық. Адамзаттың өз қателігінен үйренгісі келмейтіні, бар ақиқатқа ден қоймайтынына орман-тоғайларды кескеннен соң өзендердің тартылуы, сауатсыз игеруден тұзданған және жарамсыз болып қалған егістік алқаптар, құрып бара жатқан Арал теңізі... т.б.

Жалпы алғанда, адамның қоршаған ортаға сауатсыз араласуы бүгінгі күнде табиғатқа да қоғамға да кері әсерін тигізуде, бұл әсердің салдары өндіргіш күштердің жоғары деңгейде дамуынан ауқымды сипат алуда және ғаламдық экологиялық проблемалар тудыруда.

Педагогика саласының алдындағы үлкен проблема білім берудің барлық деңгейінде табиғат — биосфера — адам жүйесін оқу-тәрбие үрдісінде жаңа бағытқа, дұрыс жолға қою. Себебі, эволюция нәтижесінің жалғыз ғана саналы тіршілік иесі — адам бәріне жауапты. Осы жұмыстың әліппесі — табиғат өзінің құрам бөліктері жөнінен сансыз көп түрлі болса да — біртұтас екенін түсіну. Осы тұрғысында мынадай бағытта іс-шаралар жүргізілуі тиіс:

1. Табиғаттағы тепе-теңдік жағдайын түсіну, биосфера үшін үнемі баланс қажеттігі, бұл, мысалы, оттегі мен көміртегінің бөлінуі мен сіңірілуі арасындағы; өсімдіктер мен жануарлар арасындағы, олардың көбеюі, дамуы, өлуі, шектелуі арасындағы; ауаның, топырақтың, судың құрамындағы, тіпті ағзаның ішкі тепе-теңдігі (гомеостаз), тірі жүйе ашық жүйе болғандықтан, динамикалық тепе-теңдік керек.

2. Адамның ғылыми әлем бейнесінің мәдениет жүйесіндегі орнын, оның мәнін, мақсатын, антропогенез, салауатты өмір салты құнын түсіну.

3. Экологияны эволюциялық дамумен байланыстыра қарау.

4. Органикалық дүние тарихын биосфера тарихы ретінде «қайта түсіну».

5. Жас ұрпақтың ер жеткенде «бәрі биолог» болмайтынын ескеріп, «биолог еместер» үшін экологиялық, биологиялық сауаттылық негізін беру.

6. Биоэтика мәселесі, бұл — әр адамның санасында, жанында туа біткен «ішкі бақылаушысы», адамның бойындағы жалпы адамдық моралі. Өмірді, тіршілікті аса жоғары құндылық деп түсіну, тіршілікті «пір тұту», қадірлеу, аялау.

7. Табиғатпен үндестікте өмір сүру, даму мәселесін ата-бабаларымыздың сауатты тіршілік әрекетінен оқып-үйренуге мән беру.

Қорыта келе, осы айтылған жағдайларды бір жүйеге келтіретін, оқу-тәрбие жұмыстарында дұрыс жолға қоятын «педагогикалық ноосфера» негізі жасалуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 *Вернадский В.И.* Философские мысли натуралиста. — М.: Наука, 1988. — 519 с.

2 *Комиссаров Б.Д.* Методологические проблемы школьного биологического образования. — М.: Просвещение, 1991. — 187 с.

3 *Моисеев Н.Н.* Человек и ноосфера. — М.: Мол. гвардия, 1990. — 113 с.

4 *Иванов В.Г.* Конфликт ценностей и решение проблем экологии. — М.: Знание, 1991. — 313 с.

5 *Такенов Ж.* Окружающая среда и устойчивое развитие в Казахстане. — Алматы: Казахстан, 2004. — 211 с.

6 *Люцис К.* Биологическая энциклопедия. — М., 1991. — 734 с.

7 *Вернадский В.И.* Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. — М.: Наука, 1987. — 340 с.

8 *Тарасов К.Е., Черненко Е.К.* Социальная детерминированность биологии человека. — М.: Мысль, 1979. — 366 с.

А.Б.Мырзабаев, А.К.Мынбаева

Экология: развитие методологии и концепции

Статья посвящена экологическим проблемам. Показано, что влияние внешних сил на живую природу становится все ощутимее. Этому способствует растущее взаимодействие общества с природой. Все это, отмечают авторы, показывает многогранность взаимоотношений человека разумного с биосферой в целом. Чтобы удовлетворить свои нужды, человек повседневно использует сотни видов живых организмов. Определено, что на сегодняшний день техномасса (сделанное человеком за год) в несколько раз превышает биомассу (масса живых организмов). При этом, подчеркивают авторы, технические ландшафты создаются из отходов производства, из целых регионов исчезают разные виды живых организмов. Доказано, что все это — результат влияния на окружающую среду вооруженного техникой человека, так как он рассматривает природу только как ресурс.

A.B.Myrzabayev, A.K.Mynbayeva

Ecology: development to methodologies and concepts

The Article it is written ecological problem. The Influence of external power organism all it is felt becomes in alive nature. This promotes the interaction a society with nature which grows with each daytime. All this shows versatility relations of the person reasonable with biocsv as a whole. The Persons to satisfy their own necessities everyday uses the hundreds a type alive organism. For present-day day technomassa (made person for year) in several times exceeds the biomass (the mass alive organism). The Technical landscapes from departure production. The alive organisms disappear On integer region. All this result of the influence upon surrounding ambience armed by technology of the person, since he considers the nature only as resource.

References

1 Vernadskiy V.I. *Philosophical thoughts of the naturalist*, Moscow: Nauka, 1988, 519 p.
2 Commissarov B.D. *The Methdological problems of the school biological formation*, Moscow: Prosveshchenie, 1991, 187 p.
3 Moiseev N.N. *Persons and noosphere*, Moscow: Molodaya gvardiya, 1990, 113 p.
4 Ivanov V.G. *The Conflict of valuables and decision of the problems to ecologies*, Moscow: Znanie, 1991, 313 p.
5 Takenov Zh. *Surrounding ambience and firm development in Kazakhstan*, Almaty: Kazakhstan, 2004, 211 p.
6 Lyucis K. *Biological encyclopedia*, Moscow, 1991, 734 p.
7 Vernadskiy V.I. *The Chemical construction biosphere Land and her(its) encirclements*, Moscow: Nauka, 1987, 340 p.
8 Tarasov K.E., Chernenko E.K. *Social determinancy to biologies of the person*, Moscow: Mysl', 1979, 366 p.

ӘОЖ 37.0 (035.3)

П.З.Ишанов[1], А.Б.Айтжанова[2]

[1]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;
[2]М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент
(E-mail: ishanov65@mail.ru)

Болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттерін басқарудың педагогикалық шарттарын анықтау

Мақалада жоғары оқу орнында басқару принциптері, қызметтері және де басқару проблемасына пәнаралық сипат тән екендігін ескере отырып, әлеуметтік жүйелерді басқару теориясы мен педагогикалық менеджменттегі ұғымдық аппараттың талдауларының негізінде, болашақ мамандардың танымдық әрекеттерін басқарудың педагогикалық шарттары анықталған, сонымен қатар студенттердің танымдық іс-әрекеттерін басқару дайындығындағы шеберлік деңгейдің жоғарлығы, арнайы нормаларға сәйкестігі, психологиялық және ұйымдастырушылық процестердің шын мәнінде жүзеге асырылуы екендігі негізделген.

Кілт сөздер: педагогикалық шарттар, басқару теориясы, педагогикалық менеджмент, оқу-танымдық іс-әрекет, педагогикалық шеберлік, әлеуметтік жүйелер, педагогикалық процесс, болашақ маман.

Қазақстан Республикасының жаңа әлеуметтік-экономикалық даму жағдайларындағы қоғамның жоғары және кәсіптік мектептерде мамандар даярлаудың мақсаты мен мазмұнына қоятын талаптарына оқытушының педагогиканың әдіснамасын, басқару мәнісін, басқару процесінің мазмұнына теориялық тұрғыдан қарау жатады, себебі жоғары және кәсіптік мектеп оқытушысы білім беру процесінің өзінде де, оны басқаруда да үлкен рөлге ие.

Болашақ мамандардың кәсіби даярлығының мазмұнын кемелдендіре түсу мәселесіне Қазақстан Республикасы «Білім беру туралы» Заңында ерекше көңіл бөлінеді, мұнда білім беру жүйесінің негізгі міндетімен қатар, оның басымдылық міндеттері, яғни «оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге қосылу; еңбек нарығында бәсекеге қабілетті білікті мамандар мен жұмысшылар даярлау, оларды қайта даярлау мен біліктіліктерін жоғарылату» [1].

Оқытушы қызметі, ең алдымен, студенттің «білім алу траекториясын» саналы түрде таңдай алуына жағдайлар туғызуға (оқу пәндері мен олардың оқу ретін жеке таңдауына); студенттің алдына қоятын мақсаттарын нақтылауға; студенттің өзіндік іс-әрекетін жоспарлауда көмек беруге; нақты оқулықтарды, құралдарды, оқудың әдіс-тәсілдерін қолдануда кеңес беруге бағытталуы керек.

Т.С. Садыков [2] кәсібилікті қандай да бір әрекет түрін немесе қызметті меңгеру мен ұзақ уақыт бойы соны орындау кезінде адам бойында пайда болатын психофизиологиялық, психикалық және тұлғалық өзгерістердің жиынтығы деп анықтайды. Оның пікірінше, кәсібилік кәсіптік міндеттерді шешудің сапалық жағынан жаңа, анағұрлым тиімді деңгейін қамтамасыз етеді. Маманның даму концепциясында автор кәсібиліктің қалыптасуының үш негізгі бағытын көрсетеді:

1) қызметтегі жеке-тұлғалық стильдің қалыптасуы сол қызметті атқару жүйесінің өзгеруі, функциялары мен иерархиялық құрылымының өзгеруі нәтижесінде жүзеге асады;

2) кәсіби дүниетанымның қалыптасуы субъекті тұлғасының өзгеруі негізінде жүзеге асады;

3) кәсіби мәдениеттің қалыптасуы когнитивтік өзгерістердің (білім, әрекет, эрудиция, қарым-қатынас стилі, техника), субъектінің объектіге қатынасында эмоционалдық және практикалық компоненттерді орнатуы нәтижесінде жүзеге асады.

Осылайша, қазіргі заман оқытушысын даярлау бүгінгі күнде адамның іс-әрекет қабілеттерін, әлеуметтік және кәсіби рольдерін құзыреттілікпен және жауапкершілікпен орындау мүмкіндіктерін ашу процесі болып қарастырылады.

Жоо оқытушысын даярлаудың мақсатын анықтау қазіргі кездегі динамикалы дамып келе жатқан қоғамның ерекшеліктерін ескере отырып, іске асады. Ол оқытушы даярлығының өзі оқытатын болашақ мамандар даярлығынан озық болуын қамтамасыз етуі керек.

Болашақ мамандардың танымдық әрекеттерін басқарудың педагогикалық шарттарын анықтау барысында біз жоғарғы оқу орнында басқару принциптері, қызметтері және де басқару проблемасына

пәнаралық сипат тән екендігін ескере отырып, әлеуметтік жүйелерді басқару теориясы мен педагогикалық менеджменттегі ұғымдық аппараттың талдауларына жүгіндік.

«Басқару» терминін менеджмент теоретиктері Л.Б.Ительсон [3] мен М.Марков [4] объектінің субъектіге мақсатты түрде ықпал етуі мен оның нәтижесінде субъектінің өзгеруі деп түсіндіреді.

В.И. Каган, И.А. Сыченик мақсатты ықпалдардың нәтижелерін нақтылап, олардың объектінің белгілі критерийлерге сәйкес дамуына жетелейтінін көрсетеді» [5].

В.Г. Афанасьевтің айтуы бойынша, басқару дегеніміз — іс-әрекет және және операциялар, үнемі басқару циклінің жүйесі өзгеріп отырған сайын жаңарып отырады, міндетті түрде әлеуметтік жүйенің алдында тұрған басқарудың мақсаты орындалып, даму үстінде тұрады [6].

Жоғарыда келтірілген тұжырымдарды қорытындылай келе, «басқару» ұғымының негізгі сипаттарын ажыратайық:

1) басқару дегеніміз — мақсатты түрдегі іс-әрекет;
2) спецификалық функциялар бар басқарушы және басқарылушы ішкі жүйелердің болуы;
3) басқару объектісінің бір сапа күйінен екінші бір анағұрлым жоғары сапа күйіне ауысу қажеттігі.

Дидактикада басқару проблемасы көп аспектілі және оқытудың әр түрлі теорияларында көрініс табады:

– дамыта оқыту;
– бағдарламаланған оқыту;
– оқытудың оңтайландыру;
– танымдық қызығушылықтың қалыптасуы;
– ойлау қызметінің кезеңдермен қалыптасуы;
– проблемалық оқыту.

Білім беруді басқару теориясында бірқатар ғалымдар басқаруды субъектінің объектіні бір күйден екінші күйге ауыстыру үшін мақсатты түрде жасайтын ықпалы деп көрсетеді (П.И. Третьяков); барлық субъектілердің қалыптасуды, стабилизацияны, оңтайлы қызметті және мектептің міндетті дамуын қамтамасыз ететін қызметі (М.М. Поташник); педагогикалық процесс пен жалпы алғандағы біртұтас басқарылатын жүйені дамыту, кемелдендіру, тиімділігі мен сапалы жұмысын қалыптастыруды қамтамасыз етуге бағытталған әкімшілік қызметі (Ю.А. Конаржевский).

Біздің ойымызша, анағұрлым толық мағлұмат беретін анықтаманы Е.В. Яковлев берген: «Басқару — жоспарлы, болжанатын және технологиялық жағынан қамтамасыз етілген процесс, ол басқарылатын жүйенің мақсатына қол жеткізуінде қажетті жаңа сапа күйіне ауысуына тиімді жағдайлар жасау үшін ықпал ету» [7].

Қарастырылып отырған ұғымның дефициясын синтездей келе, бірқатар маңызды әдіснамалық жайларды айтуға болады:

1. Басқару көп мақсатты және ішкі құрылымына қарай күрделі қызмет болып табылады.
2. Басқару өзінің табиғатына қарай интегративті, жүйелі процесс.
3. Басқару өзінің көп нұсқалылығымен ерекшеленеді және жүру барысындағы жағдайлардың өзгеруіне байланысты.

В.С. Лазарев, М.М. Поташник, П.И. Третьяков білім беруді басқарудағы әдіснамалық тәсілдер спецификасын атайды және оны айқындаушы ретінде жүйелік-қызметтік, синергетикалық, коммуникациялық-диалогтық, мәдениеттанушылық, тұлғалық-бағдарлаушылық тәсілдерді көрсетеді. Енді соларға қысқаша сипаттама берейік:

– жүйелік-қызметтік тәсіл бейімделгіш білім беру жүйесінің тұтастық деңгейін, өзара байланыс дәрежесін және оның элементтерінің өзара әрекеттестігін, әр түрлі деңгейдегі ішкі жүйелердің өзара бағыныштылығын анықтауға мүмкіндік береді;
– синергетикалық тәсіл объектінің өзін-өзі табиғи ұйымдастыруын есепке алады. Ол жүйенің құрылуы, пайда болуы, дамуы мен өзін-өзі ұйымдастыруы заңдылықтарын анықтау мен қолдануға бағдарланады;
– коммуникациялық-диалогтық тәсіл барлық субъектілердің (объектілердің) өзара әрекеттестігін бағдарлайды, олар болжанған нәтижеге қол жеткізу жолында бірдей қарым-қатынаста болады;
– мәдениеттанушылық тәсіл тұтас үздіксіз білім беру процесінде нақты ғылыми пәндер блоктарынан, жалпы адами және ұлттық мәдениет негіздерінен, тұлғаның даму заңдылықтары

жайлы ғылымдардан арнайы, жалпымәдени және психологиялық-педагогикалық білімдердің бірігуін түсіндіреді;

– тұлғалық-бағдарлық тәсіл әрбір тұлғаның табиғилық ерекшеліктерін есепке алуды көздейді, яғни табиғи жағдайлар тұлғаның барлық мүмкіндіктері мен қабілеттерін толық ашу үшін жақын даму аймағын есепке алып бейімделуге қолайлы жағдай жасайды [8].

Осыдан шығатын мәселе — бұл болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттерін басқарудың мазмұнын анықтаудағы, олардың шеберлік дайындығына назар аудару.

Шеберлік дайындық процесіне сай жоо мұғалімнің алдына біршама арнайы тапсырмалар қойылады, себебі өзінің болашақ маман ретінде ол шеберлік процесіне қажеттті барлық қабілеттерді меңгеруі тиіс, өз бойындағы білім, білік, дағдыларының барлығы өз жұмысында толығымен максималды түрде қолдана алуы және жалпыға ортақ талаптардың барлығын меңгеруі керек, яғни жоо педагогикалық процесті басқарудың жалпы қалыптасуы:

– басқару объектісі ретінде студенттердің танымдық іс-әрекеттерін психологиялық-педагогикалық білімдер негізінде қалыптастыру;

– студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерді қолдана алу;

– педагогикалық процестің субъектісі ретінде жеке-тұлғалық шеберлік сапаларын мұғалімдер бойына қалыптастыру.

Осы қойылған талаптарды орындау арқылы жоғары оқу орнының болашақ маманы өз бойына басқару түрінің барлық жақтарын қабылдап алады және де алға қойылған барлық мәселелердің шешімдеріне психологиялық түрде әр кезде де дайын болады. Бұл қасиеттердің бірі болып студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін басқару түрі саналады.

«Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін басқару дайындығы» түсінігін толығымен ашу үшін педагог-психологтардың жеке жұмыстарына көп мән бердік, сонымен қатар «даярлық» сөзінің мәнін ашуға тырыстық.

Психология өмірінде «даярлық» түсінігі мынаны білдіреді, яғни қай іс-әрекеттің бірінші шешімінің толығымен орындалуы, осыған байланысты бірнеше кезеңдерді көрсетеді:

– мотивтер мен қажеттіліктер негізіне қойылған арнайы мақсаттар;

– алға қойылған іс-әрекеттердің кестесі, жоспар, жаңа модельдерді дайындау;

– дайын болған кезде іс-әрекеттер түрін жасап көрсету және оны сырттай бақылау.

М.И. Дьяченко и Л.А. Кандыбович іс-әрекетке дайындық мәселесін зерттей отыра, келесідей компоненттерді көрсетеді: мотивациялық, танымдық, ерік-жігерлік. Осы көрсетілген компоненттер, ғалымдардың айтуы бойынша, оқу-танымдық іс-әрекеттерде кездесетін барлық мәселелерді шешуге көмегін тигізеді.

В.А. Сластенин дайындық іс-әрекет түрін былай анықтап көрсетеді: «Іс-әрекеттерге психикалық түрде дайын болудың өзіндік жағдайы бар, яғни анықталған іс-әрекеттерінің құрылымының бейнесі мен оның орындалуына бағытталған күнделікті сана-сезімнің жоғары болуы» [9].

Г.Е. Әлимұхамбетова мектеп балаларының танымдық іс-әрекеттерінің дайындығын мынандай жолмен анықтайды: «Қадам (әрекет) сапа» жеке тұлғаның динамикалық мінездерін көрсетеді, білім, білік, дағды, қарым-қатынастарына қандайда бір шарттар қояды және оларды мақсатты түрде орындалуына ыңғай жасайды [10].

Н.Д. Хмель педагогикалық процесте басқару дайындығын былай анықтайды: «Бұл бірқатар элементтерден тұратын, жеке тұлғаның шеберлік қажеттіліктерімен қатар білім, білік, дағдыларды анықтаудағы және арнайы білім берудегі өзіндік тәжірибенің өте қиын түрі».

А.Н. Сүлейменова тұлға бойындағы шығармашылық қабілеттерін дамыту процесіндегі талаптарға сай мектеп оқушыларына жеке түрде білім беру дайындығын интеграциялық түрде ала отырып, олардың білімдері мен дағдыларын кешенді түрде қарастырады және олар өз әрекеттерін жеке шеше алады деп атап көрсетеді.

О.В. Корягина, Н.Н. Рябуха диссертацияларында педагог мінездерінің интеграциялық дайындығы жайлы көрсетілген және сол арқылы қандайда бір шеберлік әрекеттерді талқылауға көмегі болатындығы жайлы атап өткен.

«Даярлық» түсінігіне талдау жасай отыра, біз іс-әрекеттердің жан-жақты түрінің дайындық қорытындысы мен болмыс мінездемелерін анықтай аламыз:

- жеке тұлғаның субъективті жағдайы;
- болатын іс-әрекеттердің шешіміне қойылған жарғылар;

- әрекеттер мен жеке басқа қойылған шеберлік талаптар;
- іс-әрекеттердің тиімді орындалуы.

Осы жоғарыда көрсетілген мінездемелерге сүйене отырып және жоо алынған тәжірибе арқылы мынандай қорытынды шығара аламыз, яғни мұғалімнің студентердің оқу-танымдық басқару істеріне дайындығы — ол шеберлік талаптарға қойылған бірден-бір шарт, студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерінің тиімділігі жеке тұлғаның танымдық және мотивациялық қабілеттерінің жоғарғы деңгейде екендігін көрсетеді.

Мұғалімге қойылған іс-әрекеттердің психикалық шешімін табу, жеке тұлғаның іс-әрекеттпен ұштастыру элементі болып табылады және мұғалімнің студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқарудағы объектілік әрекет болып табылады.

Мұғалімнің студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқарудағы дайындығы поликомпонеттік және аналогиялық құрылымға ие (мазмұнды, мотивациялық, операциондық компоненттер).

Мұғалімнің студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқарудағы дайындығы операциондық компоненттер мазмұнына негізделген, тәжірибелік және жүйке жүйесінің әрекеттері, құқықтық жағдайлардағы басқару объектісіне бағытталады.

Мазмұнды компонент дайындығы жоғарғы білімнің барлық мазмұнын қарастырады, студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерінің болмысы, олардың механизмдері және тәжірибелік және жүйке жүйесі негізіндегі әрекеттер болып саналады.

Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқаруда мұғалімнің жеке-тұлғалық мінезіне мотивациялық компонент қарастырылған.

Болашақ жеке тұлғаның шығармашылық дамыту мақсатына жауап беретін бірден бір әрекет — ұйымның бірігуі, студенттердің қандайда бір іс-әрекеттеріндегі мұғалімнің басқару әрекетінің тиімділігі және оқу-танымдық қабілеттер. Жоғары оқу орындарындағы кәсіби немесе толығымен білім беру бағытының бірден-бір жолы студенттердің алдағы әрекеттерінің объектілі түрді оқу-танымдық әрекеттермен ұштасып орындалуы болып келеді. Жоғары оқу орындарының мамандарын дайындау үшін, ең алдымен, оның білімі жоо білім мазмұнына сай болуы керек, арнайы пәндердің негіздерін қарастыра білгені жөн, сонымен қатар студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқара алуы қажет.

Арнайы, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік білім белсенділігі студенттердің танымдық процесіндегі басқару әрекетінің әдістемелік бағдарламасы болып табылады және мұғалімнің басқарудағы шешімдерді табуға көп кедергісін тигізеді:

– мұғалімнің арнайы білімі ғылымның теориясын және әдістерімен оларды зерттеу объектілері мен шеберлік іс-әрекеттегі тәжірибелік білім ерекшеліктерін қарастырады;
– педагогикалық білім жоо білім процесінің болмысын анықтайды, дидактикалық шарттар мен олардың қолданылуларын көрсетеді;
– психологиялық білім студенттің жеке және типологиялық ерекшеліктері мен өзінің білімін қарастырады, оқу-танымдық іс-әрекеттегі шеберлік ерекшеліктерін көздейді;
– мұғалімнің әдістемелік білім құрылысына өз пәнінің жеке әдіс-тәсілдерін білу қажеттілігі жатады, сонымен қатар оларды қолдана білу құндылықтары кіреді.

Педагогикалық дағдылар ұйымдастырушылық, жобалаушылық, гностикалық, құрастырушылық, коммуникативтілік болуы мұғалімнің жан-жақты екендігін көрсетеді.

Басқару субъектісінің тәжірибелік әрекеті мен нақты ойлауы педагогикалық ұйымдастырудың басқару дағдысы болып саналады: талдау, жобалау, жоспарлау, бақылау.

Мұғалімнің басқару әрекетіне жеке-тұлғалық ғылыми-педагогикалық бағыттылықтың айқын жолдары көрсетілген. Сол арқылы бағдарламаларды, жоспарларды, жаңа технологиялық әрекеттерді жасай алады, сонымен қатар ғылыми-педагогикалық әрекетке деген қызығушылық, олардың мақсаттарының нық екендігін көрсетеді, мотивтері мен ережелерін, мамандыққа деген ерік-жігерлерін және мамандықтың құндылықтарын құрметтеуге үйренеді.

Мұғалім басқару қызметтерін толығымен жүзеге асыруы үшін, ең алдымен, өзінің мамандығындағы әрекеттер объектілерін ғылыми жүйеге ендіруі қажет және студенттердің оқу-танымдық іс-әректерінің басқару технологияларын білуі керек.

Осылайша жоо мұғалімнің студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқарудағы дайындығы, оқу-танымдық іс-әрекеттердің мақсатты түрде өзгеруіне қойылатын шарттар негізін жасап

шығарудан басталады. Студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқару объектісінің жағдайына ақпараттар көздерін жасайды және осыны негізге ала отыра, басқарудың шешімдерін табады. Яғни осыларды ескеру арқылы ең негізгі жүк студенттер қауымына беріледі, олардың өздерінің білім, білікке деген көзқарастарының жоғары деңгейде болулары қажет.

Біздің ойымызша, мұғалімнің студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқару дайындығының ұтымды процесі ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарға сай келеді, сондықтан да заманауи жоо педагогикалық процестегі ерекшеліктерді ескерген жөн.

Сол себепті мұғалімнің студентердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқару дайындығы мен шеберлік спецификалық дайындығына міндетті түрде ғылыми ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарды негіздеу қажет.

В.И.Даль «Заманауи орыс тілінің сөздігінде» шарттарды былай түсіндіреді: «Бір нәрсеге бағыну немесе оны күту».

Ал философиялық сөздікте «шарт» түсінігін «бұл жағдайға басқа бір жағдай бағынқы» пайда болушы компонент зат және олардың бір-бірімен әрекеттері, сондықтан да жанағы заттан осындай процесс туындайды.

«Философиялық энциклопедияда» шарт түсінігі — философиялық категория. Заттың оны қоршаған ортамен тығыз байланысы, олсыз ол өмір сүре алмайды. Затты өзі бір бағынбайтын бейне ретінде, ал шартты өмірдің обьективті көп түрлі көрінісі ретінде қарастырады. Басқа сөзбен айтқанда, шарт, заттар бар жерде өмір сүріп дами алады. С.И.Ожеговтың сөздігінде «шарттар» термині келесідей бейнелерге ие:

– бір нәрсеге бағынатын жағдай;
– талаптар, екі жақтардың көзқарастарына сай;
– өмірдегі қандай да бір жағдайлар мен іс-әрекеттерге қойылатын ережелер;
– бір нәрсе болатын немесе анықталатын орын;
– қорытынды шығаратын талаптар.

С.С.Смирновтың редакциясы бойынша шығарылған «Педагогика» кітабында «шарттар» сөзі мынандай түсінік береді: «Іс-әрекеттің себебі, бағынатын жағдай».

М.М.Поташник педагогикалық процестерінің негізінде мынандай шарттарды көрсетеді: ұйымдастырушылық-педагогикалық, мектептік-гигиеналық, эстетикалық, материалдық, мектеп пен отбасының біріккен іс-әрекеті.

Жоғары және орта мектептердегі педагогикалық процестегі кемелдену негізіндегі педагогикалық және ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарға қазақстандық зерттеушілер жан-жақты анықтамалар береді. «Шарттар» термині педагогикалық іс-әрекеттер негізінде жан-жақты кешенді түрдегі аспектілерді қарастырады.

Біздің зерттеуіміздегі ең негізгі қажетті әдістемелік сапаның бірі болып қандайда бір жүйенің мінездемесін анықтау үшін арнайы сүйенетін шарттар қажет. Педагогикалық шарттар негізінде компоненттер мінездемелерінің мазмұнын анықтауға болады және ол педагогикалық іс-әрекет пен педагогикалық жүйенің анықтамасын береді. Педагогикалық іс-әрекеттер шарттарға көптеген жан-жақты сипаттамалар беруі мүмкін, егер компоненттер осы іс-әрекеттерге байланысты көп болса, біздің зерттеумізге байланысты жоо педагогикалық процестің компоненті болып мұғалімнің жоо дайындығының ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарына сай болуы, сонымен қатар студенттердің танымдық іс-әрекеттерін басқару дайындығындағы шеберлік деңгейдің жоғарлығы, арнайы нормаларға сайлығы, психологиялық және ұйымдастырушылық процестердің шын мәнінде жүзеге асырылуы.

Біздің ойымызша, мұғалімнің, студенттердің танымдық іс-әрекеттерінің басқару дайындығындағы тиімді көзқарастардың болуы, шетелдік филологиялық мамандарының дайындық ерекшеліктерін, ұйымдастырушылық-педагогикалық жүйемен тең келуінде.

Осылайша, әлеуметтік жүйелерді басқару теориясының дамуы, жоо оқытушысының кәсіби басқару әрекетінің күрделенуі, практиканың қажеттілігі — мұның барлығы оқытушының студенттердің танымдық іс-әрекеттерін басқаруға даярлығы проблемасын шешудің педагогикалық шарттарын анықтауға негіз болады. Біздің зерттеу жұмысымызда мұндай педагогикалық шарттар төмендегідей:

1. Нормативті-құқықтық шарттар — Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейін білім беруді дамыту тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасында 2011–2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы,

Болашақ мамандарды даярлау процесінің оқу-әдістемелік және нормативтік құжаттар кешендері (МББС, оқу жоспары, оқу бағдарламалары, ӨӘК).

2. Оқу-ұйымдастырушылық — студенттердің танымдық іс-әрекеттерін басқарудың мазмұны, формалары және құралдары, педагогикалық процестің негізгі субъектілерінің өзара қарым-қатынасы және ынтымақтастығы, педагогикалық процесті ұйымдастыруда оқытушының кәсіби құзыреттілігі және педагогикалық шеберлігі жаңа оқыту әдістерімен технологияларды қолдануға материал-техникалық базаның мүмкіндігі.

3. Оқу-әдістемелік — студенттердің танымдық іс-әрекеттерін басқару процесін жеке-тұлғалық интегративтік, жүйелілік, құзыреттілік тұрғыдан қарастыру, оқытушының басқарушылық қабілеттерін қалыптастыруда жаңа интерактивтілік әдістерді қолдану, оқытушының әдістемелік деңгейін көтеруге жағдайлар туғызу.

Сонымен, зерттеу процесінде анықталған педагогикалық шарттар объективті сипатқа ие, теориялық мағлұматтардың эволюциясы мен қоғамдық даму тенденцияларын көрсетеді және де болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттерін басқаруда мұғалімнің даярлығын қалыптастыруына негіз болады деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1 ҚР «Білім туралы» Заңы // Егемен Қазақстан. — 2007. — 15 тамыз. — 3-б.

2 *Садыков Т.С.* Высшее образование на пути реформ. — Алматы: Изд. АГУ им. Абая, 2000. — 112 с.

3 *Ительсон Л.Б.* Общая характеристика деятельности личности // Под ред. А.В. Петровского. — М., 1997. — С. 157–187.

4 *Марков М.* Теория социального управления. — М.: Прогресс, 1988. — 447 с.

5 *Каган М.С.* Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). — М.: Политиздат, 1984. — С. 138.

6 *Афанасьев В.Г.* Общество: системность, познание и управление. — М.: Политиздат, 1991. — С. 11.

7 *Яковлев Е.В.* Теоретические основы управления качеством образования. — Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2001. — 165 с.

8 *Третьяков П.И.* Управление школой по результатам: Практика педагогического менеджмента. — М.: Новая школа, 2000. — С. 8, 9.

9 *Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н.* Педагогика. — М.: Изд. центр «Академия», 2004. — С. 19.

10 *Алимухамбетова Г.Е.* Научные основы формирования готовности школьников к познавательной деятельности (теоретико-методологический аспект): Автореф. дис. … д-ра пед. наук. — Алматы, 1995. — С. 38.

П.З.Ишанов, А.Б.Айтжанова

Определение педагогических условий управления познавательной деятельности будущих специалистов

В статье на основе анализа состояния проблемы принципов и функций управления, теории управления социальными системами в педагогическом менеджменте показана эффективность процесса формирования педагогического мастерства и готовности преподавателя к управлению учебно-познавательной деятельностью студентов, которая способствует определению совокупности педагогических условий, выработанных с учетом особенностей педагогического процесса современного вуза.

P.Z.Ishanov, A.B.Aitzhanova

The definition of pedagogical conditions of future professionals' cognitive activity management

Effectiveness — based on an analysis of the problem of the principles and functions of management theory of social systems in the pedagogical management — of the process of formation of pedagogical skill and the teacher readiness to manage students' teaching and learning activities is grounded in the article, it contributes to pedagogical conditions set worked out taking into account the pedagogical features of the modern university.

References

1 *Kazakhstanskaya pravda*, 2007, August, 15, p. 3.

2 Sadykov T.S. *The higher education on the way of reforms*, Almaty: Publ. AGU of Abay, 2000, 112 p.

3 Itelson L.B. *The general psychology*, edit. of A.V. Petrovsky, Moscow, 1997, p. 157–187.

4 Markov M. *Theory of social management*, Moscow: Progress, 1988, 447 p.

5 Kagan M.S. *Human activity (Experience of the system analysis)*, Moscow: Politizdat, 1984, p. 138.

6 Afanasyev V.G. *Society: systematic, knowledge and management*, Moscow: Politizdat, 1991, p. 11.

7 Yakovlev E.V. *Theoretical bases of quality management of education*, Chelyabinsk: Publ. house of ChGPU, 2001, 165 p.

8 Tretyakov P.I. *Management of school by results:* Practice of pedagogical management, Moscow: Novaya shkola, 2000, p. 8, 9.

9 Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov E.N. *Pedagogic*, Moscow: Publ. center «Akademiya», 2004, p. 19.

10 Alimukhambetova G.E. *Scientific bases of formation of readiness of school students for cognitive activity (teoretiko-methodological aspect)*, Avtoref. dis. … doctor of ped. sciences, Almaty, 1995, p. 38.

UDC 81’243+008(574)

G.I.Issina

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: g.issina@mail.ru)

On the problem of language mentality in the context of foreign language education

The problems of forming communicative competence in foreign language education are considered in the article. The interdisciplinary construct «language–thinking–ethnos» in close relationship of all its components serves as the subject of scientific cognition in the system of foreign language education. At the current stage, teaching of foreign languages is unthinkable without an immersion into another culture and mentality, which require a certain degree of identification with the particular language community. The communicative behavior allows us to realize fully the fact that the language, consciousness and culture are links in one chain.

Key words: foreign language, education, professional training, language mentality, culture, communicative competence.

International level of socio-economic achievements of independent Kazakhstan, a wide range of international cooperation, the need for a qualitative breakthrough in the professional training of specialists in the context of integration into the global community nominated foreign languages in the educational priorities.

The solution of problems in ensuring the compliance of the quality level of foreign language teaching to modern rates of the country’s development naturally necessitates a radical revision of the methodology of foreign language education. Intercultural communicative theory of foreign language teaching, aimed at integrated teaching of language and culture, serves as the leading modern concept of foreign language education.

The subject of scientific cognition in the system of foreign language education is an interdisciplinary construct «language — culture — ethnos» in close relation of its parts. Intercultural communicative theory of foreign language education reflects its focus on integrated teaching of language and culture, providing the disclosure of language as a translator of socio-cultural specificity of national language communities in the communication that facilitates mutual understanding and cooperation in an open world [1].

Nowadays one of the most complicated and controversial aspect in modern science is the study of language mentality and its ethnic and cultural dependence in socialization. Complexity of the problem is characterized by dimensionality, colossal chronological length, formal, structural and functional diversity of the thing that belongs to linguistic consciousness and intercultural communication.

Intercultural communication is the kind of connection and communication between people of different cultures, which involves both the personal contact and mediated forms of communication (such as writing and mass communication). Intercultural communication takes an important place in our modern society, as it facilitates the exchange of experience in various fields of science, economy and trade. It completes our knowledge about the diversity of surrounding world. But in order to make this communication more productive, you need not only knowledge, but also understanding of national-cultural interaction processes and consideration of world conceptualizing, reflected in the verbal forms of language consciousness. The study of various extra- and psycholinguistic processes, which influence language mentality formation, formulates theoretical and applied significance of the given analysis.

Mentality is a term rapidly burst into the lexicon of everyday life for many humanities. This term began to be used to explain the fact that the collective and individual consciousness is determined not only by mind, knowledge and the logic of being, but the norms, values and traditions of culture, historical experience of generations and general spiritual disposition of the ethnos as well.

Each ethnic group is characterized by its own mentality, which is composed throughout the history of its formation. It is the nation's individuality, which distinguishes it from other ethnic entities. But it is not connected with the external attributes, and it is expressed by the essence and deep content of the ethnic group itself. Take, for example, the American people. Immigrants from England, Germany, France, the first inhabited the American open spaces, were the bearers of typical national characteristics, but they were joined by the orientation to implementation of personal, private interests, and that became the basis of individualism as the leading idea of American society.

The definition of linguistic consciousness involves the distinction of the terms consciousness, thought and world picture. Each term denotes different phenomena. The term consciousness is denoted as a reflective mental activity, including perception, processing of the perceived phenomenon and the formation of a coherent picture of the world that contains the knowledge and relationships, objects, and the subject itself with regard to them. The key concept here is the notion of reflection, i.e. relation of the subject to the object: the subject is included in the world picture as an observer, fixing the spatial, temporal, and other characteristics of an object with a certain subjective position, point of view.

As we can see, the world picture is one of the components of consciousness. This holistic and systematic reflection of reality is the basis of orientation and planning of behavior, including communicative one. World picture is heterogeneous.

Thought is associated with consciousness, but it is not equal to it. Thought is one of the higher mental functions, providing the ability to process information in order to solve various problems, connected with the formulation of questions and search for answers to them in the implementation of simple or complex activity. Thought is a necessary condition for the formation of consciousness. According to the cultural and historical concept of L.S. Vygotsky, thought and language ability are considered as conjugate results of socially conditioned activity (Vygotsky, 1934). A word is an instrument of mental activity - thought. Speech along with attention, memory and thought, according to L. Vekker, becomes a through mental process, permeating all aspects of an individual: intellectual (cognitive), a strong -willed, emotional.

One or another ethnic group forms its own image of the world depending on the geographic, ethnic, socio-cultural peculiarities of life. The well-known researcher of the «national images of the world», G.Gachev [1] distinguishes such characterizing one or another ethnos elements, such as Space and Time, Vertical and Horizontal, Why and Who. For example, Time is more significant for the Germans, Space — for Russians.

Culture and mentality of the ethnic groups differ according to their understanding of the origin of the world and all existing. Whether they are generated by Nature, or produced by Labor? For example, in America the stereotypical image of a man, so-called self-made man dominates. The Americans when meeting ask the question ‘How do you do?’ No wonder that such a stereotypical setting for activity contributed the wide dissemination of pragmatism throughout the Americas.

It is interesting to note that the world perception of the ethnic group is largely determined by which of the major issues is essential to it: What? Why? How? The question of being ‘What is that?’ is typical for the Greeks, ‘Why’ is the most important one for the Germans, because their interest is directed toward the elucidation of things’ causes. For the French, the key question sounds ‘For what’: goal is more important than reason, the essence of all is assumed somewhere ahead, in the future. The result is French theories of progress (Rousseau, Condorcet), evolution (Lamarck, Teilhard de Chardin) and social utopia.

Englishmen and, especially, the Americans set the main question — ‘How?’: ‘how does the thing work?’, ‘how is it done?’ The principle of ‘know-how’ spread around the world, this fact explains a lot of books about ‘How to ...’ — ‘How to succeed?’, ‘How to win friends and influence people?’, ‘How to achieve cooperation?’

The worldview and mindset of any person is inevitably reflected in that what and how he says. Languages of the peoples, cultures of which deny the effective human control over reality, abound in expressions and keywords of fatalistic content. For example, Italian — ‘Che sera sera ‘(what will be, will not pass’), Russian — «Человек предполагает, а Бог располагает» (man proposes, god disposes), Arabic ‘In sha Allah’ (for all the will of Allah). Speaking about the fate Americans prefer to use aphorisms rejecting the providence: ‘The Lord helps those who help themselves’ or ‘Where there’s a will there’s a way’.

An optimistic attitude to life, life-affirming spirit reigns in almost all spheres of Americans’ activity. The habit of Americans to show a good mood, that is, ‘think positive’ becomes a reflex from childhood. For example, children’ activities of various kinds are frequently accompanied by parents’ regards: ‘Have fun!’, ‘You can do it!’, rather than warnings, such as: Be careful! Do not fall!

As we see the active life position of Americans is evident not only in their lifestyle, culture, but also in the language. American English is full of hundreds of structures in which an active figure is emphatically expressed. «Active» elements of language and culture, reacting to each other, form a peculiar American mindset.

There are people, expressing their emotions, the suppression of which is considered somewhat unnatural. The other category is people, in the nature of which self-control is dominant; over-manifestation of feelings is regarded as something vulgar, anti-social. As for the British people, they belong to the second category.

English morality requires a person's privacy fence off from the outside world. The threshold of his home is the border line. The cult of private property formed an attitude to the house as a fortress. Everyone knows the widespread expression ‘An Englishman's house is his castle’. Home for the British is the center of existence and holds a leading position in life. Attachment to their roots, customs and traditions resulted in forming such features as conservatism, the ability to appreciate all that related with the past. Being opponents of any kind of change, they tend to act in accordance with the rules. The analogy between life rules and regulations in sport can be observed on the example of the English expression ‘It's not a cricket’, that means ‘it's not fair, not by the rules’.

Modern Germany is a country of pragmatic nationalism. This is a sharp rejection of its imperial, especially the Nazi past and, on the contrary, the recognition of the principles of democracy, legal state, federalism and social-oriented economy. These new challenges actualized the main components of the German mentality:

1) The Protestant ethic of work as a duty (‘Wir sind nicht faul!’ — ‘We are not lazy!’). The Germans are very hardworking people; their desire for order is well known.

2) Respect to the state. The Germans’ home is a ‘little homeland’ — ‘Mein Heimatort’, and Germany as a whole for them is ‘Fatherland’ — ‘Mein Heimatland’.

Their reverence for traditional values, as social discipline and order ‘Ordnung’ is traced at present in the material of modern billboards and ads in Germany. One of the most visible features of German streets’ appearance — frequent use of the word ‘verboten’ (forbidden). For example, ‘Parken verboten’, ‘Plakatieren verboten’, ‘Rauchen verboten’. The abundance of such public signs once again demonstrates the need of the Germans to comply with the order in all spheres of activity. Thus, we can state with certainty that one of the key German cultural values is ‘Ordnung’. Schiller called it «a blessing bestowed upon the heavens», due to which a civilization emerged. Over the last three millennia, this virtue is firmly strengthened in the German mind.

Germans’ love to order, purity reflected in the structure of their language. In German grammar there are six tenses of verbs. Each gender has its own definite article. Each article declines on cases, according to certain rules. The Germans are very polite people and in the grammar there is a polite form (die Hoefflichkeitsform), and the pronoun ‘you’ (Sie) is capitalized and used in the conversation with the word ‘please’ — ‘Bitte’. Note that all nouns in German are written with a capital letter; perhaps the Germans indicate the respect for surrounding objects, not just for people.

Mentality is not transmitted from one nation to another. Kipling’s saying: ‘West is West, East is East. And they will never come together’ has its basis. Despite the active exchange of different values in various fields of science, technology and culture, the western way of life can not fit into the eastern mentality.

As we see, ethnic mentality is a combination of special features and characters that contain the complexity of spiritual, economic, ethnic and historical development of the people. And the only way that can help to penetrate the hidden sphere of mentality is the language. Language as a major ethnic differentiator records and reflects the system of values, attitudes, evaluations of people’s culture. The study of types of mentalities through the prism of language allows, in its turn, to realize how modes of thought, behavior close up with the stereotypes existing in language consciousness of people relatively the full range of features typical for a particular ethnic group, which constitutes the basis of its mentality.

Language phenomenon is considered in the context of a person’s activity — the bearer of a definite culture, a representative of a particular ethnic group that possesses specific ethnic consciousness and mentality, interacting with representatives of other linguo-cultural communities. Not only a characteristic of the people in general, but also the arguments about the nature of man, his world view and thinking, about being and the conditions surrounding it are included in an anthropological context of language consideration. The study and description of the interaction of language and culture in a range of contemporary cultural and national identity and its symbolic presentation are in the center of cultural linguistics’ interests. Its main purpose is to develop linguistic-cultural competence, which is defined as a set of historical, ethnic, socio-cultural and semiotic background knowledge accumulated in the national language, and necessary for the successful progress of intercultural communication.

Problems of international contacts and cross-cultural communication rose most sharply in recent years, in view of various reforms that have changed the whole social life in the shortest period. Linguists were the first who felt the changed in the world situation, considering an inseparable link between language and culture as obvious and indisputable. On the one hand, the language is the system that allows collecting, preserving and passing on from generation to generation information accumulated by the collective consciousness.

But on the other hand, the culture representing the set of non-genetically acquired information performs a similar function of storage and transmission of collective knowledge. So that, taking into account the generality of functions, language and culture are constantly interacting.

Linguists take great interest in those points where cultural competence overlaps with language one. Today, when the inevitability of the coexistence of different cultures, societies with various trends and national traditions in the field of communication is clearly realized in the world, the study and consideration of these features should be a priority.

As many linguists assume, the dialogue between cultures often comes to grief not because of purely linguistic factors, but the lack of knowledge of the cultural background, which is a component of pragmatic competence. Pragmatic competence presupposes the possession of all the complex of communicative behavior as a set of norms and traditions of people's discourse in this or that linguocultural community. The communicative behavior helps to be fully aware of the fact that language, consciousness, culture and mentality are all the links of one and the same chain.

In any language, it is the pragmatic level that reveals the relationship between a linguistic sign (an utterance), a speaker and a context/situation, including a listener. It is significant that this level most easily produces those stereotypes of conduct, ritual forms of communication, which, if performed, stay unnoticed and become so sharply conspicuous when violated.

The basis of forming stereotypes is real cultural differences, which can easily be perceived at the level of behavior in situations of cross-cultural interaction. For linguists, it is especially important that this set of behavioral stereotypes, adopted in the course of historical development by the definite linguistic community, is embodied in specific language forms.

Invasion of stereotypes in the language often gets the most unexpected forms, leading to misunderstandings in communication between representatives of different linguo-cultural societies. Really, to speak a foreign language, not knowing the culture behind it, norms of behavior, correlated with certain stereotypes, means to condemn himself to endless mistakes. Thinking of ethnic groups as well as the language is formed primarily in the native habitat. Therefore, the same lexical items in each language, which are formed in the depths of the history of their culture, can express different concepts. Language is a powerful force that unites and rallies people of one ethnic group, as it stores all of its long history and culture.

The language of ethnic groups plays an important in the formation of each ethnic culture. Common language supports cohesion of an ethnic group; understanding and sympathy automatically arise between people speaking the same language. Language as a cultural element is involved in the process of acquisition of practical experience by persons, especially by members of the same ethnic group. Mainly due to the languages, the contemporary world view is characterized by diversity and variety.

Each language contains so-called «key words» that lose their meaning when translated literally into a foreign culture. For example, it is difficult to translate the keyword «тоска» in Russian culture. Compare: 'I miss my home town'. Lack of knowledge about the traditions, way of life and style of thinking often leads to a false, distorted understanding of some concepts. The fact is that members of a particular ethnic group in the process of communication try to find direct equivalents of mother tongue in a foreign language, losing sight of the thing that exactly comprises the essence and the specific culture. So, in the Russian language, this refers to the concepts of «тоска», «душа», in English — 'privacy' or 'committed'. For a U.S. citizen, they are associated with the tradition of individualism, and in Russia — the Orthodox worldview.

Russian word «душа» for Americans is difficult and not very clear for understanding, so they often substitute it by the word 'heart'. For example: 'with all my heart', 'to wear one `s heart on one` s sleeve', 'to touch someone to the heart'.

As we can see, a good understanding of the cultural situation of interaction determines the adequacy of language means' choice: we should seek to be understood in order not to act without causing opposition and rejection.

All those, who in one way or another are related to the cross-cultural communication, have a need to find something that would allow the bearer of certain culture to look at the world from another «point of view». In the process of communication, sooner or later, the participants come across a limit of understanding. The same words, formulas denote different concepts in various cultures — and the main problem is that this fact is frequently not suspected. To bring an imaginary understanding closer to reality, it is necessary to make allowance for the national historical system of concepts and values, i.e. consider that other peoples can see the world differently. As G.Gachev [2: 44, 45] points out, for clarifying this issue it is necessary to determine some «factor»,

«coefficient» that would facilitate contacts between peoples and cultures. Such factor is the national mindset, the national stereotype of consciousness, captured in the lexical system of the language.

Many foreign and local scientists investigated problems of intercultural communication and language and culture interaction. They are: E. Sapir, B. Whorf, Wilhelm von Humboldt, A. Potebnia, I.A. Baudouin de Courtenay and many others.

G. Guillaume in «Principles of Theoretical Linguistics» sets out that in the study of national mental-lingual complex it is necessary to consider the concept «linguistic consciousness» as «language materializes the mental condition» [3]. According to V. Karasik, language is the social phenomenon and the social fact is that it collectively and individually exists in the linguistic consciousness. The carrier of linguistic consciousness is linguistic identity, i.e. a person that exists in language space – discourse, patterns of fixed in the language behavior, semantics of language units and texts. Availability of language consciousness is one of the distinctive features of an individual. Personality is formed in the society in socialization process. Consequently, the mind cannot bear the distinctive features of the society where personality forms; it always bears the national press [4].

Linguistic consciousness is inseparable from human consciousness; these concepts cannot be separated, as they are interrelated and interdependent. The mind is a reflection of reality, refracted through the prism of linguistic meanings and concepts. The man bringing up in a society assigns features of native culture, set of opinions and attitudes inherent in the society. As the basis for understanding the world and the world view of each nation is its own system of substantive values, social stereotypes, cognitive schemes, etc., the human mind is always ethnically determined. Ethnic and sociocultural factor influences the forming methods and formulating thoughts.

Every natural language reflects a certain way of conceptualizing (perception and organization) of the world. The expressed in language values form a single system of view, as a kind of collective philosophy that has obligatory imposed to all holders of language. The world view is always characterized by cultural identity, established against the universal unity of world perception due to historical, geographical and ethnopsychological peculiarities of the people.

Thus, a complete mastery of a foreign language as a medium of communication includes not only the study of a certain amount of vocabulary and grammar, but also involves knowledge of the linguistic-cultural plan. At the present stage language teaching is impossible without some immersion in another culture, requiring some degree of identification with the certain language community.

References

1 *Кунанбаева С.С.* Современное иноязычное образование: Методология и теории. — Алматы, 2005. — 264 с.

2 *Гачев Г.Д.* Национальные образы мира. — М.: Сов. писатель, 1988. — 448 с.

3 *Guillaume G.* Principles of Theoretical Linguistics. — M., 1992. — 224 p.

4 *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.

Г.И.Исина

Шет тілді білім беру аясындағы тілдік менталитет мәселесі

Мақалада коммуникативтік құзыреттіліктің шет тілді білім беру үдерісінде қалыптасу мәселелері қарастырылды. Шет тілді білім беру жүйесінде ғылыми танымның пәні — құрамдас бөліктерінің тығыз байланысын қамтитын «тіл–ойлау–этнос» пәнаралық құрылым. Қазіргі таңда шетел тілдерін оқыту белгілі бір тілдік қоғамның өкілдерімен біраз идентификациялауды талап ететін, басқа мәдениет пен менталитетке ену әрекетінсіз мүмкін емес. Коммуникативтік мінез-құлық тіл, сана, мәдениет — бір тізбектің буындары жайлы фактіні толығымен ұғынуға мүмкіндік береді.

Г.И.Исина

К проблеме языковой ментальности в контексте иноязычного образования

В статье рассмотрены проблемы формирования коммуникативной компетенции в процессе иноязычного образования. Предметом научного познания в этой системе выступает междисциплинарный конструкт «язык–мышление–этнос» в тесной взаимосвязи всех его составляющих. На современном этапе обучение иностранным языкам, отмечено автором, немыслимо без некоторого погружения в другую культуру, ментальность, что требует некоторой степени идентификации с представителями определенного языкового сообщества. Именно коммуникативное поведение, отмечено в статье, позволяет в полной мере осознать тот факт, что язык, сознание, культура — все это звенья одной цепи.

References

1 Kunanbayev S.S. *Modern foreign language education: methodology and theory*, Almaty, 2005, 264 p.
2 Gachev G.D. *National images of the world*, Moscow: Sovetskiy pisatel', 1988, 448 p.
3 Guillaume G. *Principles of Theoretical Linguistics*, Moscow, 1992, 224 p.
4 Karasik V.I. *Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse*, Volgograd, 2002, 477 p.

UDC 378.1

G.K.Dlimbetova[1], A.Aliyeva[1], J.Kultan[2], M.M.Akeshova[3]

[1]L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana;
[2]University of Economics, Bratislava, Slovakia;
[3]Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan
(E-mail: gainid@mail.ru)

The analysis of a condition of professional training of future ecologists in the system of higher education

Ecological education becomes a subject of interest and action of the international organizations at the highest level. The search of harmonious interaction of society and nature leads to an intensive process of ecologization of general culture of mankind. It is caused by the need for increase of people's susceptibility and their involvement degree in the solution search of development problems and preservation of the surrounding environment. On the global and universal value, ecological education is specified as the main means of constructive transformation of social and individual ecological consciousness almost at all international forums about the environment problems. Many of them are actually devoted to ecological education since the condition of the surrounding environment, the general ecological education of all population depends on the level of professional competency of future ecologist.

Key words: professional training, the system of higher education, future ecologists.

Changes occurring in the system of social relations require from the education mobility system an adequate answer to realities of new historical experience and compliance to the requirements of the development of economy. At the present time, higher education is considered as the main factor of political, social and economic progress. Higher ecological education gives a representation and knowledge of laws about biosocial system «person-society-nature».

At the modern stage, big experience has already been accumulated in the area of ecological education in the world, domestic and foreign researchers show interest in the problem of organization of ecological education. The ideas of V.I.Vernadskiy about the Biosphere and Noosphere and the works of N.N.Moiseev, A.D.Ursul, B. Kommoner and D.Medouza played a key role in the formation of scientific outlook in the organization process of ecological education.

In a modern foreshortening, the viewpoint of S.V.Alekseyev represents an interest, who claims that ecological education for the sustainable development is a new complex direction in the frameworks of higher ecological education system, formed in many countries of the world with a view to ensuring movement of society to the balanced development [1].

In the UK parliamentary report it was stated that «the transition to a green economy requires a 'greening' of the whole economy. Also, all jobs have to be «green».

What are the challenges that Kazakhstan is facing in the transition to a green economy? How can we solve them and what is the role of higher education in this transition?

We consider that the interest to the issue of ecological education attracts both domestic and foreign researchers. At the present stage, extensive experience in the field of ecological education has been gained, however, global progress in this area is not enough available for the teaching community, as there is a lack of works on the ecological skills in ecological education [2].

The State policy in the field of education of the Republic of Kazakhstan in compliance with the Constitution of the country is based on the following principles: equality of the rights of all citizens of the Republic of Kazakhstan for education; availability of education at all levels to the population with the account of intellectual development, psycho-physiological and individual characteristics of each person; secular nature of education; stimulation of a personality to the education system and endowment development; continuity of education process ensuring succession of its steps; unity of training and upbringing; variety of education organizations in forms of property, training and upbringing and directions of education; democratic nature of education management, expansion of the academic freedom and power of education organizations; humanistic and developing nature of education; integration of education, science and production; professional orientation of learners; informatization of education systems [3].

In the legislation of the Republic of Kazakhstan, the concept of «education system» is defined as «a set of interacting beings»:

1) the education organizations, regardless of their ownership, types and kinds;

2) successive educational programs and the state obligatory standards of education for various levels of education;

3) bodies of education management and the subordinated organizations, ensuring the implementation of educational programs and development of education system.

Nowadays, in the condition of informatization, the purpose of higher education of the Republic of Kazakhstan is training of professional specialists possessing communicative and foreign-language competences, creative potential and critical thinking style. The modern higher education should be continuous, qualitative, versatile, based on the information and telecommunication technologies and an emphasis should be made on learners' activity, independence and ability to adapt to changing conditions of modern society. A search for the reserves of professional training improvement of future specialists is displaced in the plane of formation and development of their information, professional and communicative competence.

The entry of Kazakhstan in the Bologna process opens great opportunities for the Kazakhstan universities in the implementation of joint educational projects, such as double diploma education, mutual recognition of academic courses, international accreditations, etc.

The participation in the Bologna process allows the higher education in our country to pass into united creatively developing educational space which provides acknowledgement of the Kazakhstan educational programs, educational plans, expands access to the European education and also increases the quality of mobility process of students and teaching stuff by means of acceptance of comparable system of higher education steps, use of credit systems and gives opportunity not only for receiving the all-European appendix to the diploma of graduates of the Kazakhstan higher education institutions, providing convertibility of domestic diplomas in the European countries, but also the opportunity of employment in any country of the world.

«The academic mobility» differs from traditional foreign training, primarily in that, firstly, students go abroad albeit on limited but for long terms — from a semester up to an academic year, and, secondly, during such trainings they study fully, they study not only a language, but also separate disciplines and undergo a semestrial or one-year course which is counted by their return to the basic higher education institution. We propose to name the higher education institution, where the student was enrolled and from where he initially wanted to get a diploma as «a basic higher education institution».

Comparability in education allows achieving the following objectives: formation of educational programs in which all main elements of the educational process (the educational plan, methods of training and an assessment, the requirement to the maintenance of courses and teachers) are coordinated; automatic recognition of training results at university — the partner with all participants of partnership, that is a guarantee of embedding a mobility element in educational process; creation of a general body of program management; delivery of joint (on behalf of program participants) diploma or diplomas of universities-participants after completion of training. Similar programs pursue, as the rule, long-term interest for all its participants. They can provide students with the possibility to acquire additional academic and cultural experience abroad and higher education institutions with new possibility of cooperation and expansion of its potential jointly.

Owing to the implementation of the program «double diploma education» together with foreign universities in perspective, the problem of convertibility of the Kazakhstan higher education diplomas, their recognition at the international level, involvement of domestic universities in the international ratings and other educational projects will be solved.

Nowadays, one of the priority directions in terms of development of ecological preparation in the Republic is introduction and development of continuous ecological education system directed on the formation of scientific and practical knowledge and abilities as well as valuable orientations, behavior and activity in the sphere of environment protection, steady environmental management and consumption, formation of ecological lifestyle [4].

Ecological preparation in the higher school system of Kazakhstan is carried out in two directions:

– the general is for students of all specialties: general education disciplines, for example, «Bases of ecological knowledge», «Environment Protection», «Environmental management economy», et al.;
– profile is (deepened) for ecological, naturally-geographical, chemical and biological faculties where specialist-ecologists are trained for the nature protection sphere («Ecology», «Ecology and environmental management»). In some higher education institutions at the faculties of «Biology», «Chemistry», «Geography», preparation of specialists for engineering and agronomical profile is conducted («Agroecology», «Engineering Protection of Environment», «Applied Ecology»).

According to the results of scientific-practical research conducted in K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University and Korkyt Ata Kizilorda State University, an indicator of professional training of future ecologists is readiness for changes which includes a situation awareness of demand for the new, development of the strategic bases alleged for the consistency of this new, including the development of advancing models of changed professional activity and reconsideration of educational process maintenance. In the aggregate, the above listed provides a transfer of consciousness and activity from a spontaneous choice to an image projection of desirable change or the future. For last years of independence, the development of ecological education in Kazakhstan passed basically in separate educational structures by the number of research groups in an initiative order.

Generalizing the things told about the modern condition of training of future specialists with ecological education in Kazakhstan, it should be noted that the problem of training of highly qualified ecologists with the knowledge of a foreign language, capable to compete in the international market of work has not been fully decided yet, but the first steps were taken in this direction.

We suppose that though Kazakhstan is also seeking to be a competitive country not only in Asia, but also in all over the world, nevertheless, the state policy is not exposed to copy blindly and follow the western sample, as we have deep Turkic roots, historically interconnected with the Turkic people. In conditions of modernization and informatization of education, the Republic of Kazakhstan builds a national model of higher education where the high training quality of young generation is carried out on the basis of synthesis of science, culture and educational process in contexts of world history, history of the Turkic people, nomadic civilizations and the countries of the Central Asia. Therefore, it is possible to give thorough arguments of a choice of the Turkish Republic for studying, comparison and analysis of higher ecological education system in this country.

From our point of view firstly, it is connected with linguistic, cultural and ethnic proximity of the Turkic people.

Secondly, Turkey also is a secular state aimed at comprehensive modernization of society and informatization of education. The Euroasian mentality, aspiration to adapt the best lines of the European culture, keeping the national identity and originality is inherent for both countries.

Thirdly, we are imposed by the developed lines of the Turkish ethno pedagogical and creative reconsideration of advanced achievements of the world pedagogical thought and practice. Strong traditions of ecological training and upbringing in Turkey deserve to be noted.

Fourthly, in the domestic education system, there is a certain Turkish segment; it is K.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University, which first received the status of an international university (Turkestan city), Suleiman Demirel Non-State University (Almaty), Zhambyl Accounting-Credit-Economic College, the Educational Center «Dostyk», primary school «Shachlan» (where children of Turkey citizens living and working in Kazakhstan are trained), a set of Kazakh-Turkish lyceums. In addition, it should be noted that Turkey is the first country which established close friendly contacts at once with Kazakhstan's independence.

We have researched some works of Turkish scholars concerning the problem of ecology, training of future ecologist and we can point out the actual statements and facts from their works.

For example Nazlyogly considers that, «... from the beginning of the XYII century, mankind conducted searches for gaining domination over the nature and accepted the nature only as a car making only demanded products» [5].

In the Constitution and in other legislative acts of the Turkish Republic there are many provisions where the theme about prevention of forest massifs reduction, protection of cultivated territories, water sources and natural reserves is raised. The new laws adopted in Turkey show an increased attention to the question of ecological education.

At the present time, education in Turkey is under supervision and control of the State. According to Article 42 of the Constitution of the Turkish Republic, each person has the right to get education. According to the Main Contract No. 1739 about the national education, the main purpose of education system is a training of individuals recognizing values of the Turkish people (nation), realizing their duties and responsibility before the country, respecting democracy and the rights of a person. Governmental programs pay a great attention to education as it is an important component of an economic, technological and social development of Turkey.

The main purpose pursued by the Turkish higher education institutions in the process of training future ecologists is creation of conditions for systematic and consecutive work on studying ecological knowledge by students as well as upbringing of specialists in the sphere of nature protection activity.

An undoubted interest is represented in the work of Senemogly, in which an interpretation of the term «relation to the environment» is given as «an internal condition of a person influencing on the perception of various circumstances, cases of certain people and groups» [6].

In compliance with these deeply philosophical definitions, for creation of the society consisting of professionally literate people, realizing the importance of the environment, there is a need to solve the following tasks in the education system in forming a set of key and professional competences of future specialists — ecologists:

– training of personalities who make thrifty use of the environment and the natural phenomena;
– training of individuals, able to find the general points of contact with the artificial and natural environment;
– training of specialists, mastering a set of methods and applying them for environment researches;
– training of researchers. understanding and realizing a connection between sciences about the environment with other disciplines;
– training of scientific workers, capable to solve environment problems;
– training of individuals realizing harmony and unity of a person with the environment;
– training of researchers, propagandizing a philosophy of environmental protection of the surrounding environment;
– training of personalities, capable to transform the environment by participating in various kinds of social activity, without destroying internal unity of the natural environment and preserving it.

At the present time, such subjects as «Ecology», «Environment Problems in Turkey», «Environmental Law», «Philosophy of Environment», «Ecosystems», «The environment and man», «Biology of Environment» are taught for students of the universities, the number of whose promptly grows in Turkey. At these classes, questions of the environment, varieties of ecosystems, problems arising as a result of functioning of human activity, proposals on their solution are considered. At the profile faculties, such subjects as Rural Economy, the Wood, Biology, Architecture, Environmental Engineering, Biological Pedagogics are taught to students on a mandatory basis.

It is necessary to point out that the features of teaching the above mentioned subjects are not only an acquaintance with ecological problems, but also the development of students' ability to see, to recognize these problems and solve them with the help of available knowledge as well as the formation of information, communicative and professional competences.

It should be noted that within the framework of International Cooperation, beginning from the year 2001, students of higher education institutions of the Mediterranean countries take classes in school «Young ecologist» at will, that allows to expand students' ecological outlook, to create ecological culture, information, communicative and professional competences, to develop creative potential and critical thinking style. Likewise, an emphasis is placed on activity, learners' independence, ability to be mobilized and adapt to the changing conditions of the modern society.

Summing up, it should be noted that characteristic line of the Turkish system of training of specialists in the area of nature protection activity and formation of ecological education is purposeful and systematic work on formation of responsible relation to the environment at all levels of professional education which finds reflection both in important standard documents of the country and in scientific researches.

Having studied and analyzed the condition of training of future ecologists in Kazakhstan and Turkish higher education systems, we can note some similarities:

– education modernization in both countries requires creation of new legal, scientifically — methodical, financially — material conditions;
– equality of the rights of all citizens of the Republic of Kazakhstan for education, and in Turkey according to Article 42 of the Constitution of the Turkish Republic, each person has the right to receive education;
– there are privileges for separate categories of citizens for ensuring availability of higher education, the state support of talented youth and improvement of social position of the population;
– continuity of education process ensuring succession of its steps;
– unity of training and upbringing;
– expanding the boundaries of international cooperation: training abroad, institutional mobility (opening of branches of foreign higher education institutions in RK), receiving foreign degree without leaving native country, invitation of leading foreign teachers, academic exchange of teachers;

– governmental programs of both states pay great attention to education since it is acknowledged as an important component of economic, technological and social development both in Kazakhstan and in Turkey;
– the centralized system of education management;
– remote education: each citizen can receive remote education, realizing the equality of opportunities of receiving education.

We should not forget that, while transferring a number of provisions regulating educational process in the Turkish higher education system, it is necessary to take into consideration that this system functions in other conditions, than the domestic system, therefore we should speak only about the use of separate elements if those lead to improvement of the Kazakhstan education. It is possible to refer a wide use of modern information technologies in a training process to such elements; we would like to pay especial attention to accurately put work of the autonomous testing center, creation of conditions for independent works of students and active work in the areas of international cooperation.

Thus, the carried-out analysis about the initial condition of the Turkish higher education system will be useful in the modernization process of the Kazakhstan higher education on the basis of the positive aspects of constructing an educational policy of Turkey and development features of domestic education model.

If to pass to the analysis of the educational process in Kazakhstan and Russia, it is necessary to pay attention to the fact that the countries succeeded to keep the general cultural, language and educational space. In this sense, the unified educational space is kept due to the traditions of the old Soviet educational system and on account of that the vector "reformatting" of former education model was set by the international standards.

The considerable contribution to the development of ecological education was made by many scientists: A.D. Ursule, V.S. Kuchmenko, E.A. Kogay, K. Efremov, M.V. Rybakova, A.A. Verbitsky, N.F.Tsertsek, A.N. Zakhlebny, N. N. Moiseyev, S.N. Glazachev, B. Vuytovich, V.D. Sukhorukoye, I.T. Suravegina, I.D. Zverev, A.P. Sidelkovsky, et al.

A number of researches concerning ecological competence which is considered as a subsystem of professional competence were performed by such scientists as V.V. Serikov, P.V. Simonov, C. Scala, N.C. Shablygina, A.V. Hutorsky, O.N. Shakhmatova, M. A. Choshanov, et al.

During the period of market transformations taking place in Russia, problems of sustainable ecological-economic developments of the country are particularly relevant. Meanwhile, the increase of emergency situations, accompanied by considerable negative consequences for society and the nature is observed. Perpetrators of emerging environmental disasters are not only unpredictable actions of complex technical means or natural disasters, but also unreasoned human activities. Prevention of ecological accidents and minimization of their consequences require skillful management which is impossible to provide at absence of ecologically competent members of society.

«For the purposes of increasing ecological culture of society and professional training of specialists in the country, the system of general, complex and continuous ecological education and upbringing, professional training of specialists in secondary and higher educational institutions, increase of their qualification as well as distribution of ecological knowledge through the means of mass information is established» — written down in the Federal law «About Protection of the Environment».

However, the situation has developed in such a way that a long time at sufficient approbation and adjustments, teaching about the laws of nature and the laws of society, about the laws of compatibility, interaction of society and the nature as complete coevolving systems were virtually absent. As a result, the ecological education based on the analytical knowledge about the Nature, tightly pragmatic and consumer-oriented, could not break nature — devastative motives in the outlook of considerable part of the population.

In our opinion the system of training specialists of an ecological profile is constructed in such a way that future specialist mastered necessary knowledge, abilities and skills in the area of environmental management and protection of the nature as well as an capacity to joint activity with specialists of adjacent branches of science and practice for the solution of urgent ecological problems. Information about changes in the natural environment and in the world community at global level, regional and local levels is entered in the content of fundamental and obligatory disciplines of educational plans and programs of training ecologists. New data about natural or anthropogenically stimulated dynamics and evolution of the nature, its reaction to rendered technogenic influences, changes in population number, and the main social and economic problems of the world community and Russia was reflected in them. Much attention was paid to computing, analytical laboratory, natural and other methods of research. In training ecologists, two forms of activity of

future ecologists — scientific and production, requiring development and introductions of various disciplines in educational plans are considered. In the former case, a considerable amount of educational time is devoted to fundamental and theoretical disciplines not only in the area of Ecology, but also in the whole natural and social sciences. In the latter case, the role of technical, methodical and analytical courses is strengthened in training engineers-ecologists; much attention is paid to students' acquisition of skills to work with measuring equipment, conducting natural researches, the solution of systemic problems of the nature protection and environmental management.

At the present time, the higher ecological education in Russia is divided into: the fundamental ecological education which is carried out at the geographical, biological, economics, ecological and other departments of the state and private universities; applied engineering ecological education for training of specialists required in different branches of economy; it is implemented in technical universities and institutes. In compliance with it, there are two groups of ecological specialties in the universities of Russia: ecological specialties in classical universities (Ecology, Environmental Management, Bioecology, Geoecology, Agroecology, etc.); safety of vital activity in technical higher education institutions (Engineering Protection of Environment on branches, Radiation safety of man and the environment, Fire safety, Safety of technological processes and productions – on branches, etc.). In the Russian higher education, the following concepts are accepted: the direction – the main educational program for training of bachelors and masters (it is realized respectively for in 4 and 6 years); specialty — educational 5-year- program of training of specialists for a certain concrete area of activity.

The necessity of developing ecological education was noted in the Decree of the President of the Russian Federation from June 4, 2008 «About some measures on increase of Energy and Ecological Efficiency of the Russian Economy», where Government was entrusted to consider a question about inclusion of the main general education of the basic ecological knowledge into the federal state educational standards. This question was also raised at the meeting of the State Council Presidium of Russia on May 27, 2010.

In conclusion it is necessary to point out that the analysis of the condition of training ecologists in Kazakhstan, Russian and Turkish higher education systems and studying of problems of organization of ecological education allowed to reveal existing tendencies in consideration of these problems in the pedagogical theory and practice. Specifics of training ecologists in the Kazakhstan, Russian and Turkish higher education systems is conditioned by an achievement of the purpose of forming professional ecological outlook and communicative competence of future specialists which is a binding link between a scientific picture of the world and ecological education. The modern scientific picture of the world acts as theoretical-pedagogical basis of ecological education.

On the other hand, we have dealt with the experience of training ecologists in the Kazakhstan, Russian and Turkish higher education system and the priority of opinions was revealed.

Theoretical and practical research continues and in the process of this study we made a conclusion that the significance and relevance of the problem of professional training of ecologists with formed information, communicative and professional competences by the organization of ecological education did not get a full theoretical and practical decision, but the first steps were taken in this direction. A characteristic feature of the Turkish education system is a purposeful and systematic work on the formation of information, communicative and professional competences and responsible relation to the surrounding environment at all levels of education. Therefore, in Kazakhstan it is necessary to form information, communicative and professional competences of future ecologists at all levels of education, namely, at higher school, which is limited in comparison with the education system in Turkey.

References

1 *Алексеев С.В.* От экологического образования до образования для устойчивого развития: поиск стратегии, подходов, технологий. — СПб, 2001. — С. 7.

2 *Dlimbetova G., Aliyeva A., Ayazbayeva A.* Development of Ecological Competence for Future Professions // Bioscience Biotechnology research Asia, April 2015. — Vol. 12 (1). — P. 311–319.

3 Конституция Республики Казахстан. Научно-юридический комментарий / Под ред. Г.С. Сапаргалиева. — Алматы: Нур-пресс, 2004. — С. 185–190.

4 *Бейсенова А.С.* Проект государственной стратегии экологического образования и воспитания. — Алматы, 1998.

5 Nazlyogly, Education in the sphere of the environment. — Ankara, 1995. — P. 108.

6 Senemogly, Environment and Ecology, Istanbul, 1991. — P. 164.

Г.К.Длимбетова, А.Я.Әлиева, Я.Калтэн, М.М.Акешова

Жоғарғы білім беру жүйесінде болашақ экологтарды кәсіптік дайындаудың талдау шарттары

Мақалада экологиялық білім халықаралық ұйымдардың жоғары деңгейдегі талқыланатын тақырыбына айналғандығы айтылған. Қоғамның және табиғаттың жарасымды қарым-қатынас ізденістері экологиялық мәдениетті қалыптастыру үрдісінде жүретін қоғамның экологияландырылуына алып келеді. Бұл қоршаған ортаны қорғаудың мәселелеріне шешім іздеу барысында адамның жоғары дәрежеде қызығушылық танытуына қажеттілік тудырды. Қоршаған орта мәселелеріне арналған көптеген конференцияларда экологиялық білім адамның әлеуметтік және жеке экологиялық санасын қалыптастырудағы құрылымды трансформациялық негізгі құрал ретінде анықталды. Экологиялық мәселелердің шешілу барысы келешек эколог-мамандардың экологиялық білім деңгейіне және кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты.

Г.К.Длимбетова, А.Я.Алиева, Я.Калтэн, М.М.Акешова

Анализ условия профессиональной подготовки будущих экологов в системе высшего образования

Экологическое образование становится предметом обсуждения международных организаций на самом высоком уровне. Поиск гармоничного взаимодействия общества и природы, подчеркнуто авторами, приводит к экологизации общества в процессе формирования экологической культуры человека, что вызвало повышенный интерес людей к необходимости их участия в поиске решений проблем сохранения окружающей среды. На многих международных конференциях, посвященных проблемам окружающей среды, выделено в статье, экологическое образование определяется в качестве главного средства конструктивной трансформации социального и индивидуального экологического сознания людей. Определено, что экологические проблемы решаются в зависимости от уровня экологического образования и профессиональной компетентности будущих экологов.

References

1 Alekseyev S.V. *From the ecological education to the education for steady development: search for strategy, approaches, technologies*, Saint Petersburg, 2001, p. 7.

2 Dlimbetova G., Aliyeva A., Ayazbayeva A. *Bioscience Biotechnology research Asia*, April 2015, 12 (1), p. 311–319.

3 Constitution of the Republic of Kazakhstan. Scientifically legal commentary / Under the publication of G.S.Sapargaliev, Almaty Nur-press, 2004, p. 185–190.

4 Beysenova A.S. *Project of the state strategy of ecological education and upbringing*, Almaty, 1998.

5 Nazlyogly, Education in the sphere of the environment, Ankara, 1995, p. 108.

6 Senemogly, Environment and Ecology, Istanbul, 1991, p. 164.

ӘОЖ 371.132

Г.Қ.Белгібаева, С.А.Смағұлова

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: gilchi09@mail.ru)

Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетіндегі үрей мәселесі

Авторлар мұғалімнің кәсіби іс-әрекетін, педагогикалық іс-әрекет мазмұнын жан-жақты сипаттай келіп, педагогикалық процесте туындайтын келелі мәселелерге тоқталады. Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінде туындайтын қиындықтарды зерттеген ғалымдардың еңбегін дәйек ете отырып, үрей мәселесін жан-жақты сараптайды. Мақалада мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінде туындайтын үрей мәселесі және оның тууына әсер ететін шарттар мен факторлар қарастырылды. «Үрей», «қорқыныш», «қобалжу», «мазасыздық» ұғымдарына жан-жақты анықтама беріліп, үрей түрлерін бөліп көрсетті. Мұғалім іс-әрекетінде туындайтын үрей түрлерімен күресу әдістері мен үрей деңгейін анықтауға арналған диагностикалық әдістер аталды.

Кілт сөздер: мектеп, мұғалім, оқушылар, педагогикалық іс-әрекет, күйзеліс, үрей түрлері, қобалжу, мазасыздану, сенімсіздік.

Күйзеліс (стресс), шамадан тыс көп міндеттің жүктелуі, үрей ұғымдары қазіргі қоғамымызға тән ерекшеліктердің бірі болуда. Бұған осы қоғамда өмір сүретін адамдардың іс-әрекетіндегі шапшаңдық, ақпараттар легінің көптігі, мәселе түйінін шешерде жылдам шешім қабылдау қажеттігі және басқа да факторлар әсер етіп отыр. Қоғамда орын алған келеңсіз жағдайлар білім беру саласына, яғни мектепке де, соқпай кетпейтіні анық.

Мұғалім қай кезде де өзінің қайталанбас жеке тұлғалық ерекшелігімен бағаланған. Мұғалімдерге басқа маман өкілдері өте құрметпен қарайды, себебі кез келген маман ұстаз алдынан өтеді, білім алады. Үлгі тұтар ұстаздар қауымының үйдегі де, түздегі де тірлігі ел назарында. Өзгенің және өзінің іс-әрекетіне үнемі есеп беріп жүру, болашақ ұрпақ білімі мен тәрбиесіне деген жауапкершілікті арқалау, әлбетте, оңай іс емес. Педагог кәсібі – жан қалауы болғанда ғана нәтижелі болмақ. Материалдық құндылық көксеген адам дәрігер немесе педагог мамандығын таңдамайды, себебі бұл салаларда аса көп пайда табу мүмкін емес. Бұл сала қызметкерлері «адам» құндылығына басты назар аударып, ауруларды сырқатынан айықтырудан немесе білім нәрімен сусындандырып, саналы, тәрбиелі ұрпақ тәрбиелегеннен рухани байлық алады. Өз кәсіби іс-әрекетін саналы түрде, аса жауапкершілікпен, сүйіспеншілікпен атқарғанда ғана «нағыз мұғалім» болуға болады.

Мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті — түрлі оқыту құралдары арқылы педагогикалық процесс міндеттерін шешеуге бағытталған кәсіби белсенділік. Педагогикалық іс-әрекеттің білім беруші, тәрбиелеуші, ұйымдастырушылық, насихат жүргізу, басқарушылық, диагностикалық және т.б. түрлері бар.

Педагогикалық іс-әрекеттің сипаттамасы қандай?

Педагогикалық іс-әрекет адамзат іс-әрекетінің кез келген түріне тән сипаттамаларға ие. Бұл, ең алдымен, мақсаттылық, түрткілік, пәнділік.

Педагогикалық іс-әрекетті қарастырғанда біз оның жоғарғы продуктивті сипаты жөнінде айтамыз. Педагогикалық іс-әрекет, іс-әрекеттің басқа түрлері сияқты, психологиялық (пәндік) мазмұнмен анықталады, оған мотивация, мақсат, пән, құралдар, тәсілдер, өнім мен нәтиже жатады. Өзінің құрылымдық ұйымдасуында педагогикалық іс-әрекет әрекеттердің (іскерліктер) жиынтығымен сипатталады, олар ары қарай қарастырылады. Педагогикалық іс-әрекет пәні ретінде дамудың шарты мен негізі ретіндегі оқытушылардың пәндік әлеуметтік мәдени тәжірибені игерулеріне бағытталған оқу іс-әрекетінің ұйымдастырылуы болып табылады. Педагогикалық іс-әрекет құралдары ғылыми білімдер болып (теоретикалық және эмпирикалық), солардың көмегімен және солардың негізінде оқытылушылардың тезаурусы қалыптасады. Білімдерді «тасушы» ретінде оқулық мәтіндері немесе пәндік айғақтың фактілерін, заңдылықтарын, қасиеттерін мұғалімнің ұйымдастырған бақылауы жағдайында (зертханалық, практикалық сабақтарда, даладағы практика кезінде) оқушының жаңадан жасаған елестетулері жатады. Техникалық, компьютерлік, графикалық және т.б. құралдар қосымша құралдарға жатады.

Педагогикалық іс-әрекетте әлеуметтік мәдени тәжірибені беру тәсілдері ретінде түсіндіру, көрсету (иллюстрация) оқу міндетін шешу бойынша оқушымен бірігіп атқарылатын жұмыс,

оқушының тәжірибесі (зерханалық, далалық), тренингтер болып келеді. Педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесі, оқушының бүкіл аксиологиялық, құлықтылық-этикалық, эмоционалдық-мағыналық, заттық, бағалаушы құрастырушыларының жиынтығымен алғандағы оның қалыптасатын жеке дара тәжірибесі болып табылады. Педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесі емтихандарда, сынақтарда тапсырмаларды, оқу-бақылау жұмыстарын орындау критерийлері бойынша бағаланады. Педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесі оның негізгі мақсатының орындалуы ретінде оқушының тұлғалық, интеллектуалдық дамуы, оның тұлға ретінде, іс-әрекет субъекті ретінде жетілуі, қалыптасуы болып табылады. Нәтиже, оқушының оқудың басындағы сапасы мен адамның жан-жақты дамуы тұрғысынан оның аяқты кезіндегі сапаларын салыстыру арқылы диагностикаланады [1].

Көтеріліп отырған мәселе зерттелмеді деп айтуға болмайды. Мұғалімнің кәсіптік-шығармашылық дамуы жөнінде В.А.Афанасьева, Н.Д.Хмель, Ш.Т.Таубаева, А.А.Бейсенбаева, М.Ә.Құдайқұлов, А.К.Ахметов, Б.А. Тұрғынбаева және тағы басқа ғалымдар зерттеу жұмыстарын жүргізді.

Педагогтардың кәсіби іскерлігін қалыптастыру мәселелерін П.П.Блонский, Н.К.Крупская, А.В.Луначарский, А.С.Макаренко және тағы басқалар жете зерттеген. Олар кеңес мұғалімін даярлаудың мәнін, мазмұны мен жүйесін негіздеген. Бүгінгі педагогтар Н.В.Кузьмина, В.А.Сластенин, С.Т.Каргин, Л.А.Шкутина, С.Қ.Әбілдина, Н.В.Мирза, Қ.А.Сарбасова, тағы басқалар мұғалімді кәсіби даярлау үдерісінің психологиялық-педагогикалық негіздеріне, педагогикалық мамандықтың мәніне, өзіндік ерекшеліктері мен функцияларына тоқталады. Мұғалім іс-әрекетінде кездесетін қиындықтар (С.Г.Вершловский, В.А.Метаева, Л.М.Митина, Т.С.Полякова), мұғалімнің эмоционалдық мәдениеті (М.И.Кряхтунов) мәселелері зерттелді [2].

«Үрей» мәселесі дәстүрлі түрде белгілі бір жағдаятың немесе құбылыстың әсерінен туындаған эмоция ретінде қарастырылып келді және осы аспект С.Л. Рубинштейн (1946), П. Фресс, Ж. Пиаже (1975), В.К. Вилюнас (1976), П.В. Симонов (1981), Л.М. Аболин (1987), Л.А. Гозман (1987), Б.И. Додонов (1987), Г.М. Бреслав (2004) және тағы басқа ғалымдар еңбегінде кездеседі. Үрейлену мәселесін түрлі ғылым өкілдері: биологтар, медиктер, педагогтар, философтар, психологтар, фиолог-лингвистер зерттеді. Көп еңбектерде үрей табиғатын эмоция, яғни әр адамның дербес ерекшелігі ретінде түсіндіреді (Л.В. Домодедов, 1986; А.Е. Олынанникова, 1997; Е.С. Розенберг, 2004 және т.б.).

Мұғалім еңбегі көп салалы қызметтен, түрлі кәсіби іс-әрекеттен тұрады. Осы уәжді көптеген зерттеушілер ескере бермей: «Мұғалім қызметінде қиындығының туу себебі — еңбек ақының төмен мөлшерде болуы», — деп көрсетеді. Э.Днепров: «Мектепті «өмір сүру минимумымен» қамтамасыз еткенде ғана сапалы білім күтуге болады», — дейді [3].

Мұғалім еңбек ақысының басқа кәсіп өкілдері табысынан аз болуы, әрине, жағымсыз құбылыстар орын алуына соқтырады. Мәселен, дарынды педагогтардың кәсібін ауыстыруы, мұғалімнің кәсіби дамуы деңгейінің төмендеуі, қоғамда педагог беделінің төмендеуі т.б. Бірақ, осы жағдайларға қарамастан, көптеген мұғалім жағымды өзгерістер болатынына дәмеленіп, мектептегі кәсіби қызметін жалғастыруда. Бұлай үміттенуге желеу де бар.

2014 жылғы 17 қаңтарда республика халқына арналған «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев: «Біздің болашаққа барар жолымыз қазақстандықтардың әлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз — белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар. Бұл үшін біз не істеуіміз керек? Біріншіден, барлық дамыған елдердің сапалы бірегей білім беру жүйесі бар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр…», деп көрсетті [4].

Елбасының көтерген мәселесі аз уақыттың ішінде шешімін тауып кетпесі анық. Сондықтан әзірге мұғалімдердің әлеуметтік-психологиялық мәселелері түбегейлі шешілді дей алмаймыз.

«Еңбек ақының аздығы», «жұмыс ауқымының көптігі», «рухани және дене еңбегін көп қажет ететіндігі» сөз болмаған күнде де, мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті қоғамда күрделі қызмет түрлерінің бірі болып саналады. Педагог кәсібі мұғалімге қоғамдық және моральдік жауапкершілік жүктейтінімен ерекшеленеді. Шын мәнінде, елдің ертеңі — ұстаздар қолында. Әр оқушының өмірден өз орнын тауып, мемлекетіміздің азаматы, жетілген жеке тұлға болуы, әлбетте, педагогтардың кәсіби іс-әрекетінің сапасына тәуелді. Ал, бұл мұғалім мойнына спецификалық жүктемеден бөлек, қосымша жауапкершілік артып отыр. Бұл өз кезегінде күйзеліске (стреске) әкелуі мүмкін. Кәсіби іс-әрекеті оңды жолға қойылмаса, бұл педагогтың жеке тұлғалық сапалары төмендеуінен көрініс береді. Жүйке жүйесі сыр береді, үрей пайда болады.

Үрейді басқа психологиялық үдерістермен шатастырып алмау үшін мақала тақырыбына қатысты негізгі ұғымдардың анықтамаларына тоқталып өтейік.

Үрей (гр. *panihon* — қорқыныш сезімін туғызатын) — жалған немесе ақиқат қауіптерден жаппай үрейлену. Үрей моральдік-психикалық көңіл-күйдің, рух күшінің төмендеуі, қабылдаудың бәсеңдеуі, еліктеу, ретсіз қозғалыс, илану механизмдері белсенді әрекеттерінің күшеюі. Үрейленушілік — арнайы әлеуметтік жағдайларда адамның мазасыздануы мен үрейленуі, қатты әсерленгіштігі нәтижесінде болатын толғаныстар.

Қорқыныш — индивидтің биологиялық не әлеуметтік тіршілігіне қатерлі жағдаяттарда туындайтын қауіп, қолайсыз эмоция. Қорқыныш — бір нәрседен жүрексініп сескенгенде, шошығанда пайда болатын сезім, қауіп-қатер, үрей. Тіршілік үшін қауіпті факторлардың нақты әрекетінен болатын ауру не басқа да зардап түрлерінен ерекше қорқыныш олардан күн ілгері болады. Қатердің сипатына байланысты қорқыныш сезімінің сипаты әр түрлі болады (қауіптену, қорқу, шошу, үрей). Егер қауіп негізі белгісіз, не түсініксіз болса, ондай күй алаңдау деп аталады. Функциялық тұрғыдан, қорқыныш — субъектіге алдағы қауіп туралы ескерту. Қобалжу — қорқыныш үстінде пайда болған сезімдердің жиынтығы [5].

Р.С.Немов берген анықтамаға орай, «мазасыздық — ерекше жағдайда адамның үрей мен қорқыныш сезімдерін бойынан өткізуі, тұрақты және ахуалды жағдайларда жоғары мазасыздану күйінде болуы» [6].

Үрей негізінде не жатыр? Қайдан, қалай пайда болады? Үрей сезімінің туындауына «белгісіздік» әсер етеді, мәселен, кейде біз белгілі бір үдерістің немесе іс-әрекеттің соңы неге апаратынын білмейміз, ең болмаса болжай да алмаймыз. Осы белгісіздік бойымызда қорқыныш сезімін ұялатады. Белгісіздік түбі бар құндылығымызды жоғалтуға, қауіп-қатерге әкелуі әбден мүмкін ғой. Белгісіздік көп болған сайын үрей күшейеді. Сондықтан жағымсыз сезім екеніне қарамастан, үрей қалыпты құбылыс, адамның өзін-өзі сақтауға алып келетін психологиялық күй болып табылады.

Үрей де тән ауруы сияқты мақсатқа ие: ол — адам өмірін сақтап қалу. Үрей мен тән ауруы көп жағдайда бірге туындайды. Ауру белгілері ағза жағдайы жөнінде ақпарат береді. Ауру ағза қызметі дұрыс атқарылмауы жайлы белгі береді және көп жағдайда адамды аман алып қалады. Үрей де, дәл ауру белгісі сияқты, адамды аман сақтау қызметін атқарады. Үрей адамға төнген қауіп-қатер жөнінде белгі береді және бізге әрекет жасауды ескертеді. Сақ болуды талап етеді, болуы мүмкін жағдаятты алдын ала талдап, сол үдерісте тиімді, дұрыс шешім қабылдауға әсер етеді. Ауру белгілері мен үрей қауіп-қатер жөнінде адамға берілген ескерту деп айтуға болады.

Адамнан адамның үрейленетін кезі бола ма? Көп жағдайда мұндай үрей бейтаныс адамға сұрақ қояр алдында туындайды. Мәселен, бейтаныс адамның сұрақ қоюшы мен сұраққа деген алғашқы реакциясы қандай болатынын болжау мүмкін емес.

Шешім қабылдау алдында үрей туындай ма? Әдетте, адам өз шешіміне сенімсіз болған жағдайда үрей туындайды.

Үрей туралы қорқынышты әрі қызықты мысал келтіруге болады. Өмірін қиюға бет алған адам өзін өліммен бетпе-бет келе алатын «батыр» сезінеді. Алайда психолог маманмен пікірлесу үстінде өмір сүруден қорыққанынан, өлімге бет алғанын мойындайды. Яғни, «өлу» мен «өмір сүру» үрейі таласқа түседі. Үрейді жеңсе, тіршілік жалғасады.

Неміс философы Пауль Тилих: «Үрей — белгісіз нәрседен қорқыныш. Үрейдің аты, бейнесі жоқ, бірақ адамның өзін, «менін» жоғалтуға әкеледі», — дейді.

Үрей күшті эмоциялық уайыммен байланысты болғандықтан, күйзелісті (стресті) эмоцияға жатады. Бұл мұғалім денсаулығына нұсқан келтіруі мүмкін. Кез келген мұғалім кәсіби үрей мәселесі тууы мүмкін екенін білуі және сол жағдайды басынан кешіргенде, яғни күйзелістік (стрестік) жағдаяттан шығу үшін өзінің психологиялық күйін ретке келтіре алуға дайын болуы қажет.

Үрейленуді 5 түрге бөліп көрсетуге болады:

– ырықты түрде үрейлену;

– белгілі бір объекті немесе субъектімен тығыз байланысты үрей;

– кеңістіктен үрейлену;

– тірі денелерден үрейлену;

– әлеуметтік үрей.

Ырықты үрейлену кез келген заттан, тіршілік иесінен, сондай-ақ нақты жағдаят пен процестерден үрейлену болып табылады. Екінші, белгілі бір объекті немесе субъектімен тығыз байланысты үрей — бұл нақты бір оқиғадан кейін пайда болған үрейлену түрі. Мәселен, ит қауып

алса, адам оны өмірінің соңына дейін ұмытпады. Итті көргенде бойын үрей билеп, қорғаныс реакциясы пайда болады. Кеңістіктен үрейленуге лифтіден, ұшақтан, көліктен, қараңғыдан және т.б. үрейленуді жатқызуға болады. Тірі денелерден үрейленуге тышқан, өрмекшілерден, жыланнан және т.б. үрейлену мысал бола алады. Әлеуметтік үрей түріне танысу, амандасу, қарым-қатынас орнату кезінде туындайтын үрейді жатқызамыз.

Адамның балалық шағында немесе жеткіншектік кезеңінде қалыптасқан үрей көп жылдарға дейін адам бойында сақталады. Мұндай жағдай орын алса, міндетті түрде арнайы мамандардың көмегіне жүгінген дұрыс. Бойындағы стеротиптен құтылмайынша, адам үрейді жеңбек емес. Мәселен, бала бастауыш сыныпта қатал мұғалімнен қорықып қалса, мұғалім немесе мектеп ауыстырса да бойындағы үрей бірден кетпейді. Баланы әр түрлі мінез-құлықты мұғалім болатынын айтып сендіру және көзін жеткізу қажет. Сонда бала үрейді жеңіп, есінде қалған негативті жағдайды ұмытады.

Адам бойын үрей билесе, қорқыныш тудыратын құбылыс бар деген сөз. Үрей барлық жас кезеңіне тән. Ал, бойды билеген үрейді қалай, қанша уақытта жоятыны адамның өзіне, біліміне, көзқарасына, тәрбиесіне байланысты болмақ.

«Кәсіби деформация» деген психологиялық термин бар. Кәсіби іс-әрекеттегі ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен тұлға дамуының кері бағытқа өзгеруі. Көп жағдайда осы үдеріске мұғалімдер ұшырайды. Мысалы, мұғалімнің, өз шамалауы бойынша, беделі өскен сияқты, сондықтан өзгенің пікір, ұсынысына құлақ қоймайды, өзін бағалауы жоғарылайды, сынды көтермейді және т.б. Осыдан келіп педагогикалық ұжымда дұрыс кәсіби қарым-қатынасқа түсе алмайды, сөз таластырулар, кейде қақтығыстар да ұшырасады. Бірнеше мәрте кедергіге тап болған педагогта қорғаныс әрекеті пайда болады. Бұл үрейдің туындауына жағдай жасайды.

Педагогтардың кәсіби іс-әрекетінде туындайтын үрейлену түрлерін үшке бөліп көрсетуге болады:

– басшылардан үрейлену;

– педагогикалық ұжымнан үрейлену;

– бәсекелестіктен үрейлену.

Үрейленуге әр түрлі факторлардың әсері болады. Мәселен, қызметтен шығып қалсам, материалдық жағдайымды төмендетіп аламын немесе ұжыммен қарым-қатынасқа түсуде компромистік стилді ұстанбасам, рухани қажеттілігім өтелмей қалады деген ойлар жоғарыда көрсеткен үрейлену түрлеріне алып келеді.

Әр мұғалімнің жас және дербес ерекшеліктеріне орай үрейдің туу себебі де әр түрлі болады. Шағын ғана мақала аясында мәселені ғылыми тұрғыда талдап, негіздеп, түбегейлі шешім ұсыну мүмкін емес. Десек те, кәсіби іс-әрекет барысында туындайтын үрейге әсер ететін шарттардың бірнешеуін атап өтейік:

1. Мұғалімнің үрейленуіне негіз болатын шарттардың бірі — жеке өмірінен бас тарту. Педагогтардың кәсіби іс-әрекеті жауапкершілікке толы екенін жоғарыда айтып өттік. Сондай-ақ уақытты да көп мөлшерде қажет ететіні құпия емес. Бар қызметтік әрекетін білім беруші ұйымда аяқтап кету мүмкіндігі кейде бола бермейді. Сондықтан тынығуға арналған уақытта жұмыс істеуге тура келетін сәттер жиі кездеседі. Мұғалім өз кәсіби іс-әрекетін уақытында, жүйелі, педагогикалық жүктемені қалыптан асырмай орындайтын болса, қиындық тумайды, сәйкесінше үрейленуге негіз жоқ.

2. Кей мұғалімдер компьютерде жұмыс жасауға үрейленеді. Олардың компьютерде жұмыс жасауға деген құлқы да, үйренуге ниеті де жоқ. Әлденені білмей қалсаңыз, әріптестеріңіз бен оқушылардан сұрауға болады. Осылай етсем «беделім түсер» деген үрейден арылу қажет.

3. «Шарасыздық» — оқушылар қойған сұраққа жауап бере алмай қалсам? деген сұрақ төңірегінде туындайтын үрей. Тәжірибелі кәсіби педагогтың өзі жағымсыз жағдаятқа түсіп қалуы мүмкін. Қазір ақпараттар ағыны дәуірі. Оқушы көкейінде жүрген немесе ғаламтордан оқыған сұрағын қоя салуы мүмкін. Қызық жағдаят? Бір жағынан, мұғалім бәрін білуі қажет, екінші жағынан, бәрін білу мүмкін емес қой. Сондықтан, мұғалім мұны мәселе деп күрделендіріп, үрейленбей, жағдаяттан тез шығуды ойлағаны дұрыс. Мәселен, «Балалар, біз Арафаттың қойған сұрағына келесі сабақта жауап береміз», — деп, немесе оқушыларға: «Бәріміз бірігіп осы сұраққа жауап іздеп көрейік, келесі сабақта Арафатқа жауап береміз» деп жағдаяттан шығуға болады.

4. «Сүйкімсіздік» — оқушылар алдында қателесіп кетсем? деген қорқыныш төңірегінде туындайтын үрей. Бұл жағдаятты да, дәл алдында айтып өткеніміздей, мәселе ретінде қарастырып,

ұтымды жауап беруді ойлау қажет. Бұл жағдаяттағы ең дұрыс шешім — мойындау. «Иә, мен қателесіп тұр екенмін, балалар, сендердің айтқандарың дұрыс, жарайсыңдар» деген тәрізді жауап айтуға болады. Жымиыңыз, дұрыс жауапты қайталап айтып, нақтылаңыз. Есіңізде болсын, қателесу құзыретті емессіз деген сөз емес, жаңа білімнің бастауы, кәсіби іскерлік пен дағдының қалыптасуы.

5. «Көңіл толмаушылық» — оқушыларға ұнамай қалсам ше? деген сұрақ төңірегінде туындайтын үрей. Сізді ұнатпайтын оқушы міндетті түрде табылатынын біліңіз. Ал, екінші бір оқушыға қатты ұнап қаласыз.

Оқушылар мұғалім тек «нашар» болғаны үшін бас тартпайды. Оқушы өз қызығушылығына сай келетін мұғаліммен жұмыс жасағанды ұнатады. Мұғалім оқушыға ұнау, ұнамауы қойылатын кәсіби талап емес, бұл психологиялық сәйкестік немесе сәйкессіздік.

6. «Уақытша» — мен бұл қызметке лайық емес шығармын? деген сұрақ төңірегінде туындайтын үрей. Педагог қызметі ауыр, алғысы жоқ, жүктемесі көп дерсіз. Енді осы қызметте тәуелсізбін, өз мүмкіндіктерім мен идеяларымды жүзеге асыра аламын, — деп ойлап көріңізші. Осындай қарама-қайшы сұрақтар арасында ұзақ жүре беруіңіз мүмкін. Үнемі өзіңізге дұрыс сұрақ қойып және жауабын таба білсеңіз, бұл мәселе де сізге үрей туғыза алмайды.

Мақаламыздың қорытындысында үрейді қалай жеңуге көмектесетін бірнеше әдістерге тоқталып өтейік:

– үрей туғызған себепті анықтау;
– үрейленетін адамнан немесе жағдаяттан келетін қауіп деңгейін анықтау;
– өз артықшылықтары мен жетістіктерін саралау;
– жеңіске қол жеткізетін жолдар мен амалдарды қарастыру.

Үрей деңгейін төмендегі психодиагностикалық әдістер көмегі арқылы анықтауға болады:

– қақтығыс жағдайында мінез-құлықтың көрінуін анықтауға мүмкіндік беретін К.Томас сұрақнамасы;
– агрессия деңгейін анықтайтын А. Басс-А. Дарки сұрақнамасы;
– ерік-жігерді зерттеуге арналған В.П. Прядеиннің сұрақнамасы;
– тұлғаның өзін-өзі түзетуі В.П. Прядеин диагностикасы;
– «К. Леонгард бойынша мінез-құлық пен темперамент түрлері диагностикасы» негізінде жасалған Х. Смишек сұрақнамасы;
– В.Л. Бакштанский, О.И. Ждановтардың психоэнергия диагностикасы;
– Шуберттің тәуекелге баруға дайындық диагностикасы;
– Дж. Гринбергтің стресті зерттеу шкаласы;
– В.П. Прядеиннің «Жауапкершілік» диагностикасы;
– И.М. Юсуповтың «Эмпатия» диагностикасы;
– В.В. Столин, С.Р. Пантелеевтардың тұлғаның өз-өзіне деген қарым-қатынасы диагностикасы және т.б.

Мұғалім, егер шын мәнінде мән беріп қараса және кәсіби іс-әрекетінде жетістікке жетуді көздесе, бойын билеген үрей мен стеротиптерді жеңуге әбден болады. Мұндағы басты құрал — өзіне сену мен шынайы ниеттің болуы.

Қазіргі кезде мемлекетімізде білім беру саласы қарқынды даму үстінде екенін ұмытпайық. Мұғалімдерге үрей туғызатын факторлар азайып, олар өзін-өзі тұрақты психологиялық хал-ахуалмен қамтамасыз ете алуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 *Зимняя И.А.* Педагогикалық психология: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. — Екінш., толықт., түзет. және қайта өңд. бас. Орыс тіл аудар. М.А. Құсайынова. — М.: Логос; Алматы: TST-company, 2005. — 368 б.

2 Назарбаев Н. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://www.inform.kz/kaz/article/2622266.

3 *Белгібаева Г.Қ., Смағұлова С.А.* Мұғалімнің өзін-өзі кәсіби тұрғыдан дамытуының педагогикалық шарттары: Монография. — Қарағанды: Гласир, 2013. — 200 б.

4 *Днепров Э.Д.* Образование и политика. Новейшая политическая история российского образования. — Т. 1. — М.: Мариос, 2006. — 456 с.

5 Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. — 384 б.

6 *Немов Р.С.* Общие основы психологии. — М.: Владос, 2003. — 688 с.

Г.К.Бельгибаева, С.А.Смагулова

Проблемы страха учителя в профессиональной деятельности

Авторы описывают профессиональную деятельность учителя, раскрывают ее содержание, отмечают проблемные вопросы обучения, возникающие в педагогическом процессе. Дан всесторонний анализ трудностей, связанных с профессиональной деятельностью преподавателя. В статье рассматриваются проблема страха учителя, условия и факторы её преодоления. Авторами проанализированы определения «боязнь», «страх», «переживание», «тревожность», рассмотрены виды боязни и страха. Предлагаются методы преодоления проблемы страха учителя в профессиональной деятельности.

G.K.Belgybayeva, S.A.Smagulova

The issues fear of the teacher in the professional activity

The article considers the problem of fear of the teachers in the professional activities, conditions and factors of its overcoming. The authors analyzed the definition of «fear», «fright», «experience», «anxiety», is considered a species of dread and fear. Methods of struggle and the mission to the problem of fear of teachers in their professional activities.

References

1 Zhimnya I.A. *Pedagogical psychology:* Textbook for higher educational zavedenii. The translation into Russian of M.A.Kusainova, Moscow: Logos; Almaty: TST-company, 2005, 368 p.

2 Nazarbayev N. *The President of Kazakhstan N. Nazarbayev voiced Message Kazakhstan's way – 2050: common goal, common interests, common future*, [ER]. Access mode: http://www.inform.kz/kaz/article/2622266.

3 Belgibaeva G.K., Smagulova S.A. *Pedagogical conditions of professional self-development of teachers. The monograph*, Karaganda: Glasir, 2013, 200 p.

4 Dneprov E.D. *Education and politics. The newest political history of Russian education*, 1, Moscow: Marios, 2006, 456 p.

5 *Explanatory dictionary of psychology*, Almaty: Sozdek-Slovar', 2006, 384 p.

6 Nemov R.S. *General principles of psychology*, Moscow: Vlados, 2003, 688 p.

UDC 811.161:004

A.S.Aitpayeva, I.V.Grigoryeva, G.M.Khairova

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: grigorjevai@mail.ru)

Use of Internet technologies in teaching Russian

Appearance of the Internet and its general distribution plays a great role in teaching languages. In the article modern internet-technologies in educational process are considered. Authors pay special attention to the problems of distance education by means of innovative technologies. Principles of work are described with such technologies in teaching Russian, as podcasting, screencasting, webinar and others. Authors prove the great significance of internet-education in the modern world, its basic advantages are discussed.

Key words: Internet technologies, teaching language, distance teaching, podcasting, screencast, webinar, digital native, digital immigrants, multimedia materials.

In the world where globalization affected all aspects of life, the knowledge of several languages becomes a vital need of each person. In the Republic of Kazakhstan priority is given to knowledge of three languages: state language that is Kazakh, Russian and English languages. Russian has the status of language of international communication in the Kazakhstan society and it is officially used in many fields of activity. Emergence of the Internet and its universal distribution plays very great role when teaching languages.

In literature there is a set of definitions of the Internet. In the popular encyclopedia Wikipedia the following definition is given: «The Internet (English Internet, — the world system of the integrated computer networks constructed on the basis of IP and routing of IP-packages. The Internet forms global information space, serves as physical basis for the World wide web (World Wide Web, WWW) and sets of other systems (protocols) of data transmission» [1].

The worldwide information network gives a lot in the course of self-education, allows each user to choose the way of training. Use of computer technologies helps to make training of students more independent and operated. E.G. Azimov writes about it [2; 4]. The form and content of communication become more various: such types of communication, as verbal, nonverbal, informative, visual, sound, etc. are involved. Didactic opportunities of multimedia draw attention of an increasing number of scientists. According to M.Yu. Bukharkina, «the main didactic properties of multimedia are integrative approach in presentation of information in different forms» [3; 9]. In the research of O.I. Rudenko-Morgun operative use of evident information materials is described [4; 9].

The following forms of using information technologies at language lessons are possible: 1) creation of computer presentations by the teacher and student; 2) work with the sites focused on teaching Russian; 3) use of electronic dictionaries and encyclopedias; 4) performance tasks with audio and video records from the Internet by students; 5) distance language teaching; 6) contact with the sites of the educational institutions teaching Russian; 7) communication with native speakers in virtual communities, social networks.

Each form of using information technologies has its peculiarities.

Especially it is necessary to emphasize use of interactive board in educational process. The specialized site teaching working with an interactive board, allowing to exchange experience on its application, to look through online interactive tasks, to pass training is Promethean Planet (http://www.prometheanplanet.ru). Now the number of the sites which are professionally teaching Russian grows. It is Gramota.ru (www.gramota.ru), Culture of written language (www.gramma.ru), the Portal on use of Russian and getting education in Russian in the states of the CIS and Baltic countries (www.russianforall.ru), Russian and Culture of Speech (http://www.shpora07.narod.ru).

These sites are public, convenient in use, the registration isn't obligatory. Teaching Russian with application of similar resources broadens the trainees' outlook, increases the level of their background knowledge, promotes awakening of interest in history and culture of the Russian people. As training materials it is possible to consider multimedia materials of regional geographic or encyclopedic character. These are the disks of regional geographic character informing on the political, economic system of Russia, its geographical position. The disks «Big Encyclopedia of Russia», «Our Penza Suburb», «Cities of Russia», «Geography of Russia», «Big Encyclopedia of Kirill and Mefodiy» concern to them, for example.

Besides, it is possible to combine work with electronic disks and online resources. For example, Google offers the virtual museum. The Internet user has opportunity to make virtual excursion to the Bolshoi Theatre, the Kremlin, the Tretyakov Gallery, the Hermitage.

Performance by students the tasks with — audio and video records from the Internet stimulates communication, intensifies development of skills of independent search and selection of information, extends students' vocabulary. For example, listening poems of the Russian poets read by masters of the word develops auditive skills of students, helps to acquire intonational types of the speech. Video records give valuable experience of development of a lingua cultural background of Russian. After all the knowledge of language assumes not only knowledge of grammar, but also culture, rules of behaviour, country history. In this plan one of modern forms is work on use of podcasting, screencasting. Podcasting from English means a universal broadcasting. It is the process of creation and distribution of sound or video files. Podcasts have a certain subject and frequency of edition. They can be represented as audioblogs, programmes spread in a network. They can easily be downloaded and listened with convenient frequency. As effective means of teaching from genres of podcasting can be distinguished such as: audiobook, audioblogs, interview, audioperformances, etc. In the Internet there are professional podcasts as well as the general orientation podcasts which allow to be prepared, for example, for the international examinations, or intended for students with low level of proficiency in language, podcasts with the developed tasks and recommendations. It should be noted that in the Internet it is possible to meet both professional podcasts, and amateur ones. Therefore when material selection the teacher should study carefully material, to dry, look through files. One more new direction of podcasting is screencast. It is possible to find a definition of screencast in Wikipedia: screencasting (Eng. *Screen* — screen and Eng. *Broadcasting* — transfer) — the podcasting type allowing to transfer a video stream with record on the computer for wide audience. Its specificity is opportunity to involve at once some «channels of perception of information»: visual, motor and acoustic [5]. Screencast (Eng. *screencast*) — digital video of information displayed on the computer screen, also known as *video screen capture* (lit. *«video capture of the screen»*). Often it is followed by voice comments. For creation of screencast web or video cameras are not used. Screencasts are filmed by means of the special programs recording all actions happening on the screen in the video with audiocomments. It is possible to supply the video with subtitles in any language. By means of a screencast it is possible to record the instruction on the training programs, operating instructions of training portal material in network, rules of work with interactive tasks.

The most part of teachers of Russian in Kazakhstan doesn't use Internet resources in educational process adequately. At the same time interest of students in computer technologies is noted. In English speaking researches of the last time there were terms 'digital native' — people for whom the electronic environment became habitual, and 'digital immigrants' — people for whom the electronic environment remains unfamiliar and hostile. http://bigdesignevents.com. A person 'digital native' was born after introduction digital technologies. He uses such service online as: Facebook, YouTube, Hulu and Twitter on various digital technologies, such as smartphones or Tablet PC. Also he skillfully combines the life online (on the Internet) with offline (out of the Internet) life.

Researchers use the term 'digital immigrants' to classify the people who were born before introduction digital technology. For such people popular technologies are radio, television, newspapers, books and magazines.

The experts belonging to people of the first group use programs, digital technologies actively as the tool for preparation for lessons and actually at lessons. For the teacher of Russian in the XXI century it is desirable to be able to use e-mail actively; to create flipcharts, slide presentations; to participate in virtual communities, popular network services; to create own microblogs and participate in others; to use electronic dictionaries, to participate in their creation; to place materials of different forms into network, to organize independent work of students on the basis of digital technologies.

Certainly, there are teachers who successfully integrate information and communicative technologies into practice of teaching language. Kanatova S.Sh. writes that information technologies will enrich integrative teaching [6; 42].

Distance teaching Russian as a foreign language is successfully introduced at higher education institutions of Kazakhstan. The part of classes is conducted in a virtual class, and another part in a contact way. Thus the teacher places educational and methodical materials, tasks for examinations in the network, fixes time of delivery of tasks. The teacher and students keep in contact with the help of message system. In our opinion, an effective form of the organization of educational process in the sphere of remote education is the organization of webinars. This technology was enshrined in Western Europe and the USA for a long time

ago and it is actively used. In Kazakhstan it only gains the development. By definition in the online free dictionary, the webinar is an online conference with speech of the leader and questions of listeners [7]. The leader and participants are at the computers, communication between them is established on the Internet. The leader uses a microphone and the webcam, and listeners can ask questions in the built-in text chat, also the teacher can hear voice questions of participants, responses to surveys conducted in real time. Thus it isn't necessary to install additional programs, and any Internet browser is required. Webinars can be organized as online lectures in the course of which their participants can receive theoretical information, and also get advice on the interesting questions, specification of any ambiguities. Use of a webinar allows to save as much as possible time, it is possible to get education, without leaving the house or office. Physically disabled people will also be able to be trained, get experience, to master modern technologies. This technology allows to save on financial expenses if, for example, the higher education institution invites to provide the foreign expert training, a master class or other forms of education. The higher education institution won't need to pay accommodation, transport and other trainer's expenses. One of advantages of a webinar is that even if class was missed, it is possible to look at its record at the forum, to read the archival chat which was conducted by participants during the webinar.

More and more popular is use of interactive dictations at classes in teaching languages. Though the word 'dictation' is associated with reading the text, but here the insert of the passed letters and punctuation marks is meant. On the numerous sites a large number of orthoepic and punctuation exercises is presented.

«Total Dictation» project which took place on the 12th of April, 2014 in open spaces of a world wide web causes interest. The project purpose is to draw attention to questions of literacy, speech culture. It is absolutely free for participants and will take place in at one time in several hundred cities of Russia and the world. From the Kazakhstan cities only Almaty has been presented so far. Perhaps, participants of a total dictation after holding such action will want to increase the literacy, realize being competent to be fashionable. «We understood that work which is carried out by the commission of experts of the Total dictation within the project, experience of which we receive in the result of carrying out the action, can have serious scientific consequences. We hope that philologists in the result of work at conference will be able to draw concrete conclusions on changes which happen in standards of spelling, and to formulate offers to the Spelling commission of the Russian Academy of Sciences on introduction the amendments into the existing dictionaries and reference books», — the project manager Olga Rebkovets tells about plans [8].

The worldwide information network allows to make educational process more effective, involving the majority of sensual components of the trainee in the process of perception. Development of new information technologies involves formation of essentially new educational system which can help providing educational services to millions of people at reduction of specific expenses for education. Internet education which can be defined as the education of general population got by means of information educational resources of the Internet [9] is directed on achievement of these purposes. Aiming to develop communicative competence of students, the teacher has to be able to organize work with Internet resources, to seize new methodical approaches in teaching. The Internet is a global sociocultural phenomenon of the present. It possesses enormous communicative opportunities and transforms traditional techniques of language teaching into new forms.

References

1 Википедия — свободная энциклопедия. — [ЭР]. Режим доступа: http://ru.wikipedia.org.

2 *Азимов Э.Г.* Русский язык в Интернете (лингвистический и методический аспекты) // Сб. ст.: Лингводидактический поиск на рубеже веков. — М., 2000. — 257 с.

3 *Бухаркина М.Ю.* Мультимедиа: от уличных шоу до средств обучения // Иностранные языки в школе. — 2009. — № 5. — С. 9–15.

4 *Руденко-Моргун О.И.* Принципы моделирования и реализация электронного учебно-методического комплекса по русскому языку на базе технологий гипермедиа. — М.: РУДН, 2009. — 332 с.

5 Википедия — свободная энциклопедия. — [ЭР]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/

6 *Канатова С.Ш.* О подготовке будущих учителей к организации обучения иностранному языку на базе ИК-технологий // Иностранные языки в школе. — 2009. — № 3. — С. 37–43.

7 [ЭР]. Режим доступа: http://termin.bposd.ru/publ/3-1-0-28990

8 [ЭР]. Режим доступа: www.totaldict.ru

9 *Ермолаева О.Ю., Середа М.М.* Интернет-технологии в образовании: Учеб.-метод. пособие. — Ч. 3. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. — 136 с.

А.С.Айтпаева, И.В.Григорьева, Г.М.Хаирова

Орыс тілі сабағында интернет-технологияларды қолдану

Тілге үйретуде интернеттің пайда болуы және оның кеңінен таралуы орасан рөл атқарады. Мақалада білім үдерісіндегі қазіргі интернет-технологиялар қарастырылды. Авторлар инновациялық технологиялар арқылы қашықтықтан оқыту мәселелеріне ерекше назар аударды. Орыс тіліне оқытуда подкастинг, скринкастинг, вебинар және де басқа технологиялармен жұмыс істеудің қағидаттарын сипаттады. Сондай-ақ интернет-білімнің қазіргі кезде сұранысқа ие екенін сенімді дәлелдеп, оның негізгі артықшылықтарын көрсетті.

А.С.Айтпаева, И.В.Григорьева, Г.М.Хаирова

Использование интернет-технологий в преподавании русского языка

В статье отмечено, что появление интернета и его повсеместное распространение играют большую роль при обучении языкам. Рассматриваются современные интернет-технологии в образовательном процессе. Особое внимание авторы уделяют проблемам дистанционного образования. Описываются принципы работы в обучении русскому языку, с такими технологиями, как подкастинг, скринкастинг, вебинар и др. Авторы убедительно доказывают, насколько в современном мире востребовано интернет-образование, каковы его основные преимущества.

References

1 *Wikipedia — the free encyclopedia*, Access mode: http://ru.wikipedia.org.

2 Azimov E.G. Col. of articles: *Lingua didactic search at the turn of the century*, Moscow, 2000, 257 p.

3 Bukharkina M.Yu. *Foreign languages at school*, 2009, 5, p. 9–15.

4 Rudenko-Morgun O.I. *The principles of modeling and realization of an electronic educational and methodical complex on Russian on the basis of technologies of hypermedia*, Moscow: RUDN, 2009, 332 p.

5 *Wikipedia — the free encyclopedia*, Access mode: https://ru.wikipedia.org/wiki/

6 Kanatova S.Sh. *Foreign languages at school*, 2009, 3, p. 37–43.

7 [ER]. Access mode: http://termin .bposd.ru/publ/3-1-0-28990

8 [ER]. Access mode: www.totaldict.ru

9 Ermolaeva O.Yu., Sereda M.M. *Internet technologies in education, educational and methodical handbook*, p. 3, Tambov: Publ. house of Tambov State Technical University, 2002, 136 p.

ӘОЖ 37.022:681.3

Ә.Е.Көксеген, А.М.Джұмағалиева

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана
(E-mail: ainyr_mir@mail.ru)

«Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу» атты жобаның сипаттамасы

Мақалада мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі мәселесіне зерттеу жүргізу жолдары қарастырылған. Жобаны құру жолындағы көкейкестілік мәселелерін шешу әдістері және оқытушыларға арналған факультативтік курсты әзірлеумен қатар, мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі мәселесіне зерттеу жүргізу және талдау жасау тәсілдері ұсынылған. Авторлар ғылыми-зерттеу жоба Қазақстан Республикасының азаматтарына бейімделген нұсқасын берді. Бұл жоба мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін, әр түрлі жағдаймен мүгедек болған және компьютерлік техника меңгеруге мүмкіншілігі бар ересек адамдардың оқыту жолдарын қарастырған.

Кілт сөздер: компьютерлік оқыту, арнаулы компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз ету, қашықтықтан оқыту, компьютерлік оқытуға бейімдеу, мүгедек адам, ересек, компьютерлік техника, инклюзивтік білім, білім жүйесі, әлеуметтік қолдау.

Қазіргі әлемде сапалы білім беру — өмірлік жетістіктерді анықтайтын негізгі факторлардың бірі. Мүмкіндігі шектеулі жандар лайықты білім алуға және толыққанды өмір сүруге мүмкіншіліктері болуы тиіс.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды оқытуда компьютерлік технологияларды пайдалану барлық елдерде кеңінен таралуда. Оқыту үдерісінде компьютерлік технологияларды пайдаланудың тиімділігін бағалау үшін мүмкіндігі шектеулі жандардың оқытудың компьютерлік технологияларына қаншалықты бейімделетініне, мүгедек мамандардың ақпаратты-коммуникативті технологиялармен (АКТ) жабдықталған заманауи кәсіпорындарға жұмысқа орналасуына кедергісіз ортаны құруға тиісті зерттеулер жүргізу қажет.

Біздің елімізде, басқа елдер сияқты, бүгінгі күнде мүмкіндігі шектеулі жандардың әлеуметтік бейімделуі және жұмысқа орналасу мәселелері ерекше көңіл бөлінеді. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2014 ж. 17 қаңтарында Қазақстан халқына Жолдауында айтылған: «Бесіншіден, мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуге тиіс — бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз. Бүкіл әлем осымен айналысады...» [1].

Біздің зерттеу тақырыбымыз мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясын бекітумен 3 мамыр 2012 ж. байланысты өзекті болып табылады. Аталған Конвенцияның маңызды бағыты мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды қоғамның азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени өміріне толық қатысуын қамтамасыз ету, мүгедектік белгілері бойынша кемсітуді болдырмау, мүгедектерді қорғау және барлық адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын жүзеге асыру, сондай-ақ осы құқықтарды қамтамасыз ететін тиімді құқықтық механизмдерді құру [2].

Зерттелетін тақырыпқа қатысты басқа елдерде жүргізілген алдыңғы ғылыми зерттеулерге шолу және олардың осы жобамен өзара байланысы мүмкіндігі шектеулі жандардың компьютерлік оқытуға бейімділігін зерттеу көптеген шетелдік және қазақстандық зерттеушілермен жүргізіледі:

- ATA Book Computer and Web Resources for People with Disabilities. Alliance for Technology Access (АҚШ);
- Microsoft және IBM сияқты танымал компаниялар «ассестивті» технологияларды кеңінен дамытуда;
- Ресейде білім беруде ақпараттық технологиялар бойынша ЮНЕСКО халықаралық институты мүгедектерді компьютерлік оқытуға арналған АКТ пайдалану сұрақтарымен және осы мақсатта құрылған арнайы жабдықтармен айналысады;
- Ресейде Санкт-Петербург қаласындағы Герцен атындағы педагогикалық университетінде «Музыкалық-компьютерлік технологиялар» оқу-әдістемелік зертханасы құрылды;

– Ресейде Пенза мемлекеттік университеті ЮНЕСКО ұйымымен бірлесіп қазіргі қоғамда мүгедектерді біріктіру және оқыту мәселесі бойынша жыл сайын симпозиум өткізеді;
– ақпараттық ресурстарға шолу мүгедектерді компьютерлік оқытуға арналған компьютерлік техникалық құралдарды дамыту Жапония, Финляндия, Ұлыбритания елдерінің назарында екенін көрсетті;
– мүмкіндігі шектеулі жандарды қашықтықтан оқыту әлемнің барлық елдерінде, оның ішінде Қазақстанда да енгізілуде;
– Қазақстанда «Тұран» университеті мүмкіндігі шектеулі жандарды қашықтықтан оқытуға арналған портал құрды;
– 2011 жылдан күні бүгінге дейін біздің еліміздің барлық аймақтарында «Инклюзивті білім беру» тақырыбы бойынша дөңгелек үстелдер жұмыс істейді.

Келесі ғалымдардың А.Л. Вознесенский, С.Я. Кривовяз [3], С.С. Лебедев [4] еңбектерінде ақпараттық технологияларды пайдалану және мүгедек балаларға үздіксіз білім беру жүйесінде бейіндік оқыту; Е.Ю. Гибралтарская [5] мүгедек балаларды үйден оқытуда компьютерлік және компенсаторлық дамыту құралдарын пайдалану сұрақтары берілді.

Оқыту бағдарламаларын және оқытудың компьютерлік ресурстарын құру, әзірлеудің техникалық ұйымдастырылуы, әдістемелік принциптері, психологиялық-эргономиялық талаптары С.Аванесов, Е.Ы. Бидайбеков, А.А. Шәріпбаев, С.А. Христочевский, Ю.Ю. Баранова, А.Б. Юрасов, А.И. Тажигулова, Г.К. Нургалиева, Д.Ш. Матрос сияқты ғалым-педагогтармен зерттелді.

Виртуалды білім беру ортасы мүмкіндігі шектеулі жандардың компьютерлік оқытуға бейімдеуіне өте тиімді болып саналады. Ақпараттық білім беру ортасының негізгі техникалық сипаттамаларына көп компоненттілік (оқу-әдістемелік материалдар, программалық жабдықтама, тренингтік жүйелер, білімді бақылау жүйелері, техникалық құралдар, мәліметтер қоры, ақпараттық-анықтамалық жүйелер және т.б.), интегралдық, бөлшектік жатады. Сондай-ақ мұндай жүйе дидактикалық технологиялар мен ақпараттық қорлардың, программалық жабдықтаудың және т.с.с. бірігуі ғана емес, білім алушының жеке білімі мен курс мазмұнын байланыстыратын «білім беру оқиғаларын» құрайды [6]. Сондықтан да виртуалды білім беру ортасын толығымен құру үшін келесі қосымшалар ескерілуі тиіс:

1) әлеуметтік жағдайды тануға байланысты басымдылық;
2) білім алушының қажеттілігіне байланысты білім алу мен жетілу арасындағы байланысты ескере отырып, білім беру формасын таңдау;
3) білім алушыны негізгі объект пен білім беру жүйесінің элементі ретінде қарастыру қажет;
4) әлеуметтік, педагогикалық және когнитивтілігі бар білім беру бірлестіктерінің қолайлылығы тұлғаның қалыптасуы үшін өнімді ортаны қамтамасыз етеді.

Қашықтықтан оқытудың қолайлылығы жоспарланған оқыту формасы тәрізді электронды және басқа да технологиялардың көмегімен жүзеге асатын арнайы әдістерді талап ететін арнайы ұйымдастыру мен әкімшілік мәселелер құруға байланысты [7].

Сонымен, қашықтықтан оқыту — жоғарғы білім беру жүйесінде мәнді инновациялардың бірі, яғни ақпараттық қоғам мен білім қоғамының даму бағдарламасымен байланысты қазіргі білім беру парадигмасының мәнді элементі ретінде қарастырылады. Еліміздің бірқатар ғалымдары да қашықтықтан оқытуды дамыту мәселелерін зерттеуде өз үлестерін қосуда.

Қашықтықтан оқыту қазіргі кезде үздіксіз білімді қамтамасыз ететін оқытудың бірден бір формасы болып табылады. Олай дейтініміз, басты орында қашан да сапалы білім тұрады. XXI ғасыр білім, ғылым және сапа ғасыры болғандықтан, Қазақстанның білім беру жүйесінде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, күннен күнге жаңарып жатқан ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, еңбек нарығындағы бәсекелестіктің артуы осыған дәлел. Соған сәйкес әлемдік тәжірибеде қашықтықтан білім берудің орны ерекшеленіп тұр. Сондықтан бүгінде елімізде білім берудің қашықтықтан оқыту технологиясы жақсы жүзеге асырылуда [8].

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге талдау жасау, көптеген зерттеушілердің мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуды әр түрлі бағытта қарастыратынын көрсетті. Яғни мүгедектерді компьютерлік сауаттылыққа оқыту ретінде мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытатын мектептерде компьютерлік оқытуды енгізу және мүмкіндігі шектеулі жандарды оқытуға арналған қашықтықтан оқытуды пайдалану.

Сонымен бірге мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімдеу үдерісін зерттеумен байланысты жұмыстарды іс жүзінде жоқ деп белгілеуге болады.

Қашықтықтан оқыту білім деңгейі, оқу тапсырмалары мен білім қоғамында сол тапсырмаларды шешу құралдарымен анықталатын қазіргі білім парадигмасының мәнді элементтерінің біріне айналуда. Бұл парадигмада қашықтықтан оқытуды «жергіліктендіру» концептуалдық және ұйымдастырушылық көзқараспен алып қарағанда теориялық және функционалдық модельді талдау арқылы қашықтықтан оқыту кеңістігін сипаттау негізгі мәселе болып отыр [10].

Кейбір зерттеулерге сүйенсек, қашықтықтан оқыту нақты және анықталған қағидасы жоқ, білім беру мен оқу үдерісі уақыт пен кеңістікке бөлінген жағдайда қолайлы оқытуды қамтамасыз ету, білім беруді жеткізудің көптеген мүмкіндіктерінің бірі болып табылады. Дәстүрлі оқытудағыдай қашықтықтан оқытудың теориялық негізі болып, философиялық және психологиялық жол табуды айтуға әбден болады. Мәселен, қашықтықтан оқытуда қолданылатын оқу материалдарын ұйымдастыруға ықпалын барынша тигізетін ертеректе бихевиристік теорияға негізделген компьютерлік технологияны пайдаланатын оқыту моделі жатады. Қашықтықтан оқытуда жинақталған тәжірибе теориялық тәсіл негізін құрушы келесі оқу үдерісі жағдайында көрініс табады:

1) оқытушы мен білім алушы ғана емес, сондай-ақ ұйымдастырушы топ мүшелері де қашықтықпен бөлінген;

2) оқу материалдарын «жеткізу» мен екі жақпен байланыс орнату үшін әр түрлі технологиялар қолданылады;

3) оқыту мен қолайлы байланысты қамтамасыз етуді ұйымдастыру ерекше мәнге ие [9].

Бұл тәсілдер Д.Киганның еңбегінде жалпыланып және жүйеленген. Сонымен, Д.Киган сараптаудың негізгі үш бағытын ерекшелеп көрсеткен: біріншісі, оқу үдерісінде білім алушының жеке дара және де, тәуелсіздігі; екіншісі, «білім беруді индустрияландыру»; үшіншісі, байланыс тәсілдері.

Бірінші жағдайға тоқталатын болсақ, оқу үдерісі кезінде білім алушының жеке дара мен тәуелсіздігі қашықтықтан оқытудың дидактикалық принциптерінің негізгі мәнін анықтайды.

Екінші жағдай бойынша қашықтықтан оқыту жүйесінде оқытушы мен білім алушы арасында байланыс пен өзара байланысты талдаумен дидактикалық принциптерді құру. Сондай-ақ білім беру жағдайындағы байланыс білім алу үдерісін бақылау мүмкіндігімен анықталады. Оқу үдерісін ұйымдастыру көзқарасы негізінде қашықтықтан оқыту жүйесін сараптау жайында О.Петерсонның «білім беруді индустрияландыру» теориясында қарастырылған. Неміс зерттеушісі көрсеткендей, оқытушы мен білім алушы арасындағы байланыс белгілі бір технологиялық ереже бойынша бақылауға алынады, эмоциялы емес тіл арқылы жүзеге асады, шектелген мүмкіндікті талдау мен білім алушының бағытталған қажеттілігіне негізделген, өнімді жұмыс нәтижесі арқылы қойылған мақсатқа жетуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ қашықтықтан оқыту жүйесі алғашқы оқу тапсырмаларын, еңбекті бөлу, оқу курсын «жинау» және т.с.с. жоспарлауды қажет етеді. Сондықтан да қашықтықтан оқытуды білім берудің «индустриялды» түрі ретінде қарастырса болады [10].

Осыған орай, К.Дид онлайндық педагогиканың бірнеше зерттеу бағыттарын атап көрсетеді:

1. Педагогикалық дизайн.
– өнідірісте жаңа технологиялардың пайда болуына орай, болашақ қажеттіліктерді талдау;
– білім алуда қолайлы педагогикалық дизайн түрлерін оқыту;
– білім беруді тұтыну мен құрастыру басымдылықтарының әр түрлі мәселелерін шешуде қажет тепе-теңдік пен келісімді анықтау;
– білім алушылардың ұмтылысын салыстыру.
2. Білім алмасу желілері:
– тәжірибелі оқытушылар педагогикалық басымдылықтарды қаншалықты қолданатындықтарын зерттеу;
– тікелей гипермедиалық режим көмегімен емес, бір бірімен шынжыр тәрізді байланысқан білімді қорытындылау әдісін құру;
– ақпаратты қабылдаудың әр түрлілігі мен оқытуда әсер ететін сызықтық емес басқаруды анықтау;
– әр түрлі типтегі білім алушы мен оқытудың әр түрлі тапсырмаларына құрылымдық және ашық жетекішілік етудің оңтайлы тепе-теңдігін анықтау.
3. Виртуалды бірлестіктер.

Қашықтықтан қатысу дәрежесін оқыту әр деңгейдегі телекоммуникациялық өту мүмкіндігімен қамтамасыз етіледі. Сондай-ақ әр деңгейдің әлеуметтік байланысты жақсартудағы қолайлылығы анықталады:

– қашықтықтан оқыту мен оқу білім алушының талпынысын жоғарлату мен жұмыс өнімінің қаншалықты жақсаратынын анықтайды;
– қашықтықтағы оқытушы мен білім алушының талпынысын арттырудағы жұмыс іскерлігін анықтау;
– «Электронды қабырғалы аудитория» атты педагогикалық қолайлы тәжірибені, сынып бөлмесі төңірегіндегі дүниені шынайы өмірдегідей етіп арнайы технологиялық құралдармен сәйкестендіру;
– білім алушылардың технологиялық ортадағы бір-бірімен қарым-қатынасы желідегі анық тұлғалық деңгейі анықталады.

4. Біріккен жасанды орта.

Жасанды ортаға тән оқытудағы психологиялық құбылыстардың әсері символдық ақпараттың сезімтал формасына түрленуінің салыстырмалы деңгейі анықталады немесе білім алушының жасанды ортаға физикалық тұрғыдан енуі арқылы әр түрдегі оқу материалын меңгеруіне ықпалын тигізеді.

«Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу» ғылыми жобасының алынған нәтижелерінің ғылымның және технологияның дамуына ықпал етуі:
– мүмкіндігі шектеулі жандарды жұмысқа орналастыру барысында компьютерлік оқыту тиімділіктерін арттыру;
– мүмкіндігі шектеулі жандарды ақпараттық технологияларды меңгерген мамандар ретінде қайта даярлаудың сапасын арттыру;
– мүмкіндігі шектеулі жандарға заманауи компьютерлік технологияларды пайдаланатын кедергісіз жұмыс беру.

Жобаны жүзеге асыру нәтижелерін жоғары оқу орындарында, колледждерде, әр түрлі оқыту орталықтарында, халықты жұмыспен қамту орталықтарында, халықты әлеуметтік қамтамасыздандыру орталықтарында және басқа мемелекеттік, мемлекеттік емес ұйымдарда пайдалануға болады.

Жобаның мақсаты және міндеті

Жобаның мақсаты — оқытушыларға арналған факультативтік курсты даярлаумен мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу жүргізу.

Жобаның идеясы мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеудің қазақстандық және әлемдік тәжірибесіне шолу жасау, зерттеу және талдау. Зерттеу нәтижесі негізінде мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу және инклюзивті оқытатын оқытушыларға арналған факультативті курсты даярлау мәселелері бойынша аналитикалық есеп дайындау.

Жобаның міндеттері

1) Зерттелетін мәселе бойынша теориялық материалдарды жинау және талдау, жүйелендіру және түйіндеу, мәселенің теориядағы жағдайын зерттеу.

Зерттеу тақырыбы бойынша аналитикалық ақпаратты жинау жоспарланып отыр.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеудің қазақстандық және әлемдік тәжірибесіне шолу жасау және талдау. Күрделі жағдайларды тұжырымдау және оны шешу жолдары.

2) Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеу жұмыстарының негізгі бағыттарын жүргізу.

Ғылыми-педагогикалық зерттеу жүргізу және зерттеу мәселесі бойынша басым бағыттарды әзірлеу: оқытушыларға және респонденттерге сауалнама жүргізу; мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша мәселелерін зерттеуге талдау жасау.

3) Зерттеулер бойынша жұмыстар жүргізу және негізгі нәтижелерді түйіндеу.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша оқытушыларға арналған факультативтік курстарды құру әдістемесін әзірлеу.

4) Зерттеуден алынған нәтиже бойынша аналитикалық есеп дайындау.

Ғылыми жобаның мақсаты — оқытушыларға арналған факультативтік курсты әзірлеумен қатар, мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі мәселесіне зерттеу жүргізу және талдау жасау.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі мәселесіне зерттеу жүргізу және талдау жасау еңбекке қабілеттіліктері шектеулі жандарды оқытудың компьютерлік технологияларына қаншалықты бейімделетінін анықтайтын *аналитикалық есеп* жасауға мүмкіндік туғызады. Білігін бейімделу үдерісі мәселесіне зерттеу жүргізу және талдау жасауға мүмкіндік жасайды.

Алынған аналитикалық есеп мүмкіндігі шектеулі жандардың өмір сүруін жақсартуға арналған мүгедек мамандарды АКТ жабдықталған заманауи кәсіпорындарға жұмысқа орналастыру және кедергісіз ортаны құру сияқты айрықша маңызды сұрақтарды шешуге жағдай жасайды.

Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі мәселелерін зерттеу барысында мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеудің қазақстандық және әлемдік тәжірибесіне шолу жасалып, зерттеу және талдау жүргізіледі.

Жүргізілген зерттеулер негізінде мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша оқытушыларға арналған факультативтік курстарды құру әдістемесі әзірленеді.

Зерттеуде қойылған мақсатты және тапсырманы шешу үшін педагогика және психология әдістері пайдаланылады: педагогика, психология, зерттелетін мәселе бойынша ғылыми және әдістемелік әдебиеттерге талдау жасау, болжау, салыстыру, ұқсастыру көмегімен ақпараттарды өңдеу. Дидактикалық әдістер: педагогикалық бақылау, сауалнама жүргізу, педагогикалық тәжірибе. Оқытушыларға және респонденттерге бақылау жүргізу және сауалнама алу нәтижелерін өңдеудің статистикалық әдістері.

Жобаны жүзеге асыру нәтижелері жоғары оқу орындарында, колледждерде, әр түрлі оқыту орталықтарында, халықты жұмыспен қамту орталықтарында, халықты әлеуметтік қамтамасыздандыру орталықтарында және басқа мемелекеттік, мемлекеттік емес ұйымдарда пайдалануға болады.

Жобада жұмыспен қамту уақыты және жұмыс сипаттамасы. Зерттеуші топ мүшелердің арасындағы жұмыстың үлестірілуі олардың құзыретіне пропорционал. Барлық ғылыми қызметкерлер ғылыми зерттеулерге, тоқсандық есептер жазуға, есептің қойылуына, ғылыми журналдарда мақалалар жариялауға, факультативтік курс әзірлеуге, қорытынды аналитикалық есепті жазуға және әзірлеуге қатысады. Жобалау, баптардың жариялауларына қатысады. Зерттеуші топтың барлық құрамының шұғылдану мерзімі 36 айды бірдей құрайды.

Ғылыми зерттеудерді сапалы өткізу үшін қызмет атқаруға қосымша тәжірибелі психолог-маман тартылады. Ол мүмкіндігі шектеулі жандарға және сондай контингентпен жұмыс істейтін педагогтерге психологиялық қолдау көрсетеді.

Жобаның кезеңдері, қойылған есептері, олардың маңыздылығын негіздеу күнтізбелік жоспары төмендегі кестеде көрсетілген.

К е с т е

Күнтізбелік жоспар

р/с	Жобаның тапсырмаларының атауы және оларды іске асыру шаралары	Ұзақтығы
1	2	3
1	Зерттелетін тақырып бойынша аналитикалық ақпараттар жинау	3
2	Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісін зерттеудің қазақстандық және әлемдік тәжірибелеріне шолу жасау және талдау жүргізу	3
3	Проблемалық жағдайларды шешу жолдары	3
4	Зерттеу мәселесі бойынша ғылыми-пелагогикалық зерттеулер жүргізу және басым бағыттар әзірлеу. Оқытушыларға және респонденттерге сауалнама жүргізу	6
5	Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша мәселелерді зерттеуге талдау жасау	3

1	2	3
6	Жүргізілген зерттеулер нәтижесіне мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша оқытушыларға арналған факультативтік курстарды қалыптастыру әдістемесін әзірлеу	6
7	Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша оқытушыларға арналған факультативтік курстарды әзірлеу	3
8	Алынған нәтижелерді алғашқы орындармен салыстыру және қорытынды жасау	9
9	Мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуға бейімделу үдерісі бойынша оқытушыларға арналған факультативтік курстарды дайындау және жұмыс істету	6
10	Зерттеу нәтижесі бойынша аналитикалық есеп дайындау	6

Зерттеу барысындағы жоспарланған нәтижелер

1. Жобаны жүзеге асыру нәтижелерін жоғары оқу орындарында, колледждерде, әр түрлі оқыту, халықты жұмыспен қамту, халықты әлеуметтік қамтамасыздандыру орталықтарында және басқа мемлекеттік, мемлекеттік емес ұйымдарда мүмкіндігі шектеулі жандарды компьютерлік оқытуды пайдалануға және оларды қазіргі қоғамға ықпалдастыруға пайдалануға болады.

2. Зерттеу нәтижелері және әзірленген факультативтік курс студенттерді және мүмкіндігі шектеулі ересек жандарды колледждерде, жоо, орта кәсіптік техникалық оқыту орындарында инклюзивті оқытуда пайдалануға болады.

3. Әзірленген факультативтік курс мүмкіндігі шектеулі жандарды оқытатын оқытушыларға арналған әдістемелік құрал болады. Мұндай контингентке арналған арнайы бағдарламалық жабдықты құру барысында, бағдарламаны құрушылар аталған курсты оқи алады.

4. Ғылыми-зерттеу нәтижелерін шетелдік ғылыми журналдарында жариялау Journal of International Scientific Publications: Education Alternatives.

5. Факультативтік курсты қазақ және орыс тілдерінде жүргізу.

6. Жобаның нәтижесі жалпы қолжетімді аналитикалық есеп және әзірленген факультативтік курс болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 *Назарбаев Н.А.* Қазақстан халқына Жолдауы. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: (http://www.akorda.kz/ru/archive/2014-01-17)

2 Конвенция ООН о правах инвалидов от 3 мая 2012 года // Сайт центр новостей ООН. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/russian/news

3 *Гибралтарская Е.Ю.* Образование детей со специальными потребностями. Вспомогательные технологии и оборудование. — М.: МИФИ, 2004. — С. 63–75.

4 *Романенкова Д.Ф.* Теория и практика создания и функционирования региональной системы дистанционного обучения инвалидов: Сб. тр. симпоз. «Надежность и качество». — Пеиза: Изд. Пензенского гос. ун-та, 2008. — Т. 1. — С. 54, 55.

5 *Коростелева Н.А., Мартынова Е.А.* Актуальность внедрения технологии интегрированного (инклюзивного) обучения в высшие учебные заведения Республики Казахстан // Педагогическое мастерство (II): Материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012. — С. 207–210.

6 *Екжанова Е.А.* От интеграции к инклюзии // Школьный психолог. — 2010. — № 16. — С. 34–37.

7 *Васильева Н.В.* Жизненные планы молодых инвалидов: особенности формирования и реализация в современном российском обществе. — М.: Изд. МГУ, 2000. — С. 17.

8 *Rovai A., Ponton M., Baker J.* Distance Learning in Higher Education. New York: Columbia University Press, 2008; The Theory and Practice of OpNм Learning, edit. by T. Anderson. — Athabasca: Athabasca University Press, 2008. — P. 20.

9 *Dede C.* The Evolution of Distance Education: Emerging Technologies and Distributed Learning // The American Journal of Distance Education. — 1996. — № 10 (2). — P. 4–36.

10 *Нұрбеков Б.Ж.* Қашықтықтан оқытуды дамыту мәселесі // Вестн. ПГУ. — 2010. — № 1. — С. 23, 24.

А.Е.Коксеген, А.М.Джумагалиева

Описание проекта «Исследование процесса адаптации людей с ограниченными возможностями к компьютерному обучению»

В статье изложены основные направления проведения исследования и анализ проблемы процесса адаптации людей с ограниченными возможностями к компьютерному обучению. Описана идея создания данного проекта, которая заключается в проведении обзора, анализа, изучения казахстанского и мирового опыта исследования процесса. Приведена авторская разработка методики исследования данной проблемы. Авторы предлагают в данной статье анализ темы научно-исследовательского проекта, который будет апробирован на обучающихся Республики Казахстан. Исследование предполагает адаптацию к компьютерному обучению людей старшего возраста, ставших инвалидами по разным причинам, и трудоспособных, которые могут работать с компьютерной техникой.

A.E.Koxegen, A.M.Dzhumagaliyeva

Description of the project «research of process of adaptation of physically disabled people to computer training»

This article describes the main areas of the study and analysis of the problem of the adaptation process of people with disabilities to computer training. The article described the idea of creating this project, which is to review, analyze, study Kazakh and international experience study of the adaptation process of people with disabilities to computer training and given authoring research methods to this problem. The authors propose in this paper is a study theme of the research project, which will be adapted to the students of the Republic of Kazakhstan. This study suggests adaptation to computer training of adult who become disabled for various reasons, and can work with computers.

References

1 Nazarbayev N.A. *Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the nation. January 17*, 2014, Kazakhstan's way – 2050: common aim, common interests, common future, [ER]. Access mode: http://www.akorda.kz/ru/archive/2014-01-17

2 *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities on 3 May 2012. Site of the UN news center*, http://www.un.org/russian/news

3 Gibraltarskayi Ye.Yu. *Education of children with special needs. Assistive technology and equipment*, Moscow: Moscow Engineering Physics Institute, 2004, p. 63–75.

4 Romanenkova D.F. *Theory and practice of creation and functioning of the regional system of distance learning disabilities. Collection of works of symposium «Reliability and quality»*, Peiza: Penza State University publ., 5–8, 1, Penza, 2008, p. 54–55.

5 Korostelyova N.A., Martynova Ye.A. *Pedagogical skills (II): Collection of works the international scientific. Conf. (Moscow, December 2012)*, Moscow: Buki, Vedi, 2012, p. 207–210.

6 Yekzhanova Ye.A. *The school psychologist*, 2010, 16, p. 34–37.

7 Vasilyeva N.V. *The life plans of young people with disabilities: peculiarities of formation and realization a modern Russian society*, Moscow: MGU publ., 2000, p. 17.

8 Rovai A., Ponton M., Baker J. *Distance Learning in Higher Education*, New York: Columbia University Press, 2008; The Theory and Practice of OpNм Learning, edit. by T. Anderson, Athabasca: Athabasca University Press, 2008, p. 20.

9 Dede C. *The American Journal of Distance Education*, 1996, 10 (2), p. 4–36.

10 Nurbekov B.Zh. *Vestnik PGU*, PGU, 2010, 1, p. 23–24.

ӘОЖ 37.02:574

А.Б.Мырзабаев[1], А.К.Мыңбаева[2]

[1]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мелекеттік университеті;
[2]Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы
(E-mail: mba_57@mail.ru)

Экологиялық мәдениеттің рухани формасы — экологиялық сана

Мақаланың негізгі арқауы экологиялық тәрбиеге арналған. Қазіргі өркениеттің ең ғаламдық проблемасы — экологиялық апаттың төнуі. Тірі табиғаттағы бір түр болып саналатын адам әрекетінің барлық саласында табиғатпен шиеленушілік байқалуда. Мәселенің өзектілігі өркениеттің тек қана өзін-өзі жойып жіберу ғана емес, барлық қоршаған тіршілікті Жер бетінен құртып жіберу қауіпінде. Осы тұрғыда экологиялық мәдениет аса маңызды болып табылады. Биосфераның саулығы адамзаттың қолында екендігі және ол мәселе жан-жақты тәрбиелі, экологиялық мәдениетті тұлға тәрбиеленуімен байланысты. Оқу-тәрбие үдерістерінде осы проблемаға баса көңіл аудару қажеттігі баяндалды.

Кілт сөздер: экологиялық тәрбие, экологиялық мәдениет, табиғат, қоғам, биосфера, ноосфера, экологиялық сана.

Қазіргі өркениеттің ең ғаламдық проблемасы — экологиялық апаттың төнуі. Тірі табиғаттағы бір түр болып саналатын адам әрекетінің барлық саласында табиғатпен шиеленушілік байқалуда. Мәселенің өзектілігі өркениеттің тек қана өзін-өзі жойып жіберу ғана емес, барлық қоршаған тіршілікті Жер бетінен құртып жіберу қауіпінде. Оны шешу үшін әр түрлі ғылымдар саласының өкілдері толғануда және одан шығудың жолдарын ұсынуда. Бірақ көбіне бұл технократтық жолдар болып отыр. Шын мәнінде осы сыртқы апаттың «дәні» іште жатыр, ол — саналы адамның рухани-адамгершілік құндылықтарының жұтауы, ол — кең ауқымды ұғымдағы адам мәдениетінің жетімсіздігі мен жетілмегендігі.

Адам табиғаттағы барлық түрге тән прогрессивті даму үстінде. Біздер, адамдар, приматтар отряды ішіндегі тек жалғыз түр табиғатта үстемдік құрдық. Себебі не? Осынша «майлы шелпекті» жалғыз игеру неге байланысты? Ақыл, сана, мәдениет, ғылыми ой, пікір...

XX–XXI ғғ. ғылымның бірте-бірте Жер биосферасын терең де қатты өзгертуінің куәсі болып отырмыз. Ғылым тіршілік жағдайларын, геологиялық үдерістерді, планетамыздың энергетикасын өзгертуде, олай болса, ғылыми ой-пікірдің өзі де табиғи құбылыс болып табылады. Осы жөнінде В.И. Вернадский «Натуралистің ой-толғамы. Ғылыми пікір планеталық құбылыс ретінде» деген кітабында Жердің геологиялық тарихын талдаған [1].

Бұл еңбегінде В.И. Вернадский «Ғылыми ой-пікір мен адам еңбегінің әсерінен биосфера жаңа күйге — ноосфераға ауысады» деп анық жазған. Ол ауысу жаңа геологиялық күштің — адамзаттың ғылыми пікірінің әсерінен деп пайымдайды.... Ноосфера жөніндегі ілімнің басты тақырыбы — биосфера мен адамзаттың бірлігі. Ғалым өз еңбектерінде осы бірліктің түптамырын, адамзаттың дамуындағы биосфераның ұйымдасқандығын ашып көрсетеді. Бұл дегеніміз биосфера эволюциясындағы адамзаттың тарихи дамуының орны мен рөлін жете түсінуге мүмкіндік береді, сөйтіп, оның ноосфераға айналуының заңды екендігін көрсетеді.

Табиғатта ғылымның пайда болып, оның дамуын біз үш ғылыми революция деп білеміз. Адамзаттың дүниені тануында бірінші ғылыми революция б. э. д. VI–IV ғғ. болды, екінші ғылыми революция XVI–XVIII ғғ. сәйкес келді (әлемнің геоцентрлік нобайынан гелиоцентрлік нобайға көшіп ғылыми әлем бейнесінің ауысуының кезеңі, Коперник, Галилей жаңалықтары), үшінші ғылыми революция — салыстырмалылық теориясы мен кванттық механиканың ашылу кезеңдері. Төртінші ғылыми революция бола ма? Мүмкін болып жатқан шығар, мүмкін жақын шығар, ол саналы адамның ғылыми ой-пікірінің әсерінен биосфераның жаңа күйі ноосфераға өтуін жүзеге асыратын-ноосфералық педагогика болар.

Аса ғаламат жаңалықтардың ашылуы негізінен XX ғ. болды. Осы ғасырда бұқаралық ақпарат құралдарында: «Осы ашылған ғылыми жаңалық бүкіл әлемді ауқымды өзгерте алады...» деген ұран сөздер әдетке айналды. Нәтижесінде адамзат жеткілікті дәрежеде ойланылмай, жете түсінбей шығарылған жаңашылдық өнімдердің аса зор әлеуетін планетада шоғырландырды.

Саналы адамның даму тарихы көрсеткендей, адамның санасы, ақыл-ойы мен әрекетінің дамуы мен жетілуінің шегі жоқ.

Табиғат пен қоғамның ара қатынасын қарама-қайшылықтарсыз қарастыру мүмкін емес. Екеуінің арасында сонау көнеден, қоғамның дамуынан бері еріксіз болатын қайшылықтар бар. Адам мен табиғаттың қатар өмір сүру тарихы екі үрдістің бірлесуін береді [2]. Біріншіден, адам қоғамды дамытады, қоғам дамыған сайын оның өндіргіш күштері қоса дамитыны белгілі, сондықтан адамның табиғатқа үстемдігі кеңейе және ұлғая түседі. Үстемдіктің өсуі шексіз, себебі қазір (осы күнге дейін) тек тұтыну мақсатында табиғаттан тек қана алу пиғылы планеталық деңгейде ауқымда білінуде. Екіншіден, табиғат пен адамның арасындағы үндестіктен алшақтау және қайшылықтар үнемі тереңдеуде. Табиғаттың «Қара кітабы» осыны дәлелдей түскендей. Ал «Қара кітап» адамның табиғатқа тигізген зиянды әрекеттерінің «Қара тізімінен» туындаған «ұрпағы».

Бізді қоршаған табиғат өзінің көп түрлілігіне қарамастан, біртұтас тірі ағза болып табылады. Оның диалектикалық біртұтастық сипатын адамның елемеуі, түсінбеуі табиғатқа да, қоғамға да кері әсер етіп келе жатқаны анық байқалуда. Осы жөнінде кезінде Ф. Энгельс: «Өзіміздің табиғаттағы жеңістерімізбен аса масаттанбайық. Әрбір осындай жеңісіміз үшін ол бізден кек алады. Әрбір осындай жеңісіміз, әрине, бірінші кезекте біздің өз күткен нәтижемізді береді, ал екінші, үшінші кезекте тіптен басқа, күтпеген зардап — ол көбінесе бірінші нәтижелерді жойып жібереді» [3].

Осы заманғы бір өкінішті шындық, ол — тірі табиғаттың өзінің эволюциялық даму заңдылықтары мен ерекшеліктерін адамзат ұрпақтарының ескермеуі — бұл жалпы мәдениет деңгейіндегі ақтаңдақ. Бұл адамзаттың ғылым, білім саласындағы қазіргі кезектен тыс шешетін мәселесі.

«Мәдениет» ұғымы ең алғаш *cultura* — «өңдеу», «егу» деген латын сөзінен шыққан. Ендеше мәдениет — адамның табиғаттағы, кез келген табиғат нысанын игерудегі әрекеті арқылы жасалытын өзгерістер. Кейіннен «мәдениет» деген ұғым кеңейіп, толып жалпылық маңызға иеленді. Олай болса, түптамыры егу, өңдеу болса, табиғатты күту, баптау да мәдениет деген сөз.

Қазіргі біз тәрбиелеп, біз білім беріп отырған жас ұрпақтың мәдениеті қандай дәрежеде? Сыпайы сызылған, Сіз, сіз деп үлкеннің алдынан кесе көлденең өтпейтіндердің немесе Мен деп өзін үлкеннен жоғары ұстайтындар, орынсыз жол бермейтіндердің мәдениеті қаншалықты? Олардың үлкендерден алатын үлгісі, көретіні не? Үлкендер оларға қандай тәрбие берген? Мәдениетті қарым-қатынас (өз арасында, көпшілік ортада, табиғатқа, өзі жеке болғанда,) қандай деңгейде?

Қазіргі ғылыми еңбектерде мәдениетке әр түрлі тұрғыдан анықтамалар берілген. Солардың ішінде мәдениет адамдық әрекеттің белгілі бір қырының жетілу деңгейі деген де түсінік бар.

Американдық антропологтар Кребер және Клакхон «мәдениет» ұғымының тарихына арналған еңбектерінде мәдениет табиғатын, оның құрамдас бөліктері мен ерекшеліктерін қоғаммен, тілмен, психологиямен байланысын талдауды үш бағытта жүргізеді: адамның табиғатпен байланысы, құндылықтармен және басқа адамдармен байланысы жөнінде. «Мәдениет» көрінетін және көрінбейтін қылықтар мен істердің үлгісінен құралады деп те айтады [4].

Профессор М.Х.Балтабаев «Педагогикалық мәдениеттану» атты еңбегінде мәдениет ұғымына: «Мәдениет дегеніміз — адам жасаған заттың және рухани құндылықтардың, әлеуметтік-мәдени қалыптың, қарым-қатынас пен мінез-құлықты қалыптастыру әдістерінің тарихи даму жүйесі, сондай-ақ адам табиғатындағы күштердің заттық өндіріс әдістерін ескере отырып даму әрекеті, өз мүмкіндігін жүзеге асыруды, оның шығармашылық еңбегінің адамзат әлемін өзгертуге және игеруге бағытталған әлеуметтік маңызды шаралары», — деп анықтама берген [5].

«Мәдениет» ұғымы осымен қатар қоғам өмірінің нақты бір саласының даму деңгейін де көрсетеді. Осының маңызды бір саласы — адам қоғамының дамуындағы жеткен бір дәрежесі, жетістігін көрсететін айғағы. «Қазіргі технология және Жапонияның экономикалық дамуы» деген М. Моритонның еңбегінде: «Әр түрлі халықтардың мәдениеті мен салттары олардың шығарған өнімдерінен көріне бастады», — деп атап көрсетіп, — «бұл құбылысты қазіргі таңдағы өркениеттің миы», — деп санайды [6].

Сол сияқты «мәдениет — білімді меңгеру негізінде жоғары сатыға көтерілудің деңгейі» деген пікірлер де кездеседі.

Келтірілген мысалдардан мәдениет адам ақылы мен парасатының арқасында атқарылған ғылыми, адамгершілік-рухани, материалдық құндылықтар жасау жолындағы қарым-қатынастар жиынтығын береді. Олай болса, адамзат мәдениетінің мәні де адамға ғана тән еңбек нәтижесінде туындайтын өнім. Ол, бір жағынан, материалдық өндірістің, екіншіден, рухани өндірістің өнімі деп

қарастырылатындықтан — материалдық және рухани мәдениет болып бөлінеді. М.С.Каган «Адам әрекеті» деген еңбегінде рухани мәдениеттің ішкі құрылымын сипаттағанда адам еңбегінің екі-ақ саласы кіретін (қайта жасау мен қарым-қатынас), материалдық мәдениеттен басқа, осыған іздену және құндылықтарды бағалауға бағытталған еңбектің нәтижесі кіретінін аша түседі [7].

Адам өз дамуында жасайтын еңбек құралдары — материалдық мәдениеттің даму дәрежесінің көрсеткіші іспетті, ал қоғамдағы этникалық және әлеуметтік топтардың және жекелеген адамдардың рухани өмірінің деңгейі, оның ішінде адамдардың бір-біріне, қоршаған табиғатқа деген қоғамдық қатынастарының формалары — рухани мәдениеттің көрсеткіші. Адамзат мәдениетінің осы бір адам, қоғам, табиғатқа қатысты саласы экологиялық мәдениет ұғымын береді. Экологиялық мәдениет қоғамның тек қана табиғатпен қарым-қатынасын ғана емес, тарихи-әлеуметтік ортамен байланысын да көрсетеді.

Алғаш рет «экологиялық мәдениет» ұғымын ұсынған Д.С. Лихачевтің пікірінше (1980), адамгершілік қырлардан құралатын адам тіршілігінің ақиқатты негізі — бұрынғыны қорғау, өткенді сақтау, сондықтан экологиялық мәдениетті адамгершілік мәдениеті ретінде қарастыру керек. Экологиялық мәдениеттің қарапайым ережелерін сақтамаған жағдайда ол қоғамды адамгершілік, рухани жағынан құлдырауға әкеліп соқтыратынын атап айтады. Осы еңбекте табиғат және адам арасындағы қарым-қатынас — бұл екі мәдениеттің қарым-қатынасы, олардың әрқайсысы жеке алғанда өздеріне тән «мінез-құлық» және «әлеуметтік ережелері» бар деп тұжырымдалады. Екі мәдениет те тарихи эволюциялық дамудың жемісі, оның ішінде адам мәдениетінің дамуы өте ерте заманнан, адам тіршілігінің басынан, табиғаттың әсерінен болған, ал бірнеше миллиондаған жылдардан бергі табиғаттың дамуы барлық жерде бірдей емес адам мәдениетінің ықпалымен жүзеге асты. Табиғаттың мәдениеті адам мәдениетінсіз өз тіршілігін жалғастыра алады, ал адамның мәдениеті табиғатсыз мүмкін емес [8].

«Экологиялық мәдениет» ұғымына қатысты ғалымдардың зерттеулерінде оның мазмұны, ауқымы жағынан түрліше түсіндіріледі, бірақ түп негізі адамның өзін қоршаған, өзі тіршілік етіп жатқан табиғи ортаға деген қарым-қатынасы негізінде анықталатыны белгілі.

Философ И.П. Сафронов: «Мұғалімнің экологиялық мәдениетін қалыптастыру» деген ғылыми зерттеуінде экологиялық мәдениет белгілі бір әлеуметтік бірліктің шеңберіндегі табиғатты танып-білумен бірге, оны меңгеру және жаңартумен тығыз байланысты адамның іс-әрекет нәтижелерін көрсететін, адам — қоғам — табиғат арасындағы қарым-қатынастың сипаты мен сапалық деңгейін байқататын жалпы мәдениеттің бір бөлшегі деген тұрғыда пікір білдіреді [9].

Экологиялық мәдениеттің рухани формасы — экологиялық сана, ол адамның табиғатқа және адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастағы мәдени дәрежесін көрсетеді. Адамның экологиялық мәдениетінің аспектлерінің көп түрлілігін мынадай тұрғыда көрсетуге болады: экологиялық білім мен біліктілік, экологиялық ойлау, құндылық бағыт-бағдар, экологиялық дәлелденген (ақталған) мінез-қылық.

Экологиялық мәдениеттілік оқушының сезімін тәрбиелеуден, экологиялық сананы қалыптастырудан шығады. Адамның табиғатпен өзара қатынасындағы білімі, сенімі және дағдысының жиынтығы экологиялық сананы білдіреді.

В.И.Вернадский өзінің еңбектерінде: «Экологиялық сана — адамның дүниеге, өзіне шығармашылық қарым-қатынасы», — деген пікір айтады [10].

Қазақстан ғалым-философтарының Ә. Нысанбаев, Т. Әбжанов, Ғ. Ақпанбек пікірлерінде «табиғатқа саналы көзқарас, қарым-қатынас адам дүниетанымының құрам бөлігі» деп қаралып, адамның табиғатты қорғау үшін алдымен оны танып білуі, ол үшін өзінің жан дүниесін жан-жақты зерттеуі, түйсінуі керек дейді [11, 12].

Экологиялық мәдениеттің қайнар көзі халықтың ғасырлар бойы жинақталған өмір тәжірибесі — табиғатты аялау, оған ұқыпты қарау, қорғау мен үндестікте өмір сүру және оның байлығына деген есепті қарым-қатынас.

Ерте заманда ата-бабаларымыз табиғатты, ондағы тіршілік иелерінің ортамен байланысын жақсы біліп, сауатты пайдалана білген. Олар өздерінің табиғат қорларына, табиғатың тылсым жағдайына тәуелді екенін білген. Ата-бабаларымыз өзін табиғаттың бір бөлшегі, табиғатпен айырылмастай байланыстамыз деп түсініп, жазу, сызу сауаты болмаса да табиғат кітабын оқи біліп, жинақталған білімді ұрпақтарына беріп отырған. Халықтық педагогика алғашқыдан бастап еңбекке, табиғатқа ұқыпты көзқарас, жоғары адамгершілік қатынастар, адамға халық даналығын тасымалдаушы, беруші деп сыйласымдылықпен қарау сияқты тұғырлы негіздерден тұрған. Өкінішке

орай, адамның табиғатпен қарым-қатынасындағы осындай халықтық мәдениеттің көпшілік қырлары жойылып кеткен. Сондықтан халықтың тұрмыс-салтындағы, әдет-ғұрпындағы табиғат-Ананың орнын қайта жаңғырту бүгінгі күнгі педагогика ғылымы мен практикасының аса маңызды да игілікті міндеті болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 *Вернадский В.И.* Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. — М.: Наука, 1977.

2 *Лавриненко В.Н., Ратников В.П.* Концепции современного естествознания. — М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. — 271 с.

3 *Маркс К., Энгельс Ф.* Сочинения. — 1845. — Т. 20. — 495 с.

4 *Kroeber A., Kluckhohn K.* Culture. A critical Review of Concepts and Definition. — Cambridge-Massachusets, 1968.

5 *Балтабаев М.Х.* Педагогикалық мәдениеттану. — Алматы, 2003. — 36-б.

6 *Моритон М.* Современная технология и экономическое развитие Японии. — М.: Экономика, 1986. — С. 45.

7 *Каган М.С.* Человеческая деятельность. — М., 1974. — С. 188.

8 *Лихачев Д.С.* Экология культуры: Памятники отечества // Альманах Всероссийского общества охраны памятников истории и культуры. — 1980. — № 2. — С. 10.

9 *Сафронов И.П.* Формирование экологической культуры учителя. Дис. ... канд. филос. наук. — М., 2002.

10 *Вернадский В.И.* Философские мысли натуралиста. — М.: Наука, 1988. — 358 с.

11 *Нысанбаев Ә., Әбжанов Т.* Адамға қарай бет бұрсақ. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 1992. — 159 б.

12 *Ақпанбек Ғ.* Қазақ халқының дүниетанымы. — Алматы: Ана тілі, 1994.

А.Б.Мырзабаев, А.К.Мынбаева

Духовная форма экологической культуры — экологическое сознание

Статья посвящена проблемам экологического воспитания школьников, так как наиважнейшая угроза, нависшая над миром, — экологическая катастрофа. Авторы подчеркивают, что считающийся одним из видов живой природы — человек разумный своей деятельностью заходит за пределы допустимого в биосфере. Актуальностью проблемы статьи является то, что цивилизация может не только уничтожить сама себя, но и все на планете Земля, следовательно, экологическая грамотность в современном мире — важнейшая проблема системы образования и воспитания. Решением проявляющихся экологических проблем, отмечено в статье, является формирование экологического сознания подрастающегео поколения, в связи с чем человечество в корне изменит свою модель развития.

A.B.Myrzabayev, A.K.Mynbayeva

Spiritual form of the ecological culture — an ecological consciousness

The Article is dedicated to problem of the ecological education. Ecological literacy in modern world - a most most important problem of the system of the formation and education. Since наиважнейшая problem which hung over the world - a threat of the ecological catastrophe. Considering one of the type of the alive nature - a person by reasonable its activity tread the limits possible in биосфере. Urgency of the problem of the article is that civilization can not only destroys themselves, but also the whole on planet Land. So the Decision revealing ecological problems is a shaping the ecological consciousness generations. In relationship mankind in root must change its model of the development.

References

1 Vernadskiy V.I. *Cogitations naturalista — a Scientific thought as planetary phenomena*, Moscow: Nauka, 1977, 219 p.

2 Lavrinenko V.N., Ratnikov V.P. *Concepts modern estestvoznaniya*, Moscow: Culture and sport; YUNITI, 1997, 271 p.

3 Marks K., Engel's F. *Exude*, 1845, 20, 495 p.

4 Kroeber A., Kluckhohn K. *Culture. A critical Review of Concepts and Definition*, Cambridge-Massachusets, 1968, 301 p.
5 Baltabaev M.Kh. *Pedagogical kuliturovedenie*, Almaty, 2003, p. 36.
6 Moriton M. *Modern technology and economic development Yaponii*, Moscow: Economy, 1986, p. 45.
7 Kagan M.S. *Human deyatelinosti*, Moscow, 1974, p. 188.
8 Lihachev D.S. *Almanac All-russian Society guard monument to histories and kulitury*, 1980, 2, p. 10.
9 Safronov I.P. *Shaping the ecological culture uchitelya*, Moscow, 2002, 198 p.
10 Vernadskiy V.I. *Philosophical thoughts naturalista*, Moscow: Nauka, 1988, 358 p.
11 Nysanbaev A., Abzhanov T. *Person to mankind*, Almaty: Kazakh University publ., 1992, 159 p.
12 Akpanbek G. *Worldoutlook kazakh people*, Almaty: Ana liti, 1994, 133 p.

ӘОЖ 37.026.3

Д.А.Әлиева[1], С.С.Сейтенова[2], Ж.А.Есқазинова[3]

[1]Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті;
[2]Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті;
[3]Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: martbek3@mail.ru)

Оқытудағы Кембридж тәсілінің тиімділігі

Мақалада Кембридж тәсілінің оқытудағы тиімділігі қарастырылды, яғни оның теориялық негіздері оқыту әдістемелері арасында кең тараған және орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал әдістер болып табылады. Атап өтетін жайт, оқытудағы сындарлы тәсіл студенттерге өз білімдері мен ұстанымдары жайында ойланып, тиісті сұрақ қойып, білімін толықтырып, белгілі бір тақырыпты оқып-білу кезеңінде өз түсінігін өзгертуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар аталмыш үдерістердің сипаты, студенттің өз болжамдарына күмәнмен, сын тұрғысынан қарай отырып, сол арқылы әлем, тіршілік, жаратылыс туралы өзінің түсінігін тереңдетіп, кеңейтуге ұмтылу мүмкіндігін ұлғайтады.

Кілт сөздер: кембриджідік оқыту, диалогтік оқыту, сын тұрғысынан ойлау, бағалау тәсілдері, оқыту мен оқудағы тәсілдер, топтық оқыту, сындарлы тәсіл, бағалау өлшемдері, сабақ үдерісі, әдістер.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев кезекті бір Жолдауында: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін — білім», — деген болатын. Заман талабына сай білім дегеніміз — жаңа технологияларды меңгеру, оқытудың әр түрлі әдіс-тәсілдері бойынша көш басында келетін елдердің тәжірибесін пайдалану, сол елдермен білім жағынан иық теңестірер дәрежеге жету. Осы орайда Елбасымыздың мына бір сөзін де келтіріп кетуге болады: «Терең білім — тәуелсіздіктің тірегі, ақыл-ой — азаматтығымыздың алдаспаны».

Тұғыры биік тәуелсіздігіміздің ғұмыры мәңгі болуы үшін білімді, саналы ұрпақ тәрбиелеуіміз керек. Өйткені еліміздің болашағының жарқын болуы жастардың қолында. Жастардың сапалы білім мен саналы тәрбие алуына бірден бір әсер ететін ең алдымен ұстаз екені даусыз. Бұл туралы қазақтың ұлы ағартушы ғалымы Ахмет Байтұрсынов: «Мектептің жаны — мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектеп сондай болады. Яғни мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шығады. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі — білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім», — деп айтқан болатын. Сол себепті ұстаздарға қойылатын басты міндеттердің бірі — оқытудың жаңа технологияларын меңгеру, өзгермелі өмірге дайын, жан-жақты, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу. Осы мақсатты жүзеге асыруда сындарлы оқыту бағдарламасының маңызы зор. Оқытудың мақсаты оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету болып табылады [1].

Бағдарламаның өзектілігі Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаттарымен және міндеттерімен үйлеседі, ал мемлекеттік бағдарламаның басымдықтары, өз кезегінде білім беру саласында көшбасында келетін Финляндия, Сингапур және Ұлыбритания секілді прогресшіл елдерге тән заманауи мақсаттармен және құндылықтар жүйесімен барабар [2].

Қазақстан Республикасы педагог кадрларының біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламаларын оқытудың тиімділігі курсы бойынша білім беру жүйесіне байланысты көптеген жаңашыл әдіс-тәсілдерді үйретті. Бұл бағдарламаның негізгі міндеті — болашақ мұғалімдерге педагогикалық тәжірибелерін жетілдіріп бағалауға көмектесу. Сондықтан оқыту мен оқудың қазіргі заманғы әдістері оқытушының күнделікті тәжірибесі және кәсіби мәнмәтінмен өзара байланыста қарастырылды.

Осы «Қазақстан Республикасын педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы» бойынша өткізілген курсты оқу барысында (оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер: сын тұрғысынан ойлауға үйрету; оқу үшін бағалау және оқуды бағалау; оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану; талантты және дарынды балаларды оқыту; оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және

оқу; оқытуды басқару және көшбасшылық) жеті модуль бойынша өткен тәсілдердің барлығы да тиімді. Өйткені топпен жұмыс барысында студенттердің топтық, ұжымдық оқытуда, оның ішінде диалогтық оқыту барысында ерекше белсеніп жұмыс жасайтындары бізді қызықтырды. Осы курстың да негізгі мақсаты — студенттің білім алуға, оқуға деген белсенділігін қалыптастыру. Диалогтық оқыту тәсілінде студенттердің сөз саптаулары жетіліп, сөйлеу шеберліктері қалыптасады және тіл байлықтары молаяды. Бір бірімен, топпен жұмыс жасау барысында тақырып бойынша өз ойларын білдіруіне, бір бірінің идеяларын ортаға салуға қалыптасады. Осы курста өткен модульдарды тәжірибеде көрсету барысында бұл тәсілдердің тек оқытушы үшін ғана емес, студентке де тиімді екеніне көз жеткізілді. Себебі, сабақ барысында қандай тақырып немесе қандай сабақ түрі (дәріс, семинар т.б.) болмасын ұжымдық жұмыстың рөлі ерекше. Топтық жұмыста ресурстарды пайдалануда, өз-өздерін, топты бағалауда, бағалау критерийларын құруда студенттердің білімдерінің қаншалықты озық екені байқалады. Дәстүрлі оқытумен салыстырғанда уақытты ұтымды пайдалануға, сабақ жоспарының құрылысына өзгерістердің енгізілуіне басты назар аударылған. Әрине, дәстүрлі оқыту жүйесін де жоққа шығаруға болмайды, дегенмен де қазіргі таңда осы ағылшын профессорларының оқытудағы Кембридж тәсілінің теориялық негіздері оқыту әдістемелері арасында кең тараған және орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал әдістер екеніне көз жеткізіп отырмыз. Осы оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдері бойынша сабақ өткізу барысында студенттердің де көзқарастары әлдеқайда өзгерді. Студенттер әрбір сабақ бойынша өздерінің топқа берген кері байланыстарынан, оқытушыға берген бағаларынан, стикерлерге жазып қалдырған пікірлерінен түйгеніміз: біріншіден, бұл тәсілдер арқылы студенттер бір-бірімен қарым-қатынасқа еркін түседі; екіншіден, әңгімелесіп отырып, студенттердің сабақты түсіну деңгейлері артады; үшіншіден, өз ойларын бөлісуге асығады, төртіншіден, бір бірін тыңдап сұрақ қою арқылы бірін-бірі ақпараттармен толықтырып отырады, бесіншіден, пікірлерін еркін айтуға бейімделеді және оқытушымен түсінбеген сұрақтарды толықтыру мақсатында қарым-қатынасқа түсуге дағдыланады. Бұл әдіс-тәсілдер арқылы сабақ өтуде студенттер арасында үлгерімі нашар студент болмайтыны анықталды. Әсіресе сабақта «Сергіту сәттері» мен «Шығармашылық» кезеңде студенттер аса бір қызығушылықпен, бар ынтасымен қатысуға тырысады. Осы курсты оқу барысында алған білім, білік, дағдыларымыз болашақ мұғалімдерді даярлау барысында студенттерге белгілі бір деңгейде білім беруде, оқыту тәсілдерін меңгертуде терең түсінік қалыптастырып, бастапқы білімді жаңа біліммен өзара байланыстыруға да мүмкіндік тудырып отыр.

Курсты оқу барысында оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер модулі негізінде өтілген **диалогтік оқыту** — ұжымдық түсінуді қалыптастыру мақсатында оқушылардың сындарлы қарым-қатынас жасауына ықпал ететін оқыту. Біз практика барысында оқытудың осы тәсілін (диалогтік оқыту) күнделікті сабақта пайдаландық. Диалогтік оқыту тәсілін сабақта қолданудың тиімділігі:

- оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын білдіруіне мүмкіндік береді;
- оқушылардың басқа адамдарда түрлі идеялардың болатындығын түсінуіне көмектеседі;
- оқушыларға өз идеяларын дәлелдеуге көмектеседі;
- мұғалімдерге оқушыларды оқыту барысында оқушылардың деңгейін түсінуге көмектеседі.

Осы курс барысында модульдардың ішінде барлық тәсілдер өз ерекшеліктерімен тиімді. Соның ішінде диалогтық оқыту тәсілін біз барлық сабақтарымызда қолдандық. Себебі сабақ барысында диалогтық оқытуды қолданғанда студенттердің берілген сұрақтарды қызу талқылап, өз ойларымен барынша бөліскілері келетіні мені ерекше қызықтырды.

Александер (2004) оқытудағы әңгіме қарым-қатынас жасаудың бір сарынды үдерісі емес, керісінше, әңгіме барысында идеялар екіжақты бағытта жүріп, соның негізінде оқушының білім алу үдерісі алға жылжитын белсенді үдеріс деп тұжырымдайды [1; 35].

Бұл тұжырыммен келісе отырып, диалогтық оқытудың жан-жақты тиімділігіне студенттермен сабақ өткізу барысында көз жеткіздік. Мысалы: тақырыпты ашуда, біріншіден, топтағы басқа мүшелердің пікірі құнды; екіншіден, осы пікір алмасу арқылы сөз сөйлеуге, сөз саптауын, яғни тілдік қорын байытуға; үшіншіден, диалог арқылы еркін пікір алмасуға қалыптасады. Ғылыми зерттеу нәтижелердің өзі сабақта диалогтың маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Мерсер мен Литлтон (2007) өз еңбектерінде диалог сабақта оқушылардың қызығушылығын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатындығын атап көрсетеді. Сол сияқты Выготский кіші жастағы балаларды танымдық даму әрекеттері әлеуметтік қарым-қатынас үдерісінде, яғни, анағұрлым қабілетті оқушылармен араласу және мәдениет, қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас жасау арқылы оқушыларды ересектерше ойлау әдісіне үйрету кезінде қалыптасатын субъекті ретінде суреттейді

[1; 35]. Сондықтан да біз тәжірибе барысында өткен әрбір сабағымызда осы диалогтық тәсілді қолданып отырдық. Диалогтық тәсілдің ең тиімді жері үй тапсырмасын пысықтау кезінде оқытушы мен студенттің арасында қойылатын пысықтау сұрақтарының қойылуы. Диалогтық тәсіл арқылы сұрақтар қоя отырып, студенттің тақырыпты қаншалықты меңгергенін және сұрақ қоюдағы білім деңгейінің дәрежесін анықтауға көп үлесі бар.

Диалогтық тәсілдің тағы да бір ерекшелігі — бұл сабақ барысындағы «шығармашылық кезең». Мысалы: осы тәсіл арқылы «Дүкенде» тақырыбында екі студент диалогқа түседі. Диалог барысында студенттер бір біріне сұрақ қоя отырып, өздерінің білім деңгейлерін, сұрақтың қаншалықты терең немесе жеңіл қойылғанын сұрақтың мағыналық дәрежесіне қарай бағаланатынын көрсетеді. Осы практика барысында осы кезге дейінгі курста оқыған модульдардың ішінде (оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер; сын тұрғысынан ойлауға үйрету, оқу үшін бағалау және оқуды бағалау; оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану) осы төрт модульдің тәсілдерінің барлығын сабақ беру барысында түгел дерлік қолдандық. Бұл әдістер (диалогтық тәсіл) әдістемені зерттеу барысында А.Байтұрсынов пен Ы.Алтынсарин әдістемелерінде де қолданылған. Осы курсқа дейін бұл тәсілді сұрақ-жауап тәсілі деп қалыптастырсақ, енді осы курстан кейін диалогтық тәсілді күнделікті сабақта қолданудың тиімділігіне көз жеткіздік.

Ғалымдардың пікіріне сүйенсек, Выготскийдің оқуда сөз, сөйлеу негізгі рөл атқаратындығы туралы пікірі тәжірибеге негізделген (эмпирикалық) зерттеулермен дәлелденген. Барнс (1971) сыныпта тіл қаншалықты қолданылса, оқушылардың оқуына соншалықты әсер ететінін айтады. Барнс оқудың мұғалімді селқос тыңдағанда ғана емес, вербалды құралдарды қолдану нәтижесінде, яғни сөйлесу, талдау және дәлелдеу барысында да жүзеге асатынын көрсеткен [1; 35].

Сабақта студенттер оқу үдерісінің барлық аспектілеріне белсенді қатысу керек: олар өзінің болжамдары мен сұрақтарын тұжырымдайды, бір біріне кеңес береді, өз алдына мақсат қояды, алынған нәтижелерді қадағалайды, идеялармен эксперимент жасайды және қателер — оқудың ажырамас бөлігі екенін түсіне отырып, тәуекелге барады. Дайындалып келген конспектілері бойынша сұрақтарды өз топтарында талқылап, диалог арқылы сұрақтарды постерлерге жазып түсіреді. Осыдан кейін «Сұрақ — жауап» әдісімен диалогқа түседі, сұрақтарға жауап береді. Шағын топтар бір-бірімен тәжірибе алмасады, яғни постерлар бойынша тақырыпты ашып, түсіндіреді. Постердағы талқыланатын тақырып бүгінгі «табыс критерийлерінің» талаптарына сай болуы керек. Топтық жұмыста топтар өз-өздерін бағалауда «Бас бармақ», «2 жұлдыз, 1 тілек» әдісін пайдалана отырып, диалогтық байланысқа түсіп, берілген сұрақтарды талдау барысында жұлдыз арқылы баға бере отырып, өз ұсыныстарын да білдіруге қалыптасады. Студент оқу үдерісіне белсенді қатысқанда ғана материалды терең меңгереді. Студентке бағдарланған оқыту ортасында оқытушы студенттердің сабаққа келген кездегі бастапқы сенімдерін, білімін және өзіндік ойын негізге ала отырып, өз пайымдарын жасауға қабілеттері артады.

Мерсер және Ходжкинсон (2008) зерттеулері Барнстың ертеректегі жұмысына негізделе отырып, оқу барысындағы диалог атқаратын негізгі рөлге назар аударуды мақсат етеді. Қазірдің өзінде сыныптағы оқушылардың бірлескен сұхбаты үлкен пайда келтіретіндігін көрсететін дәлелдер жеткілікті. Олар:

• оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын білдіруіне мүмкіндік береді;

• оқушылардың басқа адамдарда түрлі идеялардың болатындығын түсінуіне көмектеседі;

• оқушыларға өз идеяларын дәлелдеуге көмектеседі;

• мұғалімдерге оқушыларды оқыту барысында олардың оқушылары қандай деңгейде екендігін түсінуге көмектеседі [1; 9].

Осы айтылған ғалымдардың пікірлерімен келісуге болады. Себебі, диалогтық оқыту арқылы сабақ берудегі ұтымды тұстары, біріншіден, бұл тәсілде студенттер бір-бірімен қарым-қатынасқа еркін түседі; екіншіден, әңгімелесіп отырып, студенттердің сабақты түсіну деңгейлері артады; үшіншіден, өз ойларын бөлісуге асығады; төртіншіден, бір-бірін тыңдап сұрақ қою арқылы бірін бірі ақпараттармен толықтырып отырады; бесіншіден, пікірлерін еркін айтуға бейімделеді және оқытушымен түсінбеген сұрақтарды толықтыру мақсатымен қарым-қатынасқа түсуге дағдыланады. Диалогтық оқыту барысында студенттердің сөз қолдану шеберліктері шыңдалып, сөйлеу мәнерлері қалыптасты. Диалогтық оқыту барысында студенттер бір біріне сұрақ қоюға, ол қойылған сұрақтардың нақты, тақырыптан ауытқымауына, сұрақтардың күрделі болуына ерекше мән беріп, дағдыланды. Диалогтық оқу барысында студенттерге тиімді болған тұстары: сабаққа дайын болмаған

студент топтардың сұрақ-жауап арқылы диалогқа түсу кезінде, яғни берілген тапсырманы талдау барысында тақырып туралы толық ақпарат ала білді.

Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз — бақылау, тәжірибе, толғану және пайымдау нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және синтездеуде қолданылатын әдіс болып табылады. «Қазақстан Республикасының педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша білім беру бағдарламасын» меңгеру барысында өткен тәсілдердің бірі сын тұрғысынан ойлау болып табылады. Бұл тәсілді оқып үйренудегі басты мақсатымыз — қазіргі заман талабына сай студенттің қалай оқу керектігін үйреніп, соның нәтижесінде еркін, өзіндік дәлел-уәждерін нанымды жеткізе білетін, ынталы, сенімді, сыни пікір-көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын тұлға ретінде қалыптасуына үлес қосу, яғни өзіндік «Мені» қалыптасқан бәсекелестікке жан-жақты дайын мұғалімді дайындау.

Сын тұрғысынан ойлау тәсілінің негіздері мектеп жасынан қалыптастырылады. Мысалы: студент болсын, оқушы болсын өзі тәжірибе жасағанда немесе өз пікірін дәлелдеу жолында өзінің ойын ашық, нақты жеткізудегі идеяларға ынталанады. Курсты оқу барысында әрбір адамның (студенттің) пікірі құнды екеніне көз жеткіздім. Сабақ барысында тақырыпты ашу үшін, біріншіден, дайындық; екіншіден, сол дайындалған тапсырмасын жеткізіп айту үшін сын тұрғысынан ойлай білу керек. Осыдан кейін барып өзінің сыни тұрғыдан ойлағандарын топтық, ұжымдық жұмыста ортаға салып, оны жеткізудегі дәлелдерге мән беруге ынталандыру қажет. Әрбір студент өз пікірін сыни тұрғыдан ойлап, ең жақсы түсініктемені табуға ұмтылуы; қалай болса, солай жауап берудің орнына, сұрақ қоюға; эмоцияға емес, себепке негізделу керектігін түсінуі керек. Осы курстың бірінші бетпе-бет кезеңінен кейінгі практика кезінде сыни тұрғыдан ойлау тәсілін сабағымызда қолданған кезде студенттердің тақырыптар бойынша постерлерін дайындауда өз пікірлерімен қалай бөліскендерін және өз білімдерін нақты бір деректер арқылы дәлелдеуге тырысқандары көрінеді. Студенттер сабаққа дайындалу кезінде жинақтаған ақпараттарын топтық жұмыс барысында ортаға сала отырып, осы дәлелдемелерінің нақты әрі тақырыпқа сай екендігін білуде сын тұрғысынан ойлай отырып, бағалауға кіріседі. Сабақта студенттерге бақылау, талдау, қорытынды жасау дағдыларын дамыту үшін тақырыпты ашуда тек теорияға сүйенбей үнемі шығармашылық жұмыстарын қатыстырып отыру керек. Біз осы сын тұрғысынан ойлау тәсілін қолдануда студенттердің бойынан байқағанымыз: қай шағын топты алсақта өте белсенді екенін байқадық. Олардың белсенділіктерін берілген сұрақтар бойынша сұрақ қоя отырып, оны талдауда, келесі шағын топтарға жеткізудегі дәлелдеулерінде белгілі бір ақпараттарға сүйеніп, сыни тұрғыдан ойлағандарында ерекшелік көрінеді. Бұл біздің қазіргі таңдағы жастардың ойлау қабілеттерінің жоғары, өз айтатын идеяларының тұжырымды екендіктерін әрбір сабақта студенттердің есіне салып отыруға тырыстық. Курсты оқуда түйгеніміз: диалог пен дәйектеуге, пікірталасқа тарту белсенді жүргізілген жағдайда студенттердің оқуы тиімдірек және зияткерлік жетістіктері жоғары болатынын олардың сұрақты қызу талқылаудағы көріністерінен байқадық. Сол сияқты өткізген әрбір сабағымызды видеоға, фотоға түсіріп, постерлар мен стикерлерге жазылған деректер мен пікірлерден түйгеніміз: бұл курс біздер үшін, яғни оқытушылар мен студенттер үшін, өте тиімді. Курста өткен жеті модульдің барлық тәсілдері біздің дәстүрлі оқыту жүйесіне енгізіліп отырған ең тиімді әдіс-тәсілдердің негізгісі және тиімдісі болып отыр. Осы сын тұрғысынан ойлау тәсілі бойынша берілген ғалымдардың пікіріне сүйенсек, диалог арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту Александердің (2001, 2008) диалогтік оқыту теориясына сәйкес, сыныптың қолданбалы зерттеуін зерделер болсақ, ол диалектикалық және диалогтік педагогика тұрғысынан оқушылардың ой-пікірлері назарға болмашы ғана алынатын сыныптағы қарым-қатынастың дәстүрлі моделіне күмәнмен қарайды. Көзбен көру және ауызша ақпарат көздерімен тікелей қарым-қатынас жасау балаларға дәйектеу дағдыларын шынықтыруға және жеке тәсілдермен білім алуға мүмкіндік бере отырып, формалды түрде оқуды азайтады [1; 46]. Бұл теориядағы пікірді практика жүзінде іске асыруда бақылағанымыз; студенттердің берілген ортақ тақырып бойынша диалогқа түсулері және сол өздерінің жинаған ақпараттарын топпен бөлісуде идеяларын жазбаша түрде постерлерге түсіріп, оны ауызша қорғау барысында көрсеткен білімдерінің формалды түрде емес сыни тұрғыдан ойлау түрі басым болып келетіндігі.

Сабақ барысында сұрақ туындаған жағдайда оқытушының ақпарат көзі болуы міндетті емес, студенттер мен оқытушылар бірлесіп интернет көмегімен зерттеу жұмыстарын жүргізе алады, мұғалімдер оқушыларға табылған ақпараттардан қажеттілерін таңдап, баға беріп, іздеудің тәсілдері туралы сын тұрғысынан ойлауға көмектесе алады. Негізінде сын тұрғысынан ойлау тәсілі кезінде

диалогтық байланысқа түсу арқылы студенттер мен оқытушылардың жаңалық ашу мен оқуда өзара қарым-қатынас орнатуы орын алады.

Осы курсты оқу барысында түйгеніміз, осы модульдарды өткендегі әдіс-тәсілдердің барлығы алдағы уақытта студенттерді бәсекеге қабілетті, басқа адамдардың көзқарасын қабылдап, оған өз пікірлерін сыни тұрғыдан айта алатын, қандай жағдайда болмасын айтқан пікірлері мен идеяларын дәлелдеп шығуға үйретеді [3].

Бұл жүйе бойынша тек студенттердің ғана қызығушылығы емес, олармен бірге өзіміздің (оқытушылардың) да қызығушылығы артқанын байқаймыз. Себебі біз әрдайым сабақты бірсарынды өткізуден студентті, оқушыны жалықтырып жібереміз. Ал, жаңа жүйе бойынша сабақ жоспарын жасауда әр күнде әр түрлі «сергіту» сәттерін, «шығармашылық» кезеңдерін де түрлендіріп отырғанды алдымызға мақсат етіп отырамыз. Біздің сабақ өткізудегі мақсатым да осы. Бұл мақсатта студенттің сабаққа келу негіздері де соған сайып келеді. Олар «бүгін сабақта қандай жаңашылдық, қандай өзгеріс болар екен» деген үмітпен келеді. Сондықтан да әр кезде сабақты сыни тұрғыдан ойлап, барынша жаңашылдықпен өткізуге тырысамыз.

Бағалау — одан арғы оқу туралы шешім қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин. Бағалау тәсілі дәстүрлі оқытуда бір ғана тәсілмен белгілі бір талаптармен бағаланып келді. Ал қазіргі жүйе бойынша тек бағалап қана қоймай, сол бағалауға кері байланыс жасалады. Бұл тәсіл студенттердің сабақ туралы, тақырыптың ашылуы, шағын топтардың сабақ барысындағы әрекеттерін стикерлерге жазу арқылы қалдырулары, яғни бағалаулары олардың өз ойларын кері байланыс арқылы айтулары, жоғары жетістік. Оқу үшін бағалау (ОүБ) оқытуды және осы оқытудағы қолданылатын әдіс-тәсілдерді жақсартуды, сонымен қатар осы әдіс-тәсілдерді іске асыру барысында атқарылатын тәсілдің түрі бағалауда үлкен рөл атқарады. Тәжірибелік сабақ өткізу барысында студенттерге бағалаудағы ең бірінші көңіл аударылатын жайт: ол студенттердің баға үшін емес, өз білімдерінің қаншалықты дәрежеде екенін бағалау үшін оқу керектіктерін басты талап екендіктерін естеріне ұстауға үйрету. «Бағалау» термині «жақын отыру» дегенді білдіретін латын сөзінен шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады. Сол сияқты бағалау бұл студент немесе оқушы өзінің осы тақырып бойынша жинақтаған білімін ортаға салуы арқылы бағаланады. Бірінші топтық жұмысты, екінші топтағы студенттердің бүгінгі тақырыпты ашудағы жетістіктерін, сабақ соңында шағын топтардың көшбасшыларының «түйіндеме» жасай отырып, оқытушыға берген «кері байланыс» тәсілінен байқалады. Сол сияқты Оқу үшін бағалау — бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін оқушылар мен олардың мұғалімдері қолданатын мәліметтерді іздеу және түсіндіру үдерісі. Оқытудағы Кембридж тәсілінің тиімділігі: модульдердің қайсысын алсаңыз да, өзінше бір жаңалығы бар сияқты көрінеді, себебі біздің дәстүрлі сабақ беру жүйесінде де студенттің білімін бағалау тәсілі бар, бірақ олардан туатын қорытынды мен шешім басқа сипатта болады.

Оқытудағы сындарлы тәсіл студенттерге өз білімдері мен ұстанымдары жайында ойланып, тиісті сұрақ қойып, білімін толықтырып, белгілі бір тақырыпты оқып-білу кезеңінде өз түсінігін өзгертуге мүмкіндік береді. Аталған үдеріс студенттің өз болжамдарына күмәнмен, сын тұрғысынан қарай отырып, сол арқылы әлем, тіршілік, жаратылыс туралы өзінің түсінігін тереңдетіп, кеңейтуге ұмтылу мүмкіндігін ұлғайтады. Оқытудың бұл түрінде студенттер өте маңызды рөл атқарады: олар құрбы-құрдастарымен әлеуметтік байланыс жасау арқылы белсенді түрде білім жинақтайды [4].

Қорыта айтқанда, «Қазақстан Республикасын педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы» бойынша өткізілген курс барысында өтілген жеті модульдегі барлық тәсілдердің тиімділігі студенттерді тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталандырады; студенттердің шынайы қызығушылығын арттырады; білімге құштарлықты дамытады және зерттеуге ынталандырады; студенттердің сын тұрғысынан ойлауына ықпал етеді; студенттердің бір-бірінен үйренуіне, идеяларын құрметтеуіне және бағалауына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Студентке арналған нұсқаулық: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. — 2015. — 184 б.

2 Тренерге арналған нұсқаулық: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. — 2015. — 122 б.

3 *Perry N.E., VandeKamp K.J. O., Mercer L.K., Nordby C.J.* Investigating Teacher-Student Interactions that Foster Self-Regulated Learning. [Өздігінен басқарылатын оқытудың дамуына ықпал ететін мұғалім — оқушы өзара іс-қимылдарын зерттеу]. Educational Psychologist, 2002. — 37, 1. — 5–15 б.

4 Қазақстан Республикасының Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118#z0.

Д.А.Алиева, С.С.Сейтенова, Ж.А.Есказинова

Эффективность преподавания по методу Кембриджского подхода

В статье рассматривается эффективность преподавания по методу Кембриджского подхода, который является одним из распространенных методов обучения, нашедший отражение в мировой практике. Широко известно, подчеркивают авторы, как высоко оценен эффективный метод в системе обучения среднего образования. Выделен критический подход в обучении студентов, способствующий осознанному обучению посредством правильно поставленных вопросов, а также обогащению знаний и переосмыслению учебного материала в рамках определенной темы. Описаны четкие процессы обучения, подразумевающие критическую оценку своим предположениям, что дает возможность расширить общий кругозор и мировидение студентов.

D.A.Aliyeva, S.S.Seytenova, Zh.A.Eskazinova

The efficiency of teaching Cambridge method

The article discusses the effectiveness of teaching by the method of Cambridge approach, which is one of the common methods of education, reflected in the world. Widely known as a highly effective method in teaching secondary education. Selected critical approach in teaching students, contributing to osoznanno learning through a properly set-up issues, as well as enriching knowledge and reconsideration of educational material within a particular theme. Describes a clear process of learning, implying a critical assessment of their assumptions. Thus, they provide an opportunity to expand the overall outlook and world-view of students.

References

1 *Student handbook: «Navarbayev Intelectual School»*, 2015, 184 p.

2 *Trainer handbook: «Navarbayev Intelectual School»*, 2015, 122 p.

3 Perry N.E., VandeKamp K.J. O., Mercer L.K., Nordby C.J. *Investigating Teacher-Student Interactions that Foster Self-Regulated Learning. Educational Psychologist*, 2002, 37, 1, p. 5–15.

4 *The state program of education development for the years of 2011–2020 approved by Decree of The President of the Republic on 7 of December*, 2010, 1118, [ER]. Access mode: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118#z0.

УДК 37.014.5

Ж.М.Мамерханова

Центр уровневых программ филиала АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» по Карагандинской области (E-mail: dinkaz73@mail.ru)

К общности методологических оснований отдельных направлений модернизации общего среднего образования Республики Казахстан

В статье поднимается проблема освоения педагогической общественностью норм стандарта общего среднего образования, введённого в действие 1 сентября 2013 г., в контексте хода процесса модернизации общего среднего образования. Для решения обозначенной проблемы автор предлагает использовать возможности курса повышения квалификации учителей с опорой на общность методологических оснований нового стандарта общего среднего образования и Программы курса. Проделанный автором исторический экскурс ключевых событий, произошедших в период модернизации, позволяет определить актуальность названной проблемы и показать степень важности её своевременного решения для процесса модернизации в целом.

Ключевые слова: модернизация образования, государственный общеобязательный стандарт среднего образования, учебная программа по предмету, программа повышения квалификации, методологическая общность, цели обучения, личностный, системно-деятельностный результат обучения.

Обращаясь к народу Казахстана, в своём Послании «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» от 16 февраля 2005 г. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев констатировал: «Сделав ставку на радикальную реформу экономики, мы в сжатые сроки сумели провести рыночные реформы, создали соответствующее законодательство. Сегодня Казахстан имеет реально работающую рыночную экономику» [1].

В этом же историческом обращении отмечено: «Без современной системы образования и современных менеджеров, мыслящих широко, масштабно, по-новому, мы не сможем создать инновационную экономику… Но всё начинается со школы. Поэтому с 2008 года мы должны перейти на 12–летнее общее среднее образование, повысить профессиональный уровень педагогов, качество учебников и образовательных программ» [1].

Итак, началом модернизации общего среднего образования в Республике Казахстан, представляющей собой широкомасштабную инновацию, затрагивающую все сферы, следует обозначить 2005 г. И несмотря на то, что ожидаемого с 2008 г. перехода на модель 12-летнего образования не произошло, сегодня уже можно с уверенностью говорить о том, что в педагогическом сообществе Казахстана произошло осознание необратимости перемен. В свою очередь, процесс модернизации, по нашему глубокому убеждению, также прошёл некую условную «точку невозврата».

Для более точного описания произошедшего и происходящего в общем среднем образовании воспользуемся теорией «стадий экономического роста» У.У. Ростоу [2], согласно которой возможно выделение пяти стадий «экономического роста»:

1) традиционное общество;
2) переходное общество (предпосылки «подъема»);
3) стадия «подъема» («скачка»);
4) стадия «быстрого созревания» («зрелости»);
5) стадия «высокого массового потребления».

Первая стадия модернизации среднего образования нами рассматривается как господство так называемой традиционной педагогики, доставшейся в наследство от советской школы.

Появление в 90-х годах прошлого столетия инновационных школ, опытно-экспериментальных площадок, **локально** занимавшихся развитием традиционного образования, нами рассматривается как предпосылки «подъёма», качественно характеризующие вторую стадию модернизации общего среднего образования.

Внедрение с 2006 г. профильного обучения как «организации образовательного процесса с учетом интересов, склонностей и способностей обучающихся» [3] и последовавшие события нами рассматриваются как некий «скачок», «подъём» на более высокую, качественную ступень развития среднего образования. Несмотря на то, что профильное обучение осуществляется на старшей ступе-

ни, его внедрение затронуло отдельные позиции всех ступеней общего среднего образования («ранняя профилизация», «предпрофильная подготовка»). Последнее обстоятельство даёт основание этот период охарактеризовать как стадию «подъёма» среднего образования в целом.

Констатацию того, что переход на стадию «быстрого созревания» («зрелости») произошёл, нам дают следующие события.

1. В 2012 г. в масштабах Республики Казахстан началось повышение квалификации учителей с использованием лучшего мирового опыта и педагогической практики по Программе, разработанной Центром педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» совместно с факультетом образования Кембриджского университета (далее — Программа) [4].

2. С 1 сентября 2013 г. в школах республики внедрён Государственный общеобязательный стандарт среднего образования, утверждённый постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 г. № 1080 (далее — ГОСО-2012) [5], а также введены соответствующие учебные программы по предметам образовательных областей названного стандарта [6]. Отличительной особенностью нового стандарта от предыдущего является внесение в него требований к уровню подготовки обучающихся, помимо традиционных предметных, личностных и системно-деятельностных результатов обучения.

3. С 1 сентября 2014 г. на базе филиалов акционерного общества «НЦПК «Өрлеу» осуществлялось повышение квалификации учителей Республики Казахстан по методам развития функциональной грамотности учащихся в рамках проведения международного исследования PISA.

Таким образом, характерной чертой данной стадии является **массовое** освоение личностно-ориентированного подхода к обучению, как одного из ведущих в современном образовании, а также соответствующих ему механизмов достижения целей и оценки результатов обучения.

В свою очередь, как и любой инновационный процесс, внедрение названных новшеств сопровождается определёнными проблемами. Одной из них является **формальное отношение учителя к предусмотренным ГОСО-2012 и учебными программами достижениям учащимися личностных и системно-деятельностных результатов обучения, в том числе в рамках одного урока.** Об этом свидетельствуют беседы, наблюдения за ходом и ознакомление с результатами выполненных слушателями заданий, как на краткосрочных, так и на уровневых курсах повышения квалификации.

Практически все слушатели осведомлены о введении ГОСО-2012, но пояснить, в чём его новизна, затруднялись. Несмотря на то, что в учебной программе по каждому предмету личностные, системно-деятельностные результаты обучения разработчиками представлены предельно ясно, в достаточной степени детализированы, при формулировании целей обучения уроков все учителя ориентировались только на предметные цели обучения («учащиеся должны знать, … учащиеся должны уметь»). Последующая часть учебной программы у большинства просто отсутствовала. На их месте были привычно, из урока в урок формулируемые развивающие и воспитательные цели, носившие, скорее, декларативный характер и вписываемые в план урока как привычная формальность. Попыток изменить ситуацию с появлением новых учебных программ они не делали.

Вопрос о том, почему они игнорируют эти пункты учебной программы, вызывал недоумение. Искренне считавшие, что главной целью на уроке является успешное освоение учащимися предметного содержания, они не представляли, что существуют и реально достижимы и иные цели. Например, как можно на одном уроке обеспечить достижение системно-деятельностного результата «Ознакомление с основными методами изучения природы» или, например, личностного результата обучения на уроке математики «Стремление беречь и приумножать природу родного края» [6].

Итак, введение нового стандарта и соответствующих ему учебных программ вызвало больше вопросов, чем было дано ответов на то, каким образом учителю можно решить проблемы, возникающие в повседневной практике.

Примечательно, что до знакомства с идеями Программы о том, каким образом это должно быть реализовано на каждом отдельном уроке, чёткого представления автор настоящей статьи не имел. Возможность внедрения принципов личностно-ориентированной педагогики в образовательный процесс рассматривалась через внеурочную деятельность, для реализации вариативного содержания образования, реже — непосредственно на уроке, например, уроке-обобщении какого-либо раздела учебной программы [7]. Освоение идей Программы позволило автору практически освободиться от каких-либо ограничений, препятствующих распространению личностно-ориентированного пространства.

Прежде всего, хотелось бы отметить общность методологических оснований, выражающуюся в сходстве структуры, логической организации, методах и средствах учебной деятельности, предусмотренных в Программе и в учебных программах.

Созвучны, непротиворечивы, обладают внутренним единством, аналогично структурированы ключевые критерии оценивания результатов учебной деятельности слушателей (Программа) и требования к уровню подготовки обучающихся с охватом трех аспектов (ГОСО-2012, учебная программа), что наглядно представлено в таблице 1.

Таблица 1

Соответствие ключевых критериев оценивания продуктов учебной деятельности слушателей (Программа) и требований к уровню подготовки обучающихся (ГОСО-2012, учебная программа)

Ключевой критерий оценивания продуктов учебной деятельности слушателей (Программа)	**Аспект требования к уровню подготовки обучающихся (ГОСО-2012, учебная программа)**
Владение знанием и пониманием …	Предметный
Применение …	Системно-деятельностный
Размышления о …	Личностный

На данный вывод автора «натолкнуло» одно из предложений, сделанных международным тренером в период обучения тренеров в Астане. При ознакомлении с подходами к разработке содержания среднесрочного планирования (далее — ССП) оно звучало, буквально, следующим образом:

«Например, цели обучения:

Ученики должны:

Знать…

Понимать…

Размышлять о…»

В период обучения на курсах подготовки тренеров уже при проведении «Исследования в действии» на этапе практики в школе этот подход успешно был использован для формулирования целей обучения в рамках проведения серии четырёх последовательных уроков и далее непосредственно при обучении учителей на краткосрочных и уровневых курсах повышения квалификации. Учителям было рекомендовано придерживаться содержания учебной программы как нормативного акта, регламентирующего учебную деятельность участников образовательного процесса. Следует отметить, что в учебной программе по предмету учителя «открывали» для себя много нового, о чём свидетельствуют их отдельные восклицания, например: «Смотрите, здесь «всё» есть!».

Далее, убеждение автора настоящей статьи о структуре урока и содержании его этапов, сформированное под влиянием идей Ю.К.Бабанского [8], а также собственного опыта, осталось неизменным. Урок всегда имеет чётко выраженную трёхчастную структуру: знакомство с новыми знаниями, применение этих знаний при решении задач, выполнении заданий и обобщение того, что было изучено на уроке. Действительно, подобное представление в целом соотносимо и с идеями Программы, и с вновь введёнными нормами ГОСО-2012. Мысль ученика на уроке развивается постепенно, «от простого к сложному», вплоть до уровня его собственного размышления о предмете обсуждения. Основу размышления составляют точное знание и понимание сущности предмета обсуждения, внутренней взаимосвязи его составных частей.

В свою очередь, погружение в идеи Программы позволило значительно развить представления о функциональном назначении каждого структурного элемента основной части урока в соответствии с требованиями к уровню подготовки учащихся (ГОСО-2012), что продемонстрировано в таблице 2.

Таблица 2

Соответствие норм ГОСО-2012 и содержания Программы

ГОСО-2012	**ПРОГРАММА**	
Аспект требования к уровню подготовки обучающихся	**Таксономия учебных целей Б.Блума**	**Составная часть процесса критического мышления на базовом уровне**
Предметный	Знание понимание	– сбор релевантной информации
Системно-деятельностный	Применение анализ синтез	– оценка и критический анализ доказательств
		– обоснованные выводы и обобщения
Личностный	Оценка	– пересмотр предположений и гипотез на основе значительного опыта

Последнее обстоятельство даёт возможность ещё раз подчеркнуть **методологическую общность двух ключевых направлений модернизации общего среднего образования: приведение целевых ориентиров к международным нормам оценки качества образования (ГОСО-2012) и повышение квалификации учителей с использованием лучшего мирового опыта и педагогической практики (Программа).**

В дальнейшем, при среднесрочном планировании, взаимодействие этих феноменов позволило установить соответствующий данному этапу урока вид самостоятельной деятельности учеников, систематизировать, сделать более точным выбор инструмента повышения эффективности их активного обучения в соответствии с целью обучения на данном этапе. Выработался своеобразный алгоритм, позволивший **предупредить** одну из проблем, возникающих у учителей на этапе практики в школе — «катастрофическую нехватку времени на уроке». Выбор стратегий активного обучения стал более целенаправленным, осознанным.

Итак, основная часть урока начинается с самостоятельного «добывания» учащимися знаний, выяснения сути того или иного явления, причём времени на это регламентировано порядка десяти минут. На следующем этапе основной части урока учащиеся выполняют двадцатиминутное задание, в ходе работы над которым «добытое» знание анализируется, устанавливаются причинно-следственные связи между отдельными компонентами изучаемого явления. Завершается основная часть урока размышлением учащихся о том, в чём, по их личному мнению, ценность, каковы перспективы развития изученного явления, свойства и т.д. В качестве образцов ниже приведены фрагменты планов уроков, разработанных слушателями на курсах повышения квалификации.

На рисунке 1 представлен фрагмент плана основной части урока, разработанный учителями биологии Ж.С. и У.О. на краткосрочном двухнедельном курсе повышения квалификации.

№	Основные цели и результаты обучения. Какие знания умения и понимания вы хотели бы сформировать в ваших учениках по завершении урока?	Активные формы работы	Как вы установите, что все ученики научились тому, что вы запланировали и ожидали от них?
1	2	3	4
1	Учащиеся должны актуализировать сущность понятий: «генотип» и «фенотип», «гомозиготная и гетерозиготная особи», «полное и неполное доминирование при моногибридном скрещивании», «анализирующее скрещивание».	Стратегия «Мозговая атака». Составить кластер «Скрещивание».	Наблюдение. ? 1. Что такое анализирующее скрещивание? 2. Объясните, что значат символы АА, аа и Аа.
2	Учащиеся должны применять знания об основных закономерностях наследственности при решении генетических задач, в том числе по данным медико-генетических консультаций.	Стратегия «Джигсо». Разработать алгоритм решения задачи. Работа в группе: 1 — прямая задача на полное доминирование (Р→F1(F2)); 2 — обратная задача на полное доминирование (F1(F2)→Р);	Наблюдение. ? 1. Сравните алгоритм решения задач на полное и неполное доминирование. В чем их сходство и отличие? 2. Сформулируйте обрат-

1	2	3	4
		3 — задача на анализирующее скрещивание; 4 — прямая задача на неполное доминирование (P→F1(F2)); 5 — обратная задача на неполное доминирование (F1(F2)→P).	ную задачу на анализирующее скрещивание.
3	Учащиеся должны размышлять о роли генной инженерии в развитии человечества.	Стратегия «5-минутное эссе». Учащиеся размышляют о роли генной инженерии в развитии человечества.	Проверка эссе. ? Предположите, где в дальнейшем можно найти применение умению решать генетические задачи.

Рисунок 1. Фрагмент плана основной части урока, разработанного учителями биологии Ж.С., У.О. на двухнедельном курсе повышения квалификации в июле 2014 г.

На рисунке 2 представлен фрагмент среднесрочного плана серии четырёх последовательных уроков, разработанного учителем начальной школы П.С. на трёхмесячном курсе повышения квалификации.

Урок	**Основные цели обучения**	**Формы работы, используемые при активном обучении** (**ИР** — индивидуальная работа, **ПР** — парная работа, **ГР** — групповая работа)
1	2	3
Тема урока 1: Звуки [т], [т'] и буквы Тт.	**Ученики должны:** 1) узнать о звуках [т], [т'] и буквах Тт, уметь читать слоги и слова с изученными буквами, писать строчную букву «т»;	**ИР. ПР.** Индивидуально в учебнике (с.20) на рисунке и в тексте находят слова со звуками [т], [т']. В паре обсуждают найденные слова со звуками [т], [т'], пишут в «Прописи» строчную «т».
	2) применить полученные знания для составления звуко-буквенных схем и соотнесения звука и буквы в словах;	**ПР.** Ученики в паре читают слоги в учебнике (с.21) и договаривают слог до целого слова, опираясь на картинки. **ГР.** Составляют звуко-буквенную схему слова по группам: 1) торт, тыква; 2) стул, томат; 3) тигр, туфли.
	3) размышлять о роли буквы «Т» в речи.	Ученики отвечают на открытый вопрос: – Что произойдёт, если вдруг исчезнет буква «т»?
Тема урока 2: Звуки [т], [т'] и буквы Тт. Мы играем.	**Ученики должны:** 1) узнать о заглавной букве в начале предложения и в именах людей; научиться писать заглавную букву «Т» и слова с данной буквой;	**ИР.** Ученики индивидуально читают текст учебника (с.20) находят слова с буквой «Т», отмечают их, читают. **ПР.** В паре обсуждают выполненное задание. **ГР.** Ученики пишут букву «Т» и слова с данной буквой в «Прописи».
	2) применить полученные знания для раскрытия лексической темы «Мы играем»;	**ИР.** Ученики индивидуально читают текст в учебнике (с.21). **ПР.** В паре обсуждают его содержание. **ГР.** В группе составляют продолжение рассказа по картинке в «Букваре»: сможет ли Тима «поймать» Тому в игре?
	3) размышлять о роли заглавной буквы в письменной речи.	Ученики отвечают на вопрос высокого порядка: – Как ты думаешь, зачем имена людей надо писать с большой буквы?

1	2	3
Тема урока 3: Звуки [н], [н᾽] и буквы Нн.	**Ученики должны:** 1) узнать о звуках [н], [н᾽] и буквах Нн, уметь читать слоги и слова с изученными буквами, писать строчную букву «н»;	**ИР.** Индивидуально в учебнике (с.22) на рисунке и в тексте находят слова со звуками [н], [н᾽], определяют, где в слове могут стоять звуки [н], [н᾽]. **ПР.** В паре читают слоги со звуками [н], [н᾽], пишут в «Прописи» строчную «н». **ГР.** Ученики читают слова и предложения (с.22), приводят свои примеры слов со звуками [н], [н᾽].
	2) применить полученные знания для составления звуко-буквенных схем и соотнесения звука и буквы в словах;	Ученики, разделившись на группы, отгадывают загадку, находят картинку со словом-отгадкой, составляют звуко-буквенную схему: 1) нож, насос 2) нос, нитки 3) ноты, банан.
	3) размышлять о многообразии слов с буквой «н» в речи.	Ученики встают в круг и по очереди называют слова со звуками [н], [н᾽].
Тема урока 4: Звуки [н], [н᾽] и буквы Нн. Антон и Нина.	**Ученики должны:** 1) узнать о заглавной букве в начале предложения и в именах людей; научиться писать заглавную букву «Н» и слова с данной буквой;	**ИР.** Ученики индивидуально читают текст на карточке, находят слова с буквой «Н», отмечают их, читают. **ПР.** В паре обсуждают выполненное задание. **ГР.** Ученики пишут букву «Н» и слова с данной буквой в «Прописи».
	2) применить полученные знания для раскрытия лексической темы «Антон и Нина»;	**ИР.** Ученики индивидуально читают текст в учебнике (с.23). **ПР.** В паре обсуждают его содержание. **ГР.** В группе составляют продолжение рассказа по картинке в «Букваре»: почему Антон катает Нину?
	3) размышлять о роли заглавной буквы в письменной речи.	Ученики отвечают на открытый вопрос: – Можно ли в жизни обойтись без большой буквы «Н»?

Рисунок 2. Фрагмент среднесрочного плана серии четырёх последовательных уроков, разработанного учителем начальной школы П.С. на трёхмесячном курсе повышения квалификации в октябре 2014 г.

Следует отметить, что именно требования учебной программы к уровню подготовки обучающихся по предмету для нас явились той отправной точкой, отталкиваясь от которой и сверяя с которой свои действия, учитель «выстроил» свою новую практику. В свою очередь, содержание новой практики, по сути, определилось идеями Программы, а методологическая общность, внутреннее единство этих феноменов вызывают тот резонанс, который способствует росту амплитуды тех изменений, которые на государственном уровне целенаправленно вносятся в систему общего среднего образования Республики Казахстан.

Эти изменения, в конечном счёте, неизбежно переведут систему общего среднего образования на следующую ступень модернизации — стадию «высокого массового потребления», что, по сути, будет являться модернизированной, действующей моделью 12-летнего общего среднего образования.

Список литературы

1 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана: «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации», 2005 г. — [ЭР]. Режим доступа: http://akorda.kz

2 Теории стадий развития. — [ЭР]. Режим доступа: http://econtool.com/teorii-stadiy-razvitiya.html

3 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 г. № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.09.2014 г.). — [ЭР]. Режим доступа: http://www.zakon.kz/141156-zakon-respubliki-kazakhstan-ot-27.html

4 Программа курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан. Третий (базовый) уровень. Третье издание. — [ЭР]. Режим доступа: http://cpm.kz/

5 Государственный общеобязательный стандарт среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего образования). — Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 г. № 1080. — [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz

6 Учебно-методическое обеспечение образования. Учебные программы. — [ЭР]. Режим доступа: http://nao.kz/loader/fromorg/2/25

7 *Мамерханова Ж.М.* Реализация модели 12-летнего общего среднего образования // Справочник руководителя образовательного учреждения. — 2013. — № 10 (82). — С. 86–91.

8 *Бабанский Ю.К.* Избранные педагогические труды. — М.: Педагогика, 1989. — 560 с.

Ж.М.Мамерханова

Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беруді жаңғыртудың жекелеген бағыттарының әдіснамалық негіздерінің ортақтастығы

Мақалада педагогикалық қоғамның жалпы орта білім беруді жаңғырту үдерісі мәнмәтінінде 2013 жылдың 1 қыркүйегінде жүзеге асқан жалпы білім беру стандарт талаптарын игеру мәселесі көтерілген. Автор белгіленген мәселені шешу үшін, жаңа жалпы білім беру стандарты мен курс бағдарламасының әдіснамалық негіздемелерінің тұтастығына сүйене отырып, мұғалімдердің біліктілігін арттыру мүмкіндігін пайдалануды ұсынды. Оның ойынша, жаңғырту кезеңіндегі түйінді уақиғаларға жасаған тарихи экскурс аталған мәселенің өзектелігін анықтауға және жалпы жаңғырту үдерісі үшін оны дер кезінде шешудің маңыздылық дәрежесін көрсетуге әсер етеді.

Zh.M.Mamerkhanova

The appurtenance of general secondary education to the separate modernization directions of methodological basis commonality of Republic of Kazakhstan

In the given article the issue of secondary education norms developing by pedagogical community is indicated. These norms were introduced 1st of September 2013 during the process of secondary education modernization. In order to resolve the given issue the author offers to use opportunity of professional development for teachers where it is possible to use methodological basis of new standards of common secondary education and course program. The historical digression done by the author (during the modernization process) helps to identify the relevance of the problem and indicate the importance of decision in time for modernization process in general.

References

1 Address of the President of the Republic of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, to the People of Kazakhstan: «Kazakhstan on the Road to Accelerated Economic, Social and Political Modernization», 2005, [ER]. Access mode: http://akorda.kz

2 Stages development theories, [ER]. Access mode: http://econtool.com/teorii-stadiy-razvitiya.html

3 The law of Republic of Kazakhstan from July 27th, 2007 year, № 319-III «Education» (changes and additions according to the status on September 29th, 2014 year), [ER]. Access mode: http://www.zakon.kz/141156-zakon-respubliki-kazakhstan-ot-27.html

4 In-service training programme for the pedagogic staff of the Republic of Kazakhstan. Third (basic) level. Third Edition, [ER]. Access mode: http://cpm.kz/

5 State obligatory standard of secondary education (primary education, secondary education, common secondary education), Approved prescript by Government of Republic of Kazakhstan on August 23rd, 2012 year № 1080, [ER]. Access mode: http://adilet.zan.kz

6 Educational and methodological education support. Education programs, [ER]. Access mode: http://nao.kz/loader/fromorg/2/25

7 Mamerkhanova Zh.M. *Educational institution Executive's Manual*, 2013, 10 (82), p. 86–91.

8 Babanskiy U.K. Selected pedagogical works, Moscow: Pedagogy, 1989, 560 p.

UDC 372.881.111.1+372.862+378.147

E.Z.Zinder, I.G.Yunatova

NCO «FOSTAS Foundation», Moscow – St.Petersburg, Russia
(E-mail: ezinder@fostas.ru)

The pragmatic goal-based approach to ESP teaching with «Why» as the leading aspect

The article suggests a goal-based approach to teaching effective methods of dealing with professional English-language materials in dynamic, integrated, and fast developing disciplines like Information and Communication Technology and Enterprise Architecture. The main leading aspect of the approach is «Why» — aspect which determines the learner's goals, and it is shown how the methods comprising the discussed approach are subordinate to those goals. The authors suggest replacing isolated learning English for Specific Purposes (ESP) with studying professional materials in English in close collaboration with subject experts and on their request. Educational methods including teaching effective reading, written summarising, and developing learner autonomy are described, and results of practical utilizing the approach is presented.

Key words: English for Specific Purposes, goal-based approach, effective reading, summarising, annotating, Academic English, learner autonomy, cognitive challenge.

In this paper we address the problem of overcoming fundamental difficulties that working specialists and students face when dealing with English-language resources because of particularities of dynamic, integrated and fast developing professional disciplines like Enterprise Architecture (EA) [1] or Information and Communication Technology (ICT). In this article we will call such disciplines DIDD (Dynamic, Integrated and Developing Discipline). In such DIDD integrating closely-related disciplines, the usual need to know well the current situation in their professional area becomes a burning issue because of effects of continuous inconsistent changes in the abovementioned closely-related areas. This problem is caused by constantly changing terminology, lexicon, and concepts, as well as the volume and rate of changes. EA discipline is not the only one of the kind causing such a problem for professionals and learners, but it presents a typical example pressing educators to determine innovative approaches to teaching all kinds of learners to overcome such problems effectively.

In both ICT and EA, English is not only a means of international communication, but also a language of prevailing majority of fundamental professional publications and systems documentation. Moreover, EA might be the most meaningful example of DIDD, as it is a very young agile discipline dating back to the beginning of 90-s. Besides, it is one of the most complex disciplines integrating methods of economics, management, theoretical informatics, ICT, social psychology of labour, systems theory and engineering, and specific disciplines related to a concrete industry type.

Due to all these reasons, EA specialists have to be not only well informed about the methods and standards used in this area, but they should also be aware of existing trends, new ways of application and even changing the principles of the discipline. At the same time, both students and working EA specialists often don't know comprehensively the current situation in this area, achievements evaluation and causes of existing problems.

Traditional approach to helping students and specialists produced a classical way of teaching, called English for Specific Purposes (ESP). However, efficiency of classical ESP methods has been questioned lately. The necessity of shifting an educational paradigm in ESP has already been discussed for some time, and many educators claim that ESP should be taught in collaboration with subject experts [2–4].

What is important, the problem of teaching ESP to students in non-linguistic universities is not new, and attempts to shift the traditional educational paradigm in order to meet the needs of modern education are well known. For instance, such renowned educators and course writers as Scrivener, Underhill, and Kirk [2], [3, 4] argue that the old structure of the syllabus when English is taught at the beginning of the university education is not effective anymore. They suggest teaching ESP not separately, but in parallel with professional subjects. However, there are still no specific recommendations about the most efficient ways for such structuring education, especially when such recommendations are needed for teaching ESP in DIDD.

So far, educators have thoroughly discussed the issues of «What» and «How» to teach ESP to various audiences. The authors of this article claim that not only just collaboration of educators in ESP and in profes-

sional disciplines is called for, but also that it is time to look closely at the ultimate purpose of teaching, and to transform traditional «What & How» into educational imperative «Why». Educators, especially working for DIDD, should analyse what urgent professional or educational tasks ESP should enable, examine interrelations of ESP courses with other disciplines. They should realize why working specialists and students in reality need to master English; what and when they are expected to be able to do with their knowledge and skills in English. For instance, our learner has to write an analytical review by the set date, or to analyse a white paper or a professional standard within a professional subject like EA with following course work in perspective. Thus, we place concrete professional tasks together with their deadlines in the centre of educators' attention.

Having analysed the mentioned issues, we set ourselves a goal to develop a rational and pragmatic goal-based approach to teaching students of non-linguistic departments to acquire skills of effective methods of dealing with English-language professional resources, concentrating specifically on teaching learners working in DIDD like EA.

This article discusses the salient features of the practicality and pragmatic validity of the suggested approach which include dealing with transforming priority goals by means of «Why»-aspect, solving terminological problems, using summarising as the main core method, selecting meaningful and appropriate educational materials, and developing learner autonomy for learners in DIDD. So, «Why»-aspect is employed as the leading factor for organizing all the methods and educational activities of this approach due to the fact that the learner's goals begin dictating what and how should be taught. The architecture of educational courses implementing our methods is presented, and conclusions are drawn from the research of the developed methods. Besides, the article describes results of actual teaching students and working specialists to employ effective methods of reading and writing English-language texts, and some additional meaningful results disclosed during the research and practical teaching.

The Rationale. The problem of inadequate information awareness is conditioned by the fact that professional informational English-language resources reflecting international experience are insufficiently and often erroneously read and poorly compared or analysed by specialists who should know their professional area in depth to make their work more valuable, adequate, and relevant. The situation is aggravated by the lack of available translations of articles and international standards whereas available translations are often not of high quality which distorts representation of the real state of affairs in the professional area. In addition to that, learners' time resources are limited, which dictates the necessity to define the most rational methods of assisting specialists and students in acquiring skills necessary for dealing with professional resources effectively. Logically enough, many educators worldwide have been vigorously developing ideas and methods of integrating teaching ESP and mastering real professional activity, as well as improving learner autonomy. Effective methods of dealing with texts include fast reading and correct understanding texts of any length, selecting relevant text fragments requiring more thorough analytical examination according to the task, and creating secondary texts for later usage. The skills of summarising and annotating are also included in the mentioned effective methods.

Traditionally, university students used to be taught General English, while lately, students have been also taught Business English or EAP/ESP. Having studied such a course, students are supposed to be able to independently work with professional resources when necessary. However, experience shows that students may have successfully passed exams, but when they are required to write an analytical review, they are not able to process and digest required huge volumes of professional information in English, and to write fast a correct and relevant summary, not saying a word about composing an analytical review.

Recently, professional discussion of a shift in the educational paradigm has led to understanding of necessary and unavoidable rethinking of ESP role and place in the education structure [4]. Partially, this understanding is reflected in some typical curricula. In fact, it is time to speak about the paradigm shift in the direction being discussed and to revise ways of teaching ESP and its place in tertiary education structure. Learning English preceding students' immersion in studying professional resources is being replaced with the course architecture where studying ESP is moved towards studying professional context. It should be noted that even abbreviation EAP is sometimes interpreted as «Enabling Academic Participation» [3]. By analogy, we suggest interpreting ESP as «Enabling Specialist Participation».

Suggested pragmatic approach. According to the abovementioned, the authors set the goal of defining, investigating, and practical applying the approach and methods of improving efficacy and quality of students and specialists' work with English-language professional resources, in particular, in the areas of EA and ICT in EA. The methods should support both students' educational process and students'/specialists' autonomous

performance in their professional work. It should be taken into consideration that in both cases it is necessary to deal with actively forming glossaries and concepts structures, and a great number of inconsistent glossaries which necessitates mastering complicated skills usually not taught in traditional English language courses.

The core idea of the suggested approach is not just a standard ESP studying, but studying professionally meaningful English-language materials and appropriate skills when they are needed in the main professional course. This is accompanied by studying some particularities of English specific for the subject area, and writing parts of own professional materials in English. Teaching ESP in such an approach is incorporated as a special (maybe elective) course in the architecture of a special professional course like EA. The term «special course» is understood here as a set of modules studied concertedly with topics of the major professional discipline (in parallel, together with main topics, or sometimes even ahead of schedule). In addition, requirements to modules can be divided into two categories, namely, requirements from the major professional discipline and requirements from necessary language and cognitive skills.

Rationality of the suggested approach in the given context is conditioned by meeting the following requirements:

– Modular course structure when each module of a special course has a practically applicable outcome and can be included at different stages of the main professional course;
– Immersion of ESP modules in the process of mastering profession;
– Teaching is conducted only on professionally meaningful materials, necessary in the main course which acts as «a generator» of requirements and professional texts;
– Constant work on analysis and integration of relevant parts of glossaries, as students should be taught to cope with the «chaos» in terminology;
– Absence of strict entry requirements to the level of English language proficiency;
– Improvement of learner autonomy and enabling blended learning with the purpose of training skills that will be necessary in independent professional work and for lifelong learning;
– Possibility of intensive teaching without excessively detailed studying ESP, but studying only a minimal number of structures and mechanisms crucial for the specific task or activity;
– Development of reusable teaching materials (assessment criteria for summarising, glossaries etc.).

The approach described in this article provides possibility for utilizing various methods adequate for the described needs, including such methods as teaching effective analytical reading, correct using existing resources avoiding plagiarism and others, combining specially designed and well-known methods used, for instance, in teaching EAP/ESP or Content and Language Integrated Learning (CLIL).

The comprehensive list of requirements to educational tasks addressed in individual modules is not provided here because of the article length limits, but the salient educational tasks that aim at teaching can be enumerated:

– effectively and efficiently reading professional English-language texts without word-by-word translation into Russian, but with correct understanding all the main points;
– analyzing existing subject glossaries, selecting consistent and adequate interpretation of terms and concepts, and synthesizing harmonized interpretations;
– reading and analyzing professional standards, bodies of knowledge like BABOK (A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge®) or BIZBOK (A Guide to the Business Architecture Body of Knowledge™);
– analyzing and evaluating the quality of materials translations into Russian;
– comparing information from various resources and analyzing their reliability and relevance;
– composing so called secondary texts, for instance, reviews, annotations, or summaries;
– writing own correct materials in English, for example, reports, documentation, articles and other papers according to the specific task and in accordance with international standards;
– evaluating independently the quality of own summaries, analytical reviews, and other texts according to the set criteria, setting immediate goals for improving the written works quality.

Commentaries to separate modules and methods. The basic set of modules corresponds to the abovementioned educational tasks and includes, in particular, such modules as «Written summarizing», «Effective reading», «Evaluating the quality of translations», «Main principles of Academic writing», «Writing an analytical review», «Writing articles in accordance with a selected standard». What is important, the module for training written summarising skills is especially meaningful, as mastering these skills enables:

– active reading and eliciting main ideas and supporting facts;
– concise, correct, and logical presenting other authors' ideas;
– comparing and analyzing texts, composing analytical reviews;
– expanding and activating essential professional vocabulary;
– creating and reusing secondary texts;
– correct referencing and avoiding plagiarism.

Various methods were developed or adapted for solving various educational problems that the authors faced. [5, 6]. For instance, in the «Written summarizing», one of the core modules, some of employed methods were tested in a specially designed Action research (AR) carried out in a group of EAP learners [5]. The learners were set a series of tasks on writing summaries of academic texts of gradually growing complication and length. Summarising tasks were also becoming more complicated during the educational process along with texts difficulty. Special techniques were developed, and the learners were expected and encouraged to use them. Effectiveness, efficiency, suitability, and applicability of the developed techniques were purposefully explored. AR was carried out for learning in the blended mode, i.e., teaching face-to-face was combined with teaching in the Internet.

The following levels of summarising and methods were employed in this module enumerated in the order of increasing difficulty:

– summarising a sentence in three to five words;
– summarising a paragraph in one sentence using own voice;
– developing skills for dealing with glossaries;
– annotating;
– writing an informational summary;
– composing an analytical summary;
– developing skills for dealing with huge resources.

Learner autonomy improvement and others effects. It should be highlighted that effectiveness of methods for learner autonomy (LA) improvement was also explored within the scope of the AR. LA understood as learner's ability to be responsible for own learning and was interpreted according to Nunan's concept [7] where Nunan defined nine steps for developing LA and «moving learners along the continuum from dependence to autonomy» [7; 193]. This sequence of actions might help educators gradually build students' autonomy.

What is important, specially designed assessment rubrics built on IELTS-like, CEFR, and other criteria like the ability to use own voice were used independently by the teacher and the learner for assessing an assigned summarising task. These rubrics were treated as a special tool explicitly presenting unambiguous descriptions for evaluating separate aspects of an assignment at defined levels of proficiency, enabled analyzing crucial aspects of written summaries, helped learners better understand the target quality of summaries and analyse their own strengths and problems, and, in addition, facilitated setting immediate goals for summary improvement on their own. AR clearly demonstrated that such using assessment rubrics undoubtedly facilitates many of steps, mentioned by Nunan, for example, step 1 — «Make instruction goals clear to learners». Moreover, it is already known that explicit use of assessment rubrics complemented with setting specific goals improves LA, which in turn corresponds to Nunan's [7] step 2 — «Allow learners to create their own goals». This method mastered by learners in the carefully planned educational process will help learners independently improve their performance in future.

To sum up, the conducted AR showed that these methods not only enhanced students' performance in writing summaries for difficult professional texts, i.e., the quality of their summaries improved noticeably, but also promoted their LA while improving skills of self-evaluating, self-monitoring, and setting their own educational goals. Furthermore, it was observed that written feedback from teachers participating in AR decreased significantly, and scores given independently by teachers and learners were converging. All this confirms improvement of students' ability to work autonomously.

Interestingly, some not preplanned results of conducting this module were observed. For instance, the habit for active analytical reading was observed, learners' self-esteem rose, and reading comprehension also improved which was acknowledged by results of international tests like IELTS and GMAT taken by the participating learners. Besides, other unprogrammed results of the described study were registered; high order cognitive skills (analysis and evaluation) and critical thinking improved which was justified in AR, because without these skills high quality of the written summary is impossible to achieve [5]. Students realized from their own experience that such study skills as creating secondary texts might be indispensable for note taking

for lectures or huge resources in future education or professional work. It is important that students' perception of employed educational activities and their achievements in terms of summary quality improvements was also analysed, and conclusions about the feasibility of described methods and students' positive perception of the suggested techniques for mastering written summarising were drawn.

In fact, having designed, conducted, and researched this module, we have endeavoured to demystify and employ in the classroom one principle introduced actively used by Scrivener and Underhill, that of «**Learning-Centred Teaching» [8]. They suggest doing a seemingly simple thing, «**the raw idea that we can ask more of our students, that we can challenge them and base our teaching around going where the learning is, working at each individual's learning edge».

Designing special courses for Enterprise Architecture discipline. Particularities of developing special educational courses were considered in two aspects, to be specific, such as combining modules from the basic set in the target course and selecting special professional materials on EA for different educational purposes and different stages of teaching.

What is significant, as each module can be utilized both in combination with others and independently, duplication or repetition of solving some specific educational problems in different modules is acceptable. One example of such a case is presented by «Effective reading» and «Written summarizing» where summarising skills might be studied in both modules. Such repetition should be avoided while designing a special course for the concrete educational situation.

What is essential, the professional materials for EA course are selected from the set of examined and tested reusable materials. For instance, excerpts from BABOK, BIZBOK, the foundational article written by EA originator and expert J. Zachman where he introduced his famous framework [9], the article defining the reasons for failure of most EA projects [10], significant materials from professional blogs, and other similar resources are used. On the one hand, these materials are significant for students' professional development, and on the other hand, even students with a modest level of language proficiency could understand main ideas of these papers with little support of the teacher. This not only improved students' professional worth, but also promoted their self-esteem.

Results of conducting special educational courses for EA. Initial experience was gained in conducting a mini course in EA for master students aiming at writing summaries of English-language resources about four years ago. Later preparing and conducting short intensive courses became a pragmatically meaningful direction of our pedagogical activities. One of the latest special courses of that kind was designed for educating students majoring in EA, both undergraduates and graduates, and it was called «Basics of written summarising and composing analytical reviews of professional informational materials written in English». It aimed at teaching basics of rules, methods, and standards for writing summaries and analytical reviews of professional English-language materials, as well as improving effective reading skills for dealing with professional English-language resources.

What is significant, ESP was not taught separately and independently, but was immersed in studying professional EA issues. Target skills were trained using meaningful English-language materials required at certain stages of EA course, and the timetables of both courses were coordinated with the leading role of the professional EA course. Thus, on the one hand, learners were acquiring essential target skills, and on the other hand, they studied meaningful materials needed for mastering EA course. In this course the authors used the constant collaboration of teachers conducting ESP special course and the major professional course to the maximal extent both during the course planning and conducting.

It was a kind of breakthrough not only for subject experts, but also for students who realized and received evidence of their ability to understand complicated professional texts. Interestingly, the initial levels of English language proficiency in the group varied from A2 to B1+, but all the students managed to write parts of analytical reviews for their future dissertations or research papers having autonomously read the materials assigned by the teachers. This supports the claims of Scrivener and Underhill [8] about the necessity of «Linguistic challenge and Cognitive challenge» in the educational materials for best students' motivation. (The course was conducted at the department of Economic Informatics in Novosibirsk State University of Economics and Management in 2015).

These educational endeavours have been in line with the authors' previously conducted analysis and design of prospective architectures of complex educational environments [11].

Conclusion and recommendations. The goal-based approach to teaching effective methods of dealing with professional English-language materials in dynamic, integrated, and fast developing disciplines was developed, explored, and tested in practical teaching. The authors showed that the main leading aspect of the

approach is «why»-aspect which determines the learner's goals. Moreover, it is shown how the methods comprising the approach are subordinate to those goals. Basing on the research and practical application of methods comprising the described goal-based approach, the following practical conclusions and recommendations can be provided.

Professional materials studied in the special language course must be selected with participation of subject experts. Materials should be relevant, professionally meaningful, ranked in terms of complexity and difficulty, accompanied with specially developed glossaries if necessary. Standards of professional knowledge, Body of Knowledge, and existing subject glossaries should be included in the educational materials.

Teaching skills necessary for effective reading and writing some professionally meaningful papers is advisable to begin after students reach A2 (CEFR) level taking into account what students are majoring in.

It could be recommended to retain invariance of teaching such issues/topics as, for instance, Academic Writing, Writing a Research Paper, and Complying with Standards for Publication for students from different university departments without considering their major specialization.

The teacher of such a special course should not be an expert in the specific professional discipline, but he or she should understand its main concepts and be able to evaluate the correctness of learners' understanding and performance, and the authors agree with other educators about this vision of the situation [4]. It is essential that preparing/training adequate and relevant teachers of such courses and their professional development is an issue of the utmost importance. So, practical implementation of the presented approach implies thoroughly planned methods and practicalities of preparation of teachers capable of conducting such a course. Obviously, such teachers may emerge from both professions, namely, subject experts with the high level of English language proficiency, C1 or C2, willing to grasp main educational ideas employed in ESP and Content and Language Integrated Learning (CLIL), or English language teachers able to understand main principles, terminology and particular features typical of the target subject, or even having some background knowledge and experience if teaching English is their second profession which happens not so rarely. Accordingly, the problem of preparing adequate teachers capable of educating learners in the mentioned situations seems to become one of the central ones in improving teaching non-linguistic learners effective methods of dealing with meaningful professional English-language materials both while reading and writing them. More thorough investigation of this complex problem goes beyond the scope of this article.

Finally, it is highly advisable to continue exploring effectiveness of utilizing the suggested method in various student groups and teaching modes, in particular, exploring potential effects of collaborative distance learning in groups while employing special modern software.

References

1 ISO 15704:2000(en). Industrial automation systems — Requirements for enterprise-reference architectures and methodologies. Last reviewed in 2010. — 43 p. — [ER]. Access mode: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:28777:en

2 *Scrivener J.* Learning, Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching, 3rd ed. — Oxford: MacMillan. — 2011. — 414 p.

3 *Kirk S.* Teaching 'EAP': Enabling Academic Participation / E-merging Forum 5. — Moscow, 2015. — [ER]. Access mode: http://www.youtube.com/watch?v=nXIvK-tuxaA

4 *Kirk S.* Demand High EAP. Posted on 6 January 2013. — [ER]. Access mode: https://theteapingpoint.wordpress.com/

5 *Yunatova I.* Mastering summarising as a way to mastering high order thinking skills. SPELTA Newsletter. — June 2014, Special Jubilee Issue. — P. 7.

6 *Юнатова И.Г.* Опыт и проблемы обучения методам эффективной работы с профессиональными англоязычными источниками информации в области архитектуры предприятия // Инжиниринг предприятий и управление знаниями: Сб. науч. тр. 18-й Российской науч.-практ. конф. — М., 2015. — С. 305–311.

7 *Nunan D.* Designing and adapting materials to encourage learner autonomy // In P. Benson & P. Voller (Eds.), Autonomy in language learning (p. 193–203). — London, England: Longman. — 1997.

8 *Scrivener J., Underhill A.* Demand High Teaching. English Teaching Professional, 2013. — 85. — P. 16–17.

9 *Zachman J.A.* A framework for information systems architecture // IBM Systems Journal, 1987. — Vol. 26. — № 3. — P. 276–292.

10 *Roeleven S.* Why Two Thirds of Enterprise Architecture Projects Fail. — 2010. — [ER]. Access mode: http://www.homeworkmarket.com/sites/default/files/ea-roeleven_broer-enterprise_architecture_projects_fail_-_aep_en.pdf

11 *Зиндер Е.З., Юнатова И.Г.* Перспективные архитектуры комплексных образовательных сред. // Современные информационные технологии и ИТ-образование: Доиздание сб. избр. тр. V Междунар. науч.-практ. конф., 2010 г. / Под ред. проф. В.А. Сухомлина. — М.: ИНТУИТ.РУ, 2011. — 137 с. — С. 25–72.

Е.З.Зиндер, И.Г.Юнатова

«Неге» жетекші аспектісі бар ESP оқытудағы мақсаттарға негізделген прагматикалық тәсіл

Мақалада ақпараттық-коммуникативті технологиялар және кәсіпорындар сәулеті секілді динамикалық, кешенді және қарқынды дамитын пәндердің кәсіби ағылшын тілді материалдарымен жұмыс жасаудың тиімді әдістеріне оқытудың мақсаттарға негізделген тәсілі сипатталды. Тәсілдің басты жетекші аспектісі білім алушының мақсаттарын анықтайтын «Неге» аспектісі болып табылады. Сипатталып жатқан тәсілді құрайтын әдістер аталған мақсаттарға сәйкес қалай ұйымдастырылатыны, сонымен қатар арнайы мақсаттар үшін ағылшын тілін (ESP) жеке оқыту пәндік сала мамандарымен тығыз байланыста және олардың сұранысына сәйкес, ағылшын тіліндегі кәсіби материалдарды оқумен алмастыру көрсетілген. Тиімді оқу, жазбаша рефераттау, білім алушының автономдығын дамыту секілді қолданылатын білім беру әдістері келтірілген. Сипатталып жатқан тәсілді тәжірибеде қолдану нәтижелері қарастырылған.

Е.З.Зиндер, И.Г.Юнатова

Основанный на целях прагматичный подход к обучению ESP с ведущим аспектом «Зачем»

В статье излагается основанный на целях подход к обучению эффективным методам работы с профессиональными англоязычными материалами динамичных, комплексных и быстро развивающихся дисциплин, таких как информационно-коммуникационные технологии и архитектура предприятий. Главным ведущим аспектом подхода, подчеркивают авторы, является аспект «Зачем», определяющий цели обучаемого. Показано, как в соответствии с этими целями организуются методы, составляющие излагаемый подход, а изолированное обучение английскому для специальных целей (ESP) заменяется на изучение профессиональных материалов на английском в тесном взаимодействии с экспертами предметной области и на основании их запросов. Приведены используемые образовательные методы, включая методы эффективного чтения, письменного реферирования, развития автономности обучающегося. Рассмотрены результаты практического применения изложенного подхода.

References

1 ISO 15704:2000(en). Industrial automation systems — Requirements for enterprise-reference architectures and methodologies. Last reviewed in 2010, 43 p., [ER]. Access mode: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:28777:en

2 Scrivener J. *Learning, Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching*, 3rd edit., Oxford: MacMillan, 2011, 414 p.

3 Kirk S. *Teaching 'EAP': Enabling Academic Participation*, E-merging Forum 5, Moscow 2015, [ER]. Access mode: http://www.youtube.com/watch?v=nXIvK-tuxaA

4 Kirk S. *Demand High EAP. Posted on 6 January 2013*, [ER]. Access mode: https://theteapingpoint.wordpress.com/

5 Yunatova I. *Mastering summarising as a way to mastering high order thinking skills. SPELTA Newsletter*, June 2014, Special Jubilee Issue, p. 7.

6 Yunatova I.G. *On Saturday. scientific works of the 18th Russian scientific and practical conference «Engineering of the Enterprises and Management of Knowledge»*, Moscow, 2015, p. 305–311.

7 Nunan D. *Designing and adapting materials to encourage learner autonomy*, In P. Benson & P. Voller (Eds.), Autonomy in language learning p, 1997 London, England: Longman, p. 193–203.

8 Scrivener J., Underhill A. *Demand High Teaching. English Teaching Professional*, 2013, 85, p. 16–17.

9 Zachman J.A. *IBM Systems Journal*, 1987, 26, 3, p. 276–292.

10 Roeleven S. *Why Two Thirds of Enterprise Architecture Projects Fail*, 2010, [ER]. Access mode: http://www.homeworkmarket.com/sites/default/files/ea-roeleven_broer-enterprise_architecture_projects_fail_-_aep_en.pdf

11 Zinder E.Z., Yunatova I. *Modern information technologies and IT education.* Doizdaniye of the collection of the chosen works V of the International scientific and practical conference, 2010 Under the editorship of the prof. V.A. Sukhomlin, Moscow: INTUIT.RU, 2011, 137 p., p. 25–72.

UDC 378. 147: 811. 111

A.A.Prokhorova

Ivanovo State Power Engineering University, Russia
(E-mail: prohanna@yandex.ru)

Moving towards sustainable multilingualism: key developments and challenges

The article discusses the issues of introducing a multilingual component into the process of foreign language teaching in Russian Non-Linguistic University. The author combines the concept of multilingualism with the unique position of English and tries to harmonize their co-existence in the trilingual experimental workbook «Multilingual Guide to the English Speaking World», which changes the traditional approach to the study of Foreign Languages by implementing simultaneous multilingual immersion into English, German and French. Moreover, further development of students' multilingual world-image is realized by bringing together the cognitive, linguo-cultural and socially-oriented approaches in the language classroom through a number of innovative pedagogical technologies and educational methods.

Key words: multilingual component, non-linguistic university, multilingual world-image, innovative pedagogical technologies, educational methods.

Multilingualism is a common and increasing phenomenon in present day society, which can be studied from different perspectives. It is understood as «the ability of societies, institutions, groups, and individuals to engage, on the regular basis, with more than one language in their day-to-day lives. [1] A working definition might therefore be for the individual to be proficient in three or more languages and to have at least one (first) language in which this individual is fully literate at the end of the university education. To be bilingual or multilingual is not the aberration <…> it is rather a normal and unremarkable necessity for the majority in the world today [1]. The advantages that multilinguals exhibit over monolinguals are not restricted to linguistic knowledge only, but extend outside the area of language.

Educational System from primary to tertiary education have a special responsibility for enabling and facilitating students' development of their multilingual and intercultural competences and skills. If we go back to the mid-1990-s, it was recommended that a national language education policy should aim at offering Russian citizens the opportunity to learn one foreign language in addition to their mother tongue, and that foreign language (English, German or French) was learned in the course of compulsory education.

However, especially since the turn of the millennium, socio-economic and political developments have changed and the role of English as *lingua franca* has stepped up. Nowadays the innovated system of education should increase the individual multilingualism until every citizen has practical skills in at least two foreign languages in addition to his or her mother tongue. It is time to evaluate the link between national policy and the area of languages.

Multilingual and polycultural scenario obviously presents new challenges for Russian higher education, which are closely connected with the language competences for the employability of graduates, their mobility and personal growth. It should be encouraged in teaching and research throughout the higher education curriculum. And it may be a very well-considered decision to use English as *lingua academica* more than as a detriment of multilingualism and linguistic diversity.

The question is how to combine the concept of multilingualism with the unique position of English and harmonize their co-existence? No doubt that English tops the list of five most widely spoken foreign languages not only in Russia but all over the world since it appears that two out of three terrestrials (67 %) consider English one of the two most useful languages for themselves [3; 15]. In the First European Survey on Language Competences from 2012, it appears from the conclusions that in «most educational systems, the first target language, is English, and even in educational systems where it is the second target language, performance in English tends to be higher than in other languages. Further evidence of the particular status of English comes from the students' questionnaire responses, their reported perception of its usefulness, and their degree of exposure to it and the use of it through traditional and new media» [2].

Since English seems to be so ubiquitous, many people tend to think that they do not need other languages. So the concept of one plus a minimum of two foreign languages for studying is still the overarching aim within Russian higher education and still far from realization.

Other European languages which are also very popular for studying in Russian higher school and useful for interacting on the global arena include French and German. And if the responsibility of higher education is to develop the professionals of the future it should become aware of the fact that our graduates must be multilingual.

The procedure of making Russian students multilingual can be based on the idea of language mediation that is the process of using a foreign language learned (FL_1) to master other foreign languages (FL_2, FL_3 etc.), and, more precisely, — a special kind of interactive activity; conveyance of a semantic content from one language into another one/ones, with due consideration for the recipient's socio-cultural specifics. Thus, people speaking fluent English as a foreign language may penetrate different languages of the world and learn them based on a mediation language or through the English-language culturological prism. However, if you are a native speaker of the other European language, e.g. German, French, Spanish, etc., these languages may also serve as mediators since they represent one and the same Indo-European language family. Actually, it's time to change the traditional approach to the study of Foreign Languages by implementing simultaneous multilingual immersion for the purpose of sustainable functional multilingual acquisition which can be exciting, cognitive, effective and very important modern life skill.

Multilingual person is one who makes an effort to seek out new experiences rather than just accepting what is dished out in front of him. Thus the strength of such person is in his intelligence and his tongue.

Moving towards multilingual education there is a special need of creation the innovative workbooks and new approaches which are far from traditional ones. Let us suggest the following things: one — in the form of a book, the other — in the form of interactive classroom.

At first, it is necessary to mention a very unusual experimental workbook «Multilingual Guide to the English Speaking World» [4] which reflects the way of polycultural thinking. Designed for the multilingual students of Intermediate level, the above mentioned workbook is rich in pictures and photos and uses the full range of colours. The language is fairly simple and straightforward; the authentic materials have been carefully selected and summarized, with the aim of building a linguistic foundation and easy format for the students' intercultural acquisition.

This workbook is designed for very practical purposes:

- firstly, to acquaint the readers with the English speaking countries in brief in the multilingual context;
- secondly, to intensify the students' language-learning motivation;
- and thirdly, to make students interested in the life of these countries so as to enlarge the intercultural competence because we are the parts of so many cultures.

As George Yule once wrote: «We develop awareness of our knowledge, and hence of our culture, only after having developed language. The particular language we learn through the process of cultural transmission provides us, at least initially, with a ready-made system of categorizing the world around us and our experience of it» [5; 267].

Another important aim of this workbook is to help the students to evaluate the progress in the international studies, to diagnose the drawbacks and to remedy them later. Thus, this book is a bridge to multilingual and cultural understanding between people [6]. Moreover, this workbook will expand the knowledge of the English speaking countries as well as train the multilingual skills in language switching, since English, German and French are equally significant in the international society. Therefore, a good command of these languages can give the students the threefold benefit over the mono- and bilingual people.

«Multilingual Guide to the English Speaking World» is divided into parts (Units) which make students familiar with the main aspects of British, American, Canadian, Australian and New Zealand way of life and to compare their own country to that of the English speaking countries. Each part of the book starts with a popular proverb or interesting saying anticipating the content of the unit and making the process of language studying truly absorbing.

The Background Knowledge section gives the definitions of many linguistic notions and answers the most common questions. It explains the up-to-date necessity of being multilingual; it clues the story of English language origin and its development into «lingua franca» in the XX century, and language-mediator in the XXI century; it describes the language tree and tells about languages in contacts.

Unit A offers the general information about the Commonwealth of Nations and five English speaking countries in the form of the profiles where one can find the essential facts about the official names of the countries, their attributes, status, government, area, territory, population, currency, etc. In addition, it is enriched with some little-known curiosities and other details which can encourage the students to comment, discuss, debate, and compare opinions on the given topics.

Unit B contains 36 blocks of Quizzes based on the pictures, photos, portraits and other kinds of illustrations and devoted to the geographical maps; the national flags; the coats of arms; the cultural symbols; the official residences; the native population; the invaders, discoverers and explorers of the new lands; the British Monarchs; the Royal House of Winsor; the national currencies; the plant life; the animal life; the emblems; the main public schools, colleges and universities; the famous places of interest and great tourists attractions; the best-known streets and quarters; the outstanding writers, poets, and literary masters; the famous artists and musicians; the prominent scientists; the celebrated actors and actresses; the modern singers and pop groups; the sport and sports organizations; some traditional costumes and uniforms; and etc. Quizzing serves as a device to reinforce learning and motivation. It may develop and increase students' awareness as well as their stock of knowledge.

Unit C includes map games, cultural puzzles, crosswords, anagrams and rebuses proving the saying: «Learning language can be fun!» This part of the «Guide…» is aimed at stimulating the students' active participation and making the process of language education quite entertaining. Moreover, the above-mentioned tasks can help to open students' mind and develop such skills as critical thinking and information analysis, creative initiative and wittiness, the ability to read between the lines and to think outside the box. As they say: «Mind is like an umbrella, useful when open».

Unit D consists of several interesting to know paragraphs aimed at the broadening of students' intercultural horizons through the studies of historical fact files about five English speaking countries: the history of the population; the historical chart of Great Britain; British Empire and its Monarchs; the Royal House of Windsor; the nominal roll of UK Prime Ministers and their role in the development of the country; the list of US Presidents with some biographical references; political and state leaders of Canada, Australia and New Zealand; the list of American states and their nicknames; the maps and other useful information.

At the very end of the book there are *Keys* for checking up and *Glossary* for pronunciation and meaning consulting. You may also find there a list of *References* and *Useful publications*.

Teachers can use «Multilingual Guide to the English Speaking World» quite freely, either following the order of the topics as they are presented or following their own teaching programme, since each unit is separate and complete and there is no increase in difficulty. They can train the students one, two or even three foreign languages at once, developing their bi- /multilingual competence and using English as a language-mediator for the linguistic and cross-cultural transfer. They may offer their multilingual students to scrutinize Units A and D in English, leading them to a discussion in German and carrying out the creative tasks of Unit C in French. Quizzes (Unit B) can be done as homework or as pair /group activities in class. That will be an amusing language-switching game in the context of cross-cultural education. Full-coloured pictures, photos and drawings will make the process of teaching demonstrative and easy for understanding. The valuable source of testing materials (Unit B) can be used for the revision and consolidation work. Last, but not least, the work book can play the role of 'edutainment' as it includes such a tricky part as Unit C.

Languages are the key component of human identity and should be learnt not only by studying the grammar or vocabulary rules, but also by learning in-depth about the culture, the history and the people who speak them. Thus, knowledge of languages is crucial for social cohesion and integration.

Let's now turn to one more important aim of language education — it is the formation of multilingual world-image which can help

1) the students to feel comfortable in multilingual polycultural environment;
2) the teachers to develop in their students multilingual sustainability and tolerance.

As famous experts on metaphor J. Lakoff and M. Johnson once said that national view of the world is highly metaphorical and quite often culturally bound; the most part of the conceptual system of a human being is structured with the help of metaphors [7; 93].

The learners' multicultural awareness of the linguistic and non-linguistic world-image is hence crucial and poses quite a challenge in the course of foreign language acquisition. Firstly, the understanding of cultural discrepancies contributes into the mastering of the second language, and secondly, broadens the frames of the learners' own non-verbal image of the world. In this connection, the metaphorical concepts analysis is thought to be an effective tool for grasping the universal and specific notions peculiar to a given culture. We believe that the students´ ability to read between the lines, in other words, to think outside the box is the ultimate goal of a profound foreign language course.

The open mind means looking at issues from a number of perspectives, applying all thinking processes that strive to get below the surface such as questioning, probing, analysing, testing and exploring. All these techniques are covered with one single term which is called Critical Thinking. Using our critical mind is an

ongoing process which continues throughout our lives. We all have biases (areas of thinking where we have a 'blind spot'). Therefore, critical thinking is about becoming aware of our biases and challenging our own thinking. Critical analysis, thus, is a key activity in evaluation process which is about weighing up the strengths and weaknesses of a statement in order to decide how much it contributes to a particular body of knowledge in your subject, in other words, how well it reflects different sides of a concept.

To think critically is never to take something on 'face value' but to question and think independently about an issue in order to see the real meaning of an utterance what is, in its turn, the main idea of metaphor analysis.

Metaphors are conceptual due to their nature and realized in the language not only by means of linguistic entities but are reflected in all the spheres of our life. According to Kovecses Z. the latter are called *realizations of conceptual metaphors* [8; 63].

Authentic films can also be deemed as an available, easy-to-use and time-saving source of getting acquainted with other cultures via concept learning and conceptual metaphor analysis. Actually, contemporary cinematography offers a great variety of stories full of up-to-date problematic, cultural issues and just everyday situation descriptions, the language of which is rich in metaphorical expressions aiming at concept verbalization.

As you probably know, the vision of the world inside a certain culture is quite unique. And in the polycultural classroom this issue is especially important in the terms of the formation of a tolerant multilingual personality, capable of thinking critically while acquiring a foreign language, and as a result, a foreign culture. For this very reason, we are bringing together the cognitive, linguo-cultural and socially-oriented approaches in the language classroom and activate all the aspects mentioned through a number of innovative technologies and educational methods.

In relation to this, we would love to offer some ideas we came up with while elaborating one of our classes devoted to metaphor analysis in the multilingual classroom environment.

To begin with, you may suggest your students to watch the following episode and determine what universal key-concept is being discussed in it. (the dialogue is taken from the film *Something's Gotta Give*)

As you could guess a universal key-concept discussed here is the concept *«marriage, alliance».*

But what metaphorical expressions helped you determine the concept *«marriage, alliance»*

Erica: Ever been ***married***, Harry?

Harry: No I haven't.

Erica: Wow. Now, why do you think that is?

Harry: Well, some people just don't ***fit the mold***, and so far, you know …

Erica: Hey, if it ain't ***broke***.

Harry: Exactly.

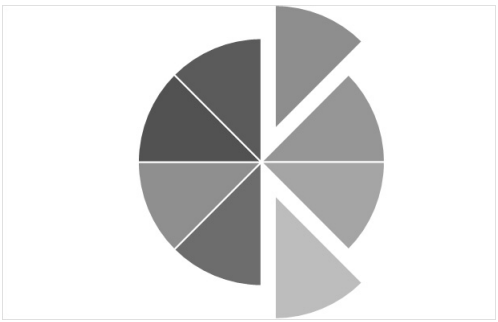
Zoe: Wait a second. Aren't you a famous ***bachelor***?

Harry: Well, I wouldn't say I'm famous.

Zoe: Yeah, didn't I read an article about you in New York Magazine?

Harry: I guess some people find it interesting. I've escaped ***the noose*** for so long.

Then you may ask the students to express their own view of the concept existing in their native culture by writing some key associations on the pieces of a pie chart handed out to each student.

To contribute into the further concept development one might need to watch the following episode taken from ***Pride and Prejudice*** movie containing the priest's speech at a wedding ceremony (video).

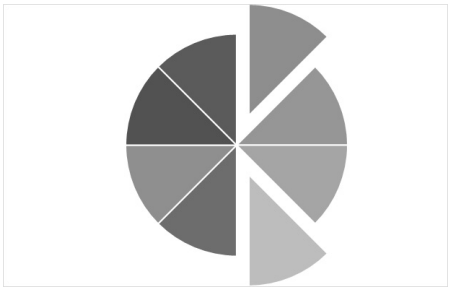
Then you should check out the metaphors in the given monologue:

We are gathered here in the sight of God and in the face of this ***combination*** *to join together this man and this woman; and this man and this woman are in* ***holy matrimony*** *which is an honorable estate instituted*

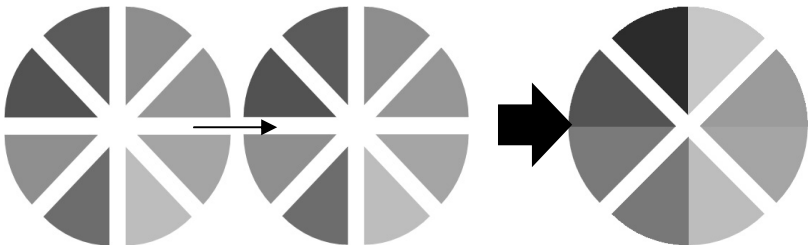
by God and the time of men's innocence signifying to us ***the mystical union*** *that is between Christ and his church. First, it was ordained for* ***the procreation of children****. Secondly, as* ***a remedy against sin*** *and* ***to avoid fornication****. Thirdly, for a mutual society* ***help and comfort*** *that the one ought to have of the other* ***in everything*** *— prosperity and adversity, into which earlier state these persons present come now* ***to be joined****.*

The exercise to follow up is to point out the main characteristics of the same concept peculiar to the English-speaking world image and verbalized in both video episodes.

Thus, the students complete another pie chart with the metaphorical expressions from the videos.

Finally, the students contrast both visions of the concept «marriage» linguistically presented in the native world image and the English-speaking one and state the detected differences.

After that students are asked to draw a tree, the trunk, the branches and the leaves of which reflect the main constituents of the concept in question. The main idea of this activity is to assemble a collective image of culturally-bound mental item. As a result the students depict a tree which belongs to both cultures: the native and the foreign one.

Thus in this lesson we have been following some methodological steps:

1) brain storming (looking for ideas in L_1 world image);

2) summing up the ideas (putting the pieces of the pie together);

3) studying authentic episodes (watching videos/reading extracts);

4) critical selection of the metaphorical concept constituents designing a polycultural objectification of the concept (listing all the cognitive components using one of the possible ways of their presentation).

In fact, the lesson described above is one of the possible means of contributing into both critical thinking skills development and peer cognition of the world image. By the world image we mean not only the target (foreign) language view of the world but the native conceptual system along with the same systems of other culture representatives, studying in the same group who make up this classroom a multilingual environment. Besides, through finding similarities and differences, universal ideas and completely unique ones, we learn, educate our students and ourselves and acquire foreign languages in today's fast growing multilingual and polycultural society.

There are plenty of other ways for the development of multilingualism in the university but the proposed substantial multilingualism is sustainable only if a normal student:

a) has learned more than one foreign language;

b) has the chance, accepts the necessity, and feels the obligation to use different languages in his/her everyday/academic/scientific, etc. life;

c) develops respect and tolerance for all the other cultures and nationalities;

d) loves and studies his/her mother tongue and native culture.

References

1 Европейская комиссия. Итоговый отчет. Группа высокого уровня по многоязычию. Люксембург: Офис официальных публикаций Европейского экономического сообщества. — 2007. — [ЭР]. Режим доступа: http://ec.europa.eu/languages/ documents/doc1664_en.pdf (4.06.2015).

2 *Лоридсен К.М.* Многоязычие — необходимый отсутствующий компонент в Европе 2020? // Стабильное многоязычие. Каунас: Университет Витаутаса Мугнуса, 2013. — С. 12–18.

3 Европейская комиссия (2012a). Первый европейский обзор языковых знаний. Итоговый отчет. — [ЭР]. Режим доступа: http://ec .europa.eu/languages/esic/index.html (3.06.2015).

4 *Прохорова А., Рушинская И*. Многоязычный справочник по англоговорящему миру. — Краснодар, 2015. — 560 с.

5 *Юл Г.* Изучение языка. — Кембридж: Изд-во Кембриджского ун-та, 2010. — 320 с.

6 *Прохорова А., Васильева М.* Стройка мостов в англоговорящий мир // Язык для Международной коммуникации: Соединение междисциплинарных перспектив. — Рига: Ун-т Латвии, 2014. — С. 135–142.

7 *Лакофф П., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живем. — Чикаго: Изд-во ун-та Чикаго, США, 1980. — 256 с.

8 *Ковексес З.* Метафора: практическое введение. — 2-е изд. — США: OUP, 2010. — 375 с.

А.А.Прохорова

Тұрақты көптілділікке өту: негізгі сұрақтар және мәселелер

Мақалада ресейлік тілдік емес жоо-да шетел тіліне оқыту үрдісіне мультилингвалды компонентті енгізу мәселесі талқыланды. Автор «мультилингвизм» концептісін ағылшын тілінің жоғарғы жағдайымен үйлестіреді және «Ағылшын тілді әлемге көптілді өткізгіш» атты үштілді эксперименталды оқу құралында олардың бірігіп өмір сүруін үйлестіруге тырысады. Бұл ағылшын, неміс және француз тілдеріне бірден мультилингвалды енгізу арқылы шетел тілдерін меңгеру туралы дәстүрлі ойды өзгертеді. Сонымен қатар студенттердің көптілді әлем бейнесінің ары қарай дамуы шетел тілдері сабақтарында инновациялық педагогикалық технологияларды және білім беру әдістерін қолдану арқылы когнитивті, лингвомәдени және әлеуметтік бағытталған тәсілдер арқылы жүзеге асады.

А.А.Прохорова

Переход к устойчивому многоязычию: ключевые вопросы и проблемы

В статье поднимаются вопросы внедрения мультилингвального компонента в процесс обучения иностранным языкам в российском неязыковом вузе. Автор сочетает концепт «мультилингвизм» с привилегированным положением английского языка и делает попытку гармонизировать их сосуществование в триязычном экспериментальном учебном пособии «Многоязычный проводник в англоязычный мир», которое меняет традиционное представление об изучении иностранных языков посредством внедрения одновременного мультилингвального погружения в английский, немецкий и французский языки. Кроме того, отмечает автор, дальнейшее развитие многоязычной картины мира студентов реализуется путём совмещения когнитивного, лингвокультурного и социально ориентированного подходов на занятиях по иностранному языку с использованием инновационных педагогических технологий и образовательных методов.

References

1 *European Comission Final Report. High Level Group on Multilingualism. Luxembourg: Office of official Publications of the European Communities*, 2007, [ER]. Access mode: http://ec.europa.eu/languages/documents/doc1664_en.pdf (4.06.2015).

2 Lauridsen K.M. *Sustainable Multilingualism.* Kaunas: Vytautas Mugnus University, 2013, p. 12–18.

3 *European Comission (2012a). First European Survey on Language Competences. Final Report*, [ER]. Access mode: http://ec.europa.eu/languages/esic/index.html (3.06.2015).

4 Prokhorova A., Rushinskaya I. *Multilingual Guide to the English Speaking World, Krasnodar*, 2015, 560 p.

5 Yule G. *The Study of Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 320 p.

6 Prokhorova A., Vasilyeva M. *Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives*, Riga: University of Latvia, 2014, p. 135–142.

7 Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By, Chicago, University of Chicago Press*, USA, 1980, 256 p.

8 Kovecses Z. *Metaphor: a practical introduction*, 2 nd ed., USA: OUP, 2010, 375 p.

UDC 372.881.111.1

E.R.Tazhibayeva

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: emiszhan@mail.ru)

Multimedia tools for developing creativity in the English classroom

The article stresses the need to use online tools for 'bringing culture' into the classroom in a non-native environment. From a long list of multimedia tools we have suggested Prezi as a valuable teaching tool to use in and beyond the classroom as it gives students 'ownership' for their learning and develops creative skills. The instructions and benefits of employing the presentation tool in foreign language learning. Moreover media and information literacy education is regarded as a tool for achieving students' intellectual and creative performance in light of increased availability and new uses of mass media and communication. The author concludes the paper by saying that, along with the expansion of multimedia tools, research and practice should be constantly encouraged to improve our understanding of all aspects of the use of the tools in various contexts.

Key words: multimedia, presentation, tool, Prezi, computer-based learning, foreign language acquisition, media and information literacy.

Rapid development of technologies has been integrating into all spheres of life, including education. What national education prioritizes today is to insure learner-centered approach in learning and enhancing students creativity through a variety of multimedia education tools to prepare competitive specialists that can get through a professional rivalry all over the world. Traditional universities will survive in if it integrates into e-learning environment and insures a continuous vocational training of teachers.

Great teachers use different media because the more ways you try to sneak information into the student brain, the more likely it is to actually get in and stay there!

In this regard, Information and Communication Technologies have recently gained groundswell of interest. It is a significant research area for many scholars around the globe. Their nature has highly changed the face of education over the last few decades.

There are a large number of online tools that can be used for foreign language learning. Based on their main functions and features, the online tools are classified into twelve categories: learning/content management systems; communication; live and virtual worlds; social networking and bookmarking; blogs and wikis; presentation; resource sharing; Website creation; Web exercise creation; Web search engines; dictionaries and concordances and utilities.

Dealing with the exciting possibilities of new media, we must remember that the fundamentals of great teaching — mastery of our subjects, compelling questions for students, and passion for learning a language. In terms of facilitating the foreign language acquisition process, Bush asserts that we need to find out «where and when during the foreign language acquisition processes each technique and tool can be applied to achieve maximum benefit» [1; 453]. In a similar vein, Garrett states that «the availability of tools and resources that make possible student use of such aids does not guarantee that students will, in fact, use them in the way or to the extent that developers intend; only carefully structured assignments and follow-up work can effectively promote such use» [2; 722]. She also says, «Being familiar with digital tools is not enough; students need guidelines on how to use them specifically for the purpose of acquiring greater language proficiency» [3; 730]. This implies that educators need to be knowledgeable and skilful enough to instruct and guide students when and how to use which tool for effective language learning. Best computer based activities are likely to be planned and conducted by competent teachers utilizing online tools effectively and efficiently.

To support innovative pedagogy teachers' intensive use of ICT is crucial, but it is still unavailable for a greater number of teachers due to some reasons. To investigate inhibiting factors to ICT use, 50 teachers from local and regional schools were asked which factors affected the school's capacity to provide ICT teaching and learning 'a lot', somewhat', 'a little', 'not at all', factor analysis revealed three sets of obstacles, for each of which scales were generated:

1. 'Equipment': insufficient or out of date/faulty computers, interactive whiteboards and slow internet connection

2. 'Pedagogy': lack of teacher skills, technical and pedagogical support, content (including in the local language), difficulty of integration of ICT and lack of models for using ICT in teaching

3. ‘Goal’: parental and teacher opposition to the use of ICT, benefits of ICT not clear and the use of ICT not being a goal in the school.

Further analysis of the data shows that 86% of the pollees are not aware of free online services (weebly, goanimate). Only 14% feel free to use Prezi in the classroom.

Therefore, we would like to focus on one of major advances appeared in the last few years are web 2.0.

One of the web 2.0 applications and a kind of presentation tool is known to be Prezi. It is an impressive presentation tool that uses a single canvas instead of a sequence of traditional slides (Power Point) which allows lying out your ideas, media, linking them through non-linear transitions from one concept to the next. So text, images, videos and other presentation objects are placed on the canvas and it is grouped together in frames. This type of multimedia presentation is successfully developing in academic environment.

Ethan Watrall, columnist for the Chronicle of Higher Education graphically illustrates the difference between PowerPoint and Prezi software. He notes that in challenging the presentation paradigm: Prezi, discusses how it’s still possible to get stuck in the paradigm of traditional lecturing — even with careful avoidance of what he terms «Crappy PowerPoint Syndrome».

If to sum up the peculiarities of two presentation tools we may resume that firstly, Prezi is a web based and non linear, when the latter is an installed application. Secondly, working with Prezi enables you to set an order and progress through the points one by one, while it’s alternative fails to do so. Thirdly, Prezi allows you to create exciting and interactive presentations.

Prezi presentation is free to use and once it is saved it can be opened at any computer which it makes it easy for educators as a teaching tool. Teachers can use in different ways, such as accompanying a lecture or lesson in the classroom or study material at home. Students can get the access to viewing a certain presentation out of classes.

There is a variety of resources to start your Prezi presentations and making them better. For students who may be a little timid around technology, having some instructions written down goes a long way in helping them be comfortable in using it.

Some sequence of steps for creating Prezi [3]:

1) create an account (http//prezi.com)
2) create your Prezi (click on the Create New Prezi button)

One way to create a Prezi is to begin with a single frame with a heading and some related content (e.g a text or picture). Next, add another frame within the first with additional content or shift the map completely and create a separate frame altogether. This allows you to show your initial outline of material, but as you drill down into aspects of your content, your presentation follows suit. It may sound confusing, but creating a Prezi is made easy through the Prezi Wheel. The Wheel is an interface used to add and edit text, insert images and videos, create frames, and design a path for your presentation. It can be difficult to adjust to the non-traditional, non-linear format of Prezi.

3) manage your Prezi

The management of spacing and dimensions of frames can be tricky until you get past the initial learning curve. Fortunately, the online tutorial is extremely helpful with showing you the ropes from the beginning.

4) edit your Prezi
5) resize your text, images and video in Prezi (Transformation zebra is the way you can scale, rotate or move the text or files in a Pezi)
6) start your presentation (click on Show)

Prezi is a new frontier for presentations of all kinds. It should become as an effective tool for any visual aid at work, in student organizations, and in the classroom. Experts indicate that such tools can bring culture into the classroom as educators and students can use authentic materials (audio, video, a variety of pictures) in the target language. Such the process of creating Prezi presentations reinforces students’ creativity. Taking into account all the features and benefits of the program we have developed five useful ways to implement within English classroom.

Prezi is a helpful tool to develop virtual graphic organizers or word charts. The benefit to using Prezi as a way to create organizers or words charts is its interactive and expressive nature. It allows students the option of creating more dimensions to explore a topic and to incorporate their thoughts and ideas into a focused venue. For example, students can use Prezi to map the relationships among the complex array of characters of their favorite books or films, incorporating links to websites, videos, and images. Displaying information in this way caters to students’ learning styles and multiple intelligences. Using Prezi also allows students to

more deeply explore the relationships presented by visually seeing the connections as well as delving into the content presented in the links.

Additionally, Prezi can be used as a tool for assessment. As a replacement of or supplement to a traditional 14-point, Times New Roman, double-spaced, five-paragraph essay, a student can use Prezi to express the same thoughts and ideas they would in a paper through a more visual medium. Through Prezi students can insert video, upload images, and link to websites and sources in order to better weave their research within their final assessment and demonstrate their process of inquiry. For example a short-response essay paper is turned into a Prezi presentation where the student has inserted various media to illustrate their personal view on the film they last watched in the classroom (in our case it is «Freedom writers»).

Our next idea for using Prezi within the classroom is as a tool for analyzing reading passage ('Kramer versus Kramer' by Avery Corman). Similar to written annotation, Prezi enables users to develop and record ideas in relation to a specific piece of discourse. Prezi takes this traditional method of annotating a step further by allowing students and teachers to visually enhance the reading.

The usage of technology will create a culture of working together which results in not only a classroom that runs better but also a classroom that can adapt to changing conditions. In the process of having team member's work together it is important to use the technology available that allows them to collaborate in and out of the classroom. For this purpose, Prezi Presentation is also can be used as a tool to enhance collaborative learning environment. Prezi is a cloud-based presentation software and storytelling tool for exploring and sharing ideas on a virtual canvas.

The final idea for using Prezi within the classroom is Prezi Meeting is an online collaboration feature that allows up to ten people (co-located or geographically separated) to co-edit and show their Prezi in real time. This allows teams to meet virtually whereas previously they were restrained by having to meet physically. Users participate in the Prezi simultaneously, and each is visually represented in the presentation window by a small Prezi avatar. Any text, image, and/or video that is added to the Prezi is visible to the whole team, giving remote team members the sensation of being in the same creative space together.

Denise Stuart notes how Prezi enhances audience engagement than Power Point to a greater degree through zoom in on images and animation as a virtual journey [4].

Prezi is a transformative tool that builds students' abilities to present information through logical, visual, and spatial relationships. This ability can lead to an alteration in the traditional relationship between student thought and research. Whereas traditional instructional methods encourage this relationship, using Prezi requires students to effectively communicate the explicit connections between their research and their own ideas. Through the ease of incorporating simultaneous sources of information, such as videos, images, and web links, students are able to show what knowledge they have acquired through their inquiry process. The adaptability of inquiry and research necessary for constructing a Prezi calls for students to utilize and synthesize the vast amount of information available at their fingertips.

Prof. Larry M. Lynch is an EFL Teacher Trainer, Intellectual Development Specialist, prolific writer, expert author and public speaker. In a recent article post he went into five key points in working with modern multimedia in Foreign Language Teaching:

1. Modern multimedia technology application requires less expensive to acquire, use and maintain.

If you have only a portable laptop computer with viable connections to a standard or digital, plasma TV, you can eliminate the need for and use of several other pieces of equipment at substantial savings. These might include any or all of the traditional teaching tools as listed above for starters.

2. Modern technology can provide a wider variety of tools available for use in EFL classes.

From audio recordings and podcasts to movies, graphics production and display software to videos available online, multimedia is constantly available from an extensive range of sources. Never has a greater range of options been so readily available to English as a Foreign Language teachers worldwide.

3. Simpler and easier classroom use.

EFL teachers now might need but three distinct pieces of hardware to perform a broad range of functions in the language learning classroom of today; a TV (digital or analog), a desktop or laptop computer and the corresponding audio / video connection cable or hardware plus a DSL or Wi Fi internet connection.

4. Frequently adaptable for using several multimedia modes during a class session.

In teaching the four basis language skills, EFL teachers can make dramatic and extensive use of available media both online and off line. Media windows can be opened, minimized or closed as the EFL teacher desires during a class session.

5. Incorporating video in EFL is easier and more effective using applied multimedia technology

If you use or consider using such video based multimedia as movies or movie clips, documentaries, music videos and TV programs, among other available options, then you can readily adapt EFL approaches and methods of presentation to the interests and needs of your classes. One way of doing this is by incorporating video in EFL or foreign language learning classes you may have.

6. Incorporating Video & Other Multimedia Technology

By incorporating video in EFL and foreign language learning classes you are empowered to greatly expand your learners language acquisition options through the following aspects:

- Digital video viewing and production
- Digital audio listening and production
- Internet-based resources like theme relevant websites and online videos (YouTube, Google, etc.)
- Excel spreadsheet viewing, manipulation and production
- Production and viewing of Power Point presentations
- Word processor-produced documents including PDF format files
- Podcast listening and production
- Webcam recordings
- Digital images, charts and graphics
- E-mail communications
- Instant Messenger communications
- Online synchronous and asynchronous chat rooms
- Distance education features and benefits - Concept (mind) maps
- Simulation software

These are all immediately available through the use of only a portable laptop computer, viable connections, internet availability and a cable-ready TV. While some additional software might be needed for some venues, many times the necessary software is free or very low cost.

Indeed, today's students see and consume media in new ways. Their experiences outside classroom may differ markedly from those traditionally expected to promote learning, particularly where education is teacher and text book centred. For example, it was noted that today's journalism and communication students are the «Google Generation» — a group of young people for whom the Internet has always been a reality. Many do not accept that news and information should come from a daily newspaper or at set times from television and radio broadcasts. Rather, they expect to get information, news and entertainment when they want it and to share opinions, experiences and lifestyles through social networking sites. Their world is dynamic, exciting, and ease of use and access to the new media are highly motivating of participation. Students similarly engage with each other through sites such as Facebook and MySpace, often with little thought for possible consequences of publishing their activities in very public arenas.

The view was expressed that people in general need to improve their intellectual and creative performance in light of increased availability and new uses of mass media and communication. Media and information literacy education is a tool for achieving that improvement. However, many experts agreed that if MIL among students is to be improved, teachers themselves must be media and information literate. The challenge for teachers is then to harness the motivational characteristics of these new media to empower students in learning to learn, in learning autonomously, while simultaneously encouraging dialogue and cooperation to make sense of the media world. As one participant put it, «Teacher trainees need the oxygen of MIL to teach students!» A belief was also expressed that through educating students for media and information literacy, the teachers themselves would be better able to respond to changes in their role as education moves away from being teacher-centred.

One might be tempted to think that since students are rapidly appropriating media tools for their own purposes, they do not need education concerning them. However, from expert discussion it was clear that students' purposes tend to be social and perhaps superficial, while those of teachers focus on engaging critically with information, developing analytical, organizational and evaluative skills, problem solving and communication. In other words, teachers focus on the competencies that underlie intentional learning and that will allow critical engagement with future media content and form and emerging information and communication tools. Trainee teachers are themselves unlikely to have developed these competencies in relation to current media.

There was agreement too that learning about, with and through media and information literacy will require a pedagogical approach that differs from that traditionally used in some countries, i.e. student- rather

than teacher-centred and resource-based rather than centred on set texts. Teacher training in respect of these pedagogies is crucial to modern education and just as students find media motivating, it was suggested that the course might motivate teacher retention in countries where a teaching qualification may be treated as a step towards moving into other professions.

However, some reported encountering resistance to the development of MIL courses among established teachers and teacher-trainers. It was mentioned that MIL is marginalized in teacher training institutions and in schools by lack of engagement with context of students' lives and low awareness of the impact of changes in media availability. An additional factor often mentioned was that the curriculum in schools, as well as teacher training institutions, is already overloaded. Thus it will be important to develop a strategy that influences adaptation and implementation of the MIL curriculum by decision-makers by demonstrating how MIL can be integrated into existing teacher training programmes rather than being a stand-alone addition.

Purposes of a Media and Information Literacy course. The experts deemed the purposes of a media and information literacy course to be:

- promotion of understanding of the functions of the media, its potential and limitations,
- promoting critical autonomy in the use of media,
- strengthening the capacities, rights and responsibilities of individuals vis à vis the media, and
- facilitating access to, and the creative and productive use of, information and communication technologies.

To conclude, the widespread use of the information technologies, many online tools are increasingly available for use on educational and non-education purposes. Due to the abundance and sophisticated features of the tools, however, it is often difficult to select the right tools for specific purposes. In view of the need for computer assisted language learning educators should be competent to find, choose, use and evaluate educational tools for further development and implementation in their classrooms. With this in mind, I would recommend to carefully study the features and benefits of using online tools for developing students' language skills, such as conversational, writing, reading, listening and creative as well. Therefore there is one urgent problem of training teachers who can ensure media and information literacy amid students as well.

References

1 *Bush M.D.* Computer-assisted language learning: From vision to reality? CALICO Journal, 2008. — 25 (3). — P. 443–470.

2 *Garrett N.* Computer-assisted language learning trends and issues revisited: Integrating innovation // The Modern Language Journal, 93 (Focus Issue), 2009. — P. 719–740.

3 [ER]. Access mode: http//prezi.com

4 *Denise H.* Stuart., Column Editor Razzle Dazzle of the Prezi Adventure: Beyond the Slide Show

Э.Р.Тәжібаева

Ағылшын тілі сабағында мультимедиалық құралдар арқылы студенттердің шығармашылығын дамыту

Мақалада тілдік емес ортада online-құралдарын сабақта қолдану арқылы шетел тілінің мәдениетімен жете танысу жайлы сөз қозғалды. Автор алуан түрлі мультимедиалық құралдар ішінде Prezi технологиясын құнды құрал ретінде сынып және сыныптан тыс уақытта студенттердің дербес жұмысы мен шығармашылық іскерліктерді дамыту амалы ретінде ұсынады. Шетел тілін оқытуда презентация жасау құралымен жұмыс істеудегі ережелер мен артықшылықтары көрсетілді. Сонымен қатар бұқаралық-ақпараттық құралдардың қолжетімділігі мен жаңаша қолдану амалдарының пайда болуына байланысты студенттердің интеллектуалдық және шығармашылық дағдыларын дамыту құралы ретінде медиаақпараттық сауаттылығын ашу дәлелденді. Мультимедиалық құралдардың кең ауқымды қолданысына қарай, зерттеу және практика жұмыстары аталмыш құралдардың түрлі мазмұнда барлық аспектілерін ұғынуға бағытталуы тиіс деген қорытынды жасалды.

Э.Р.Тажибаева

Мультимедийные средства как инструмент развития творческого потенциала студентов

В статье отмечена необходимость использования онлайн-инструментов для полного понимания иноязычной культуры в искусственной среде. Из большого разнообразия мультимедийных средств автором предлагается программа Prezi — эффективный инструмент обучения как в классе, так и за его пределами в целях организации автономной работы и развития творческих навыков студентов. Даны инструкции по применению Prezi в обучении иностранному языку, показаны преимущества. Более того, медийно-информационная грамотность рассматривается как еще один инструмент для достижения интеллектуальной и творческой продуктивности студентов в связи с широкой доступностью новых видов средств массовой информации и коммуникации. Автор приходит к выводу, что массовое применение мультимедийных инструментов требует от теории и практики изучения всех аспектов использования данных средств в различных контекстах для наиболее их полного понимания.

UDC 811,111:381.096

O.V.Tkachenko

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: nesabudka86@mail.ru)

An inclusive approach in the context of modern education

This article is devoted to the inclusive education in Kazakhstan. Particularly, the educational model «Inclusion» used for education of disabled-children is presented. Especial attention is paid to the principle which determines the opportunity of people with disabilities to use the facilities of organization or services, with the same ease as an ordinary healthy person. Also, the materials of the article provide general information about inclusion in educational system of Kazakhstan, its stages and advantages.

Key words: inclusive education, integration, disabilities.

Reforms in the education area in the Republic of Kazakhstan have humanistic orientation, where the education of people with disabilities in development occupies a special place. The State Program for Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 and the strategic plans for its implementation mechanisms for integrating children with disabilities into the educational process are clearly identified; the conditions for them to provide an accessible environment are defined [1]. According to documents, by 2020 year 70 % of secondary schools should have conditions for inclusive education and, accordingly, the training and retraining of teachers of general education are demanded [2].

Inclusive education is a process of involving all children in the educational process and social adaptation, regardless of gender, ethnicity, religious affiliation, peculiarities in the development and economic status. Through this process in Kazakhstan 111,405 disabled children of school age are covered by education (in secondary schools, special education institutions, special classes, at home, in vocational schools and colleges).

Outstanding scientist Vygotsky L.S., analyzing disadvantages of special schools, emphasized that its major drawback is that it separates the child from the normal environment isolates and puts it into a narrow, closed little world, where everything is geared to his disability, where everything is designed for his defect, everything recalls it [3].

Inclusive education is aimed to develop a methodology directed at children and at knowing that all children are individuals with different learning needs. Inclusive education seeks to develop an approach to teaching and learning, which will be more flexible to meet the different training needs. If teaching and learning becomes more efficient after implementation of inclusive education and result of the changes, then all children win (not only children with special needs).

The eight principles of inclusive education:

– The value of a man does not depend on his abilities and achievements;
– Each person is able to feel and think;
– Everyone has the right to communicate and to be heard;
– All people need each other;
– Genuine education can take place only in the context of real relations;
– All people need the support and friendship of their peers;
– For all students progress may be rather in the fact what they can do than what they do not;
– Diversity strengthens all aspects of human life.

Preschool stage is time of entering a child with special educational needs in the first public education system — pre-school education and training. For optimal integration of the preschool stage it is important to observe the special conditions of upbringing and education of children with special educational needs, to organize barrier-free environment of their life. In the course of educational activities in preschool it is important to combine individual and differentiated approach in a flexible way. All these would help to ensure that all children participate in community life.

One of the conditions for increasing the efficiency of correctional and pedagogical work is the creation of adequate to child's opportunities protective, pedagogical, and subject and developing environment, that is,

of conditions to ensure the full development of all types of activities, the correction of deviations of higher mental functions and the formation of the child's personality.

The organization of education and training of preschool children with disabilities involves making changes in the form of correctional and developmental work. For the majority of children motor difficulties are typical, motor disinhibition, low efficiency, which requires changes and planning educational activities.

According to the Salamanca Statement on Principles, Policy and Practice in the education of persons with special needs (Salamanca, Spain, 7–10 June 1994):

Every child has a fundamental right to education and should be able to obtain and maintain an acceptable level of knowledge.

Every child has unique characteristics, interests, abilities and learning needs.

It is necessary to develop the education system and to carry out education programs so as to take into account the wide diversity of these characteristics and needs.

As part of an inclusive approach each educational institution at the stage of planning its activities, educational programs take into account the expected possible needs of all students with their individual needs, developing the so-called Individual Education Plan (IEP). Its development is carried out in the following criteria: realistic level of achievement, the ability to assess, activity. Disabled students' place of learning depends on his needs and restriction measures. He can be trained:

– in a regular classroom and receive the necessary assistance;
– In the regular classroom, receiving necessary assistance and support from the experts of the institution;
– part of the day in a regular classroom and the rest of the day in special;
– in a special class with providing all kinds of support from the experts and a group of consultants on the issue;
– in rehabilitation program with the continuous support of various specialists [4].

Inclusion is a process of increasing the degree of participation of each student in the academic and social life of the school, and the process of reducing the isolation of the students in all the processes that take place inside the school.

Inclusion calls for restructuring of the culture of the school, its rules and internal norms and practices, to fully embrace the diversity of the students, with their personal peculiarities and needs. Inclusion directly concerns of all the students at the school, not just particularly vulnerable categories, such as children with disabilities.

Inclusion is focused on school improvement, not only for students but also for teachers and its employees. Developing an inclusive policy it is necessary to gradually overcome the barriers that exist in a normal school:

– Incorrect treatment of children with disabilities;
– We do not have adequate representation of these children;
– We just fear what we do not know;
– The lack of specially trained teaching staff. While public school teachers are not prepared to teach children with developmental disorders it is necessary for the government to change the standards of higher pedagogical education, focusing on the training of a corresponding profile;
– Poor material and technical equipment of schools. None of the Ad Hoc devices and educational materials for children and teachers' guides;
– Barrier of physical access. There is a large category of children with reduced mobility, which in terms of development of the intelligence could be taught in a secondary school and be successful. But schools still do not have the conditions for these children.
– Strict requirements of the state standard. The implementation of a wide graded system of assessment of pupils' achievement will allow including in the overall flow of children with different backlogging from the norm of intelligence development.

Experts advocate the systematic development of inclusive education. However, they point out the impossibility of a complete closure of special schools and the transfer of all children with disabilities in mainstream schools.

The system of inclusive education for some people is alarming due to the possible decline in the quality of training ordinary children. However, experts soothe and explain that inclusion is designed to provide high quality training to meet all the participants in the educational process.

«The Americans have calculated that one dollar invested in early correction, eight dollars back at school age», says Eliseeva (Head of the Laboratory of special schooling of the National Scientific and Practical Center of Correctional Pedagogy).

The program «Inclusion» in the 80s of the last century in the United States the process of new buildings construction and reconstruction of old ones began to meet the needs of different categories of people with disabilities. For these purposes the Government allocated additional funds and at the same time applied strict sanctions for violation of accepted standards. At the same time in the territory of such universities as Harvard, Columbia University, the oldest academic buildings have not rebuilt for entry, such as wheelchairs. It is necessary to mention that buildings of historical value, are not subject to Reconstruction, but if in these buildings there are classes and it is found out that in the group there are students in wheelchairs, classes are transferred to the new academic buildings, landscaped properly [5].

An important principle of public policy in relation to disabled people is the ability of a disabled person to use the services of the organization or service with the same ease as an ordinary person. In case of need, students are provided with interpreters in sign language; personal assistant to facilitate the process of recording the lecture material.

Currently, there are 58 psychological, medical and pedagogical consultations operate in Kazakhstan con-financed by local budgets. According to regulations, such organizations in the country should be 80. Methodological guidance data anchored in consultation Republican psychological, medical and educational guidance, situated in Almaty. As of 01.01.2012 in Kazakhstan 151,216 children with disabilities were registered, it is 3.1% of the total child population. According to the Republican psychological, medical and pedagogical consultations on 01.01.2012 there are 20,912 children in special (correctional) preschool and school educational institutions and special classes (groups) at educational institutions educating and training, or 13.8% of the total number of children with disabilities. There are 111,405 disabled children of school age were covered by training in 2011 (in secondary schools, special classes, at home, in vocational schools and colleges).

Inclusive education is just beginning to develop in Kazakhstan. While the school is not ready for serious reform, but it can and should do slow steps.

High quality education for everybody is the most important requirement of educational inclusion in the international practice. The tendency of inclusion of children with disabilities in mainstream schools is the leading benchmark of educational policy in many countries (USA, UK, Denmark, Spain, Italy, Australia, and others.). Children with various disorders in these countries have successfully trained together with normal peers in educational institutions, in which there are special conditions.

With regard to persons with developmental disabilities have been adopted UN Declaration «On the Rights of Mentally Retarded Persons» (1971), «On the Rights of Persons with Disabilities» (1975). The Declaration «On the Rights of Mentally Retarded Persons» affirmed the need to ensure the rights to live in a family environment, with healthy people, education, rehabilitation, the right to productive work, and useful activity and patronage, allowing to develop their capabilities. The Declaration «On the Rights of Persons with Disabilities», affirmed the duty of society to adapt existing standards to the special needs of persons with disabilities.

The 90s international legal instruments aimed at achieving an optimal level of social adaptation of persons with disabilities were adopted: Convention on the Rights of the Child (1989), the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with disabilities (adopted by the UN General Assembly on December 20 1993), the Salamanca Statement and Framework for Action for education of persons with special needs, the Dakar Framework for Action «Education for All». A fundamental change in the attitude change of world leaders to the problem of access to education occurred in 1990, when the World Conference on Education for Everyone «Meeting basic needs in education» (DzhomtenTayland), which was declared a policy of «Education for All».

The Salamanca Declaration proclaims the fundamental right to education and the ability to obtain and maintain an acceptable level of knowledge, the right of access to regular schools, which in turn should create conditions in order to meet the needs. It is worth noting the adoption in 2007 by the General Assembly of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Kazakhstan signed the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol on December 11, 2008. Article 24 of the Convention referred to above, states the right of persons with disabilities to education. In particular, we emphasize the right to an inclusive education system at all levels and training throughout life, as well as access to quality and free primary education and secondary education in their places of residence [6].

In countries where inclusive education is a sustainable practice, there is national legislation to ensure that the process is not focused on specific groups of children, such as children with disabilities, and on any and all children, young people and adults. Analysis of foreign experience of integrated education for children with disabilities that the practice of providing special support for children with developmental disabilities in the United States had a common tendency with European countries.

Until the mid-twentieth century, the measures taken in relation to children and adults with disabilities were not enough, as the institutions, which prevented children with disabilities are not provided with their educational needs. The Law on Education of disabled children 94–142 was passed by the US Congress in 1975, was later re-enacted in 1990 — Education Act of persons with disabilities. The adoption of the law «Mainstreaming» (total flow) erected the problem of integration in a number of national problems. In accordance with this law, every child with disabilities «in age from 3 to 21 years have the right to choose the most appropriate for him to form a free school and a supportive school environment». The law emphasizes that the maximum inclusion of children with disabilities into regular classrooms «not only contributes to their social adaptation», but «heals the emotional sphere of their normal peers». In 1986, the Law was added to the Early Intervention Program, which was intended to implement a comprehensive, coordinated, comprehensive care for all young children and their families.

In the second half of the twentieth century in the United States under the influence of socio-political changes have redefined human rights of the child, rights of the disabled. In public schools for deaf students various conditions of integration with hearing children were created. Initially, the main task of the state is to conduct outreach work among the scientific and educational community and society in general. Creating a legal framework, training materials, teacher training, and study of domestic and foreign experience of implementation of inclusive education will allow Kazakhstan to gradually build up an effective system of education.

The issue of opening of inclusive education in Kazakh language schools is also very actual. So far this has not happened. According to the State Program for Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 years, it is planned to increase the proportion of schools, by 2020 to 70 %, to create conditions for inclusive education from their total. In 2009, non-governmental organizations of the republic an action «Inclusive Education — YES!» took place to draw attention to the problem of violations of children's rights of access to general education. As a result, funds were allocated from the local budget for the continuation of the pilot program to educate children with disabilities in educational institutions of Astana, and the inclusion of additional pilot schools in support of the state program «Children of Kazakhstan» for 2007–2011 and the «Law on Education» on 2005–2011. From 2011 it is currently working in the regions round table program on the theme «Inclusive education: the international practice and the realization in Kazakhstan» for heads of secondary education with the support of the Soros Foundation Kazakhstan. In the current period realized the Internet project based on site www.inclusion.kz in the information support of stakeholders in the development of inclusive education in Kazakhstan.

Experience of the inclusion of children with disabilities in general education in the countries of near and far abroad shows that one of the most important conditions for its success is the creation of the school of psycho-pedagogical support for children by experts in different fields (teachers pathologist, speech therapist, psychologist, social workers, and others). Without timely and quality comprehensive psychological and pedagogical support of a child with disabilities, families and teachers training in secondary schools can be ineffective for this student in the best way, and at the worst one can be harmful to all participants of the educational process [7].

In our country the necessary conditions (including psycho-educational support) for the development and education of students with disabilities are created in special education, which is represented by eight kinds of special schools (of 106 schools), in accordance with the characteristics of developmental disorders in children. In these schools, children are among students with similar disabilities receive all necessary assistance, because classrooms are equipped with special equipment, technical means. The children are provided with medical support, educational process is carried out by trained personnel using special training materials and programs. In seven of the eight kinds of schools (except schools for children with intellectual disabilities), children receive education corresponding to state standards. However, in special schools in our country 13.9 % of disabled children of school age are trained. Most of the students of the category are included in the general education system, which are not all the necessary conditions. In order to implement the rights of persons with disabilities to have access to quality education need to transfer the experience of educational work with children with OM of special education services into mainstream education. It is necessary to organize the same support that children enrolled in special education have. To do this, we must solve a number of organizational issues related to the inclusion of psychological and pedagogical support of disabled children into the structure of activities of secondary school.

References

1 Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства». — 14 дек. 2013 г. — [ЭР]. Режим доступа: www.akorda.kz

2 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы, 7 дек. 2010 г. — [ЭР]. Режим доступа: www.akorda.kz

3 *Выготский Л.С.* Основы дефектологии // Л.С.Выготский. Собр. соч. — Т. 1. — М., 1982. — С. 347.

4 *Браун К.* Ключевые вопросы во внедрении инноваций в школах // Учебный план ELT Оксфорд: Блэквелл. — 2004. — № 1 (1). — С. 41–43.

5 Обучение детей с проблемами в развитии в разных странах мира / Под ред. Л.М.Шипициной. — СПб., 1997. — 298 с.

6 Саламанская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. ЮНЕСКО и Министерство образования и науки. Spain, 1994. — [ЭР]. Режим доступа: http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf

7 Совершенствование образования. Перспективы инклюзивных школ (Improving Education. The Promise of Inclusive Schools). Пособие Национального института совершенствования городского образования США. — [ЭР]. Режим доступа: http://perspectiva-inva.ru.

О.В.Ткаченко

Қазіргі замандағы білім беру аясындағы инклюзивті тәсіл

Мақала Қазақстандағы инклюзивті білім беруге арналған. Атап айтқанда, мүгедек балаларды оқыту кезінде қолданылатын «Инклюжен» білім беру бағдарламасы ұсынылған. Мүгедек адамдарға, дені сау адамдар секілді, ұйымның қызметтерін оңай пайдалануға мүмкіндік беретін қағидатқа ерекше көңіл бөлінді. Автор мүгедек студенттермен жұмыс жасайтын мамандарды дайындау жүйесіне түсінік келтіре отырып, Қазақстанның білім беру жүйесіндегі инклюзия, оның кезеңдері мен артықшылықтары жайында жалпы ақпарат берді.

О.В.Ткаченко

Инклюзивный подход в контексте современного образования

В статье рассматривается инклюзивное образование в Казахстане. В частности, представлена образовательная модель «Инклюжен», используемая в обучении детей-инвалидов. Особое внимание уделено принципу, позволяющему инвалидам пользоваться услугами организации или сервиса с той же простотой, как и обычному здоровому человеку. Материалы статьи позволяют представить систему подготовки специалистов для работы со студентами-инвалидами. Автором также дана в статье общая информация об инклюзии в системе образования Казахстана, стадиях и преимуществе.

References

1 *The message of the President of the Republic of Kazakhstan of the Leader of the nation N.A.Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Strategy «Kazakhstan – 2050»:* new political policy of the taken place state», December 14, 2013, [ER]. Access mode: www.akorda.kz

2 *The State Program for Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020*, December 7, 2010, [ER]. Access mode: www.akorda.kz

3 Vygotsky L.S. *The fundamentals of defectology*, L.S. Vygotsky, Coll. cit., 1, Moscow, 1982, p. 347.

4 Brown S. *Curriculum*, 2004, 1 (1), p. 41–43.

5 *Education of children with developmental problems in different countries*, edit. L.M. Shipitsin, SPb., 1997, 298 p.

6 *UNESCO and the Ministry of education, and science. Spain*, 1994, [ER]. Access mode: http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf

7 *Improvement of Education. Prospects for inclusive schools (Improving Education. The Promise of Inclusive Schools). The benefit of the National Institute Sauveur-provement Urban Education*, [ER]. Access mode: http://perspectiva-inva.ru

UDC 378.147

L.A.Shkutina, A.N.Sankhayeva

Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: arlarisa@yandex.ru)

Contents of readiness of future teachers to management in the system of education

This article discusses the essence of management of the education system. Discusses the different approaches to the concept of management, discover concepts the management and the management by educational. Analyzed the views of domestic and foreign scientists on the concept of «readiness» and «installation», is a comparative analysis. The article deals different approaches to the content of the concept of readiness to management activities; describes the types of readiness, such as situational and continuous; disclose the components of readiness: motivation, orientation, operations, strong-willed, evaluation.

Key words: management, management activities, educational activities, readiness, installation, professional readiness, situational readiness, continuous readiness, motivational readiness, operational readiness.

Further social and economic development of the country requires substantial qualitative transformation of all aspects of society. Kazakhstan education moves to a new stage of its development in connection with the entry into the European and world educational space.

Today is competitive environment leaves no place for error. Under the influence of the development of production technology and human needs are increasing role and importance of management. In this regard, management performs the key to success of any organization.

At the beginning of the XXI century is searching for humane ways to positive change in professional educational environment in Kazakhstan. Value stem of modern knowledge and being is the health and well-being of human society. This is aimed at achieving national doctrine of vocational education. At the heart of modern pedagogical processes is the science of management, which gives rise to mission oriented towards achieving the end result of training, education and development.

In teaching science and practice increasingly under pressure to understand the holistic educational process from the standpoint of management science, give it a rigorous science-based.

The second chapter of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education» is dedicated to the management of the education system, which is defined the jurisdiction of the Government of the Republic of Kazakhstan in the field of education [1].

One of the objectives of the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 — is the formation of state — public system of education management. Also in this program is placed such a problem, as the improvement of management in education [2].

For effective management of the education system should have a clear understanding of the laws and customs of its functioning, the factors which determine its development.

A.A. Bisenbayeva notes that the administration deserved, is not only considered one of the most complex areas of human activity, but also the factor that determines the effectiveness of any social system, as provides unity, the relationship and the need for targeted actions of cooperating individuals, and thus continuously updated goals and objectives developed by them [3].

The theory of pedagogical management was born at the junction of two sciences: pedagogy and theory of social control. As you know, science is in its formation goes through several phases: the accumulation of

knowledge, synthesis of empirical data, loss of theoretical knowledge, but then again return to the practice in the form of developed technologies.

Currently, according to L.S. Syrymbetova, B.A. Zhetpisbayeva in teaching science and practice clearly showed a tendency to understanding the processes of learning and education of students from a position of management science. Many scholars have rightly pointed out that management is needed and feasible not only in the economic, industrial sector, but also in the field of complex social phenomena as training and education. Education and training can be seen as a process of management — management training activities, managing the formation of the human person, of some of its qualities. Often the general laws of the management process used spontaneously. But the current level of scientific knowledge necessitates the use of a general theory of management in the organization of the educational process [4].

The concept of «governance» is among the most common and universal, so the analysis of pedagogical literature shows that there is no single approach to the definition of the concept, as there are various, sometimes conflicting approaches.

The Dictionary of the Russian Language by V.I. Dal' states that the word «management» is derived from the verb edit, manage and means to set in motion, the direction to go to make the correct, necessary way to manage, supervise, do something good, properly, right [5].

In the Explanatory dictionary by S.I. Ozhegov governance is defined as the activities of government. A control means to direct the course of the movement who-what-ever, to lead, and guide the activities, actions of someone that someday [6].

L.B. Itelson indicates that management is a collection of effects that result in the pre-arranged goal.

L.P. Bueva gives the following definition of the concept of management as a conscious regulation of social relations through planned organization, streamlining of the people and the formation of personality.

According to V.G. Afanasyeva, management is a deliberate and purposeful activity, and not just a conscious activity, and its variation, related to the development of solutions and ways to implement them, which regulates the operation of a particular system according to a predetermined pattern by systematically obtaining, processing and use of information [4].

Despite the different aspects of the base and accented in these definitions is a common recognition that the management of a special kind of activity, and make the subject of management in order to ensure the movement of the object to the desired goal. In covering the various aspects of management must take into account the structural features of systems. The system of any complexity can be represented as a specially organized integrated set of less complex parts — subsystems. Each subsystem includes a number of interrelated components that make up an even simpler system. Such a hierarchy to determine the control objects for a particular situation. A characteristic feature of governance is that it does not happen in all sorts, but only in complex mobile systems, where there is a high degree of cause-and-effect relationships and continuous transition from one state to another.

The subject of control theory is the control laws as a holistic, integrated social phenomenon. Management process called the functioning of the management and employees. In various institutions management process proceeds differently. The main role played by the content management process. It is defined as the essence of management, its objectives, principles, methods, functions and specifics of the industry, the level of the organ in the overall system of governance and structure. Structure is a system of government, each of which has its own internal structure.

From a management perspective, the pedagogical systems can be structured as follows: the object and the subject of management, the subject of joint activities; learning objectives and means of educational communication. The selection of subject and object management as key elements of educational systems is conditional, as any member of the teaching process can act as a subject and as an object, depending on its vessels to the upstream or downstream in a hierarchical series of levels of management. Moreover, the position of each member of the educational process as a subject of management objectives set by the education system, which consists in transforming a person from an object to a subject in the formation of his active self-reliance and ability to self-government. The active position of the teacher and the student in the fact that each of them to a greater or lesser extent, serves as the subject of the management of their own activities and behavior, and activities of others.

Educational systems function and do not develop spontaneously. Changes occurring in them are orderly by managing. The ordering of the structural and functional components, their integration and interaction with the environment can be provided with their own bodies and control mechanisms. In this sense, the educational system is a system of self-managed.

In the process of the organization and implementation of the management is the mastery of a subject to various activities, through which it is possible to influence the system of relations «subject-subject». There are subject-subjective relations characteristic of the functioning of any system, regardless of the fact whether the type of management of the socially significant or not. Therefore, the features of these relations is not considered in determining the nature of the process control to ensure that in the future, is not it, to reveal his substantive and procedural characteristics.

All known studies focus mainly on the definition of the nature, content and basic laws of the process. However, more or less unique solution to this problem generally still does not exist. This is because the processes that control the two main types of systems: the «subject-object» and «subject-subjective» considered in isolation from each other.

In the first case, subject only to the substantive provisions of the general theory of management, not taking into account the psychological factors that are present in the management of any system. In the second case is absolutely necessary basic principles and provisions of the general theory of control are transferred to a system of «subject-subjective» without taking into account its specificity.

In this respect the work of interest in addressing issues relating to ethical and psychological issues of management (Antoniuc V.I., Ruthenians F.M., Fatkin L.V., Belousov R.A., Vendrov E.E., Lomov B.F., Gene F., Grishchenko K.K., Kuzmin E.S.). No man, or rather without his work, it is not possible to speak of the existence of the system, whatever that may be level [4].

In this type of system not only fixed the relationship of the «subject-object», but relationships are formed and developed the «subject-subjective». Consequently, the management system of «people-person» is aimed primarily at regulating the relationship and can not be considered sufficiently complete without lighting conditions influence the formation of the personal qualities of the individual. There is always the head and the subordinate in these systems means.

By studying the current literature on the management, we often see the use of the concepts of governance and management as synonyms.

The word «management» was borrowed from the English language (English «management») and is literally translated as «management». But the roots of the term go far back in time. The English word «manage» comes from the Latin «manus», which means hand. Originally «manage» means "to go around horses" and then — «the use of arms», «drive a chariot» and only later — «control the people» [7].

V.B. Poluyanov notes that the concept of «management» in the global and domestic literature is interpreted very broadly in connection with its application in various fields of human activity. Management can be described as the integration process by which professionally trained experts form the organization and manage them by setting goals and developing ways to achieve them. He notes that the scientific analysis of the philosophical, social, educational and economic literature approaches to the nature and content of the definition of «management» are different. But the main ones are the management as a function (activity), science and art, the process, the category of people, the body or management personnel. However, V.B. Poluyanov believes that professional knowledge management suggests awareness of three fundamental various instruments. First is an organization hierarchy of controls, where the primary means — the impact on the person on top (using the basic functions of motivation, planning, organizing and controlling activities, as well as the distribution of wealth, etc.). The second is the culture of governance, i.e. produced and recognized by society, educational institution, group of people values, social norms, attitudes, behaviors. The third is a market, market relations based on the sale of products and services [8].

To date, as indicated S.A. Ezopova, management is seen as an activity aimed at the creation of organizations, their management by setting goals and how to achieve them. It should be remembered that organizations are made up of people who have individual unique characteristics that determine the differences in their behavior. Therefore, management is often seen as the art of government, which is the ability to assess the originality of the head of the situation and, on this basis, to determine the path of development of the organization, given its human potential. Definition of management as an activity and art suggests the existence in society of centuries-old practice management [7].

By category of pedagogical management of system components include the following basic definitions [4]:

Educational management is a set of principles, methods, organizational forms and the processing methods of teaching and educational administration and teaching cognitive process aimed at increasing its efficiency.

Educational management — activity-based system — includes the following structural and functional components and system factors:

– Goal of the (planned, expected outcome);
– Stakeholder (the director and his deputies, teachers, pupils, students, etc.);
– To work (it is the second subject) - Executive Orders of the head (the student, the student, the teacher, the deputy director, etc.);
– Maintenance activities (educational, managerial, and other information);
– Management of the educational process (as part of the pedagogical management) is focused on the impact on the head of the teaching staff and students through science-based planning, organization and supervision of their activities.

The educational process — it is a purposeful activity on training, education and personal development through organized educational and educational-cognitive processes in union with the self-education of the individual, ensuring mastery of knowledge and skills at a level not lower than the state educational standard.

Information is the subject of labor and product manager of the educational or training- learning process.

Monitoring of the educational process is continuous monitoring of the progress, results and effectiveness of the educational process through the use of computer technology for collecting and processing the resulting information about it.

In pedagogical encyclopedia describes the management of education as a form of social control that supports the focus and organization of educational, innovative and ensures their processes in the education system. Bowing to the general laws of social management, education management has specific features due to methods of setting and achieving socially significant goals in specific conditions of organized educational process [9].

The education system can operate in two modes: the functioning and development. Accordingly, different types of management and education: in the first case are the object of the educational process and ensure that their software and methodology, personnel, logistical, regulatory environments, and to the efficient use of the available capacity in the education system, increasing its effectiveness.

For the implementation and enforcement of management functions — planning, organizing, directing, controlling — are education management system. Within each of them as possible to consider the interrelated or as relatively independent components: human, material, technical, informational, regulatory and other management education specifically at different hierarchical levels: national, regional, and local level educational institutions, and formed education authorities - government, public and mixed.

Therefore, to begin preparations for the management activities it’s necessary to have a higher education.

The problem of formation of readiness of the future teachers to the profession is increasingly attracting the attention of scientific-researches. Several distinct areas of the problem: to determine the content and indicators of readiness for pedagogical work (V.A. Slastenin, G.B. Zborovsky, etc.) developed the theoretical basis of psychological readiness (L.G. Ahtariyeva, etc.), the ideological and moral (Z.K. Baksheyeva, etc.) ready for certain types of educational activities (A.I. Andaralo, T.F. Sadchinova, etc.), as well as moral-active approach (L.V. Kondrashov) [10].

According to G.Z. Adilgazinova in the formation of the concept of «readiness» source should be student- activity approach, which is based on the guiding principle of psychology approach to the study of man through the analysis of its activities and public relations (S. Rubinstein, L.N. Leontiev) [10].

Availability — is the primary, the fundamental condition for the implementation of any activity. The research on the social, developmental and educational psychology can be found interpretation of the term «readiness» as a state and as a quality individual. M.I. Dyachenko, A.A. Kandybovich and willingness to understand, first of all, as an active-activity-state identity that reflects the content of its task and the conditions of his impending execution. However, they do not oppose the willingness as a mental condition and the quality of the individual, believing that in this and in another case, there is a psychological readiness prerequisite performance.

In the explanatory dictionary of Russian language S.I. Ozhegov term «readiness» is defined as a condition in which everything is done, you are ready for anything [6]. Therefore, we can assume that the result achieved in the targeted training of the teacher to implement management activities in the education system will be expressed similarly as the ready state, and more specifically — a willingness to manage the pedagogical process.

Philosophical Dictionary gives the following definition of this concept : «... it is an element, the function organized systems of different nature (biological, social, technological) to ensure the preservation of their particular structure, maintenance of the activity, the program's goals ...» [11].

Preparedness is the subject of study in research as pedagogical and psychological. Scientists, educators are focusing on the identification of factors and conditions, didactic and educational means by which it is possible the implementation of the process of formation and development of this quality. Psychologists in the works emphasize on establishing the nature of relationships, dependencies between the state of preparedness and effective response.

Despite the fact that there are many differences in the readiness assessment, most authors consider it as a certain mental state.

To understand the essence of preparedness activities are important research installation, so one of the most common approaches in addressing the psychological readiness is associated with the phenomenon of the installation. The most developed in psychology is the theory of set D.N.Uznadze and his disciples. According to this concept, the installation is willing to activity in a certain direction, the appearance of which depends on the following conditions: on the needs existing in the body and on an objective situation meet this need. Installation, in my opinion, is the most important component in human activity and represents a holistic education that characterizes this state of activity of the subject on which there is the activity of a certain character and focus.

Thus, the installation — is the willingness, the propensity of the subject that arises in anticipation of their appearance of a particular object and provides a steady, purposeful character of the activity compared to the object [12].

Educational activities are social activity, as major partners are the people. Therefore it is necessary to draw attention to the interpretation of the phenomenon of installation in social psychology. American psychologists and U. Tomas and F. Znanetsky a social setting (attitudes) understand the psychological process, taken in relation to the social world, and in connection with social values. G. Olport has summarized the experience of attitude research indicates that the installation of a state of psychological readiness, folding on the basis of previous experience and provide directional influence on the reaction of the individual in relation to all objects and situations with which it is associated. Thus, the installation of a state of a person has been provided effective alert him to the work of [13].

Thus, special work is necessary for the acquisition of the state, since it arises only from experience.

Sh. Nadirashvili examines attitudes of personality, reflecting the subjective orientation of individuals as members of a group (or community) to those or other values that prescribe certain individuals, socially accepted behaviors. Attitudes they are attitudes fixed, this highlights the sustained, long-term nature of these specific mental states [10].

Social attitude or personality of its commitment to sustainable activity due to the presence of three interrelated components: cognitive (cognitive), emotional and behavioral. Therefore, we can assume that the installation is encouraged, on the one hand, the nature of the relationship to the object, on the other knowledge about it. In addition, in the first and in the second case, a decisive role in the formation of readiness for activity belongs to experience.

Thus, the above leads to the conclusion of, poly-structural plants in general, and how ready to install in a particular activity, in particular. And in general, the analysis of approaches to the definition of «readiness» is confirmed that the psychology of readiness is understood as a state and the individual, and the quality of the individual, and how to install one or the other activity.

The concept of professional readiness entered into pedagogy in the seventies. As the K.M. Duray-Novakova mentions, this concept comes from the concept of «psychological readiness». K.M.Duray-Novakova believes that the professional preparedness is a prerequisite to effective personal teaching. In this mental state can pass in the course of activity in the property in the integrated properties, the quality of future teachers [10]. Thus, based on the analysis of psychological and pedagogical literature professional readiness of the teacher can be interpreted as the setting for teaching.

Based on research and M.I. Dyachenko, A.A. Kandybovich, K.M. Duray-Novakova, N.V. Kuzmina, N.D. Hmel a professional willing we understand the integral formation, emerging as a result of special training and experience works contained in the union of professional and personal, informative and procedural components [10].

The emergence of preparedness activities, according to the authors, begins with setting goals based on the needs and motives. Next comes the development of the plan, installations, models, diagrams forthcoming actions, and finally, the final step is the implementation appeared ready to subject the actions, the use of certain means and methods of work and comparing the results with the objectives of activity .

The authors also propose to distinguish between situational and long-term availability. Situational readiness is characterized by relative stability and is influenced by many factors, which occur in a given situation. Prolonged same willingness formed in advance by a specially organized activities, including teaching. In contrast, situational readiness, it operates and it continuous and is a vital prerequisite for success.

In the pedagogical aspect of greatest interest is long-term availability. First, because this condition may be pre- formed and able to grow under certain conditions. Secondly, because, having a stable, long-term availability will achieve sustainable results in the operation.

In a state of continuous readiness, according M.I. Dyachenko and L.A. Kandybovich the most important components of readiness is the motivation, orientation, operational, strong-willed, assessment [10].

Motivational expressed in the presence needs to successfully perform a task, the object of interest in activities, and ways of its implementation, the desire for success.

Orientation component of readiness includes knowledge and understanding of the characteristics and conditions of activity, operational — possession of means and methods of work, the knowledge, abilities, skills, strong-willed — describes the internal need to control the activities that make up the performance of duties, and evaluation involves self-assessment of their preparedness and compliance process solutions professional tasks supplied samples.

It is necessary to see the preparedness of management in the education system, as the control of the pedagogical process is a form of teaching.

V.A. Yakunin notes that the education and training system is targeted actions that provide the assimilation of human social experience [10].

Thus, the content of the foundations of the future readiness of teachers to the management of the education system can include components such as a career choice motives, pedagogical orientation (positive attitude towards the teaching profession, the installation of the pedagogical activity), professionally important qualities of personality, a wide body of knowledge, skills and experience, emotional and volitional properties of a future teacher of his condition.

References

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании» с постатейными комментариями и основные документы по его реализации. — Алматы, 2007.

2 Государственная программа развития образования РК на 2011–2020 гг. // Казахстанская правда. — 2010. — 14 февр.

3 *Бисенбаева А.А.* Сущность управленческой деятельности // Менеджмент в образовании. — 2003. — № 2. — С. 26–31.

4 *Сырымбетова Л.С., Жетписбаева Б.А.* Педагогический менеджмент: Учеб. пособие. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2005. — 124 с.

5 Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. — Электрон. текстовые данные. — М.: ИДДК ГРУПП, 2004.

6 Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологические выражения / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова — 4-е изд., доп. — М.: Азбуковник, 2002. — 943 с.

7 *Езопова С.А.* Менеджмент в дошкольном образовании: Учеб. пособие. — М.: Изд. центр «Академия», 2003. — 320 с.

8 *Полуянов В.Б.* Организация и управление в сфере образования: Учеб. пособие. — Екатеринбург, 2000. — 138 с.

9 Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М.Бим-Бад; редкол.: М.М.Безруких, В.А.Болотов, Л.С.Глебоваидр. — М.: Большая Рос. энцикл., 2002. — 528 с.

10 *Адильгазинов Г.З.* Теоретические основы совершенствования подготовки учителя к управлению педагогическим процессом в малокомплектной школе: Дис. … д-ра пед. наук. — Алматы, 2002. — 337 с.

11 Философский словарь Владимира Соловьева / Соловьев В. — Ростов н/Д.: Феникс, 2000. — 464 с.

12 *Узнадзе Д.Н.* Психология установки. — СПб.: Питер, 2001. — 416 с.

13 *Рябуха Н.Н.* Формирование основ готовности будущих учителей к управлению педагогическим процессом: Дис. … канд. пед. наук. — Алма-Ата, 1990. — 212 с.

Л.А.Шкутина, А.Н.Санхаева

Білім беру жүйесінің басқару қызметіне болашақ педагогтарды даярлау негізінің мазмұны

Мақалада білім беру жүйесіндегі басқару іс-әрекетінің маңызы қарастырылған. «Басқару» ұғымына берілген түрлі анықтамаларға талдау жасалып, «менеджмент» және «білім беру ісін басқару» түсініктері ашып көрсетілген. «Дайындық», «нұсқау» ұғымдарына отандық және шетел ғалымдарының берген анықтамалары салыстырылды. Басқару қызметіне «дайындық» ұғымына берілген түрлі көзқарастар қарастырылған, жағдаяттық әрі ұзақ мерзімді дайындық түрлеріне сипаттама берілген, мотивациялық, бағдарлық, операциялық, еріктік, бағалау сияқты дайындық құраушылар мазмұны ашып көрсетілген.

Л.А.Шкутина, А.Н.Санхаева

Содержание основ готовности будущих педагогов к управленческой деятельности в системе образования

В статье рассматривается значение управленческой деятельности в системе образования. Дается анализ различных подходов к понятию управления, раскрываются понятия «менеджмент» и «управление образованием». Анализируются мнения отечественных и зарубежных ученых о понятиях «готовность» и «установка», делается их сравнительный анализ. В статье приведены различные подходы к содержанию понятия готовности к управленческой деятельности; описываются ситуативный и длительный виды готовности; раскрываются ее компоненты: мотивационный, ориентационный, операционный, волевой, оценочный.

References

1 *The Law of the Republic of Kazakhstan «On Education» Commentaries and key documents on its implementation*, Almaty, 2007.

2 *Kazakhstanskaya pravda*, 14.12.2010.

3 Bisenbayeva A.A. *A management is in education*, 2003, 2, p. 26–31.

4 Sirimbetova L.S., Zhetpisbayeva B.A. *Pedagogical management,* train aid, Karagandy: KarGU, 2005, 124 p.

5 *Explanatory dictionary of the living great Russian language* / V.I.Dal', Electronic text data, Moscow: IDDK GRUPP, 2004.

6 *Explanatory dictionary of Russian: 80000 words and phraseological expressions* / S.I. Ozhegov, N.U. Shvedova, 4th edition complemented, Moscow: Azbukovnik, 2002, 943 p.

7 Ezopova S.A. *A management is in preschool education,* train aid, Moscow: Publ. center «Akademiya», 2003, 320 p.

8 Poluyanov V.B. *Organization and management in the field of education,* train aid, Ekaterinburg, 2000, 138 p.

9 *Pedagogical encyclopaedic dictionary* / editor-in-chief B.M.Bim-Bad; editorial board: M.M. Bezrukih, V.A. Bolotov, L.S. Glebovaidr, Moscow: Bol'shaya Rossiyslaya entsiklopediya, 2002, 528 p.

10 Adilgazinov G.Z. *Theoretical basis for improvement of teacher training to the management of the pedagogical process in small schools:* Dis. PhD, Almaty, 2002, 337 p.

11 *Philosophical Dictionary of Vladimir Solovyov* / Soloviev V., Rostov-on-Don: Phenix, 2000, 464 p.

12 Uznadze D.N. *Psychology installation*, Saint Petersburg: Piter, 2001, 416 p.

13 Ryabuha N.N. *Formation of bases of readiness of the future teachers to the management of the pedagogical process:* dis. ... cand. of ped. sciences, Almaty, 1990, 212 p.

УДК 37.012.85

М.А.Жетписбаева

Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу», Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области (E-mail: zhetpisbajeva_m@mail.ru)

Технология мониторинга качества образовательного процесса в системе повышения квалификации

В статье рассматриваются сущность мониторинга качества курсовой подготовки педагогов в системе повышения квалификации и условия его организации, обозначены основные признаки его технологизации. Определено содержание понятия «образовательная услуга» в системе повышения квалификации. Отмечается, что подходы к оценке качества в режиме мониторинговых исследований строятся на основе оценки самого процесса образования, результата обучения, соответствия результата обучения поставленным целям, требованиям и удовлетворенности потребителей качеством образовательных услуг. Представлен опыт Карагандинского института повышения квалификации по проведению мониторинга качества образовательного процесса.

Ключевые слова: мониторинг качества, образовательные услуги, технология мониторинга, диагностика, удовлетворенность слушателей.

Одним из основных компонентов структуры педагогического менеджмента является мониторинг как процесс получения и переработки информации о ходе и результате образовательной деятельности для принятия на этой основе определенного управленческого решения.

В.А.Якунин всякое управление рассматривает как процесс упорядочения системы, который направлен на уменьшение неопределенности ее состояний, вызываемой деструктивными воздействиями на систему извне и изнутри. Процесс упорядочения, на его взгляд, связан с ограничением степеней свободы исполнительных структур системы и приведением их в соответствие с конечной целью и заданным результатом [1; 26].

По мнению Э.Ф.Зеера, понятие мониторинга близко к общенаучным педагогическим и психологическим понятиям обратной связи, рефлексии, контроля, аттестации, однако данные процессы являются лишь отдельными элементами мониторинга или его частными случаями [2; 71]. В связи с этим мониторинг имеет ряд отличительных особенностей. Во-первых, он представляет собой целостную систему, реализующую множество функций (непрерывный сбор информации, ее структурирование, анализ, передача данных для использования в управлении и др.). Во-вторых, можно выделить следующие аспекты мониторинга, которые отличают его от других близких или похожих педагогических и психологических процессов:

– непрерывность (постоянный сбор данных);
– диагностичность (наличие модели или критериев, с которыми можно соотнести реальное состояние отслеживаемого объекта, системы или процесса);
– проблемная ориентированность (включение в состав критериев отслеживания наиболее проблемных показателей и критериев, на основании которых можно делать выводы о недостатках в отслеживаемых процессах);
– технологичность критериев отслеживания (включение в критерии максимального количества информации при сохранении удобства их отслеживания);
– широкий спектр обнаружения изменений (возможность выявления необычных или нетипичных результатов);
– научность (научная обоснованность модели и отслеживаемых параметров);
– совершенствуемость (возможность внесения изменений в структуру мониторинга).

Итак, любая система управления качеством должна иметь адекватную поддержку посредством мониторинга как процесса сбора, обработки и передачи информации.

Значительную роль в системе управления качеством в деятельности филиалов АО «НЦПК «Өрлеу» играют обеспечение опережающего характера образовательных программ, учет ожиданий педагогов, опора на социальный заказ со стороны всех потребителей образовательных услуг. Эти функции осуществляет система мониторинга качества образовательного процесса.

Образовательные услуги в системе повышения квалификации педагогов, по мнению ученых-экономистов, обеспечивают потребность в определенных навыках и умениях. Они удовлетворяют потребности отдельных отраслей экономики, предприятий в соответствующей подготовке и переподготовке кадров. Такое потребление образовательных услуг ведет к совершенствованию качества рабочей силы и способствует формированию рабочей силы соответствующей структуры и качества [3; 91].

На основе изучения, обобщения и анализа основных подходов к определению «образовательная услуга» Р.С.Каренов [4; 5] предлагает представить рынок образовательных услуг с точки зрения социально-экономических отношений. В системе повышения квалификации в содержании понятия «образовательная услуга» основой является ее направленность на уровень удовлетворенности образовательных потребностей.

Научные представления о сущности образовательных услуг дают возможность сформулировать определение «образовательная услуга» в сфере повышения квалификации педагогических работников [5, 6]. Таким образом, образовательная услуга в сфере повышения квалификации педагогических работников — это комплексный процесс, направленный на деятельностную передачу педагогам знаний, умений и навыков профессионального характера в ходе образовательной программы, с целью удовлетворения личных, групповых и общественных потребностей в повышении квалификации, развития интеллектуального потенциала личности, организации образования, общества.

Цель мониторинга в системе повышения квалификации — содействие обеспечению качества образовательных услуг, предоставляемых педагогам регионов Казахстана.

Подходы к оценке качества в режиме мониторинговых исследований строятся на основе оценки самого процесса образования, результата обучения, соответствия результата обучения поставленным целям, требованиям и удовлетворенности потребителей качеством образовательных услуг.

В научной литературе отмечается, что измерение качества в системе повышения квалификации педагогов вызывает определенные трудности, связанные с особенностями данной образовательной системы. Среди них выделяются такие, как специфика слушателей, имеющих профессиональное образование, особенность требований, предъявляемых к реализации учебных программ, к организации учебного процесса, и др. [7; 22]. Эксперты называют следующие параметры качества повышения квалификации:

– качество условий, в которых функционирует система повышения квалификации (финансирование, нормативно-правовое обеспечение, санитарно-гигиенические условия образовательного процесса, морально-психологические условия);
– качество субъектов повышения квалификации (профессорско-преподавательский состав учреждения повышения квалификации, слушатели-педагоги, обучающиеся в учреждении повышения квалификации. В данном случае к каждой группе субъектов предъявляются еще и свои параметры и критерии оценки деятельности);
– качество содержания повышения квалификации (учебные программы и учебно-методические комплексы);
– качество образования (учебный и информационный процессы);
– качество организации повышения квалификации (обеспечение непрерывности профессионального развития и ее личностной ориентированности) [8; 48].

Признавая необходимость измерения качества всех приведенных параметров, ученые полагают, что технология мониторинговой оценки качества курсовой подготовки должна включать в себя лишь те параметры качества повышения квалификации, которые можно реально оценить в существующих условиях, и те параметры, на которые возможно влиять, учитывая полученную в ходе мониторинга информацию. Под качеством курсовой подготовки представляется возможным понимать соответствие образовательных результатов потребностям участников педагогического процесса, социума и государства [9; 14].

Согласимся с мнением российских ученых о том, что мониторинг качества курсовой подготовки в системе повышения квалификации понимается как современная образовательная технология, включающая в себя системную совокупность и порядок функционирования всех личностных, инструментальных и методологических средств, используемых для достижения педагогических целей [10; 18].

Признаки технологизации, которые отличают мониторинг качества повышения квалификации, выглядят следующим образом:

– разделение процесса на этапы, процедуры, операции;
– координация и последовательность действий, направленных на получение прогнозируемого результата;
– однозначность выполнения процедур и операций.

АО «НЦПК «Өрлеу» на основе изучения международного и отечественного опыта разработаны нормативные документы и единый для всех филиалов диагностический инструментарий мониторинговых исследований, определены области оценивания, технологии проведения [11].

Разработанный АО «НЦПК «Өрлеу» критериально-оценочный комплекс мониторинга позволяет установить степень соотношения между образовательными запросами слушателей краткосрочных курсов повышения квалификации и возможностями их удовлетворения в системе дополнительного образования, обеспечивает эффективность курсовой подготовки педагогов.

Мониторинг системы повышения квалификации педагогических работников в филиале АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области (далее — Карагандинский ИПК) предполагает постоянное слежение за состоянием качества курсовой подготовки и послекурсовой деятельности, т.е. так называемого «отсроченного эффекта». Мониторинговые исследования обеспечивают профессорско-преподавательский состав и администрацию Карагандинского ИПК обязательным минимумом информации о состоянии и развитии тех процессов, за качество которых они отвечают и которыми управляют. При этом информация должна быть максимально полной по объему и содержанию, объективной, конкретной и наблюдаться в динамике.

Изучение теоретического материала и обобщение эмпирического опыта диагностических измерений в системе повышения квалификации филиалов АО «НЦПК «Өрлеу» позволяют определить следующие условия организации мониторинга качества курсовой подготовки в системе повышения квалификации:

– характеристика результатов мониторинга как средства системы управления качеством, а не как самоцели;
– интерсубъективность диагностирования, т.е. результаты диагностирования должны быть независимыми от того, кто проводит измерение;
– валидность, т.е. диагностическая методика должна быть пригодна для измерения именно того качества, на которое направлена;
– учет ориентации процесса повышения профессиональной квалификации на личность обучающегося педагога как цель, субъект, результат и главный критерий его эффективности;
– включение в оценку эффективности не только мнения слушателей курсов, полученного «на выходе», но и отсроченного результата;
– репрезентативность выборочной совокупности слушателей (группы, ряда групп), т.е. они должны представлять генеральную совокупность всех лиц, обладающих подобными характеристиками;
– соотнесенность технологии мониторинга с полученными результатами ранее разработанной системы показателей и критериев.

Для выполнения работ по изучению и оценке качества краткосрочных курсов повышения квалификации Карагандинским ИПК разработан внутренний нормативный документ — Порядок мониторинга качества краткосрочных курсов повышения квалификации (далее — Порядок).

Порядок определяет последовательность действий мониторинговых процедур [12]. Данный документ четко регламентирует технологию мониторинга качества краткосрочных курсов. В нем указаны этапы и процедуры мониторинга, последовательность основных видов измерительных работ, сроки их исполнения и предоставления аналитической информации, скоординированы действия ответственных лиц.

Диагностическая методика предполагает исходный и итоговый замеры в форме анкетирования и тестирования слушателей, которые проводятся в первый и предпоследний день курсов. В Карагандинском ИПК входная и выходная диагностика производится в электронном режиме. Электронный формат обеспечивает оперативность предоставления преподавателям информации о качественном составе каждой группы, предпочитаемых ими формах обучения, типичных профессиональных затруднениях педагогов.

Входная диагностика направлена на определение уровня готовности слушателей к освоению содержания учебной программы и их образовательных потребностей. Как показывают результаты мо-

ниторинговых исследований 2014 г., педагоги обучаются на курсах с высокой мотивацией, так как основными целями прибытия на курсы являются:

– потребность в повышении профессиональной компетентности (79,9 %);
– потребность в изучении новых педагогических и информационно-коммуникационных технологий образования (55,7 %);
– обмен опытом с коллегами (49,9 %).

54 % педагогов указывают, что курсы повышения квалификации являются для них основным источником инновационной научно-методической информации.

Отмечается позитивная динамика относительно показателей 2013 г. по уровню мотивации педагогов к обучению на курсах повышения квалификации, обусловленной личностной потребностью в развитии профессиональной компетентности. При этом предстоящая аттестация, в отличие от показателей 2012–2013 гг., не является преобладающей целью обучения на курсах.

Образовательные потребности слушателей характеризуются следующими особенностями:

– предпочтение активных методов и тренинговых форм обучения;
– участие в выездных практических занятиях на базе образцовых организаций образования;
– приобретение в период курсовой подготовки информации об инновационном международном опыте в системе образования;
– осуществление взаимодействия с ИПК в сфере издательского дела;
– участие в работе сетевого сообщества.

По сравнению с результатами опроса 2013 г. слушатели курсов повышения квалификации 2014 г. отметили высокий уровень влияния курсовой подготовки на профессиональную деятельность.

Полученные данные входной диагностики в соответствии с Порядком мониторинга качества краткосрочных курсов повышения квалификации обрабатываются не позднее 1-го дня после их сбора. На 2-й день курсов аналитическая информация предоставляется координатору курса. Данная информация позволяет принять меры для своевременной адаптации содержания учебной программы адекватно профессиональным запросам педагогов и понять причины, побуждающие их чувствовать необходимость в повышении педагогического мастерства. Следует отметить, что такой этап мониторинга в системе повышения квалификации до создания АО «НЦПК «Өрлеу» отсутствова. Нужно выделить и тот факт, что впервые в системе повышения квалификации на основе выходной диагностики выявляется уровень удовлетворенности слушателей содержанием и организацией курсов повышения квалификации.

Мнение слушателей о курсах повышения квалификации предлагается выявлять относительно следующих взаимосвязанных параметров образовательного процесса:

a) качество организации образовательной среды: совокупность информационного, технического, кадрового, учебно-методического обеспечения;

b) содержательный аспект курсов повышения квалификации: формы, методы, технологии курсовой подготовки; уровень работы преподавателей;

c) достижение поставленных целей, овладение новыми способами мышления и деятельности, повышение профессиональной компетентности;

d) удовлетворенность слушателей, оценка качества курсов администрацией ИПК.

Указанные параметры оценки отражают именно те компоненты курсовой подготовки, которыми реально можно управлять в рамках системы повышения квалификации.

Именно эти содержательные блоки и составляют основу выходной анкеты, выступающей в качестве диагностического инструментария при изучении удовлетворённости слушателей курсов повышения квалификации образовательным процессом Карагандинского ИПК [11; 55–57]. При проведении выходного анкетирования гарантируется анонимность респондента, что создает условия для объективного выражения мнения и оценивания.

Качественная организация образовательного процесса в системе повышения квалификации также предполагает возможность оперативного обмена информацией между всеми его участниками, предупреждение перегрузки, чёткое распределение функций между всеми субъектами. Организация курсов повышения квалификации, прежде всего, предполагает создание благоприятных условий для профессионального и личностного роста учителя в образовательной среде Карагандинского ИПК.

Содержательная сторона образовательного процесса в Карагандинском ИПК свидетельствует о целях повышения квалификации, реально воплощаемых в предоставляемой слушателям информа-

ции, развитии практических навыков, в соответствии или несоответствии с содержанием, влиянии на его изменение и адаптацию, насколько предлагаемое педагогам знание становится для них личностно-значимым, востребованным, отражает ли актуальные проблемы современной системы образования.

Организационно-методическое обеспечение образовательного процесса в Карагандинском ИПК является важным фактором повышения его качества, следовательно, выявить позицию слушателей по этому вопросу крайне необходимо. Организационно-методическое обеспечение включает оптимальный отбор форм и методов деятельности с учётом особенностей системы повышения квалификации, текущий контроль и самоконтроль за результативностью процесса повышения профессиональной компетентности слушателя курсов, соответствие методической базы целям и задачам образовательного процесса, соответствие организации образовательного процесса целям развития личности слушателя курсов и его образовательным потребностям.

Особым образом следует выделить проблему взаимодействия участников процесса повышения квалификации. Речь идёт о так называемой социально-психологической стороне образовательного процесса. В качестве обратной связи со слушателями курсов важны оценочные характеристики психологического климата: наличие взаимопонимания и уважения, открытость и взаимопомощь, этика ППС и сотрудников института, т.е. в целом речь идёт о возможности для слушателей ощущать себя на курсах комфортно, уверенно, защищенно. Соответственно, именно эти характеристики можно принять в качестве параметров удовлетворённости социально-психологической стороной образовательного процесса в системе повышения квалификации.

Каждый из названных аспектов представлен в выходной (итоговой) анкете слушателей курсов повышения квалификации. Слушатели оценивают по 10-балльной шкале содержание курса, качество преподавания, организацию работы и уровень ресурсного обеспечения.

Результаты мониторинговых исследований качества краткосрочных курсов повышения квалификации свидетельствуют об устойчивой позитивной динамике всех показателей качества курсовой подготовки в разрезе 2012–2014 гг. Изучение уровня удовлетворенности слушателей позволяет говорить о стабильности позитивной динамики: 79 % слушателей испытывают творческий подъем, 100 % — изменили взгляды на современную организацию процесса обучения. 100 % педагогов отмечают новизну и актуальность содержания курсов повышения квалификации.

Данные 2013–2014 гг. по самооценке педагогов позволяют констатировать тот факт, что к концу обучения повышается их профессиональная компетентность.

С 2013 г. в системе повышения квалификации проводится оценка прогресса успешности освоения слушателями программ повышения квалификации посредством сравнения результатов входного и выходного тестирования.

Тесты разрабатываются ППС для каждой учебной программы и представляют собой критериально-ориентированные вопросы, что предъявляет достаточно высокие требования к содержанию учебной программы и качеству ее реализации. Технологической основой разработки критериально-ориентированных тестовых вопросов трех уровней (знание, понимание, применение) является таксономия Б.Блума. Тестовые вопросы должны соответствовать следующим требованиям:

1) направленность на систематизацию фактов и явлений педагогической действительности, понимание проблем образовательной практики, актуализацию профессиональных умений, объединение теоретического и практического знания с выстраиванием собственной линии поведения/мышления;

2) пропорциональная представленность объема содержания модулей в соответствующем количестве тестовых вопросов, т.е. их %-ное соотношение по каждому модулю должно соответствовать матрице распределения критериально-ориентированных тестовых заданий по модулям учебной программы повышения квалификации (табл. 1);

3) репрезентативность, т.е. обеспечение всесторонней проверки усвоения учебного материала, воспроизведение основных вопросов модулей программы квалификации;

4) включение в ТЗ вопросов на «знание» должно быть оправдано значимостью в учебной программе.

Для проверки успешности обучения по каждому модулю учебной программы тесты должны соответствовать матрице для электронной обработки результатов. Учебная программа эффективна, если прирост значений показателей составляет не менее 30 %.

Таблица 1

Матрица распределения критериально-ориентированных тестовых заданий по модулям учебной программы повышения квалификации

Модуль	№ вопроса по уровням усвоения материала			Всего (по модулям)
	Знание	Понимание	Применение	
Нормативно-правовой	1, 2	3	4	4
Психолого-педагогический	5, 6	7	8	4
Содержательный	9, 10, 11, 12, 13, 14, 15	16, 17, 18, 19	20, 21, 22, 23	15
Технологический	24, 25	26	27	4
Вариативный	28	29	30	3
Всего вопросов (по уровням)	14	**9**	**7**	30

Анализ прогресса успешности освоения содержания учебных программ в 2014 г. составляет 34,2 %, что указывает на оптимальный уровень результативности обучения педагогов и ее положительную динамику. К примеру, в течение 2014 г. в тестировании приняли участие 2993 педагога, что составило 98,94 % от общего числа слушателей. Показатели прогресса успешности освоения на 2,47 % выше аналогичного показателя 2013 г. и на 4,24 % показатели 2-го полугодия 2014 г. превышают показатели 1-го полугодия. Оптимальные результаты тестирования обусловлены высоким уровнем мотивации к обучению, готовности слушателей к освоению учебных программ и подтверждают эффективность курсов повышения квалификации.

Один из методов диагностики результатов качества курсовой подготовки — разработка и защита слушателями мини-проектов. Данная форма работы направлена на систематизацию знаний и развитие исследовательских навыков. В проектной работе оцениваются умения слушателей, их аналитические и проектировочные навыки, а также их умение определять пути решения профессиональных проблем. Оценивание качества проектных работ слушателей производят координаторы курсов по следующим критериям и индикаторам (табл. 2).

Таблица 2

Критерии и индикаторы оценки курсовых проектов

Критерий	Индикатор
Проблема мини-проекта	Актуализация темы, соответствие её тенденциям современного образования, государственного заказа
Целеполагание	SMART-характеристики: конкретность, измеримость, достижимость, значимость, обозначенность во времени
Планирование	Конкретные действия, сроки осуществления, исполнители, ресурсы, форма представления результата
Оценка результата	Показатели ожидаемых результатов
Значение полученных результатов	Направленность продукта к ожидаемым результатам

По каждому индикатору выставляется определенное количество баллов, сумма которых переводится в традиционные оценочные нормы. Количество баллов по указанным в таблице индикаторам и шкала перевода баллов в оценки указываются в учебной программе курса.

С данными требованиями к содержанию мини-проектов слушателей и их предполагаемой тематикой знакомит координатор курса в первый день обучения. Для выполнения проектных работ слушатели могут объединяться в группы по 3–4 человека или работать самостоятельно. Индивидуальная проектная работа предусмотрена лишь программой курса для учителей предмета «Самопознание».

Тематика проектов может корректироваться слушателями или же определяться по их собственному выбору. Защита проектных работ осуществляется в последний день курсов.

Результаты защиты курсовых проектов свидетельствуют о положительной динамике качества их выполнения и высокой заинтересованности педагогов в поиске эффективных механизмов внедрения новых подходов в развитии функциональной грамотности школьников и инновационных педагогических технологий преподавания и обучения.

Наблюдается позитивная динамика качества курсовых проектов в разрезе 4-х кварталов 2014 г. и аналогичных показателей 2013 г., что указывает на совершенствование деятельности преподавателей ИПК по руководству проектной работой слушателей. Отмечается достаточно высокий уровень проектной деятельности. Всего на 6-ти курсовых потоках второго полугодия 2014 г. разработано 375 проектов, из которых 139 оценены на «отлично» по актуальности и качеству выполнения, что составляет 37,1 % от общего числа.

Курсовое проектирование создает условия для творческого самовыражения педагогов, выявления практических навыков слушателей на уровне применения освоенных знаний в практической профессиональной деятельности.

Итак, системно выстроенная технология мониторинга в курсовой период позволяет отследить качество предоставляемых образовательных услуг. Тем самым задается непрерывность мониторинга во времени, что обеспечивает переход от стихийных механизмов развития профессиональной компетентности к сознательно управляемому и самоуправляемому процессу.

Целью мониторинга является не только фиксирование результатов, но и получение информации для принятия определенных управленческих решений с целью коррекции результатов и предупреждающих действий.

Технология мониторинга качества курсовой деятельности предполагает подготовку аналитических отчетов, которые включают информацию об уровне успешности освоения учебных программ, удовлетворенности слушателей содержанием, качеством преподавания и ресурсным обеспечением курсов повышения квалификации. Именно структурирование информации и своевременный анализ динамики и состояния образовательного процесса на курсах повышения квалификации позволяют обеспечить его качество и тем самым «повысить качество сформированности профессиональной компетентности педагогических кадров» [13; 38].

Индекс рейтинга профессорско-преподавательского состава, определяемый результатами оценки контроля качества знаний слушателей курсов и оценки слушателями качества преподавания на курсах, учитывается руководством Карагандинского ИПК при распределении преподавательской нагрузки на учебный год, направлении на зарубежные и республиканские стажировки, рекомендации на издание методической литературы, осуществлении наставничества и др.

Таким образом, повышению конкурентоспособности педагогических работников, актуализации потребностей педагогов в профессионально-личностном самосовершенствовании способствует, в первую очередь, качество курсовой подготовки.

В системе повышения квалификации педагогических работников мониторинг представляет собой инновационную технологию, выполняющую в управлении качеством констатирующую, корректирующую и прогностическую функции.

Список литературы

1 *Якунин В.А.* Педагогическая психология: Учеб. пособие. — 2-е изд. — СПб.: Изд-во В.А. Михайлова, 2000. — 349 с.

2 *Зеер Э.Ф.* Психология профессионального развития: Учеб. пособие для вузов. — М.: Академия, 2006. — 240 с.

3 *Шевченко О.М.* Сущность и особенности образовательной услуги // Маркетинг в России и за рубежом. — 2011. — № 3 (83). — С. 90–96.

4 *Каренов Р.С.* Педагогический менеджмент: теория и технология эффективного управления образовательным процессом в Казахстане // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2013. — № 4 (72). — С. 4–13.

5 *Иванютина Л.В.* Рынок образовательных услуг высшего профессионального образования: мониторинг и развитие (на примере Алтайского края): Дис. ... канд экон. наук. — Барнаул, 2007. — 197 с.

6 *Джапарова Р.Н.* Маркетинг услуг профессионального образования // Маркетинг. — 2005. — № 4. — С. 55–65.

7 *Казакова Н.Е.* Мониторинг в сфере дополнительного профессионального образования // Стандарты и мониторинг в образовании. — 2006. — № 5. — С. 21–28.

8 *Введенский В.Н.* Измерение и оценка качества повышения квалификации учителей в системе дополнительного педагогического образования // Стандарты и мониторинг в образовании. — 2003. — № 4. — С. 40–46.

9 *Мозгарев Л.В.* Структура качества повышения квалификации работников образования // Педагогика. — 2004. — № 10. — С. 46–54.

10 *Лихашерстная Ю.О.* Эффективность образовательной деятельности ИНПО // Наука и школа. — 2009. — № 2. — С. 12–18.

11 Технология мониторинга как средство отслеживания и управления качеством повышения квалификации педагогов / Под общ. ред. Г.К.Ахметовой. — Алматы: АО «НЦПК «Өрлеу», 2013. — 119 с.

12 Повышение качества профессионального развития педагога: Кол. монография / Под ред. д.п.н. С.Д.Мукановой. — Караганда: Типография «Tengri», 2015. — 232 с.

13 *Возгова З.В.* Содержание системы мониторинга качества сформированности профессиональной компетентности слушателя факультета переподготовки и повышения квалификации // Вестн. ЧГПУ. — 2010. — № 12. — С. 37–44.

М.А.Жетпісбаева

Біліктілікті арттыру жүйесіндегі білім беру үрдісі сапасын бақылау технологиясы

Мақалада біліктілікті арттыру жүйесінде білім берудің сапасын бақылау мәні мен оны ұйымдастырудың жағдайлары қарастырылды, мониторингті технологизациялауының негізгі белгілері көрсетілді. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі «білім беру қызметі» ұғымның мазмұны анықталды. Мониторингтік зерттеулер аясында сапаны бағалаудың тәсілдемелері білім беру үрдісін, оқытудың нәтижелерін, нәтижелердің қойылған мақсаттар мен талаптарға сәйкестігін және тұтынушылардың білім беру қызметіне қанағаттанушылығын бағалау негізінде құрылатындығы аталды. Автормен Қарағанды біліктілікті арттыру институтының білім беру сапасын мониторингілеу бойынша тәжірибесі ұсынылды.

M.A.Zhetpisbayeva

Technology of monitoring of quality of educational process in system of professional development

In the article examined essence of monitoring of quality of course preparation of teachers in the system of professional development and condition of his organization, the main signs of its technologization are designated. The content of the concept «educational service» of system of professional development is defined. Approaches to a quality assessment in the mode of monitoring researches are based on the basis of an assessment of the process of education, result of training, compliance of result of training in goals, requirements and satisfaction of consumers with quality of educational services. Experiment of the Karaganda institute of professional development on carrying out monitoring of quality of educational process is presented.

References

1 Yakunin V.A. *Pedagogical psychology:* Manual. 2nd prod., Saint Petersburg: V.A. Mikhaylov's publishing house, 2000, 349 p.

2 Zeer E.F. *Psikhology of professional development:* Manual for higher education institutions, Moscow: Academy, 2006, 240 p.

3 Shevchenko O.M. *Marketing in Russia and abroad*, 2011, 3 (83), p. 90–96.

4 Karenov R.S. *Bull. of KSU. Pedagogics series*, 2013, 4 (72), p. 4–13.

5 Ivanyutina L.V. *Market of educational services of higher education: monitoring and development (on the example of Altai Krai):* Dis. ... edging econom. sciences, Barnaul, 2007, 197 p.

6 Dzhaparova R.N. *Marketing*, 2005, 4, p. 55–65.

7 Kazakova N.E. *Standards and monitoring in education*, 2006, 5, p. 21–28.

8 Vvedensky V.N. *Standards and monitoring in education*, 2003, 4, p. 40–46.

9 Mozgarev L.V. *Pedagogics*, 2004, 10, p. 46–54.

10 Likhasherstnaya Yu.O. *Science and school*, 2009, 2, p. 12–18.

11 *Technology of monitoring as means of tracking and quality management of professional development of teachers*, under the general editorship of G.K. Akhmetova, Almaty: JSC NTsPK Orleu, 2013, 119 p.

12 *Improvement of quality of professional development of the teacher*, the collective monograph, under the editorship of dative of N of S.D.Mukanovoy, Karaganda: Tengri printing house, 2015, 232 p.

13 Vozgova Z.V. *ChGPU Bulletin*, 2010, 12, p. 37–44.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Aitzhanova, A.B. — Candidate of pedagogical sciences, Senior teacher of chair «The general pedagogics and ethnopedagogics», M.O.Auyezov the Southern Kazakhstan State University, Shymkent.

Aitpayeva, A.S. — Master of Philology, Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Akeshova, M.M. — Doctorant of PhD, Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Akhmetova, G.B. — Senior teacher age department of Pedagogy and Psychology, I.Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan.

Aliyeva, D.A. — Master of pedagogical sciences, Senior teacher of the chair of Kazakh and literature, Kostanay State Pedagogical Institute.

Aliyeva, A.Ya. — Doctorant of PhD, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Alshynbayeva, Zh.E. — Doctoral candidate of 1 year of training, specialty Professional training, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana.

Ashimhanova, S.Z. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Atemova, K.T. — Doctor of pedagogical sciences, Professor of pedagogical sciences, Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Babayeva, K.S. — Faculty of Medicine, Head of the department ambulance and outpatient therapy, the Chief of the continuous professional medical education, PhD, Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Babushkin, G.D. — Manager by faculty of the theory, technique both history of physical culture and sports, Professor, Dr. Hab., Siberian State University of physical culture and sports, Omsk, Russia.

Bakhtibayeva, S.A. — PhD-doctoral candidate of Physics chair, Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Batyrbaeva, E.M. — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Beisenbayev, S.K. — Senior teacher of physical culture and sport, I.Altynsarin Arkalyk State teacher training college.

Bekturganova, A.O. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Belgybayeva, G.K. — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor preschool and psychologist of pedagogical preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Berkimbayev, K.M. — Doctor of pedagogical sciences, Professor of chair «Pedagogical sciences», Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Bimagambetova, L.Zh. — Undergraduate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Bodikov, S.Zh. — Senior teacher of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Dlimbetova G.K. — Doctor of pedagogical sciences, Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Doszhanova, S.E. — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of pre-school and special education, K.Zhubanov Aktobe Regional State University.

Dzhumagalieva, A.M. — Senior teacher of the information scientist, S.Seifullin the Kazakh Agro Technical University, Astana.

Eskazinova, Zh.A. — Master of pedagogical sciences, Senior teacher of English, Department of English Language and Lingua didactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Galiyeva, A.N. — Candidate of Philology, Associate professor of training and education, I.Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan.

Grigorkevich, A.A. — Senior teacher of the theory and technique of physical culture and sports preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Grigoryeva, I.V. — Master of Philology, Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Ibrayeva, K.Zh. — PhD, Professor of software, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana.

Imanbetov, A.N. — Candidate of pedagogical sciences, Head of the department of the theory and technique of physical culture and sports preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Ishanov, P.Z. — PhD, Professor of Pedagogy and methodology of elementary education, Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Iskaknaby, A. — Teacher of European and oriental languages chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Issabekova, G.B. — Master of Pedagogy and Psychology, PhD student, Department «Pedagogical sciences», Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Issina, G.I. — Doctor of Philology, Professor of foreign philology and translation studies, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Kagazbayev, Zh. — Assistant professor of English language and linguadidactics department, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Karoglu, A. — Professor of faculty of art, Prof.Dr, Gazi Universitesi, Turkey.

Kashcheyeva, A.V. — Candidate of pedagogic sciences, Associate professor, Head of the Modern Languages department, G.R.Derzhavin Tambov State University, Russia.

Khairova, G.M. — Candidate of Philology, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Kostina, E.A. — PhD, Associate professor of the English language chair, Dean of the faculty of foreign languages, Novosibirsk State Pedagogical University, Russia.

Koxegen, A.E. — Senior teacher of the information scientist, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana.

Kudabayeva, P.A. — PhD student, Kh.A.Yassawi International kazakh-turkish University, Turkestan.

Kuleymenov, A.Zh. — Master of pedagogics sciences, Senior teacher of initial military preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Kuleymenova, L.M. — Senior teacher, Karaganda State Technical University.

Kulsharipova, Z.K. — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of psychology, Pavlodar State teacher training college.

Kultan, J. — PhD University of Economics in Bratislava (UEBA), Slovakia.

Mamerkhanova, Zh.M. — Candidate of pedagogical sciences, the trainee of level program center of the Branch of Joint – Stock Company «National Center of professional development «Orleu», Karaganda district.

Medeubaeva, K.T. — Candidate of pedagogical sciences, Senior teacher of General Pedagogy, Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty.

Mikhaylova, N.B. — Director of the International Training center, Düsseldorf, Germany.

Mukanova, S.D. — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Director of the Branch of JSC «National center for professional development «Orleu» Institute for professional development of Karaganda region.

Mukhatayev, A.A. — Candidate of Pedagogical sciences, Associate professor, Deputy director for educational and methodical work.

Mun, N.T. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Mynbayeva, A.K. — Doctor of pedagogical sciences, Associate professor, Al Farabi Kazakh National University, Almaty.

Myrzabayev, A.B. — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of zoology, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Omarova, A.O. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Pastushenko, T.A. — Senior lecturer of English language and linguadidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Pecherskikh, T.F. — Head of Foreign languages and translation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Prokhorova, A.A. — Candidate of Philology, Associate professor, Ivanovo State Power Engineering University, Russia.

Ramashov, N.R. — Candidate of pedagogical sciences, Dean of faculty of physical culture and sport, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Sadykova, G.Zh. — Undergraduate, Director of the Center of an aromatherapy «Lotus», Almaty; «Kaynar-Semey» University, Semey.

Sankhayeva, A.N. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Sarbassova, K.A. — Doctor of pedagogical sciences, Professor of vocational education, S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana.

Sarmantaev, A.S. — Senior teacher of the theory and technique of physical culture and sports preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Semenchuk, Yu.O. — Associate professor, Department of foreign languages and professional communication, Associate professor, PhD (Applied Linguistics), Ternopil National Economic University, Ukraine.

Seytenova, S.S. — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of Social Pedagogy and primary education, K.Zhubanov Aktobe Regional State University.

Shaykhyzada, Zh.G. — Master of education, Senior teacher of English and linguodidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Shershneva, V.Yu. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Shkutina, L.A. — Doctor of pedagogical sciences, Professor of preschool, psychology and pedagogical preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Shunkeyeva, S.A. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Smagulova, S.A. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Stambekov, K.S. — Magistrant of education and training methodology, I.Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan.

Suleyeva, K.M. — Senior lecturer department of Theory and methods of physical culture and sport training, Undergraduate of pedagogical sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Tazhibayeva, E.R. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Tazhikeyeva, A.Sh. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Tazhinova, G.A. — Master on Education, Senior Lecturer 6M010300 – «Pedagogics and Psychology», The department of education and training methodology, I.Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan.

Tkachenko, O.V. — Senior teacher, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Yunatova, I.G. — Leading expert, NCO «FOSTAS Foundation», Moscow – St.Petersburg, Russia.

Zhetpisbayeva, B.A. — Dean of foreign faculty, Doctor of pedagogical sciences, Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

Zhetpisbayeva, M.A. — Candidate of Philology, Branch JSC National Training Centre «Orleu» Institute of professional development of pedagogical workers across the Karaganda region.

Zinder, E.Z. — President, NCO «FOSTAS Foundation», Moscow – St.Petersburg, Russia.